

בונבוניירה ישראלית

אסופת מאמרים וראיונות

עוז אלמוג

© כל הזכויות שמורות למחבר.
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע
או להפיץ כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה ללא אישורו.

יצא לאור בשנת תשע"ה - 2015

עימוד ועיצוב גרפי: דוד בארי
הדפסה: דפוס איכות

תמונה העטיפה: אוסף הישראליאנה של ד"ר חיים גרוסמן

ספר זה מוקדש באהבה לתחיה ספיר
דודתי השנונה שאין כמוה בעולם

תוכן

11	הקדמה מאת פרופ' אמנון רובינשטיין
13	כאלה אנחנו
15	הכול אמיתי
17	מדוע הישראלים חיים יותר?
22	החיוך של ארז טל
24	עידן הרהב
27	הרחוק נהיה קרוב
29	ארגז כלים סוציולוגי
33	עקבות במדבר
36	פיקחו את העיניים, אנחנו במקום אחר!
42	ישראלים על הספה
57	מנגנוני התיקון בחברה הישראלית
60	המנצח של תזמורת צה"ל
63	נופש פעיל
77	"מכיבוש ההר" לכיבוש השער
95	ההיסטוריה לא נגמרה
98	האסלאם נגד העולם
101	במדינת הטוקביקיסטים
104	הקדמה לרעידת אדמה נוראה
114	מה למדת היום באצטדיון, ילד מתוק שלי?
120	דור נולד
124	הרייטינג של פסטיבל העוני
131	בין רומא לבית"ר
134	בעיות משמעת הן בעיות משמעות
142	דיאטה לג'אנק התקשורת

144	'גלגל הצלה' לערביי ישראל
147	הספינינט ואנחנו
149	הפתרון ה"מטורף" לסכסוך
157	אתמול היה טוב ויהיה גם מחר
159	הישרדות בע"ם
162	ילד אסור ילד מותר
164	עכו וקללת ההכללה
166	לא כל החרדים עניים
170	החלוץ 'הספרדי' מאשדוד שנולד לרקוד
172	עידן הסוציומטים
174	מדוע נעשינו "רוחָנים"?
189	סוף עידן הזמר העברי?
205	הגבר לא הלך לאיבוד
209	מדוע האליטה הערבית המשכילה עוינת את המדינה?
229	ברוכים הבאים לסין
231	שקיעה אקדמאית בים המחמאות
234	גיבור מעמד הכבאים
236	התְּרָא הישראלי
237	כשהאלימות היא דאחקה
238	חטאים שעליהם לא שמעתם באוהלי המחאה
241	מוטציית המחילה הישראלית
243	בין אמריקה לישראל
253	שגריר ישראלי בסין
267	כוחנו בחולשתנו
271	הדרקון המבוית
274	עדיף מחקרים מחויכים על פני זועמים
280	תאונת דרכים חברתית
282	מדינה בסירנה
284	שהשם יפנק אתכם
286	על קפיטליזם חזירי וישועת האינטרנט
298	לא אח שלי
300	רוצה להיות חבר כנסת
302	ניצוץ של צניעות באפלת החמדנות

303	המשיח והחמורים
306	קללת הברכה של אפליקציות המוסיקה
311	דרוש בידוק בית
314	רוצה להיות לידך
315	הגבול הדק שבין הצהוב לאדום
318	שמונה מאות אלף אזרחים מודרים
320	סוף העיתונות
322	האמנם נעשינו אלימים יותר?
326	שיהיה לכם יום טוב
329	דור המושלמים
330	ברוך הבא לעיר הקומבינות
332	מהגרי עבודה בין ימין לשמאל
335	קיטורים על ערש דווי
337	דמוקרטיה אנרכית או אנרכיה דמוקרטית
339	בין ספרד לגרמניה
342	נתפלצה נתפלץ
344	אלון גל זקוק לקואצ'ר
346	הם מחוץ לכל הקטגוריות
347	חגיגת קוראים
351	הלהט"בים משחררים את כולנו
354	אופנת הבנות שלוש
355	מדינה של "יזמי אוכל"
356	למישהו כאן יש תשובות בשבילי?
358	טקסי השנאה
360	שתלתם פירגונים
362	קופירייטר של הצבריות
363	מעריב בערבו
366	שבט הזולה
367	מְסִיחַ אַכְבֵּר
369	מי באמת שולט בחיינו?
371	בת-מצווה מאממת
372	תואר אקדמי במכירת חיסול
374	האמת שלי והאמת שלו

376	שפת הפייסבוק
397	למה "הזקנים" לא בפייסבוק?
401	פדיחה מתחת למים
402	הערסים של עזה
403	סיכומים ושקרים
405	לא יאומן
407	זונת ממתקים
408	דמעות של קוקה קולה
409	גנגם סטייל
412	האח הגדול צופה וזה טוב
414	בדרך לאי השומם הבא
416	לובה מנהלת היום את הסופרמרקט
418	לזכור ולשכוח
420	סלבריטאים לרגע
424	מבצע סבתא
425	מהי הצלחה בחיים?
428	לקחנו את תרבות האשמה רחוק מדי
437	דיכאון במקום דיכוי
438	קללות וחיבוקים
439	להתפנק באילת
441	צנתור דחוף לחדרי המיון
443	זה לא אני
444	מצייצים בכיכרות
445	ארז טל ממשיך לחייך
446	הוילה של טלב א-סאנע
447	התשוקה לדבר הבא
448	מצ'עמם במצדה
450	ללא בלמים ואיזונים
451	שנאה בקולוסאום הדיגיטלי
453	חמדנותם של הטייקונים
454	הציונות הדתית ממעוף הסוציולוג
463	פוטיומקינים לקראת בחירות
464	הסתה ברשות התורה

466	האם המזרחיים בפריפריה?
468	העניבה והסטיסטיקה
470	"מה נשמע" בגרסה נשית דרוזית עדכנית
474	עופו על הפוטנציאל
476	אפליקציה להזמנת נידת משטרית
477	על רווקות ורעלים
479	החרדי העתידי
482	בירת הצפון או פרור של תל אביב
486	יורדים, חצי יורדים
489	הכיף הגדול של החברה הישראלית
491	שמעתם על איפוק?
493	הבושה שבעלבוך
496	כרוניקה של דקירה ידועה מראש
498	המשגיח שבלב
500	ישועה דחופה לנצרת
502	השכנה המוזנחת של תל אביב
504	מְסֻלָּתָהּ וּמְשֻׁמָּנָהּ
506	פרידה מישראל דימנט ז"ל
507	שיעורי הצבעה ושחיתות ממוסדת
508	חויית הגורמנוס
510	ההתמכרות החדשה
513	פאזל היומיום
514	גם שר החינוך מרפרף
516	הבוהמינים החדשים
518	כשהמציאות משתנה
520	קטר הנימוס של רכבת ישראל
522	מחוץ לביסטרו
524	מתרפסים בפני הפריץ
527	עם חופשי בארצנו או אדם חופשי בכפר הגלובלי
548	מי רוצה להיות נשיא?
551	על בוגרים ושקרים
560	עלבוך לטמפלרים
562	סוכרת חברתית

564	קצה הסקאלה
566	רגע של קורת רוח
568	הזרקור של צוק איתן
571	על ענווה
573	מה באמת קורה ברשת החברתית?
578	בין עזה לתל אביב
579	להסביר את ישראל לסינים
581	אפודים לנפש
583	הם לא מתעניינים באמת
584	ימי ביניים חדשים
586	קומבינת הפסיכומטרי
588	בעזרת השם
590	נוסחאות על דרך השלום
592	אות קין סלולארי
594	פתק לבן מצפוני
596	שעטנז תקשורת הרסני
598	אובמה עלה לי על העצבים
600	הניחו לה
602	אנטישמיות בתחפושת הומאנית
604	כבוד הנשיא, אני רק שאלה
607	תסתמו
609	דרושה שלוה כפרית
610	היינו ונשארנו ילדים
613	איחולים לשנה החדשה

הקדמה

מאת פרופ' אמנון רובינשטיין

עזו אלמוג הוא תצפיתן וצלם אתנוגראפי. הוא אינו עוסק בארכיאולוגיה של החברה הישראלית אלא בשרטוט מפות. ספר זה – הכולל ראיונות, הרצאות והתרשמיות של סוציולוג בכיר – יוצר לנגד עינינו פסיפס עשיר של הישראליות, על כל מרכיביה ותת-מרכיביה. כל הקטעים כולם כתובים בכישרון, בפשטות מלבבת – בעיקר בהשוואה לשפת הסתרים של חלק מעמיתיו – וגם בהומור רב.

הפסיפס שהוא ממפה ומצלם אינו תואם את החלוקה הרשמית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ואת התוויות המודבקות על ידי חלק גדול מהחוקרים בארץ. לעתים נדמה שהמחקר האקדמי הרווח בימינו מפגין חוסר עניין תמוה בחברה הישראלית, עד כדי כך שיש לקורא תחושה שמדובר בסוציולוגיה ללא סוציום, על משקל קפה ללא קפאין, וששאלות חשובות אין בצידן מחקר ראוי לשמו.

כך לדוגמא, התווית "ערבים" מודבקת גם לבדואים וגם לערבים נוצרים, למרות הפערים האדירים ביניהם – הגדולים יותר מהפערים בין יהודים לערבים. תוויות כוללניות אלה, שעוזו אלמוג מפרקן לגורמיהן, מונעות ממדענים לאתר ולחקור תהליכים דינאמיים בקרב הציבור הערבי בישראל. כתוצאה מכך, אין אנו יודעים מספיק למשל על שיעור הערבים המועסקים על ידי מוסדות יהודיים, על שינויים בדפוסי הזוגיות ועל צורת הבילוי בימי מנוחה ומועד.

בדומה לכך, התווית "מזרחיים", שעליה נכתב רבות. בצד הקביעה הכללית שתהליכי האינטגרציה בין יוצאי מערב ליוצאי מזרח טרם הושלמו (אני

עצמי עמדתי על עובדה זו בכל הנוגע לאקדמיה הישראלית), מצייר אלמוג פרופיל מרתק של הדור הצעיר החילוני, שאצלו מוֹצָא הסבים והסבתות מאבד רלוונטיות. הוא מפריך סטריאוטיפים ומוסכמות מושרשות בחקר החברה הישראלית ומטיל ספק בדברים שרבים רואים כמוכנים מאליהם.

יש עניין נוסף שבשלו אוסף זה של כתביו חשוב ביותר: הכתיבה של עוז אלמוג היא לעיתים ביקורתית. אין הוא מתעלם מהוולגריות והשטחיות של היבטים רבים מחיינו, אך לא תמצא בחיבוריו קורטוב של שנאה וחוסר פרופורציות. בניגוד לחלק מעמיתיו, שעשו קריירה נאה מהשתלחות בחברה הישראלית, אלמוג אוהב את הישראלים ומציין את הגעגועים למולדת של אלה מהם שירדו אל ארצות הים. אהבה זו היא כה נדירה במדעי החברה היבשושיים, עד שהיא מקבלת חשיבות וייחודיות, שהקורא יוכל להזדהות עמה. אכן, כדבריו של עוז: "הישראלים משוגעים על ישראל ושונאים את הישראלים".

יש אור וצל בחבורה הישראלית רבת הניגודים, אך עוז מביע אופטימיזם בדבר כוחה להחזיק מעמד נוכח הסערות והתנאים הקשים. להערכתו, יש בתוכנו גרעין חזק של סולידריות חברתית וכוח לעמוד בפני אתגרים ומצבי חרום, שהיו מכניעים ומפוררים עמים אחרים. מתי שמענו לאחרונה נימה כזו? בספריו הקודמים של סוציולוג מקורי זה.

ט"ז חשוון תשע"ה

9 בנובמבר 2014

כאלה אנחנו

משוגעים על המדינה ושונאים את הישראלים.
חולמים להגר מהארץ ומתגעגעים הביתה אחרי שבוע בחו"ל.
רוצים אמריקה עם נימוסים ים תיכוניים.
סטלנים בימים ומענטזים בלילות.
עדריים כמו עיזים ושוברים מוסכמות.
מייצרים גאוני מחשב ומאדירים אהבלות בלונדיניות.
קוראים לצביקה פיק "המאסטרו" ושורקים בוז לזובין מהטה.
קונים ארבע על ארבע וצמודי-קרקע ומתלוננים על קשיים כלכליים.
כועסים על הצעירים המפונקים ומלטפים להם את האגו.
רוצים מדליות אולימפיות ומרעיבים את הספורטאים.
קוטלים אחרים ונעלבים מביקורת.
בולסים מכל הבא ליד ובוכים על עודף משקל.
עושים דאווין של שף ומעמיסים לתוך הפיתה עמבה, טחינה וסלט טורקי.
מוקפים בחברים ולא רואים את הזולת ממטר.
רוצים מנהיג חזק ורודפים פוליטיקאים.
מפרגנים למי שתרום למדינה, אבל רק אחרי פרישתו או מותו.
מבקרים את תרבות הרייטינג ומכורים לריאליטי ושעשועונים.
לא ממלאים פקודות ואוהבים לפקד.

מפיקים חתונות גרנדיוזיות ומתגרשים אחרי המשבר הראשון.
נוסעים לסוף העולם לחפש את עצמם ומוצאים ישראלים אחרים.

שואלים "מה קורה?" ונענים ב"מה המצב?"

חוגגים את החיים עם שירי דיכאון.

אוהבים את השירות הצבאי, אבל רק אחרי השחרור.

מעניקים לילדים שמות דו-מיניים ומתבדחים על חשבון הומואים ולסביות.

מקרינים "סמוך עלי" ומייחלים ל"עזרת השם".

מתפלצים מהשחיתות ומתחמנים את כל העולם ואשתו.

מעריצים קשיחות ונחישות ומעודדים קיטורים והגרת דמעות.

מתגאים במצליחנים ומייחלים למעידתם.

חיים בפזרנות ומתמקחים על כל שקל.

שקועים באוברדרפט תמידי וזוכים להלוואות בנקאיות נדיבות.

מחפפים במצוות ורצים לבקש את ברכת הרבנים.

שרים את ההמנון בשפתיים רוטטות מבלי לדעת את המילים.

בטוחים שביבי, ברק, מופז ולבני נכשלו ומריצים אותם לראשות הממשלה.

ככה זה בחברה שבה חוויה חיובית היא "משהו בן זונה חבל על הזמן"

ואפילו הקפה הפוך.

לכן, כשהישראלי משלשל פתק בקלפי הוא שם בכיס פתק החלפה.

המאמר פורסם במקור תחת הכותרת "מתהפכים לקראת בחירות", Ynet, 22.8.2008. זמן קצר לאחר פרסומו הוא הפך לוירלי ברשת המיילים (הפעם תחת הכותרת "הישראלים" שניתנה לו על ידי אחד הגולשים). המאמר פורסם בכמות נוספות ברחבי האינטרנט, ובכלל זה בדף "סטטוסים מצייצים", שבו זכה לאלפי לייקים ותגובות. המלחין והזמר יהודה פוליקר כתב פזמון המבוסס על המאמר הזה, תחת השם "מה נשמע אחי" (הוא בוצע על ידי ירדנה ארזי).

הכול אמיתי

בשבוע שעבר פגשתי ידיד מאיטליה שהתגורר בישראל בשנה שחלפה. "נו מה דעתך על הישראלים?" שאלתי בסקרנות.

הידיד חייך חיוך רחב וכך השיב (אני מקפיד לצטט מדבריו ולהדגיש שאין לי אחריות על דעותיו):

הערבים הישראלים חמים, אדיבים ומשפחתיים. קצת עצבניים ולא בעד נשים, אבל בנו לכם את המדינה בטיח ובחומוס ותיבלו את העברית בקללות עסיסיות ושיפודי כבשים.

הרוסים הישראלים לא מתלוננים ואינם פוליטקלי-מתוקנים. אוהבים מנהיגים חזקים ומייצרים רקדנים, מהנדסים, רופאים ומאבטחים. יש להם שכל ומשמעת ברזל, נשים יפות ווודקה בכל האירועים.

החרדים הישראלים לא חומרניים ולא ממותגים. תומכים בעניים ומכבדים תלמוד תורה וחכמים. לא הכי שוויוניים, קצת פוריטנים ומקמבנים, אבל עוזרים לכולם עם החגים, הבריתות, החתונות והמתים.

הדתיים הישראלים לא צדיקים אבל כן תמימים. מכשירים הרבה לוחמים וקצינים נועזים. רוקדים במעגלים נפרדים, סורגים כיפות צבעוניות ומתיישבים, לא תמיד במקומות הנכונים.

האתיופים הישראלים מתלבשים יפה, צנועים וביישנים. מפלים אותם, מתבדחים על חשבונם ואומרים עליהם דברים מאוד לא יפים, אבל הם סובלים בשקט ומפזרים חיוכים.

הדרוזים הישראלים מתגייסים, טובי לב ומכניסי אורחים. בונים בתים גדולים על ההרים. יש להם פיתה אש-תנור ולבנה משובחות, עיניים כחולות ושפמים מפוארים.

החילונים הישראלים יזמים, ישירים ותאבי חיים. מתפלצים, מתווכחים ומצפצפים על הכללים. קצת נדחפים, מגזימים ומכורים לכל מיני עניינים, אבל מטקטיקים מחשבים ורוכשים המון חברים.

“אתה רציני?” שאלתי, “זה אמיתי? לא קצת סטריאוטיפי?”

“בוודאי, השיב חברי, “אמיתי לגמרי, ממש כמו האיטלקים.”

מדוע הישראלים חיים יותר?

דו"ח השוואתי עדכני של ארגון ה-OECD (פורסם בישראל ב-2011 על ידי הלמ"ס) מגלה כי תוחלת החיים בישראל היא מהגבוהות בעולם: הישראלים חיים בממוצע 81.6 שנים, שנתיים יותר מתוחלת החיים הממוצעת במדינות החברות בארגון שעומדת על 79.5 שנים. ישראל ממוקמת במקום החמישי בעולם מבחינת תוחלת חיים ועוקפת מדינות כמו שוודיה, קנדה, צרפת והולנד. תוחלת החיים הגבוהה ביותר היא ביפאן, 83 שנים, ואילו הנמוכה ביותר במדינות הארגון היא טורקיה שאזרחיה חיים בממוצע עד גיל 73.8 בלבד. בארצות הברית, שבה מערכת הבריאות היא פרטית ברובה, תוחלת החיים נמוכה מהממוצע ועומדת על 78.2 שנים בלבד. הנתונים על ישראל מדהימים עוד יותר אם לוקחים בחשבון שרק לפני 20 שנה תוחלת החיים של כלל האוכלוסייה הישראלית עמדה על 78.8.

הנה כי כן, למרות המלעזיזים והמקטרים, שוב מתברר שמדינת ישראל היא מקום שלא כל כך רע לחיות בו. רובינשטיין מביע פליאה על כך ש"במדינה מוכת טרור ופעולות איבה, שבה שיעור ההרוגים מתאונות דרכים גבוה והחיים בה כה רווי מתח - משך החיים ארוך יותר ממדינות עשירות ושלוות כמו הסקנדינביות". אני, לעומת זאת, כלל לא מתפלא, ולבקשתו של ידידי אני מציע שניים-עשר הסברים מתקבלים על הדעת לתופעה המלבבת.

א. בישראל האקלים נוח. השמש זורחת רוב ימות השנה, וכשהשמש זורחת הנשמה שמחה. אין זה מקרה שבמדינות הסקנדינביות שיעור המתאבדים גבוה במיוחד. מה שווים הסדר, הארגון והשפע, אם השמים אפלים והיום קצר? יתרה מכך, אקלים נוח מצמצם את התחלואה, בעיקר בקרב עניים וזקנים, הפגיעים לתנאי חום וקור קיצוניים

ב. ישראל היא עדיין חברה מאד קהילתית ומשפחתית. הבדידות והניכור מפילים ככל הנראה יותר חללים מהחשיפה לשמש, לרעלים ולזיהומים. למהגרים ניתנת אצלנו תחושה של בית ומולדת, ורוב הזקנים חיים בקרבת משפחתם (מן הסתם, יותר אצל המזרחים מאשר אצל האשכנזים). לאחרונה זוהו שני מתאמים התומכים בעקיפין בהשערה שאדם שחש שייכות – מאריך את חייו: 1. מתאם חיובי בין ביקור בבית כנסת לבין אורך החיים. כמובן שאפשר שהקב"ה מצ'פר את המתמידים, אבל סביר יותר להניח שבית הכנסת פשוט שומר את הזקנים בקהילתם ומזמן להם מגע אנושי יומיומי. 2. מתאם חיובי בין החזקת חיות מחמד לבין אורך חיים וחיוניות. החתול, ועוד יותר הכלב, הם באמת ידידיו הטובים של האדם, בעיקר עבור אלה שנגמר להם מלאי הידידים בשר ודם (אגב, ישראל מצטיינת בשיעור גבוה למדי של בעלי חיות מחמד – למעט החברה הערבית והחרדית).

ג. החיים הם לא יותר מאשליה חמוצה-מתוקה. אנחנו מדחיקים את בשורת המוות באמצעות יציקת משמעות קיומית מלאכותית לחיינו. כאשר אדם חש שיש עבורו מה ועבור מי לחיות הוא מתמלא בתשוקה לחיים. האידיאליזם הציוני היה גלולת מרץ נהדרת, ואף שהשפעתה הולכת ונחלשת היא עדיין מעלה לנו את רמת האדרנלין. רוב היהודים בישראל אינם תופסים את עצמם כאזרחים רגילים, המנהלים יחסי חליפין של עבודה ושירותים עם המדינה, אלא חלק מעם עתיק שהוטלה עליו שליחות היסטורית. התחושה הזאת, המשותפת לחילונים ולדתיים כאחד, טוענת את חייהם בעומק מוסרי ומאריכה אותם.

ד. מי שחי תקופה מסוימת בארה"ב יודע עד כמה המזון הבסיסי במעצמת השפע הוא תפל ולא בריא. כמעט תמיד מגיע הרגע של "מנצ'יס" ישראלי, לאמור: תשוקה בלתי נשלטת ללחם אחיה, פיתה חמה, חומס עם שמן זית, קוטג' וסלט ירקות. מדוע הלחם בארה"ב דומה לקרטון, הקפה לשתן, החלב לתרופות והירקות לפלסטיק? שאלה טובה שהתשובה לה קשורה בעיקר לתרבות האוכל האמריקאית, לתיעושה של החקלאות ולזיוף הטבוע בחברה הקפיטליסטית. למרות שגם המזון שלנו עובר בשנים האחרונות תהליכי אמריקניזציה, עדיין הוא יותר טעים ויותר בריא מזה של מדינות רבות. שלא לדבר על המחיר הזול יחסית של מוצרי יסוד, המאפשר גם לעניים לצופף מעל המים. אגב, באמצעות הטיעון הזה אפשר להסביר –

לפחות באופן חלקי – את הפער בין תוחלת החיים באנגליה לתוחלת החיים באיטליה (לטובת האיטלקים).

ה. ישראל היא אחת המדינות עם הכי הרבה חופשות בעולם המערבי. ליהודים חגים רבים וסדר החיים של המשפחה הישראלית נקבע במידה רבה על פי לוח השנה של גני הילדים ובתי הספר. חוץ מזה, יש לנו את הפטנט החצי גאוני של "ימי מחלה" – דגש על מירכאות כפולות. המחלות הן בעצם שם נרדף לתחושה הרווחת של "היום לא בא לי לקום לעבודה, יללה תנו להמשיך לישון". כולם מכירים את הבדיחה הישראלית על הילד שמסרב לקום בבוקר. "אתה תאחר לבית הספר, קום כבר!" נוזפת בו האם, והילד משיב בבכי: "למה אימא, למה צריך כל פעם לקום?". "כי אתה המנהל" משיבה האם. אם לסכם: מי שלא עובד – מת מהר, ומי שעובד ולא נח, גם מת מהר.

ו. מחסור באמצעים כספיים וחוסר בטחון כלכלי הם נושאים רגישים וכאובים. אין ספק שיותר מדי אנשים בישראל חסרים, למשל, הסדרי פנסיה, לעתים באשמתם ולרוב שלא באשמתם. אבל למזלנו מדינת ישראל היא מדינה סוציאל-דמוקרטית (יש הסבורים שלא מספיק סוציאלית ואחרים – שלא מספיק דמוקרטית), והביטוח הלאומי, על כל פגמיו, מציל רבים ממוות. העוני הטיפוסי בישראל לא מתקרב אפילו לעוני בחברות נחשלות באפריקה, באסיה ובדרום אמריקה, ואפילו לא לכיסי העוני במדינות מערביות. יש בישראל רבים הסובלים מחוסר בטחון כלכלי, אך רק מעטים, אם בכלל, סובלים חרפת רעב. יתרה מכך, חרף הפערים המטרידים בין המעמדות, למרבית העניים בישראל יש גם נגישות לשירותי רפואה בסיסיים. אפילו בתחום המגורים, ישראל היא מדינה מאד מתקדמת, שכן לרוב אזרחיה דירה בבעלותם.

הערה: אצלנו גם העניים מצטיינים בתוחלת חיים ארוכה ביחס לממוצע העולמי, אבל חייבים להודות בצער שקיימים פערים, המגיעים עד כדי שנתיים וחצי, בין המרכז לפרפריה. הפער בין ערבים ליהודים גדול עוד יותר וקרוב ל-4 שנים. זה בהחלט מטריד. אבל לכל אלה שקופצים עכשיו עם השלט "אפליה" כדאי להירגע, כי לפערים הללו יש הסברים תרבותיים ורפואיים, המחייבים מאמר נפרד. וחשוב לזכור עוד דבר חשוב: משנת 1948 ועד היום גדלה תוחלת החיים בלידה של אוכלוסיית ערביי

ישראל בשיעורים ניכרים (יש הגורסים, יותר מ-20 שנה). כמו כן, בשל השיפורים שחלו בטיפולים הבריאותיים הניתנים לאוכלוסייה זו, שיעור תמותת התינוקות הערבים ירד מ-32 מקרי מוות לכל אלף לידות בשנת 1970 ל-8.6 לכל אלף לידות בשנת 2000. זה אומר שגם אם מנהיגי הערבים צודקים בהאשמתם את הממסד הישראלי באפליה וקיפוח בוטים, עדיין הם צריכים להודות שמדינת ישראל המפותחת סיפקה להם תוספת משמעותית של שנות קיטורים.

ז. הישראלים הם עם חושב ואינטליגנטי. אומרים שהשריר הנחוץ ביותר להישרדות הוא "שריר המוח". כאשר אדם פעיל מבחינה אינטלקטואלית גופו מתפקד ועל כל פנים חייו נטענים בחיוניות. ישנה סברה שרבנים, אמנים ומדענים דגולים נוטים לחיות עד גיל מופלג. אם היא נכונה יש בה כדי לחזק את הטיעון בדבר המתאם בין החכמה והאנרגטיות הישראלית לבין אורך החיים. אגב, זו סיבה טובה לתמוך במכוני מחקר מדעיים יותר ממכוני כושר.

ח. מדע הוכיח שחוש הומור בריא, הוא גם מאד בריא. היהודים ידועים בחוש ההומור שלהם והישראלים עוד יותר. כשרע לנו אנחנו צוחקים, על עצמנו ועל אחרים. זה כנראה מאד עוזר להגיע לשיבה טובה (היום, אפשר גם לצבוע), ועל כל פנים פחות לסבול.

ט. הרופאים מאמינים שמתח מוריד את תוחלת החיים. לא בהכרח! מתח במקרים רבים שומר את האדם ערני ונותן עניין. לפעמים נדמה שהחיים בארץ הם טלנובלה אחת מתמשכת – כמו שאמרה נעמי שמר: "אין רגע דל, או סקנדל או פסטיבל". באמת כל כך מעניין כאן, שאין זמן למות. גם לא כדאי למות, אחרת איך נדע מה יהיה בסופינו?...

י. מערכת הרפואה הישראלית היא מהמשובחות בעולם והביטוח הרפואי בישראל (למרות כל החסרונות) נותן המון. בתחומים מסוימים של ריפוי מחלות קטלניות אנחנו מהמובילים בעולם. יתרה מזאת, החולה הישראלי הוא לא פאסיבי. לפני שנים רבות נערך באחד מבתי החולים האמריקאים מחקר מעניין שניתח את ההבדלים בין איטלקים, יהודים ואנגלו-סקסים בכל הקשור לתגובה לכאב. כצפוי, נמצא שהאיטלקים והיהודים היסטריים יותר מהאנגלוסקסים. אבל כאשר חיפשו תשובות מדוע אלה מבליגים ואלה צורחים, התגלה הבדל גם בין היהודים לאיטלקים. האיטלקים נאנקים בקול,

פשוט בגלל שהבעת רגשות לגיטימית בקוד התרבותי שלהם. היהודים נאנחים (ובעצם חתומים על המצאת האנחה) כי הם לא מאמינים לרופא. בישראל די מאמינים לרופא, אבל גם כשמאמינים כמעט תמיד בודקים אצל רופא נוסף. כך מגדילים את הסיכוי להבריא ולחיות.

יא. אפשר שיש כאן גם מרכיב גנטי. היהודים בישראל (שהם רוב באוכלוסייה) ידועים באנדוגמיה חזקה מאד (הנטייה להתחתן בתוך השבט). לכן הם משמרים את הגנטיקה שלהם. בהנחה שזו גנטיקה שמאריכה חיים, הסיכוי לשרוד גבוה מזה שבחברות הטרוגניות יותר.

יב. אבל מעל לכל, אני מניח שההסבר טמון דווקא באופי הלאומי – כלומר במנטליות שכולם אוהבים לבקר ולשנוא. הישראלי לא שומר דבר בלב. אנחנו אומה "דוגרית" שמוציאה הכל החוצה. כשהישראלי שמח כולם יודעים, וכשהוא כועס – גם כן. לכן, כאשר הגרמני, האנגלי והסקנדינבי שומרים על משמעת ואיפוק הם בהחלט מגדילים את הסיכוי שלהם לשרוד בצוותא. אצלנו הברדק חוגג אבל לפחות אנחנו לא מתפוצצים מבפנים.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 593, 22.10.2010. תוך זמן קצר נפוץ המאמר ברשת המיילים, בעיקר תודות לפרסומו באתר "בא במייל" ובבלוג של אריה קיזל. המאמר צוטט באתרים רבים נוספים, כגון, The Marker Cafe, קהילת פורומים, FXP "הגורם האנושי".

החיוך של ארז טל

לארז טל יש חיוך תמידי שמרוח לו על הפנים, כמו ניתוח פלסטי. עם השיער הקצוץ הוא מזכיר לעתים את האיקון של סמיילי. אבל סמיילי היה סמל התום, ואילו החיוך של טל הוא סמל הציניות.

החיוך של ארז טל הוא גם החיוך של הערוצים המסחריים. מין קריצה משועשעת, זחוחה ואדנותית שאומרת: אנחנו יודעים שאנחנו מוכרים לכם זבל מזובל ואנחנו גם יודעים שאתם צרכנים דבילים שנהנים מתוכניות של כלום על כלומניקים, אבל אם זה הולך לנו, אז למה לא? ועוד היא אומרת: המבקרים ימשיכו להתפלץ מהביזאר ואנחנו נמשיך לצחוק כל הדרך אל הבנק. כי אלה כללי המשחק ואם לא נוח לכם, תקפצו. וחוף מזה העולם מצחיק (גם כשלא תמיד יש סיבה לצחוק), אז צוחקים.

ארז טל הוא האח הגדול של צופי הטלוויזיה בישראל ועל פי חיוכו השופעים נראה שהוא מרוצה מאד ממעמדו זה. זה התחיל לגמרי אחרת. טל היה מנהיג בחבורה צעירה ומוכשרת של מרדנים וחדשני תרבות – חבורת גלי צה"ל של שנות השמונים, שנעצה סיכה שנונה בפאתוס הממלכתי. הוא ייצג (בעקיפין כמובן) את הדור שלי בכבוד – דור מלחמת לבנון הראשונה.

נולדנו בשלהי שנות החמישים ובשנות השישים. התבגרנו בתנועות הנוער והתנדבנו (רובנו) ליחידות קרביות. אבל כבר בבחרותנו הבנו שמהו כאן חורק. הייתה מלחמת ההתשה, ואחריה מלחמת יום כיפור, והיו מלחמות של ימין-שמאל ודתיים-חילוניים, וכמובן אינפלציה דוהרת ובלגן כלכלי לא קטן. במלחמת לבנון כבר היינו חיילים ומפקדים, וחזרנו מלאי כעס וספקות. ההתפכחות האוניברסאלית של נערים ונערות מתבגרים לוותה אצלנו בהתפכחות אידיאולוגית. עזבנו את הקיבוץ ואת מדבר יהודה ויצאנו לחפש נופים חדשים ומשמעויות חדשות במזרח הרחוק ובדרום אמריקה.

שבנו מלאי חוויות מהעולם הגדול, ויחד עם אחינו הבוגרים (דור מלחמת יום כיפור) הקמנו בהתלהבות מנגנון של מסרים, שערער על כל מוסכמה מקודשת. תוך כדי גילינו את נפלאות השפע החומרי וההדוניזם, וייסדנו את התל אביביות הבליינית.

המחשב בא לנו בדיוק בזמן, והקמנו תעשיית היי טק מפוארת, שביססה לנו את האגו ואת חשבון הבנק. הפמיניזם ודת הפסיכולוגיה וזכויות האזרח, שעמדו נר לרגלינו והבחינו אותנו מהורינו, תרמו גם כן לגאוה הדורית. מהפוליטיקה ברחנו כמו מאש, אבל את התקשורת, המשפט ועולם הפרסום והעסקים כבשנו ללא התנגדות.

ואז הגולם במעגל קם על יוצרו, והשתן עלה לנו לראש. ממרום אדנותנו לא שמנו לב מה אנחנו עושים. הולדנו וגידלנו דור עילג, מפונק ואגוצנטרי, שאימץ את החיוך האסקפיסטי שלנו; פירקנו באמצעות החיוך הזה כל שריד של נימוס ואיפוק והרסנו את מוסד המנהיגות, המחייב מינימום של כבוד לסמכות. עודדנו השתמטות מחובות חברתיות, והעברנו את המסר התקשורתי: אחרינו המבול, אז בינתיים בואו נצחק.

הורינו והורי הורינו אולי היו תמימים, אבל היה להם מצפון. אנחנו החלפנו את המצפון בחיוך הציני ואנו עומדים להשאיר ליורשינו אדמה חרוכה.

אני מסתכל על החיוך של ארוז טל ונעשה עצוב. החיוך הזה, שקפא על פניו והפך לפרסומת, ממשך לייצג את בני דורי ואת ממשיכי דרכינו הצעירים, ואני מתבייש בו.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 399, 8.12.2008. המאמר הזה זכה לתהודה ציבורית רחבה: הוא הועבר ברשות המיילים, צוטט בערוצי הרדיו והטלוויזיה ובכמות אינטרנטיות רבות.

עידן הרהב

כל אירוע חברתי הוא נקודת ציון במפת התרבות, וכמעט לכל מגע אנושי יש משמעויות סמליות. אבל ישנם רגעים סמליים, שרוח הזמן והתרבות נושבת מהם כמו ממפוח ענק. אלה לא בהכרח אירועים דרמטיים ורבי משתתפים, כמו מלחמה, בחירות או משבר כלכלי. לעתים מדובר באירוע מזערי, לכאורה חסר חשיבות, שעובר אצל רוב האנשים בלא יותר מהרמת גבה או משיכת כתף. רק כאשר אתה עוצר לרגע ומנסה להבין מה באמת קרה כאן – אתה נוכח שמדובר ביותר מסתם אירוע.

כאשר צפיתי בכתבת הטלוויזיה שסיקרה את מסיבת בר-המצווה של בנו של רני רהב, המוניטור הסוציולוגי שלי זעק 'הקלט ושמור'. לא הייתי אחד מ-5,000 המוזמנים למסיבה הראונית והרהבתנית, ואין לי מושג מה בדיוק התרחש שם. אבל את דמותו התקשורתית של רהב רובנו מכירים היטב, ועל מצעד הידוענים חסר התקדים (במספר האנשים ובמגוון עיסוקיהם), שבאו לחגוג עם המגה-יח"צן, למדתי מהידיעות והתמונות שהופצו בעיתונות ובמדיה האלקטרונית (עצם הסיקור הנרחב של האירוע הוא חלק בלתי נפרד מהאירוע עצמו). די לי אפוא במידע הזה כדי לקבוע בצער, שנוספה עוד עדות רבת משקל לעידן הדקדנס הישראלי. זהו עידן חומרני, נובו-רישי של "שופוני יא נאס", של "שואו אוף", עידן של בוז לענווה, להסתפקות במועט ולעומק רוחני. רני רהב הוא אולי ה"גטסבי הגדול" של האליטה הישראלית השבעה ומדושנת העונג, והמסיבות שהוא מפיק הן שיקוף מדויק של מצבנו הלאומי.

כיצד קרה שאדם שלא פיתח שום טכנולוגיה, שלא פרסם דבר הגות ומדע, לא יצר כל יצירת אמנות ובעצם לא אמר שום דבר חשוב – נעשה כה מרכזי ומשפיע? כיצד קרה שאדם שכל תפקידו מסתכם ביחסי ציבור (מושג חדש למדי בתרבות הישראלית) הפך אצלנו למגה-סלב – איש שפוליטיקאים,

שופטים, אמנים, אנשי תעשייה ואפילו עבריינים רמי דרג מחפשים את קרבתו? התשובה לשאלה המטרידה הזאת מחייבת מחקר מעמיק. בינתיים אפשר להעלות מספר סיבות אפשריות:

א. בעידן שבו אדם לאדם זאב והידיד הופך מהר לאויב, מתחזק הצורך בפרגון, לויאליות וחיבה אנושית. רהב מעתיר על לקוחותיו מחמאות, מעסה להם את האגו כמו מסז'יסט בספא ומצהיר נאמנות אין קץ. לקוחותיו נעשים אסירי תודה ומפתחים תלות בו, כמו אשה במעצב השיער או מטופל בפסיכולוג.

ב. אנשים בעמדות השפעה חשופים יותר לתקשורת. החשיפה הזאת נעימה לרובם, אבל גם מעוררת חרדות. שכן, התקשורת היא זיקית המחליפה צבעים ומצבי רוח: היום מאדירה את הגיבור התורן ומחר מגנה ומבזה אותו ללא רחמים. לכן הם זקוקים למעין סנגור תקשורתי – אדם שיפיץ בסדירות מידע חיובי עליהם, יספוג את אש הביקורת וייצא להגנתם בשצף קצף ביום פקודה. רהב אכן הפך עצמו לכליא ברק תקשורתי של לקוחותיו (ראו למשל שרי אריסון), ובשעה שהם מסתגרים מפני המצלמות והמיקרופונים – הוא יוצא למתקפת הנגד חמוש באסרטיביות ילדותית, בנוכחות רחבת מסך ובמשקפי יאפי אופנתיים.

טכניקת הייצוג של רהב מעניינת ומשקפת גם כן את רוח הזמן. הוא לא מלמד סנגוריה על הקליינטים שלו באמצעות טיעונים אפולוגטיים, ואין בו תחכום או ערמומיות נסתרת. להיפך, שפתו דלה במלים ועשירה בקלישאות, והוא מזכיר לי את הגנן שכמעט הפך לנשיא בספרו הקלאסי של יז' קושינסקי "להיות שם". הטקטיקה היא שילוב בין בוטות להתחננות. הפנים העגלגלות, שיער הפוני והסמך השורקת משווים לו חזות של בן טיפש-עשרה ויוצרים תחושה של "ילד כאפות", שמסביר ברצינות תהומית למורה המתפלצת שהיא טעתה, לקול תרועה וצחוקים של תלמידי הכיתה. הצלחתו של רני רהב דומה במובן זה להצלחתה של פנינה רוזנבלום. שניהם הוכיחו שבימינו, פתטיות היא נכס תקשורתי וכלכלי. כל מה שנדרש מה"פאתט" זה עור של פיל (התעלם מ"ירידות" והמשך לקחת את עצמך ברצינות), סבלנות ונחישות. אם זורקים אותך מהדלת – חזור מהחלון ובסוף תישאר בסלון.

ג. את ההסבר לנהירה ההמונית של עכברי העיר לחגיגת הבר-מצווה של החלילן מגני התערוכה, אפשר לתלות לאו דווקא בתפקיד המארח – אלא בתפקידה של הבמה שהוא מספק. רהב, כמו גם עשירים ויח"צנים אחרים, מפיץ אירוע של "אם אתה לא שם אתה לא קיים". מדובר במסיבת אינטרסים המאפשרת למוזמנים למצב ולקבע את מעמדם ב"אצולת הסלבס", לקשור קשרים וכמובן לקמבין קימבונים רבי תועלת.

אבל מעבר לכל אלה, יש משהו יותר עמוק ומעציב בתופעה הזאת של יח"צן תימהוני, שנעשה לגיבור תרבותנו. דומה שהיא מבטאת את העובדה, שהתדמית דוחקת את התוכן והמהות. הקנקן נעשה חשוב יותר מתכולתו, לא רק בעולם התקשורת והפרסומות – אלא גם בשטחים רבים אחרים: אריזות שונות של אותם מוצרי מזון יוצרות אשליה של גיוון קולינארי; עיבודים מוזיקליים מסונתזים מסתירים פלגיאטים אמנותיים ויצירות חלולות; חליפות מחויטות, חיוכים וצקצוקי לשון מחפים-לכאורה על שירות לקוחות לקוי; ונאומים עמוסי מליצות מסתירים כשלים מערכתיים. חברה הסוגדת ליח"צניה היא חברה שבה עטיפות הצלופן מכסות על ריקנות ושטחיות.

ynet, דעות, 18.2.2007. המאמר הזה גרר 755 טוקבקים וציטוטים רבים בתקשורת הישראלית.

הרחוק נהיה קרוב

הדור שלי גילה בתדהמה את נופי המזרח הרחוק ודרום אמריקה, ורשם יומני מסע כדי לספר לעצמו ולהורים.

הילדים שלנו אינם נפעמים ממה שכבר ראו בטלוויזיה ובאינטרנט, ובמצלמות הכיס הדיגיטאליות שלהם מנציחים בעיקר חברים ודאָקוּת.

הם לא מתרגשים, כי הרחוק נהיה קרוב.

הדור שלי נפרד מהמשפחה לשנה, שלח גלויות ומכתבים, והתקשר הביתה פעם בחודש בשיחת גוביינא יקרה.

הילדים שלנו לא ממש עוזבים את הקן, כי יש להם סלולארי צמוד ואינטרנט בכל פינה ומסעדה.

הם לא מתגעגעים, כי הרחוק נהיה קרוב.

הדור שלי השאיר עצות כלליות ודרישות-שלום לחברים, בספרי המטיילים בשגרירויות ישראל ובקונסוליות.

הילדים שלנו מסמסים, מתקשרים ומייעצים זה לזה פעמיים ביום בפייסבוק ובסקייפ.

הם לא מתנתקים, כי הרחוק נהיה קרוב.

הדור שלי יצא למסע-אישי במדינות נידחות ופגש אוכלוסיות פרימיטיביות, שקיבלו אותו בחיוך רחב ותימהון.

הילדים שלנו מתניידים בלהקות, באוטובוסים ובמטוסים ממוזגים, בין אתרי תיירות שהתמסחרו ובתי חב"ד מאובזרים.

הם לא מסיירים, כי הרחוק נהיה קרוב.

הדור שלי חסך לטיול הגדול כדי לקנות מזכרות שבטיות מבמבוק ועץ מגולף, רקמות יד ותמונות על נייר אורז.

הילדים שלנו מכירים בעל פה את כל מוצרי השאנטי ואת כספיהם וכספי הוריהם מייעדים בעיקר למותגי לבוש מזויפים ותואמי אייפון. הם לא חוסכים, כי הרחוק נהיה קרוב.

הדור שלי קרא את "מדריכי שרוכי הנעל" באנגלית, ולמד את המסלול בעל פה, כמו במבצע צבאי.

הילדים שלנו מתעניינים יותר בנרגילות, סמים ואלכוהול מאשר במפות, היסטוריה ותרבות.

הם לא מסתקרנים, כי הרחוק נהיה קרוב.

כשהיינו צעירים העולם היה רחב ומסתורי, אבל נתיבי חיינו היו ברורים. כמה מוזר ועצוב שבעולם שבו הכול כל כך קרוב, ילדינו הולכים לאיבוד.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 575, 20.9.2010. פורסם גם בבלוג של אריה קיזל.

ארגז כלים סוציולוגי

Ynet: מהו תחום המחקר המרכזי שלך?

עוז: במדעי החברה קיימים שני סוגי חוקרים: את הסוג הראשון אני מכנה "הארכיאולוגים". הם בוחרים נקודת ציון וחופרים בה לעומק. הסוג השני הם "המודדים". אלה עוסקים בתמונת המאקרו, כלומר בשרטוט המפות החברתיות.

אני שייך לסוג השני. הכל מסקרן אותי ועסקתי בתיעוד ובמחקר של נושאים מגוונים. אבל, כמובן, החברה הישראלית היא מסגרת המחקר העיקרית שלי. כתבתי ופרסמתי ספרים ומאמרים בעיקר על האליטה החילונית (הצברית) לתחומיה ותקופותיה, על המגזרים ותרבויות המשנה בארץ ועל התרבות הפופולרית – מלבוש ואוכל ועד לספורט, טיסות ומחשבים.

Ynet: כיצד הגעת לעסוק בתחום ומה הניע אותך לכך?

עוז: אני חושב שמאז ומעולם התעניינתי בבני אדם וחשתי שאני קורא אותם נכון. המציאות היתה לי שקופה יותר מאשר לרוב האנשים שהכרתי. הלימודים והניסיון המחקרי חידדו לי מאוד את החושים והקנו לי כלי ניתוח וכתובה. אפרופו כתיבה, אני סבור שכישרון ביטוי בכתב הוא תנאי הכרחי להצלחה בתחום שלנו; כי כאשר אתה מנסח היטב את מה שאנשים חשים או חושבים, אתה יוצר מעין תצלום רנטגן חברתי.

כאן טמון הדמיון הגדול בין סוציולוג טוב לסטנדאפיסט טוב. שניהם עוסקים במובן מאליו, ביומיומי, אבל עושים זאת מזווית לא שגרתית, ממבט-על. אנשים צוחקים בהופעת סטנד-אפ כי הסטנדאפיסט שם להם ראי מול העיניים. הרי בסופו של דבר, כולנו מקסימים ומגוחכים בעת ובעונה אחת.

בהיותי נער לא הרביתי לקרוא ולכתוב. הייתי ספורטאי מצטיין והקדשתי את רוב זמני למשחקים ולתחרויות. אבל בסוף התיכון התאהבתי בבחורה שהפכה לימים אשתי. כאשר התגייסתי לצבא, כל כך התגעגעתי שנאלצתי לכתוב לה מכתבים מהבסיס. דרך המכתבים גיליתי שאני כותב יפה. אחרי השירות הצבאי יצאנו שנינו לטיול הגדול למזרח הרחוק. היינו מחלוצי מסורת התרמילאות בארץ. במהלך הטיול כמעט ולא צילמתי, אבל כתבתי מכתבים למשפחתי בארץ. הפעם נוסף לכתובה נוסף סוציולוגי, כי צילמתי במלים את התרבויות האקזוטיות שפגשתי. זו היתה חוויה מעצבת עבורי.

דומני שבמזרח הרחוק נשביתי בקסמה של האנתרופולוגיה והסוציולוגיה, במובן האינטואיטיבי של המילה. אחר כך, באוניברסיטה, למדתי את התיאוריה, שרק העצימה לי את הקסם. אגב, אני חייב תודה למורה שלי בקורס "מבוא לסוציולוגיה" – ד"ר אברהם קורדובה. הוא היה ממש נהדר ומן הסתם השפיע על בחירתי.

במבט לאחור אני חושב שגם היה לי תזמון טוב, שסייע לי להיכנס ישר לחזית השדה, כי את הדוקטורט על דמות הצבר (שהפך גם לספר) פרסמתי בדיוק בתקופה שבה הדמות הזאת עמדה במרכז שיח הזהות הישראלי (בשל המשבר אחרי מלחמת לבנון הראשונה). היה לי קל לנתח את דמות הצבר כי נולדתי בישראל ועברתי מסלול חיברות צברי טיפוס.

Ynet: מה כלול ב"ארגז כלי העבודה" של חוקר בתחומך?

עוז: תמיד רציתי ארגז כלים מגוון ככל האפשר. השתמשתי בסקרים, בראיונות, בניתוח מסמכים ארכיונים ובסמיולוגיה (שפת הסימנים). אבל האוריינטציה שלי היא, בסופו של דבר, יותר איכותנית מכמותנית. סטטיסטיקה היא כלי מדעי חשוב, אבל היא מגרדת את השכבה העליונה בלבד.

לצערי רוב הקולגות שלי עוסקים במחקר כמותני, וזה קצת מרדד את התחום הנפלא שלנו. היה לי מזל ונעשיתי פרופסור בגיל צעיר. זה שחרר אותי בשלב מוקדם בקריירה לעסוק במחקרי המאקרו, לקרוא, ללמוד ולהיות מעורב מבחינה חברתית (ראיונות, כתיבה פובליציסטית, הרצאות לציבור הרחב וכו'). כאשר יש עליך לחץ לפרסם עוד ועוד מאמרים, אתה מייצר ניירת שתורמת מעט מאוד לעולם. אני גם מאמין במעורבות ובמשובים. חשוב לי להיות בדיאלוג מתמיד עם הציבור שאותו אני חוקר. אני לא סגור

ב"מגדל השן", למרות שהמשרד שלי ממוקם בקומה 14 במגדל "אשכול" באוניברסיטה. בשנים האחרונות גיליתי את עוצמת הצילום האתנוגרפי. רכשתי ציוד מקצועי ואני מבלה ימים רבים בשטח. המצלמה היא כלי אדיר לתיעוד ולניתוח חברתי ויש בצילום משהו ממכר.

Ynet: לו היה נוחת כאן חייזר לביקור קצרצר, ומבקש שתראה לו כמה דוגמאות מייצגות של הקיום הישראלי בן זמננו, במה היית בוחר?

עוז: אפשר להראות לו שכונות ירושלמיות עתיקות, שבהן גרים בשכונות חרדים, דתיים, ערבים ויאפים בוהמיינים. אגב, המציאות היא כמעט תמיד יותר הרמונית ושקטה מאיך שהיא מצטיירת בכותרות העיתונים הרועשות.

הייתי מראה לו גם כיתה ישראלית רועשת וגועשת – מקום שבו כבר מזמן לא לומדים והמושגים "חינוך" ו"השכלה" הם בגדר בדיחה. מנגד הייתי לוקח אותו לחברת הזנק (סטארט-אפ) צעירה באחד מ"עמקי הסיליקון" שלנו.

רצוי גם לבקר במרכזי דת – מסגד, כנסייה, חלווה דרוזית ובית כנסת. וכמובן, לבקר ביחידה קרבית שבה עולים מרוסיה ומאתיופיה, חובשי כיפות סרוגות וחילונים, מהמרכז ומהפריפריה, סוחבים ביחד אלונקה.

אבל בעצם הקיום הישראלי לא מתמצה במקום גיאוגרפי כזה או אחר, אלא ברוח הישראלית – במנטליות שלנו שהיא אחת ויחידה. לכן, הכי טוב זה להראות לו פשוט ישראלים מדברים – רצוי ברכבת שהיא "מיקרופון" ישראלי די טוב.

Ynet: בתהליך שעוברת ישראל מחברת "כור היתוך" לחברה רב-תרבותית, מיהם "המודלים החדשים לחיקוי" שמטפחת התרבות הישראלית?

עוז: מדינת ישראל עוברת שני תהליכים מנוגדים, ואולי גם משלימים: מצד אחד קנטוניזציה של מגזרים ותת מגזרים. איש לאוהלו. בתהליך הזה נולדים גיבורים מקומיים, המשרתים את קבוצתם ואינם מוכרים בהכרח לקבוצות אחרות.

מצד שני, כולם, בלי יוצא מן הכלל, נסחפים בצונמי הגלובלי. אנחנו, כמו רוב תרבויות העולם, עוברים תהליכי קוקה-קולוניזציה מזורזים. זה מגיע דרך התקשורת (טלוויזיה, אינטרנט, סלולרי וכו'), תרבות הצריכה (מזון, לבוש וכו') ונסיעות לחו"ל. ישראל נעשית פחות ישראלית עם הזמן.

Ynet: באלו מבין מחקריו אתה גאה במיוחד?

עוז: כולם היו בני, אבל אם אני צריך לסמן את מפעלי הדגל המחקריים שלי היית מציין ארבעה: שני רבי המכר שלי: "הצבר דיוקן" (עם עובד, 1997) ו"פרידה משרוליק – שינוי ערכים באליטה הישראלית" (אונ' חיפה וזמורה ביתן, 2004). שני הספרים גם זכו בפרסים שהחמיאו ושימחו אותי.

האתר שהקמתי יחד עם אשתי, תמר, שהיא גם קולגה שלי, "אנשים ישראל – מדריך לחברה הישראלית", הוא מפעל חיים משותף. את רוב המאמרים באתר הזה כתבתי בעצמי או בשיתוף פעולה עם קולגות. מדובר באלפי עמודי תוכן, המכסים מאות נושאים הקשורים לחברה הישראלית. זאת עבודה מתישה מאוד, אבל אני עושה אותה מתוך תחושה של שליחות ומתוך סקרנות, שרק גוברת עם הזמן. המדריך הזה לימד אותי כמה לא ידעתי ועדיין אינני יודע מספיק על ישראל. זו חברה מרתקת ואני חש כמו ילד בחנות ממתקים. גם המחקר והספר שלנו על דור ה-Y, הוא פרויקט שהשפעתו התרחבה הרבה מעבר לשדה המחקר.

Ynet: תן "רעיון מורכב בשפה פשוטה".

עוז: אני לא מאמין בהבחנה שבין שפה גבוהה לשפה נמוכה, גם לא בהבחנה שבין שפה מדעית לשפה עממית. בעיני יש שפה אחת, ראויה ומתאימה לכל תכלית: שפה בהירה. אני שונא חכמנות (המכונה גם פלצנות) וצביעות. לצערי השדה שלי מלא ברעיונות פסבדו מורכבים. אני תמיד אומר לסטודנטים שלי: אם צריך לקרוא פסקה שלוש פעמים כדי להבין אותה, אל תתאמצו, כי היא כתובה רע.

Ynet: לסיום, מהו הציטוט החביב עליך?

עוז: אני מעדיף לזכור רעיונות ולא משפטים, לכן קשה לי להיזכר במשהו אחד מיוחד. אבל לא פעם מתנגן לי בראש הפזמון הנפלא של קובי אוז "סתם". הוא קולע מאוד למצבנו הלאומי: "סתם זה הכל סתם/ מתיחה מסרט ישן/ סתם זה לא נכון/ אנחנו לא במזרח התיכון".

עקבות במדבר

עונת הבחירות היא כמו עונת האביב: רבגונית, פורחת בשלל מסרים סותרים ומפיצה ריחות משכרים של התחייבויות לעתיד, שבועות, התרפסויות ותכניות גרנדיוזיות. עד בוא השרב הכבד הראשון, הכל נראה מבטיח. אבל היום שלאחר הבחירות יגיע ממש כמו הקיץ, והוא יהיה, כתמיד, שיגרתו ולאה ומיוזע. ואנו נחכה, כמו ציפורים, לאביב הבא.

כך זה קורה בטבע, אבל למה זה חייב לקרות גם בחיינו? מדוע אנו מעדיפים להמשיך באותם דפוסים, לבחור באותם אישים, באותה שיטת בחירות? מה יש בנו הבורח משינויים, או לפחות משינויים מרחיקי לכת, בבחירות, כמו בחיים בכלל? אציע הסבר: דמיינו לעצמכם פלוני, שצריך לחצות מדבר רחב-ידיים מקצה אל קצה. הוא עומד בנקודת ההתחלה, מביט כה וכה, וימין ושמאל רק חול וחול. אימת המדבר עליו. הוא מגייס את מיטב השיקולים ההגיוניים שברשותו ואת ניסיונו. אם חסר ניסיון הוא, ייעזר אולי אף באמונות טפלות. כך או כך, סוף דבר שיבחר כיוון ויתחיל לחצות את המדבר.

עכשיו הגיע תורו של פלמוני. הוא עומד בנקודת ההתחלה ולפניו מדבר רחב-ידיים ועקבות אדם בודה. לו אנחנו במקומו, באיזו דרך היינו חוצים? ניתן לשער שהיו בנו מהססים ובוחרים ב"אן-דן-דינו". אחרים, מעטים, היו בוחרים ללכת בכיוון שונה. אבל הרוב היו נוטים ללכת על עקבותיו של הקודם.

החלטה זו לא מבטיחה לאיש שאכן יגיע בשלם והיא טובה כמו ההחלטה לבחור בכיוון אחר. בכל זאת, משהו פנימי היה דוחף אותנו ללכת על העקבות. מהו אותו משהו פנימי? מדוע אנשים נוטים ללכת בעקבות קודמיהם, גם בלי שהם משוכנעים שקודמיהם צודקים? שלוש סיבות אפשריות:

א. נטייתנו להימנע מנטל האחריות האישית לגורלנו, להימנע מהכרעה שתוצאותיה נגזרות אך ורק משיקול דעתנו הפרטי.

ב. האמונה התמימה, האופיינית לרובנו, שמה שכבר קיים הוא בוודאי גם טוב, שאם לא כן לא היה קיים מלכתחילה. זאת ועוד: אנו מאמינים במה שאנו רוצים שיתקיים: "עזוב אותך מזה", יאמר לעצמו פלוני, "אם יש עקבות, סימן שהאדם שהלך לפני הגיע".

ג. עצלנותנו הכרונית. מדוע להתאמץ, לחשוב, להתלבט, כשאחר כבר התלבט במקומו? לשון אחר: "יש עקבות, אז הראשון בטוח כבר שבר את הראש, נלך על עקבותיו וזהו".

קיצורו של עניין, אנו בוחרים ללכת על העקבות משום שזה משרה בנו מעט בטחון, גם אם בטחון מדומה.

עכשיו מגיע לאותה נקודת התחלה אדם שלישי, ובעקבותיו עוד עשרות ומאות. לפני האדם האלף יש כבר שביל ברור ורחב שנכבש ברגלי רבים. מי שהיססו קודם לכן לחצות, או העדיפו כיוון אחר, דומה שהפעם תהיה החלטתם נחושה יותר. שביל שעליו צעדו רבים לפני משרה בטחון גדול יותר בבחירתו.

אנו ממשיכים לצעוד בדרכים שנכבשו ברגלי קודמינו, גם מבלי שבדקנו אם אלה הדרכים הקצרות והבטוחות ליעד, בשל חולשה פסיכולוגית וקוצר זמן. הפיתוי לצעוד בהן במדבר הרחב גדול.

אם תשאלו את האדם האלף "מה רואות עיניך?" ישיב לכם: "מדבר רחב-ידיים ובמרכזו שביל כבוש". לתשובתו זו תהיה משמעות פסיכולוגית גדולה מאוד: בעבורו, המציאות של השביל תהיה טבעית ממש כמו סלעי המדבר! יתכן שאף לא ידע כלל, שהאלמוני הראשון יצר את השביל באקראי, ולמעשה טעה והוליך את הבאים אחריו בדרך פתלתלה ומסוכנת.

הנמשל ברור: כאשר המציאות החברתית המלאכותית נתפסת כמעשה הבריאה היא נוטה להשתרש וקשה לשנותה. אבל היופי בטבע וגם בחברה שחרף יציבותם היחסית, הם אינם נצחיים והשתנותם נעשית טיפין טיפין. הרוח והגשם מעצבים מחדש את הנוף, בתהליך איטי ועקבי שהעין הרגילה אינה תופסת. וכשם שהשביל, נוצר עקב בצד עקב, עקבה בצד עקבה, כך הוא גם משנה צורתו עם הזמן ועלול גם להיעלם. הוא דינמי כי בני אדם

קונפורמיים עד גבול מסוים, ורוח האינדיווידואליזם, ההרפתקנות והיצירה טבועה בהם. תמיד יגיע איזה חלוץ חדש (משוגע, גאון או סתם עקשן) לנקודת ההתחלה, יבחר נתיב חלופי, והאחרים יצעדו בעקבותיו, ינטשו את השביל הקודם ויכבשו בהדרגה את המוסכמה החדשה. שביל צץ ושביל נמחק והמדבר החברתי לעולם משתנה.

עוד שנה ועוד שנה, עוד בחירות ועוד בחירות, וגם שבילי הפוליטיקה משתנים בהדרגה. אולי אינכם מבחינים בגודל השינוי ובקצבו, אבל הוא קורה כאן, עכשיו, בכל רגע. ומי שקולט שהחברה היא מדבר והמוסכמות הן עקבות בחול – מפתח אופטימיות ביחס לעתיד ופחות מתאכזב מההווה.

מעריב, שבת, 22.5.1992.

פיקחו את העיניים, אנחנו במקום אחר!

ביוני 2002, בצלו של עוד אחד מפיגועי הטרור שהתרחשו בירושלים באותה שנה, התכנסו על הר-הצופים כמה אלפי אורחים לחגוג את פתיחת הקונגרס הציוני ה־7. ראש הממשלה ושריה לא באו לאירוע, שניים משלושת העיתונים הגדולים התעלמו ממנו לחלוטין, ו"הארץ" ייחד לו לא יותר משלוש שורות מתחת לתמונה בעמוד 6. ואכן, זה לא היה אירוע חשוב, לא רק מפני שהקונגרס היהודי כבר איננו מוסד מרכזי בעולם היהודי והישראלי, אלא בגלל מה שהארגון הזה מייצג היום.

לא צריך להיות ציניקן כדי להודות שחגיגת יום-הולדת לקונגרס הציוני, ולמעשה לתנועה הציונית האידיאולוגית, כמוה כחגיגת יום-הולדת לאדם על ערש דווי. ויש כאן פרדוקס, שכן החלום הציוני הוגשם מעבר לכל התחזיות האופטימיות, ומבחינה זו מדובר בהצלחה חסרת תקדים של האידיאולוגיה הציונית. מדינת ישראל, חרף מצבה הביטחוני הקשה, מוסיפה להתפתח, קולטת עלייה, מולידה דורות חדשים ואיתנה מבחינה תרבותית וכלכלית. גם השפה העברית חוגגת את ניצחונה. אם בראשית המאה העשרים רק אלפים ספורים דיברו עברית שוטפת, בסוף המאה השפה מתגלגלת בפיותיהם של כחמישה מיליונים מתושביה של הארץ. אם כן, לא הרעיון הציוני גוסס, אלא התרבות הציונית הלאומית, הצפנים והסמלים המאפיינים אותה – תרבות שהחלה את דרכה המרתקת בקונגרסים הציוניים הראשונים באירופה. היא הולכת ונעלמת לא רק מהנוף החברתי בארץ, אלא גם מהנוסטלגיה הישראלית שרוממה אותה והתרפקה עליה (ואל תטעו בגל הזמני והמאוד מסחרי של "שירת ארץ-ישראל").

והנה, אף על פי שמתרחש בתקופתנו דבר מדהים מבחינה היסטורית, התקשורת הישראלית, כמו החברה הישראלית כולה, במצב של הכחשה.

הראש מבין, אך הלב מסרב להאמין שהתרבות הציונית דועכת. גם אלה שמוכנים להודות, שכלתנית, שתם עידן התמימות ומדינת ישראל פתחה פרק חדש בתולדותיה, מוסיפים בדרך-כלל להכחיש זאת רגשית. הם דומים בתגובתם לאדם העובר תהליך התפקרות. את המצוות הוא כבר אינו מקיים, אך את אלוהים, שהיה זמן כה רב חלק בלתי נפרד מעולמו הפנימי, לעולם לא יוכל לסלק לחלוטין מלבו. מי שגדל כמאמין, בדרך-כלל איננו הופך לכופר מושלם. לכן מי שגדל ציוני ימות ככל הנראה ציוני, גם אם לצד המושג "ציונות" צצים עוד ועוד סימני שאלה. למעשה רק מעטים בינינו, שגדלו על ברכי אהבת מולדת תמימה ובלתי מותנית, מבינים באמת את מלוא המשמעות הסוציולוגית של בשורת "קץ התרבות הציונית", ומעטים עוד יותר מעיזים לדבר על כך בגלוי, לפחות בתקשורת.

מלחמת הפיגועים המתרגשת על מדינת ישראל זה יותר מארבע שנים כמו החזירה אותה לימי מלחמת העצמאות והשיבה את הסומק הלחיי האתוס הלאומי. לפתע נראה שהגלגל התהפך - ישראל שבה לחיות תחת איום קיומי ולשלם מחיר דמים יומיומי כבד, הערבים שבו להיות אותם אויבים שטופי שנאה, אלימים, לא רציונליים, והאנטישמיות באירופה שוב הרימה ראש. גל חדש של פטריטיזם שטף את התקשורת בארץ, והמוטיבציה לשרת בצה"ל לכאורה עלתה.

אולם דומה שהשמועות על תחייתה של הלאומיות הציונית מוגזמות למדי. חמישים שנות שחיקה תרבותית אינן נמחקות במחי מלחמה אחת, אכזרית ככל שתהיה. הירדן לא ייסוב לאחור, בעיקר בשל הדרך שאדם וחברה מעצבים לפיה את השקפת עולמם.

התרבות הציונית לא תשוב עוד למה שהיתה, לפחות לא במתכונתה הישנה, משום שהזיכרון הקולקטיבי הציוני עוצב על-ידי אלפי טיפות "פוסט-ציוניות" (רובן באמצעות "ברזים" תקשורתיים) שיצרו נוף חדש של ערכים. התרבות הציונית לא תשוב, ככל הנראה, לימי גדולתה, גם משום שכלי הקליטה והקיבול שלנו השתנו. התמימות הישנה התחלפה בספקנות ובאירוניה, והנטייה להסכמה בביקורתיות בלתי מתפשרת. היא לא יכולה לשוב למה שהיתה גם משום שבישראל חיה היום אוכלוסייה רחבה של אנשים שנוף תודעתם לא נחשף כלל ל"טפטוף" הציוני שקדם לעידן הרב-ערוצי: למעלה ממיליון עולים מרוסיה, למעלה ממיליון ערבים ישראלים,

כמה עשרות אלפי עובדים זרים ובעיקר דורות של צעירים יהודים שנולדו בעידן הפוסט-ציוני וכמעט אינם מכירים את העבר הלאומי הרחוק. בעיניהם, ציונות היא משהו אחר לגמרי ממה שהיא היתה בעיני הוריהם והורי הוריהם.

התמימות התחלפה באירוניה: כרזה משנת 1939 הקוראת לגאולת קרקעות בגליל העליון ובעמק החולה (אוספי הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים). הדור הצעיר הולך ומתרחק מהציונות בעיקר משום שהוא נחשף היום כבר מגיל רך ל"טפטפות" מידע מסוג חדש: מוצרי צריכה מיובאים, טלוויזיה רב-ערוצית, אינטרנט, טיולים לחו"ל וכיוצא באלה. ה"טפטפות" הללו מזרימות לבני-הנוער זרם של גירויים חוץ-ישראליים המעצבים בתודעתם נוף תרבותי חדש, והישראלים נעשים דומים עם הזמן בחזותם, בהתנהגותם, בטעמיהם ובערכיהם לבני גילם במדינות מערביות אחרות.

מובן שהישראלים, מבוגרים וצעירים כאחד, עדיין שונים מאוד באופיים מבני לאומים אחרים, ויש בהם סימני היכר הניתנים לזיהוי בקלות. אולם הייחוד הזה הולך ומתבסס יותר ויותר על דפוסיים של צריכה ופחות על מכנה משותף אידיאולוגי. הסיכוי שהפטריטיזם הציוני הישן יקנה שוב שבת בלבבות נראה קלוש ולא ריאלי, בעיקר משום שאנו חיים בעידן שבו לאישי, האינטימי והפרטי יש עדיפות מוחלטת על פני הכללי, החברתי והשיתופי.

נשאלת אפוא השאלה: האם יש לתרבות הציונית תחליף, ואם כן, מה הוא? באופן אכן ניכרים סימנים למודל חדש של ערכים המשתלט על החברה, מודל גלובלי שאני מכנה "האמונה הדמוקרטית", המעובד ומופץ בעיקר על-ידי התקשורת החילונית. אבל דמוקרטיה איננה המצאה הישראלית, ועדיין נשאלת השאלה מהם התכנים הייחודיים שהישראלים ייצקו בה, אם בכלל. חשוב להזכיר שגם הלאומיות הציונית לא היתה המצאה יהודית, ולמעשה תירגמה את הלאומיות המודרנית, שצמחה באירופה בסוף המאה ה-19, למציאות ולצרכים יהודיים.

ספק אם לניסיון ליצור אידיאולוגיה מקומית חדשה, שלה כוח משיכה מהפנט כמו שהיה לציונות, יש סיכוי רב להצליח בעולם שבו כל התרבויות המערביות מאבדות את ייחודן ונשטפות בגל הצרכני הגלובלי. הצלחתו של הניסיון ליצור "עמוד אש" אידיאולוגי חדש הקשור לזהות היהודית מוטלת

בספק משום שהדמוקרטיה מעלה על נס את זכויות היחיד ואת הפלורליזם התרבותי, ונוטה לצמצם את עליונותה התרבותית של קבוצה אחת על קבוצות אחרות. שימורן של התרבות הציונית, ושל התרבות היהודית המונחת בבסיסה, הולך ונעשה קשה יותר גם על רקע התביעות הצודקות והתקיפות של ערביי ישראל, ובעתיד הלא רחוק גם של קבוצות מיעוט כגון העולים הלא־יהודים והעובדים הזרים, לשותפות אזרחית ותרבותית שווה ומלאה. המושג החדש "מדינת כל אזרחיה" מבטא את האסרטיביות החדשה של ערביי ישראל, היוצרת מבוכה רבה בקרב האליטה הישראלית המשכילה.

הדרך אל "האמונה הדמוקרטית" במודל ישראלי מקורי ארוכה גם בשל העובדה הפשוטה שרבים מהישראלים טרם הפנימו את ערכי הדמוקרטיה ומחזיקים, כפי שמוכיחים סקרים המתפרסמים מדי פעם בעיתונות ובמכוני מחקר אקדמיים, בדעות שאינן עלולות בקנה אחד עם משטר דמוקרטי.

אך עוד לפני שתיאלץ החברה הישראלית להתמודד עם שאלות זהות חדשות, היא תיאלץ להתמודד עם בעיות קשות המאיימות על עצם קיומה. התחזקות הקפיטליזם והרגישות הדמוקרטית הביאה לשפע חומרי חסר תקדים, לעלייה בתוחלת החיים, למנעד רחב של הנאות וסיפוקים אישיים ולחיזוק ההגנה על זכויות היחיד. אולם להתקדמות זו היה ויהיה מחיר, שעלול להיות הרסני לאיכות החיים ולחיים עצמם.

הקפיטליזם הדרוויניסטי, שהוא היום חלק בלתי נפרד מ"חבילת התרבות הדמוקרטית", פותח פערים עצומים בהכנסות וברכוש בין שכבות, יוצר ניכור, קיטוב וקנאה בין אזרחים ומשאיר מאות אלפי אזרחים מובטלים וחסרי ביטחון וערך עצמי. הוא גם מעודד פשיעה, רמאויות, חשדנות, עוינות ואי־אמון בין אנשים. האלימות נעשתה זה כבר מחלה קפיטליסטית גלובלית, והחיידיק הדביק גם את ישראל. התקשורת הישראלית משחקת כאן תפקיד כפול וצבוע: מצד אחד היא מתריעה על החוליים הללו, ומצד שני היא גם זו המקדמת ומפיצה אותם.

בישראל צומח לאחרונה דור צעיר, שהוא גמיש, פתוח ויצירתי, אך גם חסר בושה, חרטה ועידונים – דור ה"סתאאם", ה"כזה כאילו" וה"קטעים". הוא בוכה בקלות, מחבק בקלות, מתוודה בקלות ומודה בקלות באשמה. אך הוא גם אנוכי מאוד, שקוע בעצמו, ונכון הרבה פחות להקריב מעצמו

למען הזולת. רוצים דוגמאות לרוב? התבוננו בתוכניות האהובות על הנוער בערוצי הטלוויזיה.

ההשכלה הגבוהה וערכי הפסיכולוגים הביאו לעלייה במודעות העצמית והחברתית, אך בה בעת הם הצמיחו מערכת יחסים מלאכותית בין אדם לחברו. היאפי מאבד מהספונטניות האנושית ובנוי לעטות אלף מסכות (פרסונות). הוא לוקה לעתים קרובות בשיפוטיות ובביקורתיות־יתר, המגדילות בקרבו את פוטנציאל הדיכאון והדכדוך. לפני כשלושים שנה פירסם הסוציולוג האמריקאי ארווין גופמן את מחקרו הנודע העוסק במימד התיאטרלי של החיים. את ספרו הכתיר בשם הסמלי "הצגת האני בחיי היומיום". בימינו נראה שהכתרת המטפורית של גופמן הפכה למציאות מעיקה. כל החיים נעשו במה, והמשחק – דרך חיים (ע"ע אלפי הצעירים שביקשו להתקבל לתוכנית המציאות "פרויקט Y"). אפשר שזו אחת הסיבות לכך שהיאפים נוטים לחפש היום "נישות" של יחסים אנושיים אותנטיים, למשל טיפול פסיכולוגי או הצטרפות לכתות דתיות ואחרות, שם יוכלו להיות "הם עצמם".

התחרות המחריפה על מקומות עבודה ועל יוקרה חברתית רק מגדילה את "תרבות האני" ועלולה להביא לעלייה ניכרת בתופעת האסקפיזם – אלוהוליסם, שימוש בסמים, תרבות שוליים, הומלסיות וכדומה. חרף הקמתן של עמותות רבות ונכונותם של רבים בארץ להתנדב, דומה שרמת הסולידריות יורדת ומתגברים דפוסים של חוסר אמון ומניפולציה חברתית. בגלל התחרות על "כל הקופה" והרצון הכפייתי להתעשר עוד ועוד, נעשה השיווק מטרת־על, ונוצרת תרבות פופוליסטית שבה השיקול העסקי (מכירות, רייטינג) גובר במקרים רבים על השיקולים הערכיים.

מחמת הצורך בגירוי מתמיד והעלייה בסף התענוג בשל תחושת השובע החומרי והרוחני, נעשית האלימות לסוגיה לבידור מענג, והאנשים האדישים והבלתי מסופקים תרים ללא הרף אחר ריגושים חדשים, שהתקשורת ששה לספק. הדחף לגוון – בביגוד, באוכל, בדיר, בבני־זוג ועוד – מעלה את רמת המתח הפנימי ותורם לאי־יציבות האישית והחברתית. גם הסגידה ליופי חיצוני, המאפיינת את התרבות היאפית והמחוזקת בכל אמצעי התקשורת החילוניים, מסוכנת, כיוון שהיא מחנכת אנשים להתבונן בקליפה, מאמלת את היפים פחות ויוצרת תחושה כרונית של אי־שביעות רצון עצמית.

רבים גם מציינים את המחיר האישי והחברתי שגובה תרבות התקשורת (טלוויזיה, אינטרנט, טלפונים סלולריים) בעידן הרב-ערוצי. איבוד הכושר להפשטה, חוסר המסוגלות להיות לבד (בשקט עם עצמך), התמכרות לתוכניות ומשדרים, אכילת-יתר, פיחות בכושר הניסוח בכתב ועל-פה, הנאה מאלמות חזותית קשה – אלה רק מקצת הרעות שתיאלץ החברה להתמודד עימן בעתיד בשל עליית התרבות האולטרה-תקשורתית.

תהליכי הקפיטליזציה והדמוקרטיזציה של החברה הישראלית יצרו גם משבר מנהיגות קשה. דימוי הכנסת והמפלגות נמצא זה כשלושה עשורים בירידה מתמדת, ונציגי הציבור נתפסים כאנשים לא אמינים וסתגלנים, המבקשים להיטיב בעיקר עם עצמם ועם המגזר הצר שהם מייצגים. הדימוי הזה הוא, כמובן, מוגזם ועושה עוול לפוליטיקאים רבים, אך התקשורת אימצה אותו והיא מאששת אותו כמעט מדי יום ביומו. אנשים מוכשרים וישרים, שניסו להיכנס למערכת הפוליטית ולשנותה מבפנים, סיימו רובם במפח נפש. הם נבעטו החוצה והשאיירו תחושה שהפוליטיקה היא "ארץ אוכלת יושביה". אין תמה אפוא שהמקצוע "פוליטיקאי" נמצא בתחתית רשימת השאיפות של צעירים בישראל.

ולבסוף, הגלובליזם, שהתרבות היאפית מקדמת אותו, מאיים על יכולתו של הפרט ליצור זהות מובחנת, שכן הוא יוצר האחדת טעמים וזיקות, ועל כן עלול להגביר את רמת הניכור בחברה. הוא גם מאיים לדלדל, ואולי גם למחוק, את הנכסים היקרים של התרבות היהודית והציונית – שפה עברית, "חברת לומדים", סולידריות יהודית וכדומה.

כל התופעות הללו כבר מבצבצות, ויש לצפות שיתרחבו בשנים הבאות. מבחינה סוציולוגית, אפשר להמשילן לפסולת ולעשן שפולטים מפעלי התעשייה, המזהמים את הסביבה ומאיימים להוריד לטמיון את הישגי המהפכה התעשייתית. האם נדע להשכיל לסלק את הזיהומים שמביאה איתה התרבות הדמוקרטית-קפיטליסטית וליצור "אמונה חילונית" נקייה וייחודית משלנו? ימים יגידו. על כל פנים, לתקשורת יש, ויהיה, תפקיד מרכזי בהצלחה או בכישלון של הפרויקט הפוסט-ציוני במאה ה-21.

ישראלים על הספה

בכל יום עצמאות אנחנו שבים ושואלים את השאלה המסורתית לחג: 'מיהו הישראלי?' התרגלנו להשיב על השאלה הזו באמצעות סקרים, ראיונות עם ידוענים או כתבות משמורות המנגל ואתרי הדייט-פרי. השנה החלטנו להציץ קצת יותר פנימה - לבדוק איך באמת חי הישראלי בביתו והאם הדימוי שלו בכלל תקף. פנינו לסוציולוג ד"ר עוז אלמוג, מומחה לתרבות הפופולרית בישראל, בבקשת עזרה והסתבר שהגענו למקום הנכון. אלמוג, יחד עם תלמידיו מהמכללה האקדמית עמק יזרעאל, 'מציצים' כבר שלוש שנים לתוך הבתים שלנו ומגלים עולם אחר מזה המצטייר בסקרים השגרתיים. מסתבר שמצבע הווילון והספה בסלון, מגיל התמונה על הקיר, ומסוג 'הסרוויז לאורחים' אפשר ללמוד הרבה, רק צריך לדעת להתבונן, קצת כמו בלשים.

ידיעות אחרונות: כיצד הגעת לזה?

עוז: כבר לפני שנים הבנתי שכאשר אנחנו מלמדים את הסטודנטים שלנו על החברה הישראלית אנחנו נותנים להם תמונה סכמטית מדי, יבשה להחריד ובמקרים רבים מוטעית. חשתי, וככל שהמחקר שלי הולך ומתקדם התחושה הזו מקבלת אישוש מדעי, שלהגיד על בן אדם שהוא 'מזרחי', 'עולה חדש', 'ערבי', 'עשירון עליון', 'יליד הארץ' וכיוצא באלה מושגים נדושים, זה בעצם לא להגיד עליו הרבה. המיון המקובל היום בקרב מדעני החברה, ובעקבותיהם גם בקרב אנשי התקשורת, מבוסס על משתנים של מעמד כלכלי וארץ מוצא, וזה ממש לא מספיק. אתן לך דוגמא: בישראל יש למעלה ממיליון ערבים וכמעט מליון עולים מחבר העמים ובתוך שני

המיליונים הללו קיימות קבוצות שהשוני ביניהן הוא כל כך גדול שזה לא רציני להכניס אותן לאותה משבצת. זה כמו ללמד על הגיאוגרפיה של מדינת ישראל ממפה עם קנה מידה של אטלס. כיוון שלא היתה לי את המפה הנכונה התחלתי למדוד ולשרטט אותה בעצמי. בשביל למיין את הקבוצות האמיתיות המרכיבות את החברה הישראלית היום עשיתי שני דברים: ראשית, הגדרתי 70 מאפיינים שבאמצעותם אפשר למיין דפוסי חיים: למשל, מאפייני דיבור, העדפה של ערוצים ותכניות טלוויזיה, אופני צריכה, העדפות בילוי ואפילו סוג הבגדים והתספורות. שנית, שלחתי את התלמידים שלי לבתים ברחבי הארץ מצוידים במצלמות ובנייר ועט. ביקשתי מהם שיתעדו הכל, וזה כולל דברים כמו איך נראה ארון הבגדים ואיזה צעצועים יש בחדר הילדים.

ידיעות אחרונות: וגיליתם משהו חדש?

עוז: בוודאי! קודם כל למדנו איך באמת אנשים חיים כאן. כי צורת חיים זה לא רק עבור מי אתה מצביע בבחירות, מה מצבך הכלכלי, מה שנות ההשכלה שלך ומה האמונה הדתית שלך. צורת חיים זה גם מי מחזיק את השלט של הטלוויזיה בבית, מתי ועל איזה שולחן אוכלים ארוחת צהרים אם בכלל, וכמה ילדים יש בכל חדר. ותאמיני לי, האבטיח והסברס הישראליים נראים מבפנים אחרת לגמרי מהקליפה שלהם.

ידיעות אחרונות: אתה מתכוון שמבפנים זה מתוק ועסיסי?

עסיסי מבחינה סוציולוגית, בהחלט! מתוק? לא תמיד. לפעמים זה גם עצוב ומר.

ידיעות אחרונות: והחלוקה לפלחים, השתנתה בעקבות המחקר שלך?

עוז: זה החלק הכי חשוב. הסטודנטים שלי הרגישו כמו הבוטניקאים שהולכים בשדה ומתחילים למיין את פרחי הבר לקבוצות. עד עכשיו הצלחנו להגדיר ביחד 15 סגנונות חיים בסיסיים, שמתפלגים בתוכם לסגנונות-משנה, ובסך הכל כ-50 סגנונות. כמובן שקורה שאדם חי על פי דפוסיים של יותר מסגנון אחד. כולנו מעורב ישראלי.

ידיעות אחרונות: תן לי דוגמא

עוז: למשל סגנון חיים יאפי, שהוא הסגנון הכי פחות ישראלי-מסורתי והכי אמריקאי-אירופאי. מדובר בשכבה צעירה יחסית, של קרייריסטים בעלי

פרופיל של הכנסה והשכלה גבוהות ותפישת עולם דמוקרטית, חילונית וקפיטליסטית.

דיעות אחרונות: סליחה, אתה לא חוזר לסטריאוטיפים?

עוז: בדיוק להיפך. זוהי הכללה זהירה, כמו כל הכללה סוציולוגית, אבל הכללה הרבה יותר ממוקדת מאלו של ההכללות הישנות. אגב, מצאנו שלושה סוגים של יאפים בארץ: 'המרצניקים' שהם היאפים היותר 'תפרנים' ויותר מעורבים מבחינה פוליטית (שמאל כמובן), למשל אלה בהם צפינו בסדרה 'פלורנטין'. הסוג השני הם ה'לנדרוברים' (ארבע על ארבע), העשירים בסגנון גברת לינוביץ וחבריה מ'רמת אביב ג'. ויש גם קבוצה קטנה של 'הזרוקים', אלה עם השארוולים ההודיים והקטורת שמתקהלים בפסטיבלי השנטיפי.

דיעות אחרונות: ומה ניתן ללמוד מהבתים שלהם?

עוז: ברור שהבתים שאת רואה בז'ורנלי הכרזו של העיצוב הם בדרך כלל יאפים באוריינטציה שלהם. זה משום שאלה שמוציאים אותם לאור הם יאפים בעצמם, אבל גם משום שעיצוב ואסתטיקה הם ערכים מרכזיים בעולמו של היאפי – מדד חשוב של הצטיינות וסמל סטטוס מעמדי. לכן אצלם לעתים קרובות השיקול האסתטי גובר על שיקולי הנוחות. קונים ספה יקרה ואופנתית שלא נוח להתרווח בה. היאפי מעצב את הסלון שלו כמו גלריה או מוזיאון קטן, ולפעמים כמו מסעדה ופאב אופנתיים ו'שיקיים', או בית מלון. 'המרצניק' ייטה כמובן לסגנון הכפרי-אתני, עם כריות רקומות, שטיחים אפגניים ופסלים ומסיכות מהעולם השלישי. זה כדי לבטא את אהבת הטבע, הרוחניות, הרגישות לסביבה, נסיונו העשיר כטייל הרפתקן ופתיחותו ל'רב תרבויות'. באמצעות הפוסטרים שהוא תולה בסאלון ובחדר העבודה שלו ודרך מדף הספרים העמוס בספרי פילוסופיה, פסיכולוגיה ופרוזה, הוא מאותת לעצמו ולאורחיו, שהוא אדם פיקח, חושב ומשכיל – איש העולם. היאפי ה'לנדרוברי' חושב יותר במונחים של הצלחה כלכלית והבית שלו הוא במקרים רבים הויטרינה לסמלים של עושר ועדכניות 'חוצלארצית'. הוא ימנע מפוסטרים של גלריות שרק מחקים את המקור ומתמונות אורז מנאפל, ויעדיף 'אורגינלים' של ציירים בעלי שם, שערכם ידוע ל'מי שמבינים'. אבל העושר יחייב להיראות מאופק, לא צעקני, כאשר כל פריט בבית מונח במקום הנכון ושומר על הרמוניה שקטה.

ידיעות אחרונות: מה שאתה מתאר זו קבוצה שמוצאה מארצות מערביות כמו ארה"ב, אנגליה, צרפת וכו' אתה הרי לא מתכוון שכל האשכנזים יאפים?

עוז: רוב היאפים ממוצא מערבי אבל לא כולם. מקצתם ממוצא מזרחי ורובם ילידי הארץ. אם כבר הזכרת אשכנזים, אז במחקר שלנו אפיינו קבוצה רחבה מאד של אנשים שהם רק ברגל אחת בעולם היאפי. הרגל השניה נטועה עמוק בעולם הציוני הישן שעיצב את השקפת עולמם: בפלמ"ח, בצה"ל, בתנועות הנוער. אלה צברים שהזדקנו ואני קורא להם 'בורגנות ציונית ותיקה'. את זוכרת את התמונה של רבין בבית הלבן כאשר קלינטון מסדר לו את העניבה?

ידיעות אחרונות: כן, רבין היה בורגני ציוני ותיק?

עוז: בוודאי, וגם ברק

ידיעות אחרונות: ונתניהו?

עוז: בורגני עם אופק יאפי. תארי לעצמך, רבין היה שנים רבות שגריר בארה"ב, הוא ראש ממשלה, ועדיין לא ממש יודע לענוב עניבה. למה? כי הוא נשאר פלמח"ניק בנשמה ופלמח"ניק לא עונב עניבות, הוא הולך עם חולצה פתוחה וכיסים בחוץ. והבית שלו נראה גם קצת כך. חצי אירופאי וחצי קיבוצניקי.

למעשה גם פרס הוא בורגני, אלא שפרס שייך לתת קבוצה אחרת של הבורגנות – אלה היותר 'גלותיים' או יותר 'פולניים'. בשבילים העניבה זה משהו הרבה יותר טבעי וגם הסלון נראה קצת יותר הדור ויותר אנין.

ידיעות אחרונות: אז במה שונה הבית הבורגני בהשוואה למשל לבית היאפי?

עוז: בורגנות זה למעשה מעמד בינוני. אלה אנשי האמצע בכל המובנים. הם מתרחקים מהקצוות, וזה משתקף אצלם כמעט בכל דבר, החל מהצבעה למרכז המפה הפוליטית ועד לבחירת הכיסוי למיטה.

ידיעות אחרונות: כיסוי? לא הגזמת קצת?

עוז: קחי דוגמא: הנעליים שאת נועלת כרגע הן אדומות ועם עקב גבוה. האם האמא שלך היתה מעיזה לנעול כאלה נעליים? קרוב לוודאי שלא!

ומדוע? לא בכרח משום שזה לא הטעם שלה, אלא משום שאדום הוא צבע שמבליט אותך, שמתריס וכך גם העקב הגבוה. אדום הוא צבע לווהט, גם במובן הסקסי. הבורגני והבורגנית בארץ גדלו על ערכים קולקטיביסטיים, על האסקטיות הצברית. חוץ מזה הם הבוסים והבוסיות בעבודה, והבוס לא צריך להיראות יותר מדי בולט בשטח ובוודאי שלא יותר מדי סקסי ונועז, הוא צריך להיראות סולידי ומאופק. לכן הם יטו לבחור בבגדים וגם ברהיטים בגווני 'מתונים' כמו כחול, באז', לבן, ולא צהוב, אדום, ירוק או ורוד, בדיוק כמו שהגברים יעדיפו שביל בצד על שביל באמצע והנשים שער קצר ולא שער גולש. הם גם לא ימהרו לקנות את המילה האחרונה בטכנולוגיה. ככה חניכו אותם: מחליפים טלויזיה כאשר הישנה מתקלקלת או כאשר הנכדים כבר לוחצים.

ידיעות אחרונות: אומרים עלינו הישראלים שאנחנו נובו-רישים, שלא פיתחנו טעם מעודן ושיש לנו אסתטיקה של אולמי חתונות. אז זה נכון?

עוז: במידה רבה כן. מצד אחד זה לא ממש מחמיא, מצד שני זה נהדר. כי נובו-ריש זה אדם שהצליח לשפר את מעמדו הכלכלי. ובאמת יש לנו בארץ שכבה גדולה מאד של אנשים 'מוביליים'. אני מכנה אותם 'המיצובושים', על שם המכונת הזו, המבטאת את השינוי הכלכלי שרובינו עברנו. את עוד צעירה ולא יכולה לזכור, אבל בשנות השישים והשבעים רק לגנרל או מנכ"ל היתה מכונת אוטומטית. היום ליותר ממחצית תושבי המדינה יש מכונת כזו שפעם היתה בגדר חלום.

אני מתגורר בשכונת 'בנה ביתך' עם המון מיצובישים, שהם אנשים כלבבי, והבתים שלנו נראים כמו קולאז' ארכיטקטוני שנבנה מז'ורנאלים שאנחנו קוראים בחדרי הקבלה של רופאי השיניים ומעצבי השיער: תערובות של גג שוויצרי וטיח יווני, עם חלונות ספרדיים וריצוף צרפתי. זה ממש סושי בפיתה.

ידיעות אחרונות: אז גם על הבית מבפנים 'מעמיסים' כמו שמעמיסים על הצלחת במזנון של ה'קאלב הוטל'?

עוז: כן וזה נורמלי בהחלט. כי מי שההורים שלו נסעו באוטובוס טבעי שיתנוור מהמכונת החדשה שלו, מי שהוריו לא יצאו מהארץ, סביר שיתנהג כמו עליסה בארץ הפלאות כשהוא נוסע בפעם הראשונה לתורכיה. מי שגר בילדותו בשיכון צפוף ללא מינימום של פרטיות, סביר שירצה

לבנות בבית החדש שלו סלון ומטבח כמה שיותר גדולים ולקנות כורסה ענקית מעור, או לפחות מחיקוי של עור.

דיעות אחרונות: אגב, מטבח, המיצובישי אוהב לאכול, לא?

עוז: בהחלט, והרבה, אבל לא דוגמיות ואוכל לארנבים שמגישים בחתונות של יאפים. לכן כאשר יש לו דירת קוטג' משלו היא תמיד תכלול דלת גדולה לחצר המובילה למתקן עם מגל מתחת לפרגולה. אצל היאפי המטבח הוא במקרים רבים משמש לקישוט, מין 'ישראלוף'. אצל המיצובישי באמת מבשלים, עם סירים גדולים ואוכל של אמא' ואוהבים לארח. תשמעי משהו: נהג מונית סיפר לי שהחלום שלו היה לבנות וילה בטבעון. הוא חסך כסף ויום אחד הגשים את חלומו. ואז כל יום הוא חזר הביתה לסלון הגדול והריק. כי את החברים הוא עזב בבת ים. עד שיום אחד הוא נשבר כי מיצובישי בלי חברים שאפשר לפטפט איתם ולצפות ביחד בכדורגל ולשחק שש בש זה כמו בית מלון בלי לובי. אז הוא מכר את הוילה המפוארת וחזר שמח וטוב לב לבת ים.

דיעות אחרונות: המיצובישיים הם מזרחיים במוצאם שהתעשרו, כמו למשל אבי ביטר או אלי לוזון?

עוז: לא כולם, יש גם אשכנזים ורובם, מזרחיים ואשכנזים כאחד הם ילידי הארץ ומרגישים בה כבתוך ביתם. את מכירה את שלמה שרף? המאמן הלאומי בדימוס, הכרסתן שנוזף בנו מעל גלי האתר, שמתקוטט עם חצי עולם ואשתו ומיד מתפייס, שיורד על כולם ושונא שיורדים עליו? הוא מיצובישי אסלי מהדגם האשכנזי. אני לא מכיר אותו אישית ולא הייתי בבית שלו אבל אני מהמר שיש לו בסלון את הכורסה הגדולה ששייכת רק לו שממנה הוא צופה על ה'שפיץ של הנעל', כשידו האחת בפיצוחים וידו השניה בשלט.

דיעות אחרונות: אתה נשמע לי קצת לגלגני לא?

עוז: חלילה, לא לגלגני, אבל משועשע בוודאי. כולם בתיאטרון החברתי הזה מצחיקים, כולל אני ואת. בשביל זה אני במקצוע הזה, כדי לספק את הסקרנות האובססיבית שלי ולהשתעשע. כולנו שחקנים בהצגות השונות שהחיים זימנו לנו, אנחנו רק לא מבינים שאת רוב הטקסט, התפאורה והתלבושות לא אנחנו קבענו, אלא אחרים.

ידיעות אחרונות: אז בו נחזור 'לתפאורה הביתית' דיברת על פרטיות, אבל יש קבוצות שבהן הבית צריך להכיל כל כך הרבה ילדים שאין לאדם רגע עם עצמו.

עוז: קחי למשל את החברה החרדית. כאשר מגיל אפס אתה מוקף בחוץ ובבית באנשים, אין לך מרחב פרטי ואתה נוטה לאבד את העצמיות שלך, אתה נבלע בתוך הכלל ואינך יכול לברוח אף לרגע מהעין שמפקחת עליך. לא פלא שרק מעט חרדים מתפקרים, הם פשוט לא למדו להיות אדם עצמאי, הם תמיד חלק מקהילה, אבר מתוך גוף אחד שלם. מצד שני, יש לחיים המשותפים גם יתרונות חשובים שאסור לזלזל בהם. כאשר אתה גר באותו חדר עם עוד שלושה ואפילו ארבעה אחים או אחיות אתה צריך ללמוד לוותר, אתה לומד לשתף פעולה. אתה גם אף פעם לא נזנח, כיוון שכמעט תמיד יהיה מישהו בסביבתך שיבחין בדיכאון ובמצוקה שלך. את יודעת, גם בבתי שבהם לילד או לילדה יש חדר משלהם ושהחדר מלא בכל טוב, ממחשב ועד סקייטבורד, לא תמיד הילד או הילדה מאושרים. לפעמים גדלים בחדרים המפוארים הללו ילדים בודדים, מנוכרים ואומללים, כי האבא והאמא שלהם שקועים בקידום הקריירה ואין להם זמן להקדיש לילדים. הם לוקחים ביביסטר, או או'פר והם ממציאים מושגים מצחיקים כמו 'זמן איכות'. אבל בהרבה מקרים הם מרמים את עצמם. כי כסף לא קונה תחליף לאבא ואמא טובים.

ידיעות אחרונות: אפרופו החרדים, יש דבר כזה אסתטיקה חרדית?

עוז: אופסס...את נופלת בפח של הקטגוריות הישנות. יש סוגים שונים של חרדים ואסור להכליל. יש למשל קבוצה קטנה של חרדים מבוססים, זן שאנחנו קוראים לו 'דוסי-שיקי'. יש גם הבדלים בסגנון החיים בין החסידים לליטאים או בין חב"ד לברסלב. אבל אם נחזור לשאלה שלך, באופן כללי התשובה היא שיש 'אסתטיקה חרדית'. האסתטיקה כאן מתבטאת יותר במה שאין. בתרבות החרדית מושם הדגש על הרוח ולא על החומר והבית צריך להיראות בהתאם. הבית עני מבחינה אסתטית גם משום שאין כסף, בשל חשיבות ההסתפקות במועט וגם כמובן בגלל הכלל היהודי 'לא תעשה לך תמונה'. אבל יש כמובן גם כמה מאפיינים טיפוסיים לבית החרדי, בעיקר הליטאי. למשל חיבה למוצרי יופי קיטשיים, כמו אגרטלים מצועצעים ומפות עם עיטורים שבלוניים.

ידיעות אחרונות: והאסתטיקה החרדית שונה מזו של הדתיים הלאומיים?

עוז: כן בוודאי, שתי הקבוצות שונות מאד בהשקפת העולם שלהן ולכן גם בסגנון החיים שלהן. עיצוב הבית של 'הכיפות הסרוגות' דומה ביסודו לזה המקובל אצל אנשי המעמד הבינוני הרחב, כיוון שהם נטועים בתוך התרבות החילונית. המכנה המשותף עם החרדים מתבטא בעיקר בסמלי הדת. אצל שתי הקבוצות אוהבים מאד וילונות ארוכים עם כפלים, בגוון אחד בהיר שמשווה לבית מראה חגיגי אך צנוע (משהו כמו החולצה הלבנה) ומגן על הפרטיות של המשפחה. הבדים הגדולים המשתפלים מזכירים גם את הפרוכת של ארון הקודש והכיסוי של ספרי התורה. אצל החרדים והדתיים אפשר למצוא גם הרבה עבודות יד בעיקר סריגה: מפות, כריות, כיסויי מיטה, לרוב בצבעים בהירים. הם מרמזים על היות הבית ממלכתה של האישה (כבוד בת מלך פנימה). גם 'מדף הספרים היהודי', כלומר ספרי קודש ופרשנות דתית, על המזנון בסלון, משותף לחרדים ולדתיים הלאומיים. אגב, אצל הדתיים הלאומיים לצד ספרי הקודש אפשר למצוא גם אנציקלופדיות, ספרות ושירה עברית וספרי עיון, והדבר משקף את היותם 'רגל פה רגל שם'. מסורת לצד מודרניות, בית כנסת לצד המתנסס, קריאה לצד צפייה בטלוויזיה, קריירה לצד שליחות. זה בא לידי ביטוי גם בהופעה החיצונית. בנות עם חצאיות ארוכות, סנדלים תנ"כיות וצמה ארוכה, ובנים עם מכנסי ג'ינס, חולצה לבנה ובלורית שבתוכה נבלעת כיפה קטנה.

גם שולחן האכילה המשפחתי הגדול משותף לחרדים ולדתיים הציוניים. הוא גדול, לא רק משום שבבית יש הרבה נפשות, אלא גם משום שסביב השולחן הילדים מקבלים חינוך ודרך ארץ, סביב השולחן שומרים על המסגרת המשפחתית ועל מסגרת בכלל וסביב השולחן מברכים ומזכירים שוב ושוב מנין אני בא ולאן אני הולך.

ידיעות אחרונות: וזה שולחן עם צורה מסוימת?

עוז: בוודאי. אצל הדתיים לעולם לא יהיה שולחן עגול, כי בשולחן העגול אין היררכיה ובבית דתי האב צריך לשבת 'בראש השולחן' כי האב הוא הפטרון הבלתי מעורער. דתיים מעדיפים גם בדרך כלל עץ עם גוון כהה ואחיד, כי זה מסמל מסורת, מהוגנות וסדר חברתי.

ידיעות אחרונות: האם קיים דמיון גם בין בתים של מוסלמים אדוקים לבין בתים של יהודים אדוקים?

עוז: בהחלט כן. זה מה שיפה במחקר שטח. לפעמים קיים דמיון גדול בין שתי קבוצות שלא רק רחוקות אחת מהשניה מבחינה אידיאולוגית אלא גם שונאות אחת את השניה. למשל הדמיון בין משפחות של הש"סניקים לבין משפחות בעלות זיקה לתנועה האסלאמית. אם תראי לאדם שלא מכיר את ישראל תמונה של הרב עובדיה יוסף בבגדי השרד שלו הוא לא ידע אם מדובר ברב יהודי או באימאם מוסלמי. וגם המאמינים בשני המחנות דומים במאפיינים רבים ואני לא מחדש בתחום זה. החידוש הוא אולי באיך זה נראה מבפנים, בתוך הבית. למשל, בהימנעות משימוש בחפצים אסתטיים מהעולם החילוני, כמו פסלים ותמונות אבסטרקט, ובשכיחות גדולה של סממנים דתיים. גם אצל המוסלמים האדוקים וגם אצל הש"סניקים מטפחים את תרבות האיבה. אצל הש"סניקים זה מתבטא בכל מיני פלקטים וסטיקרים שקשורים במשפטו של דרעי המגנים את מה שהם רואים כדיכוי מצד ה'אליטה' אשכנזית, ואצל המוסלמים זה בדרך כלל תמונה של מסגד אל אקצע עם כתובות לידה ומתחתיה. התמונה של המסגד מבטאת לא רק את האמונה החזקה, אלא גם את הסטטוס המיוחד שהמוסלמים הישראליים מבקשים ליחס לעצמם בקרב האומה המוסלמית הגדולה: שומרי האתר הקדוש השלישי בחשיבותו למוסלמים. לכן במסגדים ובעיתונות הפנימית של התנועה האיסלמית לא מפסיקים לזעוק 'מסגד אל אקצע' בסכנה. ממציאים את הסכנה הזו, כדי שיוכלו לשנוא אותנו עוד ועוד ולהציג את עצמם כמגיני האיסלם מפני השטן היהודי.

ידיעות אחרונות: מה בכל זאת מיוחד לבית המוסלמי האדוק?

עוז: אתן לך סממן אחד מעניין: הקירבה לרצפה. במקום הספות או הכורסאות, ולעתים לצידן, יש את המזרונים הדקים הפזורים מסביב לחדר. מקורו של מנהג הישיבה קרוב לרצפה הוא מן הסתם בתרבות האוהל, אבל יש לו לדעתי גם חשיבות סמלית. הוא מסמל את הסולידריות השבטית, בבחינת כולנו באותו גובה ובאותו מעגל קבוצתי, והיא מהווה תזכורת לאווירת המסגד שבו כולם משתחווים אפיים ארצה. ואולי יש כאן עוד מסר סמוי: הזיקה העמוקה לקרקע – ה"צמוד". הקשר של הערבים לקרקע הוא ממש אטביסטי. לכן הם זוכרים כל חירבה וכל פיטטין נידח שבו ישבו

לפני חמישים שנה, ומוכנים להחריב הסכם שלום ולהרוג אלפים בשביל 'זכות השיבה' לקרקע, לכפר.

ידיעות אחרונות: אז ליאפי קל יותר לעבור דירה ולותר על האדמה שלו?

עוז: בדיוק. אצל אנשים חילונים ומשכילים קיימת מידה רבה יותר של גמישות והיא מתבטאת גם בתרבות הדיור.

ידיעות אחרונות: מה כל כך רע בלהיקשר לקרקע, למולדת? הרי באנו לכאן בשביל להכות שורשים, אחרי שהיינו עם נודד ותלוש?

עוז: כן, זה בהחלט ההישג הציוני המרכזי, אבל לא באנו בשביל למות על מזבחה של וילה בשומרון או בשביל להקים בית כנסת בתוך החצר המוסלמית. נכון שאצל היאפים זה מגיע לעתים לקיצוניות בעייתית. אין אצלם מחויבות גבוהה לבית ספציפי, כי נאמנות ככלל פחות חשובה כערך. לכן גם קל להם יותר להחליף עבודה, להחליף ריהוט, חדר אמבטיה, שטיח או תמונה, להתגרש, לעבור דירה ולהגר. החכמה בחיים זה לאזן בין יציבות לשינוי. כאשר אתה כל הזמן משנה, אתה הופך לזיקית, לאיש המסכות, לתלוש, לאדם תזזיתי וחסר מנוחה. מצד שני כאשר אינך משנה כלום ונשאר נאמן למסורת אבותיך, אתה קופא על השמרים, אתה מתנוון ולפעמים אתה גם לא שורד.

ידיעות אחרונות: הזכרת חדר אמבטיה, מה יש כאן בכלל ללמוד?

עוז: תתפלאי, המון. קודם כל זה כבר בדוק שהישראלים הם אחד העמים המתקלחים ביותר בעולם. אנחנו פשוט מתים על מקלחת. לכן החנויות שמוכרות אריחים ואביזרי אמבטיה נראות אצלנו כמו היכלות רומיים. אולי זה מלמד על שקיעתה הקרובה של האימפריה הציונית, ימי פומפאה האחרונים. אנחנו יושבים בג'קוזי החדש והמהודר שלנו נהנים, מסבנים אחד את השני (תרתי משמע) ומתעלמים משריקות הכדורים בחוץ.

ידיעות אחרונות: כולנו?

עוז: טוב לא כולם, אבל רובנו. האמבטיה היא בעיני סמל המוביליות שהחברה הישראלית עברה. בעבר, כאשר נסעת פעם בחיים לחו"ל היית נכנס לחדר במלון ואומר 'איזה סטייל!!!'. היום השירותים והאמבטיה שבמלונות המפוארים באירופה מחוירים ביחס למה שיש לכל כך הרבה ישראלים בבית. זו הבנאליזציה של המותרות. אגב, זה לא מקרה שבשנים

האחרונות התחלנו לבנות שירותים ואמבטיה צמודים לחדר השינה של ההורים. רמת החיים של רבים מאיתנו באמת הגיעה לחמישה כוכבים.

ידיעות אחרונות: ומה עם השירותים?

עוז: אריקה ג'ונג כתבה באחד מספריה שהיא יכולה למיין תרבויות על פי השירותים הציבוריים שלהן. והיא באמת עשתה את זה די יפה אף שלא ממש ברצינות. כידוע לך הדת יכולה לחדור לתוך הנשמה ואפילו לנקבי הגוף. היא יכולה להשפיע, תסלחי לי, גם על מה שאפשר לכנות בחיך 'מסורת החירובן'. אגב, הידעת שבהודו הקימו לאחרונה מוזיאון של בתי שימוש? אני חושב שזה נורא חשוב ללימוד התרבות. מאד חבל שאצלנו אין מוזיאון לתרבות מגורים והילדים שלנו לומדים רק 'מנין משתיך הדג' ולא איך השתינו אבות אבותיהם.

אתן לך דוגמה יותר ספציפית. הופתעתי כאשר אחת מתלמידותיי, שחקרה בית של משפחה מוסלמית אדוקה מאום אל פחם, הביאה לי תמונה שבה נראה בית שימוש מהדגם התורכי ("בול פגיעה") והכל עשוי קרמיקה בוהקת. שאלתי אותה במבוכה אם זה בגלל המצוקה הכלכלית של המשפחה. היא השיבה בשלילה והסבירה שזה בגלל התרבות המוסלמית האדוקה. בונים את בית השימוש כך שלא יהיה לגוף מגע עם האסלה ועל ידי כך תישמר הטוהרה. גם אצל היהודים הדתיים הדת חודרת לפעמים גם לשירותים. בבתים רבים של משפחות יהודיות דתיות ישנו נייר טואלט חתוך, לצד הגליל הרגיל, כדי שאדם שצריך לנגב בשבת לא יחלל אותה. די מדהים לא?

ידיעות אחרונות: הזכרת את הערבים, עליהם יש הכי הרבה הכללות שגויות לא?

עוז: לצערי כן. וגם הם אשמים בכך. המנהיגים הערבים מרבים לתאר את האוכלוסייה הערבית בארץ כמקופחת ומסכנה. נכון שהיא מופלית בצורה מחפירה אבל הערבי הממוצע בישראל לא חיי בזבל. להיפך הוא חי ברמת חיים כלכלית רחוקה מאד מרמת החיים המאפיינת משכנות עוני בארצות העולם השלישי ובכלל זה במדינות ערב. בשביל להבין כיצד חיים ערבים בישראל לא צריך ללכת ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה צריך להתארח אצלם בבתים. כל צורת החיים בכפר הערבי, וזה כולל את צורת הקניה והבילוי, שונה מזו המקובלת אצל יהודים. למשל, עלויות המזון של אדם

הקונה בשוק מוצרי מזון בתפזורת, נמוכות בהרבה מעלויות המזון של אדם שקונה חבילות ארוזות ברשתות השיווק. אל תשכחי שלרבים מהם יש קרקע בבעלותם ושכמשפחות רבות יש אנשים בעלי מיומנות בניה. זה מוזיל מאד את עלויות הבניה והתחזוק.

גם בין הערבים ישנן קבוצות מגוונות עם סגנון חיים מאד שונה. למשל, יש בתוכם שכבה לא קטנה של בעלי אמצעים. בואי ואראה לך תמונות של בתים בנצרת, ולא תאמיני שאדם חי בעושר כזה. אגב, סגנון הלבוש ועיצוב הבית של הערבים הנוצרים דומה מאד לסגנון הלבוש והעיצוב של משפחות המעמד הבינוני במדינות הקתוליות. זה מראה שהשפעת התרבות הנוצרית-אירופאית עליהם לא נופלת בתחומים רבים מההשפעה של התרבות הערבית.

ידיעות אחרונות: אפרופו נוצרים, תגיד לי, מה עם העולים החדשים, שוב מתעלמים מהם?

עוז: חס וחלילה. כבר אמרתי לך שזו קבוצה מאוד מגוונת. במחקר שלנו מצאנו שלושה סגנונות חיים בקרב העולים מהארצות הנוצריות. מהשם שנתנו להם תוכלי אולי לנחש את ההבדלים ביניהם: הראשון זה הסשה-דמידובים, השני זה ה'בולשווי-אליטיסטים' והשלישי זה 'הממרוסקים'. אם את רוצה המחשה למהירות המופלאה שבה העולים מחבר העמים נקלטים בארץ תכנסי לדירות שלהם. לא רק שרוב העולים, גם כאלה שעלו לפני שנים ספורות, כבר בעלי דירות משלהם, אלא שלרובם יש חפצים וכלי בית שנחשבו ברוסיה למוותרות של ממש, כמו למשל וידאו או מקרר גדול. זו קבוצה ממש מופלאה בעיני. כשם שהיא השתלטה במהירות על השפה היא משתלטת במהירות גם על שפת האסתטיקה הישראלית ומאמצת סמלים של המעמד הבינוני.

ידיעות אחרונות: בכל זאת, אי אפשר למחות לגמרי את ההשפעה של ארץ המקור!

עוז: נכון, וגם לא צריך. עולים רבים נוהגים על פי העיקרון של היה ישראלי בצאתך ורוסי בביתך. זה מתבטא לא רק בשיח ברוסית בתוך המשפחה אלא גם בעיצוב הסלון או חדר השינה. המון מזכרות מרוסיה, כמו למשל הקריסטלים הרוסיים וכמובן בר גדול של יינות. הם, לא כמונו, יודעים להנות ממשקה טוב.

ידיעות אחרונות: ויש טעם רוסי בעיצוב הבית?

עוז: יש מספר מאפיינים שחוזרים על עצמם, כמו למשל שידה מעץ כבד וויטרינה מזכוכית. תדעי לך שאצל הרוסים האסתטיקה נמצאת במקום מאד גבוה. אשה רוסייה לא תצא מהבית משלומפרת. תמיד טיפ טופ.

לאחרונה ביקרתי בדירה בעיר חיפה של עולה שגר לבדו, אמן שחי מהיד לפה. הדירה בגודל של 40 מטר ואת הרהיטים הוא אסף מהרחוב. אבל למרות העוני היה משהו מכובד בדירה הזו. בפעם השניה שבאתי לדירה הוא הסביר לי שהוא עיצב את הדירה על פי עיקרון הפנג שווי היפני. חשבתי שהוא צוחק. כל מה שהיה בדירה זה מיטה, שידה ישנה, שולחן כתיבה ומדף. אבל הוא התכוון לזה ברצינות גמורה והתגאה בכך, ולי עמדו דמעות בעיניים. זה אדם עם כבוד ועם יוזמה, ולכן אני לא דואג לעולים הם יצליחו כאן ובגדול.

מה שנכון שהאסתטיקה אצל רבים מהם, בעיקר האוכלוסיה היותר מבוגרת, היא עדיין שמרנית ומיושנת לא כל כך אופנתית ועדכנית. זה לא רק בגלל שאין תמיד כסף לדברים חדשים, אלא גם משום שההדר המזרח אירופאי הוא בעל גוון של עץ דובדבן. הסלון הרוסי מזכיר לפעמים את מוסקבה: הדור, כבד, עגמומי וקצת מרופט. אבל אצל המשפחות הצעירות זה כבר אחרת: מיצובושים לתפארת מדינת ישראל.

ידיעות אחרונות: ומה עם התמונות על הקיר, זה לא הפריט שהכי מלמד?

עוז: אולי כן, התמונות הן לפעמים המראה לנפש המשפחה והתרבות המשפיעה עליה. הראתי לתלמידים שלי שניתן באמצעות ניתוח של תמונה, החל מהמסגרת ועד לסוג הצבע, ללמוד המון על בעלי התמונה. למשל, איזה דברים מרגשים אותם ולמה הם רגישים.

ידיעות אחרונות: למה בכלל אנחנו תולים תמונה?

עוז: את נכנסת לעסק מורכב שקשור גם לשדה הפסיכולוגי, אבל על קצה המזלג אני יכול לומר לך שתמונה יכולה לשרת צרכים מגוונים. למשל, היא יכולה להוות תזכורת לימים יפים, לטיולים מרגשים ולחגיגות משפחתיות, היא יכולה להביע הערצה למנהיג וסולידריות קבוצית. למשל אצל הדרוזים מרבים לשים את התמונה של שיח אמין טריף ז"ל. הוא לא רק האב הרוחני אלא גם סמל האחדות. לפעמים התמונה היא סמל סטטוס וסימן לטעם

ואפילו ביטוי לזיקה פוליטית, ממש כמו סטיקר. ויש שהיא משמשת כמעין צוהר קטן למולדת הישנה. כך למשל אצל הרוסים, הם אוהבים תמונות עם נוף רוסי, שמזכירות להם את הנוף שניבט מחלון הבית מאוקראינה או מולדבה.

אגב, כמעט כל הישראלים מתים על תמונות משפחתיות, ובעיקר של ילדים ונכדים. זה עוד סימן לכך שאנחנו חברה מאד משפחתית ושהמשפחה עומדת אצלנו בראש סולם העדיפויות.

ידיעות אחרונות: אנחנו בתקופה קשה עם אבטלה גדולה. מדברים הרבה על עוני ומצוקה. זה בא לידי ביטוי במחקר שלך?

עוז: בחברה המודרנית קשה להבחין בעוני בעין בלתי מזוינת. אנשים עניים לא נראים היום כמו אוליבר טוויסט, פרועי שער ולבושי סחבות. אפשר לקנות בשוק טרנינג ונעלי התעמלות בגרושים ואף אחד לא ידע עד כמה אתה באמת עני. העוני בחברה המערבית של ימינו מתבטא בעיקר בתחושה של ניכור, ייאוש וכעס על החברה, בחוסר כבוד עצמי, בפרקי זמן ארוכים של אבטלה, בחוסר אונים כרוני, בהעדר חסכוניות וביטחונות כלכליים, בשקיעה בחובות, בטיפול רפואי לקוי, במתח ואלימות בתוך המשפחה, בבערות וחוסר השכלה, בחיים חדגוניים ולא מאתגרים, בהיסחפות לפשע ובמגבלת ניידות קשה. מהמספרים הסטטיסטיים לא לומדים על כך.

ואת יודעת מה, לפעמים גם מתוך הצצה בתוך הבית פנימה קשה לאתר את העוני במבט ראשון. וזה במידה רבה לזכותה של מדינת ישראל. כי אצלנו גם אנשים מובטלים הם לרוב בעלי דירה ויש להם טלוויזיה ותנור וכיור. נכון לא לכולם אבל לרוב.

אתה יכול להבחין בעוני בעיקר דרך הדברים הקטנים: בכיסוי המיטה הדהוי, במיטה שצריכים לפתוח בלילה כדי ששני האחים יוכלו לישון, בילד הקטן שגר בחדר של ההורים שלו עד גיל מבוגר יחסית. צריך למגר את העוני לא משום שמתים לנו אנשים ברחובות, אלא משום שאנחנו צריכים אנשים מאושרים שיש להם עבור מה ועבור מי לחיות. אסור שילד שגר בדימונה או באופקים ירגיש שהחיים בשבילו הם מבוי סתום.

ידיעות אחרונות: אז נסיים במסורת הישראלית שדיברת עליה: בילדים. מהמחקר שלך עולה בעצם תמונה שבו 'איש לאוהלו'. כל ילד גדל על פלנטה אחרת. זה די מפחיד.

עוז: לא צריך להיות פסימי. השפעת התרבות דומה להשפעת האקלים. כדי לחזות מה יהיה מזג האוויר מחר צריך להכיר לא רק את משטר הרוחות המקומי אלא גם את משטר הרוחות העולמי. והיום נושבות אצלנו שתי סופות הוריקן. סופת הפונדמנטליזם הדתי, בעיקר המוסלמי, שהורסת כל מה שנקרה בדרכה, וסופת הגלובליזציה, שהורסת את התרבויות האתניות והלאומיות הישנות. סופת האסלאם מגיעה מהמסגדים, סופת הגלובליזציה מגיעה מערוצי הטלוויזיה ורשתות השיווק. אז מי תנצח? בטווח הקרוב הפונדמנטליזם נוחל ניצחונות 'קטנים' שגובים קורבנות גדולים. אפשר להניח שעוד נכוננו לנו קורבנות נוספים וזה די מדכא. מצד שני, בטווח הרחוק אין לי ספק שהגלובליזציה, המבוססת על המדע, התעשייה והמוסר המערבי, תיגבר. גם בתוך הבתים שלנו אפשר לראות סימנים מעידים למה שעומד להתרחש. בואי ואציג לך חמש תמונות שצולמו בחמישה חדרי ילדים ברחבי הארץ. בחמישתם רואים שולחן עם מחשב ועל הקיר או המדף מזכרות מקבוצת הכדורגל האהודה על הילדים. זו יכולה להיות מכבי חיפה, הפועל תל אביב, ביתר ירושלים או ריאל מדריד. השולחן דומה, המיטה דומה, והתמונות נראות כאילו צולמו באותו חדר. של מי החדרים הללו? בואי ואפתיע אותך: של ילד דרוזי מעוספיה, של ילד ערבי נוצרי מחיפה, של ילד יהודי חילוני מהרצליה, של ילד אתיופי מעפולה ושל ילד מסורתי מבאר שבע. כאשר תשאלו אותם מי אתם? הם אולי ישתמשו עדיין במושגים כמו יהודי, ערבי, אתיופי וכו'. אבל אחר כך הם יגידו לך, אני אוהד של הקבוצה הזו והזו ואוהב לשחק את משחק המחשב הזה והזה ולגלוש לאתרים האלה ואלה. כאשר תשאלו אותם מי הם הגיבורים שלכם הם לא ידברו על ראשי ממשלות ושרים ולא על קציני צבא ואולי אפילו לא על מנהיגי הדת. הם קרוב לוודאי יזכירו כוכבים של ערוץ הספורט והאמ.טי.וי.

מנגנוני התיקון בחברה הישראלית

אנשים רבים מופתעים מהשינויים הכבירים והמהירים הפוקדים היום את העולם, ובמיוחד את אלה המתרחשים בארצנו. הנה כי כן, ערפאת ייסד השבוע את מדינת פלשתיין, ולהבדיל, חיים רמון השלים באותו שבוע את כיבוש המעוז האחרון של הבולשביזם הישראלי. השאלה המנקרת בהקשר זה היא, האם מדובר בתהליכי שינוי נקודתיים, או שמא ניתן להצביע על מכניזם סוציולוגי דטרמיניסטי המסתתר מאחורי כל אותן תמורות חברתיות.

מבין ההסברים השונים שהציגו מדעני החברה, דומה כי ההשקפה המכונה "פונקציונאליזם" מצליחה להסביר באופן המגרה ביותר את מכניזם השינוי. נקודת המוצא של השקפה זו היא הקביעה שהחברה היא מערכת (סיסטמה), כלומר: מצבור של חלקים הנמצאים בתאום זה עם זה. היא דומה במובן זה למכונה, או לאורגניזם חי. שריר, עצם, גיד, כליה, המונחים לפנינו על השולחן, מנותקים זה מזה, אינם מפיקים "חיים", בדיוק כשם שגלגל, מפלג, או רדיאטור, הפזורים על הקרקע, אינם יכולים להפיק תנועה רציפה של מכונת. דרושה אפוא מערכת של ארגון ותיאום בין החלקים כדי שהמכונה נוע תנוע. באורגניזם החי, אלה הם הקשרים הכימו-פיסיקליים המופלאים המפיקים חיים, ובמכונית זה המנגנון המכני המתוחכם המניע את גלגלי השיניים. יש המכנים תופעה זו בשם הפילוסופי: "השלם הגדול מחלקיו". נראה כי החברה אכן גדולה במובנים רבים מסכום כל חבריה. דתות, ארגונים, מיתוסים, אמנות, ובקיצור תרבות, אינם נוצרים בידי בודדים אלא הם פועל יוצא של אינטראקציה מתמשכת בין בני אדם רבים, הממסדת דפוסי חשיבה והתנהגות משותפים.

הרעיון היפה (ויש לציין, גם השנוי במחלוקת) של ההשקפה "הפונקציונאליסטית" הוא, שבדומה לאורגניזם חי, השואף להתמיד בקיומו, כך גם החברה ניחנה ביצר הישרדות חזק, שהוא סך כל היצרים של

חבריה לדורותיהם. באורגניזם החי התפתחו מכניזמים ביולוגיים ייעודיים – כמו מערכת הדם, מערכת העיכול, מערכת הנשימה וכו' – המקיימים בלשון הביולוגיה "שווי משקל" ("הומוסטזיס") מסוים המבטיח רצף של קיום אורגני. בחברה התפתחו מכניזמים פונקציונאליים משותפים – כגון מערכת הבריאות, המשטרה, הצבא, מערכת החינוך, המערכת הכלכלית וכיוצא באלה.

על פי הפונקציונאליזם, בחברה, בדומה לאורגניזם, מתקיים גם תהליך אבולוציוני של ברירה טבעית: מנגנון חברתי שפוסק מלהיות יעיל להשרדות הקבוצתית, חייב להשתכלל ולהתאים עצמו לצרכים החברתיים המשתנים, או להיעלם ולפנות מקומו לאחר תחתיו, אחרת הוא עלול להביא לקריסתה של המערכת כולה (כפי שאכן קרה בהיסטוריה האנושית) – זאת משום שחלקי המערכת תלויים זה בזה אהדדי. תהליך צמיחתו של ארגון חברתי חדש דומה למוטציה גנטית, היוצרת (על פי התיאוריה הדרוויניסטית) זן חדש – המותאם לתנאים הסביבתיים המשתנים.

כמובן שאין בטעון זה כדי להצביע על כך שהחברה מתקיימת מכוח איזה שהם כוחות-טבע פסיקליים קבועים מראש. הדבר דומה יותר למה שאדם סמית, אבי הכלכלה החופשית, כינה "היד הנעלמה" המארגנת את החיים מתוך מפגש של אלפי רצונות ואלפי כוחות פרטיים בלתי שווים. ההדגשה היא על "בלתי שווים", שכן גם הכוח, הכפייה והשקר הם חלק מכוחות השוק החברתי.

קלקול במכניזם חברתי אחד עלול להוביל לקריסת המערכת כולה. ואכן היו חברות שקרסו והתפוררו. לכן מנסה החברה "לתחזק" את עצמה ללא הרף. חברה "מתפקדת", קרי: חברה עם מנגנוני התרעה יעילים באופן יחסי – כמו למשל החברה הדמוקרטית – קולטת ללא הרף אותות המרמזים על ליקוי בתפקוד המוסדות השונים שיצרה, והיא מחליפה או משכללת אותם. כאשר מנגנוני ההתרעה מנוונים (למשל העדר עיתונות חופשית) או כאשר מנגנוני התיקון אינם יעילים (למשל שחיתות פוליטית) עלולה הבעיה המקומית להתפשט ולהוביל לקריסת המערכת החברתית כולה. כך אירע בחברה הקומוניסטית, כך גם במשטר הגזענות בדרום אפריקה. גם בארה"ב, המטפלת בעזרת "אספירין" ב"סרטן" הפשע, הניכור והעוני

שפשה בה, עלולות הגרורות להתפשט במהירות ולהביא למשבר עמוק במערכת הקפיטליסטית, שנראתה עד כה חסינה.

תהליך דומה התרחש אצלנו. ארגונים סוציאליסטיים, כמו הסוכנות היהודית, הקיבוצים, אגודות ספורט והסתדרות העובדים, שהיו יעילים להפליא בתקופה המעצבת של ישראל, לא התאימו את עצמם לתנאים המשתנים והפכו במשך הזמן לבלתי יעילים ובתחומים מסוימים אף להרסניים. עתה דינם אחד, להשתנות באופן יסודי – כחלק מתהליך הברירה הטבעית של החברה – או להיעלם ולפנות מקומם לגופים יעילים מהם. כך קורה ועוד יקרה למפלגות בישראל שלא יתאימו עצמם לרוח החדשה המנשבת במזרח התיכון ובעולם כולו.

למזלה של החברה הישראלית היא ניחנה במערכת רגישה לאיתור אותות של חוסר תפקוד חברתי: בעיקר תקשורת פתוחה וביקורתית, שהתריעה בשנים האחרונות על כוח ההרס הטמון בגופים אנכרוניסטיים.

המאמר הופיע בגרסה מעט שונה בהארץ, בימה, 7.7.1994.

המנצה של תזמורת צה"ל

משנכנס אדר, רץ אלי ילדי הקט, נהרה על פניו ושאל: "אבא, למה אתחפש בפורים?" "מה אתה רוצה להיות כשתהיה גדול?" השבתי בשאלה. "חייל!" הוא קרא ללא היסוס. "מצויין, גם אני אהבתי להתחפש לחייל", הרעתי לו. פתחנו אלבומים ישנים והבטנו בתחפושות ילדותי; כאן אני חייל רגלי, וכאן אני במדי רב-חובל, והנה אני עטור כנפי-טיס. פניו של בני אמרו אכזבה. "אבא, המדים האלה הם לא אדירים", אמר בשקט ("אדיר" בלשון ילדי הגן בימינו פירושו "מגניב", ו"מלהיב").

אכזבתו עוררה תא רדום בזיכרוני. בהיותי נער נשלח אבי, קצין צבא בכיר באותם זמנים, ללמוד במכללת המלחמה של הצי האמריקאי. ללימודים במכללה האמריקאית נאספו קציני חילות-הים מכל קצווי הגלובוס.

במפגש הקצינים הראשון מילאו את האולם שלל מדי הייצוג של הקפיטנים, איש איש וסמלי הצי שלו. מוקסם, עמדתי וסקרתי את מגוון תגי המדים, מנסה לפענח את משמעותם. והנה, בפעם הראשונה בחיי, התגנבה ללבי אכזבה מהופעתו החיצונית של אבי. מכל מדי הייצוג הלאומיים, היו שלו הלא-מקושטים והבלתי מרשימים מכולם. חרה לי במיוחד, שאפילו מדיו של הקפטן המצרי (שהיה באותם ימים נציג צבא האויב) היו הדורים משל אבי.

וזאת יש לדעת: לאבי היו באותם זמנים דווקא מדים מקושטים מאוד בקנה מידה ישראלי: כנפי צוללן וכנפי צנחן ואותות של ארבע מלחמות. אפילו הפלאפלים של חיל הים נראו יפים וזוהרים יותר בגונם המוזהב, בהשוואה לפלאפלים החומים של חילות היבשה. ואף על פי כן, באותו אולם נדמו מדיו בעיני כעלובים ביחס למדי השרד של קציני הלאומים האחרים.

לימים שמתו לב שמאפיין ה"אנטי-טווסות" הוא מאפיין לא רק של צבאנו, אלא של התרבות הישראלית כולה. מלצר אצלנו אינו לבוש כמלצר, שוער איננו שוער, ואפילו מדינאי, לעתים קרובות, הוא נטול חליפה ועניבה. ככלל, אצלנו לא אוהבים להתחפש ולהתגנדר, וממעטים בסמלים של סטטוס מקצועי או שיוכי.

אפשר שהשורשים לתופעה מצויים בתרבות החלוצית-נזירית שהוטמעה בנו באמצעות החינוך הסוציאליסטי-ציוני. רבים מאתנו נשארנו במהותם אנשי החאקי, המזלזלים במדים ובתלבושות. ואולי אנחנו שקועים עד צוואר במלחמות חיצוניות ואין דעתנו פנויה לענייני פולקלור פנימי. יתכן גם שהלהט האידיאליסטי האחיד שפעם בנו במשך שנות דור התיך אותנו לאומה של "תלבושת אחידה". ואפשר שהשורשים לתופעה מעמיקים עד למוסכמה היהודית של "לא תעשה לך פסל וכל תמונה".

אין ספק שגם הדוגריות הישראלית הבוטה, הישירה והמחוספסת, תרמה לניטרול גינונים של הופעה חיצונית והידור. ולבסוף, אולי האקלים החם של אזורנו, בתוספת לכל אלה, הוא המנטרל את הרצון לעטות שכבות לבוש, ומשאיר אותך, בסופו של דבר, עם גופיה ובגד-ים.

וזה חבל, באמת חבל, כי אנחנו אפורים מדי, "כבדים" מדי, ולא מצודדי-עין כלל ועיקר. למעלה מזה, הבזו למדים, לסמלים ולתלבושות אינו רק סימפטום תרבותי, אלא גם סיבה למצבור תופעות חברתיות עגומות המאפיינות אותנו, כמו העדר גאווה-מקצועית ומסורת של משלחי יד, העדר גאוות-יחידה (בעיקר בקרב אנשי המקצועות האזרחיים) והעדר סמכותיות.

כיצד יתגאה קצין השריון או התותחנים במקצועו הצבאי ובמסכת הישגיו, כיצד לא יחוש שפל רוח ליד טייסים או חובלים עטורי "כנפיים", כשעומד לרשותו מצאי עלוב של סמלי חיל והישג - רובם סמלים זערוריים בגודלם - לעונדם על מדיו. המחסור בסמלי זהות בצבאנו הוא כה מעיק עד כי קציני שריון, תותחנים או נ"מ נוהגים לעתים קרובות לעבור קורס צניחה כדי שיוכלו "למלא" במעט את מדיהם הריקים.

כיצד יבסס השוטר את סמכותו האזרחית במדים המזכירים תלבושת אחידה של בית ספר? כה עלובים הם מדיו של השוטר העברי, ביחס למדי השוטר המרשימים במדינות אחרות, עד כי הוא נאלץ היום, בלית ברירה, לייבא למדיו את סמלי השירות הצבאי (כנספי צניחה, סמלי מלחמות וכו').

בארצות הניכר עוטה עליו בוגר בית הספר התיכון את מקטורן בית הספר ועונד את טבעת הבוגר בגאוות-יחידה בולטת, שנים לאחר שעזב את המוסד שבו למד. אצלנו גם תעודת הגמר של בית הספר לרפואה איננה ראויה (מבחינת הידורה) להיתלות על כותל החדר.

"אבא", חילץ אותי ילדי משרעפי. "הנה מדים אדירים של חייל!" הוא הורה בשמחה על תמונתי כשומר המלכה הבריטית "לא, לא כדאי", אמרתי, "זה לא חייל ישראלי". "ומה עם החייל הזה?" הוא הזיז את אצבעו אל תמונה ישנה אחרת, "גם החייל הזה נראה אדיר עם הכפפות הלבנות שלו, הסרט על הכתף הפס האדום מסביב לכובע-המצחיה והשרביט הארוך עם כדור הכסף בראשו. הוא חייל ישראלי?" "אה בוודאי", השבתי בסיפוק, "זה החייל שאליו שאפתי להידמות יותר מכל, כשהייתי בגילך". "באמת אבא? הוא נלחם על סוס? את מי הוא ניצח במלחמה?" המשיך בני בהתלהבותו. "הו, לא, יקירי, זה המנצח של תזמורת צה"ל".

נופש פעיל

רוביק רוזנטל: אומרים שאין לישראלים תרבות פנאי אמיתית, לעומת האירופאים שהחופשה אצלם היא מעין פולחן.

עוז: זה נכון במידה מסוימת. אפשר להמחיש זאת במושג חדש, אוקסימורוני: "נופש פעיל". אתה יוצא לנופש אבל ממשיך להיות אקטיבי. מצופה ממך להיות חשוף להרפתקה מתמדת. זה קשור לכך שאנחנו לא יכולים לשבת בשקט, בעיקר הדור הצעיר שנחשף מינקות למבול התקשורת. אנחנו רגילים לגירויים מתמידים ולא יכולים להירגע. זו כמובן לא רק תופעה ישראלית, אבל אצל הישראלים היא אולי מעט יותר קיצונית.

רוביק: ובכל זאת, הנופש שבו אתה נח ימים ארוכים ומשתלב בנוף, זה לא מתאים לישראלים?

עוז: ישראל היא מדינה צעירה והמסורות בה עדיין מתגבשות. היא גם לא נוטה למסד ומעדיפה שינוי ואלתור מתמיד. אפילו את שמות הילדים אנחנו משנים כל עשור. רק לאחרונה התחלנו לפתח מסורת בתחום הקולינריה, האסתטיקה וכך גם בנושא הפנאי. קח גם בחשבון שבעבר לא היה היצע כזה גדול של פעילויות בשעות הפנאי. אל תשכח שלפני שלושה-ארבעה דורות כלל לא היה חשמל בארץ הזו, ובלי חשמל כל מחזור הפעילות האנושית שונה. בוודאי לא היתה תעשיית פנאי ומסחור של הפנאי.

רוביק: ומה השתנה היום?

עוז: בינתיים האפשרויות גדלו לאין שיעור. היום יש אינספור אטרקציות. אני לא בטוח שהמלה פנאי בכלל ישימה. מה פירוש פנאי? זה לכאורה ההפך מעבודה. אבל אנחנו יודעים שהיום אפשר ואפילו נהוג לעבוד ולהתבדר בעת ובעונה אחת. הנה, לדוגמה, אני יושב על המחשב שלי

במשרד, כותב מאמר, ויש לי במחשב חלון קטן שבו אני צופה במשחק כדורגל המשודר בשידור חי. מה אני בדיוק עושה כרגע? עובד או מתבדר? אני עושה למעשה את שניהם. האם כשאני גולש באינטרנט, מחפש אתרים, פה ושם משחק איזה משחק, שולח אס-אם-אס, אני עובד או מתבדר? מושגי הפנאי והעבודה בתנאים האלה מיטשטשים. אתה בוודאי מכיר את הביטוי edutainment, המבטא את טשטוש הגבולות בין למידה ובידור.

רוביק: הטשטוש הזה לא מאפיין סוג מסוים של מקצועות, כמו באקדמיה ובהיי-טק?

עוז: בעבר כן. היום זה יותר ויותר חודר למקצועות של צווארון כחול. כאשר נהג משאית נוסע ממקום למקום, ובדרך יש לו אפשרות לשמוע תוכנית רדיו או תקליטור, הוא עובד ומתבדר בעת ובעונה אחת. זה כבר לא עובד המכרות שחי חיי עבדות במובן החושי. ההפרדה בין עבודה ופנאי קשורה במידה רבה לעולם המושגים הישן שצמח במהפכה התעשייתית. בעבר הפרידו בין מקום העבודה לבין הבית, ובין הפעילויות במסגרת העבודה לבין הפעילויות בבית. היום שעות העבודה גמישות יותר, הדברים נעשו הרבה יותר פתוחים, וההגדרות הרבה יותר עמומות.

רוביק: מתי החל התהליך הזה?

עוז: ההתפתחות היא לכל אורך המאה האחרונה, אבל זה התגבר עם מהפכת המחשב מאמצע שנות השמונים, ומהפכת האינטרנט בעשר השנים האחרונות.

רוביק: אז המחשב גרר אותנו הביתה?

עוז: לאו דווקא הביתה. הוא מאפשר לנו להיות באינטראקציה לא רק עם אנשים אלא עם עיסוקים שונים שאינם מותני מקום. אתה יכול לעבוד לא רק במשרד, אלא גם ברכבת או במטוס, ואתה יכול לעשות פעילויות שנחשבו בעבר בידוריות בזמן העבודה. פעם נהגתי לומר לתלמידים בשיעור לכבות את הטלפונים הסלולריים, היום אני אפילו לא מסוגל לשלוט על זה, כי הם מסוגלים בנקל להאזין לי ובמקביל לשלוח הודעת טקסט שקטה לחבר שלהם. מבחינה טכנולוגית ומבחינת מצבי התודעה שלנו והאינטראקציה שלנו עם אנשים אחרים, השינויים הם ממש דרמטיים. אפשר להבחין בזה דרך סגנון החיים של הדור הצעיר. אני מסתכל איך הבת שלי מכינה

שיעורים. יד אחת על אס-אם-אס בטלפון הסלולרי, יד שנייה על איי-סי-קיו, אוזן אחת בסי-די ועין צופייה לטלוויזיה. אגב, גם כשהיא צופה בטלוויזיה היא אף פעם לא מסתכלת על תוכנית אחת. בני נוער נוהגים לצפות בכמה תוכניות בבת אחת, והאמת שגם אנחנו.

רוביק: לדור הצעיר יש יחס אחר לפנאי?

עוז: קודם כל חשוב לומר שהנושא של דור הוא דיפוזי. קשה לסמן מתי מתחיל דור ומתי הוא נגמר. התחושות הסוציולוגיות שלי מזהות בחמש השנים האחרונות דור חדש. אחד הסממנים המובהקים של הדור הזה הוא היחס שלהם לבילוי, בידור ופנאי. הייתי אומר שאצלם זה עומד במרכז ההווה והתודעה, ואם הייתי צריך לכנות אותם, הייתי קורא להם דור הבליינים או דור הקלאברים. הם חיים סביב הבילוי, והוא מקבל אצלם ממד כמעט פולחני. אתה רואה את זה בדרך שנחגגת מסיבה. הם לא באים בהכרח כדי להפיג מתחים ולהוריד שחיקה, אולי קצת את השחיקה בבית הספר, בצבא ובעבודה, אבל אינני בטוח שזה במקום הראשון. המסיבה בשבילם היא מטרה לא אמצעי. הם מתכוננים אליה חומרית ונפשית ומשקיעים בה משאבים. היום יש מסיבות ריקודים המוניות במועדונים גם לבני 15, והן מופקות ומיוחצנות על ידי הנערים והנערות עצמן. מדובר בדפוס חדש שבא במידה מסוימת במקום תנועות הנוער. גם ההתמסרות להנאות בתוך המסיבה היא טוטאלית, זהו טרנס במלוא מובן המלה. יש מגמה לשפר את התחושות כל הזמן, בדומה לדרך שבה אנחנו משכללים את חוויית הסקס. זה לא אני ולא אתה.

רוביק: אתה אוהב את זה?

עוז: האמת שזה דוחה ומקסים אותי כאחד. אתה מומחה ללשון ובוודאי שמת לב שהיום רווח הביטוי ההדוניסטי "תפנק אותי". פינוק נעשה צו קטגורי, מדע החושים והלך רוח. ההתפנקות הפכה למטרה. לא סתם מדברים על החופשה, על החדר הזה והזה במלון, על הג'קוזי, אלא מנתחים את עוצמת החוויה את התמורה הכספית וכיוצא באלה. הפוליטיקה מעסיקה אותם הרבה פחות. התופעה הזו מזכירה לי לפעמים את תופעת הדנדי הבריטי בשלהי המאה ה-19. זו היתה תקופת מעבר, שבה האריסטוקרטיה החלה להתרחב למעמד הבורגני האירופי. הדנדים פיתחו את מוסד מסיבות הדשא. הם נהגו לשבת, לשתות תה ולדבר משך שעות על נושאים חסרי

חשיבות, כשהם לכושים במחלצות ובצילינדרים. יש בזה כמובן יופי וסימן לנורמליות, אבל מצד שני זה גם סוג של דקדנס ושל נרקסיזם, אכול, שתה ורקוד כי מחר נמות בפיגוע.

רוביק: ובכל זאת, בעולם המערבי העבודה היא עדיין העיקר.

עוז: אנתרופולוג ישראלי סיפר לי שלפני כמה שנים הוא הוזמן לעשות מחקר באחד האיים באוקיינוס השקט מטעם האו"ם. האו"ם רצה לבדוק מדוע יש אבטלה גבוהה באי הזה, שבו הענף היצרני העיקרי הוא מטעי סוכר. התברר שילידי המקום נהגו לעבוד במטעים, לצבור כסף, ללכת ולשתות בפאב עד שהכסף נגמר, לחזור למטע וחוזר חלילה. אחרי תקופה מסוימת הבין החוקר שהשימוש במושג אבטלה הוא שגוי. הוא אתנוצנטרי מטבעו, כלומר, משליך את מושגי החוקר המערביים על האוכלוסייה המקומית. הלא אבטלה באה משורש בטל, ונחשבת דבר רע, מחסור. מנקודת הראות המערבית המצב התקין שלך הוא עבודה, והלא תקין הוא שאינך עובד. אבל המצב התקין שבביל היליד באי הנידח ההוא הוא חוסר העבודה, והמצב הלא תקין הוא העבודה.

רוביק: אולי גם אנחנו צריכים לאמץ את הגישה של אנשי האיים?

עוז: זה כבר קורה. היום אנחנו עובדים חמישה ימים בשבוע, וכל המומחים צופים שתוך כמה עשורים נעבור לשבוע עבודה של ארבעה ואולי אפילו שלושה ימים או יומיים. מגמה כזו כבר קיימת בארצות הברית, והיא באה לידי ביטוי בין השאר בדפוס החדש שבו שני עובדים לוקחים יחד משרה, ומחלקים אותה ביניהם על פני השבוע. על פי המגמה הזו, ברוב הזמן שלך תתבדר, ובחלק מהזמן תעבוד. אחת התוצאות היא שהגדרת העצמיות שלך תהיה אחרת. "מאסטר סטטוס" (הסטטוס הדומיננטי) של רובנו הוא הסטטוס המקצועי. היום כששואלים אותך מי אתה, אתה מגדיר את עצמך קודם כל על פי עיסוקך. אתה, למשל, תאמר: אני עיתונאי. אבל בעתיד ייתכן שזהותך העצמית תיקבע על פי התחביב שלך. על השאלה מי אני אדם ישיב: אני חובב אופנועי הארלי דייווידסון, או סנפלינג.

רוביק: ומה עם הסטטוס התרבותי-הלאומי?

עוז: בעבר, כשדיברת על תרבויות משנה, אלה היו תרבויות אתניות, לאומיות. היום, בגלל התפתחות רשת האינטרנט ותיעוש הפנאי והיכולת

לקשור קשר מהיר וזמין יותר עם אנשים שונים הנמצאים במרחק של אלפי מיילים זה מזה, הולכות ומתפתחות תרבויות גלובליות שהמכנה המשותף שלהן הוא פנאי. אתה יכול לקרוא לזה תרבויות תחביב. אתן לך דוגמה: בישראל יש דבר כזה שנקרא מועדון החמש. אלה אספני מכוניות עתיקות כמו סוסיתא ופולקסווגן. הם נפגשים מדי שבוע בצ'ק פוסט בחיפה או באיצטדיון רמת גן להחלפת מידע וחוויות משותפות. זה יותר ממפגש חברתי. יש פה למעשה מפגש זהות. יש להם גם אתר משלהם באינטרנט, והוא מקושר לאספני מכוניות ברחבי העולם. זה כבר יותר מתחביב. זה הופך לתרבות. אתן לך דוגמה נוספת: בני הוא אוהד קבוצת הכדורגל של ברצלונה, ובישראל יש פורום של חובבי ברצלונה. הוא גולש בו יום יום ומחליף דעות על ביצועי השחקנים והמאמן. פורום אוהדי ברצלונה בישראל מחובר לפורום האוהדים בספרד, שאותו הישראלים קוראים בקלות באמצעות מנועי תרגום אוטומטיים. הנה לך דוגמה לזהות הפורצת את גבולות המדינה, ולקהילה תרבותית המבוססת על תחביב. זו תופעה מרתקת, כי היום יותר ויותר ישראלים, נוף מולדתם הוא נוף מקצועם או תחביבם.

רוביק: אתה רואה עולם ללא עבודה? קץ העבודה יגיע?

עוז: את קץ העבודה קשה לראות כרגע באופק, אבל בהחלט אפשר להבחין כבר עכשיו בשינוי במושגי העבודה.

רוביק: נהוג לומר, שאם אתה נהנה מהעבודה היא לא נחשבת עבודה.

עוז: אני רוצה להזכיר לך ש"עמל" בעברית הוא גם סבל. אדם לעמל יולד, כלומר, נולד לעבוד, ובעצם נולד לסבול. אז היום המסר הוא "לא חייבים לסבול". אפשר לעבוד ולהתבדר בעת ובעונה אחת.

רוביק: אבל גם אם אתה נהנה אתה מתפרנס מזה, אתה עובד על פי משימות, ההנאה אינה אלא בונוס.

- בטווחי זמן רחבים, האדם הפוסט-מודרני משוחרר יותר ויותר מהעבודה הפיזית, והוא פונה לעיסוקים יותר רוחניים, וכמובן גם לטיפוח רציני יותר של הפנאי. חשוב לציין שיש גם מגמות סותרות. למשל, היום אנשים עובדים יותר שעות. שעות העבודה התרחבו, בעיקר בקרב אנשי הצווארון הלבן, ורבים לוקחים אתם את העבודה הביתה. קרה כאן היפוך תפקידים

מזוה. לצווארון הכחול יש היום יותר פנאי במובן של ניקוי ראש, כי כשהוא גומר את העבודה הוא לא לוקח אותה הביתה. אני למשל חולם על הספרים והמאמרים שלי בלילה, וכמובן אני כותב כל שעות היממה. למעשה, את רוב הפעילויות שלי אני עושה גם בבית וגם במקום העבודה, קרי האוניברסיטה. אשתי, שגם היא מרצה באוניברסיטת חיפה, אמרה לי לא אחת שהיא מקנאת באלה שעובדים בבנק ומסיימים את היום בחמש. גם התחרות הגדולה בשוק הקפיטליסטי מוסיפה לגידול בשעות העבודה, ואצל היפנים זה הגיע לממדים מבהילים. אנחנו נשחקים, וזקוקים לפנאי לא רק בשביל ליהנות אלא בשביל לטעון מצברים מהשחיקה האדירה עקב העלייה בשעות העבודה. זו אולי הסיבה לכך שהיאפים מעדיפים לבלות את הפנאי שלהם מחוץ לבית, ולרוב בחו"ל. הם זקוקים להתנתק הן ממקום העבודה והן מהבית. הבעיה היא שטכנולוגית התקשורת, כמו טלפונים סלולריים, רודפת אחריהם והם משועבדים לה, ולמעשה אין להם כמעט פנאי. הם נעשים קצת כמו השפן בעליזה בארץ הפלאות.

רוביק: בוא נחזור לעבודה בבית. המגמה הזו ממשיכה להתרחב?

עוז: כמו תהליכים רבים אחרים המגמה הזו מתפתחת, צומחת ובשלב מסוים נעצרת לבחינת המצב ולהתארגנות מחדש. ללא ספק חלה עלייה בשעות העבודה מהבית כתוצאה מהתפתחות המחשב, אבל העולם בנוי עדיין לעבודה בחוץ.

רוביק: לאחרונה אני שואל אנשים מה הם עושים, ומקבל תשובות מתפתלות.

עוז: בעבר לאדם היתה קריירה אחת, והוא היה מזוהה עם מקום העבודה שלו. היום יש בתחום העסקים מושג חדש: ניהול קריירה. עד לנקודה מסוימת אתה עושה כך, ומנקודה מסוימת אחרת. פעם היה נגר, מהנדס, היום יש הרבה מקצועות שאין להם בכלל שם, ואולי לא צריך בכלל שם כי המקצוע שלך הוא למעשה מכלול המיומנויות שבהן אתה שולט, והמיומנויות הללו יכולות להתאים למגוון עצום של משימות.

רוביק: ובכל זאת, האתוס הישראלי נשען על כך שהעבודה היא ערך חשוב, הרבה יותר מפנאי ובידור.

עוז: מצד אחד זה נכון, אבל תמיד אמרו גם ש"העבודה היא חיינו ולא בשבילנו". אפשר גם להיזכר בקלישאה המשעשעת "אנשי העבודה

והשלום: רואים עבודה אומרים שלום". זה תלוי בסוג העבודה. נהג מונית או אוטובוס, למשל, לא יאמר לך שהוא נהנה מעבודתו. הוא עובד קשה, אבל יודע שבשעות הפנאי מחכה לו עולם מלהיב בטלוויזיה, בווידיאו, במחשב, בבית הקפה. מבחינה זו יש פה תהליך מסוים של שחרור, שאותו לא חזה קרל מרקס. בעולם של מרקס היו פרולטריון ובורגנות. הפרולטר עבד ולא היה לו זמן להתבדר, והבורגני נהנה מהרווח אבל לא היו לו הרבה אפשרויות בידור. יכול להיות שהפנאי המשוכלל של היום הוא סוג חדש של אופיום להמונים, אבל אם לנקוט במונחים עדכניים, להתמסל מדי פעם זה לא כל כך רע. כורי המכרות של אז משחקים היום בפלייסטיישן ועושים וינדוז-שופינג. מה עדיף?

רוביק: אתוס העבודה נולד מצורך בסיסי של הציונות. זה עמוק מאוד אצלנו.

עוז: אתה אומר "אצלנו" כקיבוצניק לשעבר? הרי כבר בשיא האתוס היו בישראל אנשים ששתו תה, והם היו רבים. מי שבאמת קיים את האתוס הזה היתה ההתיישבות העובדת, אף שגם שם כידוע לך היו לא מעט בטלנים גלויים וסמויים. בדת העבודה האדם נבחן לא רק לפי ביצועיו בעבודה אלא על פי הדבקות בעבודה. האתוס הזה בסופו של דבר זירז את הקריסה של ההתיישבות העובדת, כי התובענות הזו הביאה לחשדנות רבה כלפי מי שלא עובד, כלפי הטפילים שלא יכולים לעמוד בסטנדרטים.

רוביק: אני גדלתי בבית יקי וספגתי את התרבות הפרוטסטנטית שפירושה עבודה, מילוי משימות ועמידה קפדנית בלוח זמנים.

עוז: זה היקים, הם הרי המציאו את העבודה, למרות שאל תשכח שהמלה יקה באה מהמושג ז'קט. הם עבדו, אבל במקצועות הז'קט. היום הכל השתנה. אדם עובד קשה לאו דווקא בגלל המשמעת היקית והמחויבות לארגון, אלא כי הוא רוצה להשיג לעצמו יותר משאבי פנאי. המשאבים קורצים, הלחץ של הילדים נעשה יותר ויותר קשה. הוא הולך ומטייל בקניון והמוצרים מפתים. הוא רואה חבר שנוסע לאנטליה, או חברה שהולכת לפארק השעשועים ואומר, גם אני רוצה. הרצון הזה תובע כסף, ולחץ הבילוי מביא יותר ויותר פיתויים, וזה אומר שהוא חייב לעבוד קשה. הפנאי דומה במובן זה לאוכל. הוא יוצר מה שאפשר אולי לכנות גרגרנות בידורית.

רוביק: אתה אומר שחברת הצריכה מעודדת את העבודה הקשה?

עוז: חד משמעית. והיא יוצרת בכך סוג חדש של שעבוד וחוסר הסתפקות במועט. כבר בחופשה אתה חושב על החופשה הבאה שלך, והרעב לפינוק רק גדל ואתו גם הקנאה בבעלי האמצעים. יש כאן היבט נוסף פרדוקסלי, הקשור לזהות הלאומית שלנו. הגענו הנה כדי לנרמל את היהודי, שיתחיל להיות עצמאי ולעבוד, ואכן נורמלנו במובן הזה. אבל אתוס העבודה נקשר לעבודות מאוד מסוימות, לעבודות הפיזיות. בשדה, בנגריה, שם מייצרים דברים ממשיים ומוחשיים בעבודת כפיים. היום אנחנו לאט לאט נסוגים לא רק מהאתוס הציוני אלא מסוג העבודה שקשור לאתוס הזה. זו מעין חזרה למצב הקדום של היהודי הנודד. אנחנו עוסקים יותר ויותר במסחר ובכל מה שקרוי עסקי אוויר. גם עסקי ההיי-טק הם עסקי אוויר – אנרגיה חשמלית. וירטואל ריאליטי, אוויר ששווה הרבה כסף. אנחנו עושים יותר ויותר עבודות שאינן קשורות בקרקע, שאפשר לעשות אותם בכל מקום בעולם, וכמובן לא בעבודה פיזית. היום מהדהד בחלל הישראלי המושג רילוקיישן, שינוי מקום, שהוא האפשרות לשנע את התרבות היהודית מהמקום המקולל הזה, הגובה מחיר דמים יומי. אתה לא יכול לקחת את איש הקיבוץ והמושב כי הוא נטוע באדמתו, אבל את איש ההיי-טק אתה יכול לשים באוסטרליה. גם את מי שמייצר בתי קפה או מסיבות או פארקים או כל מה שקשור בכידור קל לך לשנע. הנה לך, חזרנו למקורות אבל מכיוון חדש.

רוביק: האלטרנטיבה האמיתית לתרבות העבודה היתה התרבות החרדית, המעדיפה את ה"בטלן" הלומד תורה על העובד היצרני. אנחנו מתחברים אליהם?

עוז: אנחנו מתחברים אליהם רק כמובן הקדום, שבו אנחנו חוזרים למיומנויות שאפיינו את העם היהודי, לא לעסוק בחומר אלא ברוח, לשכלל את כישורי המוח. הבעיה עם החרדים היא שהם עוסקים בעבודה שאינה מובילה לרווח חומרי, ולמעשה גם הרווח הרוחני מוגבל לשדה מאוד מאוד קונקרטי. אני לא מזלזל בזה לחלוטין. יש משהו הרואי בלימוד הגמרא. אתה מסתכל במה שהם עושים, ברעיון של "הפוך בה והפוך בה". זהו עיסוק פנטסטי ומאתגה, אבל הוא הפך לסוג לשל אוננות רוחנית, מה גם שהם לא מתפרנסים מכך. הכעס עליהם עולה משום שהם לא יצרנים, והם מתחילים להבין את זה.

רוביק: אחרי כל זה, רוב הזמן הפנוי מוקדש לטלוויזיה, שהיא בידור משעבד.

עוז: מרשל מקלוהן דיבר על מדורת השבט, אבל הטלוויזיה של היום נעשתה מדורה גם כשאתה לא רוצה להתחמם לאורה. הטלוויזיה בכל הבתים היום דלוקה נונסטופ. אנחנו ג'אנקים של גירויי קול ואור, והמנות שאנו זקוקים להן עולות. אחת התופעות המאפיינות את הדור הצעיר היא שהם לא מסוגלים להיות בשקט, וזו אחת הסיבות לכך שהם לא קוראים. שאלתי את התלמידים שלי אם קרה אי פעם שהם נכנסו למכונית ולא פתחו את הרדיו. אתה בוודאי משער את התשובה. האמת, שגם אצלי לצערי זה כך. כשהרדיו לא פתוח במכונית אני מרגיש לחץ פנימי לפתוח, ולא רק בגלל השעבוד לחדשות. אתה לא יכול להישאר לא מגורה.

רוביק: האם רק הטלוויזיה משעבדת?

עוז: היא לא היחידה. גם הרדיו משעבד. העיתון משעבד. האינטרנט משעבד. לכן אתה צריך ללמוד מיומנויות של חירות מעודף גירויים. אתה צריך ללמוד לשלוט בזה. זה לא קל, אבל זה אפשרי. לא צריך לבטל את מקורות הגירוי. הם נפלאים ומגוונים את חיינו. צריך פשוט לשלוט בהם ולא לתת להם לשלוט בנו.

רוביק: גם לקניות אנחנו משועבדים, לא? אנשים מבלים הרבה בקניון. מה זה אומר?

עוז: ישראל היא אחת המדינות המקוניינות ביותר בעולם ביחס לאוכלוסייה ולגודל המדינה. ראשון לציון היתה תקופה מסוימת המקום המוביל בעולם מבחינת קניונים, ועכשיו חיפה ירשה אותה. הקניות נעשו בכל העולם המערבי לבילוי הנפוץ ביותר, וההשלכות לכך הן רבות מאוד.

רוביק: נשים תמיד אהבו לקנות, גם לפני שהיו קניונים, חלונות ראווה, הליכה ברחוב ולבתי קפה. כמה שונה הקניון מן הרחוב?

עוז: מבחינה פיזית הקניון מאפשר בילוי כל ימות השנה, בלי השפעה של החום והקור. הקניון הוא לונה-פרק חושי, בועה של גירויים. הקנייה היא במובן מסוים סוג של אורגזמה – פורקן רוחני ללחץ מתמשך. אתה מתגרה על ידי שפע הסחורות, כמו בצפייה בפורנו, ובסוף אתה קונה משהו כדי להגיע לסיפוק, שהוא תמיד זמני בלבד. אגב, מעניין שהקניונים הפכו את הקנייה לפעילות שהיא גם גברית. ההשלכות של הקנייה בקניון הן מרובות

וקצר הזמן מלעסוק בכולן. אתן לך דוגמה אחת שאינה קשורה דווקא לקנייה אלא לחוויה החושית: הקניון מתחרה במוזיאון.

רוביק: הולכים פחות למוזיאון?

עוז: פעילויות פנאי קלאסיות מתחילות להיפגע. המוזיאון נעשה משעמם, כי כשאתה הולך לחנות גדולה היא מעוצבת להפליא ביד מיטב הכישרונות, והמוצגים בה רבים ומעניינים. כשאתה בא לתערוכה במוזיאון, זה נראה לך פתאום חיוור. הייתי לא מזמן בכנס של אוצרי מוזיאונים, והם אמרו לי שזו אחת הבעיות שלהם. קשה להם יותר ויותר לעניין את הציבור. פעם היית מגיע למוזיאון בין השאר בגלל העושר החושי שלו, ולא רק כדי ללמוד ולהתעדכן. לעומת זאת בקניון אתה רואה את מוצרי התרבות החדשים בזמן אמת והשפע גדול יותר. לפני שנתיים הייתי בניו-יורק וביקרתי בחנות של חברת סוני. לחנות המוזיאון של החברה העוסק בתולדות המוצרים האלקטרוניים. צפיתי במוזיאון ובאתי ממנו לחנות. אודה על האמת, המוזיאון היה מעניין, אבל החנות היתה מדהימה, עם המסכים הכי חדישים והקומפקטים הכי חדישים. אין ספק שממנה נהנית, ואולי גם למדתי יותר, וכך גם הילדים שלי. אני לא מבטל חלילה את המוזיאונים וחשיבותם. אני פשוט מצביע על בעיה שיסודה בתרבות החושים שבקניונים.

רוביק: והתיאטרון?

עוז: התופעה דומה. מדוע הפרופיל של האוכלוסייה שהולכת לתיאטרון מבוגר? כי התיאטרון מציג סוג מסוים של גירוי, איטי מדי, בשביל אוכלוסייה שרגילה למהירויות גדולות, לקליפ. אם היה אפשר הם היו מזפזפים את השחקנים מדי פעם ועוברים לבמה אחרת.

רוביק: אז כל עולם האמנות הקלאסית מאיים?

עוז: מאוד. אפילו הרחוב שלנו מאיים עליו. אתה רואה בחוץ פרסומות וזו אמנות לכל דבר, דיגיטלית ולא דיגיטלית. יש יותר ויותר כישרונות בתחום העיצוב, וגם הטכניקה נעשתה נגישה ומהירה יותר בזכות הטכנולוגיה הממוחשבת. הדור שלנו ושל קודמינו לא פיתח תרבות של איקונות, אבל הדור הצעיר הוא דור של גירויים אודיו-ויזואליים, והוא חזק מאוד בתחום הזה. זה ניכר בביגוד שלהם. הם עצמם הופכים מרצון למיצג מהלך. מתמלאים בכתובות קעקע ופירסינג, מציגים את עצמם, את

הזקן שלהם, הפיאות, הצעיף, הפריזורה. אבל בוא נחזור לרגע לקשר בין גירווי לבילוי. יש דיפרנציאציה גילית מאוד חזקה בהעדפות לסוגים שונים של בילוי. הפרופיל הגילי של הקהל שמגיע לימי עיון והרצאות הוא מעל חמישים. המדיום הזה פשוט איטי בשביל הצעירים ואנכרוניסטי. איך אדם יכול להאזין בסבלנות לפאנל מייגע, כאשר בפופוליטיקה אדם מדבר עשר שניות כדי להשמיע פאנץ' ליינ? אני לא אומר שצריך לדבר בסגנון הקליפי והמתלהם של פופוליטיקה, אני אומר שהצופים כבר לא יכולים אחרת, וזה דורש היערכות חדשה בכל המדיום הזה שנקרא נאום והרצאה.

רוביק: אנשים רבים עדיין הולכים לשבת שעה וחצי בבית קולנוע.

עוז: יש ירידה בצפייה גם שם. הבילוי המועדף היום הוא להיפגש לשיחת רעים בבית קפה, כי בבית קפה אני יכול להסתכל סביב תוך כדי שיחה שמאלה וימינה, לראות ולשמוע את המכוניות, וגם לאכול. כדי לאזן את התמונה צריך להצביע על דפוס בילוי ייחודי לישראל, חוגי בית בקרב המעמד הבינוני הבורגני. בישראל פועלים היום אלפי חוגי בית, והם מהווים סוג מסוים של תופעת נגד לטלוויזיה הקליפית. אלה אנשים שאומרים, נמאס לי מהגירווי המהיר, אני רוצה קצת תוכן, אני רוצה שאנשים ידברו אלי בסבלנות ובעומק. אבל אל תטעה, זה רק גיוון. רוב הזמן מוקדש לטלוויזיה ולקניות.

רוביק: אולי זה קשור לכך שהצורך שלנו בקהילתיות מאוד מאוד חזק. את זה הפנאי המודרני שאתה מתאר לא נותן.

עוז: לא בהכרח. בניגוד לטעות הרווחת, כלי התקשורת דווקא מגדילים את מנעד האינטראקציה החברתית. איזה חברים היו לך פעם? או מבית הספר או מהשכונה. היום, אם תבדוק איזה חברים יש לכת שלי, תמצא שהם באים מכל אזור חיפה, מבתי ספר שונים. זוהי קהילה שהתגבשה בעיקר באיי-סי-קיו ובאס-אם-אס. אם התחברת לרשת אתה מביא אתך את רשימת הכתובות של חבריך, חבר מביא לא רק חבר אלא קבוצה שלמה של חברים המצטרפים לרשת הקשר. הכלי הזה, שהומצא בידי ישראלים, מגדיל את מספר הקשרים החברתיים ולמעשה מכפיל אותם.

רוביק: כל הדוגמאות שאנחנו מעלים פה מתייחסות למעמד הבינוני. במחקר המופיע ב"פנים" מתארות נשים מבוגרות משכונת מצוקה את הריק והייאוש שהן חוות כשהילדים יוצאים מהבית.

עוז: אלה נשים קשות יום שגדלו בעולם הישן והזדקנו בעולם החדש. הן לא סיגלו עדיין מיומנויות פנאי. אין להן מוקדי עניין אישי, כי לא היה להן זמן בתקופת גידול הילדים. לכן מגיע הריק הזה. התרבות האנושית תצטרך להקנות לאנשים את מיומנויות הפנאי שלהם. זה כמובן קל יותר בשכבות המבוססות. אל תשכח שלנשים הללו יש גם פחות כסף לקנות לעצמן מוקדי עניין לעת זקנה. זה אולי יותר עצוב מההכנסה הנמוכה שהיתה להן. כשהן עברו וטיפלו בילדים לפחות היתה להן זהות ותחושה של משמעות קיומית. עכשיו השעמום מרוקן את זהותן, והעולם נעשה חסר משמעות. עוני היום הוא יותר במישור הרוחני מאשר החומרי, והוא לא פחות כואב והרסני.

רוביק: יש טענה שלנשים זה יותר קל. הגבר גדל בעולם שבו אם אתה לא עובד אתה לא חשוב, ואז אין טעם לחיים שלך.

עוז נכון, ויותר מכך. דבורה טנן הצביעה על כך שהגברים הם מוכוונים מטרה. כשגבר משוחח הוא מנסה לפתור סוגיה, או עושה תחרות מי צודק. נשים משוחחות למטרת השיחה. יש להן מיומנויות חברתיות טובות יותר. השיחה אינה אמצעי אלא המטרה עצמה. כך לגבי הפנאי. אתה רואה נשים שיושבות אחת עם השנייה שעה ארוכה. הן לא מרגישות את המתח של הזמן העובר. בשיחת גברים, אחרי שעה נוצר מתח מסוים כי השיחה מיצתה את עצמה. בחברת נשים לא. יש רוגע, יש יכולת הנאה ואפשר סתם לשבת זו בחברת זו מבלי לעשות משהו מסוים.

רוביק: דוד אבידן כתב: "אדם זקן מה יש לו בחייו, הוא קם כבוקר, ובוקר בו לא קם".

עוז: זה עדיין נכון היום לרבים. אבל כפי שאמרתי זה קשור לא רק להארכת תוחלת החיים, אלא לחוסר מיומנויות פנאי ולהגדרה שגויה של העבודה.

רוביק: אנחנו עוברים אם כך תהליך של התמכרות, וכשעוברים מעבודה לפנאי אנחנו צריכים לעבור תהליך של גמילה.

עוז: היום זה נכון. וצריך להתחיל את הגמילה בזמנה. זה היופי של המקצועות בתחום שלנו. הקריאה והכתיבה הם דברים שיש לאדם תמיד. אנחנו לא נצא לגמלאות.

רוביק: אנשים עוד מטיילים בארץ, כשבעולם הגדול יש כל כך הרבה אטרקציות?

עוז: גם האטרקציות בחו"ל זה לא מה שהיה פעם. לאדם שנסע פעמים רבות לחו"ל כבר אין אותו כיף, אותו ריגוש ראשוני. ראינו, חווינו, תפסנו את הפרינציפ. אתה מגלה שאירופה זו אותה מדינה. אז תראה עוד כנסייה, עוד אגם. כמובן, אפשר ואפילו צריך להעמיק וללמוד על נופים ותרבויות, אבל אני מדבר על המטייל הממוצע, זה שלא רוצה להתאמץ בטיול שלו בחו"ל. וזה לא רק הטיולים התכופים, אלא גם הטלוויזיה. כל מה שהוא ראה פעם בחו"ל והיה שונה וייחודי כל כך, הוא רואה היום בערוץ הגיאוגרפי ובתוכניות הנסיעות. הנדיר נעשה לבנאלי והריגוש לשעמום. גם אני מוצא את עצמי אומר לעתים, בצער: לונדון אולי מחכה לי, אבל אני כבר לא מחכה לה, לפחות לא כמו פעם.

רוביק: ובכל זאת אנשים נוסעים לחו"ל יותר מאשר פעם.

עוז: כן, כי המותרות הוזלו והפכו למוצר המוני. המעמד הבינוני הולך ומתרחב. מה שהיה פעם סגנון חיים של עשירים בלבד הופך לנחלת הכלל. היום משפחה עם הכנסה ממוצעת יכולה לנסוע לחו"ל לפחות פעם בשנה. פעם זה היה קפריסין ואנטליה, והיום לונדון וניו יורק. היום מאות אלפים נוסעים לחו"ל בתדירות שבה פעם נסעו לאילת. כך עוברת החוויה של חו"ל בנאליזציה וטריוויאליזציה. אלה אנשים שאבא ואמא שלהם לא יצאו מן הארץ ונסעו באוטובוס, ואילו הם נוסעים במכונית אוטומטית וטסים לחופשה בחו"ל כעניין שבשגרה.

רוביק: אז אתה אומר שאנחנו יכולים ליהנות פחות? חסרה לנו הפליאה של העולם החדש? הנסיעה הראשונה בגיל שלושים, החוויה של הראשוניות?

עוז: זו תופעה נורא עצובה ומדאיגה. ככל שאנחנו יותר מגורים אנחנו יותר משועממים. בילדותי קניית מסטיק בזוקה או קרמבו היתה חוויה מרגשת, עד שהגיעו הקופסאות המשפחתיות של קרמבו והאריזות הענקיות של המסטיקים והרגו את החוויה. זה מה שעשו הנופשונים וטיסות השכר לטיסה לחו"ל. הנגישות הקלה שוחקת את הגירוי. הסוציולוג הגרמני מכס ובר דיבר כבר בשלהי המאה ה-19 על הסרת הקסם מהעולם, וזה התחזק. העולם נעשה מקסים יותר, אבל הקסם, הייחוד, החגיגות, כמעט נעלמו.

קשה יותר להגיע לריגוש אקסטטי שלא במסגרת הדת. יש לנו יום חג, ופירוש הדבר שהכל בעצם שגרתי.

רוביק: מה קורה על רקע זה לשבת היהודית ולמימוש הישראלי שלה?

עוז: הרעיון הקדום לקבוע סדר יום או סדר שבוע הוא פונקציונלי, ולכן נכון מבחינה פסיכולוגית וחברתית. זו ודאי אחת הבעיות של עבודה מהבית. אם אתה לא הולך לעבודה, אתה עלול לאבד פוקוס. הפריודיזציה שעושה החברה נחוצה לנו ברמת הפרט וברמה החברתית, ויוצרת הפוגה חשובה. ברור שאדם בעל חירות ועצמאות לא זקוק לאימים הנלווים לקיום השבת, וגם לא לצו הדיקטטורה של המנוחה, שאינו מאפשר פתחי מילוט בשום מצב.

רוביק: אז מה נותנת השבת לאדם החילוני?

עוז: השבת מקבלת משמעות בעיקר בידורית, וזה לאו דווקא שלילי. צריך להודות שהחילונים מפסידים משהו בהסרת הקדושה מימי החג והמועד. זה חסר, אבל אי אפשר להכניס בכוח ממד של קדושה לעולם חילוני. ישנם מכונים השוקדים על טקסים חילוניים וזה טוב, אבל יש כאן פרדוקס: הרציונליות החילונית היא אנטי נאיבית ואנטי פתטית, וטקסים הם תמיד קצת פתטיים ונאיביים. הפתרון זה להכניס קורטוב של הומור. בכדורגל אני חש זאת: באיצטדיון קמפ-נואו עמדתי יחד עם בני בתחילת המשחק, יחד עם כל הקהל, ושרתי כמו אידיוט את הימנון הקבוצה המקומית, ברצלונה. זה היה משעשע, ובכל זאת זה ענה על היצר הדתי והפשיסטי הקטן שלי. זו היתה הקדושה המדומה שלי, והחג החילוני הקטן שאני מסוגל לייצר לי.

ראיון עם רוביק רוזנטל, פנים 27, חורף 2004.

"מכיבוש ההר" לכיבוש השער

מתחביב שולי למכניזם חשוב ומרכזי בחברה

לדעת רוב הפרשנים, הספורט בישראל עדיין מדשדש בביצת החובבנות וסובל מעסקנות פוליטית, מתקציבים ממלכתיים מוגבלים, מחוסר במתקנים מודרניים לספורטאים ולצופים, מהעדר תרבות ומסורת ספורטיבית ומיחס מבטל ומזלזל של רוב הממסד. ואולם, בשנים האחרונות הולכים ומצטברים הסימנים לכך שהמבנים והמוסכמות הישנים נהרסים, ותחתם מונחים יסודות חדשים של תרבות ספורטיבית בנוסח המערב. יתר על כן, נראה כי המכניזם הספורטיבי בארץ, על מרכיביו השונים, משתנה ממכניזם חברתי שולי למכניזם חברתי משמעותי שתפקידו חורג מעבר לבידור ולפעילות גופנית – אל תוך מערכת הערכים הישראלית החדשה.

את המהפך מובילים שני תהליכים עיקריים: התהליך הראשון הוא הפרטת הספורט, שהוא תוצאה של השתרשות הקפיטליזם בישראל ושל צמצום בכוחם הפוליטי והתרבותי של המוסדות הציוניים המעצבים (ובראשם ההסתדרות, שבחזקתה אגודת "הפועל"). תהליך זה הביא לשיפור משמעותי בהישגיהם של ספורטאים ישראלים – בעיקר במשחקי הכדור – והוא מקרב את הספורט המקצועני למעמד של תעשיית בידור יעילה ורווחית. התהליך השני הוא הרחבת כלי התקשורת האלקטרוניים. צמיחת הערוץ השני ומאוחר יותר (ב-1989) ערוצי הספורט של הכבלים ובעיקר ערוץ הספורט הישראלי (ערוץ 5) וערוץ "המזרח התיכון" (24), העלו את נפח שידורי הספורט בעשרות אחוזים ובמקביל גם את איכותם (שימוש בפעולות מצלמה, בסרטי ארכיון, בסטטיסטיקות ועוד). הצופה הישראלי החל להיחשף באופן מסיבי לדרמה וליופי שבתיאטרון הספורט העולמי ותהליך זה מעלה ומגוון בהתמדה את הפרופיל של קהל צופי הספורט (בינתיים בעיקר צופי הטלוויזיה).

העלייה במרכזיותו של הספורט המקצועני בתרבות הישראלית ניכרת במספר עדויות שהצטברו בשנים האחרונות:

א. השיח הספורטיבי: חלה עלייה כמותית ואיכותית במשקלו של השיח הספורטיבי בתוך השיח החברתי – ובכלל זה בתוך השיח הפוליטי – בישראל. פוליטיקאים, אמנים, אנשי כלכלה, תקשורת, ודמויות מפתח משדות חברתיים נוספים, מגלים מעורבות ועניין הולכים וגוברים בתחום הספורט. יתרה מזו, בקיאות בספורט והתלהבות ממשחקי ספורט הופכת בהדרגה לסמל סטטוס חברתי.

ב. חקיקה ומיסוד: הורחבה החקיקה בתחום הספורט וחל תהליך של עיגון מוסכמות ודפוסים פרוביזוריים בדפוסים מוסדרים ויעילים.

ג. מצוינות בספורט: חלה עלייה משמעותית בהקצעת משאבים לגילוי וטיפוח ספורטאים צעירים מצטיינים, במסגרות פרטיות וממלכתיות. טיפוח היחידה לספורט הישגי, התפתחות רשת המתנ"סים (בכמות המתנ"סים ובהיקף פעילותם), הקמת מגמות ספורט במספר בתי ספר והכללת הספורט כמקצוע מוכר לתעודת הבגרות, ייסוד ליגת-על בכדורסל של בתי ספר תיכוניים (בנים ובנות) והקמת בתי הספר ופנימיות לכדורגל לילדים – כל אלה מהווים ביטוי למגמה זו.

ד. אירוח תחרויות בינלאומיות: ישראל לוקחת על עצמה לאחרונה אירוח של מספר רב יותר מבעבר של תחרויות ספורט בינלאומיות, והפקתן נעשית מקצועית ותקשורתית יותר.

ה. סיקור מסיבי של אירועי ספורט בינלאומיים: אין היום כמעט אירוע ספורט בינלאומי חשוב שאיננו מועבר בטלוויזיה או ברדיו הישראליים בשידורים חיים וארוכים. רוב האירועים הללו כבר הפכו בישראל למעין מועדים חגיגיים שהכל מצפים לבואם.

ו. הפקת פסטיבלים מקומיים של ספורט עממי: פסטיבלי ספורט עממיים וססגוניים, כמו תחרויות הכדורסל 3*3 (של קוקה קולה) ו-5*5 (של נייקי) בפארק הירקון, צומחים לאחרונה והם זוכים לקהל רב ולסיקור תקשורתי.

ז. סמלי ספורט בקרב בני נוער: מספר הולך ורב של ילדים ובני-נוער בישראל עונדים ולובשים היום מזכרות ספורטיביות וסמלי ספורט –

כסטיקרים, צעיפים, חולצות ועוד. אפנת הספורט נעשתה פופולרית בארץ והפכה לחלק מרכזי בתרבות הנעורים ולמעין תו זיהוי של הדור הצעיר.

ז. טקסים נוצצים של חלוקת פרסים: בערוץ השני ובעיתונות הפכה הבחירה בספורטאי השנה לחלק אינטגרלי מבחירת "אנשי השנה" ולאחרונה (בעונת 1996-97) גם נוסד אירוע חדש ונוצץ בשם "כדור הבדולח" – "האוסקר של הכדורגל הישראלי" כפי שהוא כונה בעיתונות. הטקס, שהתקיים בבניין הסינרמה בת"א הועבר בשידור ישיר במסגרת שידורי הערוץ השני.

ח. התפתחות "תרבות משנה" של "אוהדים שרופים": צמיחתה של תרבות הספורט בארץ משתקפת גם בהתפתחות "תרבות משנה" ספורטיבית המאגדת מספר הולך וגדל של "משוגעים לדבר". מדובר במספר גדל והולך של אנשים (רובם גברים) הקוראים בשקיקה את כל מדורי הספורט ו/או המבלים שעות בצפייה בתחרויות המשודרות בערוצי הספורט. מקצתם נפגשים מדי יום ישישי במגרשים ובאולמות בתי ספר בעיר, או בפארקים למשחק כדורגל או כדורסל משותף ולהחלפות חוויות ורשמים על חדשות הספורט. רשימה לא מבוטלת של חובבי ספורט (בעיקר חובבי משחקי ה-NBA עושים דרך ארוכה לבתי קפה, בשעות הקטנות של הלילה כדי לחזות בשידורים ישירים מליגות אירופאיות ואמריקאיות המועברים על מסכים גדולים ובאווירה מחשמלת בבתי הקפה. גם ההצלחה שנוחל מגזין הספורט הישראלי החדש 'שם המשחק' מלמדת על התפתחות תרבות משנה של "מכורים לספורט". השינוי ניכר גם בתחום האינפורמציה הדיגיטלית. רשת האינטרנט הישראלית כוללת היום לא פחות מ-16 אתרי ספורט המספקים לציבור לא קטן של אוהדים נתונים, קישורים, קבוצות דיון ועוד בנושא.

אנשים רבים רואים בספורט ענף בידורי וכלכלי גרידא ומפרשים את השפעתו החברתית בתחום הצר של אוהדיו. הם טועים! ספורט, כפי שכבר שהוכיחו חוקרים רבים, הוא אחד המנגנונים הסמויים החשובים בחברה האנושית בכלל, ובחברה המודרנית בפרט, והשפעתו כסוכן תרבות היא עצומה. מניתוח סוציולוגי של מהפכת הספורט המקצועני בישראל מתברר כי התפתחותו של תחום זה וספיחיו (תקשורת, הימורים, פרסום וכו'), תרמה לשחיקת התרבות הציונית-לאומית, בעלת המאפיינים הקולקטיביסטיים-ריכוזיים, וליצירת תרבות ישראלית חדשה בעלת אופי

שונה: אינדיבידואליסטית, קפיטליסטית, דמוקרטית ובעלת צביון גלובלי יותר.

ספורט ופוסט-לאומיות

א. ההחלפה ההדרגתית של אגודות הספורט הציוניות (מכבי, בית"ר, הפועל) בארגוני ספורט בבעלות פרטית מסמלת ומאיצה את ירידת מעמדן של התנועות האידאולוגיות בארץ שתחת כנפיהן חסו האגודות ובעיקר את ההסתדרות שחלשה על אגודות 'הפועל'.

ב. הפרטת הספורט המקצועני לצד עליית תרבות הפרסום גרמה לדחיקת הסמלים של אגודות הספורט מכבי בית"ר והפועל – כולם סמלים בעלי אוריינטציה ציונית – לטובת סמלים של פירמות כלכליות (פרסומות, מותגים על מדי ספורט וכו'). תהליך זה תרם להיעלמות ההדרגתית של סמלי הלאום מהוויה הישראלית, שפירושה אבדן כלי חשוב של תעמולה וסוציאליזציה לאומית.

ג. כסף, פרסום והתקדמות מקצועית הפכו בשנים האחרונות לגורמים הדומיננטיים בשיקולי השחקנים המקצוענים בבחירת הקבוצה שישחקו בה. שיקולים אלה, שקיבלו לגיטימציה חברתית, תרמו ללגיטימציה כללית להעדפת שיקולים של תועלת אישית (בעיקר חומרית) והישג אישי על שיקולים של סולידריות חברתית והישגיות קולקטיבית: זהות עם אגודה, סולידריות עם האוהדים, זהות עם מקום, פיתוח הענף המקומי וכו'.

ג. הניידות הגבוהה של שחקנים בין אגודות שונות היא אחד המאפיינים של הספורט המקצועני היום, והיא מחייבת את השחקנים וגם את האוהדים בגמישות רגשית. 'אני כולי צהוב שחור', יאמר למשל שחקן בית"ר, כל עוד הוא משחק בירושלים. זה לא יפריע לו לומר, באותה רצינות ובאותה לגיטימציה חברתית, 'כולי אדום', עונה אחת אחר כך, כאשר יימכר לקבוצת הפועל ת"א – היריבה המושבעת. תופעה זו יוצרת בעקיפין לגיטימציה לדפוס של הזדהות קצרת טווח עם ארגונים ומוסדות חברתיים, העומדת בניגוד להזדהות הרגשית היציבה והטוטלית שאיפיינה את עידן הלאומיות. ככלל, בעולם הספורט בימינו ה'כוכב' הוא הגיבור המרכזי ומושא ההערצה ולא דווקא הקבוצה או הנבחרת הלאומית.

ד. הספורטאים והמאמנים הישראלים הספורים שהצליחו 'להתברג' בקבוצות זרות באירופה ובארה"ב זוכים לסיקור עיתונאי אוהד ונחשבים לסמל של הצלחה. פרגון זה של העיתונות מחזק את הלגיטימציה הניתנת בעשורים באחרונים בארץ לעבודה בחו"ל - לגיטימציה העומדת בניגוד למסורת הציונית של שלילת 'הירידה מהארץ'.

ה. הזרימה המוגברת של שחקני חיזוק זרים לקבוצות הישראליות המקומיות - והפיכת מקצתם לגיבורים מקומיים - תרמה לירידת האתוס של 'תוצרת הארץ'. יבוא שחקני חיזוק אמריקנים לקבוצות הכדורסל, החל משנות השישים, תרם - לפחות מבחינה סמלית - לתהליך האמרקניזציה של ישראל. טל ברודי, היה המהגר האמריקני הראשון שזכה למעמד של גיבור לאומי, והאהדה הציבורית אליו קשורה מן הסתם לא רק לתרומתו הספורטיבית העצומה ולאישיותו המיוחדת, אלא גם להערצה שהחלה בתקופתו לכל מה ש'מריח אמריקה'.

ו. עליית תרבות הספורט בארץ תרמה להתחזקות הוויית החולין בתרבות הישראלית על חשבון 'הקדושה המהפכנית' שאיפיינה את החברה הישראלית בראשית ימיה. האהדה הגואה לספורט היא מבחינה זו ביטוי מובהק לתהליך הנורמליזציה של החברה הישראלית. זאת ועוד, עיתונות הספורט תרמה להורדת הפתוס הלאומני הרציני והתמים שאיפין את העיתונות המגויסת ולחיזוק סגנון ה'כאסח' האנטי-סולידרי ואנטי-הרמוני.

ספורט וגלובליזציה

הצלחתם של מבנים וארגונים חברתיים תלויה בעיקר ביכולתם לקשור בין צרכים נפשיים לצרכים חברתיים. הפופולריות של ספורט מקורה לא רק ביכולתו לענות על צרכים פסיכולוגיים עמוקים או רק מהפוטנציאל הכלכלי-בידורי העצום הטמון בו; מקורה גם בעובדה שהספורט הוא מנגנון סוציאליזטורי יעיל ליצירת סולידריות בינלאומית ולקידום רעיון הקהילה הבינלאומית נעדרת הגבולות. המהפכה העולמית בשידורי הספורט, שלא פסחה על ישראל, חשפה את הישראלים (בעיקר את חובבי הספורט הרבים) לכור ההיתוך הגלובלי שהזהות הלאומית מותכת בו ולאחר מכן נוצקת לתבניות של זהות חדשה: בינלאומית ו/או גרעינית (מקום מגורים, קבוצה

אתנית, קבוצה מקצועית ועוד). כור ההיתוך הספורטיבי פועל במספר מישורים:

א. תחרויות הספורט, המשודרות מדי יום בטלוויזיה ונצפות על ידי עשרות או מאות מיליוני בני אדם בעת ובעונה אחת, יוצרות מכנה משותף אוניברסלי ומעצבות זיכרונות, סמלים, מיתוסים ומסורת משותפים. טקסי הפתיחה והסיום של הטורנירים הבינלאומיים מקנים לתחרויות אופי קרנבלי ומעלים אף הם את שיעורי הצפייה. הפזמון הפופולרי 'אנו האלופים' (We are the Champions) של להקת 'קוויין' הפך זה כבר להמנון מנצחים בינלאומי בתחרויות הספורט, ושרים אותו בהתלהבות אלפי אוהדים ממדינות שונות, ובכלל זה ישראל.

ב. תחרויות הספורט המשודרות בטלוויזיה, שהן לרוב פשוטות ונגישות לאנשים מרקע תרבותי והשכלתי שונה, יוצרות שפת סימנים בינלאומית – ומגשימות בדרך מסוימת את חזון האספרנטו של זמנהוף. שדרן כדורגל איננו נזקק לאוצר מילים עשיר. כאשר הוא שואג בהתרגשות לתוך המיקרופון 'גוללללללל', הוא מסוגל להקפיץ את פרנסים מאוגנדה, את דומיניק מהאיטי ואת מוחמד מערב הסעודית באותה מידה של התלהבות. מיליארד צופים המחוברים למוקד גירוי אחד (השידור הישיר) וניזונים מאותם סמלים ומאותם ריגושים וחוויות, מממשים את חזון 'הכפר הגלובלי'. את השפה המשותפת שיוצר הספורט התחרותי היטיב להגדיר ההיסטוריון יעקב שביט:

"מעבר לפן הלאומי, ואף הלאומני שלו, הכדורגל ובעיקר המונדיאל, הוא גילוי מובהק של אוניברסליות. על המגרש אין 'אחרים' ואין 'נרטיבים שונים', כולם משחקים לפי אותם חוקים וכללים, ואין אפליה מתקנת של שחקני 'העולם הישן'. כולם שווים בפני הכדור והמשרוקית – והכשרון. הכדורגל מגלם אפוא ניצחון אימפריאליסטי-תרבותי מוחץ של המערב, שאף אחד מ'קורבנותיו' אינו יוצא למרוד נגדו ולהציע במקומו משחק מן המסורת המקומית. אין כדורגל מזרחי מול כדורגל מערבי, צפוני מול דרומי, לבן מול שחור. כולם בלעו את הכדור."

ג. הצפייה המשותפת של אוהדים מכל קצוות הגלובוס, לא זו בלבד שיוצרת 'בילוי משותף' וזיכרון משותף למיליוני בני אדם, אלא גם מגבשת בהדרגה קבוצה רחבה של אוהדים ממדינות שונות, המאוחדים ברגש אהדה יוקד

לקבוצה אחת או למספר קבוצות מחוץ לארצם. כבר היום, לרוב קבוצות הכדורגל והכדורסל המצליחות בעולם יש אוהדים ומעריצים רבים מחוץ לגבולות ארצן – וכאמור לעיל גם בישראל – ואפשר לצפות שהתפתחות הלוויינים, הטלוויזיה האינטראקטיבית ורשתות התקשורת הממוחשבות תחזק בעתיד את הקשר בין האוהדים מהמדינות השונות. הצגות הספורט המשודרות ב'זמן אמת' – בעיקר גביעי אירופה בכדורגל והפלייאוף של האן-בי-איי האמריקאי – הפכו זה מכבר למעין אופרות סבון בינלאומיות או מופעי קרקס גרנדיוזיים, והן מייצרות גיבורי תרבות אוניברסליים המהווים מודל התנהגות למיליוני בני אדם. גם 'היכלות התהילה' (Halls of Fame) שהוקמו בארה"ב, בקנדה ועתה גם באירופה, שהם מוזיאונים של הישגי ספורט ופנתיאונים של כוכבי ספורט – מושכים אליהם מיליוני תיירים ותורמים בכך ליצירת מיתוסים אוניברסליים בתחום הספורט.

ה. התפרקות הגוש הקומוניסטי והרחבת ממדי ההגירה לעולם המערבי דחקו בהדרגה את המרכיב הלאומני ממיטולוגיית הספורט והאיצו את תהליך האינדבידואליזציה של הספורט ברחבי העולם ואת יצירתה של מיטולוגיית ספורט חדשה – בינלאומית בטבעה. באולימפיאדת אטלנטה, לדוגמה, התחרה לראשונה אדם שחור במדי דנמרק, סיני זכה במדליית זהב עבור שווייץ, ורוסים ייצגו את גרמניה. התקשורת הבינלאומית שהחלה להתמקד יותר בדמותו של הספורטאי כפרט וכמקצוען ופחות ברקע הלאומי שלו, תרמה ותורמת לתהליך ההפרטה (תרתי משמע) של הספורט העולמי ולצמצום יעילותו כמנגנון תעמולה לאומני.

דוגמה לכך היא דרך סיקורו של המונדיאל האחרון בצרפת. התקשורת התמקדה בכדורגלנים עצמם לא פחות ולעתים אף יותר מבנבחרות המתמודדות – אמנם המרכיב הלאומני לא בוטל בתחרות הזאת, אלא נמצא במגמת נסיגה. הפופולריות העצומה שזכו לה המשחקים (מגרשים מלאי צופים, שיעורי צפייה גבוהים בטלוויזיה), נבעו בין השאר (ואולי בעיקר) מהעובדה שאוהדי הכדורגל בעולם מכירים את רוב כוכבי הנבחרת, כי הטובים שבהם משחקים זה זמן בליגות הכדורגל הבכירות באירופה (אלה נחשבות לטובות בעולם בעיקר בשל השכר הגבוה שמקבלים השחקנים). המונדיאל ולצדו אליפות אירופה בכדורגל הפכו למעשה בשנים האחרונות לפסטיבל בינלאומי גדול, שבמהלכו אוהדים ממדינות שונות מתערבים זה בזה וחוגגים זה עם זה את חג הכדורגל (המהומות וההתפרעויות הן

בשוליים בלבד. מדובר בקומץ של חוליגנים שאינם אוהבים את המשחק עצמו אלא את האלימות לשם אלימות).

במובן זה מהווה הספורט מכניזם חשוב לתהליך הגלובליזציה, שכן יציאתו ההדרגתית של הספורט מהקשר הסמלי והפולחני של מדינת הלאום תורמת לפיחות בחשיבותו המיתולוגית של המקומיות ולחיוזק תחושת ההשתייכות האוניברסלית.

ה. השכיחות העולה של רכישת שחקני רכש, שאפשרויותיה גדלו לאחרונה בעקבות קבלתם של חוקי רכש חדשים, בעיקר 'חוק בוסמן' האירופי, לצד הניירות הגוברת של שחקנים בין מדינות ומועדונים, חשובה במיוחד לתהליך הגלובליזציה. זאת כיוון שהן יוצרות קבוצות מסוג חדש – תלכיד בינלאומי של שחקנים דוברי שפות שונות ובני גזעים שונים. תלכיד מסוג זה קיים בארץ זה כבר, בעיקר בקבוצות הכדורסל. הקבוצות החדשות מהוות אפוא את אחד המימושים הראשונים של שוק עבודה בינלאומי גמיש ודינמי – שהוא מרכיב חשוב בתהליך הגלובליזציה. השחקנים הישראלים שהצליחו לחזור לשוק השחקנים הבינלאומי נוטלים אף הם חלק – בהנחה שכמותם תגדל בעתיד – בתהליך.

ו. אופנת הספורט היא למעשה אופנה בינלאומית, וחשיבותה עצומה ביצירת איזומורפיזם גלובלי. חברות נעלי ספורט, כמו Nike נעשו חברות-על בינלאומיות ומוצריהן נמכרים בכל העולם במיליארדי דולרים בשנה. במגלופולינים המערביים הוקמו בשנים האחרונות חנויות ענק לשיווק נעלי ספורט – היכלי ספורט תיירותיים, המספקים חוויות רב-חושיות מתוחכמות (כגון ה Niketowns של חברת נייק). נעל הספורט, אולי יותר מכל מוצר המוני אחר, מבטאת את העידן הגלובלי, לא רק משום שהיא יוצרת אחדות אופנתית ומבטאת את הדמוקרטיזציה בעולם (כל המינים וכל הגילאים נועלים את אותה נעל), אלא גם משום שהיא משתנה בקצב מהיר, כוללת אין ספור דגמים ומהווה מוקד לפיתוחים טכנולוגיים מדהימים. מה כבר לא שכללו בנעלי הספורט? הקטינו למינימום את משקלן, דחסו אוויר לסוליות שלהן, התקינו משאבה בלשון שלהן, הבריגו בעקבים נוריות שנדלקות בזמן הצעידה, וגלגלים מתקפלים ההופכים את הנעליים לסקטים. נעלי ספורט עם חיבור לאינטרנט עדיין לא המציאו, אך נעליים עם מעבד מחשב זעיר כבר בדרך לפס הייצור.

ספורט וקפיטליזם

התפתחות הספורט המקצועני בארץ תרמה לתהליך הקפיטליזציה של ישראל במספר דרכים:

א. הישגיהם הגבוהים של מועדוני הספורט המופרטים – ובעיקר מכבי תל אביב בכדורסל ומכבי חיפה בכדורגל – המחישו ועדין ממחישים לעסקני הספורט בארץ, כמו גם לאוהדים ולעיתונאים, את הקשר האימננטי בין ניהול מקצועי ועצמאות כלכלית (הפרטה) לבין הישגים גבוהים. הפרטת הספורט המקצועני תרמה אפוא לגיטימציה שנוצרה בארץ להפרטת הכלכלה הישראלית. בתוך הקבוצות המופרטות התפתחה תרבות הישגית חדשה הבנויה על ערכים קפיטליסטיים של תחרותיות והישגיות, יוזמה ודמיון יצירתי (טקטיקת משחק), עבודה קשה, גוון ושינוי, חלוקת עבודה וציות לבוס. ערכים אלה היוו בית ספר קפיטליסטי לא רק לשחקנים אלא גם לאנשים השונים הקשורים בעולם הספורט (עסקנים, אוהדים, עיתונאים, וכו').

ב. המעבר מספורט חובבני לספורט הישגי, המגלגל עשרות אלפי דולרים, תרם לגיטימציה לתרבות המטריאליזם ורדיפת הממון. הוא תרם גם להשתרשות התפיסה הקפיטליסטית הבסיסית לפיה רוב הדברים – ובעיקר עבודה – נמדדים על פי ערך כספי.

ג. הספורט המקצועני מהווה בשנים האחרונות סוכן תעמולה קפיטליסטי לא רק בישראל אלא ברחבי העולם כולו. כך לדוגמא שידורי המשחקים מהווים מכניזם רב עוצמה להפצת והשרשת הערכים הקפיטליסטיים לא רק באמצעות החוויה הספורטיבית של הצופה, אלא, גם באמצעות חשיפתו לאתרים מערביים (רוב המשחקים המשודרים מתקיימים בערים מערביות) ולטקסים מערביים ובאמצעות הפרסומות הרבות של המוצרים, המבליחות בין השיטין. מבחינה זו הצפייה בספורט היא אולי המנגנון האימפריאליסטי היעיל ביותר של הקפיטליזם המערבי – כלי ליצירת אחדות עולמית של צרכים ודחפים אנושיים.

ד. מעקב אחר השיח השליט היום בעיתונות הספורט הישראלית מדגים עד כמה הפנימו העוסקים בספורט את השיח הקפיטליסטי ואת צורת החשיבה הקפיטליסטית ועד כמה הם עצמם נעשו 'נשאים-מפיצים' של החיידק המערבי. היום כבר קשה לקרוא ולשמע בתקשורת מושגים מסורתיים

כמו 'משחק עבור הדגל' או 'בשירות המולדת'. תחת זאת, ניתן לקרוא ולשמוע יותר ויותר מושגים כמו 'מימוש הפוטנציאל האישי' או 'קרירה ספורטיבית'. יהושע גלזר, מגדולי כדורגלני העבר של ישראל כתב על כך:

ב-1950, כשהציעה לי קבוצת פנרכחצ'ה הטורקית לשחק בשורותיה, או מאוחר יותר, כשקבוצת נאפולי רצתה לקנות אותי, הסירוב היה טבעי: שיחקת למען הקבוצה שלך, המועדון שלך, הנבחרת שלך: הדגל. היום משחקים למען הכסף. זה אולי השינוי הגדול בכדורגל: ההתמקצעות, ההתמסחרות.

גם מושגים המשקפים גישה חובבנית, כמו 'הפסדים בכבוד' או 'העיקר זה ההשתתפות במפעל' נמוגים מהשיח הספורטיבי בארץ ותחתם צומחים מושגים קפיטליסטיים ותחרותיים, כמו 'עבודה קשה', 'תפוקה', 'מקצוענות', 'יעילות'. המסר החוזר ונשנה בריאיונות עם הג'ודוקאית יעל ארד, שהפכה למודל חינוכי וכלכלי, הוא: הכל מגיע בעבודה קשה וצריך גישה מקצועית – זאת, על פי הגישה הקפיטליסטית המקובלת. הדברים הבאים מדגימים את גישתה ואת תודעת המיסיונריות שלה:

כך עובד הספורט בכל העולם, וכך צריך להיות גם בארץ. כדי לנצח, יש לעבוד קשה, בלי ויתורים. משולש ההצלחה הוא כישרון-משמעת-אמונה, ומי שינצח הוא זה שמאמין יותר ביכולתו. ככל שספורטאי עובד קשה יותר, הוא ישאף לנצח במעגלים מתרחבים ויחפש מטרות קשות יותר. מי שאינו פורץ את המעגלים הלאומיים, שיסיק מסקנות. אף אחד אינו סופרמן. ומה שיכולים לעשות הגויים, גם אנחנו יכולים לעשות, ואפילו טוב יותר. עובדה, בענפים האישיים האולימפיים כבר עובדים כך, ולכן צצות מדליות ישראליות רבות בכל תחרות בינלאומית.

הגישה הקפיטליסטית היא אחת הסיבות לנימה הקטלנית (ולא הסלחנית) שבה מתייחסת היום העיתונות לכישלונות של הנבחרות. להלן דוגמה לנימה הזאת ובה בעת גם לשפה ולפרשנות הקפיטליסטית שבאמצעותה מנתח עיתונאי הספורט את כישלונה של משלחת הספורטאים הישראלים לאטלנטה (כישלון על פי רמת ציפיותיו):

המשלחת לא נכשלה, הספורטאים ברובם עמדו בציפיות של האחראים לספורט – אבל המדינה, כגוף ארגוני וביצועי – כשלה. הכישלון לא התרחש ברגע התחרות: זהו כישלון מערכתי כולל, המשקף לא רק את

מצבו של הספורט הישראלי, אלא גם את איכות תפקודן של מערכות פונקציונליות שאינן קשורות לספורט. ההשקעות בבטיחות בכבישים, באכיפה משטרתית ובחינוך תחבורתי הן רבות [...] ספורט הישגי מחייב שאיפה למצוינות, ותוצאות התחרויות מאפשרות קביעה חד משמעית אם מצוינות זו הושגה או לא. בשבוע שעבר נסגר המרכז לאיכות ולמצוינות במשרד ראש הממשלה (שלא היה לו כל קשר לספורט). החברה בישראל, מתברר אינה רואה את עצמה מחויבת למצוינות בשום אופן. ההופעה הישראלית באטלנטה לא היתה ליקוי ספורטיבי בלבד. היא משל, שהנמשל שלו הוא החברה הישראלית.

את המושג השגור היום בפי השחקנים והעיתונאים 'להתקדם' (בעיקר כאשר מדובר על מעבר לקבוצה בחו"ל) - שמשמעותו מימוש עצמי דרך המקצוע הספורטיבי - קשה לדמיין בעידן שבו מהגר ישראלי כונה בבוז 'יורד'.

ה. גם המיתולוגיה הספורטיבית מזינה ותומכת במערכת הערכים והמיתוסים של העולם המערבי: מיתוס שוויון ההזדמנויות להצלחה, מיתוס הצמיחה מאשפתות לעושר - באמצעות נחישות ועבודה קשה (from rags to riches) - מיתוס השוק החופשי (של שחקנים ומאמנים), יעילות (במשחק ובניהול) - הם מיתוסים מודרניים המהווים חלק חשוב מהעולם הספורטיבי.

ספורט ודמוקרטיה

חשיבותו של המכניזם הספורטיבי עולה במבנה הגלובלי המתהווה, גם משום שהוא תורם בעקיפין לחיזוק והפצה של מערכת הערכים הדמוקרטית - שהיא "הדבק הערכי" המודרני הקושר בין מדינות מפותחות. צדק אחיד לכל, כפיפות לכללי משפט (כללי המשחק הנשמרים על ידי שופטים שהם סמכות-העל), הגינות ג'נטלמנית (fair play), ריסון האגרסיה, ושיתוף פעולה להשגת מטרה נכספת - כל אלה הם ערכים דמוקרטיים המתורגלים ומופצים (בגלוי ובסמוי) באמצעות כללי המשחק התחרותי והשיח הספורטיבי-תקשורתי. ספורט הוא דמוקרטי במהותו ואין זה מקרה שצמח ביוון העתיקה - ערש הדמוקרטיה המערבית. לפיכך, עליית מעמדו של הספורט בעולם ובארץ תרמה ותורמת בעקיפין גם לתהליך הדמוקרטיזציה של החברה המערבית ובתוכה ישראל. זאת במספר אופנים:

א. התחרות הספורטיבית מבטאת, מתרגלת ומפיצה את התרבות הדמוקרטית משום שהיא איננה מאפשרת לספורטאי להגיע לתהילה שלא בכוחותיו הטבעיים ושלא במסגרת תחרות הוגנת (למשל, באמצעות קשרים אישיים או זיוף). ספורטאי שנתפס במרמה – למשל ספורטאי שנטול סמים – נענש ומוקע ברבים, ללא קשר לחשיבותו ויוקרתו כשחקן. המחשה לכך ניתנה בפרשת המשחק בין בית"ר ירושלים לבין הפועל בית שאן (במאי 1998). הדיון הציבורי שנוצר סביב ערכו הספורטיבי של המשחק – כלומר סביב הגינותם של השחקנים – היה אירוע טקסי החוגג ו'מתרגל' את הדמוקרטיה לא פחות מאשר את הספורט (אגב, עוצמת הדיון התקשורתי סביב המשחק, תהודתו, והעובדה שהוא העסיק גם פוליטיקאים, ממחישים את מעמדו העולה של המוסד הספורטיבי בישראל).

ב. סיבה נוספת להיות הספורט מכניזם דמוקרטי יעיל היא תרומתו לסדיקת המבנה הריבודי בין אומות, עדות וגזעים. זאת במספר דרכים: דרך אחת היא באמצעות היוקרה שלה זוכים ספורטאים/יות וקבוצות ספורט מצטיינים/ות ממדינות שוליים או מגזעים מופלים. יוקרתם מעלה בהכרח את יוקרת ארץ הולדתם, קבוצתם-האתנית או גזע לו הם משתייכים, ותורמת לביטול סטריאוטיפים, שהם תשתית האפליה. הכדורסלן מייקל ג'ורדן או כוכב הגולף טייגר וודס, לדוגמא, עשו לצמצום דעות קדומות כנגד השחורים באמריקה לא פחות ואולי אף יותר ממנהיגים או הוגים רבים בארצם. באותה מידה, הרצים המופלאים של קניה, העלו את שם ארצם בעיני העולם המערבי יותר מכל קנייתי אחר במאה האחרונה.

ג. הספורט תורם לסדיקת המבנה הריבודי (בעיקר הריבוד בין קבוצות וגזעים בתוך המדינה) בשתי דרכים נוספות: (א) הוא משמש צינור מוביליות לבני קבוצות מופלות, שאינן יכולות להתקדם בערוצי מוביליות אחרים, למשל, בערוץ ההשכלה הפורמלית; (ב) הוא יוצר דבק משותף ומוקד לזהות משותפת לבני עדות ומעמדות שונים. הנה כי כן, 'כבר מראשית דרכו כנשיא, העניק מגדלה משקל מיוחד לספורט. הוא ידע, שהצלחות ספורטיביות יועילו לאחדות בין הגזעים יותר מכל אמצעי אחר. ניצחונה של ארצו באליפות העולם ברוגבי וזכייה בגמר אליפות אפריקה בכדורגל הוכיחו כי צדק. אוהדים שחורים הריעו לשחקנים לבנים ולהפך. "הפוליטיקה והכנסייה לא מסוגלים" הגדיר זאת אחד האוהדים השחורים, אבל הספורט גורם לכולנו, שחורים ולבנים, להרגיש עם אחד'. גם

בישראל מתרחש תהליך דומה: מפלס הסיקור וההתעניינות החיובית (גם אם השטחית) שזכו עיירות פריפריה כמו בית שאן, רמלה וטייבה, כמו גם רמת הגאווה המקומית בהן, עלו מאד בעקבות הצלחת קבוצות הכדורגל והכדורסל שלהן. הספורט, אפשר לומר, עם קורטוב של פתוס, הציב אותן 'על המפה' – לפחות על המפה הקוגניטיבית של הבורגני המצוי.

ההצלחה הספורטיבית של רמלה וטייבה מדגימה לא רק את הקידום של השוליים הגיאוגרפיים בישראל באמצעות סמלים וטקסים של ספורט, אלא גם את קידום השוליים החברתיים – ובמקרה דגן נשים וערבים. הנה כי כן, ספק אם מרבית אוהדי קבוצת הכדורסל-נשים של רמלה היו מריעים ומרימים על כפיים אשה מצליחה בנסיבות אחרות, וספק אם שמות ערביים היו נשמעים בתדירות כה גבוהה, ומתוך הערכה ושותפות, בפריים טיים (ברדיו הישראלי), אלמלא העפילה קבוצה ערבית לליגה הלאומית.

העפלתה ההיסטורית של הפועל טייבה לליגה הלאומית בכדורגל יצרה תקדים דמוקרטי נוסף, שאיש לא היה מדמיין אותו בנסיבות אחרות: הצטרפות שחקנים יהודים לסגל הקבוצה הערבית שפירושה, בין השאר, התערות ביישוב המקומי. השחקן סהר מזרחי, שגדל בקבוצת בני יהודה – קבוצה שאוהדיה אינם מצטיינים כידוע בסובלנות כלפי ערבים – מצא עצמו מזדהה ומזוהה עם קבוצה ערבית. יש במקרה הזה יותר מסמליות, שכן הוא מרמז על הכוח העצום הגלום בספורט כמתן סטריאוטיפים:

'רוצים שנרד ליגה בגלל שאנחנו ערבים'. את הדברים האלה, שנאמרו במשחק שלשום בין עירוני ראשון לציון להפועל טייבה, לא אמר ראש עיריית טייבה רפיק חאג' – יחיא אלא שחקן הרכש של הקבוצה, סהר מזרחי. בראיון לידיעות ספורט שואל הכתב את מזרחי: 'סהר, אתה ערבי? והלה עונה: אני יהודי, ומרגיש יהודי. אבל מאז שהצטרפתי לטייבה, אני מרגיש חלק מהקבוצה ותחושת הקיפוח, בגלל שאנחנו ערבים, מכעיסה אותי, והכתב ממשיך: 'למה לך להשתמש בסיבות גזעניות כדי להסביר הפסד? מזרחי: בגלל מה השופט יכול היה לדפוק אותנו? רק בגלל שאנחנו קבוצה ערבית. ראשון פירקו אותנו חופשי והוא לא התייחס, אבל בכל מאבק על כדור גובה הוא שרק לטובתם. היית צריך להיות במגרש כדי להבין על מה אני מדבר'. והכתב שואל לסיים: 'כששיחקת בבני יהודה, מה חשבת על הערבים? מזרחי: אז הושפעתי מהסביבה שבה גדלתי, שכונת התקווה.

שם לא כל כך אוהבים ערבים. אבל היום אני חושב אחרת וכשברחוב מקניטים אותי שעשיתי טעות שהלכתי לטייבה, אני משכנע את החברים שלי בשכונה שיש גם ערבים טובים. תבוא אתי פעם לטייבה ותראה איזה כבוד עושים לי. בבני יהודה, איפוא שמשחקים רק יהודים, לא עשו לי כזה כבוד. בטייבה אני מלך'

הכדורגל בישראל, כמו במקומות אחרים בעולם, תורם – גם אם בדרך קלושה – לצמצום סטריאוטיפים בשתי דרכים נוספות: (א) הוא יוצר מפגש – אמנם לעתים אלים, אך עדין מפגש – בין אוהדים יהודים ליישובים ערביים ובין אוהדים ערבים ליישובים יהודיים. הדבר הזה מתאפשר בעיקר בליגות הנמוכות, שבהן משחקות רוב הקבוצות הערביות – ומתקיים בהן אולי המפגש היחיד התדיר בין ציבור היהודי לציבור הערבי. 'המשחק', כותב רמי רוזן בכתבה על הליגות הנמוכות לכדורגל, 'מצליח לחבר בין כל הניגודים – לאומיים, שכונתיים ומיניים [כשיש שופטת – ע"א]. לרגעים, המחזה שבו יהודים וערבים היושבים פעורי פה, כתף אל כתף כמו במכלאה, עוקבים בדריכות אחרי המשחק ופחות אחרי האשה שמנהלת אותו, נראה קצת כמו חזון אחרית הימים'

מן הראוי להדגיש כי גילויי הגזענות מרובים באצטדיוני הכדורגל – בעיקר נגד ערבים. קריאות שטנה והקנטה כמו 'מוות לערבים' שכיחות מאוד בין אוהדים בארץ, שרובם באים מהשכבות היותר נמוכות בחברה. עם זאת, לעתים דווקא העובדה שגילויי הגזענות הם כה גלויים ובוטים באצטדיונים תורמים לביעור הגזענות, מאחר שהם מסוקרים בעיתון ומהווים זרז ועילה לדיון ציבורי רחב יותר בסוגיית הגזענות בארץ. דוגמה עדכנית לכך היא הדיון שנוצר סביב קריאות האוהדים 'מוות לערבים' בחגיגות האליפות של בית"ר ירושלים בכיכר ספרא. בעקבות הפרסום בעיתון יזמה הנהלת הקבוצה משחק ידידות עם מכבי בקה אל גרביה (מליגה ב'). כוכב בית"ר אלי אוחנה צעד לכיוון הגדר שמסביב למגרש, וניהל דיאלוג כן וישיר עם הקהל, עוד לפני שריקת הפתיחה. אוחנה, כדיווח העיתונים, אמר לאוהדים הערבים: 'באנו הנה למען קירוב לבבות והסרת מחיצות. עובדה שאנחנו כאן, וזה מסמל בשבילנו הרבה דברים. אני אישית מגנה כל תופעות ואמירות גזעניות. אתם צריכים לדעת, שאצלנו יש קיצונים וגם אצלכם יש כאלה. הם מעטים אמנם, והקיצונים האלה לא מייצגים, לא פה ולא שם.

לא רק קבוצות, אלא גם ספורטאים בודדים שעברו מוביליות חברתית בישראל, חשובים למאבק הסיזיפי בסטריאוטיפים (השכיחים מאד בין צופי הכדורגל). כך למשל, זהו ארמלי וריפעת טורק (והיום: וואליד באדיר ונג'ואן גרייב) כדורגלני נבחרת ישראל, סימלו (לפחות בתקופה שבה שיחקו ולפחות עבור העיתונות הישראלית) את פוטנציאל האחוה והאזרחות המשותפת בין ערבים ליהודים בארץ ואת אזרחותם החיובית של ערביי המדינה. דוגמא אחרת לכדורגלן מצטיין התורם בהישגיו להסרת סטריאוטיפים גזעיים בישראל הם שחקני נבחרת הנוער והעתודה האתיופיים (ושחקנים בקבוצות הליגה הלאומי) ברוך דגו, זיו כבדה וכפיר צוקול. כבדה ודגו הם הצעירים האתיופיים הראשונים שזכה לכתבות פרופיל מחמיאות בעיתונות הישראלית ואין תימה שהם מהווים מקור גאווה עצום ומודל לחיקוי לבני עדתם בארץ.

ה. דרך נוספת שבה תורם הספורט למיתון הריבוד היא באמצעות ארגון אירועי ספורט במדינה, עיר או חבל הנחשבים לנחותי דרגה או מוניטין. האירועים הללו – בינלאומיים או לאומיים – מזרימים דם חדש למערכת הכלכלית של המקום המארח (השקעות בבניית איצטדיונים, בתי מלון, מסעדות, רשת כבישים ועוד) ומעלים את תדמיתם. דוגמא אחת היא דרום קוריאה שכלכלתה התפתחה מאד וכך גם מעמדה הבינלאומי בעקבות אולימפיאדת סיאול. דוגמא אחרת היא יוון, שהקדישה משאבי ענק לפיתוח הספורט. התקדמותה הספורטיבית הכשירה את הקרקע לזכייתה באירוח המשחקים האולימפיים באתונה בשנת 2000 – אולימפיאדה הצפויה להכניס למדינה רווחים נאים ולקדם את יוון ממדינה אירופאית בדרג שני למדינה מפותחת בדרג הראשון. ישראל טרם זכתה לארח טורניר ספורט בינלאומי המחייב בניית מתקני ספורט בהיקף גדול. בעתיד, אם תזכה ישראל בכך, סביר שתיוצר תנופת בניה גם בפריפריה שתתרום להתפתחותה.

ה. הספורט מהווה מנגנון דמוקרטי סמוי גם בשל היותו כלי משוכלל לפורקן ועידון של תוקפנות בין מדינות ועמים (להוציא כמובן יוצאים מן הכלל). אמנם טרם הגענו, וספק אם נגיע, לעולם ללא מלחמות. אך אפשר שהתפתחות המנגנון הספורטיבי הוא חלק מתהליך אבולוציוני שעובר העולם – וישראל בתוכו – של יעול ההישרדות באמצעות ריסון התוקפנות. הנה כי כן, המדינות הדמוקרטיות מעולם לא לחמו זו בזו בטנקים ובמטוסים, אך על מגרשי הספורט ניטשת ביניהן היום – יותר מתמיד – מערכה עקובה

מזיעה ועצבים. לא במקרה חגיגות הזכייה באלופות הפכו בשנים האחרונות לפסטיבל ניצחון ענקיים, המזכירים את תהלוכות המנצחים בעולם העתיק. כאשר זכתה נבחרת צרפת בגביע העולם ביולי 1998 מילאו למעלה ממיליון וחצי בני אדם את שדרות השאנו אליזה בפריז כשהם מריעים, רוקדים, שרים מתנשקים, נוגעים אחד בשני כשבבואתו של כוכב הנבחרת זינדין זידאן, הגיבור הצרפתי החדש משקיפה מבעד לשער הניצחון בעזרת קרן לייזר כשמעליו באותיות כחולות נכתב: 'תודה זיזו'. לדברי כתב 'ידיעות אחרונות' בפריז, בועז ביסמוט:

"העיתונאים הצרפתים היו בטירוף. הם לא היססו לעשות השוואות עם אירועים ענקיים שהיו בעבר. ברדיו צרפת אמר אחד הפרשנים, שהנוער של היום עשה החודש את ה'מאי 68' שלו (מרד הסטודנטים), כשירד לרחוב כדי לתמוך בנבחרת ואיחד את העם הצרפתי הקרוע. לה פאריזיין כתב על 'המהפכה הצרפתית החדשה'. אלן בייר לא היסס לכתוב ברצינות: 'היה עד היום ה-14 ביולי, תאריך כיבוש הבסטיליה על ידי העם בפאריז. תאריך לידת המהפכה הצרפתית. מעתה יש לנו גם את ה-12 ביולי 1998, תאריך זכייתה של צרפת במונדיאל. זהו התאריך של המהפכה הצרפתית החדשה!'. היומון הצרפתי אף דרש מהנשיא שיראק לחגוג מהיום והלאה כל שנה שלושה ימים ברציפות, מה-12 ביולי ועד ל-14 ביולי".

ואמנם, ספורט, כמו מלחמה, משלהב את ההמון, אך בה בעת מספק גם פורקן לתוקפנות, ללא סיכון הזולת. ניצחון בספורט – כמו ניצחון בקרב – מעודד גאווה מקומית ולאומית, אך אין הוא תובע קרבן מהפרט – ודאי שלא קרבן בנפש. המאבק הספורטיבי והתמיכה בו מאפשרים לשחקן ולאוהד לנצח מבלי להכריח את ה'אויב'. יתרה מזו, כדור המשחק – בניגוד לכדור הרובה – הוא כידוע 'עגול'. אחרי המונדיאל בצרפת פרסם הסופר האמריקני הנודע פול אוסטר מאמר ובו כתב: "כשצפיתי במשחקי גביע העולם בשנה שעברה וראיתי את אוהדי הקבוצות השונות מנופפים בדגלי הלאום ושרים שירים פטריוטיים, הבנתי שסוף סוף מצאו האירופים תחליף למלחמות. כן, שמעתי על חולינגנים של הכדורגל ועל המהומות שהתחוללו בצרפת בזמן משחקי גביע העולם. אבל את קורבנות המהומות הללו אנחנו יכולים למנות על אצבעות שתי הידיים. לפני דור ספרנו אותם במיליונים.

בספורט, בניגוד למלחמה, תמיד יש מחר, והוא קרוב מאוד (העונה הבאה, האליפות הבאה וכו'). הקבוצה והשחקנים יכולים להשתקם מכל הפסד, גם המכאיב והמשפיל ביותר. הספורט, בניגוד למלחמה, נותן אפוא תקווה לצד המפסיד. למעלה מזה, כיוון שהניצחון בספורט הוא בעל משמעות סמלית בלבד והוא תקף לפרק זמן קצר ביותר (עד המשחק הבא, העונה הבאה וכו') הוא יוצר פיזור וחלוקה צודקת יותר של כישלונות והצלחות. במילים אחרות, בספורט כולם בסופו של דבר מנצחים ומפסידים, ולפיכך לא נוצרת תחושה קבועה של אי-צדק ותסכול.

הספורט, כמו המלחמה, מנתב את המתחים והתסכולים האישיים לאפיקים קולקטיביים של שנאת האויב. אך בניגוד למלחמה, השנאה בספורט איננה מופנית (בדרך כלל) לסכוכי גבול ולאפיקים של גזענות. אדרבה, השנאה ליריב הספורטיבי כמו האהבה לכוכבי הקבוצה, חוצה יבשות וגזעים. רוז'ה מילה הקמרונ, דייגו מרדונה הארגנטינאי, ורוברטו באג'יו האיטלקי כוכבי ראשית עידן הגלובליזציה בספורט – זכו להערצה מצד אנשים מגזעים ומלאומים שונים הערצה של מיליונים לה זוכים גם כוכבי ההווה בזירה הבינלאומית. יתר על כן, השנאה ליריב הספורטיבי היא לרוב זמנית ולפיכך פחות הרסנית. הספורט, כמו המלחמה, נותן פורקן ליצר העליונות והשליטה; אך בניגוד למלחמה, שכוח ההרס הטמון בה נמצא בהתאמה להתפתחות הטכנולוגית, העליונות בספורט קשורה אמנם להתפתחות טכנולוגית אך מתוחמת בסופו של דבר לגבולות המגבלות הפיזיולוגיות של האדם (הלא לכולנו יש רק זוג אחד של רגליים וזוג אחד של ריאות). מגבלות אלה ממתנות גם את המגלומניה של הפטרונים, ומאפשרות תחלופה מתמדת של מנצחים ומנוצחים. הספורט, כמו המלחמה, מאפשר ליחיד "לגדול" באופן מלאכותי ולהינשא לרגע על גלי התהילה המלאכותית. ואולם הספורט, בניגוד למלחמה (המבטאת שוביניזם לוקאלי) מאפשר פזור של הזדהות. מן המפורסמות שאוהדי הספורט מוצאים "מתחת לאדמה" סיבות ונימוקים שונים ומשונים להזדהות עם צד אחד מהמתחרים (ויהא זה מרוקו, רומניה או טנזניה), על מנת לצפות בתחרות (המשודרת בטלוויזיה) מתוך עניין ומתח. כך מוצא עצמו צופה הטלוויזיה הנלהב מזדהה, ולו לשעה קלה, גם עם לאומים ואנשים שבנסיבות אחרות היה אדיש אליהם או אף עוין.

עם פרישתו של כוכב הכדורגל הבולגרי גיאורגי האג'י מנבחרת ארצו הודיע ראש עריית בוקרשט כי התחיל לאסוף כספים כדי לבנות פסל בדמותו של

כוכב הכדורגל הנערץ (הכוונה עוררה ויכוח ברומניה) הרעיון להנציח שחקן כדורגל בפסל חוצות הוא אולי יותר מגחמא או קוריוז. אפשר והיא מהווה אחד הסימנים הסמליים הראשונים שגיבורי הקרב של פעם שרכבו על סוסים והחזיקו חניתות או רובים מפנים דרכם לגיבורי קרב חדשים, שהכדור העגול הוא נשקם.

מפנה - במה לענייני חברה, דצמבר 1998.

ההיסטוריה לא נגמרה

היסטוריונים רבים גורסים כי המאה העשרים היא המאה הדרמטית ביותר בתולדות המין האנושי. שפיכות הדמים המזעזעת של שתי מלחמות העולם, ההתפתחות המדהימה של הטכנולוגיה והעליות והנפילות הפתאומיות של משטרים ותנועות חברתיות – כל אלה הן בוודאי תופעות קולוסאליות שהקנו למאה הנוכחית ממד דרמטי.

אולם מי שבוחן את הדברים מפרספקטיבה סוציולוגית ופסיכולוגית עשוי לגלות שהדרמה האמיתית התרחשה – ועודנה מתרחשת – ברובד המעמקים של נפש היחיד והחברה. מדובר במאבק בין נטיות אנושיות מתחרות שמצאו את ביטוין במאה הנוכחית בשני מנגנונים חברתיים מתחרים: דמוקרטיה מכאן ופשיזם חילוני (נאציזם, קומוניזם) ודתי (פונדמנטליזם) מכאן.

אני כורך את הפונדמנטליזם הדתי ואת הפשיזם הלאומי בכפיפה אחת, כיוון שמדובר בשתי תופעות חברתיות שונות לכאורה, בעלות מכנה משותף סוציו-פסיכולוגי רחב (עם כל ההבדלים המתבקשים).

רבים תופשים את הדמוקרטיה כצורת משטר וכמערכת של עקרונות מוסריים גרידא. אולם הדמוקרטיה היא יותר מהבטחת זכויות בסיסיות לאזרח, הפרדת רשויות, שוויון בפני החוק, חופש ביטוי וזכות לבחור ולהיבחר; הדמוקרטיה היא בראש וראשונה צורת חשיבה אשר באמצעותה מגבש האדם המודרני את משמעות קיומו ותכלית חייו.

הציר הפסיכולוגי המרכזי שעליו סובבת החשיבה הדמוקרטית הוא פתיחות המחשבה והרגשות. הפתיחות הדמוקרטית מעוגנת במוסדות ובמנגנונים של החברה המערבית-מודרנית, והאדם הדמוקרטי מתחנך יום יום לנווט את רגשותיו ויצריו באמצעות אותה פתיחות: העיתונות מטפחת בו את הפתיחות הפוליטית, האמנות מטפחת אצלו את הפתיחות האסתטית,

הפסיכולוגיה מעודדת אותו לפתוח את סגור לבו, הכלכלה הקפיטליסטית מחנכת אותו לפעול בשוק פתוח של סחורות ומוצרים, והמדע והפילוסופיה מטפחים בו את הפתיחות האינטלקטואלית.

ההנחה העומדת בבסיס החשיבה הדמוקרטית היא שפתיחות רגשית ואינטלקטואלית מובילה לחופש יוצר קידמה, וקידמה היא ערובה לעושר ואושר (או לפחות אושר יחסי). העקרון הפסיכולוגי המנחה את הפשיזם החילוני ואת הפונדמנטליזם הדתי (שזהו סוג של פשיזם) שונה בבסיסו מזה של הדמוקרטיה.

הפשיסט, או הפונדמנטליסט, מחונך להגן על עצמו מפני רגשותיו ויצריו באמצעות הדחקה והרחקה של מידע. המנגנון הפשיסטי והפונדמנטליסטי מבוסס על אמונה בכוחות מיסטיים, קונפורמיזם פולחני, פיתוח תבניות התנהגות רוטיניות, אימון לפתרונות פשוטים ומוכנים מראש (ולכן גם אלימים), הטלת טבואים קשוחים על סוגים רבים של התנהגות וחשיבה, פיתוח תלות בדמות אב ובסמכות מוסדית (עריצים, כוהני דת), צנזורה של מידע וטיפוח רגשי עליונות שבטית (דתית, אתנית, גזענית וכו').

דומה כי באדם, בכל אדם, קיימת שניות פסיכולוגית ההופכת אותו בו-זמנית לפשיסט ולדמוקרט בפוטנציה, והתפתחות הנפשית תלויה באקלים התרבותי שבו גדל והתחנך. מצויות בו בכפיפה אחת הנטייה לחופש ועצמאות והנטייה לשעבוד, הנטייה ליטול אחריות והנטייה לברוח מאחריות, הנטייה לגוון ולהתחדש והנטייה להיות שמרן ולחתור ליציבות, הנטייה להתמודד עם איומים והנטייה להכחישם, הנטייה לרחמים והנטייה לאלימות, הנטייה להתבדלות והנטייה להשתייכות, הנטייה לרציונליזם לוגי והנטייה לרגשנות רומנטית.

המאבק האלים המתרחש במאה העשרים בין המשטר הדמוקרטי לגונוני לבין המשטר הפשיסטי לגונוני הוא במידה רבה ראי של המאבק בין הקטבים הפסיכולוגיים המצויים בנפשו של האדם. אולי בשל כך הדמוקרטיה איננה יכולה לדחוק לחלוטין את רגלי הפשיזם. היא מנצחת אותו בדיוק כשם שהרציו מנצח לרוב את היצור, אך הניצחון הוא תמיד זמני.

כאשר הדמוקרטיה המערבית השתרשה בראשית המאה הנוכחית, צץ גם הפשיזם הגרמני-איטלקי-יפאני. כאשר הוכרע הפשיזם הלאומני בידי בעלות-הברית הדמוקרטיות, צמח תחתיו במהירות רבה התחליף

הקומוניסטי ונולדה המלחמה הקרה. ואילו עכשיו, עם מותו של הפשיזם הקומוניסטי, נוצר ואקום פסיכולוגי השואב אליו בקצב מסחרר פשיזם מסוג חדש: הפשיזם הפונדמנטליסטי.

הסימנים לעימות הגלובלי החדש המתהווה בין הדמוקרטיה המערבית לבין הפונדמנטליזם הדתי הולכים ומתרבים בכל היבשות. בגרמניה הנאצית החל, כזכור, העימות בין הדמוקרטיה המערבית לבין הפשיזם הנאצי בשריפת ספרים ודגלים, ואין זה מקרה שכך גם החל העימות הטרי בין הדמוקרטיה לבין הפונדמנטליזם האסלאמי (ע"ע הפתוות שהוצאו נגד הסופרים סלימן רושדי ותסלימה נסריין ושרית דגלי ישראל וארצות הברית בחוצות ערבי האסלאם).

הדמוקרטיה המערבית עדיין חוגגת היום את ניצחונה על הקומוניזם, וטרם קלטה (כפי שלא קלטה בזמנו את משמעות הנאציזם) כי "היצר הפסיכולוגי" הפשיסטי קם עליה שוב להכריעה בלבוש אידיאולוגי ישן-חדש והוא כבר החל בקציר הדמים: במצרים, בתוניסיה, בצרפת, בארה"ב וגם אצלנו.

האסלאם נגד העולם

המלחמה הזאת תיגמר מתישהו. זה ייקח עוד יום-יומיים, אולי שבוע-שבועיים, אבל זה ייגמר. אנחנו נחזיק מעמד, אחר-כך נלקק את הפצעים, נאסוף כוחות ונחזור מהר לפרסומות, לנופשוניים ולפסטיבלי הזמר. חיזבאללה אמנם יספוג מכה צבאית קשה, אולי נקנה שקט זמני ומזויף בחסות איזה צבא דחלילים בינלאומי עם מכנסיים קצרים ומשקפות שדה. אולי גם נצליח להחזיר את החיילים החטופים בעסקת שבויים מפוקפקת, שתאפשר לשני הצדדים לבלוע את הצפרדע. אבל תהא התוצאה אשר תהא, מהמלחמה הזאת בלבנון, שנכפתה עלינו, לא נצא מנצחים.

לא ננצח, כי את חיזבאללה אי-אפשר לעקור מלבנון כשם שאי-אפשר לעקור את הפונדמנטליזם המוסלמי ממדינות ערב. לא ננצח, כי בצד השני עומדת קבוצה אנטי-דמוקרטית (והיא אינה שולית בעולם המוסלמי), שהטמיעה את הלגיטימציה לשקר ולזיוף. קבוצה שבונה לעצמה תמונת מציאות בהבל הדמיון והפה ולא באמצעות מתודה אמפירית, שיח חופשי וחוש ביקורת. הלא גם כאשר טנקים ישראלים יעמדו בפאתי ביירות, נסראללה יציג עצמו כסלאח א-דין, וגם אם כל לוחמיו יפלו בקרב – הוא יכריז על תבוסת הציונים. ורוב מעריציו (והם רבים) רק יחרו-יחזיקו אחר שקריו. אך מעל לכל, לא ננצח כי המלחמה הזו היא רק קרב אחד, רק עוד "פרומו" למלחמה האמיתית שכבר נראית באופק: מלחמת העולם השלישית – מלחמתו של האיסלאם בעולם החופשי.

מדהים עד כמה גדול הדמיון בין 1933 ל-2006. אז חזה העולם באיזה תימהוני שכבש את השלטון בגרמניה, דמות סהרורית, כמעט קומית ("הדיקטטור הגדול" של צ'רלי צ'פלין, זוכרים?) אשר פיתחה אידיאולוגיה שטנית ששמה לה למטרה למחות את העולם החופשי מעל פני האדמה. גם נשיא איראן אחמדי-נג'אד מצטייר בעיני רבים כלא יותר מפרחח אלים

שאינו שולט בפיו. אבל הוא, בדיוק כמו היטלר, אינו שולי ואינו לבד. מאחוריו צועדים בסך המוני פנאטים, שהחליפו את שאגת ה"זיג הייל" בשאגת ה"אללה אכבר".

מלחמת העולם ההיא החלה ברגשי נחיתות עמוקים ובשוכיניזם לאומני חולני, וכך גם זו שבפתחנו (אין חברה הרומסת נשים וחדורת רגשי נחיתות יותר מזו האיסלאמית). רגשי הנחיתות ותרבות השטנה הולידו מנגנון משומן של שטיפת מוח, הפועל בבתים, במסגדים, במוסדות חינוך וברשתות התקשורת. נסראללה חטף חיילים והפגיו יישובים לא בשם אינטרס לבנוני או פלסטיני, אלא בשם מצע דתי סדור, שכל כולו מכוון להשמדת היהודים ומדינת ישראל. ושוב, כאז כן עתה, מוקד השנאה, הגנרטור הרוחני המניע ומלכד את האספסוף הנבער נגד העולם החופשי, הוא הסטריאוטיפ היהודי. בימים ההם היה זה הסטריאוטיפ של הסוחר המכוער והנכלולי מהפרוטוקולים של זקני ציון, הקורש קשר להשתלט על העולם, או לחילופין היהודי הקומוניסט הזומם לחסל את תרבות אירופה הארית. ואילו היום זהו היהודי "המתנחל" (בכל שטחי פלסטין, מהים עד הנהר) החובר אל "השטן הגדול" במטרה לכבוש את אדמת המוסלמים, לחלל את המקומות הקדושים ולשתות את דם של ילדים פלסטינים.

הרטוריקה כמעט זהה. רק הקשיבו למה שהם אומרים שם, מאיראן עד עזה ולבנון דרך סוריה, סעודיה ומצרים. בנאום שנשא לאחרונה יו"ר הפרלמנט האיראני הוא תיאר את נסראללה כמי שדמו של חומייני זורם בעורקיו. אכן כך. והדם הזה רותח בעורקיהם של אלפי כוהני דת ומטיפים מוסלמים והולם ברקותיהם של המוני שאהידים בפוטנציה, המוכנים ומזומנים להתאבד כדי לזכות במצוות שפיכת דמו של השטן היהודי. וכל אותם פוליטיקאים ומנהיגי דעה מערביים (לא במקרה חבש ראש ממשלת ספרד כאפיה ושר החוץ הצרפתי השתלח בישראל מביירות), בראשם אנשי תקשורת, המכוונים את צמצמי עיניהם ומצלמותיהם להרס שזרעו תותחינו (כאילו אנו יזמנו את המלחמה הזאת וכאילו אנו הורגים אזרחים תמימים מתוך שכרון חושים ואטימות מוסרית) ומדברים במוסריות כפולה על "מידתיות" – כל אלה הם צאצאי האירופים שגלגלו עיניים במלחמה הנוראה ההיא. הם מסייעים ישירות ובעקיפין לעדכן את דמות השטן: מהיהודי הגלותי ל"יהודי החדש", קרי הישראלי, ולא עושים הרבה כדי למנוע מהיד הפונדמנטליסטית ללחוץ על הכפתור שיעלה חלילה שישה

מליון "יהודים חדשים" השמימה בכבשן הגרעיני של העידן הגלובלי. ואנחנו היהודים? כאז כן עתה, טומנים ראשנו בחול, מדחיקים את הנאציזם החדש – הוא הפונדמנטליזם האסלאמי.

האם ניתן לעצור את תקתוק השעון של האנטישמיות החדשה, המופנית היום כלפי מדינת ישראל? אולי המלחמה הזאת, שחשפה מעט יותר את מניעיו האמיתיים של הפונדמנטליזם המוסלמי, תעיר את הנמים. אולי הפעם, שלא כמו אז, יתעורר העולם המערבי בזמן.

Ynet, 30.7.2006. המאמר הזה פורסם בראשית מלחמת לבנון השניה וזכה לתהודה עצומה. אחרי פרסומו המשיך המאמר לרוץ ברשתות המיילים ובבמות אינטרנטיות במשך תקופה ארוכה. גרסה באנגלית פורסמה ב-Think Israel.

במדינת הטוקבקיטים

עוד לפני שריח השריפה התפוגג, כאשר הפצעים עוד לא התאחו והקברים עדיין חמים, ובעוד כוחותינו שוהים מעבר לגבול, כבר נפתח, כמו על פי תסריט ידוע מראש, פרק ההתלהמות. "אולמרט צריך ללכת", פסקו כותרות העיתונים, "לבני לא תיפקדה", "חלוץ שחצן ואטום", "הצבא נכשל" ו"הממשלה הפנתה עורף לעורף". כתבים נחפזו להביא קובלנות מפי חיילים טרוטי עיניים, והמצלמות והמיקרופונים נפתחו בפני כל טוראי נרגן, שפסק בנחרצות ובהכללה: "הייתה כאן פאשלה אחת גדולה". בתנופת ההיסטוריה מונתה כהרף עין ועדת חקירה או ועדת בדיקה, ועוד לפני שנשלחו כתבי המינוי כבר נשמעה הביקורת על טיוח ואימפוטנטיות. קול המריבה וההשמצה נשמע בארצנו, ואין רגע דל. הישראלי המצוי עלה שוב על "טורים" גבוהים, ושיחות היום הפכו לפופוליטיקה גועשת ורועשת.

אומרים, "אין אדם נתפס בשעת צערו". טעות. לא אחת, דווקא בשעת צערו נמדדת ונחשפת גדלותו או קטנותו, מתגלות תכונותיו המהותיות. כך גם חברה – לעת משבר היא מגלה את פרצופה הערכי והתרבותי, מסירה מסכות ונעשית שקופה מתמיד. בדומה למלחמות שקדמו לה, גם המלחמה הזאת חשפה כמה מתכונות הלאום הנאצלות שלנו – תכונות שעליהן דובר ונכתב רבות. למשל, ההתלכדות העממית, הסולידריות החברית, הרגישות לחיי אדם בכלל ולחיילנו בפרט, השיח הציבורי הער, אי הסתרת האמת והיכולת להסתגל למצבים קשים ולנהל חיים בשגרת חירום. מנגד, הפער שהתגלע בין תוצאות המלחמה לבין הציפיות (אולי המוגזמות) שנוצרו עם פתיחתה יצר מצב משברי, החושף כמה מתכונות היסוד השליליות שלנו. מי אנחנו? אנחנו חסרי סבלנות – ממהרים לסכם, לחרוץ דין, להוקיע. אנחנו

עצבניים – מתרגזים בקלות, רוטנים על כל דבר, "רוצים עודף" גם על טובות שעליהן לא שילמנו.

השחצנות, גם היא בקוד הגנטי שלנו. מהחייל ועד לגנרל, מהפועלת ועד לחברת הכנסת – כולם קוטלים, מזלזלים ומשוכנעים מעבר לכל ספק שהם יודעים הכי טוב. אם רק היו שם, הכל היה נראה אחרת ובא לציון גואל. בעברית אין תרגום טוב למושג האנגלי understatement, כי בישראל אין לכך כל חשיבות תרבותית. "כולם חכמים כולם" (בעיקר בחוכמה שבדיעבד), פסקנים ונחרצים עם שלושה סימני קריאה. וכמובן גם צדקנים גדולים, מטיפים ומרבים לדבר בשם "עם ישראל", המוסר, הצדק האוניברסלי, ההיסטוריה ומה לא.

אבל הידענות והביקורתיות הישראלית הן מדומות, חלולות. כי רובנו "שלפנים" – נוטים לשיח שטחי וסטריאוטיפי. כל-כך הרבה דיונים ציבוריים צומחים כאן וכל-כך הרבה רוחות מתלהטות מבלי שהמתידיינים והמתווכחים טורחים לבדוק, ולו שמץ, מהעובדות שעומדות בבסיס המחלוקת. האמירות הגורפות והקשות ביותר (גם של כתבים בכירים) משוגרות כלאחר יד לחלל התקשורת, ללא הוכחה, ללא אימות.

השטחיות שלנו מתבטאת גם בהיעדר חוש מידה ובנטייה להפרזה. החיים כאן הם או "במיץ של הזבל" או "מדהימים שחבל על הזמן". גם המשכילים שבנו מרבים להוציא דברים מפרופורציות ואינם מסוגלים לשפוט אירועים בפרספקטיבה רחבה של זמן ומקום. ולמרות שאנחנו כל-כך הרבה פעמים לא צודקים, ואולי בדיוק בשל כך, אנחנו צעקנים ואגרסיביים. הצעקות (כולל "צעקנות בדפוס") כל-כך מחרישות אוזניים, עד שקשה לשמוע קול צלול. זאת מדינת טוקבקיסטים, ללא כפפות, ללא עידונים וללא טקט. כי לישראלי חשוב מה הוא אומר ולא איך נשמעים דבריו לסביבתו, גם כאשר המלים פוגעות וזורות מלח על פצעים. וכמובן גם מניה-דיפרסיים. לפעמים נדמה שכל חיינו מתנהלים על פסי רכבת שדים – נעים במהירות מטורפת מרגעי שיא לרגעי שפל, מסקנדל לפסטיבל, באיזו בועת לונה-פארק הזויה. הכל כל-כך מעורבב וקיצוני, עד שכבר קשה להבחין בין צעקת שמחה לפחד. וכשכבר קורה משהו חיובי, וכשמישהו מצליח, זה תמיד לפרק זמן קצר. כי אנחנו כפויי טובה וקמצנים במחמאות. כמעט כל בכיר ומנהיג מסיימים כאן את הקריירה בטקס מחזורי (תקשורתי) של גינוי וביזוי, כמעט כל גיבור

הופך בסופו של דבר לנבל, למצהלות השמחה לאד. ואחרי שמגנים את אלה שזכו רק יום קודם להערצה, מגלגלים עיניים ושואלים בהתפלצות: מדוע הנוער בורח מאחריות חברתית ומדיר עצמו מעמדות הנהגה?

בקיצור, לא צריך את נסראללה ולא את הכתבים הזרים כדי להכפיש את הישראלים. מספיק לקרוא עיתון בעברית ולצפות בטלוויזיה המקומית.

Ynet, דעות, 18.8.2006.

הקדמה לרעידת אדמה נוראה

אביחי בקר: ביום בהיר רואים ממרום הקומה ה-14 של מגדל אשכול, לב-לבה של אוניברסיטת חיפה, נוף עוצר נשימה. במסדרונות שורר עדיין השקט של טרם פתיחת שנת הלימודים, ובכל מקום שאליו מביטות העיניים, אין ולו פיסת עדות שאך תמול-שלושם נפלו כאן טילים. מהמלחמה שהיתה, על מהלכיה המביכים, לא נותרו סימנים ולכאורה היא לא התחוללה כלל.

עוז: עצור. בניגוד לתחושה הרווחת, אני לא חושב שהפסדנו והתבזינו. לחלוטין לא. על-פי לא מעט מדדים, ובהם דבריו של נסראללה עצמו, התוצאות, למרות המחדלים שהתגלו, הן לגמרי לא רעות. אלא שאצלנו משום-מה מאז ומתמיד, ככל שהכוס מתמלאת חלקה הריק מובלט מיד. הטענה, שאנחנו אמורים ומסוגלים למחוץ ולכתוש ללא הגבלה, מעידה על יוהרה. ולכן יש לעשות סדר בדברים: אחת, אנחנו פחות טובים ממה שאנחנו חושבים; שתיים, גם לאויב יש עוצמה, גיבוי של טכנולוגיה ורוח לחימה; שלוש, השמיכה קצרה מדי. אנשים פה רוצים הכל: גם היי-טק, גם לצאת לחו"ל, גם לקנות בלי חשבון בקניונים, גם לסגור פערים בחינוך, גם להטמיע בתוכם 1.2. מיליון עולים, גם לכלכל מאות אלפי חרדים, גם לקצץ בתקציב הביטחון – אבל בו-בזמן שהצבא יישאר הצבא הכי חזק במזרח התיכון – וגם לנהל מלחמה שלא יהיו בה אבידות. התובענות הזאת היא בגדר צביעות ואיוולת, הקשורות בין השאר לתרבות הקובלנה הישראלית ולמוטיב הקפיטליסטי החדש של "הלקוח תמיד צודק". התפתחה בישראל תפישה שצה"ל הוא מעין קבלן שצריך לספק לנו, הלקוחות, סחורה מסוימת. אנחנו, כמו שסבתי אמרה פעם, "תמיד רוצים עודף".

אביחי: אז מה ההשלכות שאתה מסיק ממה שקרה?

עוז: בעקבות המלחמה הגיע, דומני, הזמן לדבר על מה שמהדהד בחלל. עם כל הקושי והרתיעה, צריך להעלות מהמעמקים את "שיח הכפירה", לפני שהכופרים יתחילו לעזוב ויהיה מאוחר מדי.

אביחי: למה אתה חותר?

עוז: בעיני רבים, עצם הדיון על הנושא שאני מבקש להעלות הוא בבחינת בגידה; אבל אני אומר: עדיף לדבר כדי למנוע את השבר. אני מתכוון לשאלה הקשה והמביכה: מה הטעם בחיים בישראל ללא הציונות. מה המשמעות של הקיום כאן. אולי הכל היה לשווא? ואם לא לשווא, בואו נגדיר את המטרות מחדש. כשכתבתי את ספרי "פרידה משרוליק", בחרתי שם שמעלה חיוך והוספתי לו כותרת משנה שיש בה נימה מרוככת: "שינוי ערכים באליטה הישראלית", כי ידעתי שאם אני אקרא לו במפורש "הציונות מתה", שזו המסקנה העיקרית מהמחקר, תהיה חבורה לא קטנה שרק בגלל השם תירטע מקריאת הספר, ואני עוד עלול להיתפש כנביא זעם פוסט ציוני, בעוד שאני מלא אמפטיה למפעל הציוני. הטענה המרכזית שלי היא שהנחת היסוד, שלפיה קיומה של מדינת ישראל מובטח לעולמי-עלמא, אין לה יותר על מה להישען. המלחמה האחרונה רק החריפה את התחושות האלה, שמלוות אותי לא מהיום.

אביחי: זה כמו להציע לדתי לדבר על השאלה "האם יש אלוהים", לא?

עוז: הנטייה של המין האנושי היא להדחיק סכנה גדולה על-ידי התמודדות עם בעיות קטנות. הדור המבוגר, רבים מוותיקי צה"ל והתקשורת, אומרים: "אסור היה לתת לדן חלוץ להיות רמטכ"ל". על פי ההיגיון שלהם, אילו רק היינו מושיבים על האוכף מישוהו מהירוקים, הסוס היה מתנהג אחרת. הם משוכנעים שדי בשינויים קלים בתוך המערכת, כדי לתקן את המצב. כלומר, אלמלא היינו משתהים עם המהלך הקרקעי, או אלמלא היה עמיר פרץ שר הביטחון, הכל היה בסדר. אני מכבד את הטענות האלה, אבל בסופו של דבר הן לא נוגעות בדבר האמיתי. אלה שמשמיעים אותן לא מבינים את עוצמת המשבר, שהוא מעבר לצבא. הם נתפסים לזוטות-לכאורה, כמו הברדק בימ"חים והאוכל שהיה או לא היה, אבל אין להם את האומץ להישיר מבט אל הפצע המדמם עצמו, המרמז שהגוף עומד לקרוס.. חוקרי תרבות יגידו לך שהתהליכים החברתיים האמיתיים מתהווים במעמקים, בשכבת

מי התהום, לשם יש להביט ולא במה שגלוי לעין. אני טוען שזו הקדמה בלבד לרעידת אדמה נוראה שעומדת להתחולל. יכול מאוד להיות שהיא לא תתרחש, אבל אני מבחין בכירור שזהו הכיוון שאליו מושך המחוג.

אביחי: אני מבין שהאיום החיצוני של הפצצה האיראנית פחות קריטי מהאיום הפנימי.

עוז: אני לא מזלזל באיום הגרעיני, חלילה. זה איום ממשי וקיומי לטווח הקצר. אני מדבר על איום בטווח הרחוק. נכון שיש הבדל גדול בין השניים: האיראנים רוצים להשמיד אותנו פיזית בעוד שאני מדבר על חידלון חברתי בלבד.

אביחי: האם יש ממש בטענה שנשמעת בשנים האחרונות, ולפיה האליטה האשכנזית בגדה באידיאלים של האבות המייסדים?

עוז: המילה בגידה מושכת לעבר הטלת אשמה פשטנית וצדקנית: אם נחזיר כביכול את "הבוגדים" למוטב, הכל יסתדר. אבל כאן אנחנו מדברים על ציבור איכותי מאוד, ששינה כיוון ערכי לא מפני שהוא איבד את המוסר שלו אלא מפני שהוא עיצב לו קוד ערכי אחר, שמתרחק מהקוד הלאומי. זה לא רק האליטה שלנו; זו דרכן של האליטות בכל העולם המערבי. אל תאשים את הצונאמי, תתמודד איתו.

אביחי: אז גם אם ועדה זו או אחרת על הכשלים ועל האחראים להם, ספק אם היא תתמקד בכעיה האמיתית.

עוז: נכון. מלחמת לבנון השנייה חשפה במלוא חומרתה את העובדה שיש אנשים טובים במערכת, אבל כבר אין דוברבנים בקצפת. כשיצחק רבין העדיף, אחרי התלבטות קשה, להישאר במדים ולא ללכת להיות מהנדס מים, הוא וחבריו בחרו כפי שבחרו לא רק בגלל האידיאלים אלא גם מפני שהגמול החברתי והכלכלי עלה בהרבה על האפשרויות שבחוץ. מאז ועד היום התהפכה המגמה. צאצאיהם של אנשי תנועת העבודה עוזבים לטובת אלטרנטיבות קוסמות, שמצויות בחוץ בשפע. כתוצאה מכך צה"ל מאבד את הוויטמינים והמינרלים ההכרחיים לקיומו. כל מי שהסתובב בצבא או שיש לו ילדים בצבא, היה עד להתרוקנות ולהידלדלות החומר, אבל העדיף להכחיש ולהדחיק. במלחמה חטפנו את זה ישר בפרצוף. אני כמובן מדבר בהכללה רבה על קבוצה מתוך בעלי דרגות הביניים והסגל הבכיר;

בררו שיש בצה"ל גם אנשים נהדרים ואיכותיים, חדורי תחושת שליחות ומלאי אינטליגנציה, אבל כשאני בוחן את הדברים, האנשים האלה בפירוש הולכים ומתמעטים.

אביחי: מי חסר לך בנוף?

עוז: זה לא סוד, שמאז מלחמת לבנון השכבה החילונית המשכילה הפסיקה לחתום קבע. מצה"ל כמעט נעלמו אלה המכונים "אצולת המייפלאואר הישראלית". נעדרים ממנה הלסקובים, הדדואים, הבר-לבים, הטליקים וממשיכיהם. בתחילה הסיבה היתה עייפות החומר, ההרגשה שתקועים במקום ושהמלחמות לא נגמרות. בזמנו, כשעוד היתה תקווה להסכם עם הערבים, העייפות נבעה גם מהתחושה שאין טעם לנסות לשכנע אנשים מקרב ההנהגה הימנית בארץ; בין כה וכה ה"עמך", הדתיים והחרדים, יבחרו תמיד בימין. התהליך הזה החריף והואץ על רקע ההפרטה, השגשוג הכלכלי והתפתחות תעשיית ההיי-טק, המציבה אתגרים מלהיבים ומתגמלים. למה הדבר דומה? לנפילת הקיבוץ. הקיבוץ קרס לא מפני שהרעיון הסוציאליסטי לא עבד, אלא מפני שקרתה בתוכו סלקציה שלילית. היסודות החזקים, שהיו המפתח לשגשוג, עזבו בשקט-בשקט. הוויכוח התלהט והם פשוט הפסיקו לבוא לאסיפות החברים. בצה"ל התרחש תהליך דומה. מערכת החינוך הממלכתית גם היא ספגה מכה אנושה בעקבות הנטישה של נשות "אצולת המייפלאואר". אף אחד לא מעז לומר זאת, כי זה לא פוליטיקלי קורקט, אבל הפרופיל הסוציו-כלכלי של חלק ניכר מהמורות מספר את הסיפור האמיתי. הנשים ההן, נשות הצווארון הוורוד שיצאו בינתיים לפנסיה, שלחו את הילדות שלהן לא לסמינרים למורים אלא לאוניברסיטה ולקריירה מכניסה, כדגם הקריירה של האבא.

אביחי: עוד יאשימו אותך בדעות קדומות.

עוז: חששתי שתאמר זאת, ואנסה להבהיר. אין אף קבוצה שחתומה בטאבו על אינטליגנציה. זה הכל עניין של רקע חינוכי וכמובן משאבים. בעיני אין נפלא מזה שהמג"ד יבוא מהפריפריה. מסלול הצלחה הומוגני, שפתוח לקבוצה סגורה מהמרכז, עושה עוול מוסרי וגם מצמצם את פוטנציאל ההצלחה בחברה. אני מצביע רק על שינוי סדר העדיפויות של המצטיינים. הנטישה הגורפת של צעירים מבתים משכילים עולה לצה"ל במחיר כבד. הם לא חותמים קבע, כי זה כבר לא מושך אותם. אי אפשר שארגון כזה

חשוב יתקיים ויבסס את עצמו רק על המטפסים החדשים. הוא זקוק גם לנוכחותה היציבה של שכבת המצטיינים.

אביחי: יש עוד הסברים להידלדלות האליטה הצבאית?

עוז: צה"ל הידלדל גם בגלל הטראומה של מלחמת יום-הכיפורים. המלחמה הזאת גרמה לשחיקה בערך "הטובים למדים". פתאום אמרו עליך שאתה מאצו', מיליטריסט, לאומן ושמרן, שאתה בעל והורה לא טוב, בהדרגה נוצר אתוס חדש שאותו כיניתי בספרי "האמונה הדמוקרטית". האמונה שמקדשת את הרגישות ואת זכויות האזרח ומתנכרת לאינסטינקט המצו'אי, גרמה להורדת הטוסטסטרון ובה-בשעה להגדרת האסטרונגן הנשי. זה קרה בכל העולם המערבי, והוביל ליוני-סקסיות. כתוצאה מכך, כל הארגונים שזוהו בעבר כבעלי גוון גברי, איבדו מהדומיננטיות ומכוח המשיכה שלהם. מנגד, בעולם השלישי, הטוסטסטרון מנוק לגבהים שלא היו כדוגמתם. האיסלאם, הרי אין תרבות יותר גברית ממנו! כזה המצב אל תתפלא שמלחמת לבנון נגמרה לא כמו שחשבנו שהיא תיגמר. הם מסתערים עם קריאת "אללהו אכבר", ואנחנו מתבכיינים על המים במימיות.

אביחי: זה כבר לא יוקרתי לשרת כקצין בצה"ל?

עוז: לא כפי שהיה בעבר. הבט, עצם תפישת האליטיזם נחלשה וכל המערכת החברתית הושטחה. פתיחת השורות היא תהליך דמוקרטי חיובי, אבל יש לו מחירים, לפחות בטווח הקצר. אתה יכול לראות את זה בהשכלה הגבוהה. פעם האוניברסיטה היתה מאופיינת ברקע הומוגני של הסטודנטים. למרבה המזל, זה נגמר. אבל אשקר לך אם אגיד שזה לא עובר עם רעשים וכלי השפעה על רמת השיעורים. התוצאה היא שאתה מקבל, בין השאר, עורך דין שלא מסוגל לתפור משפט למשפט, ומחליף "שני שקלים" ב"שתי שקלים".

אביחי: אני מבין שנשאת לא מזמן הרצאה בפני קציני החינוך הראשיים בצה"ל לדורותיהם. מן הסתם הם הלינו על קריסת הערכים, על המחט"ם שישבו מול מסכי הפלזמה ולא הסתערו קדימה עם הגייסות.

עוז: הם דיברו במושגים הלקוחים מהאתוס של חיל הפרשים. מבחינתם, לא יעלה על הדעת שבעתיד לא רק המחט"ט יישב מאחור עם הפלזמות, גם הלוחם יהיה כזה. כבר עכשיו יש הישגים כבירים בהפעלת מטוסים ללא

טייס, למשל; זאת המגמה של כל הצבאות, והמרכיב הטכנולוגי רק יתעצם כי מתברר שבשדה הקרב, באחד על אחד, גולני אינו עדיף בהרבה על הלוחם של חיזבאללה. מישהו יגיד שזה לא אבירי ולא מספיק פטריוטי, אבל בכל זאת אני טוען שאם נדבק בתפישות האלה לא ננצח. אנחנו נמצאים על הכוונת של אומה מתקדמת, שמאחוריה מאות מיליוני מוסלמים, בתקופה שבה מינון השנאה עולה. פעם הם השאירו את הנעליים במדבר, היום הם מבקשים למות. הגיעה העת להכיר סוף-סוף בעובדה שאנחנו לא חזקים כמו שהיינו, אין לנו יותר לא הכוח הפיזי ולא הרוח של הלוחם המסורתי, ומוטב למהר ולפתח את הכלים הטכנולוגיים. אני לא אומר שאין חשיבות לדוגמה אישית ולמורשת קרב. אני אומר שאם יש לך עליונות טכנולוגית, כמו למשל, תותח שמיירט רקטות, זה נעשה פחות קריטי.

אביחי: מהי התייחסותך להשתלחות של ראש אכ"א, אלוף אלעזר שטרן, בתל אביב?

עוז: ההתנפלות שלו היא ילדותית, ובעצם זהו ביטוי לתסביך הנחיתות המאפיין את הציונות הדתית: תסביך נחיתות מהול ברגשי עליונות. כי קשה להשתחרר מהרושם, שבדבריו יש לא רק דאגה אמיתית בגלל המצב, אלא גם מר סמוי לכאורה, והוא: "במחנה שלנו" – כלומר אצל הדתיים-לאומיים – "לא קורים דברים כאלה. אנחנו טובים יותר". חוץ מזה, אני לא צריך את שטרן שיגלה לי שניכרת ירידה במוטיבציה של הציבור התל אביבי, הצפוני והיאפי לשרת ביחידות הקרביות. אבל במקום שהוא יתפלץ, הייתי מציע לו לנסות להבין מהיכן זה נובע. האם זה מפני שגדל שם דור של אגואיסטים, חסרי מצפון וטפילים? אם זאת הטענה שלו, הוא חייב לתת לעצמו הסבר איך אותם צעירים שהוא מגנה, או יותר נכון ההורים שמחנכים אותם, יוצאים להיאבק למען זכויות של נשים, מיעוטים, בעלי חיים, למען איכות הסביבה ומיגור העוני. כלומר, יש דברים – שבחלקם שטרן אפילו תומך – שהם נכונים להילחם, ואפילו להקריב קורבן למענם. למה בכל זאת הם לא מתגייסים לצה"ל? כי קרה פה משהו.

אביחי: מה קרה?

עוז: העיירה בוערת. לא רק בשל התפתחות של קוד ערכים פוסט לאומי הקשור לתהליכים של גלובליזציה ודמוקרטיזציה, אלא גם משום שאנחנו על הכוונת של הפונדמנטליזם האיסלאמי. הספירה לאחור החלה, ואנחנו

יודעים שאין חזרה מהפצצה האטומית. ההלם הגדול מהמלחמה הוא שכעת אנחנו כבר קצת פחות יכולים להדחיק את העובדה, שאין יותר על מי לסמוך. התחושה שיש מי שידאג לנו תמיד ושל "תנו לצה"ל לנצח" התפוגגה, כי אין מי שידאג במצב הנתון. למזלנו, הפעם הנוק לא היה גדול מדי, אבל התסריט הגרוע מכל – תסריט יום הדין – נעשה מוחשי. הרי במשך למעלה מחודש נפלו עלינו טילים ולא יכולנו להם. עכשיו תאר לך מה יקרה, אם נחטוף טילים מכל מדינות ערב. ומה יקרה אם אחד מהם יישא ראש נפץ גרעיני או ביולוגי? השעון מתקתק, וזו עוד סיבה שהביאה אותי לכתוב את הספר "פרידה משרוליק", שאני מסיים אותו במשל העזיבה החרישית של הקיבוץ. הקיבוץ היה הפרומו. זה המיקרו שמצביע על המאקרו. הציונות עצמה לא נכשלה, עובדה: ישראל מדורגת במקום ה-23 בעולם מבחינת רמת החיים של תושביה. באותה מידה גם הקיבוץ עדיין קיים, אבל לא במובן התרבותי של המילה. הקיבוץ האידיאולוגי, זה ששאף לחברת מופת, שהיה אולי היצירה התרבותית המעניינת, ההרפתקנית והמיוחדת ביותר של ישראל, הקיבוץ במובנו זה איננו. גם מדינת ישראל צפויה לגורל דומה. למה? כי ישראל היא קיבוץ אחד גדול. מתי הקיבוץ התחיל ליפול? כשנוצרה אלטרנטיבה קוסמת וריאלית לחברים מוכשרים, שאמרו: "נסתדר בחוץ".

אביחי: אתה לא מגזים כשאתה גוזר גזירה שווה בין שני המקרים?

עוז: אני הייתי אחד מחוקרי המשבר בקיבוץ בראשית שנות התשעים. חזיתי ממש אחד לאחד מה עומד לקרות. כשדיברתי אז אל הקיבוצניקים, גם אצלם עיניים אמרו: אתה צודק, ואילו הלב אמר: אבל אולי לא. העניין הוא שמכל הבחינות נוצר מצב שבו קל לעזוב את המדינה ולגור במקום אחר. השאלה אם שווה לגור בארץ הזאת מעסיקה יותר ויותר אזרחים. בוא ניכנס לרגע למוחו של אדם כזה. "לא בטוח לי פה", הוא אומר, "אני חושש לשלוח את הילדים שלי לנסוע באוטובוס, כשאני נכנס לקניון העיניים שלי משוטטות ימינה ושמאלה בגלל החרדה. אני חי באי-שקט מתמיד. פעם אלה היו פיגועים, אבל במלחמה האחרונה, שהיתה רק דוגמית, זה נעשה חמור פי כמה". אותו אדם, שבמילואים כבר מצא לו דרך לקמבן, גם שואל אם הוא רוצה שהבן שלו ישרת בצה"ל; השאלה הזאת נשאלת, גם אם נגיד שזו לא שאלה יפה. זה בתחום הביטחוני. עכשיו נבחן מה קורה לו בגזרה הכלכלית. "ממילא", הוא אומר לעצמו, "אני עם הפנים החוצה. אני עובד

בסניף של חברה בינלאומית, אני נייד, אני מרבה לטוס לחו"ל, אני בקשרי אי-מייל רצופים עם אמריקה ואירופה, חצי יום אני מדבר אנגלית". אל תשכח שאצל היאפי, הזהות המקצועית ולא דווקא הלאומית עומדת במקום הראשון. הוא רואה את סגנון החיים של הילדים שלו; "זו לא תנועת הנוער שבה אני גדלתי", הוא חושב, "אין הבדל גדול בין הילד שלי לילד אנגלי, צרפתי או שבדי, אלא ואלה צופים באס.טי.וי, רואים את ליגת האלופות והאן.בי.אי, כך שאם נגור בחו"ל הוא יחיה פחות או יותר באותו סגנון".

אחר כך הוא אומר: "החרדים שודדים אותי, שימצאו מישהו אחר שיפרנס אותם"; הוא מביט על 1.2 מיליון הערבים בישראל וחושב: "לא משנה מה אני אעשה, הם תמיד יתעבו אותי. הם כפויי טובה"; הוא מביט על הנובורישים, המעמד הבינוני-גבוה החדש, עם ההתנהגות הוולגרית שלהם בכבישים, במקומות ציבוריים. גם הם מרגיזים אותו כי הם צעקנים, חסרי נימוס וטאקט, גזענים, חומרניים, רכושנים, חקיניים. גם למתנחלים הוא מתנכר; ולא פחת מכך נמאס לו מהטפות המוסר של השמאלנים הקיצוניים, שמתייחסים אליו כאל כובש וכאל טינופת, ומהתמיכה העיוורת שלהם בצד הערבי. וכל זה עוד בלי לגעת באיום הגרעיני, שמספק לו סיבה כבדת משקל באמת להתנתקות. הוא מצרף סיבה לסיבה, מרגיש שאין לו כוח לשנות, ובסיכום הוא עשוי להגיע למסקנה: "תישארו אתם עם הבעיות, אני זו מכאן". הוריו יישארו כמובן בארץ, אבל לא יהיה לו שום קושי לנהל איתם שיחות ועידה בוודאון. פעם בחודש הוא יגיע לביקור מולדת, מבחינתו הוא אפילו לא יורד; הוא עשה מה שנקרא "רילוקיישן".

אביחי: זאת בדיחה על הנושא?

עוז: ממש לא. זה בפתחנו, זה קרוב, ממש כמו שזה קרה פעם בקיבוץ. רק דבר אחד חסר כדי שהסריטי הזה יתגשם. הרי אותו אדם אוהב את הבלתי אמצעיות, את חוסר הניכור, את חוש ההומור הטיפוסי ואת ה"ביחד" שבישראליות. קשה לו בארץ, הוא לא מסוגל לשאת את הדביקות, אבל הוא מאוד אוהב את הרוח הישראלית. אילו היה מוצא נוסחה לגור בחו"ל ולשמור על הישראליות, מבחינתו זה בינגו. עכשיו תאר לך, "ליטל יזרעאל" בניו-זילנד, באוסטרליה, ברחבי טקסס - יישובים קהילתיים של קבוצות אתניות ישראליות שמשמרות את התרבות ואת השפה. אתה ואני נסרב אולי לאופציה מפתה כזאת, כי אנחנו כבר מעבר לפסגת החיים שלנו. אבל הבן או הנכד שלך, כבר לא בטוח שהוא יגיד לה לא. בשלב זה האנטישמיות

הופכת את האלטרנטיבה הזאת לפחות רלבנטית, אבל אל תשכח שהמקום המסוכן ביותר כיום ליהודים הוא ישראל. האנטישמיות מתמקדת בישראל ושמה את כולנו על הכוונת. לכן, כשהמשפחה תחוש שהסכנה הולכת ומתקרבת, היא לא תהסס. מה גם שמחוץ לישראל, בעיקר לחילונים, קל יותר להסתיר את הזהות היהודית. אתה חושב שאני צוחק, ואני אומר לך שזה בשער, זה יותר קרוב ממה שחושבים.

אביחי: האם זה בלתי נמנע?

עוז: כמובן, הכל צפוי והרשות נתונה. זה רק תסריט אחד, אבל זה תסריט מאוד ריאלי, וגם מפחיד. זה ריאלי כי הדברים לא תלויים רק בנו. תבין, כדי לחזות את מזג האוויר, לא די לגלות התמצאות באקלים המקומי; צריך לדעת גם את משטר הרוחות העולמי. המשטר הזה משתנה. האנושות, עוברת ממבנים של מדינות לאום לישות גלובלית. זה לא יקרה מחר ולא מחרתיים, אבל זה קורה יום-יום וזה מתקדם. האליטה, שתמכה במדינת הלאום, עשתה הסבה לאוריינטציה קוסמופוליטית. היאפים הם השכבה הכי גלובלית במדינת ישראל, כמו גם במדינות מערביות אחרות, ואני לא מציע לזלזל בהם ולהאשים אותם. תיכנס לחברת היי-טק, היא נראית כמו בכל מקום אחר בעולם. הקבוצה הזאת היא חיל-החלוץ של משהו גדול. הם האוונגרד של משהו שרק ילך ויתרחב. הם מביטים על השיטה המפלגתית ועל שיטת החינוך ועל עוד שיטות מסורתיות, שעדיין מושלות כאן בכיפה, ומרגישים – ובצדק – שכל התחומים האלה מתנהלים על פי כללים אנכרוניסטיים.

אביחי: הם לא הכי אלטרואיסטים.

עוז: אני מודה, לקבוצה הזאת יש דימוי בעייתי, וזה לא רק דימוי – יש לה לא מעט בעיות מוסריות אמיתיות. הרבה קבוצות באוכלוסיה רואות אותה כאליטה דקדנטית, אנוכית וצינית. אני לא מתכחש לפן הזה, הוא קיים. אבל המבקרים מעצימים את הרעשים ומתעלמים מהמוזיקה – מההישגים, ובכך הם נותנים לעצמם לגיטימציה לא להיות שותפים לכיול נכון של מחוגי הישראליות. הטלת אשמה היא סוג של בריחה. ובכל מקרה, מה היא תעזור, הרי כבר אמרתי, כשאנחנו נתווכח עד לב השמים הם פשוט לא יגיעו יותר לאסיפה. זה לא אומר שלא חשוב לדבר. אדרבא, צריך לדבר על הכל. יש הרבה דברים שאפשר לקחת אחד מהשני, כדי להתגבר על הרעשים.

אני, למשל, מתקנא בקהילתיות של הדתיים הלאומיים, בסדר וביציבות של חייהם, בעובדה שלא הכל הפקר ויש כבוד לסמכות; מהחרדים הייתי מאמץ את הדאגה לדל ולאביון ואת שיטות הלימוד; מהערבים הייתי לוקח את הכבוד לזקן, ומהרוסים את המשמעת והחריצות. שמת לב כמה רוסיים משתתפים ב"לרקוד עם כוכבים", בניגוד "לכוכב נולד", שם מספיק לדעת שלושה אקורדים כדי לזכות? החברה שלנו היא מכרה יהלומים. יש בה טונות של כשרון ויוזמה. השאלה היא איך אנחנו מונעים מהמכרה הזה להיסגר, איך אנחנו מונעים מהמהנדסים לעזוב. כדי שזה לא יקרה נצטרך כולנו, כל קבוצה בלי יוצא מן הכלל, לוותר על משהו – משהו יקר מאוד שקשה לוותר עליו. אבל מי שלא יותר על המשהו הזה, יאבד את הכל. וכמובן, נצטרך לשכנע את השכנים הבעייתיים שלנו, אלה שמעבר לגבול, שאם המכרה יפעל וישגשג גם הם יזכו ברווחים.

אביחי בקר, ארץ אחרת, גיליון 35, אוגוסט-ספטמבר 2006.

מה למדת היום באצטדיון, ילד מתוק שלי?

כל כך הרבה סיווגים ומיונים יש בעולמנו, ורק אחד, המחלק את העולם לשני מחנות מובחנים, נעלם מעיני הסוציולוגים: אוהדי הכדורגל מכאן, ואלה שלא יודעים מהחיים שלהם, משם. הסיבה להפרדה החדה הזאת היא פשוטה: נגיף הכדורגל חודר למחזור הדם עד גיל 7, מקסימום 9, ואם לא נדבקת, קרוב לוודאי שתפתח עמידות לתמיד. לכן, מי שצופה בקביעות בכדורגל, בביתו ו/או באצטדיון, עושה כבוד לשכונת ילדותו. ואם השכונה לא עשתה לו בשעתו מספיק כבוד, כי לא נמנה על המבקיעים, הוא ישיב את כבודו לעת זקנה. כי הוא יבקיע הבקעות סמליות באמצעות הכדורגלנים המקצוענים שאיתם הוא מזדהה ושאותם הוא ממשיך להעריך כל חייו. והכבוד שלהם יעתיר עליו. ולכן כל ההתרגשות הזאת.

אז נכון, יש כאלה ששכחו את השכונה. וזה קצת חבל, כי הם מתכחשים לאופי הגנרי שלהם (כלומר לילדותיות שבה התברכנו), מאבדים את הנשמה, נעשים בורגנים ומרובעים, נטולי חיוניות ומזקינים מהר. והם מחמיצים דבר גדול – את אותו דבר שאני מכנה 'האינפנטיליות הנאורה'.

אומת אוהדי הכדורגל נחלקת לשני זנים בסיסיים: 'אוהדי הלייט' ו'המאמינים'. הזן הראשון יודע להעריך ביצועים וליהנות מהמשחק אבל צפיייתו מזדמנת והוא מטריח עצמו ליציעים, אם בכלל, רק כאשר הוא 'מריח' הצלחה. זה סוג של 'סוציומטיות' המעצבנת את 'המאמינים'. ל'מאמינים' הכדורגל הוא דת, סם, דרך חיים והמונדיאל הוא החשוב והמרגש שבחגים. ומי שזוכה לעלות לרגל למדינת המונדיאל התורנית זכאי לתואר 'חאג' כדורגל' והכל מתקנאים בו ועושים לו מעורף.

הנאתם של 'המאמינים' גדולה מזו של 'אוהדי הלייט' כיוון שהזדהותם ובקיאותם ברזי המשחק והקבוצה ובטלנובלה האנושית שמתפתחת סביבה עמוקים יותר. הם קנו 'מינית בכורה' סמלית בשל השפעתם הישירה על השחקנים (עידוד, מחאה וכו') ובשל הקרבן הכלכלי והרגשי שהם מקריבים על מזבח אהדתם.

רבים וטובים ניסו לפענח את הקסם המיוחד שמהלך הכדורגל על מיליוני בני אדם. צוינו בין השאר, ההנאה האסתטית (כדורגל הוא בלט מלוטש); הסקרנות לצפות ביצורי אנוש בעלי כישורים גופניים ונפשיים יוצאי דופן (בעיקר בעלי יכולת לעמוד בלחצים ולבלוע הורמונים); הדחף לנצח ולכבוש (הקבוצה האהודה וכוכביה הם בחזקת הרחבת האני הפרטי); ההתרפקות על עולם הילדות שנמוג והכמיהה להישאר צעיר לנצח; דחף ההערצה והסגידה; הצורך להסיר לזמן מה עכבות ומסכות חברתיות ולהביע רגשות באורח ספונטני; העניין בדרמה אנושית מרתקת (הכדורגל הוא המפתיע וההפכפך שבין המשחקים); הריגוש הממכר שבמתח ובחרדה והקתרזיס שמעניקים הגול והניצחון; האפשרות להישאב לטרנס קולקטיבי; הרצון להשתייך למשפחה גדולה ולהזדהות עם משהו הגדול ממך.

לכל אלה אפשר להוסיף עוד גורם, שעליו פסחו רוב הפרשנים: הקשר שנוצק בין אב לבנו. אם לשפה המדוברת אנחנו קוראים 'שפת אם' לשפת הכדורגל יש לקרוא 'שפת האב'. זו שפה שמי שרוכש אותה, לא זו בלבד שיסתופף באוהלה של תורת הכדורגל אלא ילמד לאהוב את אביו גם כחבר. וזה כמובן בונוס גדול מאד, כי תראו לי עוד מדיום אחד בעולם שבו נמחקות המחיצות בין הדורות; שבו השיחה בין הורה לילדו הקט היא שוויונית לחלוטין (ובמקרים רבים היתרון הוא דווקא של הילד); שבו אתה מבקש עצה ונחמה מבנך ומנסה להבין את המציאות בעזרתו; שבו החברים שלו הם החברים שלך, הגיבורים שלו הם הגיבורים שלך, היגונון והשמחות שלו הם השמחות והיגונון שלך. והריגוש המשותף והצפייה והתקווה ביחד והחלפת הדעות תוך כבוד הדדי. פנטסטי!

הורים רבים חוששים לקחת את ילדיהם לאצטדיון כי יציע האוהדים נתפס אצלם כמקום אלים והמוני, שהשפעתו משחיתה. זה כמובן דימוי שגוי. לא זו בלבד שהרוב המכריע של קהל הצופים הוא שקט וחביב, אלא שהקללות והצעקות אינן כה מזיקות (כל עוד הן אינן גזעניות) ומתקבלות בדרך כלל

ברוח הומוריסטית. ובכל מקרה אפשר להסביר לילד כיצד לסנן את התבן הוולגרי מהמוץ התרבותי. ומי שמצליח בכך יגלה שהאדהה האקטיבית לכדורגל מספקת קרקע פוריה לחיברות חיובי ומקנה כלי חשיבה והשכלה רבים וטובים. את בני (היום חייל) לקחתי עמי לאצטדיון בהיותו בן שש. בואו ואספר לכם מה הוא למד:

הוא למד שאנשים נחמדים הם בדרך כלל אנשים ללא מסכות. והכדורגל מסייע לבני האדם (לפחות לשעה קלה) להסיר מסכות ולהיות אמיתיים עם עצמם וסביבתם. לכן, חלק מהכיף ביציע הוא ההזדמנות לשבת בחברת אלה שפיהם וליבם שווים.

הוא למד שספורים המקומות בעולם, והאצטדיון הוא אחד מהם, שבהם יש שוויון אמיתי ואווירה של אחווה וסולידריות ללא צביעות. אין סמלי-מעמד ביציע, ואין זה משנה כהוא זה מה מקצועך ומה הכנסתך. באצטדיון כולם שכונה ובשכונה חמים ונעים.

הוא למד על הצורך שלנו להיאחז במשהו קבוע ויציב בחיי היומיום. מבחינה זו הכדורגל יוצר סדר יום ויציבות פסיכולוגית וחברתית, בדומה לתפילה ולבית הכנסת.

הוא למד עיקרון יסוד בדמוקרטיה - עיקרון המחאה הקבוצתית. נכון שבעל המאה, או יותר נכון בעל הקבוצה, הוא הקובע, אבל לקהל - בתווך התקשורת - יש משקל חשוב בהתנהלות הקבוצה.

באותה מידה הוא למד שלא צריך להיות נמהר ופיזי בזעמך. כי חוסר הסבלנות, סופו להוציא אותך טומטום והוא גם פועל לרעת הקבוצה. הוא גם למד שמחאה אלימה בדרך כלל משיגה תוצאות שליליות. ובכלל, אלימות הורסת את הכיף ושורפת את המועדון. ובלי מועדון אין אליפות, ובלי אליפות (או לפחות גביע) אין כיף, אין גאווה ואין עניין בחיים.

והוא למד על חשיבותה של נאמנות. כי בעולם שלנו, שבו אנשים כבר לא נאמנים כמעט לכלום, מה שנשאר הוא נאמנות לקבוצת הספורט שלך, שאותה לא מחליפים בעד שום הון. ואם רוצים קצת גיוון אפשר לפלרטט עם עוד קבוצה מחו"ל, לא יותר. ורצוי מאד ששתי הקבוצות לא יפגשו. ואם יפגשו עדיף שלא תלך למשחק.

ובזכות אהדתו לקבוצה בחר"ל (אצלנו, אגב, ברצלונה) הוא למד על עולם ומלואו: תרבויות, יבשות, ערים, גזעים, מנהגים ושפות זרות.

הניצחונות והכישלונות לימדו אותו את סודות ההצלחה, שהם אוניברסאליים ויישומיים לכל שטחי החיים: ערבות הדדית; שיתוף פעולה; והעדר אגואיזם; ריכוז והתמקדות במטרה; היררכיה וחלוקת עבודה; הרכבת פאזל אנושי שהוא תמיד השלם הגדול מחלקיו; התמדה; סיבולת נפשית וגופנית, ויכולת להתאושש במהירות; מנהיגות; עבודה קשה והשקעה מרובה; כושר אלתור ויזמות; משמעת אישית וקבוצתית; חשיבה לטווח רחוק ותכנון קפדני; סבלנות ואורח רוח; זהירות וחוסר שאננות.

ההזדהות עם כוכבי הכדורגל לימדה אותו שהכבוד והתהילה הם הון נזיל וחמקמק, ועל חטא היוהרה וההתנשאות משלמים במטבע קשה. כי האוהדים אוהבים כוכבים צנועים. ולא פחות מכך, האוהדים, כמו רוב בני האדם, הם כפויי טובה ובעלי זיכרון קצר, ולא יהססו לרגום אותך באבנים יום לאחר שנשאו אותך על כפיים.

ההתבוננות במשחק לימדה אותו פרק בטבעם של החוקים, וטבעו של המשפט. כי בכדורגל, כמו 'בחיים', גם השופטים לפעמים טועים (האמת, שקצת יותר), אבל החלטתם סופית ומחייבת, וטוב שכן.

ותתפלאו, הוא גם למד שיש צדק בעולם, או שלפחות צריך להאמין בצדק. כלומר, למרות ש'הרעים' זוכים פה ושם, 'הטובים' בדרך כלל מנצחים. למעשה כל ניצחון ספורטיבי הוא אישוש מלאכותי לאמונה הזאת. לכן, אוהדי הכדורגל, שתמיד מזדהים עם משהו (גם כשהם צופים במשחק בין קונגו לאוסטרליה) הם גם בדרך כלל אנשים אכפתיים שמחפשים עשיית צדק (בכדורגל קוראים לזה 'יש אלוהים').

ותמשיכו להתפלא, אבל הצפייה בכדורגל היא שיעור דמוקרטי בהבלגה. כי אתה צופה באירוע טעון מאד, אירוע אלים למחצה שעלול להתפוצץ ולצאת משליטה בכל רגע (זה חלק מסוד המתח וההנאה). ובכל זאת, רק לעיתים נדירות הוא מתפוצץ. זה לא קורה, כי יש כללים. כי המסר הוא צדק אחיד לכל, כפיפות לכללי משפט, הגינות ג'נטלמנית (fair play) וריסון האגרסיה. לכן, כאשר השופט מנופף (לרוב בתנועה דרמטית) בכרטיס הצהוב או האדום הוא מלמד את השחקנים ואת הקהל שיעור חשוב בגבולות האלימות.

מצד שני, המשחק לימד את בני שהחיים גם מלאים בחוסר צדק ובעיקר חוסר צדק כלכלי. שהרי בניגוד לליגת האן-בי-איי האמריקאית, ליגת הכדורגל בעולם כבר מזמן אינן מעניקות סיכויים שווים להצליח לכל הקבוצות. הכסף מדבר, וכשהכסף מדבר הספורט ניזוק, הצדק ניזוק וגם ההנאה ניזוקה. ובמצב זה לא רק המפסידים הכרוניים סובלים (אוהדי הקבוצות הקטנות) אלא גם המנצחים השבעים. כי שובע מניצחונות הוא מתכון לשעמום ולפורקן קלוש.

והכדורגל גם אימן את בני להתמודד עם הכישלון והצער. הרשתי לו לבכות אחרי הפסד והרשתי לעצמי לקלל במשך שעה. אבל לא יותר. הוא ידע שצריך 'להפוך דף' ולעבור 'למחשבה חיובית'. כי למרות שהכדורגל היא סיטואציה מוזרה של סערת רגשות, קל להתאושש מהפסדים, כי המחר מאד קרוב ותמיד יש את המשחק הבא והעונה הבאה, וכמובן אינספור רגעים קטנים-גדולים של קורת רוח מקבוצה כלשהי שניצחה במשחק כלשהו ששודר בטלוויזיה.

אבל בכדורגל כמובן לא לומדים רק על רגשות. צפייה בכדורגל היא פעילות שכלית המצריכה זיכרון, ידע, אינטליגנציה ויצירתיות. המעקב אחרי קבוצתנו האהודה לימד את בני עקרונות ומושגים רבים וחשובים בתחום הכלכלה (חוזים, משכורות, תקציבים, משא ומתן, שווי שוק וכו') ובתחום הפסיכולוגיה (מוטיבציה, מוכנות, משברים, וכו'). ומעל לכל, ההרגל לצפות במשחקים אימן אותו בניתוח טקסט. לצופה ההדיוט הכדורגל נדמה לפעילות שבלונית ומונוטונית של מסירה משחקן לשחקן. אבל הכדורגל הוא הצגת תיאטרון עם טקסט וסב-טקסט. זו דרמה שאפשר להבינה וליהנות ממנה באמצעות קריאה בין השורות. לכן פרשני הספורט הם היצירתיים שבעיתונאים, ולכן אנו האוהדים ששים לקרוא גם על משחק שכבר הסתיים, כולל זה שבו צפינו בעצמנו. שהרי קבוצה מנצחת לא בגלל שהיא הבקיעה יותר גולים, ולא בגלל שהשחקן רץ מהר יותר ובעט חזק יותר. זה המשהו הנוסף, הקסם, שכולנו מנסים לפענח, הקשור במכלול מורכב של משתנים. הנעלם הזה יוצר שיח ודיון מעניינים על מה שקרה ומה שיקרה.

וכמובן, כדי לפענח את 'טקסט הכדורגל' נדרשים כלי ניתוח מדעיים, למשל הצבת פרמטרים בנוסחה, ובראשם פרמטרים סטטיסטיים. וכך התוודע בני לראשונה לעולם הסטטיסטיקה ולמד לחבב מתמטיקה שימושית.

אבל יותר מהכל, למד בני על חשיבות האשליה, הפנטזיה והתשוקה. האהבה לכדורגל מבוססת על המרכיבים הללו. זהו עיוורון ודמיון בריא שמולידים את הרומנטיקה ומחברים אותך בעוצמה מלאכותית לחיים הקצרים. הרי הניצחון בכדורגל הוא סמלי בלבד. אתה לא כובש ארצות אלא רק שערים, אתה לא לוקח שלל ושבויים אלא רק גביע קטן שאפילו לא מונח על שולחנך. אולי זה גם מסביר מדוע הגברים – שהם פנטזיונרים חסרי תקנה – עדיין מהווים רוב בקרב 'מאמיני הכדורגל'. אז יחי הפנטזיה וקדימה למונדיאל.

מתוך הרצאה שניתנה בכנס 'הכדורגל מהו: ספורט, דת או פוליטיקה?' באוניברסיטת חיפה, מאי 2006.

דור נולד

אין ספק שמי שישרטט את דמות החברה הישראלית בראשית המאה ה-21, לא יוכל להתעלם מתוכנית הטלוויזיה "כוכב נולד". זו הרבה יותר מעוד פצצת רייטינג אופנתית, שיובאה מחו"ל וגוירה בהצלחה. היא משקפת את העוצמה האדירה של הטלוויזיה, ובראשה ערוץ 2; את צמיחתה של תעשיית הסלבריטאים, המתמחה בייצור סדרתי של ג'אנק-פוד רוחני; את המציאות הכמעט הזויה שבה אנשים שרים וחוגגים מתחת לגשם של קטיושות, קסאמים ופיגועי טרור, ככה סתם כאילו כלום; ואת העידן הפוסט-לאומי, שבו הישראלים שוחקים את נכסיהם התרבותיים (בעיקר נכסי המוזיקה) ו"מנסטלגים" את עצמם לדעת. זו תוכנית שמגלמת מצד אחד את המקצוענות הניהולית המתפתחת במגזר הפרטי (הפקה המנתחת שווקים, המקפידה על כל פרט ומיישמת לקחים בזמן אמת) ומצד שני את תרבות האינסטנט, הקיטש ותאוות הבצע.

אבל מעל לכל, "כוכב נולד" וקהל אוהדיה הם מראה נאמנה לדור חדש של צעירים, שהתבגר לתוך העידן האולטרה תקשורתי - ופיתח מאפיינים תרבותיים בהתאם. טייב, מימון, סקעת, מויאל, גבסו, סעדו וכמובן שלושת הכוכבים העדכניים, כמו קהל מעריציהם הנלהב ברחבי הארץ, הם בני הדור הפוסט-צברי והפוסט-עדתי. זה דור שמעצב עידן חדש, שבו גיבורי התרבות אינם צומחים עוד רק מתוך אצולת הפנקס האדום והשכונות המבוססות בערים הגדולות, אלא גם מנתניה, קריית-גת, קריית-עקרון ומעלה אדומים.

השורשים הדתיים והעדתיים של דור זה, רובו צברים ובני צברים, אינם מוסתרים ומודחקים. אדרבא, הצעירים גאים בהם. אולם באותה עת אין הם תופסים את המוצא העדתי, וגם לא את מקום המגורים, מידת הדתיות והזהות הפוליטית, כתו השתייכות מרכזי בזהותם. המקצוע שבו יעסקו לפרנסתם ותחביבי הפנאי שיפתחו במהלך חייהם מהווים מוקד זהות

הרבה יותר משמעותי עבורם. הם אינם אשכנזים או מזרחיים, "ערסים" או "חננים", צפוניים או דרומיים. הם פשוט ישראלים, ללא ערעור וללא סימני שאלה. שמותיהם הפרטיים, כמו גם המבטא, הלבוש, הרגלי הצריכה והרקע הביוגראפי (רובם לא נאבקו על קיומם החומרי ורובם מסיימים בית-ספר תיכון, משרתים בצבא, נופשים בטורקיה ונכנסים במרץ לפיתוח קריירה מקצועית) אינם צבועים בצבעי השתייכות מעמדית וכיתתית. ואף שהם ישראלים בנשמתם, הדמיון בינם לבין בני דורם בעולם המערבי גדול מזה של כל הדורות שקדמו להם.

זהו דור של סושי בפיתה, שלמה ארצי וברוס ספרינגסטין, מדונה ומאיה בוסקילה, המהירשי והרב עובדיה, גולני וגואה, שירי ארץ ישראל וראפ שחור, מעצר מבוקשים בשטחים - ומסיבות טרנס במועדון הלונה. זו מעין יאפיות גלובלית עם אופק מסורתי מקומי - מתכון תרבותי, מעניין ואופטימי, של מעמד מובילי המפלס את דרכו בעזרת הנחישות ו"בעזרת השם". לא בכדי, אפשר למצוא דמיון מסוים (במראה, ברקע המעמדי, ובסגנון המוסיקלי) בין גינט ושירי מימון לבין כוכבות פרברים אמריקניות-לטיניות כמו כריסטינה אגילרה או ג'ניפר לופז. גם הראל מויאל "מתכתב" עם ריקי מרטין - אחד מסמלי המעמד החדש בחברה האמריקנית הפוסט-יוספית'.

דומני שהיה זה רענן שקד שניבא את זכייתו של ג'קו. בהברקה סוציולוגית הוא הבין שמדובר במותג המסמל בשמו (גם ג'קו וגם אייזנברג) את המפגש הטיפוסי בין מזרח למערב - כלומר, את האשכ-מזרחיות המושלת היום בכיפה. דומה שגם קולו ושפת גופו הדק (הוא הקרין גבריות חזקה אך בה בעת רגישות ושבריריות) לצד גינוניו ה"שאנטיים" (זקנקן, שיער ארוך קלוע ודיבור חרישי) סייעו לו להיבחר. בדומה לקודמו, יהודה סעדו (אשר ביטא את הז'אנר ה"ברסלבי") הוא נציג הניו-אייג' הישראלי, שנעשה פופולרי בקרב הדור הצעיר: חסידות דמוקרטית, שהיא מין שילוב משעשע ונוגע ללב בין הבבא סאלי, הרב קרליבך, פרויד, בודהה וישו הנוצרי.

הקולאז', הלכאורה בלתי עקבי הזה, מתבטא גם בתפישת העולם ובמטען הערכי והרוחני, המאפיין את הדור הפוסט-עדתי. הצעירים הללו קרובים לדת (בעיקר לגילויים החיצוניים והבלתי מחייבים שלה), אבל חילונים מאוד באורח חייהם (למשל, סקס חופשי ושתיית אלכוהול); הם ימניים

בנטייתם הפוליטית, אך אינם מקדשים את אדמת ארץ ישראל. הפטריוטיזם שלהם אינו ניתן לערעור, אבל הם לא מעסיקים עצמם בדיונים רציניים על גורל המדינה ורחוקים משיח ההתפלצות על "אובדן הערכים". הם מסכימים שיש לשמור על "איכות הסביבה", אך זה לא מונע מהם לעשן ולחרוש את שבילי הארץ וחוץ-לארץ בטרקטורונים ורכבי שטח. השכלתם הפורמלית גבוהה בהרבה מהוריהם (בגרות, תארים אקדמיים ומקצועיים) אך בורותם מביכה. הביטלס, בוב דילן, אתניקס וזהר ארגוב יושבים בתודעתם על אותו קו גובה, ולאונרדו מעורר אצלם בעיקר אסוציאציה של צב נינג'ה, לא של אמן רנסנסי.

שפתם דלה ולוקה בשיבושים לשוניים, כגון החלפה בין לשון זכר ונקבה, לא רק משום שהם גדלים במערכת חינוך רדודה וכושלת, אלא משום שהיום "הכל הולך", והתביעה למשמעת עצמית, לריסון דחפים ולאיפוק היא בחזקת פגיעה בזכויות הפרט. ביקורת מחמירה (גם עניינית ובונה) נתפסת אצלם כרשעות ומביאה אותם בקלות מתמיהה לבכי תמרורים, דיכאונות והשתבללות כעושה (מספרים שהיו לא מעט סצנות כאלה מאחורי הקלעים). ההורים, המורים ויתר הסובבים עוטפים אותם באהבה אין קץ (המנצח/ת בתחרות תמיד מתחבק עם הוריו) ומרבים לשבח אותם גם על הישגים טריוויאליים (המילה "מדהים" נזרקה לחלל התוכנית בשכיחות ובקלות מעצבנות). זה נעשה לא רק בשם "החינוך המשתף" מבית היוצר הפסיכולוגיסטי, אלא משום שלימדנו אותם לבוז לכוח ולסמכות (הם ספגו את המסר שכל המנהיגים הם לא-יוצלחים ומושחתים). הזקנים אינם מרבים לבקרם ונזהרים בכבודם, גם משום שרבים מהם מתקנאים בהם והיו רוצים להידמות להם (שמתם לב איך מורות ואימהות מתלבשות בימינו?).

הדור הפוסט-עדתי מרכין ראש רק בפני ברוני התקשורת, משום שהוא יודע אל נכון שלמדיה הכוח להכתיר ולערוף ראשים, להלל ולקלל. הם מאמינים שבעידן הטלקומוניקציה והממון, הופעה בטלוויזיה (רצוי בתוכנית בידור או בטלנובלה) היא מפתח להצלחה בחיים (זו גם הסיבה שכה רבים צבאו על ועדות הקבלה של "כוכב נולד").

קשה שלא ליפול בקסמם. הם יפים להפליא, מטופחים במיטב מכנסי הלי-קופר, חולצות הבטן, הקעקועים, הפירסינג ותסרוקות ה-MTV. הם גם חדורי מוטיבציה להצליח, מקרינים חום ואמפתיה אנושית (מחבקים

ומנשקים מזוזות וחברים), פתוחים רגשית זה לזה והרבה פחות מקובעים בדפוסים מגדר שמרניים בהשוואה להוריהם. מאידך, האגוצנטריות, פולחן המראה החיצוני, הילדותיות, החומרנות, ההדוניזם (הכל רוצים "לפנק ולהתפנק"), הצעקנות והשטחיות הרוחנית (המתבטאת בין השאר בנכונות מוגבלת למאמץ אינטלקטואלי אינטנסיבי ומתמשך, באימוץ בלתי מבוקר של אופנות, באמונות תפלות ובנטייה לחיקוי) – גם אלה מאפיינים אותם, ומעוררים דאגה באשר לעתיד כולנו.

היכן צועדת החברה הישראלית? בנתיב הפלורליזם התרבותי, שוויון ההזדמנויות, הפרגון ההדדי ושמחת החיים, המשתקפים בתוכנית "כוכב נולד" ובכוכביה ואוהדיה הצעירים – או אולי בנתיב השטחיות, הנטייה לגזמה, פולחן התקשורת והחומרנות, המשתקפים בהם באותה מידה? נחיה ונראה.

הרייטינג של פסטיבל העוני

מדי שנה, במחזוריות קבועה, מופק בישראל פסטיבל מיוחד: "פסטיגל העוני". בסמוך לפרסום השנתי של נתוני העוני על ידי המוסד לביטוח לאומי מתנהל שיח ציבורי ער סביב היקף העוני, מהותו ופתרונות אפשריים. הנושא זוכה לסיקור תקשורתי בולט המסתייע בקידום נמרץ מצד קבוצות שונות ובהן עמותות וארגונים ציבוריים, דמויות פוליטיות, חוקרי עוני ועיתונאים בעלי "אג'נדה חברתית". העוני זוכה לרייטינג גבוה לימים מספר, ומיד שב ושוקע לשכחה ציבורית עד הגל העונתי הבא.

השנה נמשך פסטיבל העוני מעבר לימים הקצובים לו דרך שגרה, וגם נפח הסיקור התקשורתי גדל. אבל השיח החברתי על העוני בישראל ומשמעויותיו נותר בבסיסו עני, שטחי, חשוף למניפולציות של בעלי עניין וחף מהבנה יסודית של בעיית העוני ונגזרותיה המורכבות. "פסטיגל העוני" מתרכז ברעב, בצילומים וראיונות קיטשיים, בהשוואות משונות למדינות אחרות ובהפרחת סיסמאות נבובות של זעזוע מזויף. הוא אינו מחפש מענה לשאלות טורדניות ומהותיות יותר. להלן כמה מהן:

מהו "עוני" ומיהם ה"עניים"?

הגדרת העוני כרוכה בשיקולים אידיאולוגיים ולכן מעוררת מחלוקת מעניינת ולגיטימית. בקוטב אחד עומדים חסידי הכלכלה הליברלית, המגדירים את העוני במונחים מוחלטים, קרי: עוני הוא חיים מתחת לסף הקיום הבסיסי. על פי תפישה זו, אדם עני הוא מי שאינו מצליח לספק את כמות הקלוריות המינימלית (מזון וחימום כאחד) הנדרשת לבן אנוש כדי לשרוד.

אולם זו הגדרה ממעיטה שמעלה שאלות קשות. למשל, מה הטעם לחיות כאשר כל החיים מכוונים להישרדות בלבד ואין בהם הנאה? למעלה מזה, עוני אינו יכול להיות מוגדר רק במונחים חומריים. עוני מתבטא גם במחסור אינטלקטואלי ונפשי: ברמת השכלה נמוכה יותר, בתחושות של בדידות, של ניכור ושל חוסר תקווה, בחשיפה לאלימות ובהיעדר ביטחון עצמי ותחושה של ערך עצמי. אלה חסכים ומכאובים שבמקרים רבים קשים מהחסכים ומהמכאובים הפיזיים.

מול אלה המצדדים בהגדרה המוחלטת והחומרית של העוני, עומדים אלה המצדדים בהגדרה היחסית.

על פי תפישה זו, לכל אדם צרכים משלו ולכל חברה צרכים משלה, ונגזר מכך סף קיום מינימלי סובייקטיבי. מבחינה זו, ככל שרף הקיום בחברה גבוה יותר כך החברה יכולה להיחשב כנאורה יותר. אך הגדרה זו מעלה אף היא קשיים ותהיות. למשל, מה גובה הרף? אם היעדר טלפון נייד נחשב לעוני, מדוע לא ייחשב לעוני גם היעדר טלוויזיה עם מסך פלזמה? למעלה מזה: עד כמה אחראית המדינה למצבו היחסי של הפרט? האם אדם שבזבז את חסכונו על חתונה מפוארת ומנקרת עיניים ונאלץ לוותר על הטלפון הנייד שלו ראוי שהמדינה תדאג לו לטלפון חדש?

בישראל מתלווה להגדרת העוני קושי נוסף: רבים מהעניים בקרבנו הם מה שמוגדר לעתים "עניים מרצון". הבולטים הם אלה ש"תורתם אומנותם" או אלה המעדיפים, משיקולים שונים, ישיבה בבית וקבלת קצבאות שונות על עבודה בשכר. האם גם אלה ראויים להגדרה "עניים"? אפשר שכן ואפשר שלא. על כל פנים, התשובה לכך מורכבת ותלויה השקפת עולם.

כיצד מודדים את העוני?

שיטת המדידה היחסית של העוני, כלומר על פי מיקום מתחת לקו העוני, מעלה קשיים ו"רעשים" לא מבוטלים בתחום המדידה וההערכה. ה"רעש" המשמעותי ביותר בשיטה זו הוא שרמת החיים מוגדרת בדרך כלל על פי הכנסה, בעוד שבפועל מוצרים ושירותים רבים שאדם מקבל אינם נמדדים בכסף. לכן שינויים במרכיבי ההכנסה (לא בגודלה) יכולים להביא לתגודות מלאכותיות בקו העוני, במספר העניים ובשיעורם באוכלוסייה. כך, למשל, די בהחלטת חברות ההיי-טק להמיר את האופציות או את הטבות הרכב של

עובדיהם במשכורת כדי לשנות את גובה החציון (כזכור, החציון ממוקם תמיד באמצע הסקלה, אבל ערכו הנומינלי משתנה).

מדינות שונות מפעילות מדדים והגדרות שונים לעוני. בישראל הוגדר קו העוני לנפש תקנית כ"רמה השווה ל-50 אחוז מן ההכנסה הפנויה החציונית לנפש תקנית". בכריטניה, לעומת זאת, אין כיום קו עוני רשמי ובדרך כלל מבססים את אומדן היקף העוני על מספרם של נתמכי הסעד על ידי המדינה.

האיחוד האירופי קבע את קו העוני ברמה של 60 אחוז מההכנסה החציונית. אף שהשיטה הנקוטה בישראל למדידת העוני אינה מקובלת בכל מדינות העולם, הדבר אינו מונע מהעיתונות להציג את ישראל כמדינה הנמצאת בתחתית סולם העוני הבינלאומי ולייצר כותרות מרעישות בסגנון: "ישראל עלתה למקום הראשון בשיעור הילדים העניים בקרב מדינות המערב".

מהו מספרם האמיתי של העניים?

יש לומר ביושר כי מעבר לקושי בהגדרה, קשה מאוד ואולי בלתי אפשרי להגיע למספרים מדויקים של העניים בחברה. זאת בעיקר משום שהרשויות מתבססות על הצהרת האזרחים. בישראל הבעיה חמורה במיוחד. השקר והתרתמת במדינתנו – בעיקר הנוהג, שזכה ללגיטימיות חברתית, לרמות את מוסדות המדינה ואת פקידיהם-הפכו מזמן לנומרה מקובלת בכל שדרות העם. למעשה, רבים הנכללים בסטטיסטיקות הרשמיות של העוני בשל רמת ההכנסה המדווחת שלהם, אינם עניים בפועל (לגבי המספרים יש הערכות גסות בלבד). אלה יכולים להיות עוזרת הבית המקבלת, לצד הבטחת ההכנסה, גם תשלום "מהצד" או "שחור" או השרכרב שאינו מוציא חשבונית.

למעשה בישראל קיימים מגזרים שלמים שבהם החליפין הכלכלי הלא מדווח אינו קטן ולעתים אף גדול מהחליפין הגלוי. זו גם ככל הנראה אחת הסיבות לכך שהעוני, כפי שהוא מופיע במספרים היבשים (על הנייר), במקרים רבים אינו עולה בקנה אחד עם מה שהעין רואה בשטח. נכון שהעוני מוסתר מהעין בשל הבושה והמבוכה ובשל העובדה שהעניים כבר אינם הולכים עם בלויי סחבות ושיער פרוע; אך עוני מרוד – כפי שהוא מוכר בעולם השלישי – הוא עוני שקשה להסתיר.

כאשר מדובר בהיקף העוני ראוי גם להבדיל בין "עוני זמני" (למשל, מהגר שטרם הספיק להתאקלם בארץ) לעוני קבוע או "כרוני" (שהוא לרוב גם עוני העובר בירושה בין הדורות). כיום הן העניים הזמניים והן העניים הקבועים נכללים באותה סטטיסטיקה והדבר מעוות את התמונה האמיתית.

עד כמה אנחנו באמת עניים?

התשובה לכך תלויה כמובן בסרגל ההשוואה, כמו למשל ההשוואה לתקופות אחרות בהיסטוריה הישראלית. בשנות החמישים והשישים סיפקה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נתוני בעלות של משפחות על מוצרים בני קיימא, בהם מכונת כביסה, תנור, רדיו, מכונת וכיוצא באלה. אולם הפילוח בטבלאות היה שונה מהנהוג היום: בעבר קוטלגו הנתונים על פי צורות יישוב (עירוני/כפרי) ומעמד בעבודה (עובד/מובטל), ואילו היום הקיטלוג נעשה על פי עשירונים ומאפשר לעמוד ביתר קלות על פערים בין המעמדות. אולם חרף השוני בפילוח נקל להסיק כי רוב האנשים, או למצער שיעור ניכר, מבין אלה המוגדרים היום "עניים" חיו ברמת חיים גבוהה יותר מזו שרווחה בקרב השכבות "המבוססות" (מעמד בינוני ומעלה) בשנות החמישים והשישים.

כך, למשל, ב-1958, שנת העשור למדינה, רק ל-34 אחוז מכלל המשפחות בישראל (לא כולל פנימיות וקיבוצים) היה מקרר חשמלי; ל-9.1 אחוזים היתה מכונת כביסה חשמלית; ל-35 אחוז היו כיריים ותנור לבישול ולאפייה. "מותרות" כגון "רדיו נוסף" (15.4 אחוז), פטפון חשמלי (11.8 אחוז) ומערבל מזון (9.2 אחוז) היו לאחוז זניח מהאוכלוסייה.

בעלות על מכונת היתה חלום שאותו הגשימו לא יותר מ-4.1 אחוזים מהמשפחות בישראל. טלפון כלל לא נכלל ברשימת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מן הסתם בשל נדירותו באותה עת (מעניין, אגב, שב-1975 הופיעה עדיין מצלמה ברשימת המוצרים בני קיימא של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, והיא היתה ברשותם של לא יותר מ-34.5 אחוז מכלל האוכלוסייה).

ב-2003, לעומת זאת, ל-99 אחוז מאנשי העשירון התחתון היה מקרר; ל-87.6 אחוז מכונת כביסה; ל-79.9 אחוז תנור אפייה; ל-81 אחוז טלוויזיה; ל-71.7 אחוז טלפון נייד אחד לפחות. אגב, הפערים הגדולים ביותר באותה

שנה בין העשירון העליון לבין העשירון התחתון היו בתחום הבעלות על מכונית, על מזגן ועל מדיח כלים-שלושה מוצרים שבוודאי אינם נחוצים לאבטחת הקיום. רק 20 אחוז מאנשי העשירון התחתון היו בעלי מכונית פרטית, לעומת 90 אחוז מאנשי העשירון העליון, ל-27.8 אחוז היה מזגן, לעומת 87 אחוז, ול-7.1 אחוזים היה מדיח כלים לעומת 64 אחוז.

ראוי לציין כי לא מעט מוצרים הנתפשים כמוצרי מותרות נמצאים היום בבעלות של שיעור לא מבוטל מקרב אוכלוסיית העשירונים התחתונים. כך למשל ל-34.8 אחוז מאנשי העשירון התחתון היה בשנת 2003 שואב אבק (לעומת 88.2 אחוז מהעשירון העליון), ל-37.1 אחוז היה מכשיר וידאו (לעומת 82.5 אחוז מהעשירון העליון), ל-56.2 אחוז היה מכשיר מיקרוגל (לעומת 87.9 אחוז מהעשירון העליון) ול-30.5 אחוז מחשב ביתי (לעומת 74.4 אחוז מהעשירון העליון).

השוואת נתונים מתקופות שונות בתחום צריכת המזון (קלוריות, חלבון ושומן לנפש וכיוצא באלה) ובתחומי צריכה אחרים רק מחזקת את התמונה העולה מהשוואת נתוני הבעלות על מוצרים בני קיימא.

חשוב להדגיש, עם זאת, כי אף שרמת החיים הנומינלית של אוכלוסיית אזרחי ישראל עלתה עם השנים ואיתה גם סף העוני, אפשר שהשפעתו הנפשית של העוני היחסי נעשתה דווקא קשה יותר. היא קשה בין השאר משום שהחברה המודרנית היא חומרנית ומשום שהיום האחדות הלאומית איננה בשיאה והלהט הציוני כבר אינו משכך מכאובים ואינו מצדיק הקרבת קורבנות כבעבר.

זאת ועוד, ניתן למדוד עוני גם על פי תפישת האומללות העצמית (שאינה תמיד תלויה במדדים אובייקטיביים קשיחים). למעשה, גם בקרב בעלי הממון ואפילו העשירים המופלגים אפשר למצוא עוני רוחני ונפשי המתבטא בתחושות ניתוק, בנוירוטיות ובתחושה כרונית של היעדר סיפוק וטעם בחיים.

מה בין עוני לאי שוויון?

השיח על העוני נעשה לרוב בהקשרים רחבים יותר של אי שוויון בחברה. זה מובן וטבעי לא רק בשל ההגדרה היחסית של העוני (יחסית לכלל האזרחים), אלא משום שבדרך כלל בחברה שבה הפערים גדולים גם רמת

העוני גבוהה. זאת ועוד, לעוני יש בדרך כלל "צבע" סוציו-דמוגרפי, כלומר הוא רווח בקרב קבוצות מוגדרות הסובלות מאפליה ומקיפוח. אך שוב, גם בתחום זה לוקה השיח הציבורי בשטחיות ובהטעיות לרוב.

לאחרונה, למשל, פורסמו ממצאי מחקר המלמדים ש"הפערים העדתיים במערכת החינוך לא נסגרו" (כך בכותרת שהופיעה בעיתון). דווח כי 70 אחוז מהתלמידים האשכנזים זכאים לתעודת בגרות לעומת 52 אחוז מהתלמידים המזרחיים. אך מי הם אותם "אשכנזים" ו"מזרחיים" שעליהם מדבר המחקר? האותיות הקטנות מלמדות ש"מזרחיים" הוגדרו כתלמידים "שאחד מהוריהם מזרחי ואינו יליד הארץ", כלומר קטגוריה שלה משתייכים בפועל רק מיעוט מהמשפחות המזרחיות (חלק גדול מהמשפחות ממוצא מזרחי הן כאלה שהוריהם ילידי הארץ).

האשכנזים הוגדרו כתלמידים "שאחד מהוריהם אשכנזי ואינו יליד הארץ", כלומר הגדרה המכילה את רוב העולים מחבר העמים – כמות ניכרת של אזרחים שלהם אפיונים סוציו-אקונומיים משלהם וספק אם אפשר להכילם בקבוצת האשכנזים הוותיקים.

מהם הכלים להתמודד עם בעיית העוני?

גם כאשר קיימת הסכמה לגבי הגדרת העוני ולגבי הגדרת זהות העניים עדיין נותרת שאלה לא פחות קשה: כיצד למגר את העוני? השיח על הטיפול בעוני גרוש גם הוא בקלישאות ממוחזרות לעיפה, ממש כמו קמפיין בחירות. כך, למשל, הקלישאה השחוקה של "במקום להעניק לחסר כל דגים במתנה יש לתת לו חכות וללמדו כיצד לדוג".

אך מהי בדיוק החכה? חיבור יישוב פריפריאלי – כמו למשל דימונה – לרשת הרכבות עשוי להפחית משמעותית את שיעור אבטלת תושבי המקום, שכן הוא מאפשר ניידות תעסוקתית ומצמצם את התלות הכלכלית של היישוב במפעלים המקומיים (תלות שמקלה על ניצול הפועלים בידי בעלי המפעלים). אולם בקמפיין העוני סעיף הרכבות שייך לתחבורה, ואבטלה פותרים בדרך כלל על ידי קריאה לתמיכות ממשלתיות.

רבים מהפתרונות הנזרקים לאוויר חדשות לבקרים אינם ישימים כלכלית ופוליטית ולוקים לא אחת בפופוליזם זול. כך, למשל, ההצעה שעלתה לאחרונה להפנות את ההשקעות מתעשיות ההיי-טק מעוטות העובדים

לתעשיות המסורתיות עתירות העבודה. כיצד בדיוק נשכנע חברת הון סיכון להעביר את השקעתה ביזמות טכנולוגית עם פוטנציאל שוק של מיליונים להשקעה במפעל טקסטיל מקרטע, המתקשה להתחרות במפעל דומה בירדן או בסין?

מסתבר כי קיומו של עוני בישראל משרת לא מעט לקוחות אינטרסנטיים. יש כאן כר פורה לפעילות פוליטית, לגיוס תמיכה של "דפוקים", ליצירת סולידריות של אומללות המתועלת בכישרון רב לנתיבים פוליטיים. כשלעוני יש רייטינג, כשעוני הוא נכס אלקטורלי – יש גם מי שנהנה מהעוני. גם לאלה יש תפקיד חשוב בהבניית העוני, בהנצחתו או בנייתו למסלולים שאינם מובילים לפתרון אמיתי.

נושא העוני בישראל ראוי להתייחסות רצינית יותר. מאמר זה מסתפק בהצגת השאלות עצמן ואינו מתיימר להציג תשובות ופתרונות. אך ללא ההכרה בחשיבותן של שאלות אלה – ימשיך העוני לעלות לכותרות ולרדת מהן בשגרתיות חסרת ישע והשיח התקשורתי על העוני ימשיך להיות עני ושטחי.

בין רומא לבית"ר

החדשות הטובות: אנחנו נעשים דומים לאיטלקים. החדשות הרעות: אנחנו נעשים דומים לאיטלקים.

בעצם, תמיד היינו קצת דומים לאיטלקים ולכן גם אהבנו אותם יותר מכל האירופים. לרומאים כבר מזמן אנחנו לא נוטרים טינה. הם בסך-הכל היו כובשים נאורים וטיפלו במידתיות הראויה בימין הקיצוני מחד – זה שהתבצר בהתנחלות מצדה וסירב להתפנות, ובשמאלן שהוא מאידך – אותו יפה נפש מנצרת, שהטיף לריסון האלימות ולאהבת כל חי, כולל הישמעאלים.

אפילו על רדיפות הנוצרים ועל הפשיזם ושיתוף הפעולה עם הנאצים סלחנו ושכחנו. איטליה האנטישמית רוככה לנו בתודעה באמצעות ספרים, סרטים ומוזיקה רומנטית, וכמובן גם באמצעות הנוף הפסטורלי ששבה את ליבנו בחופשות החלומיות בוונציה, פירנצה ורומא. רדיפות, גטאות ומחנות השמדה קושרו בתודעתנו בעיקר עם גרמניה ופולין, ואילו האיטלקים עוררו כמעט תמיד אסוציאציות חיוביות של פסלי מזרקות, פיצה, פסטה, כדורגל, נעלי עור משובחות ובגדי מעצבים.

הטמפרמנט הסוער, המוחצנות הישירה, הנשים היפות, האווירה המשפחתית, השילוב בין ים-תיכוניות לאירופאיות וכמובן, האהבה לסירים עם רטבים שמתנגבים בפרוסת לחם עבה – כל המאפיינים הללו, המשותפים לנו ולאיטלקים, גרמו לנו להזדהות איתם ולרצות להיות במחיצתם.

בעשור האחרון התקרבו עוד יותר לידידנו החביבים מארץ המגף. הקמנו מאות בתי-קפה עם אספרסו, קפוצ'ינו ומקיאטו משובחים, פתחנו עשרות צימרים והסבנו את הגליל לטוסקנה של המזרח התיכון, טיפחנו את הפריזורה ולבשנו חליפות ועניבות של ורסצ'ה ושל דולצ'ה וגבנה,

ואפילו שלחנו את מורן אטיאס במתנה לקהל הצופים האיטלקי ו"גיירנו" את אוריאנה פלאצי ז"ל, שנעשתה גדולת המוכיחים בשער נגד האיסלאם הכובש. אבל לאחרונה נראה שהלכנו רחוק מדי עם ההזדהות שלנו עם האיטלקים, ואולי כדאי לעצור את הסחף.

מתברר שעכשיו גם ילדינו מסרבים לעזוב את הבית עם התבגרותם (מזל שיש צבא חובה). ממש כמו במשפחות האיטלקיות, הם חיים בסימביוזה הרמונית עם ההורים עד גיל מופלג. מה רע? אמא ואבא מכבסים, מנקים ודואגים למכוננית צמודה ולכסף בארנק. ואפשר גם לשכן את החבר או החברה. כי ב"פמילייה" הישראלית, כמו בזו האיטלקית, הילדים הם נסיכים ומלכים, שהכל משרתים אותם בהכנעה ובמסירות.

כה גדולה הזדהותנו עם האיטלקים, עד שגם אצלנו החליטו לאחרונה לחדד ולמסד את ההפרדה בין "הדרום הפרוע" – אזור מסורתי ונחשל, שבו מסוכן לחיות, לבין "הצפון" (צפון תל-אביב) השלו, המשגשג והבינלאומי.

אז מה יש להתפלא על השחיתות בספורט, בפוליטיקה ובכלכלה, על אוזלת ידה של המשטרה, על נפוטיזם ועל מאפיונרים אלימים, שחיים חיי מותרות בחסות החוק והמשפט? זה לא אנחנו – זה הם, האיטלקים הנחמדים, שהשפיעו עלינו. מצד שני, אולי זה לא החיקוי. אולי זה המחיר הבלתי נמנע, שגם אנו צריכים לשלם על חיים במדינה עם כלכלה משגשגת, אוכל טוב, חנויות מעוצבות וגדושות סחורה אופנתית, מזג אוויר נוח ואנשים יפים, יצירתיים וחמים, המנהלים מערכות יחסים בלתי אמצעיות ועוסקים באובססיביות באהבה וזוגיות. אולי אלה באמת שני צדדים של אותו מטבע, המשותפת לנו ולאיטלקים.

אם נכונה ההשערה הסוציולוגית הזאת, יש לי בשבילכם בשורה טובה ובשורה רעה. הבשורה הרעה היא שארקדי גאידמק עומד להיות ראש ממשלה. הוא הרי עובד בדיוק לפי ספר הוראות ההפעלה של סילביו ברלוסקוני – אותו מולטי-מיליונר, טייקון תקשורת ומוקד לאינספור חקירות משטרתיות בגין שחיתות (כמובן שמעולם לא הוגש נגדו כתב תביעה) ומי שכיחן תקופה ארוכה כראש ממשלת איטליה. ה"הוראות" הן: קנה אימפריית כדורגל, התראיין תחת כל עץ רענן ושלוט במדיה, תקוף חזיתית את כל מבקרין וזלזל בהם, הקרן ביטחון עצמי, אמץ השקפת עולם שמרנית, התחכך עם סלבריטאים, העסק שוטרים בכירים כמנהלים ותרום

להמונים ביד נדיבה. הבשורה הטובה היא שאנחנו הולכים להיות אלופי העולם בכדורגל. טוב, אולי לא במונדיאל הבא.

אני לא יודע למה, אבל התחזית הזאת מזכירה לי את המערכון המשכיב של חברת לול האלמותית, שמסתיים בקטע שבו שני חיילי הלגיון הרומאי (אריק איינשטיין ואורי זהר לבושים בחצאיות וסנדלי צנטוריון) צועקים אל מול חומות המצודה הארץ-ישראלית: "יאללה בית"ר, יאללה!"

בעיות משמעת הן בעיות משמעות

(ריאיון משותף עם ד"ר תמר אלמוג)

פרופ' עוז אלמוג הוא סוציולוג של החברה הישראלית. ספרו הצבר - דיוקן, שראה אור ב-1997, הוא מחקר מלומד וקריא (שהיה לרב מכר) על עיצוב הזהות הישראלית ועל שקיעת האליטה בישראל. ד"ר תמר אלמוג עוסקת בהיבטים שונים של החינוך, בעיקר בהיבט הדיגיטלי שלו. הם זוג נשוי, חברים עוד מבית הספר. שניהם חוקרים ומלמדים באוניברסיטת חיפה. בין המשרדים שלהם באוניברסיטה מפריד מרחק קצר. בשנתיים האחרונות הם עוסקים בהתלהבות בהקמת פורטל אינטרנטי על החברה הישראלית. נראה שבשנים הקרובות כל השיעורים והעבודות בבית הספר שיעסקו בהיבט כזה או אחר של החברה הישראלית יתבססו עליו.

השיחה עם השניים נסבה על בעיות המשמעת בבתי הספר שלנו - מהיכן הן נובעות, מה המשמעות שלהן, כיצד פותרים אותן. התכנית המקורית הייתה שעוז יספק להן הקשר סוציולוגי, ותמר - הקשר חינוכי, אך הדחף לתקוף את בית הספר הקיים ולהמציא לו חלופה גבר על חלוקת העבודה הדיסציפלינארית ביניהם. היו בעיות משמעת בריאיון הזה.

יורם הרפז: בעיות המשמעת בבתי ספר בארץ הגיעו לדרגה כזאת שלמורים קשה לנהל שיעור נורמלי. חלק גדול מזמן השיעור מוקדש לטיפול בבעיות משמעת. לא נראה לי שיש הרבה מערכות חינוך בעולם שיש בהן בעיות משמעת בדרגה כזאת. מה גורם לכך?

עוז: לבעיות המשמעת שני גורמים עיקריים - ההקשר החברתי הרחב וההקשר החינוכי הספציפי. בעניין ההקשר השני, החינוכי, צריך לומר באופן ברור: בית הספר במתכונתו הבסיסית המוכרת הוא "פאסה".

יורם: אולי נתחיל דווקא בהקשר השני, כי בית הספר הוא אולי "פאסה" בכל מקום, אבל לא בכל מקום יש בעיות משמעת כמו אצלנו. אילו תכונות של החברה והתרבות שלנו יכולות להסביר את בעיות המשמעת בבתי הספר שלנו?

עוז: יש תכונות רבות ושונות. קודם כול אנחנו יהודים, וביהדות יש גישה הומנית מובנית. זו דת ששחררה את העבד ודאגה ליתום ולאלמנה כבר לפני אלפי שנים. נוסף על כך כעם נרדף פיתחנו רגישות לנרדפות והזדהות עם סבל. שני הגורמים האלה עושים אותנו רכים, אם לא רכרוכיים, בנוגע להצבת גבולות ולענישה. זאת ועוד: כעם שחי מאות שנים בגלות, היינו מה שהסוציולוגים מכנים "עם ספר", עם שחי רחוק מהמרכז, שחייו מקובעים פחות בכללים פורמליים. יתרה מזו, בהיותנו עם גלותי התייחסנו לחוק כאל חוק של אחרים, חוק של הגויים, שאינו מחייב אותנו, כי הוא חיצוני לחוקי ההתנהגות המחייבים של היהדות (המצוות והנורמות הדתיות), רואה בנו זרים ולא אחת גם מופנה נגדנו. למדנו לתחמן, לחתוך קצוות, לעקוף מכל צד אפשרי. כשהגענו לכאן עם כל המטען הזה יצרנו חברה חדשה, שאין לה עדיין מסורת מרובדת ויציבה והיא אינה יודעת כיצד להתייחס למדינה ולרשויות החוק שלה. הקמנו מדינה בכוח האלתור, כי עמדנו מול אתגרים חדשים ולא היו לנו משאבים. האלתור נמשך עד היום. יש לו יתרונות רבים, אך גם חסרונות לא מבוטלים. הישראלים מרכיבים להתגאות בעובדה שהם לא מרובעים, וזה נכון, אך יש לכך מחיר: החוק הופך להמלצה, ואין מסורת של *going by the book* – מה שנדרש מכל חברה ממושמעת. ואל תשכח שאנחנו גם קטנים ומשפחתיים: כולם מכירים את כולם ואין את המרחק, ואולי גם את הניכור, הנחוצים לאכיפה ולענישה. המורה, השוטר, השופט, מסתכלים עליך ורואים את עצמם, ולכן גם נוטים לרחם ולסלוח. באמריקה, למשל, אתה לא מדבר עם שוטר. אמריקה היא "חברת קו": עד לקו תעשה מה שאתה רוצה, אבל אם חצית אותו – אין רחמים. אם אצלנו חצית את הקו, אתה מגלה שיש אחריו עוד ועוד קווים שאפשר לחצות. וכמובן, יש את בעיות הביטחון שמזיזות כל בעיה אחרת הצדה, ובכלל זה את בעיית אכיפת החוק והמשמעת. ככה זה, מאבק על הישרדות דוחה מאבקים אחרים, פחות חשובים.

תמר: והילד הזה שעושה לך עכשיו צרות בכיתה אולי יתגייס לצבא וישמור עליך, אז איך את יכולה שלא לוותר לו. וחוץ מזה, את המשמעת הוא יקבל כבר שם, בגולני...

עוז: ועוד דבר. אל תשכח שאנחנו תופסים את עצמנו כעם הנבחר, והישראלי, הצבר, הוא הבן הנבחר של העם הנבחר, ומכאן נובעת היהירות שלו. משמעת מחייבת ענווה, ואצלנו "למה מי אתה?!" ו"אתה לא תגיד לי מה לעשות!" אבל ההקשר הפורה ביותר לדיון בבעיות משמעת אינו העבר הלוקלי שלנו, אלא ההווה הגלובלי והדיגיטלי שלנו.

יורם: כלומר?

עוז: העולם, ובתוכו אנחנו, נמצא בתקופת מעבר, תקופה של בין השמשות. דפוסים ישנים של יחסי גומלין עוברים שינוי עמוק הנובע משינויים טכנולוגיים דרמטיים. המערכות הישנות, שפעלו במשך מאה השנים האחרונות, מאז המהפכה התעשייתית, כבר לא ישימות כבעבר. אבל למרבה הצער עדיין לא יצרנו אלטרנטיבות מתאימות ואנחנו עדיין בשלב החיפושים וההתאמות – זה שלב ביניים רגיש ובמידה רבה גם מסוכן. ה"שרוליקים" שהקימו את המדינה גדלו בחברה לאומית, שיסודותיה נוצקו במהפכה התעשייתית; השרוליקים בימינו צומחים לתוך המהפכה הדיגיטלית. הם כבר בפנים. המורים שלהם, האוניברסיטאות והמכללות שמכשירות את המורים, בית הספר ומשרד החינוך, תקועים עם רגל אחת או שתיים עמוק בעולם של אתמול. הצעירים סובלים בתוך מערכת חינוך אנכרוניסטית, שאינה מתאימה לעולם שלהם; בעצם לא רק שלהם, גם אני לא הייתי מחזיק מעמד אפילו דקה בבית הספר של היום. למען האמת, גם כשהייתי ילד בקושי החזקתי... בחוץ הכול מתפוצץ מיצירתיות וחדשנות, ובבית הספר הכול אטי, סמכותי, משעמם להחריד.

תמר: ובצד הפער הזה – שמסביר את בעיות המשמעת – בין בית הספר לחיים בחוץ, יש את הגישה הפידוצנטרית (מהמילה היוונית pedo, ילד) שתורמת להן: הילד במרכז וצריך לספק את הרצונות והגחמות שלו. ה"בא לי" הזה של ילדים עושה לי חררה. אתה ודאי מכיר אותו. "בא לו" לאכול עכשיו, או לשמוע טראנס או לקלל. "בא לו". אז מה, תגיד לו "לא"? אנחנו עומדים חסרי אונים לעומת מה ש"בא להם". למה? כי הילד הפך מנסיך למלך עריץ שכולם נתונים למרותו. הפסיכולוגיה הרווחת, על הציוויים

המוסרניים שלה, הפכה לדת פדגוגית שמסרסת את כולנו. בשם הרגישות לצרכיו של הילד, הולדנו כאוס חברתי ומוסרי.

יורם: אז מה ימשמע את הילדים שלנו ואותנו כחברה?

עוז: אין פתרונות קסם, אבל יש תהליכים שיכולים לכייל מחדש את מחוג המשמעת. למשל, הקפיטליזם. אני לא נכנס כרגע לזיהומים הרבים הנלווים לכלכלת השוק, אבל לפחות בתחום המשמעת, הקפיטליזם נושא הבטחה מסוימת. הכלכלה הקפיטליסטית מבוססת על משמעת, על מוסר תשלומים, ואצלנו יש אוברדרפט. זה לא יוכל להימשך. השוק מחייב משמעת. סדר, עמידה בהתחייבות ועמידה בלוח זמנים הם השמן בגלגלי הקפיטליזם.

יורם: הקפיטליזם הישראלי בפריחה חסרת תקדים, וכך גם בעיות המשמעת.

עוז: אימצנו את כללי השוק הקפיטליסטי אבל לא הפנמנו את התרבות המלווה אותו. ייקח עוד זמן, אבל כבר יש סימנים. בתחום השירות ללקוח, לדוגמה, אנחנו משתפרים כל הזמן. פתאום הצבר המחוספס הופך לאדם אדיב, ששואל את הלקוחות בעדינות: "הכול בסדר?", "אפשר לעזור?" מה קרה כאן? זה החינוך שילדינו קיבלו בבית הספר? ממש לא. זו התחרות החופשית, זה השוק.

תמר: אבל גם לאחר שהקפיטליזם ימשמע אותנו, בעיות המשמעת בבתי הספר יימשכו. הן יימשכו משום שביית הספר הוא חסר משמעות מבחינת התלמידים. בחשבון אחרון, בעיות המשמעת הן בעיות של משמעות. בחיים שמחוץ לבית הספר הצעירים רגילים לחיים עמוסים בגירויים: גלישה באינטרנט, שיחה בסלולרי, שליחת מסרונים, "דיבור" עם חברים במסנג'ר, צפייה בערוצים שונים בטלוויזיה – והכול כמובן בעת ובעונה אחת. לעומת זאת בעולם של בית הספר מצפים מהם להקשיב למורה במשך 45 או 90 דקות בלי תזוזות מיותרות. זה מדיום חדגוני ואטי מדי עבורם. הם היו רוצים "לזפזף" את המורים שלהם, ליצור לעצמם גירויים ואתגרים חדשים, אך הם נאלצים לשקוע לתוך פסיביות מדכדכת. אז הם משתעממים ועושים "בעיות משמעת", שביית הספר במתכונתו המוכרת אינו יכול לפתור.

עוז: בעיות המשמעת הן סימפטום ולא הבעיה. כאשר אדם מגיע לחדר מיון עם דימום צריך קודם לעצור את הדימום, אבל אחר כך צריך לעשות את העבודה העיקרית – לאבחן מה גורם לו, מה הבעיה האמיתית. בעיות

המשמעת הן דימום, והניסיונות להתגבר עליהן הן ניסיונות – כושלים בדרך כלל – לעצור את הדימום. חסר אבחון יסודי ואמיץ, ונכונות לומר ביושר "חברים, הבניין קורס, בואו ניצוק יסודות חדשים".

תמר: כך שדווקא לבעיות המשמעת יש תפקיד חשוב בשינוי המערכת. בעיות המשמעת הן התרעות שאי-אפשר להתעלם מהן. משעמום אתה יכול להתעלם – לא מבעיות משמעת; הן לא מאפשרות למכונה לפעול. בסופו של דבר תגלה מערכת החינוך שתלמידים שיש להם עניין במה שהם לומדים אינם מפריעים. כדי שבית הספר יהיה מקום מעניין, יש להגמיש אותו; למשל, לאפשר לתלמידים לבחור מסלולים ושיעורים ולהתאים את תכנית הלימודים לרצונות וליכולות שלהם. צריך להבין שעידן השיעור הפרונטלי הגיע לקצו. צומחות אלטרנטיבות והן משתכללות ומתפשטות עם התפתחותן המהירה של טכנולוגיות למידה.

עוז: ההפרעות הן איתותים. אנחנו לא קולטים אותם כי אנחנו מפחדים, כמו רשרושים בלב שמישהו מתעלם מהם כי הוא פוחד מניתוח. כאשר אנחנו קולטים משהו אנחנו ממהרים לתת אקמול – מעלים קצת את שכר המורים, מציעים תכנית לימודים חדשה, משנים את מתכונת בחינות הבגרות.

תמר: צריך לשאול את שאלת היסוד: מהו הבוגר הרצוי שלנו; עם מה אנחנו רוצים שתלמידים יצאו מבית הספר. מהתשובה לשאלה הזאת צריך לגזור את כל מרכיבי הסביבה החינוכית. הסביבה הזאת צריכה להתאים לסביבות האחרות שאנחנו חיים בהן – לבית, למקום העבודה, לקניון, לאתרי הבידור והנופש.

יורם: נשמע הגיוני. מדוע אנחנו לא עושים את זה?

עוז: כי אנחנו חברה בדקדנס; לא רק מערכת החינוך, גם מערכות אחרות – הצבא, הפוליטיקה. אנחנו מסרבים להבין שאנו חיים בעידן של מהפכה בכל תחומי החיים, כמו בעיצומה של המהפכה התעשייתית. צריך להבין שמה שהיה לא יהיה. והפתרון איננו בהחזרת הגלגל לאחור, גם משום שבמכונה החדשה אין יותר גלגלים, אלא שבבים.

תמר: המחשב הוא בסיס לסביבה חינוכית חדשה, רבגונית, אינטראקטיבית ומותאמת ליחיד. במקום לבנות סביבו סביבה לימודית חדשה אנחנו

מכניסים אותו לסביבה הבית-ספרית הישנה, כמו אדם מן המאות הקודמות שמראים לו מכונית והוא שואל איך רותמים אליה את הסוס.

עוז: יכולנו להיות מעצמת היי-טק פדגוגית, לייצא פדגוגיה היי-טקית לכל העולם, ובמקום זאת אנחנו מכלים את כוחותינו במאבק שאין לו סיכוי בבעיות משמעת.

יורם: המהפכה ההיי-טקית בחינוך צריכה להתחיל כאן, אצלכם, באוניברסיטה, בבתי הספר לחינוך.

עוז: זאת הבעיה. בתי הספר לחינוך מפגרים בתחום הזה. נמצאים כאן מורים שמלמדים פדגוגיה כאילו אין בעולם מחשבים. רובם חיים באמצע המאה הקודמת, שבה עוצבו. במקום ללמד את הסטודנטים כיצד לפעול בכיתה המסורתית, צריך לפתוח כאן חממות לפיתוח אמצעי למידה דיגיטליים, שיהוו בסיס לכיתה חדשה ומרתקת.

תמר: תמיד עולה, כמו מנטרה, הטענה: "אז מה עם הצד החברתי, מה עם המגע האנושי?!" התשובה שלי היא: "תעשו פעילויות חברתיות; תהפכו את בית הספר למרכז של פעילויות חברתיות". אין מה לדאוג, ילדים לא יהפכו ליצורים א-סוציאליים המתבודדים מול מחשב; יש להם צורך באינטראקציות חברתיות, שאת חלקן, אגב, אפשר לעשות באמצעות המחשב.

עוז: למה ילדים מצליחים במבחני תיאוריה בנהיגה? כי יש להם מטרה, ויש להם אמצעים – אתר באינטרנט או ספרים. אם יש מטרה משמעותית ויש אמצעים להשיג אותה, יש למידה.

יורם: צומח כאן מודל חדש לבית ספר.

עוז: נכון, הכיתה כמרכז תמיכה, המורה כיועץ לימודי, בית הספר כסביבה עתירת אמצעים, והעיקר – מטרה משמעותית. תן לילד מטרה שהוא מעוניין בה, תן לו סיוע מתאים ותקבל למידה בעלת איכות אחרת. אני רוצה להדגיש – "אין תורה נקנית אלא בייסורים". אנחנו לא מדברים על "למידה בסבבה". צריך להרגיל צעירים גם לעבודה קשה, אך עבודה קשה בעלת משמעות.

תמר: מובן שצריך לפתח פיגומים מתאימים. ללכת עם הילד, לאט לאט, לפי גילו ויכולתו. לתת לו חוויות של הצלחה, לפתח משמעת עצמית, לתת לו תשתית ללמידה עצמאית.

עוז: משמעת היא קריטית, אבל משמעת פנימית. לקחת על עצמך משימות – תעמוד בהן. אין פשרות בעניין זה. הדרישות יהיו מחמירות, אולי אפילו מחמירות יותר מהיום. דרישות מחמירות אינן פוגעות במוטיבציה הפנימית, להפך; הן ביטוי ליחס רציני כלפי התלמיד ולאמונה ביכולתו. ושוב, אני רוצה להדגיש את נקודת המוצא לדיון על מצב החינוך: הרכבת יצאה מהתחנה והיא שועטת במהירות עצומה. אי־אפשר להחזיר אותה לתחנה וגם לא לעצור אותה; אפשר לשמור אותה על הפסים ולכוון אותה. בית הספר לא יחזור להיות מה שהיה, כשם שהתעשייה לא תחזור לפס הייצור. יש תהליכים שאין מהם חזרה.

תמר: בית הספר שלנו יתבסס על אחריות אישית של כל תלמיד ללמידה שלו, על למידה עצמית, בחלקה מרחוק. הוא יהיה מרכז לתמיכה וייעוץ ולפעילויות חברתיות. בית הספר יכלול אמצעי העשרה כמו אולפני הקלטות וחדרי מחשב ושרתים. יהיו בו גם מרכזי ספורט וחברה, כגון אולם מופעים, בתי קפה ומסעדה, מגרשי ספורט וחדרי חוגים. הוא ידמה למתנ"ס משוכלל ואסתטי, שיהיה כיף ללמוד ולבלות בו. התלמיד יבחר אם לבצע חלק מהמטלות בבית או בבית הספר. אבל לכל תלמיד יוגדרו יעדים ולוחות זמנים שהוא יצטרך לעמוד בהם, בלי פשרות. התלמיד יהיה שותף בהגדרת היעדים ולוחות הזמנים להשגתם. אני חושבת שמחכה לנו הפתעה: במצב כזה רבים יעדיפו להגיע מרצונם לבית הספר.

יורם: האם מערכת החינוך שלנו מסוגלת להקים בתי ספר כאלה?

תמר: לצערי, על בסיס ניסיוני, הגעתי למסקנה שלא. המערכת מסורבלת, מבובלת ותשושה. אין לה כוחות לבנות את עצמה מחדש לנוכח הדרישות של המציאות. שינוי מהותי יכול לבוא רק מבחוץ.

עוז: צריך לתת לשטח לפרוץ ולהסיר מכשולים. תן לחברה חופש לעצב את החינוך של ילדיה, ותראה אילו אפשרויות חינוכיות תקבל. מהאפשרויות הללו יתמסדו חלופות מוצלחות לבית הספר המסורתי.

יורם: שוב, השוק החופשי יפתור את הבעיה.

עוז: זו לא המלצה, זו תחזית. לא הממשלה יצרה את ההיי־טק ששינה את פני התעשייה. לא הממשלה יצרה את התקשורת הרב־ערוצית. הם נוצרו מכוחות השוק. בשלב מסוים הזרם היה כל כך חזק עד שנאלצו לפתוח את הסכר. גם במקרה זה, משרד החינוך מנסה לחזק את הסכר ביצירת פתחים קטנים, אבל בסופו של דבר הסכר יקרוס תחת זרם החידושים.

יורם: אז אנחנו בשלב מעבר. איך מנהלים אותו?

עוז: להפריע כמה שפחות. לאפשר לשטח לפתח חלופות מכל הסוגים. לעודד יזמות חינוכית. מי שירצה חינוך טוב – שישלם, כמו שמשלמים למורים פרטיים או לבתי ספר פרטיים. איך נביא מורים ובתי ספר טובים לאלה שאינם יכולים לשלם? נסבסד אותם. זה המקום שבו הממשלה יכולה וצריכה להתערב.

יורם: אז איך להתייחס לבעיות המשמעת: כמחאה צודקת של הנוער או כהתפרצויות שיש לרסן?

תמר: גם וגם. בעיות משמעת אינן רק מחאה לגיטימית. כמו שאמרנו הן גם ביטוי לרפיסות של חברת המבוגרים, לחולשה של חברה ליברלית שאיבדה כיוון. אבל כאשר תיבנה כאן מערכת חינוך חלופית, על בסיס דפוסים אחרים של הוראה ולמידה, מערכת מותאמת למקום ולזמן, תהיה ירידה משמעותית בבעיות המשמעת.

המראיין: יורם הרפז, בעיות משמעת הן בעיות משמעות, הד החינוך, אוקטובר 2007.

דיאטה לג'אנק התקשורת

לפעמים זה מרגיש כאן כמו בהרקדה המונית. האווירה דביקה, הרגליים כושלות, הגוף מזיע, אבל בסך הכל "עושים חיים". פעם רקדנו "בקטנה", והמרקיד היה איזה יאצק של התנועה. היום זה כבר טראנס-הורה והדי-ג'יי, שמשגע לכולנו את השכל, היא תקשורת ההמונים.

בעידן שלפני מהפכת התקשורת היינו 'שפוטים' של מקסימום שתיים-שלוש אופרות סבון והתייצבנו בדם מתוח רק ל"סיבה למסיבה" של סוף השבוע. היום גם תכניות החדשות הפכו לבידור ממכר. הנה, או-טו-טו תסתיים הטלנובלה הפתלתלה "סקס, שקרים ואישיות ציבורית", שריתקה ובלבלה יותר מהסופרנוס. אין בי עדיין וודאות מי הטוב ומי הרע, מי המנצל ומי המנוצל, ובעצם, למרות שפע הכתבות והמאמרים, עד לרגע זה איני יודע מה בדיוק התרחש. אני רק יודע שהיה "אקשן" והרבה יצרים ורגשות.

אני מודה שלאורך פרקי הסדרה שיניתי אינספור פעמים את דעתי ואת מוקד הזדהותי. נדחיתי ואהדתי חליפות את רמון, החיילת המוטרדת, קצב, גילה, א', כ', המשטרה, הפרקליטות, היועץ, הדוברים, התקשורת, וכל יתר השחקנים והניצבים. הייתי פמיניסט ושוביניסט, רציתי גם דם וגם רחמים, נקם ומחילה. ואני עדיין דרוך לקראת ה"גרנד פינאלה", שיבוא או שלא.

גם השעשועון הפוליטי הקודם, "הכה את המנהיג" הדביק אותי למסך ולעיתון. אין מה להגיד, מעונה לעונה זה נעשה מהיר, דחוס ודרמטי יותר. בסבב הנוכחי היה "הרבה דם", ותוך מספר מצומצם יחסית של פרקים חזיתי בפה פעור בחיסולם המתוקשר ומתוזמר של שני גיבורי-על טרגיים (פרץ וחלוץ). וכאילו זה לא הספיק גם בשני קמבקים מפתיעים של גיבורי הפרקים הקודמים (ברק וביבי). וכמובן גאידמק הנפלא. אין ספק, ז'אנר

בידורי סוחף, שלא הפסיק להפתיע ובוודאי עוד ידהים. מה שבטוח לא מצ'עמם.

אבל עכשיו ברצינות, תעצרו לרגע ותשאלו, מה קורה כאן? מה זה הטירוף הזה? כיצד קרה שהחיים נצבעו בצהוב וכולנו נעשינו רכילאים שמכורים לעוד פיסת מידע זולה? כיצד הפכה התקשורת לזירה רומאית שבה בכל שבוע נזרק מישהו חדש ללוע האריות, לצהלת הקהל צמא הדם.

כיצד עוצרים את הסחף וחוזרים לשפיות? התשובה כלל אינה פשוטה. לא רק משום שכבר התמכרנו, אלא משום שתקשורת היא תמצית הדמוקרטיה ומשום שלצד התוצרים המכוערים התקשורת גם מייצרת דברים נפלאים, מחייה ומטייבת מאד את חיינו.

הפתרון טמון אפוא קודם כל בנו – הצופים, הקוראים, המאזינים, הגולשים. נצטרך לשכלל את המוניטורים שלנו, כדי שנוכל להפריד ביעילות בין המוץ לתבן התקשורת וכדי שנהיה נתונים פחות למניפולציה רגשית ושכלית שמפעילים עלינו. נצטרך לפתח איפוק וריסון מפני הג'אנק פוד התקשורת כדי לשמור על עצמנו מלהיגרר ולהתמכר. זה האתגר הגדול של העידן החדש שבו אנו חיים. אנו כבר לומדים לעשות זאת בתחומים רבים אחרים. למשל בתחום הקניות והמזון. בקיצור, נצטרך להתחיל בדיאטה תקשורתית, לבחון היטב מה מאכילים אותנו ולבקר ולהעניש את המרעילים.

גלגל הצלה' לערביי ישראל

אנשים נוטים לראות בתוכניות ה"שואו" בטלוויזיה לא יותר מסתם בידור, אבל המחקר מוכיח שלטלוויזיה כוח השפעה עצום, ולעתים מה שנראה כשעשוע גרידא מתגלה בדיעבד כציון דרך תרבותי חשוב. אפשר להתווכח על איכויותיה של התוכנית "כוכב נולד", אבל דומה שבדבר אחד אי-אפשר להטיל ספק, והוא חשיבותה התרבותית. די בעובדה שהצליחו להפוך ילדת פרברים לאלילת נוער וגיבורת תרבות כדי להקנות למפיקי התוכנית מקום בגן עדן. עכשיו, הם השכילו להחזיר את מרים טוקאן לתוכנית, באמצעות "גלגל הצלה", ונפתח חלון הזדמנויות נוסף לקירוב הפריפריה למרכז.

השתתפותם של אזרחים ערבים בתוכניות המשודרות בערוצי הטלוויזיה בעברית בכלל, ובתכניות עתירות רייטינג בפרט, היא לצערנו עדיין מחזה נדיר שבדרך כלל פועל לטובת המתמודדים החלוצים שסדקו את תקרת הזכוכית. המראה הלא שגנתי והסמלי של צעירה ערבייה השרה להיטי עבר עבריים (מוסיקה עברית היא עדיין אחד מסמלי הישראליות), ובמבטא כבד, הוסיף מן הסתם נקודות זכות לטוקאן בעיני הצופים. אולם טוקאן הצליחה להתברג לשלבים הגבוהים בתחרות, ואף נחשבה לאחת המועמדות להגיע לגמר, לא בגלל מוצאה הערבי. היא הצליחה כי היא באמת מוכשרת ומביאה איתה משהו שטרם נראה עד היום על במת "כוכב נולד" ובכלל.

אם תשאלו ערבים ישראלים מדוע הודחה מרים טוקאן, התשובה השכיחה שתקבלו היא זהותה הערבית. הביאו אותה, הם יאמרו, כדי לקשט את התוכנית ב"ערביית מחמד", לייצר סקופתקשורת - מצג שווא מזויף של שוויון וסולידאריות יהודית-ערבית. לכן, לאחר שהתדמית מוצתה זרקו אותה ולא אפשרו לה לנצח את היהודים.

טיעון הקיפוח הוא בדרך כלל הטיעון הקל והפשטני ביותר, והוא משמש ערכים רבים כהסבר שליף ויעיל מבחינה פסיכולוגית לכישלון או לאי-הצלחה בכל תחום. בקרב המנהיגים הערבים זה ההסבר הכמעט בלבדי למגוון רחב של תופעות בחברה הישראלית. הדפוס הזה עושה עוול הן ליהודים והן לערבים ומונע מהאחרונים להתקדם ולהצליח. היהודים בישראל אכן מלאי דעות קדומות וסטריאוטיפים ביחס לאוכלוסיה הערבית, ואפליה מסוגים שונים עדיין רווחות במקומותינו. אבל הישראלים אינם גזענים מטבעם, והם אוהבים אנשים מוכשרים, בעלי תעוזה וביטחון עצמי.

לו היה המיעוט הערבי מאמץ את דפוסי ההתנהגות של המיעוט היהודי המופלה בגולה, הוא היה משפר את מצבו בכל המובנים, ובוודאי את מעמדו ותדמיתו החברתית. המענה של היהודים לדעות הקדומות של הגויים הייתה הצלחה, שהובילה בסופו של דבר להכרה והוקרה. הם לא ביקשו טובות, לא התבכיינו על היעדר תמיכה, אלא יצרו בכוחות עצמם תרבות של הצטיינות, שמתחילה בביקורת עצמית ובשאיפה תחרותית להוכיח שהם הטובים ביותר. הם עשו את מה שמרים טוקאן עשתה - מעשה אמין שהוביל ועוד יוביל אותה בעתיד להצלחה גדולה.

ספק אפוא אם מוצאה של מרים מסביר את הדחתה המפתיעה. היא הודחה בין השאר משום שבניגוד למועמדים אחרים בתחרות, שזוכים לתמיכה גדולה מצד קבוצת ההשתייכות שלהם (משפחה, עדה, מקום מגורים, מסגרת דתית וכ"ו), טוקאן לא קיבלה סיוע מסיבי מקבוצת ההשתייכות שלה - בעיקר צעירים ערבים, שמשקלם הדמוגרפי יכול להכריע את התחרות.

למרבה הצער הציבור הערבי, טרם הבין מהם נתיבי ההצלחה וההתקבלות בחברה הדמוקרטית בכלל ובחברה הישראלית בפרט. הצלחה תלויה קודם כל במוטיבציה להצטיין ובנכונות לעשות דברים בכוחות עצמן. וכמובן גם בהטיית שכם משותפת של בני הקבוצה למען הצלחת חברים בשעת מבחן.

ערביי ישראל, שבחרו עד עכשיו להתנתק מהתרבות הישראלית הפופולארית, היו צריכים להתגייס למען הצלחתה של מרים טוקאן, ולו בגלל שהיא כה מוכשרת ופופולרית ובגלל שהיא יוצרת מיוזג אמנותי-ישראלי נדיר בין מזרח למערב. אבל גם בפעם ההיא, כמו בפעמים הקודמות, הם לא היו מסוגלים להתלכד למען מטרה טובה, ובמקום לצפות באופן אקטיבי

בגיבורה המייצגת לראשונה גם אותם, המשיכו בצפייה פאסיבית ומנוכרת ב"סופר סטאר" – "כוכב נולד" של העולם הערבי, שמפיקו דחו בזמנו מועמדים ערבים עם דרכון ישראלי.

מרים טוקאן חייבת לזכות ב"כוכב נולד" שלנו בגלל שהיא הטובה והמרגשת מבין המועמדים בתחרות ובגלל שבחירתה תוכל להוות טיפה ערבית ראשונה בזרם גיבורי התרבות הצעירים בישראל. עכשיו כבר אין תירוצים. אם גם הפעם ערביי ישראל לא יחליפו ערוץ ויישארו פאסיביים, שלא יבואו אחר כך בטענות.

הספינינט ואנחנו

סליחה, אתם השתגענתם, ירדתם מהפסים?! מה זה השטויות האלה?! זו היתה התחושה שלי, ואפשר להניח של עוד רבים כמוני, כאשר כלי התקשורת התעקשו לעדכן אותנו בתספורת של נינט בסוף השבוע. אמנם כבר התרגלנו לקבל דיווחים שוטפים על "המאמי הלאומית" וקורותיה בעמים: מה לבשה, מתי חייכה, מה אכלה ועוד עניינים "חשובים". אבל הפעם היה זה באמת ציון דרך חדש של שפל תקשורתי ותרבותי נמשך.

על מה ולמה התנוססה תמונת ענק של נינט בעיתונים - גדולה וכוללת בהרבה מתמונות סמוכות של חיילי גולני השבים פצועים משדה הקרב ומתמונת נכה אומלל שקפא למוות? זה קרה כי נינט הסתפרה. אחרי הפוני והקארה הגיע שעתו של 'הקצוץ של המדינה' (אני מצטט) וזה היה אירוע שהצדיק לדעת העורכים את הפרסום הגרנדיוזי.

באופן כמעט אירוני, ובוודאי סמלי, מתחת לידיעה המרעישה על התספורת החדשה, הופיעה הידיעה המטרידה ש"תלמידי ישראל מובילים בעולם בשנאה לבית ספר". מי שלא רואה את הקשר בין הדברים, עיוור או תמים. לא בכדי הצעירים, שמתים על נינט, לא ממש מתים ללמוד.

מעבר לכך שפרסום התמונה והידיעה על הפארקאטע תספורת נובע משיקול דעת עיתונאי מזעזע, ושיעבוד כל ערך מקצועי לטובת רייטינג זול, מדובר במעשה בלתי מוסרי בעליל. הגיע הזמן להגיד לברוני התקשורת שהם משחקים משחק כפול וצבוע. אי אפשר יום אחד להתפלץ מהידרדרות מצב החינוך וההשכלה, ומהתפשטות נגע הבורות והחומרנות (כתבה צנועה וסתמית על השביתה הנמשכת באוניברסיטאות נדחקה לעמודים פנימיים יותר, וזה אומר דרשני), ויום אחרי להעלות על נס את תרבות השום-כלום. כי פרט לניפוח המניפולטיבי שעושה התקשורת לסלבריטאים דה-לה-שמאטע, מועבר כאן גם מסר פגום לציבור. המסר הוא שלא צריך לעשות הרבה כדי להתפרסם.

נינט היא זמרת ושחקנית מתחילה שהרקורד המקצועי שלה לא מגיע לקרסולי הרקורד של עשרות אמנים ישראלים שהשיגו פי מליון ממנה – כמותית ואיכותית כאחד. פרסומה חסר התקדים לא בא בשל הישגיה המקצועיים יוצאי הדופן, ואפילו לא בשל פעילותה למען החברה. כזכור, 'ליידי די', הבריטית המלכותית והנאווה, שנחשבה למגה-סלאב, זכתה לפרסום עולמי בין השאר משום שסייעה לנדכאים ברחבי העולם ותרמה להקטנת הסטיגמה סביב חולי האיידס. אצל הבריטים הסלב היתה "ליידי" תרתי משמע, ואילו אצלנו תואר האצולה הוא "מאמי"; כי בישראל תרומה ממשית לקהילה, לאמנות או למדע לא הכרחית כדי לזכות בפרסום רחב היקף. כדי להפוך לידוען (שזה משהו קצת אחר מ'אדם עם מוניטין') כל מה שנדרש זה יופי, חביבות וקמצוץ כישרון; וכמובן "להתגלות-עאלק", כלומר להיות מסומן על ידי התקשורת.

אני מודה, נינט באמת "מאמי". יש לה "לוק" סקסי, חיוך ביישני כובש וקול נעים. היא גם מקרינה חום אנושי וטוב לב. אבל אם זה מה שמספיק במדינת ישראל כדי להפוך ל-"הכוכבת", בהא הידיעה, אנחנו בצרות. מדוע להשקיע שנים בלימודים מפרכים (ובכלל זה לימודי משחק ושירה)? מדוע ליצור בעצמך ולהתאמץ להיות מקורי? מדוע להשתפשף ולפלוס דרך? כשהכל אינסטנט ו"כזה כאילו", באמת אין צורך לטפח מערכת מפוארת של השכלה ועוד כמה מוסדות חשובים, שתובעים עבודה קשה ולא מביאים תהילת אינסטנט.

התחזית שלי היא שהבלון התקשורתי של נינט יתפוצץ בקרוב מאוד, ועוד לפני שהסינדרלה מקריית גת תפרע את הצ'קים השמנים מחברות הפרסום, היא תמצא עצמה תחת מתקפה תקשורתית. כשם שהתקשורת רוממה אותה ללא שום פרופורציה, היא גם תתעלל בה ללא שום פרופורציה. ככה זה בתעשיית הפרסום הכוזבת. בסופו של דבר נינט, כמו ידועני-מריונטה רבים אחרים, היא רק כלי משחק.

אני מאחל לבחורה החביבה הזאת שתשרוד את התהליך הזה, ואני מאחל לנו, כחברה, שנשרוד את תקופת הטמטום התקשורתית והתרבותית, בדרך לעידן השפיות.

הפתרון ה"מטורף" לסכסוך

נתנאל יפה: מהי הסיבה לכך שהישראלים אדישים לכיבוש (או סכסוך, או כל שם אחר שתבחר)?

עוז: השאלה על "הכיבוש" מסטה את הבעיה האמיתית: גם אם נצא עכשיו מכל יהודה ושומרון, כפי שיצאנו מעזה זה לא יפתור את הסכסוך. כי כרגע "אין עם מי לדבר". זו כבר מזמן לא דעה של אנשי ימין.

נתנאל: אז אין לך איזה רעיונות יצירתיים לפתור את הבעיה?

עוז: דווקא יש לי רעיון גולמי שזקוק לעיבוד. אבל קודם בוא ננתח את האופציות.

נתנאל: בבקשה

עוז: האופציה הראשונה היא ללכת באמצעים כוחניים, על פי מתווה הימין. להכות בפלסטינים עד חורמה, מתוך הנחה, מוסרית, שמי שמוכה מותר לו להכות חזרה, ללא קשר לשיקולים תועלתיים כאלה ואחרים; מדינה שיש לה כבוד עצמי, שיש לה מחוייבות לאזרחיה, צריכה להחזיר מנה אפיים לצד האלים המנסה להחריבה בכל האמצעים. לגישה הזאת יש היגיון שאומר כך: נכון שהם הראו חסינות, שיש להם כוח עמידה, ושמצבם כל כך גרוע, שלמעשה הם לא נשברים והם לא לומדים לקח; אבל מה? אתה אומר, יש איזה נקודת מאסה קריטית שעוד לא הגענו אליה, שאם באמת היינו מפעילים אמצעים משמעותיים – לא סיכול פה וסיכול שם – בסופו של דבר זה היה שובר אותם.

נתנאל: זה מעט דומה למה שקרה במלחמת לבנון האחרונה.

עוז: נכון. עובדה שברגע שהתחלנו להכות גם בתוך ביירות עצמה, דבר שנמנעו ממנו במשך שנים ארוכות, חלה טלטלה... בסופו של דבר נסרללה

כמעט התחנן להפסקת אש, ולפחות חלק מהלבנונים התחילו לשאול שאלות על הפעולות של החיזבאללה. עד אז הם חגגו בכיירות ונתנו לחיזבאללה למרר לנו את החיים. הפעלת הכוח כאן די הצליחה.

נתנאל: במלים אחרות, אפשר למצוא היגיון בגישה של 'בואו נראה מי ימצמץ ראשון'. אסור לנו למצמץ ראשונים.

עוז: הבעיה עם הגישה הזאת היא, שאף אחד לא באמת יודע אם היא תצליח, כמה זמן נאלץ להמתין והאם יש לנו הכוח שנדרש לכך. אם אתה באמת ישר והגון, אתה צריך להודות שאתה לא יודע. מתנגדי הגישה הזאת יטענו שהכוח לא עובד. ניסינו, היינו שם – פשיטות, סיכולים ממוקדים, ארטילריה... יותר מזה: הכוח מחליש אותנו בהיבט הבינלאומי והכי גרוע, לטווח הרחוק זה עלול להקטין את סיכויי הפיוס, כי יותר ויותר אנשים בצד שלהם נפגעים אישית, ואנחנו יודעים שבתרבות הערבית לא שוכחים ולא סולחים”.

נתנאל: מה הגישה השניה?

עוז: הגישה השנייה, שנסמכת על ההנחה שהכוח לא עובד, גורסת שני דברים: נדבר עם אלה שיש להם גישה מתונה יותר ונחזק אותם – לא רק את אבו מאזן והפתח, אלא גם את האליטה הכלכלית והאזרחית של הפלסטינים, שאותה די פספסנו עד היום. נסמן לתושבים שמצבם משתפר אם צועדים בדרך השלום, כי אנשים נואשים הם שהולכים לקיצוניות. נכפה עליהם שגשוג ואז, כשמצבם הכלכלי ישתפר, זה ישפר את האווירה וכשיר את הלבבות למו”מ, וידחק את הקיצוניים שנבנים על סבל ומצוקה”.

נתנאל: כיצד כופים שגשוג?

עוז: על ידי תמיכה עקיפה וישירה בבעלי עסקים, באנשי חינוך, באנשי תיירות, בחקלאים, בתעשיינים וכו’. מביאים משקיעים מחו”ל, מקלים על הפיתוח הכלכלי, מתווכים בינם לבין אירופאים ואחרים. מעודדים את המגזר הפרטי, לא את הממשל המושחת. תורמים להפרטת החברה הפלסטינית, ודרך ההפרטה הכסף יילך למטרות אמיתיות ולא לכיסי המנהיגים”.

נתנאל: יש כאלה שבוחרים בגישה של "שב ואל תעשה". זו גישה שקונה זמן.

עוז: נכון, הפתרון השלישי הוא באמת לשמר את הסטטוס קוו. כמה שזה נראה מוזר, יש גם פתרון שאומר לא לעשות כלום. מה זה אומר? שכרגע, במצב הנתון, צריך לתת לתהליכים הפנימיים בתוך לבנון ובתוך הרשות הפלסטינית להבשיל. תן להם להתעמת בתוכם כדי להגיע להחלטה לאיזה כיוון הם הולכים. הנה הם כבר התחילו להתקוטט זה עם זה גם בלבנון, גם ברשות, והמאבק הפנימי צריך להיות מוכרע לפני שאנחנו באים. רק אז נדע באמת מול מי אנחנו באים. זה גם בריא יותר. במילים אחרות, אנחנו צריכים לחרוק שיניים. נקרא לזה 'פסק זמן'. בעידן המלחמה הקרה, למשל, מה לא עשו כדי לפשר בין ארה"ב לברית המועצות. זה לא הלך עד שתהליכים פנימיים בבריה"מ הבשילו, הקומוניזם גווע והדרך של רוסיה למערב נסללה.

אני רוצה להדגיש פה דבר אחד – יש תהליכים פנימיים עמוקים וחרישיים שמתרחשים בעולם הערבי, שיש להם עוצמה לא מבוטלת בכלל. התהליכים האלה פועלים בהדרגה לטובת מזרח תיכון חדש ונגד האסלאם הקיצוני. אני מתכוון בעיקר למהפכת התקשורת והאינטרנט. למשל, אתה יכול לראות עכשיו ידיעה שפורסמה בקטן, שאחמדינג'אד הפסיד בשלטון לרשויות המקומיות, בגלל מצבן הכלכלי הקשה של החברה והכלכלה. באיראן יש הרבה מאוד אנשים שיושבים על האינטרנט והם קוראים. בוא ניתן לאימפריאליזם התקשורתי לעשות את שלו. נשב בשקט מבלי להתערב והדברים ייעשו מעצמם, שהרי האדם מטבעו רוצה חירות, רוצה לעשות חיים, לחיות טוב, והאסלאם חונק".

נתנאל: זה עשוי להימשך שנים ארוכות.

עוז: נכון שאם זה ייקח שנים זה יתיש גם אותנו. מצד שני, מניסיוננו למדנו שבעידן הנוכחי, בגלל שההתפתחויות הטכנולוגיות כל כך מהירות, זה יכול לקרות יותר מהר ממה שחשבנו".

נתנאל: כשאתה פורש את האפשרויות המוכרות – פחות או יותר – לפתרון הסכסוך, אינך מסתיר את הספקנות שיש בך לגביהן. האם אפשר להבין מדברייך שבשלב שבו אנחנו נמצאים נדרש פתרון אחר, דחוף ומפתיע יותר.

עוז: דווקא במצבים קשים, מתברר כי היכולת ליזום שינוי משמעותי קטנה. הסיבה לכך הוא החשש מהלא נודע. אתה יודע מה אתה מאבד אבל אינך יודע מה אתה מרויח. לכן המון מערכות לא בריאות וקלוקלות לא משתנות, כמו מערכת החינוך, למשל. כאשר הוצע בזמנו לעבור ל"צבא מקצועי" התגובה היתה 'מה, בחיין, איך אפשר בלי שירות חובה?' גם כאשר וועדת מומחים שהקימה הממשלה הגיעה למסקנה שיש לקצר את שירות החובה לשנתיים, דבר לא יושם. אפרופו, שמת לב כמה קשה לשנות את חוק הנבדל בכדורגל? כל כך הרבה שערים יפים נפסלים בגלל החוק המחמיר הזה, אבל ההתאחדות העולמית לא רוצה לשנות מהפחד שהמשחק יתקלקל. אפילו החלטה על שימוש במצלמות במקרים של שיפוט גבולי לא מצליחים להעביר בהתאחדות הכדורגל העולמית. הפחד מהשינוי חזק מאד.

נתנאל: אז מה אתה מציע לגבי הסכסוך?

עוז: האלטרנטיבה שאני רוצה להעלות היא במסגרת מה שנקרא 'שינוי ממעלה שנייה'. מדעני ההתנהגות אפיינו שני סוגים של שינוי. השינוי הראשון הוא מה שאנחנו קוראים שינוי ממעלה ראשונה, כלומר עוד מאותו דבר – שינויים די קוסמטיים שלפעמים עובדים. השינוי 'ממעלה שנייה' הוא שינוי בלתי צפוי לחלוטין, שפעמים רבות משנה את המערכת עצמה הוא הולך לכיוון אחר לחלוטין, "מחוץ לקופסה". רוב האנשים לא מסוגלים לעשות שינוי כזה ואפילו לא לראות את האפשרות הזאת. לכן, השינויים הללו מתרחשים בדרך כלל באקראי, אפילו מתוך איזה טעות אקראית. אקדים ואומר: התגובה הטבעית למקרא הדברים תהיה שזה נשמע אידיאלי ומטורף, אבל זה מה שאומרים תמיד על שינויים גדולים.

נתנאל: נדמה לי שבספורט זה שכיח.

עוז: בהחלט. זה מה שהופך למשל מאמן מטוב לטוב מאד. קח את פיני גרשון למשל. יום אחד הוא החליט לשים את וויצ'יץ בעמדה העליונה של הפוסט (קו העונשין), כדי שהוא ישחק באופן דומה קצת לזה של השחקנים הנמוכים – יעמוד ויחלק מסירות. זה נשמע בהתחלה ממש מטורף – אם כי הוא לא זה שבאמת המציא את זה – אבל הרעיון הזה הפך את וויצ'יץ

למוסר הכי טוב באירופה, ואולי אחד הטובים בעולם, ואת מכבי תל אביב לקבוצה דורסת. רוב המאמנים לא רק שלא היו מנסים את זה, אלא לא היו חושבים בכלל על האפשרות הזאת. זה אחד הדברים שהופכים את פניו למאמן כל כך מצליח. יש לו דרך חשיבה ייחודית והפתרונות שלו הם במקרים רבים ממעלה שנייה. לנו אין מנהיגים עם פתרונות ממעלה שנייה".

נתנאל: ואם נחזור לסכסוך שלנו?

עוז: עד עכשיו הנחנו שהפתרון לקונפליקט יבוא כמו"מ. צריך רק להביא את הצדדים לדבר. אני טוען שהנושא הזה מוצה. אי אפשר להביא פתרון כמו"מ. למה? קודם כל, כי יש פערים תרבותיים מעבר לפערים הפוליטיים, ובנוסף – לכל אחד שמגיע כמו"מ יש מאחוריו אופוזיציה חריפה וחזקה, שמקשה עליו להגיע להכרעות היסטוריות. יותר מזה – לכל אחד מהצדדים יש משא כבד של סימבוליקה היסטורית, דברים שקשורים לרגש, שאותם כמעט בלתי אפשרי לחצות.

מה אני מציע? נלך לשיטה שיש במשפט: מה קורה כשהצדדים מתדיינים ולא יכולים להגיע להסכם? הולכים לגישור או לבוררות. זה יותר מתאים לנושא הבוררות מלגישור, כי הבורר מכריע ללא צורך בהסכמת הצדדים. אני אומר: קחו את הבעיה ותנו את זה לבורר חיצוני. מה שהוא יחליט נקבל".

נתנאל: קצת הזוי, לא?

עוז: זה הזוי כי זה מחוץ לקופסה – מחוץ לדפוסי החשיבה הרווחים והמקובעים. זו התגובה הטיפוסית לכל פתרון ממעלה שניה – זה אדיוטי, מטורף, חסר סיכוי. כי אתה, כמו כולם, שבוי בקונצפציה שהיא מעגל מחשבתי סגור. כמובן שיש בפתרון שאני מציע סכנה, אבל זה סיכון מחושב והפוטנציאל עצום. מדוע? כי השעון מתקתק לא רק עם הפלסטינים, אלא גם עם הפצצה האטומית. בניגוד לעבר, הזמן פועל לרעתנו וכל קיומנו מוטל על הכף. אנחנו והפלסטינים נלך לבורר בינלאומי, כזה שלא יכול להיות מישהו שמעורב בסכסוך – לא ארה"ב, למשל, שנחשבת למוטה לטובתנו".

נתנאל: איך מוצאים מישהו שאינו מוטה?

עוז: זו בהחלט נקודת החולשה של הפתרון הזה, אבל זה לא בלתי אפשרי. הרי על כך מבוססת מערכת המשפט הדמוקרטית. אפשר למצוא שופט אובייקטיבי או לפחות כזה שאינו צד בסכסוך ושיש לו תבונה וניסיון בפתרון שאלות אנושיות מורכבות. קח לדוגמא אדם כמו הדלאי למה. הוא אינו יהודי ואינו מוסלמי, הוא משכיל, הוא איש שלום ואחווה, הוא מבין מה זה סבל של פליטים, הוא שייך לעם ללא מדינה. הוא בהחלט יכול להתאים.

על משקל הבודהיזם אני רוצה לומר לך: תנסה להשתחרר ממוסכמות. תנסה לעוף מבחינה מחשבתית. הדלאי למה זו כמובן רק דוגמא. אפשר להציע עוד הצעות ואפשר לנסות להרכיב ועדת בוררות שתורכב מנציגי כמה מדינות. הצדדים בסכסוך יציגו את הבעיה, יביאו היסטוריונים, פוליטיקאים; יכינו תיק ובו כל הטיעונים – מבית המקדש דרך השואה, דרך מלחמת העצמאות – הכל”.

נתנאל: יהיו בוועדה נציגים ערביים?

עוז: זו סוגיה מעניינת. עקרונית אני לא רואה בכך בעיה. להיפך – יכול להיות בזה יתרון. זה יחזק את עוצמת ההכרעה. אתה יודע כיצד מבייתים קיצוני? אתה מושיב אותו בעמדת הכרעה. גם אצלנו, כל הפוליטיקאים שישבו באופוזיציה והציגו עמדות רדיקליות, התמתנו מאד עם כניסתם לממשלה. כאשר אתה מקבל אחריות ועמדת שפיטה אתה כמעט באופן אוטומטי נעשה הגון יותר – מקבל מזג שיפוטי. לכן, גם אם וועדת הבוררות היתה באופן תיאורטי מורכבת מערבים בלבד אני משוכנע שהם לא היו מציעים את הפתרון לחסל את מדינת היהודים. הם היו מציעים חזרה לגבולות 1967 עם תיקונים קלים לכאן ולכאן. והרי זה בדיוק גבולות הפתרון שייקבעו בכל צורת משא ומתן.

אגב, אם הפלסטינים לא יקבלו את פסיקת הבורר, יהיה ברור לכל העולם ואשתו שאנחנו הצד ההוגן ואיננו סרבני שלום. במצב הזה אי אפשר יהיה לבוא אלינו בגרגיר של טענה וכבר הרווחנו. אפילו את האנטישמים זה קצת ירגיע. יותר מזה – אנחנו נוכל לשים סוף אחת ולתמיד לכל הוויכוח ההיסטורי שלא נגמר, מי עשה ומי לא עשה, כי ממילא הבורר ינסה לאזן בין צדק אחד לאחד.

כדאי לשים לב למשהו לא פחות חשוב. הנכונות לפתרון של בוררות קשורה להסכמה מוקדמת של אומות העולם לתהליך הזה. פסק הבוררות באשר לגבול בינינו לבין הפלסטינים יחייב גם את העולם ובעיקר את המעצמות להגן עלינו במקרה של הפרת ההסכם. כי אלה גבולות שלא אנחנו שרטטנו – אלא בורר בינלאומי. התקפה עלינו תוכל להתפרש כהתקפה על הסכם בינלאומי. איש לא יוכל לבוא ולהגיד לנו, אתם הכובשים, אתם המדכאים. זו עוצמה חדשה של הגנה שלא הכרנו בעבר, מעין הסכם הגנה".

נתנאל: ומה יקרה אם אחד הצדדים יפר את הפסיקה?

עוז: בבוררות יכתב מה יקרה עם הפרות. אתה יודע מה הצעד הכי חכם שעשינו בשנים האחרונות? שאהוד ברק שרטט את הגבול בלבנון. שים לב איך זה חיזק אותנו במלחמה האחרונה. אנחנו לא נסכים לבורר וגם לא הצד השני, אם לא תהיה התחייבות מפורשת של העולם להגן עלינו באופן אקטיבי בזמן מתקפה.

אני אומר – נשנה את חוקי המשחק, או יותר נכון חוקי פתרון המשחק. מה שקורה הוא שברגע שאתה מוכן שאחרים יקבעו לך, דווקא אז הנטייה של הקובעים היא להיזהר מאוד ולהגן עליך. להיזהר בתביעות כלפיך ולהבטיח את קיומך... אני אומר, בוא נחזור להיות יהודים במובן הקצת גלותי של המילה. בוא נודה במעט שאנחנו כבר לא כל כך חזקים. הרי המלך עבדללה אמר זאת לאחרונה במפורש. זה ברור לו, למדינות ערב ולרוב העולם שאנחנו כבר לא כל כך חזקים. אני אומר לעולם, אתם רוצים פתרון, תביאו אתם פתרון אבל תגנו על חיינו, אל תפקירו אותנו כפי שהפקרתם אותנו בזמן השואה".

נתנאל: זה ממש פוסט ציונות. מהיהודי החדש חזרנו לנעבך החלשלוש בגולה.

עוז: זה לא גלותיות במובן של שב וחכה למשיח צדקנו או תישאר תלותי ותרכין ראש בפני האנטישמים. להיפך, אני רוצה להבטיח שליהודים תהיה מדינה בטוחה ומשגשגת ושהאיום יוסר. זאת לא הצעה פוסט-ציונית – היא סופר ציונית כי היא באה להציל את המדינה. יש לך או למישהו אחר הצעה טובה יותר? אדרבא, בוא נשמע. אבל בבקשה, לא עוד מאותו דבר, לא עוד פגישות ועוד הצהרות.

הדברים נאמרים מתוך אהבת ישראל ודאגה לישראל, ולא מתבוסתנות. צריך אומץ כדי להודות בחולשה, צריך יושר כדי להכיר במציאות. הרי מה התגלה בשנים האחרונות? התגלה שעוצמתנו הפכה לחולשתנו. דווקא העובדה שכל השנים הצלחנו להתגונן לא רע במאבקים והצלחנו לנצח את מדינות ערב, בסופו של דבר זה פעל לרעתנו.

נתנאל: אתה בוודאי יודע שיגידו שאתה סהרורי.

עוז: בוודאי, הרבה רעיונות מהפכניים נראו בזמנם לסהרוריים. אבל גם אם אתה לא מקבל את הפתרון שאני מציע, אני רוצה לגרום לך לחשוב. לחשוב כיצד לצאת מהמעגל. תביאו רעיונות ממעלה שניה, כל רעיון, גם הזוי. אבל בכנות, אופציית הבוררות היא לא בהכרח סהרורית. למה אני טוען שזו אופציה שחייבים לחשוב עליה ברצינות? ראשית, כי אנחנו במבוי סתום ואנשים מיואשים. שנית, אנחנו נחלשים מבפנים והמלחמה האחרונה הוכיחה עד כמה אנחנו נחלשים. שלישית, האיום נעשה גדול מאי פעם בגלל הפצצה האיראנית, ומה שעל על פניו נראה נורא יותר זה, שלרוב מדינות העולם זה לא ממש איכפת. הרי רוב מדינות העולם לא מוכנות כמו ארה"ב לתקוף את איראן ולהעניש אותה. ובינתיים השעון מתקתק.

זה המצב אצלנו. כולם יודעים ומבינים שהמצב לא טוב, אבל הסתדרנו עם זה עד עכשיו אז למה לשנות באופן רדיקלי. מה שמהדהד בחלל הוא שאנשים חיים בהדחקה נוראית. זה לא עניין של אדישות. כל הנתונים על השולחן: אחמדינג'ד אומר שצריך להעיף אותנו מכאן, האיראנים מצפצפים על העולם וקרובים לפצצה גרעינית, רוסיה וסין עוזרות להם, האירופאים אדישים, יש ועידה להכחשת שואה, החיזבאללה בנה ויבנה תשתית בלבנון, ראינו שאנחנו לא יכולים ליירט אפילו קטיושה קטנה, הצבא שלנו מקרטע, המנהיגים לא משהו. השעון מתקתק. לכן, זאת השעה לעשות שינויים ממעלה שנייה, כי כל יתר הפתרונות הם ממעלה ראשונה – הם לא מפסיקים את התקתוק, רק מאטים אותו.

אתמול היה טוב ויהיה גם מחר

המשבר הכלכלי הפוקד אותנו בימים אלה הוא זמני ובלתי נמנע. אך יותר משהוא מבשר נסיגה לאחור הוא מבשר סדר חברתי חדש ההולך ומתגבש סביבנו בתהליך קונפליקטואלי. הסדר החדש יכול מן הסתם גם תיקונים במפת השליטה הפוליטית והכלכלית בעולם. ארה"ב תמשיך לאבד מעוצמתה האדירה לטובת מעצמות עולות, כגון סין, הודו, רוסיה, ברזיל והאיחוד האירופאי, ודפוסי הייצור והצריכה יהיו גמישים, אינדיבידואליים ושקופים יותר.

מי שרואה את תמונת הלוויין הסוציולוגית מביין שיש קשר סיבתי וסמלי בין נפילת הבורסה בניו יורק לבין קרטוע הצבא האמריקני באפגניסטן ועיראק ואפילו להיחלשות ההגמוניה האמריקנית בספורט התחרותי.

אנו חיים בעידן הדומה מאוד מבחינה סוציולוגית לעידן המהפכה התעשייתית. אנשים שחיו בשלהי המאה ה-19 ידעו שמהו גדול מתרחש סביבם, אבל רובם לא הבינו בחייהם עד כמה גדול השינוי ועד כמה חזקות השפעותיו העתידיות. אנחנו כמו נמלים עמלות בקן, שאין להן פרספקטיבה להבין את עוצמת הפעולה המשותפת ועוצמת השינוי שהן עצמן מחוללות.

היווצרות האוליגרכיה הכלכלית, ההתמכרות לתקשורת ולקניות, משבר הסמכות והמנהיגות, התרופפות חישורי הסולידאריות – כל אלה ועוד בעיות מטרידות רבות אחרות, הן תולדה של המעבר ממצב צבירה חברתי אחד למצב צבירה חברתי חדש ולא מוכר, קרי: מחברת הלאום התעשייתית, לכפר הגלובלי הממוחשב.

תקופת המעבר שבה אנו חיים היא מורכבת, בלתי צפויה וכרוכה במה שהסוציולוגיה מכנה "משבר חיכוכי". זעזועי המשבר מופיעים בתחומים

רבים – פוליטיקה, חינוך, צבא כלכלה ועוד – ואפשר להסבירם בסיבות
הבאות:

א. מהפכת המחשבים עדיין בעיצומה ועד שתושלם לא תיתכן גלובליזציה
מלאה. הכלכלה הגלובלית העתידית, תתבסס על תאום בינלאומי הדוק ועל
מוניטורים ממוחשבים, שלא יאפשרו ל"נפילת מתח" (למשל מניות) במקום
אחד על פני הגלובוס להפיל את המערכת כולה.

ב. המין האנושי מתקדם במידה רבה בשיטת הניסוי והטעייה. במקרים
רבים רק אחרי שמתרחשת התקלה אנחנו יודעים מה צריך לתקן. כך, למשל,
משבר הנדל"ן הנוכחי לא יביא להפסקת הבנייה המואצת בעולם, בין השאר
משום שהשוק הגלובלי הוליד קבוצה הולכת ומתרחבת של בעלי אמצעים
ומשום שהניידות ממקום למקום נעשית קלה יותר. אבל שיטת ההלוואות
הבנקאיות תתוקן ותשופר.

ג. רוב קובעי המדיניות היום שייכים לעולם האתמול. הם לא מסוגלים
להכיל את גודל התמורה ולכן מהססים לקחת החלטות נועזות, שימנעו
את המשבר הבא. דוגמא להחלטה כזו היא הגבלה משמעותית של ריכוז
ההון בידי בודדים. רק הדור הצעיר, שגדל לתוך מהפכת הגלובליזציה,
יהיה מסוגל להשתחרר ממוסכמות העבר.

אז מה צופן העתיד? בלשונו של שלמה ארצי נגיד כך: אתמול היה טוב
ויהיה גם מחו, אבל בדרך יהיה קצת רע.

הישרדות בע"ם

הסדרה "הישרדות", המשודרת בערוץ 10, היא תמהיל שמייצר כדור אקסטזי הממכר צופים רבים. הנוסחה המיובאת, פשוטה וגאונית: איים אקזוטיים, צעירים וצעירות חטובי גזרה, סיר לחץ קבוצתי בסביבה מבודדת, דינאמיקה אנושית רוויית יצרים ותככים, תחרות עזה על פרס חומרי יקר ערך (דירה וג'יפ, איך לא?), הפתעות ותפניות בלתי צפויות בעלילה, דמויות רב תרבותיות, מגזריות ומגדריות, המאפשרות הזדהות של קהלים רחבים (חוץ מהערבים והחרדים, שמקומם נפקד כצפוי), גיבורים טרגיים וקומיים, ארוטיקה ומתח מיני, ומנחה "סלב" שכבר זכה ב"פרס הגדול" – יעל בר זוהר, הדוגמנית-שחקנית-שרדנית.

כולנו אוהבים להזדהות עם החזק והחלש, חווים מתחים וקשיים בחיי היומיום, מתחמנים ומתוחמנים, מאכזבים ומאוכזבים, וכמובן אוהבים לצוות, להציץ ולרכל. לכן, גם כאשר הריאליטי היא לא בדיוק מציאות, אנחנו מרותקים למסך הכסף, תרתי משמע.

הישרדות מדברת אלינו כמובן גם בגלל הפן הישראלי, שכן הגיבורים דוברי עברית ומזכירים לנו בחזותם, תגובותיהם וצורת החשיבה שלהם את עצמנו וחברינו. מדי פעם גם מבליחה איזו תזכורת סמלית, כדוגמת מולי היפוף, המניח תפילין בבוקר – תמונה שמסמנת לנו שגם הבלונדינים הם יהודים כשרים למהדרין. למעלה מזה, החיים בישראל הם סדרת הישרדות אחת גדולה וקל לנו להזדהות עם סבל ומצוקה, גם כשהם וירטואלים ומרופדים בעצי קוקוס וים תכול. ובניגוד לרוב האמריקנים, שלא יודעים מהם חיי צבא, אנחנו הדלקנו מדורות ולפידים בשבטי הצופים וסחבנו 20 קילו על הגב במסעות הכומתה. כך שהמבחנים של סבאנה וגיבארו קטנים עלינו והתחושה מוכרת.

עם זאת, בסופו של דבר "הישרדות" היא ביסודה סדרה אמריקנית. היא כזו לא רק בגלל שנוצרה במקור בארה"ב, אלא משום שהיא משקפת את תמצית תפישת העולם הקפיטליסטית, העומדת ביסוד אימפריית הכוכבים והפסים. זו תפישה מוסרית ומפלצתית כאחד, המעודדת את הנאצל והשפל שבאדם.

עצם השם מבטא הכול. הישרדות ב"אמריקנית" אין פירושה פשוט לחיות ואפילו לא להיות מאושר, אלא לנצח את האחרים ומעל לכל להתעשר, רצוי על חשבונם.

אז נכון, בתחרות הזאת יש כללים וחוקים מוסכמים שצריך לכבד. לא בכדי המודח עוזב במהירות מבלי למחות או לקלל – ממש כמו הספורטאי האמריקני שיודע להפסיד בכבוד, או המפוטר המקבל עליו בהכנעה את דין הבוסים. נכון גם שכדי לנצח צריך להפעיל דמיון יצירתי, חשיבה אסטרטגית וכושר אלתור, וכמובן נחישות וסיכולת. אסור להישבר, כי על המפסידים אין רחמים, רק שמחה לאיד. עיין ערך הרגע המבחיל שבו הקבוצה שניצחה זוללת בהנאה מול העיניים הכלות של היריבים המובסים והרעבים.

אך השורה התחתונה במשחק הזה היא שהמטרה מקדשת כל אמצעי. מותר לכרות בריתות עם האויב ולשקר את הידיד, ולגיטימי להפר הבטחות ולהכשיל את השבט שלך, שרק לפני דקה גונן עליך. כי לא הקולקטיב מנצח. הניצחון הוא בסופו של דבר אישי והזוכה לוקח את כל הקופה.

המשחק הזה מדמה היטב את המציאות הכלכלית והתרבותית בארה"ב, ובעצם ככל העולם המערבי, גם במובן זה שהוא אינו מתבייש לחשוף את השקר בדבר התחרות ההוגנת ואת אשליית הדרוויניזם החברתי (The survival of the fittest). שהרי בסדרה, ממש כמו במציאות, יש מי שמושך בחוטים השקופים, כלומר מנווט את המשחק, בין השאר באמצעות הענקת חסינות עקיפה למתחרים שמעלים את הרייטינג – לרוב, התככים והיפים.

אז יהיו שיגידו שסדרות לא אמורות לחנך, אלא רק לבדר. אולי. ובכל זאת, אם אנחנו חוזרים ומתפלצים מהידרדרות הקוד המוסרי בחברה הישראלית, ראוי שנדע מהיכן מגיעים "המזהמים".

הרעל התקשורת-בידורי מגיע גם דרך המסרים המוצפנים בתוכניות כמו "הישרדות". הצופה ההדיוט לומד מהם שהחיים הם רק משחק – בדרך כלל

משחק סכום אפס; שאסור להיות גלוי וישר עד הסוף ורצוי להעמיד פנים, כדי לא לחשוף את הקלפים ולתמרן ביעילות את הזולת; ושגם מי שנראה לכאורה אלטרואיסט הוא בסופו של דבר אגואיסט, כלומר מניפולטור עם מטרה אישית. לכן סולידריות חברתית ודאגה לזולת הם לא יותר מהתנהגות פראיירית.

בעבר האדרנו את ה"חברמן" והוקענו את ה"סוציומט" – שתי מלים ישראליות מאוד, שקשה לתרגמן לשפות אחרות. היום אנחנו מאדירים את התחמן. תחמנים רבים, שלא סופרים את הזולת, באמת מנצחים אצלנו חדשות לבקרים, אבל ראוי לזכור שהניצחון האישי שלהם לא יקדם את ההישרדות של החברה הישראלית.

ילד אסור ילד מותר

בעבר לרס"רים בצבא היתה דרגת שעון מבהיקה ושפם גדול, וקצינים הסתפקו בפלאפלים על הכתף וחזה נפוח. היום, לכל נגד זוטר יש פקידה ורכב צמוד, וקצינים צועדים בסך עם מוטורולה בחגורה ויועצת ארגונית.

יועצים ארגוניים מזכירים לי את הבדיחה על הקטן של האפיפיר: "לא בשימוש אבל טוב שיהיה". הנה כי כן, אף יועץ ארגוני לא מנע את אחת ההחלטות המגוחכות שנתקבלו לאחרונה בצה"ל. מתברר שמפקדת חיל הים, על כל קציניה הבכירים ויועציה הארגוניים, החליטה לאסור הכנסת טלפונים ניידים עם מצלמה לבסיסי החיל. הנימוק – בטחון שדה.

כל בר דעת יודע שמדובר בגזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה. ולא משום שהכול ששים לצלם ולהסגיר סודות צבאיים, אלא משום שרוב הטלפונים הניידים מכילים היום מצלמה והמוח הישראלי כבר מנוסה בתמרונים ותחמונים בסגנון ה"אנטי מחיקון". יתרה מזאת, מי באמת יכול לאכוף איסור כה גורף החודר לספירה הפרטית? מהיום כל חייל יצטרך להוכיח לש"ג ולמפקדו שהמכנסיים בגומיות, שהכומתה על הכתף, שהדיסקית על הצוואר, שהתספורת והזקן באורך התקני ושהתווית לנטרול המצלמה הוכנסה לסלולרי. אין ספק, כך ננצח את החמאס והחיזבאללה (שאגב, לא מסתפרים ולא מנטרלים סלולריים).

ההחלטה הזאת היא כסילות לשמה משום שאינה מבוססת על שקילה הגיונית של רווח מול הפסד. אין ספק שמצלמות אישיות מגדילות את פוטנציאל עבירות בטחון השדה. אבל דיבור בסלולרי מגדיל זאת באותה מידה ואולי אף יותר, ועליו לא חל איסור. אז במקום לחנך ליושר ואחריות, במקום להרתיע באמצעות ענישה מחמירה של מפרי הסדר (שהם מיעוט זניח, שבמילא לא מציית לחוקים) מענישים מראש את כולם וזורעים פחד.

וחמור מכך, המסר ששולחים לחיילי צבא הגנה לישראל הוא: איננו סומכים עליכם ועל אמינותכם.

התוצאה ידועה מראש: בחודשים הקרובים יפול על חיילנו האומללים מבול של תלונות; עשרות אם לא מאות ירותקו לבסיס, ויהיו כאלה שיישלחו אחר כבוד לכלא. אחר כך ירד מעט הלחץ, אבל רבים ימשיכו להלך בבסיס וועדים מידם הארוכה של הרס"רים, שבמילא אורבים כדי להגיש תלונה לכל מה שזז בסביבתם. וכך, כשידו האחת של צה"ל מקימה ועדת חירום לבדיקת הירידה במוטיבציה לשרת, היד השנייה ממררת לחיילים את החיים ועושה עוד צעד להגדלת מכסת השבו"זים והמשתמטים.

האמת, לא ההחלטה בדבר איסור הכנסת המצלמות מטרידה, אלא רמתם האינטלקטואלית של הקצינים שקיבלו אותה והשכלתם הפגומה – בעיקר ככל הנוגע להבנת נפש האדם והחברה. לירידה הנמשכת במוטיבציה לשרת – שבאה לידי ביטוי בעיקר באי השלמת מלוא השירות – יש סיבות רבות. רובן אינן קשורות דווקא לצה"ל ולקציניו, אלא לבעיות עמוקות ומורכבות של החברה הישראלית כולה. אבל צה"ל לא רק שאינו עוצר את הסחף, אלא שהוא מאיץ אותו. קברניטיו אינם מבינים שהתרבות המערבית השתנתה, ושהגיעה השעה לאמץ תפישות חדשות המותאמות לרוח הזמן. למשל, שאינך נלחם בתקשורת באמצעות צנזורה ושאינך יכול להתייחס לאדם שעבר את גיל 18 כאל ילד או "טירון מניאק".

עכו וקללת ההכללה

מבול הכתבות והפרסומים המתלהמים שנפוצו בשבועיים האחרונים באתרי האינטרנט, בכמות השיח וברשתות האי-מיילים בעקבות אירועי עכו האלימים, הוא דוגמא עגומה לדרך שבה מתנהל השיח החברתי בישראל. לא כל כך בשל הטון (טבעי שאירוע כזה מעורר רגשות זעם), אלא בשל הנטייה הכה פסקנית וכל כך אופיינית של רוב הדוברים, להכליל מהמקרה הפרטי בעכו על אופיים, כוונתם ותפישת עולמם של היהודים והערבים כאחד.

מושגים כגון "גזענים", "מקופחים סדרתיים" או "אנטישמים" נזרקים לחלל ומכתימים ציבורים שלמים, ללא עוול בכפם. עצם השימוש הרווח במלים "יהודים" ו"ערבים" – כאילו כולם עשויים מקשה אחת – מעיד על אותה הכללה אופיינית.

כל בני האדם נוטים לבנות את תמונת המציאות שלהם באמצעות הכללה ממקרים פרטיים. התהליך הזה חשוב למין האנושי, ובמקרים רבים מקצר ומייעל את עיבוד המידע. אבל כאשר ההכללה מבוססת על רגשות בלבד, ללא בסיס עובדתי, וכאשר ההסקה נעשית ממקרים יוצאי דופן, היא הופכת למסוכנת ולרוב גם לבלתי מוסרית.

בימינו הסכנה הזאת התעצמה, משום שתקשורת-ההמונים נוטה לעורר שיח חברתי שטחי ומתלהם (ע"ע תופעת הטוקבקיטים) ומשום שהיא מאפשרת לבודדים קיצונים להפיץ את הכללותיהם הבלתי מבוססות והבלתי מרוסנות.

מבלי להיכנס לדיון המורכב אודות יחסי יהודים-ערבים בארץ ובכלל, ומבלי לקבוע עמדה בסוגיה הטעונה של "מי התחיל" ו"מי אשם יותר",

אפשר לומר בביטחון שהאירוע בעכו אינו משקף את מציאות החיים בין יהודים וערבים במדינת ישראל.

למעשה, סקרים, ראיונות ותצפיות מדעיות מלמדים שרוב היהודים והערבים בישראל מסתייגים מאלימות ושואפים לדר-קיום שקט ומכובד. יתרה מזאת, רוב אזרחי ישראל, ערבים ויהודים כאחד, הם אנשים מחונכים, שומרי חוק, הפועלים בעיקרון מתוך מניעים רציונאליים והגונים.

אינני בא לטעון שהאירוע בעכו מנותק מהקשרים תרבותיים ופוליטיים רחבים כמו מצוקות, מתחים, בורות, רשלנות, דעות קדומות וכעס מצטבר. אבל מכאן ועד הסקת מסקנות גורפות מהמקרה הנוכחי על האוכלוסייה הערבית או היהודית במדינת ישראל הדרך עוד ארוכה. באירוע בעכו, שהיה באמת חמור ומטריד, השתתפו מספר קטן של אנשים ביחס לכלל תושבי העיר ובוודאי ביחס לכלל אזרחי המדינה. גם אם מדובר בכמה עשרות, הם בטלים בשישים בהשוואה לכשישה מליון יהודים ולכמיליון ורבע ערבים.

ככל יום מתרחשים אירועים חיוביים מאד, הקשורים באופן ישיר או עקיף ליחסי יהודים ערבים בישראל – ויש בהם כדי לטעת דווקא אופטימיות באשר לעתיד החיים המשותפים. אבל התקשורת הישראלית לא מדווחת עליהם בנפח ובעוצמה שהיא מדווחת על האירועים השליליים. כך נוצר חוסר איזון בתודעת רבים שצובע את המציאות הישראלית בשחור ומגביר את הסיכוי להכללות חסרות בסיס מאירועים שליליים ויוצאי דופן.

למה הדבר דומה? להכללה שאנשים עושים על הכדורגל הישראלי מתוך התפרצויות לא שגרתיות של אלימות פיזית. רוב אוהדי הכדורגל ובכלל זה יושבי היציעים אינם שותפים לפעילות אלימה ונזהרים מלחצות קווים אדומים. אבל קולם נעלם ברעם הקומץ האלים, שזוכה להגברה מלאכותית מהתקשורת.

אירועים רבים שנראים לנו כפוליטיים וכמבטאים איזו כוונה זדונית מתוכננת של אוכלוסייה רחבה, הם לעתים קרובות לא יותר מפורקן של רגשות שליליים של קומץ מקומי, נבער ומתוסכל. אז בבקשה, הישמרו מהכללות-אינסטנט.

לא כל החרדים עניים

לא צריך להיות סטטיסטיקאי וסוציולוג כדי לדעת מה הדימוי הרווח של הכלכלה החרדית בקרב הציבור החילוני. הישראלי המצוי מניח שכל החרדים עניים מרודים ושפרנסתם מושתתת בעיקר על שוור – מהממשלה ומאישים וגופים פרטיים. הוא גם מניח שאין להם כישורים עסקיים משוכללים ושערך לימוד התורה מוחק את המוטיבציה להרוויח ממון ולהתקדם מבחינה כלכלית.

כמובן שזו תמונה חלקית מאד של המציאות והיא מצערת לא רק משום שהיא מעוותת את דמותו הציבור החרדי ותורמת לסטריאוטיפיזציה של אוכלוסיה גדולה וחשובה, אלא גם משום שהיא ממחישה עד כמה שטחי המחקר החברתי בישראל ועד כמה התקשורת החילונית מצויה בבועה של עצמה. קצרה היריעה מלהסביר מה שורש ההכללה הכלכלית השגויה הזאת באשר לחרדים ואסתפק בציון סיבה אחת חשובה: הסתמכות יתר על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. אינני מזלזל חלילה בלמ"ס אבל מניסיוני כחוקר למדתי שיש מגזרים בישראל ששיטות האיסוף של הלמ"ס אינן ישימות לגביהם. לכשעצמי, אני מעדיף בדרך כלל את נתוני משרדי הפרסום וחקר השוק בישראל כאשר מדובר באוכלוסיה החרדית.

מי שמעורה בחברה החרדית יודע שלצד המיונים המסורתיים הרחבים של ליטאים-חסידיים וספרדים-אשכנזים ולצד תת-המיונים הפנימיים (חצרות חסידיות, זרמים של גדולי תורה) הולכים ומתחדדים מיונים חדשים: מקום מגורים (באזורי הגרעין החרדי לעומת אזורי מחיה חדשים) וכמובן מעמד כלכלי. לצד המיעוט הזניח של בעלי האמצעים ובמקביל לשכבה הענייה, צומח היום מעמד ביניים חרדי שרמת חייו עולה במהירות.

דוגמא טובה לשינוי הזה הוא שוק המזון החרדי. בעבר 'נהנו' החרדים מתדמית של קנייני מוצרים זולים בלבד. חברות רבות לא טרחו להתייחס למגזר בפרסומיהן, מתוך מחשבה מוטעית כי מוצריהן יקרים מדי לכיס החרדי. אך סקרים שנערכו בשנים האחרונות מגלים שהציבור החרדי הוא צרכן מותגים לא קטן. יותר משליש מבני המגזר מתחשבים במותג ובשמו של המוצר כאשר הם עורכים את קניותיהם. ה"מותגיות" קיימת גם כאשר מדובר במוצרים בסיסיים כמו מוצרי חלב ודגני בוקר.

אפילו המסעדות יצאו מזמן מגדר של מותרות, או לחילופין כמקום שסועדים בו רק בשעת 'חירום'. בעבר, כשזוג חרדי פגש מכרים במסעדה, היתה באוויר מין תחושת אי-נעימות, משהו בסיגנון "נתפסנו בקלקלתנו". כיום ניתן לפגוש יותר ויותר חרדים היוצאים לבלות במסעדה, שהפכה למקום בילוי מקובל ולגיטימי. רובן של המסעדות הכשרות למהדרין ממוקמות בירושלים ובתל אביב, אך גם בבני ברק ניתן למצוא מעט. הציבור הבני-ברקי נחשב לכוזה שלא אוהב לאכול בתחומי העיר, אלא מעדיף את היציאה ממנה.

יין כבר מזמן אינו משמש רק לקידוש והבדלה. "יין לקידוש" הוא ביטוי הבא לציין היום יין ברמה נחותה. בשנתיים האחרונות חלה עלייה של 25% בצריכת היין המשובח, ו-35% בצריכת בירה.

עד כמה חדרה המודעות ליין משובח למגזר החרדי ניתן ללמוד מהצצה בעיתונים החרדיים. יש בהם המחזיקים מדור קבוע העוסק ביין, יש המפרסמים מדי פעם כתבות צבע בנושא, מתוך הנחה כי יהיו קוראים רבים לכתבה שכזו, ואף הפרסומות של יקבים רגילים ויקבי בוטיק מלמדות על שוק ער.

גם שוק מוצרי החשמל החרדי מעלה וולטג'. כאשר משפחה חרדית מחפשת מוצר חשמלי, היא מחפשת 'סוס עבודה', לאמור מכשיר שיחזיק מעמד כמה שיותר שנים עם כמה שפחות קילקולים. לשם כך אף מוכן החרדי המצוי לשלם ביוקר ולא מעטים יכולים להרשות לעצמם היום לרכוש מוצרי יבוא.

תזכורת: מכונת הכביסה בבית החרדי חייבת לעמוד בעומס של כמויות הכביסה המצטברות במשפחה ברוכת ילדים. מייבש כביסה הוא פריט חובה בבית ברוך ילדים, ואכן במגזר החרדי מספר המייבשים הרב ביותר, ביחס לממוצע הארצי.

תנור האפייה יכול תמיד שני תאים בעלי דלתות נפרדות, כדי להפריד בין בשר לחלב. אבל היום, משפחות חרדיות בעשירון העליון כבר יכולות להרשות לעצמן שני מדיחי כלים. בעזרת השם גם אחרים יוכלו בעתיד ליהנות מהצ'ופר הביתי.

מכונת היתה תמיד סמל למעמד כלכלי מבוסס. בתחום זה החרדים עדיין רחוקים מאד מהממוצע בחברה החילונית. רוב האוכלוסיה החרדית עדיין תלויה בתחבורה הציבורית. עיון במדורי ה'מכתבים למערכת' בעיתונות החרדית מגלה מרירות ציבורית גדולה המופנית נגד חברות התעבורה הגדולות. מכתבים ובהם סיפורי האוטובוס אחר / לא יצא / דילג תחנה / היה צפוף / הנהג העליב / הדליק רדיו תופסים אחוז נכבד מהמדור. לא פעם אף זוכה העניין לכותרות בעמודי החדשות, מה שמלמד על התעניינות בנושא ועל שיעור משתמשים גבוה באוטובוסים.

חברות ההסעות עצמן מודעות כמובן לכוח הצרכני העצום הזה, ובדרך כלל הן קשובות לצרכיו המיוחדים של המגזר. בתקופות החגים ובחופשות, שוכרים רבים רכבים. זאת, הן בשל חוסר הרצון להזדקק לשרותי התחבורה הציבורית, הקורסת בזמני עומס, והן בשל הרצון לטייל עם המשפחה, מה שמחייב החזקת רכב. ואכן, אנו עדים למגמת עלייה בהחזקת רכב במגזר החרדי.

גם יציאה לנופש היא סימן מובהק להתבססות כלכלית. ובתחום הזה לא אלמן ישראל סבא. הנה כי כן,

כ-40% מבני הציבור החרדי נוהגים לנפוש פעם בשנה, כשהזמן המועדף הוא החופש הגדול בתקופת סוף אוגוסט (אחרי ט' באב, מתחיל 'בין הזמנים' בישיבות), פסח וסוכות. רוב החופשות מתנהלות בארץ, עם הילדים. היעדים המועדפים הם 'ערי הקודש' טבריה, צפת וירושלים. יש היוצאים לבתי מלון בצורה מסודרת ומאורגנת, ויש המחליפים דירות, ואלו נמנים בעיקר עם בני המעמד הנמוך יותר.

יש תחומים שבהם מגלה הציבור החרדי עליונות כלכלית על שכנו החילוני. אחד מהם הוא שוק כלי הכסף. הנה, לא פחות מ-70% משוק כלי הכסף בישראל שייך למגזר החרדי. נתון זה מעט מתמיה, בהתייחס לכך שמדובר באחד המגזרים העניים בישראל. למרות המצב הכלכלי, כלי כסף הוא מתנה מקובלת מאד במגזר. חתן בר מצווה מקבל נוסף על הספרים התורניים

הרבים גם גביעי כסף. חתן וכלה בתקופת אירוסייהם מחליפים ביניהם מתנות כסף רבות ויקרות ובהתאם לעונת השנה בה חלו ארוסייהם. החתן יקבל מכלתו חנוכיה מכסף (לחנוכה), גביע, קופסת אתרוג (לסוכות) ולעיתים אף מגילת אסתר הנתונה במארז מכסף (לפורים). הכלה מקבלת מאישה לעתיד פמוטות בהם תדליק את נרות השבת ותכשיטים שונים. לעיתים תזכה גם בקופסת תכשיטים מכסף. כלי הכסף יהיו לרוב כלים ממותגים של "הצורפים" או "חדד".

לחתונה, מקבל הזוג הצעיר מתנות כסף רבות: אין ספור סכינים (המיועדים לבציעת החלה בשבת), מחזיקי בשמים להבדלה, מלחיות, מעמד לברכונים או למפיות נייר, וכן כלי נוי רבים, כולם מכסף טהור. זוג בעל יוזמה ימהר להחליף את החפצים הקטנים בכלים גדולים ומרשימים, כמו קערות, קערה לליל הסדר, מגש לנרות שבת ועוד. בקיצור, הולך ומתהווה לנגד עינינו ציבור צרכני שהשפעתו על הכלכלה הישראלית גדלה והיא תעשה מכרעת בעתיד הלא רחוק.

במשך שנים רבות התנהלו הכלכלה החרדית והכלכלה החילונית במנותק זו מזו. דעות קדומות הדדיות, חוסר מודעות וקשיים טכניים והאחרים הרעימו מכשולים ויצרו ניכור מיותר. אבל היום, נקודות ההשקה הולכות ומתרבות וכך גם ההבנה ההדדית והנכונות לשיתוף פעולה. אבל כמובן, ארוכה עוד הדרך ובכדי להאיץ את תהליכי הקירוב צריך לפקוח עיניים, אוזניים ולב וללמוד.

החלוץ 'הספרדי' מאשדוד שנוולד לרקוד

גם לאחר שתלה לתמיד את נעלי הפקקים הלבנות, המשיך חיים רביבו במסע כיבושיו. אין ספק, לבחור הצנום ויפה התואר הזה יש סטייל, והוא לא מבזבזו זמן. רביבו תמיד ידע לחשוב מגמה קדימה, עם הכדור ובלעדיו, ועל שום כך שבטי האוהדים, ללא הבדל דת, גזע וקבוצה, מתפעלים ממנו ואוהבים לפרגן להצלחותיו.

הכל יודעים שבפרובינציה הישראלית מי שעשה קופה של ז'יטונים, בדרך כלל לא יוצא מהקזינו מרווח. אבל רביבו הוא אדם מחושב, וכשהלך לו קלף, הוא עזב בזמן, ולא תכנן כיצד לשוב לרולטה, אלא כיצד לקנות אותה ואת האולם כולו.

בהיסטוריה של הכדורגל הישראלי היו חלוצים גדולים מרביבו, אבל לא היה כמוהו בטאץ' עם הכדור. הטאץ' הנונשלנטי הזה, לכדור בפרט ולחיים בכלל, הוא יותר מסיפור ספורטיבי, כי הוא מגלם בתוכו את סודות הכישלון וההצלחה של הכדורגלן הישראלי. זהו גם סיפורה של שכבת גיל ומוצא רחבה בישראל – רובה ילידי שנות השבעים ואילך – שפרצה את גבולות הפריפריה החברתית ועברה לחזית הבמה. הם דומים ברקעם החברתי-כלכלי לקבוצות דומות באירופה ובארה"ב, שמוצאן האתני בדרום אמריקה, במזרח אסיה ובאפריקה, לאמור: הורים עניים ומעוטי השכלה (לרוב דור ראשון או שני של מהגרים), זיקה חיובית לדת (מסורתיות ודתיות-לייט) וגישה חיובית לחיים, המשלבת בטחון עצמי, חיוניות, פתיחות, משפחתיות, חומרנות, חשיבה עסקית והשקעה בצאצאים. בניגוד להוריהם, שחשו שוליים ונדחים, הם תופשים עצמם כבשר מבשרה של האומה, ורואים בהצלחה ובקריירה שאיפה טבעית וכת השגה.

הם גדלו לתוך כלכלת השוק הנפתחת, בעידן מהפכת התקשורת הרב ערוצית, והבינו שקובלנות מתריסות ובכיינות ממוחזרת על קיפוח ואפליה לא מפלסות דרך. המפתח ליציאה מהגטו העדת-מעמדי הוא יזמות כלכלית, עבודה קשה, התמדה וכמובן פיתוח רשת קשרים ושיווק עצמי. בשקט בשקט, בלי שכמעט נרגיש, הם שברו את תקרת הזכוכית העכורה שחסמה את הוריהם והורי הוריהם, ונעשו למובילי תרבות ולמודל של הצלחת בזק. אתה רואה אותם היום בשדות העסקים, הבידור, האופנה, התקשורת, הביטחון, השירות הציבורי וכמובן גם בשדות הספורט.

ספורט מקצועני היה מאז ומעולם מנגנון של מוביליות חברתית, אך רק בעידן הפרטה והתקשורת הגלובלית, כדורגלן ישראלי שמשחק באירופה יכול להפוך לגיבור-על נערץ. את הגולים שהבקיע רביבו בקריית אליעזר אני בקושי זוכר (אליפות הרי הוא לא הביא לנו). אבל את הסלטות בויגו ואת ההקשתות האמנותיות באיסטנבול, ששודרו בערוץ הספורט, אני זוכר בערגה.

רביבו הוא התגלמות הצבר החדש - מטרוסקואל ים תיכוני, אינדיבידואליסט (גם כדורגלן הוא מעולם לא זוהה עם קבוצה אחת), שאפתן מחושב, שנולד לרקוד בבמות הבינלאומיות.

הופיע בספרו של רון עמיקם, "ספר מלכים - 100 סיפורים על הכוכבים הגדולים בכל הזמנים", הוצאת מדיה, 2009.

עידן הסוציומטים

אתמול צפיתי בתוכנית הלייט נייט החדשה בערוץ 24 (נרכש לאחרונה ומותג מחדש על ידי זכיינית השידור "קשת"). לתוכנית קוראים "מה ש'תה שומע" והמנחה הוא צעיר זחוח דעת בשם אסי עזר - "אושייה" תקשורתית עולה (כך כינה אותו אחד המשתתפים) שהנחה בזמנו, יחד עם ארז טל, את "האח הגדול".

קשה להסביר למי שלא צפה בתוכנית, במה היא עוסקת, כי למעשה היא עוסקת בשום-כלום. באופן כללי מדובר בלהג משותף של ידועני מדף (מודה בהכנעה ששניים מהם כלל לא הכרתי), חצי רציני חצי ציני, על שאלות שברומו של עולם. לדוגמא: "מיהו המעפנה שלא שכב מעולם עם האקס שלו". למעשה מדובר בסימולציה של אינספור שיחות סרק דומות, המתרחשות יום יום בעיקר בקרב צעירים. זה יכול להיות בסאלון הבית, בפאב, בבית הקפה ואפילו בסלולרי. התוכן לא הפריע לי. לא חייבים תמיד להיות רציניים ומותר להתווכח לא רק אם ניטשה בכה. אבל הסגנון עיצבן אותי מאד, וזו לא הפעם הראשונה.

אם מישהו מניח שאני איזה סנוב מתנשא, או פלצן שלוקח את החיים ברצינות יתרה, הוא טועה. אדרכא, אני צבר ישיר ומחוספס ושונא להטיף. עם זאת, אני בהחלט מאמין שלכל דבר יש מקום וגבול ושהטלוויזיה מהווה מודל התנהגות רב עוצמה. לכן, נחרדתי כאשר אחד המרואיינים, "סטייליסט" מלוקק ומלונקק בשם גל אפל, התרווח בנוחיות והניח בנושגלנטיות את שתי רגליו על השולחן. לרגע חשבתי שאני הוזה. הזמרת מאיה בוסיקלה, אושיה תרבותית והיגנית צמרת בפני עצמה, התפרקדה לצידו כחתלתולה, שתי רגליה על הספה הנאה, ואחריה החרה החזיק הפייטן כובש הלבבות משה פרץ.

המנהג הזה, לשים רגליים על ספה במקום ציבורי, שנעשה נפוץ בתוכניות ראינות ובכלל, מגעיל אותי; אבל רגליים על השולחן באולפן?! זה באמת עוד לא ראיתי. עשה רושם שלא רק המנחה (שאגב, דיבר למצלמות תוך כדי לעיסה) ומרואייניו לא חשו שמהו לא תקין. אדרכא המצלמה שזפה שוב ושוב את טלפיו של אפל, תוך שהיא רומזת על התפעלותו של הבמאי מהקעקועים הענקיים שעיתרו אותו.

כל סוציולוג מתחיל יודע אל נכון שהתרבות ניכרת בתוואי הלוואי הזעירים לכאורה. לכן, "ההיתר" שנתנה הטלוויזיה (עד כמה שאני זוכר, זה התחיל בראשית דרכו של ערוץ 2, בתוכניות הלייט-נייט של דנה מודן) להניח רגליים על הספה ו/או על השולחן, באולפן משקף בעקיפין ובמישרין היתר רחב יותר לסוציומטיות ולוולגריות. הוא מסמן לצעירים שצופים בתוכניות הללו שעידן העידונים, הרגישות לסביבה והנימוסים, תם. היה משהו מאוד סמלי בעובדה שבפסיאודו תחרות, שהתנהלה בין המשתתפים בתוכנית הזאת, זכתה עינב בובליל, אותה צעירה צעקנית שהפכה לידוענית נערצת בדיוק בשל הסוציומטיות הבלתי מוסתרת שלה.

אין ספק, אנחנו עמוק בעידן הסוציומטים. הם מנצחים בתוכניות הריאליטי, הם מנצחים בעסקים, הם כובשים את הפוליטיקה. הרגל הגסה שלהם עלתה לספה, עברה לשולחן והיא בדרך לפרצוף של כולנו. ויום אחד, כאשר יבינו כאן לאיזה דקדנס נפלנו, כשנשאל מי אשם, אולי ניזכר ברגלי הסטייליסט באולפן הטלוויזיה, שעיצב לנו בגדים ותכשיטים וגם את קוד ההתנהגות הסוציומטי.

מדוע נעשינו "רוחניים"?

עידן חדש

לפני מספר שבועות התקיים באוניברסיטת חיפה "הכנס הישראלי השני לחקר רוחניות עכשווית". התבקשתי על ידי המארגנים לשאת הרצאה קצרה (כחלק מהפאנל המסכם של הכנס), שבה יוסברו שורשי חדירתה של "הרוחניות החדשה" ללב התרבות הישראלית. תחילה היססתי, משום שהתקבל אצלי הרושם שהכנס יושב בתפר שבין מדע למטאפיזיקה (מה שמכונה בעגה העממית "ממבו ג'מבו") וחותר בעקיפין תחת מסורת מדעית מודרנית. שאלתי את עצמי, האם בשם הרייטינג והפתיחות, האוניברסיטה שלי לא נותנת לגיטימציה עקיפה לערעור יסודות המדע ולערבוב אופנתי בין אמת, המבוססת על מתודות אמפיריות ומשמעת לוגית מחמירה, לבין להג פוסט-מודרני, המערבב בין דמיון למציאות.

מה שהכריע בסופו של דבר את הכף לטובת ההרצאה היתה ההכרה כי עצם קיום כנס שכזה באוניברסיטה ישראלית הוא מסימני הזמן, לטוב ולרע, וכיוון שכך - הדבר מחייב התייחסות סוציולוגית כלשהי. החלטתי לשאת דברים, שבהם אחדד את קו התפר הדק שעליו יושבת תופעת ה"עידן החדש" (New Age) ואסביר מדוע החלטנו לאחרונה להיות מאד "רוחניים" (במלעיל כמובן).

אבל לפני ההסברים אקדים בהערה: "הרוחניות החדשה", או בשמה הפופולרי יותר "העידן החדש", היא למעשה חבילה אקלקטית ומבלבלת, הכוללת בתוכה מרכיבים מהגורן ומהיקב, שההדבקה ביניהם לא תמיד מוצדקת. למעשה מדובר בקולאז' של תופעות שיש בהן מהחיוב והשלילה כאחד (תלוי גם בהשקפת העולם). כיוון שכך, קשה לקבוע דעה ערכית פסקנית לגבי ה"עידן החדש". אבל דעה סוציולוגית אפשר גם אפשר לקבוע.

להלן מספר פעילויות המוזכרות בדרך כלל בנשימה אחת עם תופעת "העידן החדש": בתי מדרש חילוניים, לימודי קבלה, יוגה, מדיטציה, טייצ'י, וויפאסאנה, זן בודהיזם, לימודי תרבות (בעיקר תרבות המזרח הרחוק), רפואה אלטרנטיבית, צמחונות וטבעונות, הומיאופתיה, חיים ירוקים, אקו-רוחניות, שאמאניזם, מיסטיקה, טיפול פסיכואנליטי הוליסטי, קואוצ'ינג (כולל ספרי שיפור עצמי ודרכים להשגת אושר פנימי), יהדות מתקדמת, תפילה חילונית, התארגנויות קהילתיות חדשות (חוגים וקבוצות קטנות לבילוי ולמעורבות חברתית), חינוך אלטרנטיבי, פסטיבלי טבע בחופים וביערות (היותר מוכרים הם: "סגול", "בראשית", "שאנטפי" ו"בומבמלה"), מוסיקה נואו חסידית וניאו אתנית, עליה לקברי צדיקים ובכלל זה לקבר רבי נחמן מברסלב באומן, ביקור של חילונים אצל רבנים ומקובלים לקבלת עצות וברכות, תקשור, סיאנס, אסטרולוגיה, גרפולוגיה, נומרולוגיה, קריאה בקפה ובקלפים.

מה שלא פחות מעניין ומבלבל היא העובדה שחבילת הרוחניות החדשה מהלכת קסם על אנשים משכבות אוכלוסייה מגוונות – החל בעניים מעוטי משכורת והשכלה וכלה במשכילים ומבוססים רחבי אופקים ורכוש. "תרבות השאנטי" חוצה גם גבולות מגזריים ואפשר להבחין בהשפעתה לא רק בקרב חילונים ומסורתיים אלא גם בקרב דתיים וחרדים, ערבים ועולים חדשים ("שאנטי" – מילה בסנסקריט שפירושה דרכים להגיע לשלום עם עצמך והזולת, כלומר לשלווה פנימית והגשמה עצמית. המילה הפכה למטבע לשון בעברית המדוברת).

ב"ויקיפדיה" מגדירים את "העידן החדש" כ"מושג המתאר שלל תורות ואמונות פסבדו-מדעיות מהמאה העשרים ובנות ימינו". ספק אם ההגדרה הזאת קולעת, ובוודאי שאינה ממצה לטעמי את התופעה המורכבת. דומני שהפעילויות והתפישות הנכללות תחת מטריית "העידן החדש" כוללות שישה מכנים משותפים – שיש בהם כדי להגדיר, כמכלול, את התופעה הרחבה:

– מתן עדיפות להסברים של מדעי הרוח ("הרכים") על העולם על פני ההסברים של המדעים המדויקים ומדעי הטבע ("הקשים"). במלים אחרות, גישה המסרבת לעשות רדוקציה של העולם לאטומים ומולקולות ומנסה

לחפש את "הנשמה" שמעבר לחומר. לכן הדגש כאן הוא על פסיכולוגיה, תרבות ואמנות.

- חיפוש אלטרנטיבה לצורת החשיבה והניתוח המערבית (הלוגית-אמפירית) שנעשתה כביכול "דיקטטורית" וחסרת סובלנות כלפי "האחר".

- חיפוש אלטרנטיבה ו/או איזון לסגנון החיים המערבי האולטרה מודרני, שנעשה מעיק. לא בכדי הירחון הישראלי המזוהה ביותר עם "העידן החדש" נקרא "חיים אחרים - הירחון האלטרנטיבי הישראלי". אגב, גם כותרת המשנה של הירחון ממחישה את שימת הדגש על אלטרנטיבה לסגנון החיים המערבי: "רפואה טבעית, תרבות רוחנית ומעורבות חברתית".

- חזרה לשורשי, לקמאי - שהוא גם קסום ונטול מסיכות.

- פניה לעולם הרגש והנפש.

- כמיהה לעולם הלא ארצי (מטאפיזי), תוך חתירה לאיזו משמעות קיומית עמוקה בעולמנו הכאוטי.

מהן אפוא הסיבות לפופולאריות הגואה של ה"עידן החדש"? נתחיל בגורמים המקומיים.

אשרי הגפרור

הגורם הראשון הוא דעיכת הלהבה הלאומית והתגבשות הלך רוח ציני, המערער ללא מורא על כל מוסכמה מושרשת. תהליך הסרת הקדושה מצינו, שהוא אחר מלחמת יום כיפור, יצר וואקום של זהות, המבקש להתמלא מחדש. הישראלים החילונים מחפשים תוכן עמוק חדש לחייהם - מגדלור של משמעות-קיום שתחליף את המשמעות שיצקה בזמנו דת הלאום הציונית. דעיכת תרבות הלאום התמימה והטוטאלית אינה תופעה ייחודית לישראל, אבל כיוון שהלאומיות שיחקה ועדיין משחקת תפקיד כה גדול בחיינו, היחלשותה יוצרת מועקה גדולה במיוחד.

זכור, הציונות פנתה למיתוסים מכוננים עתיקים (בעיקר לתנ"ך) כדי ליצור משמעויות לאומיות חדשות. גם היום הצעירים פונים לעולם הקמאי כדי לצקת משמעויות לחייהם. למשל, לעולם הקבלה היהודית או לעולם המיתולוגיות של תרבויות המזרח הרחוק והקרוב. אולם הפעם המיתוסים העתיקים המחודשים הם בעלי משמעות יותר אוניברסאלית מאלה שאפינו

את הציונות המסורתית. הם עוסקים בנושאים הקשורים בעיקר לגורלו של היחיד – כגון אושר אישי, אמונה עצמית, זוגיות, הורות, בריאות וכדומה. אלה נושאים שמעניינים לא רק את היהודי ואת הישראלי והם קשורים להיווצרותו של מצפן ערכים מערבי-גלובלי בתר-לאומי.

אפשר לומר, ספק בחיך, שפסטיבלי הסאטלנים אפופי הגראס מציעים תחליף למחנות הפעלתניים של תנועות הנוער, וריקודי הטרנס האוטיסטיים מציעים אלטרנטיבה להורה המעגלית. ואם כבר חיך, מותר לתהות האם מוקד חיינו עובר מ"לתרום" ל"לזרום" (מילת מפתח בעולם השאנטי)?

הודו לה' כי טוב

הרוחניות החדשה אינה המצאה ישראלית, אבל בדומה למוצרים חומריים ורוחניים אחרים שיובאו ארצה, גם היא "מגורית" לטעם הישראלי. הגיור הזה החל למעשה כבר בחו"ל – בהוסטלים הרבים שבהם נפגשים תרמילאים ישראלים במזרח הרחוק, בדרום אמריקה ובאוסטרליה. בהדרגה החלה ההשפעה לטפטף ארצה, אם בצורת הפקת מסיבות טרנס בסגנון חופי גואה (הודו) וקופנגן (תאילנד), אם בצורת דוכני תכשיטים, ביגוד ומזון אתני ואם בצורת סדנאות וחוגי העשרה בסגנון האשרמים ההינדים ומקדשי הבודהיזם. רק טבעי היה שהרוחניות תגיע מתישהו גם למוסיקה הישראלית ותוליד כוכבים עם רסטות וטמבור, כדוגמת מוש בן ארי, עידן רייכל או להקת גאיה.

במובן זה, ובאופן די פרדוקסלי, הרוחניות החדשה היא בעצם תופעה כלכלית. תעשיית העידן החדש מספקת פרנסה טובה, בעיקר לצעירים, כי היא לא מצריכה משאבים רבים וידע מוקדם. פשוט צריך לדעת לייבא ולמכור בזמן את המוצר הנכון (בעיקר פיצ'יפס זולים).

חלק לא מבוטל מיצרני וצרכני הרוחניות החדשה שייכים לשכבה בינלאומית שהשתחררה מעול ההישרדות ויכולה היום להתרכז בפיתוח תרבות פנאי (שכבה המכונה בסוציולוגיה "מעמד הפנאי"), באיכות החיים ('רווחה רוחנית') ובהארכת תוחלת החיים. "העידן החדש" הוא במובן זה מעין "ג'קוזי לנפש", ולחילופין "ויטמינים או תוספי מזון לנשמה".

מרתק להיווכח כיצד כל קבוצה וקבוצה מוסיפה למתכון הבסיסי של "השאנטי" תבלינים תרבותיים ממקורותיה שלה. בכך נוצרים גוונים שונים

לתופעה הכללית. כך למשל, אנשי "הכיפות הסרוגות", שאימצו בעשור האחרון את מסורת התרמילאות החילונית, הוסיפו לנוסחה הכללית של הרוחניות החדשה את משנת הרב קוק, שירי הנשמה של הרב קרליבך, הווי ההתנחלויות ו"גולני שלי". כך הופיעו "נערי הגבעות" שהם סוג של היפים בדגם שנות השישים, עם תוספת של אוקטן דתי-לאומני, חסידי וקיבוצניקי (מהדגם הנכחד) גבוה. כתחליף או כתוספת לשיער הארוך ולצעפים ההודיים, הגברים מגדלים פעיאלאך בסגנון חרדי, חובשים כיפות צמר אמנותיות ומציגים "רישול מוקפד" של ציציות מחוץ למכנס. הנשים חובשות בנדנות צבעוניות ולובשות מלבושי שכבות פרחוניים (כך נקראת האופנה הזאת).

אגב, אצל הכיפות הסרוגות, ובמידה מסוימת גם אצל החילונים, התרבות השאנטית היא גם סוג של הצהרה שנועדה לייצר זהות דורית מובחנת. צעירי כיפות-הצמר פיתחו אלטרנטיבה לדור הוריהם והורי הוריהם, שמצהירה "אנו שונים מכם". לפעמים האלטרנטיבה היא סוג של פונדמנטליזם - שגם הוא בעצם פונה לקמאי.

חסידי ברסלב סחפו רבים במתכון צבעוני המשלב בין חסידות ישנה לטרנס מודרני. כך הפך קבר הרבי מברסלב באומן שבאוקראינה למוקד ההילולות השנתיות (בראש השנה, חנוכה ושבעות) של "החרדים-השאנטים" - מעין וודסטוק או אשראם של חובשי כיפות מכל הסוגים והמינים.

רבנים ואמנים מיוצאי עדות המזרח חיברו את השאנטי לתרבות המיסטיקה של יהודי ארצות האסלאם והחזירו (או יותר נכון חידשו) עטרות מסורתיות ליושנן, בדרכים מגוונות. לעתים נעשה הדבר מתוך דחף פנימי אותנטי וחוש יצירתי נהדר ולעתים מתוך חמדנות, בורות ומניפולציה מסחרית, המנצלת חולשות אנוש.

התפוח המכאני

הרוחניות החדשה היא גם תגובת נגד להתפתחות המטרופולין המערבי, המתועש, המנוכר ורווי המסכות. בעולם שבו הכול מסחרי, מלאכותי ומניפולטיבי מתחזק הצורך בטבעי ובאמיתי. לכן אבן טבעית מחליפה בטון יצוק, מים מינרלים מחליפים קוקה-קולה, אוכל ביתי מחליף אוכל מוכן, ווילה צמודת קרקע ביישוב קהילתי מחליפה פנטהאוז בלב תל

אביב. זו ה"בובואיות" הכפרית (נוטריקון שהמציא חוקר התרבות דויד ברוקס ושפירושו "בורגנות בוהמיינית" – Bourgeois and Bohemian), המציעה אלטרנטיבה ליאפיות (Professional שו Young Urban) הניו-יורקית והלונדונית.

טעימות רוחניות לרעבים

בעולם שהורגל לטעימות קצרות (רגעי תענוג), הרוחניות החדשה היא גם סוג של טעימה על קצה הצ'ופ סטיק. תרבות האינסטנט צמחה בין השאר מחוסר זמן – מצד אחד של האמידים הקרייריסטים ("עבדי הצווארון הלבן") ומצד שני של העניים והעשוקים (העסוקים בהישרדות יומיומית). היא מציעה להמונים מזון רוחני מהיר, או לחילופין סושי מרוכז של מדע, אמנות, פילוסופיה, דת וכו'.

הדחף הבלתי נשלט להנפיק מוצרי מדף בסיטונות ולהגיע לקהלים רחבים מייצר ספרים, מאמרים, אמנות, ומוצרי תרבות ודעת אחרים עם מינון גבוה של קיטש – קלישאות ממוחזרות, ערבות לחיך להרף עין. המטרה הזאת מקדשת כל אמצעי, ובכלל זה ייצור תרמיות וזיופים (חצאי אמיתות, אמיתות לא מבוססות ובמקרים רבים שקרים). לקונים רבים אין את הזמן והיכולת לגלות את התרמית שהקסימה אותם, ורבים גם אינם חפצים לדעת את האמת, כי המאמץ והידיעה מעייפים ומכאיבים. ניו אייג' הוא במידה רבה פילוסופיה של האדם הפשוט/העייף/המדוכא/המאוכזב, שמעדיף בנסיבות הקיימות להמשיך להיות כזה, כלומר לקרוא רובין שארמה ולא טולסטוי, ו"תעזבו אותו באמא שלכם".

אגב, מכאן גם נובעת הצלחתן היחסית של חסידיות ברסלב ורב"ד בקרב חילונים ומסורתיים. הן השכילו לשווק את היהדות במעטפת קוסמת מאד: הרעפת חיבה, תמיכה חומרית, ייעוץ ועידוד, לצד תביעה ל"תמורה" מינימאלית, אם בכלל. שים כיפה, הנח תפילין, מלמל קצת "בעזרת השם" ותזכה לחיי עולם הבא. עסקה די שווה (למי שמאמין).

למעשה, רב"ד וברסלב עשו ליהדות מה שקוקה קולה עשתה למשקאות הקלים ומק-דונלד להמבורגרים. אבל הן מצליחות לא רק משום שיש להן מערך שיווק גאוני, אלא גם משום שה"שוק" מתאים היום יותר מתמיד למוצרי אינסטנט ולתחליפים מסוג דתיות-לייט. הוא מתאים לא רק משום

שלאנשים אין זמן וכוח ללמוד ולהתעמק בנכסי הצאן והברזל של היהדות, אלא גם ואולי בעיקר משום שהמצוקה הנפשית גדלה: יותר אנשים מתגרשים; יותר מפורטים מעבודתם; יותר עולים ויורדים באחת מנכסיהם; יותר חיים בבדידות, מנותקים ממשפחה וקהילה; יותר אנשים עייפים ומותשים מעבודה וציפיות יתר; ויותר נכשלים ב"מרוץ העכברים" להשיג עוד ועוד – קריירה, כוח, חשבון בנק שמן, סקס, אהבה. הרוחניות החדשה היא במובן זה האקמול למחלת המודרניות, ובדומה לכדורי ההרגעה היא פותרת בדרך כלל רק את הסימפטום (הכאב) ולא את המחלה.

חוק המאמץ השולי הפוחת

הדחף החדש לרוחני מבטא גם את הכמיהה לעוגן של יציבות, בעולם שבו הכל זמני ומשתנה במהירות מסחררת. זוהי החתירה האנושית למצוא משמעות ועניין מעבר לקונקרטי, למייד ולחולף. כך נוצרו פרדוקס ואבסורד עצוב: הפתרון לאינסטנט ניתן באמצעות מוצרי אינסטנט – משהו בסגנון גמילה מאלכוהול באמצעות תרופות של וודקה.

החתירה ליציבות נובעת מסיבה נוספת: חשיפת היתר. אנו חיים בעולם עם כמות עצומה של גירויים. החשיפה האינטנסיבית מביאה לעייפות החומר – רצון לעצום עיניים, לאטום אוזניים ולשתוק. זאת ועוד, בעולם של עודף מידע מתקיים חוק המאמץ השולי הפוחת: כאשר העיתון דק – קוראים בדרך כלל את כל עמודיו; כאשר העיתון עב כרס – מרפרפים רק על הכותרות.

הרוחניות החדשה היא אפוא גם סוג של רפרוף והיא נולדת בחברה שבה מרוב מידע אנחנו נעשים בורים. זה עולם שבו האמיתות נבלעות וטובעות בתוך ים המילים. הן הופכות לחלק ממקבץ הלינקים שמציע מנוע החיפוש גוגל – רשומת מקורות שהיא במקרים רבים חסרת היררכיה של מהימנות ואיכות.

גלולת הרגעה לחרדתיים

הרצון להתנתק ולברוח מהמציאות נובע גם, ואולי בעיקר, בשל החשיפה הגדלה לכאב ולאסונות. קראתי באחד מכתבי העת שבשל ריבוי כלי התקשורת, בשל היכולת להעביר מידע מקצה אחד של הגלובוס לקצהו

השני בזמן אמת, ובשל המסורת העיתונאית להבליט את השלילה על פני החיוב – אדם ממוצע נחשף היום בשבוע אחד ליותר אסונות משנחשף אדם ממוצע במהלך כל חייו בעולם העתיק. גם אם הנתון מעט מוגזם, התוכנה העקרונית נכונה. החשיפה האינטנסיבית למוות, פציעות וטרגדיות אישיות ומשפחתיות יוצרת עומס רגשי כבד. אצלנו בישראל העומס גדול במיוחד, בשל מצבינו הביטחוני והטמפרמנט הסוער שלנו (או סקנדל או פסטיבל) ובשל הקוד המשפחתי-חברי המאפיין את החברה הישראלית – קוד שיוצר הזדהות טבעית ואמפטיה גם עם אנשים שאיננו מכירים אישית. הפתרון לעומס היתר הרגשי הוא הדחקה, הכחשה (אסקפיזם) והסחת דעת. הרוחניות החדשה משלבת בין השלושה.

קוקטיילים יאפיים של ישן וחדש

מטח הגירויים שאליו נחשף היום אדם ממוצע מביא גם לתחושה של מיצוי ורוויה וכתוצאה מכך לכמיהה לריגושים חדשים, המסופקת באמצעות הוצאת דברים ישנים מהבידעם, לצד מיחזור וערבול חומרים מכל הבא ליד. כשאין עוד במה לחדש ובמה לרגש מייצרים קולאז': מזרח פוגש במערב, הדרום בצפון והאולטרה טכנולוגי בפרימיטיבי. זה דומה במקצת למה שמתרחש היום בספורט: כאשר מתקרבים לקצה היכולת האנושית נאלצים להמציא ענפי ספורט חדשים, שהם שילוב בין מספר ענפים (למשל, הטריאתלון). כך הולכים ונוצרים לאחרונה שילובים חדשים ומעניינים ברפואה, באומנות ואפילו בדת.

הקולאז' הפוסט מודרני אפשרי בעיקר בחברה רווית תקשורת ובעלת אתוס מתעצם של פלורליזם דמוקרטי. באופן כללי אפשר לומר שהאדם נעשה רגיש יותר לזולת, פתוח יותר כלפי השונה. בעולם המערבי הולך ומתהווה אתוס רב עוצמה של סובלנות: אסור לפסול אדם וקבוצה בשל דעה קדומה, אסור "להיסגר" ורצוי להיות קשוב ולא דוגמטי. הסובלנות הזאת מיושמת ביחס לדת, למיסטיקה, לפילוסופיה העתיקה ולשבטיות המסורתית. תפישה זו סייעה, למשל, להתקבלות הרפואה האלטרנטיבית, שהפכה לימים ל"רפואה משלימה". אגב, זה גם המקור העיקרי למתח הגובר בין העולם המוסלמי הבלתי סובלני והקסנופובי, לבין המערב, שאולי הרחיק לכת בסובלנותו.

כור ההיתוך הראשון של תופעת "השילובים הסובלניים" נוצר ברובעי הסוהו בלונדון ובניו יורק, ואצלנו בשיינקין התל אביבי ושלוחותיו בירושלים ובאזורים הבוהמיים ברחבי הארץ. בשקט בשקט מתרחשת מהפכה במטרופולינים הגדולים: סגנון חיים מחליף בהדרגה תרבות שבטית מסורתית. במקום טקסים ופולחנים קמאיים צומחים בתי קפה, פאבים, מסעדות, גלריות וחנויות בוטיק – היוצרים שילובים מפתיעים, תוך טריפת הקלפים המסורתיים. ה"שאמנים" של העידן החדש הם בין השאר מעצבי העל, הדי ג'ייז והבר סנדריים. כולם מערבבים לנו במיומנות קוקטילים של ישן וחדש, מכאני וממוחשב, כפרי ועירוני, גברי ונשי, מכוער ויפה, קלאסי ועדכני.

אבל גם כאן מתגלה עוד פרדוקס. אם הרוחניות היא לא יותר מאופנה (ליתר דיוק "טרנד"), לא רחוק היום שבו גם היא תגיע למיצוי ותחלוף מהעולם. הנה כי כן, ספק אם הסדנאות הרוחניות, שנועדו בעצם לייצר ריגושים חדשים, ינמיכו את סף הגירווי האנושי ויעצרו את הכמיהה המתחזקת לכדורי אקסטזי חדשים. אם להשתמש בדימוי מעולם העיצוב (ובעצם זה לא רק דימוי אלא מציאות של ממש), אפשר לומר שהמטבחים הכפריים של התרבות האנושית, שהחליפו את מטבחי הנירוסטה הבוהקת, יוחלפו בשלב הבא במטבחים מתרככות חדשות ומפתיעות.

אופנת רטרו

אם הזכרנו אופנה וטרנד ראוי להוסיף נקודה חשובה: העידן החדש הוא בעצם סוג של אופנת רטרו (נוסטלגיה). בימינו הגיע לבגרות דור שלא חי את מהפכת ילדי הפרחים (ההיפים). לכן הוא נלהב לחדש ולמחזור דברים שאותם לא חווה בעצמו (חוויות של סבתא וסבא). ושוב עולה פרדוקס: ההיפיות המקורית (של שנות השישים והשבעים) היתה ביסודה הצהרה אנטי ממסדית ואנטי מסחרית ואילו ההיפיות של העידן החדש ממוסחרת מאד. יתרה מכך, בהיפיות המקורית היה משהו אותנטי וחדשני שהתבטא ביצירות רעננות בתחום המוסיקה, האמנות הפלסטית, השירה, הספרות והאופנה (אפילו עישון הגראס והסקס החופשי היו אז משהו חדשני). היום זו היפיות חקיינית ודי שטחית. במלים אחרות, עדיין לא ראינו את הג'ון באז או הבוב דילן של העידן החדש, וספק אם נראה בעתיד הקרוב.

טיפול נפשי לדור האתרוגים

תרבות הניו אייג' קשורה ללא ספק גם לעליית ערך האינדיווידואליזם בסולם הערכים המערבי. בישראל, כמו במקומות אחרים, צמח דור צעיר שהוא מאד נהנתן ואגוצנטרי – "דור האתרוגים" והבליינים. הוא גודל בצמר גפן, באווירה של חוסר משמעת ושל סובלנות אין קץ. לא תבעו ממנו הרבה ולכן הוא אינו נוטה לתבוע הרבה מעצמו ומאחרים. זו גם הסיבה שהוא מעדיף במקרים רבים פעילויות שאינן מצריכות מאמץ פיזי ואינטלקטואלי גדול (למשל, קריאת ספרים).

אפשר שזו אחת הסיבות לכך שהולך ופוחת הביקוש למקצועות תובעניים, כמו רפואה והנדסה, וגדל הביקוש למקצועות "קלילים" שמבטיחים לכאורה רווח אישי בהשקעה מזערית (לרוב אלה הבטחות שווא). זהו דור שחוסך הרבה פחות כסף מהוריו, קפדן פחות בכתיבה ובדיבור ובעיקר פגיע יותר ועמיד פחות בפני קשיים ומשברים. לכן הוא גם נזקק יותר לסיוע נפשי ולאמצעי הרגעה ושחרור לחצים. הניו אייג' הוא במקרים רבים סוג של טיפול פסיכואנליטי עממי – מענה ללחצים, חרדות, כישלונות, אכזבות ותסכולים אישיים. יש בו את האמפטיה האנושית והסובלנות שלהם נזקקים אנשים כואבים ונואשים, שמצאו עצמם בדרך ללא מוצא או שנזרקו לגיוגל החברתי ללא הכנה מספקת.

יש שיאמרו שבעצם, לכל אחד מאיתנו יש את רגעי השפל האלה. לכן, כולנו הופכים בשלב כזה או אחר בחיינו ל"רוחניים" יותר. היום, השוק פשוט מציע מבחר מוצרים ושירותים מגוון מתמיד לביקוש הטבעי. במלים אחרות, על פי טיעון זה תופעת הרוחניות החדשה לא משקפת בהכרח עלייה בביקוש אלא דווקא עלייה בהיצע.

האוניברסיטה העממית

אפרופו היצע מוצרים חדש – הרוחניות החדשה היא במידה רבה גם אלטרנטיבה עממית להשכלה המסורתית ומשקפת את קריסתה. למעשה, יש כאן שני היבטים: ההיבט הראשון הוא הבערות. אנשים קונים שטויות כי לא לימדו אותם להבחין בין טוב ורע, בין אמין ללא אמין. לו היו לומדים מעט סטטיסטיקה (הסתברויות וסיכויים) ומעט פסיכולוגיה (הטיות קוגניטיביות ורגשיות) הם היו מאמינים פחות לנומרולוגים, מקובלים, קוראים בקפה

ואסטרוֹלוגים. אבל מערכת ההשכלה בישראל משכילה פחות ופחות את תלמידיה ומנמיכה משנה לשנה את רף ציפיותיה.

גם התקשורת הממלכתית נותנת לגיטימציה ואף מאדירה את האצטגנינים למיניהם, בעיקר באמצעות תוכניות טוק-שואו ומוספי פנאי. במצב זה לא פלא שההשכלה מכונה במקומותינו לעתים קרובות "פלצנות" וטיעונים מלומדים מכונים "חפירה" (קדיחה בראש, כלומר במובן השלילי).

הרוחניות החדשה היא במובן זה סימן לדקדנס, כלומר לחברה במשבר, המיטלטלת בין שקיעה לזריחה – חברה שסועה, צינית, מבובלת וחרדתית, המחפשת את עצמה ובינתיים לא ממש מוצאת.

מצד שני, ההשכלה העממית שמציעה הרוחניות החדשה, מחדדת את כשליה ומחדליה של מערכת ההשכלה הממסדית שברוב מרובעותה וקיעבונה לא הצליחה להפוך את הקניית הדעת לאטרקטיבית עבור שכבות רחבות.

כאשר מתבוננים באנשים פשוטים וקשי יום, היושבים שעות, מרותקים לדרשן קבלי או לרב המרביץ דברי תורה, קשה שלא לשאול: כיצד זה מצליח להם במקום שבו בית הספר והאקדמיה כשלו? התשובה טמונה לא רק בכריזמה של הדרשן והרב ובנושאי הלימוד (שעוסקים לרוב בפתרון מצוקות אנושיות אמיתיות) אלא גם בסגנון הלימוד. הרוחניות החדשה מציעה לרוב מסגרות גמישות יותר וידידותיות יותר מהמסגרות האקדמיות. התלמיד לא נבחן ונמדד על כל צעד ושעל והלימוד נעשה מתוך אמפטיה, שיח פתוח ודיאלוג מתמיד (למשל, באמצעות החברותא בסגנון הישיבות).

חסידות חילונית

הרוחניות החדשה מתאימה במיוחד לאנשים המתקשים בלמידה המבוססת על זיכרון, ניתוח שכלתני ושיעורים פרונטאליים (כיתה מול מורה). היא פותחת ערוץ לכל ההמונים הנפלטים היום מהמערכות הממוסדות עם תווית מטעה של "לקויי למידה". רבים מהם כלל אינם לקויי יכולת או חסרי מוטיבציה, אלא אנשים מוכשרים האוהבים והמסוגלים ללמוד בדרכים אחרות מאלה שמציעים להם בתי הספר והאוניברסיטאות (בעיקר באמצעות מגע אישי). לא אתפלא אם הבעל שם טוב, אבי החסידות, היה "דיסלקט" שחיפש לעצמו ולכמותו אפיקים אלטרנטיביים לעבודת השם, זולת לימוד גמרא תחרותי ושכלתני. כמו "לקויי הלמידה" בימינו

גם הוא גונה ונרדף על ידי מורי הישיבות על לא עוול בכפו. הוא בסך הכל רצה להתקרב לאלוהיו באמצעות הנשמה ("אינטליגנציה רגשית") ולא באמצעות "הראש" (השכל). גם תלמידי הרוחניות החדשה מבקשים להתקרב לשכינה (פילוסופיה, אמנות, תורת המידות ועוד) באמצעות עבודת הלב, ולא באמצעות מבחנים מלחיצים ועבודות סמינר ממוחזרות. הם חפצים להיות תלמידים סוג א' בעולם שמתעקש לתייג אותם כתלמידים מופרעים או סוג ב'. מבחינה זו ואולי גם מבחינות נוספות אפשר לכנות את הרוחניות החדשה בשם "חסידות חילונית".

התיאולוגיה הפסיכואנליטית

הפסיכואנליזה חצתה בימינו את גבולות המדע והפכה למעין תיאולוגיה חילונית. השפעתה ניכרת בתחומים רבים – מטיפול נפשי ועד לאמנות, בידור ודפוסי שיח. בספרי "פרידה משרוליק – שינוי ערכים באליטה הישראלית" הגדרתי את הניו אייג' כילד המשותף של פרויד והמהרישי. שניהם הטיפו להבנה עצמית, לכנות, לשחרור המודחק ולהרפיית מתחים. הרוחניות החדשה, ממש כמו הפסיכואנליזה, עוסקת בחיפוש גאולה באמצעות טרנספורמציה אישיותית.

שתי הדיסציפלינות הללו, שהושפעו זו מזו, יוצרות פולחן חילוני של חתירה לאושר ושיפור עצמי. זו מין הבטחה מודרנית (ובמקרים רבים גם אשליה) שלא היתה קיימת בעולם הפרה-מדעי – לפחות לא בשפה ובאינטנסיביות שהיא מוכרת היום.

כדי להתקרב לאושר, אדם זקוק למוודאים ומדריכים. הפסיכואנליזה מציעה שיחה אישית על ספת הקליניקה ואילו הרוחניות הניו-אייג'ית מציעה אימון אישי על מזרון או על אדמה בחיק הטבע. הפסיכולוגים והקואצ'רים כאחד זקוקים למטופלים כדי להתפרנס היטב ובזכות האושר שלכם (או יותר נכון חוסר האושר) הם משיגים את העושר שלהם. אגב, החתירה לאושר יכולה להיות מאמלת מאד. יש שאומרים שעד שלא התחלנו לחפש באופן רשמי אחר האושר לא ידענו עד כמה אנו אומללים.

אבל אפשר להתייחס לפסיכולוגיזם, שעומד בבסיס הרוחניות החדשה, בפחות ציניות וביקורתיות. ניתן לקבוע בביטחון שהרוחניות החדשה משקפת את ההכרה הגוברת בתפקידה העמוק של נפש-האדם ובעיקר

בהשפעתה על הגוף. למשל, הקשר המוכח בין לחץ ודיכאון למחלות כרוניות וממאירות. המודעות הזאת הובילה אנשים רבים להגביר את מאמציהם לתחזק את נפשם על מנת לתחזק את גופם. לרוחניות החדשה יש הרבה מה להציע בתחום זה.

התפכחות ממיתוסים קפיטליסטיים

אבל הרוחניות החדשה אינה רק קלישאה, ג'נק פוד רוחני וגלולת הרגעה המדחיקה ואולי מעכבת מחלות. יש בה גם ביטוי אמיתי ולעתים עמוק של ביקורת על עיוותים חברתיים ובעיקר על "הדיקטטורה הקפיטליסטית". במובן זה היא דומה וחשובה כמו האידיאולוגיה הירוקה (הגנת הסביבה) והניאו סוציאליזם. זו גם זו קמות לנטרל "רעשים" ו"זיהומים" של כלכלת השוק הדרוויניסטית – שיטת ממשל ותפישת עולם שנעשו במידה מסוימת לסוג של פאשיזם כלכלי.

הנה כי כן, אחרי שהאדרנו את ההצלחה החומרית וסגדנו למיליונרים פתאום התברר שצבירת נכסים וכוח לא מבטיחה אושר. אדרבא, לעתים היא דווקא יוצרת אומללות גדולה, שלא לדבר על פערים חברתיים וניצול.

ודוק: יש הטוענים שהרוחניות החדשה היא בעצם נחמת הלזורים – כל אותם המונים שלא הצליחו "לעשות אקזיט", שלא השכילו למנף מניות בזמן ולהשקיע בנדל"ן מניב. זהו סוג של נסגנות, הם יאמרו. "אם אני לא מצליח לנצח בתחרות, לפחות אשנה את הכללים". ובמלים פשוטות: מי שלא מצליח לצבור ממון ונכסים הופך ל"סטלן", מאדיר את חיי הרוח ובו לעשירים.

יש בטיעון הזה גרעין של אמת סוציולוגית, אבל הוא מחמיץ את העיקר: הכסף, או יותר נכון העושר, אכן משחית ברמה האישית והחברתית כאחד. מי שנתון בלחץ וחרדה מתמידים, מי שמכור לקריירה או למותגים, מי שמנוכר ובודד, חמדן ותחרותי באופן כפייתי, מגיע כמעט תמיד לנקודה בחייו שבה הוא שואל את עצמו "בשביל מה כל זה?"

ההתפכחות ממיתוסים קפיטליסטים זולים, כגון עושר-אושר, מתחילה להתפשט וטופחת על פניהם של רבים. הרוחניות החדשה צומחת בעיקר בעקבות שלוש אכזבות: אכזבה כלכלית, אכזבת אהבה ואכזבה רפואית – וכולן כאחד מבטאות אכזבת-על שתופסת את כולנו בגיל העמידה: האכזבה

שאי אפשר לעצור את הזיקנה ושכסופו של דבר נמות. האכזבה הזאת כל כך כואבת, כל כך מבהילה, שהיא מביאה גם אנשים רציונאליים וספקנים לעשות דברים משונים (למשל, לפנות לברכת מקובלים או לקנות אבנים עם "אנרגיה חיובית"). על הדרך אפשר גם איזה ניתוח פלסטי, צביעת שיער וגלולות ויאגרה שמסייעים להדחיק את האמת.

חשוב להדגיש: אין ספק שכלכלת השוק החופשי קידמה את האנושות בתחומים רבים והגדילה את הרווחה האישית ואת תוחלת החיים. אבל זהו גולם, או יותר נכון מחשב-על, שיצא משליטה, כמו בסיפורו של גתה "שוליית הקוסם". כלכלת השוק הדורסנית הולכת ומקצינה, מותרה אחריה חללים (בכל המובנים). לכן אפשר לראות את הרוחניות החדשה כסוג של איזונים ובלמים שהאנושות החלה לשכלל, בדומה לנוגדני הוירוסים בגוף, על מנת להתמודד עם המוטציות של הקפיטליזם. זו המרידה באימפריאליזם החומרני שנעשה לקולוניאליסט מותגים חסר רחמים ומצפון.

נקודות מפגש חדשות

הרוחניות החדשה משקפת גם מפגש מפרה של אנשים רבים עם כתבים ורעיונות שלא הכירו. המפגש הזה מתאפשר משום שבניגוד למוסכמה, המגזרים בישראל ובמקומות אחרים בעולם דווקא מתקרבים זה לזה ומשפיעים זה על זה. זאת, בעיקר בשל פריצה מתמדת של חומות דמוגרפיות במרחב הגיאוגרפי (למשל, חדירת האוכלוסיה החרדית לאזורים חילוניים או חדירת העולים דוברי הרוסית לאזורי הפריפריה), בשל התפתחות כלי התקשורת הדיגיטאליים (טלוויזיה רב ערוצית ואינטרנט) ובשל השיפור הגדול במצב הכלכלי (אנשים נפגשים בקניון, בשדה התעופה, בפארקים, באזורי הנופש ועוד). חילונים רבים לומדים לראשונה על העולם העשיר והעמוק של כתבי הקודש היהודיים; החרדים לומדים לראשונה על העולם המלהיב של המדע, האומנות והמשפט; העולים לומדים על התרבות העברית והציונית, והוותיקים טסים לחו"ל ופוגשים תרבויות ומסורות זרות. תופעת הרוחניות החדשה בעולם היא אפוא גם תולדה של היווצרות נקודות מפגש שאולי יולידו בעתיד מפך תרבותי חדש.

מרד הרגישות

הרוחניות החדשה היא ללא ספק גם ביטוי פמיניסטי, או ליתר דיוק התחזקות היסוד הנשי בעולמנו. אפשר לכנות זאת בשם דה-הורמוניזציה תרבותית (של הסטטוסטרון הגברי כמובן). הרוחניות החדשה מעלה על נס ערכים של רגישות, קשר אנושי חם, רכות, פתיחות, אנטי תוקפנות ומודעות אסתטית, ובמובן זה מציעה אלטרנטיבה לתרבות הגברית ששלטה (ועדיין שולטת, אם כי פחות) בעולמנו.

לסיכום, אפשר לומר שיש ברוחניות החדשה משהו אותנטי ובאותה מידה משהו מזויף. אפשר לומר עליה שהיא מביאה קללה אבל גם ברכה. "מרד הרגישות" הוא מרד יפה. הוא נחוץ לנו על מנת לאזן את העולם הקפיטליסטי-גלובלי-תקשורתי הכובש את חיינו. אבל הוא גם מסוכן. כי בסופו של דבר ללא חשיבה אנליטית ומדע אמפירי, ללא הפיזיקה, המתמטיקה והלוגיקה של המשפט הדמוקרטי לא היינו מגיעים לאן שהגענו. לא ייצרנו מכוניות, מטוסים, או מחשבים באמצעות כתבי הקבלה או זן בודהיזם ולא ריפאנו מחלות באמצעות ברכות ולחשים. מצד שני, רציונאליות מוגזמת וקשיחות רגשית עלולות להקטין את הגמישות המחשבתית. ובעיקר, הן אינן נותנות תשובה מספקת לצרכים העמוקים של האדם: לסולידריות ולמגע אנושי, לזהות ולמשמעות הקיום.

סוף עידן הזמר העברי?

שירי ארץ ישראל

כששואלים ישראלים השוהים זמן רב בחו"ל למה הם מתגעגעים (חוץ מלמשפחה), מקבלים בדרך כלל שלוש תשובות: לחום האנושי, לאוכל (בעיקר חומס, קוטג' וסלט ירקות) ולמוסיקה. המוסיקה העברית היא ללא ספק אחד ממותגי התרבות הישראלית – יצירה עשירה ומיוחדת הקושרת רבים בעבותות.

אולם בשנים האחרונות נראה שהמאגר הולך ומתדלדל. מצד אחד נעשינו חברה מוסיקלית מתמיד; חברה המולידה "כוכבי" זמר חדשות לבקרים ושואגת לחנים נוסטלגיים בכל אירוע חברתי. המוסיקה בוקעת כאן מכל פינה: מערוצי הרדיו והטלוויזיה, מהמועדונים, הפאבים ובתי הקפה, ממרכזי הקניות וכמובן מהאינטרנט וממכשירי הסלולר וה-MP3.

מצד שני, יוצרים איכותיים בקושי גומרים את החודש וממעטים לספק פזמונים חדשים, אולפני הקלטות נסגרים וקשה להיזכר מתי לאחרונה הגיח כאן פזמון גאוני שיחצה את גבולות הזמן והמקום. כמות הקלישאות הממוחזרות (מלים ומנגינה כאחד) המיוצרת כאן מדהימה. משהו משמח ועצוב קורה לזמר הישראלי והוא קשור לתהליכים מורכבים שעוברים עלינו ועל העולם המערבי כולו.

מוסיקה לא נוצרת בחלל ריק ואין ז'אנר מוסיקלי בעולם שאין לו שורשים ומקורות השפעה קרובים ורחוקים. אבל יש ז'אנרים שנעשו מזוהים עם חברה מסוימת והפכו למעין מותגי תרבות. כך למשל, הסמבה הברזילאית, השנסון הצרפתי, הבלוז האמריקאי והרמבטיקו היווני. האם בישראל נוצר ז'אנר מוסיקלי ייחודי? אני סבור שכן. מוסיקולוגים שחקרו את שורשי הזמר

העברי הצביעו על מגוון רחב של השפעות: חסידיות, מזרח-אירופאיות, ים-תיכוניות, אמריקאיות ועוד. אבל רבים מאיתנו חשים שמעבר להשפעות החיצוניות ואולי דווקא בשל הערכוב המיוחד שלהן, לזמר העברי, או בשמו היותר מוכר "שירי ארץ ישראל", יש תווי הכר מובהקים.

אפשר שיום אחד יקום חוקר מוסיקה ויאמת באמצעות מחקר אמפירי את התחושה האינטואיטיבית בדבר ייחודיותו של הזמר העברי הקלאסי. בינתיים אסתפק בציון מספר תכונות בסיסיות שנראות לי רלוונטיות לאפיון הז'אנר:

- מוסיקה מערבית מודרנית. מבחינת הסולמות, המלודיות הטיפוסיות, המהלכים ההרמוניים, המקצבים, העיבוד והתיזמור - הזמר העברי שייך למשפחת המוסיקה המערבית המודרנית. אמנם היו לנו מספר פזמוני "יחילי ימילי" שהולחנו בהשראת הדבקות הבדואיות, אבל גם הם הותאמו בסופו של דבר לאוזן המערבית.

- מורכבות ותחכום. אין לדעת כיצד ומדוע התקבץ במדינת ישראל מספר יוצא דופן של יוצרי מוסיקה כישרוניים, שהביאו לעולם יצירות מונומנטאליות. אלכסנדר סשה ארגוב, למשל, אינו נופל להערכתו מהמלחין האגדי אנטוניו קרלוס ג'ובים (Antônio Carlos Jobim). כשם שג'ובים וחבריו מיתגו את הבוסה נובה (Bossa Nova) הברזילאית, ארגוב וחבריו מיתגו את הזמר העברי. אז מדוע ז'ובים מוכר בעולם וארגוב מוכר רק לישראלים? דומה כי התשובה לשאלה זו אינה מצויה בתחום המוסיקה, אלא יותר בתחום הסוציולוגיה (האופן שבה הופצו לחנים במאה העשרים).

- שירי משוררים. שפת הפזמונים היא עברית-ישראלית ורמת הביטוי ועושר הלשון גבוהים במיוחד. למעשה, עד שלהי שנות השבעים רוב הפזמונים הקנונים הולחנו למלים של טובי משוררי ישראל. אפילו בשנות השמונים, כאשר בנוף הזמר העברי הופיעו לראשונה כוכבי פופ עצמאים, שכתבו, הלחינו וביצעו את פזמוניהם, וכאשר העברית במוסיקה הישראלית נעשתה דיבורית יותר - רמת הביטוי בפזמוני הזמר נשארה גבוהה והעבירה רעיונות מורכבים.

- ניגון צברי. המבטא (הגייה), האינטונציה והפיסוק (Phrasing) של המבצעים הם ישראלים מקומיים ומושפעים מהניב הדיבורי השליטי, שיש לו ניגון טבעי (לכל שפה בעולם יש ניגון משלה, הצובע גם את הזמר

המקומי). אגב, להערכתי, אחד הגורמים המרכזיים להפיכתם של זמרי-על כמו אריק איינשטיין, שלום חנוך ושלמה ארצי לאייקונים לאומיים, הוא המבטא והפיסוק המאוד צבריים שלהם, שנרכשו בקיבוץ, בתנועת הנוער ובצבא.

- אווירה אֶלְגֵית (תוגה). הזמר העברי כולל לא מעט פזמונים קצביים ומקפיצים, אבל רוב הקלאסיקה המוסיקלית שלנו הם בלדות שקטות ונוגות (כמו ההמנון הלאומי), העוסקות בגעגועים, הקרבה, ערבות הדדית, תקווה ואהבה (תחילה בעיקר למדינה ואחר כך בעיקר לאנשים בשר ודם).

- שירי מולדת. רבות נכתב על תפקידו החשוב של הזמר העברי ביצירה ובהפצה של הסנטימנט הציוני. כיוון "ששירי ארץ ישראל" נעשו לחלק בלתי נפרד מטקסי הזיכרון שלנו, הם יצרו מעין כפתור רגשי של עצב מתוק בנפשם של דוברי העברית. בספרי "הצבר דיוקן" כיניתי את הזמר העברי "מזמורי התפילה" ("אנעים זמירות ושירים אארוג" חילוני) של דת הלאום הציונית. זו הסיבה שההנאה ששואבים ישראלים רבים משירה בציבור (אחת המסורות המזוהות ביותר עם ההווה הציונית) היא לא רק מוסיקלית-אסתטית, אלא גם הנאה נוסטלגית, הקשורה בזיכרונות ימי התום - עידן של לכידות, אחדות והיעדר ספקות.

- דוגריות מוסיקלית. הגוון הצלילי הדומיננטי בזמר הישראלי הוא אקוסטי. גם כאשר הקלידים האלקטרוניים החליפו את האקורדיון, והגיטרה חושמלה, נותר ברוב הפזמונים הקנונים חותם "הבלורית והחאקי" של הלהקות הצבאיות. התופעה בולטת במיוחד בפזמונים של שני המלחינים-זמרים-מעבדים המצליחים בתולדות המדינה: שלום חנוך ושלמה ארצי. אפשר לקרוא לזה "הצליל הדוגרי" או "צליל המדורה".

הדמוקרטיזציה של המוסיקה הישראלית

המוסיקה הישראלית הפופולארית עברה במהלך הדורות התפתחות מעניינת, שקידמה ושיקפה בעת ובעונה אחת תהליכי עומק חברתיים. היום אנחנו יכולים להתבונן בגאווה ובסיפוק על המעבר של הזמר הים-תיכוני מהשוליים למרכז הבמה, עד כדי הפיכתו לז'אנר שליט. זו מגמה אמנותית ובידורית המשקפת את הפלורליזם התרבותי שכבש את התקשורת והפך את ישראל לחברה ממוקפת של דרבוקה וקלידים.

הפלורליזם הישראלי החדש מתבטא לא רק בהכרה בלגיטימיות ובאיכות של ז'אנרים מגוונים ובצרכים של קהלים שונים, אלא גם בחיבורים ובתרכובות המוסיקליות. הצעירים הישראלים יודעים לשלב סגנונות מוסיקליים, כשם שהם מיומנים בערבול ביגוד אופנתי ומשקאות אלוהוליים. יש לנו היום מוסיקה ישראלית בגוון מזרח-אירופאי, דרום-אמריקאי, תורכי, יווני, ערבי ובעיקר א.ס.ט.וי. הפופ משתדך עם החזנות ללא צורך באישור הרבנות; וכשמערבכים תימני, רוסי ואתיופי בסיר אחד, ומקשטים בזר רסטות בנוסח העידן החדש, מקבלים את עידן רייכל - מלחין צעיר, המבטא בגינוניו ובפזמוניו את הקולאז' המוסיקלי-תרבותי של ישראל החדשה.

מי היה מאמין שבחתונות של עולי חבר העמים הלהיטים של קובי פרץ ושרית חדד ינצחו את שירת הבארדים הרוסית. מי היה ממלל שישראל תהפוך למעצמת טרנס המייצאת די ג'ייז (Disc jockeys) שרוטי ראש ותקליטים למועדונים הגדולים בעולם. ומי היה מדמיין שברחובות הפריפריה תצמח מוסיקת ראפ מקומית, שתביע אהבה, שנאה, תסכול ותקווה בחרוזים קצביים של סלנג מאצ'ו-עברי.

שחיקת הריגוש

אבל תרשו לי להעבי קצת על חגיגת הרב-תרבותיות ולהעלות שאלת "בגדי המלך החדשים": האם למרות, ואולי גם בגלל אותו פלורליזם בתר-צברי, לא איבדנו משהו בדרך? למשהו הזה קוראים ייחוד ואיכות.

כשהייתי סטודנט התפרנסתי באמצעות כל מיני עבודות מזדמנות: חילקתי דואר, סיידתי קירות ונגות וגם לימדתי צעירים נגינת גיטרה. לא הייתי ממש מורה למוסיקה, כי אני בקושי קורא תווים, אלא לימדתי אקורדים (לווי שירה) באמצעות שכלול השיטה שבה למדתי בעצמי לנגן. המתודה הייתה פשוטה ויעילה. הכנתי רשימה של כ-300 שירי ארץ ישראל יפים ואהובים במיוחד, והצמדתי למילותיהם אקורדים (כמו שמקובל היום בספרי אקורדים או בשיעורי נגינה המופצים באינטרנט). את האקורדים נהגתי ללמד באופן ויזואלי, כלומר סיפקתי לתלמידים תמונה גראפית של אצבע על צוואר הגיטרה. בניתי את הפזמונים מהקל אל הכבד: קודם הפזמונים הפשוטים (עם מספר קטן של אקורדים בסיסיים) ואחר כך הפזמונים היותר מורכבים (עם מגוון רחב יותר של אקורדים).

השיטה התבססה על היכרות מוקדמת של תלמידי הצעירים עם הפזמונים הללו, שאפשרה להם ללוות את עצמם תוך כדי שירה, מבלי להכיר ולו תו אחד על כלי הנגינה. זה עבד מצוין כי כל תלמידי, בלי יוצא מן הכלל, הכירו ואהבו מאד את 300 הפזמונים הקנוניים ברשימתי. גם אני נהנית, כי זימרתו איתם בצוותא והעברתי את השיעור בנעימים.

האם אפשר להפעיל את השיטה הזאת על צעירים בני ימינו? לדעתי התשובה שלילית, מכמה סיבות: ראשית, פזמונים רבים מהרשימה הקנונית שלי אינם אהובים במיוחד על הדור הצעיר. שירי ארץ ישראל הקלאסיים נטחנו עד דק בהשמעות אינסופיות, והממד האכסטטי שלהם התעמעם עם הזמן. זמינות ונגישות הופכות את הנדיר לבנאלי ואת הקדושה לחולין. בקיצור, כמו בתחומי צריכה רבים אחרים, גם במוסיקה השעמום מחליף את ההתלהבות בשל עודף שימוש. הבנאליזציה והטרוויאליזציה של הזמר העברי נוצרה בעקבות ריבוי אמצעי וערוצי התקשורת והתפתחות תעשיית השירה בציבור. אני מתכוון לכל אותם "טישים חילוניים" דביקים, צפויים וממוחזרים.

אפילו הקאברים (גרסאות כיסוי) שהופיעו כאן לאחרונה, כשלוליות אחרי הגשם, הצליחו להחיות את הריגוש רק לזמן קצר. שהרי כמה פעמים אפשר עוד לשמוע את "עטור מצחך" וכמה פעמים אפשר עוד לשיר בהתלהבות "האמיני יום יבוא"? (ולא רק בגלל שהיום הזה קצת מבושש להגיע).

שנית, מקצת מהשירים ברשימה הקנונית פשוט הוכנסו לבידעם הישראלי (בעצם גם המילה הזאת והחדרון הקטן שהיא ייצגה נעלמו מחיינו). הדור הצעיר אינו מתעניין במיוחד בעבר ובקושי מתעניין בעתיד. אם תקישו ב-Google את המילה "בן גוריון" תגלו ששני המופעים הראשונים ברשימה הם האוניברסיטה בנגב ושדה התעופה. ראש הממשלה החשוב בתולדותינו, שעליו נקראו שני המוסדות הללו ועוד רבים אחרים, מופיע רק רביעי ברשימה – אחרי הקישור (לינק) "לוח טיסות זמן אמת". גם ב"מנוע החיפוש" המצוי במוחם של צעירינו, שדה התעופה הוא ככל הנראה האסוציאציה הראשונה ולא המיתוס הציוני המשומש והנשכח.

הפרויקט הלאומי היחיד שמצליח להקנות לצעירינו חינוך מוסיקלי-היסטורי (בדרך עקיפה כמובן) הוא התוכנית "כוכב נולד". אבל כשם שבבחינות הבגרות בהיסטוריה הם לומדים רק על אותם חלקים שעתידיים

להיכלל "במיקוד" (לרוב ללא הקשר וללא רצף ליניארי ומבנה סדור), כך מ"כוכב נולד" הם זוכרים בעיקר את הזמר או הזמרת שביצעו את הפזמון בזמן נתון, ואינם מתעמקים במקורות הלחנים ובמבנה הייחודי שלהם. זה דור של Copy-Paste-Delete-Refresh עם זיכרון וירטואלי או יותר נכון ללא זיכרון קשיח בכלל.

עולם שטוח

הסיבה השלישית לאי-הרלוונטיות של רשימת הפזמונים הקנוניים שלי, עוברת מתחום הנגישות למידע לתחום הרבה יותר רגיש: רמת עיבוד המידע ומידת הרגישות לאיכות. ברצוני לטעון טענה מרחיקת לכת, שעלולה להרגיז רבים: אני טוען שאנחנו חיים בתקופת מעבר שהצמיחה דור של אנשים שטחיים, המייצרים וצורכים מוצרים שטחיים, ובכלל זה מוסיקה שטחית. כדי להוכיח את טענתי אציע תרגיל מחשבתי.

הכינו רשימה של 300 להיטים עבריים שנוצרו כאן בעשור האחרון. כולם פזמונים האהובים במיוחד על שיעור גבוה של בני נוער. עכשיו נבחן מה מאפיין את הרשימה הזאת ונשווה אותה לרשימת הלהיטים של הזמר העברי הישן (זה שקדם לעשור הנוכחי).

המאפיין הראשון הבולט לעין ולאוזן הוא רמת התחכום הנמוכה. דומני שהרשימה החדשה אינה יכולה להוות פלטפורמה יעילה ללימוד אקורדים (בשיטה שבה נקטתי בזמנו) מהטעם הפשוט שרוב הפזמונים האהובים היום על בני נוער אינם מורכבים מבחינה מוסיקלית ועשויים פחות או יותר מאותם 4-5 אקורדים בסיסיים (לרוב אקורדים של מז'ור ומינור בלבד במתווה חילופין פשוט ונדוש). כלומר, התלמיד שישתמש ברשימה הזאת פשוט יצעד במקום ולא יתפתח מבחינת הנגינה (לא ילמד אקורדים מורכבים יותר המלווים מלודיות מורכבות). לא בכדי רק מעטים פונים היום ללימוד נגינה סזיפי אצל מורה מקצועי. הצעיר/ה אומר לעצמו: מדוע להתאמץ אם במילא את רוב השירים שאני אוהב אפשר ללמוד לנגן בשבוע?

השטחיות ואהדת הקלישאות עוברות לכל אורך החזית החברתית ואינה אופיינית בהכרח לקבוצות מעוטות השכלה. הנה כי כן, במוסיקה האלקטרונית המושמעת במועדונים אין כלל התפתחות מלודית והיא בנויה בעיקר על מונוטוניות מהפנטת שנועדה להכניס את הגוף והנפש

לטרנס (בסיוע משקאות וסמי הזיה). המוסיקה המזרחית היא פחות או יותר ווריאציות על אותה מלודיה ואותן מלים (עם חריגים בודדים בלבד) וכך גם מוסיקת האם-טי-וי, שהיא לא יותר מ"נערת ליווי" לקליפים ויזואליים מתוחכמים ומקוריים באמת. אפילו הצלופן של "מוסיקת אמצע הדרך" היום פחות בוהק מהצלופנים העבריים של פעם. קחו לדוגמא את הפזמונים הקליטים והפופולאריים שהלחינו בזמנו דובי זלצר, בני נגרי, מוני אמריליו, קובי אושרת, נורית הירש, צביקה פיק, ואפילו "אתניקס" ורמי קליישיטיין. הם יפים, מקוריים ומתוחכמים לעין שיעור יותר מהלחנים המושרים בעשור האחרון על ידי כוכבי "אמצע הדרך" (Main stream) צעירים, כגון מיה בוסקילה, יוני בלוך, אייל גולן, שרית חדד, עידן ניב, עברי לידר, מירי מסיקה, דניאל סלומון, שלומי סרנגה, קרן פלס, איה כורם, משה פרץ, קובי פרץ, איציק קלה.

אז נכון, גם לביטלס היתה פשטות גאונית וגם הבלוז הוא מונוטוני ביסודו. אבל הפשטות של הביטלס ובני דורם היתה המקור ולא החיקוי ואת המונוטוניות של הבלוז איירו אלתורים מורכבים מאד.

מה שמדהים היא לא כל כך העובדה שמיוצרים כאן כל כך הרבה חיקויים וכל כך הרבה מוסיקה משעממת ושבלונית. מה שבאמת מדהים היא העובדה שהביקוש למוצרים הללו כל כך גבוה, והוא חוצה כאמור עדות, מעמדות ורמות השכלה וסטטוס כלכלי. שלמה גרוניך המוכשר חזה את הנולד כבר בשנות השמונים, כאשר מרוב תסכול ומרירות על אי שידור פזמוניו ברדיו חיבר את הפזמון האירוני "שירים פשוטים": כולם רוצים שירים פשוטים/ שירים בשני אקורדים/ כולן דורשות מילים פשוטות/ שלא אומרות לי שום דבר/ יוצאים לרקוד רוצים לשמוח/ לא לחשוב יותר מידי/ לשיר בשני קולות/ שעם ישראל עוד חי.

באופן פרדוקסלי, בשל פשטותו, הפך הפזמון הזה לאחד מלהיטיו של גרוניך. אבל זה לא עזר למלחין המחונן להישאר זמן רב במרכז התודעה. רוב הקהל הישראלי דחה את מורכבות לחניו והוא מצא עצמו, כמו רבים מחבריו, בשולי רשימות הפליי-ליסט ותוכניות האירווח.

אז מדוע כל כך מתלהבים היום מהג'נק? תשובה אחת היא שהבורות "חזרה לאופנה" ואופקים רחבים נעשו סימן לפלצנות, פלספנות ובזבוז זמן. כולם מנסים לצוף בשיטפון המידע, וכאשר צפים מאבדים קשר עם הקרקע.

זאת ועוד: אנחנו בעידן הנובו-ריש - טיפוס גלובלי שצמח בחברה הפועלת על פי חוקים קפיטליסטים טהורים (ולכן גם צרי אופק) של כדאיות. זה עידן שבו אוסף גדול של משפחות שעברו מוביליות מעמדית, עם כוח קנייה עצום, מכתיבות את הטעם. מבחינה דמוקרטית זו זכותן המלאה ולכאורה אין מקום לבוא בטענות לאיש. אבל מותר להודות שיש לתופעה הזאת מחיר - בעיקר בכל הנוגע לשכיחות ולנגישות של מוסיקה איכותית. יש לכך השפעה גם על מעמדם של ערכי יסוד בחברה, כגון חתירה למצוינות, תגמול הולם על מאמץ, והבחנה בין אמת לשקר ובין איכות לכמות ולרדידות.

צרכניה העיקריים של החברה הנובו-רישית נתפסים בקלות לסממנים החיצוניים המאפיינים את הקיטש, ועיוורים למשקעי עומק ולמניפולציה הרגשית שעושים בהם יצרני התרבות. זה ניכר כמעט בכל דפוסי הצריכה - ממזון ואופנה וכלה בעיצוב הבית. יש כאן בעצם מעגל קסמים: היצרנים והמפיצים מחויבים לרייטינג הכלכלי (שהפך לשיקול-על בתהליך המסחר), ולכן הופכים מרצון או בעל כורכם למשכפלי הבינוניות והרדידות. הצרכנים, בטוחים מצידם, שהחומר המשודר נתפס גם בידי מנהיגי הדעה בתקשורת כאיכותי וממשיכים לצרוך אותו בגאווה. תחנות רדיו המשדרות מוסיקה ייחודית ואוונגרדית, כמו 88FM הממלכתית, בקושי שורדות, כי הביקוש למוצרים איכותיים יורד (בכל התחומים). היום גם צאצאי השכבה המשכילה בישראל, אותה שכבה שצרכה בעבר מוסיקה איכותית, מעדיפים ג'נק-מיוזיק. כמובן שעולה כאן שאלה פילוסופית וסוציולוגית אודות תפקידם של כלי התקשורת בחברת ההמונים: האם הם צריכים רק לשקף את טעם הציבור או גם לעצבו (כלומר לחנך)? כיוון שאין לי תשובה חד משמעית לשאלה הזאת וכיוון שהיריעה קצרה, אדלג עליה.

כאן חייבים להדגיש נקודה עקרונית: הדור הצעיר צורך ומייצר ג'נק-מיוזיק בכמויות עתק בין השאר, ואולי בעיקר, משום שהוא אינו מודע לעובדה שמדובר במוצר ממוחזר ובמקרים רבים גם "גנוב". לא אחת אני מוצא עצמי מתבונן פעור פה בבחור או בבחורה צעירים, המזמרים את השירים החדשים שזה עתה חיברו. הם למדו 5 אקורדים וארבעה מוטיבים מוסיקליים, הם אינם קוראים תווים והשכלתם ההיסטורית בתחום המוסיקה דלה. ובכל

זאת יש להם דימוי עצמי של אומגים מורכבים ומיוסרים (למרות שרובם גדלו בצמר גפן מתוק) והם בטוחים שהם המציאו את תוף מרים. בעבר היו לועגים לחובבנים. היום גם שומרי השערים של הרדיו והטלוויזיה (מפיקים, חברי וועדות הפליי-ליסט וכדומה) נושאים אותם על כפיים ומצביעים עליהם כעל ההבטחה הבאה. בדרך כלל זו הבטחה המתנדפת מהחלל הציבורי עוד לפני שניתנה לה הזדמנות לקיים משהו.

הצעירים של היום נוטים להתאהב בקלות בג'נק-מיוזיק, גם משום שרבים מהם, רבים מדי, מפונקים ועצלנים (בהכללה רחבה כמובן, המקפחת את היוצאים מן הכלל). גם לא מצפים מהם להתאמץ – לא בבית, לא בבית הספר ולא במוסדות להשכלה גבוהה (שכבר אינה כל כך גבוהה). מוסיקה מורכבת דורשת מאמץ אינטלקטואלי ורגשי. אבל בעולם שבו הסאטלן הוא גיבור תרבות, צומחת גם מוסיקה סאטלנית. דור שהתמכר לקטשופ ומיוזו בלחמניה שלו, סביר שיתמכר לקטשופ ומיוזו מוסיקליים, בפרט כאשר המוסיקה עטופה באפקטים דיגיטליים, שמגדילים את הרושם הראשוני ויוצרים אריזה המחפה על ריקנות. אנקדוטה: לפני מספר שנים הכנתי שיעור באוניברסיטה על פרסומות ברדיו ובטלוויזיה. למרבה הפתעתו כאשר השמעתי את הגינגלים בכיתה, כל התלמידים הצטרפו בשירה ובמחיאות כפיים צוהלות. אכן שירה בציבור בנוסח פוסט-מודרני.

הוריהם של הצרכנים המוסיקליים החדשים גידלו אותם כנסיכים ונסיכות ונזהרו לא לבקר את ילדיהם כדי לא לפגוע חלילה ברגשותיהם השבירים. בקיצור התרגלנו לשקר לצעירים והם מצידם התרגלו לשקר לעצמם – גם בתחום המוסיקלי. כאשר הכל "מדהים" ו"מגניב" קשה לפתח מסננות של איכות וקשה לשכלל חיישנים לאיתור תרמיות ופלאגיאטים.

ויש כאן עוד משהו: הדור הצעיר הורגל לזרם שוטף של גירוויים קצרים ומגוונים ומתקשה להתרכז בגירוי בודד לאורך זמן. לכן הוא גם מתקשה להאזין למוסיקה מורכבת בתשומת לב, כשם שהוא מתקשה לקרוא ספרים. המוסיקה עבור רבים היא לא יותר מקולות רקע או אמצעי הרקדה. רק צעירים מעטים מסתגרים היום בחדרם כדי להאזין ליצירה מוסיקלית ללא הפרעות חיצוניות (סלולרי, טלוויזיה, מחשב וכו').

קנון הולך ונעלם

נחזור לרשימת ה-300 של העשור האחרון ונשאל: כמה מהפזמונים הכלולים בה יהפכו בעוד 30 שנה לחלק מנכסי הצאן והברזל המוסיקליים של מדינת ישראל? חוששני שספורים בלבד.

שתי רשימות הפזמונים שתוארתי בדוגמא לעיל נבדלות זו מזו גם בדומיננטיות של היוצרים. הזמר העברי ההיסטורי-קנוני גובש על ידי מספר קטן באופן מפתיע של מלחינים מוכשרים ופוריים. סריקה של מקבץ הפזמונים והאמנים המופיעים בפורטל המוסיקה "שירונט", העלתה את הרשימה הבאה (לפי סדר הא-ב של שמות המשפחה): ידידיה אדמון, אלון אולאר'ציק, קורין אלאל, אלכסנדר ארגוב, מוני אמריליו, שלמה ארצי, מיקי גבריאלוב, שלמה גרוניך, יוסף הדר, נחום היימן, נורית הירש, משה וילנסקי, דוד זהבי, דובי זלצר, אריאל זילבר, מרדכי זעירא, יוחנן זראי, עוזי חיטמן, שלום חנוך, אלונה טוראל, חנן יובל, שלמה יידוב, מתי כספי, שם טוב לוי, דני סנדרסון, עמנואל עמירן, יהודה פוליקר, צביקה פיק, שמואל פרשקו, יצחק קלפטר, שמוליק קראוס, יהודית רביץ, יאיר רוזנבלום, יוני רכטר, מתתיהו שלם, אפרים שמיר, נעמי שמר, בועז שרעבי.

חלק גדול מהיוצרים המופיעים ברשימת הגדולים שלעיל אינם כבר איתנו והשאר חצו את גיל השישים. כמה יוצרים מהעשור האחרון, יכולים לעמוד שכם אל שכם עם היוצרים ברשימה הזאת? דומני שאף לא אחד/ת. המשמעות ברורה.

הערת ביניים בנוגע לשמות הגדולים: בשלהי שנות השמונים ובמהלך שנות התשעים הופיעו על כמת המוסיקה הישראלית מלחינים מוכשרים שתרומתם לזמר העברי לא מבוטלת. אבל גם הם להערכתנו נופלים במקוריותם ובמורכבות יצירותיהם (לאו דווקא בפופולריות שלהם, לעתים עלתה על זו של דור הנפילים) מדור הנפילים שקדם להם (ולכן גם במידת תרומתם ההיסטורית). אפשר לדעתי לכלול ברשימת "שחקני הספסל" של נבחרת החלומות של הזמר העברית את המלחינים הבאים (להלן לפי סדר א-ב): קוב אוז, אתי אנקרי אהוד בנאי, מאיר בנאי, אביתר בנאי, דנה ברגה, אביב גפן, ארקדי דוכין, אביהו מדינה, אחינועם ניני. הצמד סחרוף ופורטיס, רמי קליינשטיין, מיקה קרני, שלומי שבת, ומיכה שטרית. אני

רואה ברשימת השמות הללו אדוות אחרונות בגאות המוסיקה הישראלית האותנטית.

אם להשתמש בדימוי נוצרי אפשר לומר שאת נביאי הדת החליפו השליחים ואת השליחים הפקידות הטכנוקרטיים.

ובתהליך הזה פג הקסם הראשוני ונוצר הדקדנס. כוכבי הזמר של העשור האחרון (הכוונה בעיקר לאלה שכתבו וביצעו את הפזמונים שלהם) – למשל אסף אמדורסקי, שלומי שבן, יהלי סובול, חמי רודנה, עיברי לידר, גלעד שגב, טל שגב, יוני בלוך, יהלי סובול, רן דנקר, מאור כהן, פיטר רוט, אפרת גוש, רונה קינן וכמובן כל כוכבי השביט של סדרת "כוכב נולד" לעונותיה – אינם מתקרבים בחזונם המוסיקלי ובהישגיהם האמנותיים, לא לדרג השני ובוודאי לא לדרג הראשון של קלאסיקת הזמר העברי. מעטים מתוכם – כמו עידן רייכל, דודו טסה ועמיר בניון למשל – מדגדגים את הליגה הזאת.

מעניין להיווכח שרשימת הלחנים והמלחינים שפעלו כאן בעשור האחרון גדולה מאד, ובוודאי גדולה בהרבה מרשימת הלחנים והמלחינים שקדמו להם. אבל חרף גודלה (ואולי דווקא בשל כך) לא מצאתי ולו מלחין/ה אחד שאפשר לומר עליו/ה ללא היסוס: הוא/היא בעלת/שיעור קומה אמנותי. בעצם נוצר היום פרדוקס: כגודל הסלבריטאות קוטן הקומה. למען האמת, את רוב רובם של היוצרים והיצירות שהופיעו ברשימות של אתרי המוסיקה הישראלים כלל איני מכיר, ולא בהכרח משום שאני כבר זקן ופחות מעודכן. אני משוכנע שהסיבה לכך היא שזמן המדף שלהם היה קצר מאד. רובם לא הותירו כל חותם ממשי ונעלמו כלעומת שבאו. המוצלחים יותר הפכו ללא יותר מרינגטון טורדני.

חשוב להדגיש כי במכרה הזמר הישראלי המתרוקן עדיין נלכדים מדי פעם יהלומים מוסיקליים נוצצים. אבל אלה הבלחות חד פעמיות, המעידות על מגמה כללית של פיזור הכישרון והידלדלותו ברמת הפרט. להערכתי זו אחת הסיבות לכך שאנשים ממעטים היום לקנות דיסקים חדשים. בעבר, כאשר קנית דיסק חדש של יוצר חשוב היתה בו איזו אמירה כוללת שנתנה לו ערך מוסף. על כל פנים הוא כלל בדרך כלל לפחות 2-3 פזמונים מרגשים ומאריכי חיים. היום, במקרה הטוב הדיסקים כוללים להיט בודד, ובשביל להיט אחד לא שווה לקנות דיסק שלם. עדיף כבר להוריד קובץ מהאינטרנט ולייצר לעצמך דיסק צרוב שהוא לקט איכותי.

מלים עצלות

גם בתחום הטקסטים ניכרת מגמה כללית של דקדנס. הזמר העברי הקלאסי, שהשתמר בזיכרון הקולקטיבי לדורי דורות, כלל, כאמור, מלים של טובי המשוררים והתמלילנים (לפי סדר א-ב): ידידיה אדמוץ, שמרית אור, יעקב אורלנד, עמוס אטינגר, נסים אלוני, דן אלמגור, נתן אלתרמן, מאיר אריאל, חיים נחמן ביאליק, רחל בלובשטיין סלע (רחל המשוררת), יוסי בנאי, דודו ברק, לאה גולדברג, חיים גורי, יעקב גלעד, יוסי גמזו, יונתן גפן, עמנואל הרוסי, נתן זך, חיים חפר, שלום חנוך, יורם טהר לב, שאול טשרניחובסקי, נתן יונתן, מרים ילן שטקליס, צרויה להב, יחיאל מוהר, עלי מוהר, דידי מנוסי, אהוד מנור, דניאל סמבורסקי, דני סנדרסון, יהודה עמיחי, דליה רביקוביץ, יעקב רוטבליט, אברהם שלונסקי, נעמי שמר, רחל שפירא.

ומה יש לנו היום? בעיקר טקסטים חפיפניקיים, רדודים ועילגים – תופעה שגם היא החוצה עדות, סגנונות וז'אנרים מוסיקליים. כך לדוגמא, בפזמון של מושיק עפיה "פה פה פה" (מלים: גלי שגיא, לחן: גלי שגיא וניר סנדץ'): רואה אותך ילדה יפה צוחקת/ פה פה פה פה פה פה פה פה פה/ אני קורא לך אך את מתחמקת/ פה פה פה פה פה פה פה פה פה/ רוצה אותך ילדונת מתוקה/ פה פה פה פה פה פה פה פה פה / רוצה אותך ילדונת מתוקה.

המחשה נוספת אפשר למצוא בשירו הטיפוסי של מאור כהן (מלים ולחן) "הכי יפה בעולם". השיר מביע רגשות בתחכום ומקוריות של תלמיד בית ספר יסודי: "הכי יפה בעולם/ יודעת טוב מכולם/ שבלעדיה אני מטומטם/ הכי יפה בעולם/ חשבתי שאני רואה יותר מדי/ אולי אשיר לך כך/ את שיר הדנדלייט/ אני בא דברי אלי".

בעבר כאשר אנשים כתבו מלים לפזמונים, הם ניסו לעבור לאיזה רגיסטר גבוה יותר של צורת ביטוי. הם נהגו לחפש, למשל, מטאפורות מקוריות, או חרוזים מתנגנים. היום הצעירים לא ממש מתאמצים בכיוון. כך למשל, רועי צ'יקי ארד (הדחקן המוכר מערוץ המוסיקה) כתב פזמון (מלים ומנגינה) בשם "פיצה". מי שמאזין ללחן, ויותר מכך – מי שקורא את המילים, מביין מדוע אורך החיים של הפזמון הזה לא עלה על הזמן שלוקח להזמין פיצה Take away. גם המקוריות והתחכום של תרכובת הבצק והגבינה ושל מילותיו

של ארד דומים: חי מיום ליום/ ולפעמים יום גם נגמר/ בים הולך על החול/ וכשבא שוכב ונרדם/ רצייתי רק איתה לחיות/ ויחד לעשות שטויות/ טעיתי בגדול/ רצייתי שנלך לפארק/ לרקוד יחדיו לשיר של פאנק/ טעיתי בגדול.

הדור הצעיר מכור לסלולרי שלו, ולא בכדי הפזמונים שלו נראים כמו מסרונים SMS מקוטעים. כך לדוגמא בפזמון "סוכרייה" ששרה רוני דואני (מילים ולחן: מקס פאדיב. תרגום: פיני ארונבייב): לא מתקשרת לא חוזרת ולא עונה/ כמעט נשארת מסתובבת ולא מחכה/ ורק הראש שמסתובב חושב על מה שהיה/ תשאיר מקום לעוד סוכריה / ורק נזכרת לא נרדמת ורק אותך/ כבר לא סופרת משתחררת מהמחשבה/ שאצלך הכל בסדר עם כל מה שהיה/ תשאיר מקום לעוד סוכריה.

אגב, מה בדיוק היה כאן לתרגום?! והאם לא קצת מוגזם ולא צנוע לאמץ לעצמך את הכינוי "סופרסטאר" (על שם אחד הפסבדו-להיטים שהיא שרה)? לא בכדי מדובר בזמרת "מומצאת" ולא אותנטית, ברוח הזמן והמקום; שכן אותה רוני סופרסטר נבחרה בשנת 2002 על ידי חברת "פופ-ארט" (של חברת התקליטים "הליקון") לככב בפרויקט מיוחד ליצירת כוכבת פופ. כדי להכין אותה לתפקיד המזויף (כל הרעיון להמציא כוכב הוא מופרך ומניפולטיבי) היא הוכשרה במשך שנתיים בפיתוח קול, משחק, וריקוד (כך על כל פנים נכתב בויקיפדיה).

אפילו בתחום היצירה הקבוצתית דור הוותיקים "לוקח בהליכה" את דור הצעירים הנוכחי. הנה כי כן, מתי צמחה כאן לאחרונה להקת זמר ברמתן של "תמוז" ו"כוורת"? ההרכבים שצצו בעשור האחרון נראים פתטיים גם בהשוואה לאזובי הקיר המוסיקליים של שנות ה-90, כגון "זקני צפת", או "איפה הילד". הלהקה היחידה שפועלת היום במרחב המוסיקלי ומייצרת איכות, היא "היהודים". אבל על פי הפרופיל הגילי שלה קשה להגדירה כלהקה צעירה.

"טיפקס", שהתפרקה לא מזמן, היא נר מהבהב במנהרה האפלה של ימינו, תודות לגאונותו החריגה של קובי אוז - יוצר מקורי המתכתב בפזמוניו עם חיים חפר. כושר ההמצאה הרעיוני והלשוני של אוז, לצד ההומור הדק, מרהיבים ומאד לא טיפוסיים ליוצרים בני דורו.

האומנם ראשית הסוף?

לסיכום, כאשר משווים בין היצירות המוסיקליות של העשור האחרון, בתחום הזמר העברי הפופולרי, ליצירות המוסיקליות של העשורים שקדמו להן (ובעיקר לאלה שנולדו כאן בשלושת העשורים הראשונים של המדינה) ניכרים הבדלים משמעותיים בין הקטגוריות ההיסטוריות: היצירות "הצעירות" פחות מורכבות (בצורפי התווים, במהלכי המלודיות ובסוגים וצירופי האקורדים), פחות אורגינליות (במבנים המוסיקליים, בהרמוניות וכו'), יותר צפויים (משתמשות בשבלונות מוכנות מראש ובחומרים לעוסים) ופחות מפתיעות (בשילובי התווים, האקורדים וכו'). הבדלים דומים ניכרים גם בתחום הטקסטים והם מחדדים את התמונה הכללית בדבר שחיקת הזמר העברי. באופן כללי מינון הקלישאות והחומרים הממוחזרים והרדודים במוסיקה הישראלית העכשווית גדול היום מאד.

תהליך הדקדנס ניכר גם כאשר משווים בין הישגי היוצרים משתי התקופות. אין זה מקרה שהעשור האחרון לא הצמיח ענקי מוסיקה מקומיים, המתקרבים מבחינת שיעור קומתם האמנותית (כמות ואיכות היצירות שיצרו) לשיעור קומתם האמנותי של דור הנפילים (רשימת הגדולים שהוצגה לעיל).

חייבים להדגיש שטענתי במאמר זה מושתתת בינתיים על תחושה והתרשמות אישית בלבד, שגובשו מסקירה של כמה מאות יצירות מכל הזמנים (הרשימות מופיעות באתרי המוסיקה). יתר על כן, ביססתי את טענתי בעיקר על מדד מורכבות מבנה האקורדים ומהלכם. כדי לתקף ולאושש את הטענה מבחינה מדעית, נדרש מחקר אמפירי מעמיק ושיטתי, הפורט מבנים מוסיקליים (אקורדים, מלודיה ועוד) למבנים מתמטיים (זה ניתן לבדיקה באמצעות תוכנת מחשב). גם לצורך בדיקת מורכבות הטקסטים בפזמונים השונים אפשר לפתח מדדי השוואה בסיסיים, אף שכאן המלאכה קצת יותר מסובכת בהשוואה למדדים המוסיקליים.

אז מה צופן העתיד לזמר העברי? להלן אנסה לספק תחזית זהירה:

– נקודת הרוויה. הג'נר המוסיקלי ימשיך לזרום בטווח הקרוב, כמי אפסיים לים, בעיקר לנוכח הפרופיל הטיפוסי של קהל היצרנים והצרכנים ולנוכח עריצות הרייטינג. אבל אפשר להתנחם בעובדה שגם לצריכת ג'נר יש נקודת רוויה. כבר היום ניתן להבחין בסימנים מבשרים לבוא ההתפכחות והביקורת העצמית, למשל בדמות המערכונים המשעשעים של "ארץ

נהדרת", הלועגים למוסיקה הממוחזרת בישראל. נקודת ה-Tipping Point תגיע ותצמיח מן הסתם כמיהה למוצרים מוסיקליים איכותיים יותר, שתביא גם לגילוי כישרונות נסתרים הפועלים היום בשולי הבמה הישראלית (למשל, בתחום הג'אז או המוסיקה האלקטרונית).

מגמת "ההטפשה המוסיקלית" תיבלם גם בשל העיקרון האוניברסאלי הידוע, האומר: "אי אפשר לרמות את כולם כל הזמן".

- מיצוי האפשרויות המתמטיות. חופים הם לפעמים געגועים לנחל, אבל גם החוף וגם הנחל עומדים להישטף בצונאמי בינלאומי. בעצם הגלים הקדמיים כבר כאן. "כמה שירים כבר אפשר להמציא בכלל", שר מתי כספי וצדק. המוסיקה המערבית מורכבת ממולקולות בהרכב משתנה של 12 תווים אטומיים. קלות הייצור וההפצה של המוסיקה היום (אולפנים פרטיים, אינטרנט וכו') מאיצים את תהליך מיצוי האפשרויות. זו תחזית מתמטית ולא ספקולציה סוציולוגית. לכן, איכות ומקוריות יעשו תכונות יותר ויותר נדירות במוסיקה המערבית ועידן הענקים לא ישוב. הבאנליזציה של המוסיקה תשפיע על ייחודיותו של הזמר העברי ותעלים אותו עם הזמן כז'אנר מובחן.

- עזרי מקוריות. בשל מיצוי האפשרויות יצמחו, ולמעשה כבר צומחים, "עזרי מקוריות": עיבודים חדשניים וגרסאות כיסוי של יצירות מקוריות, לצד שילובים רבים ומפתיעים יותר. דוגמה עדכנית למגמה הזאת, שתלך ותתחזק, ניתנה לאחרונה בביצוע המיוחד והמרגש של "עץ השדה" (מלים: נתן זך, לחן: שלום חנוך), על ידי מרים טוקאן הערבייה-הישראלית, במסגרת "כוכב נולד".

- יצירות רב ממדיות ורב חושיות. אבל דומה שגם העזרים המוסיקליים שהוזכרו לעיל לא יחלצו את המוסיקה מהבנאליות ויחייבו את היוצרים להפיק יצירות רב ממדיות ורב חושיות כדי לרגש ולחפות על היעדר מלוויה מקורית. המגמה ניכרת כבר עתה בערוצי המוסיקה: הממד הוויזואלי של הקליפים חשוב היום לא פחות ובעצם יותר מהמדד המוסיקלי. מי יודע, בעתיד נוכל לא רק לשיר על "שמלה אדומה ושתי צמות" ואפילו לא רק לראות את הנערה, אלא גם להריח את הבושם שלה ולשוחח איתה על אפשרויות שונות לסיום הפזמון. במילים אחרות, המחשב יחזק את מגמת איחוד סוגי המדיה ואת האינטראקטיביות, שתחדור לכל פינה בחיינו.

– המשך הגלובליזציה המוסיקלית. ישראל היתה במשך שנים רבות אי סגור ומסוגר והדבר השפיע מאד על הטעם הישראלי ועל דפוסי צריכת המוסיקה בארץ. היום הישראלים מרבים לטוס לחו"ל והתקשורת החדשה מאפשרת להם לחוות בזמן אמת אירועים גלובליים ולצרוך מוצרים גלובליים. בינתיים הישראלים נאמנים עדיין למוסיקה המקומית, יותר מאשר למוסיקה בשפות אחרות; אולם כשם שהמבורגר הביס את הפלאפל וכשם שהגינס דחק את החאקי, כך גם הצליל המערבי הבינלאומי דחק בהדרגה את הזמר העברי המקומי. בעניין זה ישראל אינה שונה ממקומות אחרים בעולם.

היחלשות התרבות הלאומית מקרינה על ירידת מעמדם וחיבתם של המותגים המקומיים והמסורות העממיות על פני הגלובוס כולו. כבר עכשיו רוב הפזמונים הפופולריים המופצים במזרח הרחוק, באמריקה ובאירופה נשמעים אותו דבר.

אז אולי במקום לדון בסוף עידן הזמר העברי נדרש לדון בראשית סוף עידן המוסיקה בכלל, כפי שהכרנו אותה עד היום. אולי באמת צריך להכיר בעובדה שמה שהיה לא יהיה ושעידן הגלובליזציה והדיגיטציה עומד לשנות לא רק את דפוסי התקשורת בין בני אדם ואת המבנים הארגונים המסורתיים של החברה האנושית, אלא גם את דפוסי הגירוי והתגובה שלנו. כיוון שתהליכים אלה – המתרחשים בכל רחבי העולם – כבר אינם תלויים בנו, נאלץ בינתיים להמשיך להוסיף עוד קיסם למדורת הקומזיץ המוסיקלי המקומי, ולשרוף בעל כורחנו את שאריות הקלאסיקה של הזמר העברי.

הרצאה שניתנה במסגרת הכנס "מי אני? שיר ישראלי", אוניברסיטת בר אילן, 7.6.2010. פורסם בכתב העת פנים, 52-53, דצמבר 2010.

הגבר לא הלך לאיבוד

ב-1978, בהיותו בן 29, אף על פי שפזמונים לא מעטים שהלחין ושר היו ללהיטים, החליט שלמה ארצי לפרוש מהבמה, כיוון שחש שאין הוא מוצא את מקומו האמנותי ואיננו מגשים את ציפיותיו העצמיות. כמעין אקט אחרון של ייאוש הוא הוציא אלבום פרידה אישי בשם 'גבר הולך לאיבוד', שביטא את תסכולו. אך באופן פרדוקסלי, דווקא בגלל השחרור מהדחף למצוא חן בכל מחיר ומהצורך לחפש את הנוסחה המתאימה לו, היה האלבום הזה אותנטי, וארצי היה לאמן 'שמצא את עצמו'. הוא יצא מ'צוותא' האינטימי למופעי ענק, שבהם התגלה ככוכב פופ מוכשר המצליח להפנט המונים. הביקורות שספג בראשית דרכו, על המנייריזם והחקיינות המוזיקלית שלו, התחלפו בהדרגה בסופרלטיבים.

האלבומים 'תרקוד' (1984) ו'חום יולי אוגוסט' (1988) וההופעות שנלוו להם ביססו את מעמדו של שלמה ארצי כגיבור תרבות ולמעשה כמותג אמנותי מצליח עם 'פס ייצור' של המנוני פופ ישראליים. ארצי לבש בהדרגה דימוי של 'ברוס ספרינגסטין ישראלי', מאצ'ו מרוכך, לבוש מכנסי ג'ינס משופשפים, טישרט וקול מעט מחוספס, המפלרטט במיומנות רבה עם הקהל.

את הנוסחה המוזיקלית-תיאטרלית של שלמה ארצי, שבזכותה נעשה בשנות התשעים ואילך מגה-סטאר, אפשר להכתיר בכותרת 'בלדת פופ אמריקנית-ישראלית', שניכרות בה מצד אחד השפעותיהם של הפופ-רוק-ג'אז המערבי ומצד אחר השפעותיה של הקלאסיקה הארץ ישראלית. את הנוסחה הזאת השלימו המילים – מתלבטות, מתייסרות, אסוציאטיביות, משרות אווירה של מלנכוליות נעימה.

בכתיבתו התרכז ארצי בייסורי הגבר הבשל, שהוא מאצ'ו ורגיש כאחד. שיריו מצטיינים בחשיפה אישית של מצוקות קיומיות, בעיקר ביחסים בין בני זוג; בהלקאה עצמית והרהורים על מהות הקיום בארצנו רווית הקונפליקטים; ובעיסוק בסבלם של אנשים 'באמצע החיים' בחברה המודרנית.

עם השנים נעשה ארצי משוחרר וארוטי יותר, ודווקא ביישנותו ומופנמותו הטבעיות סייעו לבניית הדמות האהובה על כל כך הרבה ישראלים. הוא כמו הקריין למעריציו: על הבמה אני משתחרר ונותן לעצמי דרוו להיסחף – מתגבר על העכבות ומתחבר לאנרגיה הפנימית. ויש כאן עוד מסר, פחות גלוי, שארצי מעביר בשירתו: בניגוד לכוכבים אחרים הוא משדר לקהלו: "אני עדיין מתקשה לעכל את הצלחתי ותופס אותה כזמנית וחולפת. אני אמנם כוכב וסלב בעיניכם, אבל לא בעיני עצמי". זו לא בהכרח צניעות, אלא תחושת אי נוחות קלה ואולי גם אירוניה עצמית של אדם אינטליגנטי ורחב אופקים, שגדל במשפחה בורגנית ושוחרת השכלה.

בדומה לאריק איינשטיין, סוד קסמו של ארצי נעוץ גם ואולי בעיקר ביסודות הצבריים באישיותו: הוא יליד הארץ, בעל דיקציה צברית מובהקת, מבנה גופו מוצק, חזותו נאה, דיבורו דוגרי ובוטח (לא במקרה הוא נבחר לגלם את ירון זהבי בסרט 'חסמב"ה ונערי ההפקר', שהופק ב-1971), והוא בעל עבר כסולן כריזמטי בלהקה צבאית. גם הלחנים בעלי הארומה הארצישראלית, שבהם התמחה עוד לפני שהיה לידוען, ומעל לכול גילויי הרגישות המופנמת בשיריו הנוגים, תואמים את רוח הצבריות. למעשה, בשירתו ארצי מבטא במרומז את מה שביטאו ספרי הזיכרון הקלאסיים לזכר הנופלים: את הצבר המיתולוגי, שמתחת למעטה הקוצים ולחספוס הוא בעצם גבר עדין, רגיש ויפה נפש. אין זה מקרה אפוא שאחד מלהיטיו הגדולים הוא פזמון שהלחין למילים של מכתב שכתב חייל שנפל בקרב – מכתב שבפזמון החוזר שלו כלולה השורה 'אבל אני חייל ואל תבכי ילדה'.

אך בבסיס הפופולריות של שלמה ארצי, שעלתה כאמור לגבהים חדשים משנות התשעים ואילך, היתה גם סמליות הפוכה – פוסט-מצ'ואית ופוסט-צברית. מאחר שפזמוניו חושפניים ורגשניים, הם מסמלים את המהפכה הפסיכולוגיסטית שהתרחשה בארץ והחלה לתת את אותותיה לראשונה בבני דורו, דור מלחמת ההתשה ויום כיפור.

ארצי קלט את השינוי הממשמש ובא ברוח הזמן והחל לבטא בפזמוניו את האומץ של 'הגבר החדש' להודות בחולשותיו ובמועקותיו. כיוון שהוא ניחן גם בכישורים תיאטראליים, הוא הצליח לבנות לעצמו, בעבודת חריש סיזיפית (ארצי הופיע בכל מקום בארץ ובפני כל סוגי הקהלים; כולל חדרי אוכל קיבוציים ומתנ"סים מקומיים) דמות של צבר מאוהב, מבלבל ומיוסר, והיה ל'זמר-הפסיכואנליטיקאי' הראשון בתולדות המדינה. פזמוניו נעשו המנונים לבני טיפש-עשרה כמו גם ליאפים בגיל המעבר, בעיקר משום שהם ביטאו את מודל הזוגיות בעידן הפמיניסטי: "כתב ידך הלא מוכר לי וקולך המהפנט, צלצולך הטלפוני שכנע אותי לצאת/ מהבית החם לרחוב הקשה - אל העולם. התפתלתי כשקראת לי, כי אסור היה לי אז/ לפרש את סימניך כאותות של אהבה. כבר שכחתי מתי עפתי ומתי את כל חושי/ איבדתי כך" ('ראיתי לך', חום יולי אוגוסט, 1988).

שלמה ארצי השפיע על זמרים רבים אחרים, שאימצו בין השאר את הנטייה הפסיכואנליטית להתערטלות עצמית ולפתיחת פצעים אישיים ומשפחתיים. רבים ניסו ועדיין מנסים לחקות אותו. אבל רוב השכפולים שלו נראים כצל חיזור והם גם מתאדים במהירות. חקייניו לא מחזיקים זמן, לא רק בשל הכישרון הייחודי של ארצי, אלא משום שאין להם את הרקע התרבותי שמתוכו צמח, ולכן גם את היכולת ללחוץ על כפתורי הנפש הישראלית. ארצי מדבר אל רבים בגלל שהעצב והריחוק שמקרינות פניו אינן העמדת פנים.

אולי זו התוגה של ילד שגדל במשפחת ניצולי שואה ושל אדם שאיבד חברים יקרים במלחמות. ואולי זו אותה תוגה מאד ישראלית של מי שעדיין לא חש צבר במאת האחוזים, למרות שבאופן פרדוכסלי הוא אהוב ונערץ בין השאר בשל צבריותו המובהקת. אולי זה העיניים המלוכסנות, הקומה הנמוכה והשיער הקצוץ שמשדרים: אני לא לגמרי ירון זהבי. אני על התפר.

כשהייתי ילד נצרבה במוחי סצנה מעניינת. הייתי בקהל שבא לשמוע את להקת חיל הים, שהוזמנה להופיע בטקס הסיום של קורס לוחמי הקומנדו הימי. אבי היה באותה עת מפקד שייטת 13. ארצי היה מכוכבי הלהקה וכבר אז היה בהופעתו משהו מהפנט וסוחף. אבל את עיניי צדה דווקא המבוכה שלו. הוא כמו שידר: "אני אמנם במרכז הבמה אבל הייתי מעדיף להימנות דווקא על הלוחמים בקהל, שקיבלו זה עתה כנפי עטלף". באותה

תקופה לוחמים נועזים ופרועי בלורית היו אלילים, והשירות הצבאי היה קנה מידה מרכזי להערכת הישראלי - בעיקר בקרב גברים (לימים נודע לי שהוא החל את שירותו הצבאי בשייטת, אחר כך התגלגל לתותחנים ומשם הגיע ללהקת חיל הים).

גלים רבים התנפצו על המבצר הצלבני בעתלית, וארצי עבר בהדרגה ממרכז הבמה הקטנה למרכז הבמה של התרבות הישראלית. עכשיו בעלי כנפי העטלף מתבוננים בו בהערצה ומשננים את הוראות ההפעלה שהוא מגיש להם. סיפור ההצלחה של שלמה ארצי, והפיכתו למגה-כוכב מבטאים אפוא גם את השינויים שחלו בסיפור הקולקטיבי שלנו.

המאמר הופיע בתוכניית המחזמר "לילה לא שקט", על פי שיריו של שלמה ארצי, שעלה על בימת הקאמרי ביולי 2010.

מדוע האליטה הערבית המשכילה עוינת את המדינה?

היש מנהיגות ערבית בישראל?

מי היא המנהיגות הערבית במדינת ישראל ומה מידת השפעתה? שאלה מסקרנת וחשובה שבינתיים אין עליה תשובה מדעית מוסמכת. המחקר היחיד שעסק בתופעה הוא ספרה של הוניידה גאנם "לבנות את האומה מחדש: אינטלקטואלים פלסטינים בישראל" (הוצאת מאגנס, 2010), המבוסס על עבודת הדוקטורט שלה, שהוגשה באוניברסיטה העברית. אולם גם ספר זה רחוק מלתת תשובה מקיפה ועדכנית.

על פי תחושתי, לערביי ישראל אין בעצם הנהגה, בוודאי לא הנהגה מוסכמת ואהודה. רוב הציבור הערבי בז בדרך כלל לפוליטיקאים הערביים, שמרבים להתקוטט ולהשמיץ זה את זה. מרבית הרשויות הערביות המקומיות מושחתות למדי ונגועות בנפוטיזם ובגישה צרה ואינטרסנטית בנושא פיתוח ושיפור חיי האזרחים. התושבים הערבים מודעים לכך ורבים פשוט הרימו ידיים. פוליטיקה באופן כללי, לא עומדת בראש סולם העדיפויות של האזרח הערבי ורוב מעייניו נתונים לענייני היומיום: משפחה, חינוך, פרנסה וכיוצא באלה. הצעירים קוראים מעט מאד ספרים ועיתונים, ומעדיפים, כמו שכניהם היהודים, לגלוש באינטרנט ולהתרכז בדברים שמעסיקים את רוב בני הנוער בעולם: אופנה, לימודים, זוגיות, קניות, ספורט, וכדומה.

המנהיגות הדתית – שגם בתוכה קיים פיצול גדול ועוינות הדדית – מדברת בעיקר אל השכבה המוסלמית הפונדמנטליסטית, ששיעורה אינו עולה על רבע מהמגזר הערבי. שייח ראד צלאת, לדוגמה, הוא מקור סמכות ומושא להערצה בעיקר עבור הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. הדרומיים

אינם רוכשים לו אהדה יתרה, ויריבו הוותיק, השייח עבדאללה נימר דרוויש, לעג לו לא אחת בפומבי.

האליטה האינטלקטואלית החילונית (רבים ממנה ערבים נוצרים) – באקדמיה, במשפט, באמנות, בתקשורת ובארגונים החברתיים – מתנהלת כמעין קסטה סגורה למדי, ורוב המסרים הפוליטיים שהיא מייצרת עוברים מעל לראשו של הערבי הממוצע, שהתפישה הבסיסית שלו היא: "נמאס מכל הפוליטיקה הזאת, עוזב אותי בשקט ותן לחיות". בערבית מדוברת אומרים: "זעקנא מין כול אישי, הלא אחנא בידנא נעיש" (זעקנא – נמאס לנו, מן כול אישי – מכל דבר, הלא –עתה, בידנא – אנו רוצים, נעיש – שנחיה כלומר: לחיות).

העובדה שלא הוקם בישראל ערוץ טלוויזיה עצמאי בערבית, תורמת אף היא לחוסר ההתגבשות של קבוצת מנהיגי דעה חזקים במגזר (הטלוויזיה בעברית מאפשרת לאינטלקטואלים יהודים רבים להשפיע על דעות הציבור היהודי, בין השאר באמצעות תוכניות אירוח וסרטים דוקומנטאריים).

גם העובדה שמנהיגי הציבור הערבי לא הצליחו מעולם ללכד את שורותיהם וליצור חזית אחת, פוגעת בתדמיתם ובכוח השפעתם. אחת הטענות היותר מושמעות בציבור הערבי היא שהשנאה של מנהיג את רעהו, ההלשנות הקטנות בתקשורת, הרכילות אחד על השני (בערבית קוראים לזה "פסאד", כלומר הלשנות לגורמי שלטון או לבעלי סמכות כדי לסבך את המולשן) עומדות בעוכרי המגזר.

אפרופו אנשי ציבור ערביים, כדאי לציין עוד שתי נקודות חשובות: ראשית, כמו כל אליטה, גם האליטה הערבית המשכילה בישראל אינה עשויה מקשה אחת וגם בקרבה מתקיים שיח ער ומתפתחות נקודות מחלוקת כמעט על כל נושא. יש אינטלקטואלים השוללים מכל וכל את קיומה של מדינת ישראל ומייחלים לסופה, ויש המבקשים שוויון אזרחי מלא בתוך "מדינה יהודית ודמוקרטית" (אגב, סקרים מוכיחים שזו דעתו של רוב הציבור הערבי במדינה). שנית, אינטלקטואלים ערבים עושים שימושים שונים, לעתים ממש מנוגדים, בשפת הדיבור והכתיבה. המסר והמינוח מתחלפים בהתאם לקהל היעד. במיוחד גדולים הפערים בין הדברים הנאמרים בפורומים סגורים (בעיקר בין חברים) לבין הדברים הנאמרים לקהל היהודי והאירופאי. לכל "הצגה" יש את הטקסט "המתאים לה".

כאשר שאלתי קולגה שלי, מומחה לחברה הערבית בישראל, "מדוע הפוליטיקאים הערבים מדברים בנו רק סרה?", הוא ענה ללא היסוס (ואני מצטט): "התשובה המיידית לשאלה הזאת היא – כי לא ניתן להיות ערבי שאוהב את מדינת ישראל. העוינות למדינה היא built in בכל מצע ערבי, כי מצע ערבי מבלי עוינות, דרכו לרדת מהר מהבמה. וככל שהעוינות גדולה יותר כך הפוליטיקאי הערבי נהנה יותר. וזה מוזר בעיני, כי רוב הערבים שמדברים עימך בארבע עיניים ושלא לציטוט או לייחוס, מודים שהחברה הערבית בישראל התפתחה בצורה ניכרת ועם עובדות קשה להתווכח. יחד עם זאת, להחמיא למדינה או לראשיה זה 'חראם' אחד גדול (איסור מקודש)".

בין חנין זועבי לראאד צאלח

לרבים בישראל – בעיקר ליהודים בעלי גישה פוליטית פרגמטית ומתונה – נראה שאינטלקטואלים ונציגי ציבור מהמגזר הערבי נוטים לפעול בניגוד לאינטרס של הציבור שאותו הם מתיימרים לייצג. לא אחת במקום לבנות גשרים ולמתן קונפליקטים, הם שופכים דלק על מדורת האיבה והניכור בין ערבים ליהודים. הדוגמא האחרונה והכואבת היא המשט לעזה. מה הניע את השייח ראאד צלאח להצטרף למסע הימי המתקשר, כולנו יודעים. הרי מדובר בפרובוקאטור מקצועי, המונע מאידיאולוגיה פונדמנטליסטית קיצונית, שלא מחמיץ הזדמנות להסית. אבל מה עשתה שם ח"כ חנין זועבי החילוני? גם אם מסרי המשט תואמים את השקפת עולמה הפוליטית ואת דאגתה הכנה לתושבי עזה – בפועל, להערכתי, הנזק שהיא גרמה לתדמיתה כחברת כנסת ערבית (בתוך ישראל) ועוד יותר מכך לתדמיתם של בוחריה הערביים בציבור היהודי, עולה לאין שיעור על הרווח שהיא השיגה מהצטרפותה הסמלית למשט (אם בכלל היה כאן רווח כלשהו).

במאמר מוסגר כדאי לציין שמי שמכיר את הפוליטיקה הערבית יודע שהזיקה בין זועבי החילונית מבל"ד לצלאח הפונדמנטליסט, איש התנועה האסלאמית, היא בכל זאת לא כל כך מוזרה ונטולת הגיון. נכון שבל"ד היא תנועה אנטי דתית מתוקף מצעה הפוליטי, אבל היא נאמנה לאידיאולוגיה של הורתה – תנועת "החזית העממית", שמייחלת לחיסולה של מדינת ישראל ולהקמת ישות חדשה (סדר עולמי חדש) על חורבות "האדמה החרוכה".

צלאח מייחל לחיסולה של ישראל מן ההיבט האסלאמיסטי ולהקמת מדינה אסלאמית כלל עולמית, נטולת גבולות שתתנהל על פי "השריעה".

אבל במגזר הערבי יש גם לא מעט פוליטיקאים ופעילי ציבור עם שאיפות אידיאולוגיות פחות מקסימליסטיות וטוטאליות, ולמרות שרובם מחבבים את החיים בארץ ומסתחבקים עם חברים וקולגות יהודים, הם עדיין ששים בכל הזדמנות להוציא את דיבתה של ישראל ונמנעים אפילו משביב של מחמאה. מדוע הם נוהגים כך? מדוע האינטלקטואלים הערבים, שרבים מהם פיקחים מאד ומשכילים להפליא, כל כך מקוממים את הציבור היהודי שלא לצורך? ומדוע הם במקרים רבים קיצונים לאין שיעור מרוב הציבור הערבי בארץ, שהוא בדרך כלל פרגמאטי בהשקפותיו וכלל אינו עוין את המדינה ואת שכניו היהודים (סקרים מוכיחים זאת פעם אחר פעם)? אנסה להציע מספר תשובות לשאלות הללו.

אבל קודם לכן ברצוני להדגיש לקוראים, שחלק מהקביעות וההסברים שלהלן אינם מושתתים על מחקר אמפירי שנערך בקרב השכבה הערבית המשכילה בישראל, אלא על פרשנות אינטואיטיבית שלי, הנסמכת על ניסיוני המקצועי, ובעיקר על הניסיון שצברתי בחקר החברה הערבית בישראל. הדברים גובשו גם על סמך קריאת ראיונות, מאמרים וספרים של אינטלקטואלים ערבים, בעברית ובאנגלית (לצערי איני קורא ערבית), ובעיקר על שיחות רבות שקיימתי במהלך השנתיים האחרונות עם אנשים מהמגזר ועם מומחים שונים בתחום (מזרחנים, מדעני המדינה, היסטוריונים ועוד).

בנים חורגים במשפחה מלוכדת

החברה היהודית בישראל היא חברה מאד משפחתית, שאוהבת לטפוח לעצמה על השכם ולהתפעל מייחודיותה בכל הזדמנות. היא יוצרת סיטואציה רגשית קשה למי שאינו יהודי במדינת ישראל. זה קצת כמו לחיות בתוך דירה קטנה של משפחה חמה ומלוכדת ולהרגיש כמי שאינו שייך ואינו רצוי. המושג "עמישראל", השכיח בתקשורת הישראלית לצורך תיאור כלל אזרחי המדינה, הוא מושג מדיר (מלשון הדרה) המדגים את "האוטיזם" של היהודים כלפי שכניהם. השכבה הערבית המשכילה חשה את ההדרה והזרות הזאת יותר מפשרטי העם, דווקא משום שרבים מתוכה

חיים בקרבת יהודים ומקיימים עמם קשרי ידידות (בעיקר במסגרת העבודה והלימודים). לכן העלבון שלהם גדול יותר, והוא מתורגם במקרים רבים לעוינות. הם כמו משדרים לחבריהם היהודים: "אם אתם לא רוצים אותי ולא מכבדים אותי, אז לכו לעזאזל". בערבית אומרים: "זי אל אטרש באל-זאפה", כלומר: כמו חירש באירוע מוסיקאלי (אדם שחש כי אינו שייך למקום).

יתרה מכך, בדרך כלל דווקא מי שעברו מוביליות חברתית ופרצו את גבולות המיעוט, חשים טינה גדולה יותר כלפי הממסד המחבק. זאת, כיוון שתחושת הזרות מתחדדת בקרבם. בסוציולוגיה מכונה התסמונת הזו Inconsistency (מערך סטאטוסים לא עקבי). במלים אחרות, אדם התקוע במעמד נמוך ובקבוצה דחוייה, בדרך כלל פחות מוטרד מיחסו של המעמד העליון. האחרון הוא בעיניו "ארץ בלתי נודעת", שבה אין ולא תהיה לו דריסת רגל. לכן גם אין לו ציפיות ולא תסכול. אבל האדם המובילי (ויש המכנים זאת "לימינאלי" ובעברית "ספיי") – זה שרגלו האחת במעמד הישן ורגלו האחרת במעמד החדש – חש כמהגר, כלומר כמי שהחברה הקולטת לא מעניקה לו יחס שווה ליחס שהיא מעניקה לוותיקים. מטבע הדברים זה מאכזב, מציק, ומרגיז. לא בכדי רוב המהפכנים בעולם היו אנשים שעברו מוביליות חברתית כלשהי וסבלו מסינדרום "מעריך סטאטוסים לא עקבי" (בתוכם גם לא מעט יהודים, שנקלטו באליטות האירופאיות, אך לא הצליחו להיפטר מהסטיגמה האנטישמית). אי הנינוחות והתסכול האישי שהם חוו במעמדם החדש היוו עבורם מנוע רגשי לשינוי פני החברה שבה חיו.

הפלונטר של השיוך

אדם מגבש לעצמו זהות על ידי שיוך לקולקטיבים שסביבו (קבוצות מסוגים שונים). רוב האנשים משייכים את עצמם לקבוצות הקשורות בעקיפין ובמישרין לחייהם האישיים בעבר ובהווה: המשפחה, העדה, הלאום, הדת, היישוב וכדומה. אבל לעתים השיוך הוא מלאכותי לחלוטין, אינו קשור ישירות לביוגרפיה האישית ונועד ליצור דימוי עצמי גבוה. מטבע הדברים הנטייה היא להשתייך באופן מלאכותי לקבוצות מצליחות, על מנת להגדיר את עצמך כמצליח. זו הסיבה, למשל, שאנשים אוהדים בלהט קבוצות ספורט ושקהל האוהדים הגדול ביותר הוא של קבוצות עם רקורד ופוטנציאל של הצלחה. האוהדים פשוט מוצאים איזשהו בדל קולב

להיתלות בו כדי לתרץ את אהדתם לקבוצה זו ולא אחרת. אחרים מתחברים באופן רגשי גם ללא כל הסבר רציונאלי. אני לדוגמא אוהד וותיק של קבוצת הכדורגל של ברצלונה, למרות שאינני דובר ספרדית ואין לי מושג בתולדות קטלוגניה. כשאני באצטדיון קאמפ נואו אני שר את המנון הקבוצה בקול גדול מבלי להבין בכלל את המלים.

קל היה להבחין שבזמן המונדיאל, רבים מערביי ישראל הניפו על חלונות, מרפסות וגגות בתיהם דגלים של נבחרות עם פוטנציאל לזכות בגביע העולמי (בעיקר ברזיל וארגנטינה, ששוב אכזבו וגרמו מפח נפש לרבים). היה במראה הזה משהו מכמיר לב, שכן המונדיאל איפשר באופן חד פעמי לאזרחים הערבים להניף איזה דגל בגאון (אפילו שהזהות כאן היא לגמרי מלאכותית). הדבר ממחיש עד כמה הדגל הלאומי וההמנון הלאומי בישראל, המדגישים מסרים יהודיים, מדירים אותם מרגש טבעי של השתייכות וגאווה מקומית.

הטרגדיה של הערבים המוסלמים היא, שהם נתפסים – לפחות בעיני רוב העולם המערבי – כאומה לא מצליחה (סקרים מוכיחים תפישה רווחת זו) והתדמית הזאת משפיעה מאד על דימויים העצמי. התדמית הלא מחמיאה אינה מושתתת רק על סטריאוטיפים ודעות קדומות (כפי שאדוארד סעיד טען בזמנו), אלא על מציאות אמיתית. שהרי אין במדינותיהם שלטון דמוקרטי נאור, מבחינה כלכלית הם כושלים, הם לא מייצרים מדע ואמנות בהיקף ובאיכות המתקרבים למערב ומעמד הנשים בחברותיהם בשאול התחתיות. גם הטרור הבינלאומי, שרובו ככולו מגיע מהאסלאם הקיצוני (רוב החברות הערביות אינן מתנערות באופן פומבי ובתקיפות מהטרור הזה, למעט בודדים ואמיצים יוצאים מן הכלל), לא תורם במיוחד לתדמיתם החיובית. אמת, בין הערבים בעולם יש לא מעט אינטלקטואלים דגולים, מדענים מוכשרים ואמנים רבי השראה; אולם למרבה הצער, הם מהווים מיעוט זניח (ביחס לכלל האוכלוסייה) בתוך חברה עריצית ומושחתת, שמצנזרת מידע ואינה מעודדת יזמות, יצירתיות וביטוי אישי וביקורתי.

האסוציאציות הללו, אודות התרבות הערבית והמוסלמית, הופכות את עולמו של האינטלקטואל והדמוקרט הערבי, בארץ ובחו"ל, "לגיהנום" ומייצרות תסביך נחיתות מובנה (זאת, בשל הנטייה הפסיכולוגית האוניברסאלית,

שהוזכרה לעיל, לבנות דימוי עצמי בסיסי, מתוך זיקה לקבוצות המוצא, התרבות, הדת והמקום).

"הגיהינום" הזה מתחזק לאור הצלחתה הגדולה של החברה היהודית בארץ – בתחום המדע, ההיי טק, האמנות וגם בתרבות הדמוקרטית. הערבים הישראלים מרבים להשמיץ את הדמוקרטיה הישראלית ולטעון שישראל היא חברה בלתי דמוקרטית. אבל בתוך תוכם הם יודעים היטב עד כמה היהודים בארץ מצטיינים באירוניה עצמית, בועטים בכל מוסכמה ומקיימים שיח פתוח ותרבות יצירתית תוססת, כמיטב המסורת הפלורליסטית. גם בתחום המשפט, זכויות האזרח והיושר הציבורי, אין ליהודים הישראלים במה להתבייש, גם בהשוואה בינלאומית.

למעלה מזה, ליהודים כעם יש סמלי סטאטוס רבי עוצמה, שהופכים את הזהות היהודית "למנייה" משתלמת. גם אם רודפים ומשמיצים אותך, עדיין אתה נחשב לעם התנ"ך, שהוציא מתוכו אינספור אנשי רוח, מדע ואמנות, בקנה מידה היסטורי. האינטלקטואלים הערבים בארץ, שחיים יותר קרוב ליהודים מכל קבוצה ערבית אחרת, מכירים באיכות המיוחדת של היהודים ומתקנאים בה (זה עלה כמעט בכל שיחה איתם). זה מתסכל אותם עד חימה.

תסביך הנחיתות גורם בעצם לשתי תגובות משלימות: עוינות כלפי האדם/קבוצה המצליחה ורצון עז להפחית בדימויה/כמצליחן/נית. זו הסיבה שמדינות ערב (לא רק המנהיגות הדתית, אלא גם האליטות המשכילות בתוכן) משרטטות את האמריקאים כאומה אכזרית נטולת מצפון. הם שונאים את האמריקאים לא רק בגלל הסיוע לישראל והכיבוש בעיראק ואפגניסטן, אלא גם, ובעצם בעיקר, בגלל ההצלחה האמריקאית – הצלחה המתבטאת לא רק בתחום החומרי אלא גם המוסרי, למשל, בקידום נשים, מיעוטים וזכויות אזרח וחירויות. האינטלקטואל הערבי יודע היטב שבעולם הערבי (גם זה המקומי שלו) זכויות האזרח, ובעיקר זכויות הנשים והמיעוטים (ראו למשל, מה קורה לנוצרים בחברות המוסלמיות), נרמסות חדשות לבקרים. לכן, הדרך היחידה הפתוחה בפניו להפחית מעלבון ההשתייכות לקולקטיב אנטי דמוקרטי, היא לתאר את אמריקה כשטן – מדינה אימפריאליסטית וחמדנית, הדורסת את החלשים מבית ומחוץ. מבחינה זו קל לערבים יותר עם האינטלקטואלים האירופאים, שרבים מהם רוחשים טינה מובנית

לארה"ב מסיבות שונות (אגב, אחת הסיבות היא רגש נחיתות אירופאי ביחס לארה"ב המצליחה יותר).

מאותו הטעם גם תדמיתם של היהודים בישראל עוצבה על ידי הערבים המשכילים באופן דמוני. הדימוי השלילי המוכלל של הישראלים בעיני הציבור הערבי (כמעט תמיד הערבים מדברים על מדינת ישראל כישות הומוגנית, ולא על קבוצות ספציפיות בתוכה) מעוצב בין השאר (ויש האומרים בעיקר) באמצעות גוזמאות (ולעתים גם מידע לא בדוק ולא נכון) אודות מעשיה הבלתי מוסריים לכאורה של ישראל כלפי הפלשתינים בשטחים וכלפי ערביי ישראל. לכן הם גם מרבים להשתמש במושג החרף והטעון "גזענות" (בין השאר בשל הקונוטציות שהוא מעורר אצל היהודים והאירופאים), ולא במושגים סוציולוגים מדויקים ורכים יותר כגון קיפוח, אפליה, דעות קדומות וכדומה.

הבהרה: "גזענות" היא אידיאולוגיה ביולוגית השוללת את זכותו של אדם בעל זהות קבוצתית כלשהי – דתית, לאומית, אתנית וכו' – לחיות כשווה בין שווים או את זכותו לחיות בכלל. מעטים, אם בכלל, בישראל, מחזיקים באידיאולוגיה כזאת ביחס לערבים. המושג "גזענות" נהפך לכלי שרת בידי הערבים ביצירת תדמית פשיסטית ונאצית ליהודים, שנועדה להרוס להם את הדימוי העצמי והחיצוני החיובי, ולהעיב על הצלחתם המוכחת בשטחים רבים. הדמוניזציה של היהודי-הישראלי נועדה אפוא בין השאר להקל על תסביך הנחיתות המובנה בעולמו של הערבי ולהדחיק את מצבה האמיתי של קבוצת ההשתייכות שלו.

זו גם הסיבה לכך שרק מתי מעט מהאינטלקטואלים הערביים מוכנים להודות ולדון בפומבי (מול התקשורת המערבית) ברעות החולות בחברה הערבית (חמולאיות, נפוטיזם, קיפוח ואפליית נשים, פונדמנטליזם דתי, אלימות, צנזורה ועוד). רובם מודעים היטב לבעיות הללו, אבל דיון גלוי וכנה בהן עלול לפגוע בדימוי העצמי שלהם (כערבים), שגם כך אינו גבוה במיוחד.

הנה כי כן, כיצד אישה משכילה ועצמאית כמו ח"כ חנין זועבי (היא בעלת תואר ראשון בפסיכולוגיה ופילוסופיה מאוניברסיטת חיפה ותואר שני בתקשורת ועיתונאות מהאוניברסיטה העברית), מוכנה היתה להפגין בנחישות כה רבה למען תושבי עזה, המקיימים משטר פונדמנטליסטי

חשך, ולא לעשות לפחות את אותו מאמץ למען זכויות הנשים ברצועה, שנרמסות עד עפר? התשובה: דימוי עצמי. הפגנה נגד הדיכוי המוסלמי בעזה תערער לזועבי את הדימוי (כערבייה מוסלמית); הפגנה נגד הדיכוי הישראלי מחזקת לה את הדימוי (כלוחמת זכויות דמוקרטית).

לחזית העממית שור

החברה הערבית היא עדיין חברה מאד שבטית (חרף שינויים שמתחוללים בה בשנים האחרונות, המחלישים את המסורת הזאת), שבה לקבוצה יש כוח עצום על היחיד (אצל המוסלמים יותר מאשר אצל הנוצרים). אינדיווידואליזם, פרטיות וביקורתיות הם עדיין קודים הרבה יותר חזקים בחברה האירופאית (היהודית-נוצרית) בהשוואה לחברות האסייתיות והאפריקאיות המסורתיות. הדבר נכון גם ביחס לשכבה המשכילה בכל העולם הערבי. עובדה, שעדיין יש מעט מאד ארגוני זכויות אזרח ונשים בחברה הערבית (ובכלל זה בישראל), ושיח הזכויות הוא דל ומוגבל, ועוסק בדרך כלל בקיפוח ואפליה של הערבים על ידי גורמי חוץ (בעיקר היהודים) ולא בקיפוח ואפליה בתוך המגזר עצמו ועל ידי שכבות שהתגבשו בתוכו (גברים, חמולות חזקות, ממסד דתי, בעלי ממון ועוד). אפשר לספור על כף יד, אם בכלל, אינטלקטואלים ערבים שעשו קריירה מביקורת פנים מגזרית. כמעט כל הפוליטיקאים היהודים מרבים לבקר, לעתים בשצף קצף, תופעות שונות בחברה הישראלית כולה (כולל כמובן קיפוח ואפליית המגזר הערבי), אבל רק לעתים נדירות, אם בכלל, נשמעת מפי פוליטיקאי ערבי ביקורת על החברה הערבית – בארץ ובחור"ל. אפילו בתקופת פיגועי ההתאבדות – ללא ספק אחת התופעות המחרידות במאה העשרים – לא נשמעו מפי המנהיגות הערבית בארץ ביטויים של זעזוע וגינוי חריף וחד משמעי של התופעה. לעומת זאת, את גדר הביטחון (ולא "ההפרדה") שהקימה מדינת ישראל, כדי להתמודד עם גל הפיגועים, הערבים מיהרו לגנות. נכון שבכלי התקשורת הערביים עולות מפעם לפעם ביקורות פנים ומחלוקות אידיאולוגיות שאינן מגיעות לאוזן ולעין היהודית, אך מבדיקה מדגמית שעשיתי בעזרת הסטודנטים שלי (בעיקר סביב אירועי טרור וירי קאסמים לדרום הארץ) עולה תמונה כללית של השתקה או פרופיל ביקורתי נמוך מאד.

הקוד התרבותי הערבי-המסורתי של ביקורת עצמית מוגבלת משפיע אפוא גם על האליטה המשכילה. ניתן לראות זאת כאשר עולה דעה החורגת מהתלם. לרוב היא מתקבלת בהתנפלות על הסוטה, היוצרת הרתעה וחשש מביטויים נון-קונפורמיסטיים. כמו בכל החברה הערבית גם בקרב המשכילים הערבים, הנטייה למה שמכונה בפסיכולוגיה "ייחוס חיצוני" – External Attribution (הסבר המציאות באמצעות הטלת אשמה על האחר) עדיין חזקה יותר מהנטייה ל"ייחוס פנימי" – Internal Attribution (הסבר המציאות באמצעות האשמה עצמית). אגב, בקרב האליטה המשכילה במערב, "הייחוס הפנימי" הפך לאובססיה של הלקאה עצמית, ובעצם לחרב פיפיות דמוקרטית (אבל זה למאמר אחר).

במאמר מוסגר נציין כי האינטלקטואלים הערבים בישראל נוטים להסביר את הנפח הדל של הישגי ערביי ישראל בתחום המדע, הכלכלה, התעשייה והאמנות (לפחות בהשוואה לאלה של האוכלוסייה היהודית הוותיקה ושל העולים מחבר העמים) אך ורק בהדרה, בדיכוי ובאי שוויון בהזדמנויות. רק לעתים נדירות עולות שאלות ותהיות באשר לגורמים פנימיים (תרבות, מסורת וכו') לפער הזה. הערבים פשוט מסרבים "להתבונן במראה". באופן פרדוקסלי ה"ייחוס פנימי", שאינו מהווה הסבר שכיח לכישלון, מהווה הסבר זמין להצלחה. מדוע? כי אם ערבי ישראל נוחל הצלחה בתחומים תחרותיים, הצלחתו מיוחסת בדרך כלל אך ורק לכישרונו הנדיר ולא למערכת (הישראלית) שטיפחה אותו וסייעה לו להצליח.

הלחץ לא לסטות מהתלם (דעת הרוב), קרי לגנות תמיד ובכל מצב את ישראל, חזק בין השאר משום שהאליטה הערבית המשכילה נעשתה מעין קבוצה סגורה שבה אחד מכיר את השני. חברה חוששים מאד מסטיגמה של בגידה ומהחרמה ונידוי ולכן אינם פורצים את "אחדות השורה" ו"אחדות המילה". עם זאת, חשוב לזכור כי למשכיל היהודי בארץ יש את האופציה להחליף קבוצת השתייכות ולחפש תמיכה ואהדה במקומות אחרים. למשכיל הערבי אין כמעט אלטרנטיבות כאלה. לכן הוא הרבה יותר זהיר בדבריו ונוטה ליישר קו עם חבריו. מטבע הדברים מישרים בדרך כלל קו עם הטון החרף והתוקפני יותר כלפי ישראל, שלרוב גם מסמל לויאליות ומחויבות גדולות יותר לקולקטיב הפלסטיני. זכורה לי היטב שיחה עם קולגה באוניברסיטה – פרופסור ערבי-נוצרי שסיפר לי בכאב עד כמה נעשה לו קשה לראות את התחרות המסלימה בין חבריו – מי מקצין

יותר. הם אפילו סרבו להיפגש איתו באוניברסיטה "הציונית" שבה הוא מועסק. אפילו לאוזניים שלו (והוא ביקורתי מאד כלפי המדינה) זה נשמע כבר מוגזם.

הטון הקבוצתי החריף גם מחזק את התלכיד הקבוצתי, שכן המתקפה הבוטה על מדינת ישראל מביאה לזעם בציבור היהודי והופכת כבומרנג את קבוצת המשכילים הערבים לקורבן בעיני עצמה. עכשיו לא רק תוקפים ביחד את האויב הציוני, אלא מתגוננים שכם אל שכם מפני מתקפת הנגד שלו. כך גם מתחזק מיתוס הרדיפה, שהמשכילים הערבים מרבים להפיץ ולטפח.

מסירים את סטיגמת המשת"פים

הערבים שנשארו בגבולות מדינת ישראל אחרי מלחמת העצמאות ("הנכבה" בלשון הפלסטינים), כלומר אלה שלא נטשו או גורשו מיישוביהם, נשאו במשך שנים רבות תווית שלילית בעולם הערבי. כינו אותם בלעג "ערביי 48", "בוגדים", "משת"פים" ואפילו "האיבר המדולדל של האומה הערבית". על מנהיגיהם נאמר: "שהם מחפשים לשבת על כסא השלטון אפילו אם הכסא הוא יתד ברזל חד" ("יורידו אל זעמה ולו עץ אל חזוק").

כל עוד ישראל היתה חברה סגורה, שרק מעטים יוצאים ונכנסים בשעריה, התווית הזאת פחות הציקה לערביי ישראל. אבל משעה שנפתחו הגבולות (בעיקר אחרי מהפכת הטיסות בראשית שנות השמונים) וכאשר המפגש בין ערביי ישראל לערבים מחוץ למדינה, ובכלל זה עם אחיהם הפלסטינים, נהפך לעניין שבשגרה (במסגרת טיולים, נופש, כינוסים, לימודים, מפגשים משפחתיים וכדומה) התווית הזאת נעשתה מטרידה יותר. היא נעשתה מטרידה גם משום שהמתח והאיבה בין הפלסטינים ליהודים הלכו והתחזקו, בעקבות ההתנחלויות בשטחים, הפלישה ללבנון, הטרור המסלים, ההתנתקות מעזה והמלחמה עם החיזבאללה והחמאס. ערביי ישראל מצאו עצמם יותר ויותר קרועים בין שני הקטבים: האזרחות הישראלית מחד, על כל המשתמע מכך, והלאומיות הפלסטינית מאידך (תופעה שחוקר החברה הערבית, אורי שטנדל, כינה "בין הסדן הערבי לבין הפטיש היהודי/ישראלי").

המתח הזה חזק ומעיק במיוחד בקרב האליטה הערבית בישראל, שמקיימת קשרים הדוקים עם אינטלקטואלים ערבים מחוץ לישראל – במדינות ערב

ובארצות אחרות בעולם. כיוון שהחברה היהודית היא קסנופובית ביסודה ואינה נוטה לאמץ את "מי שלא שייך" (ראו למשל את הקשיים המוצבים בפני העולים מחבר העמים שאינם יהודיים), טבעי שהערבים המשכילים יעדיפו להדק את קשריהם ואת הזדהותם עם המשכילים מחוץ לישראל ולא עם המשכילים היהודים מבית. הידוק הקשרים הללו גרם ליישור קוו פוליטי ואידיאולוגי עם התפישה האנטי ישראלית התקיפה. כדי להסיר מעליהם את סטיגמת המשת"פיות, אימצו מקצת מהאינטלקטואלים הערבים בישראל סגנון ביקורתי מתלהם כלפי מדינת ישראל (בעיקר כשהם בחו"ל). בכך הם משדרים לאחיהם – "אני במערב אבל לבי במזרח".

עליהום חסר רסן

מאז הסכם אוסלו, התקשורת, האקדמיה והאמנות הישראלית נעשו מאד אנטי-ממסדיות ונשכניות. האליטה הערבית פירשה זאת כאות של חולשה, המתיר לה להתקיף את הממסד הישראלי, ללא שום בקרה וריסון. לא רק שאינטלקטואלים יהודיים התירו את דמו של הצבא ודמם של הפוליטיקאים, אלא שהם החלו להמריץ את המשכילים הערבים לבקר את ישראל במלוא העוצמה. לשינוי הפוליטי-חברתי הזה היו גם תוצאות חיוביות מבחינת מדינת ישראל, כי הביקורת שמגיעה מתוך המגזר מחדדת בעיות אמיתיות של קיפוח, אפליה, אי שוויון ותסכול, ומעניקה לערבים קול אותנטי שמצטרף לקולות הביקורת והמחאה החשובים שהתפתחו בישראל בשלושים השנים האחרונות.

אולם, ברגע שהותר לגמרי הרסן נוצרה דינאמיקה של סחף הולך וגדל לעבר הקיצוניות. ושוב נדגיש: אין ספק שביקורת על הממסד היהודי, כמו על כל ממסד אחר, מאד חשובה (וכמובן יש הרבה מה לבקר), אבל מדרגה מסוימת ההשתלחות הזאת נהפכת לחרב פיפיות, שכן היא ממקמת את המבקרים בצד של האויב, ומדביקה להם (ובצדק) דימוי של חוסר אמינות ודוגמאטיות. ואכן, הביקורת של המשכילים הערבים על מדינת ישראל ועל החברה היהודית נעשתה כל כך חד צדדית, חסרת פרופורציות ואוטומטית, שהיא מתקבלת כבר בביטול ובזלזול לא רק על ידי הציבור היהודי הרחב אלא אפילו על ידי רבים מהמשכילים היהודים הליברליים. למעשה, הדיאלוג של היהודים עם משכילים ערבים נהפך לעקר ולשיח של חרשים. זה פועל לרעת המגזר היהודי והמגזר הערבי כאחד.

משתלם לבקר את מדינת ישראל

באקדמיה המערבית ובחלק גדול מהתקשורת המערבית, נוצר "בוץ טון" של התקפה על ישראל (בסיבות לתופעה זו אדון במאמר נפרד). הסוציולוגיה למשל, נעשתה ממש מדע פוליטי עם הטיות בלתי מוסתרות. אין בכלל ספק שסיכויי פרסום המאמרים התוקפים את ישראל גדולים בהרבה מסיכויי הפרסום של מאמרים "ניטרליים" בעלי אופי אובייקטיבי. לכן, זה נעשה אינטרס מובהק של האינטלקטואלים הערביים (ואגב גם של הרבה חוקרים יהודים באקדמיה) לפרסם מאמרים שתוקפים בעקיפין או במישרין את ישראל. יש כאן גם הטבות אישיות לא מבוטלות: אתה מוזמן לכנסים בינלאומיים (ולא חסרים כנסים הנושאים גוון אנטי ישראלי), מטייל בעולם, עושים לך כבוד. מה רע? ונוצרת כאן גם דינאמיקה פסיכולוגית של הקצנה: כאשר אתה כותב "אנטי" ומריעים לך, אתה נעשה גם יותר "אנטי" בגישה שלך, כלומר אתה נכנס טוב יותר לתפקיד שלך בתיאטרון הפוליטי.

הקצנה כפתרון של זהות

אין זה סוד שלערכי הישראלי יש בעיית זהות קשה מאד – מהקשות בעולם. שהרי הזהות הערבית במדינת ישראל כוללת יסודות מגוונים שמקצתם אף סותרים: הערבי הוא בן לאומה הערבית, מוסלמי/נוצרי, פלשתיני וישראלי גם יחד (החוויה הישראלית משפיעה באופן עמוק על מכלול שלם של התנהגויות). וכמובן הוא גם בן חמולה ויישוב (הזהות המקומית חזקה מאד בחברה הערבית). למארג הזהויות הללו, מצטרפות גם הזהויות האינדיווידואליות: המקצועית, המעמדית, הדורית, המגדרית והמשפחתית, שבדרך כלל מסבכות עוד יותר את המצב.

סבך הזהויות מחייב את האינטלקטואל הערבי למצוא לעצמו איזו נישה של ייחוד קבוצתי שתבחין אותו מאחרים ותעניק משמעות לחייו. התנועה האסלאמית בישראל מצאה ייחוד מעניין ואפקטיבי: "מגיני הר הבית". לכן שייח ראאד צלאח וחבריו לתנועה מפיצים את המיתוס שהיהודים כולם (ולא מיעוט דתי-ימני-סהרורי) רוצים לחמוס ולהרוס את מסגד אל אקצה. אריק שרון, שיחק בזמנו ממש לידיהם. ה"טריק" הרטורי הזה עובד מצוין כפתרון של זהות. כך נהפך ראאד צלאח למנהיג בסדר גודל פאן-ערבי והמוסלמים בישראל לבעלי שליחות קדושה.

מי שהוקסמה במיוחד ממיתוס אל אקצה היא בעיקר השכבה הפחות משכילה והיותר ענייה בחברה הערבית בישראל, שיצרה לעצמה זהות דתית מובחנת ומתגמלת. זו גם הסיבה שביקור סדיר במסגד אל אקצה בירושלים ועליה חד פעמית לחאג' במכה נעשו אצלם טרנד וסמל סטטוס נפוץ. אבל מה יעשו האינטלקטואלים הערבים הישראלים הלא דתיים? הפתרון שלהם הוא לצייר תמונת ראי של עצמם כמעין היהודים-המדוכאים החדשים. הם בונים מיתוס של מיעוט נרדף ומושפל בתוך חברה פשיסטית, שרודפת אותם, בדומה למה שעשו הנאצים ליהודים בתקופת השואה.

לצורך המיתוס הזה מפותח גם המיתוס של "הנכבה" כרצח עם וכהגליה המונית מתוכננת ומאורגנת, שמעצים באופן היסטורי את תמונת הסבל והדיכוי. היום מיתוס "היהודי-הפשיסט" עובד טוב מאי פעם, כי החברה היהודית אינה שיה תמימה ונגררת לעתים למעשים לא מוסריים ולא רגישים (בעיקר מצד השוליים הימניים-דתיים-משיחיים, שמספקים לערבים ולעולם כולו את התמונות המבוקשות). למעלה מזה, מחסומים, חומות, הרס בתים והפצצות מהאוויר – גם כשהם יזומים מנימוקים מוסריים טובים (הגנה על בטחון אזרחי ישראל ותגובה לתוקפנות), "מצטלמים לא טוב" וקל מאד להכתים באמצעותם את החברה הישראלית כולה (בעיקר בעידן הדיגיטלי). המסרים התעמולתיים נגד ישראל מופצים בקלות וללא בקרה בכלי התקשורת הערביים (גם אלה הנקלטים בישראל), בין השאר משום שהחברה הערבית אינה מצטיינת בקוד מפותח של מהימנות ותוקף – כלומר, בתרבות של אימות ובדיקה עצמית, המתפתחת בחברות דמוקרטיות פתוחות. למעשה המטרה של הכפשת ישראל מקדשת כל אמצעי תקשורת. רוב הערבים, ובכלל זה גם האינטלקטואלים הערבים בארץ, צורכים בעיקר תקשורת בשפה הערבית, וגם אם יש להם חשד וספק על הטיות והגזמות, המסה האדירה של המידע האנטי ישראלי שהם סופגים, בסופו של דבר משפיעה על עיצוב תפישת העולם הפוליטית הבלתי מאוזנת ובלתי ריאלי שלם.

הבהרה: אינני טוען כמובן שהתקשורת הישראלית אינה מוטה ואינה מצנזרת מידע. אבל עדיין ישנם הבדלים גדולים מאד בתחום האמינות והביקורת העצמית בינה לבין התקשורת הערבית.

פיתוח הדימוי העצמי של מיעוט נרדף ומדוכא מתגמל את האליטה הערבית בהיבט פסיכולוגי נוסף: לפתע הערבים קולטים שיש להם תפקיד חשוב בעולם הדמוקרטי "הנאור" כביכול. מן הון להון הם נהפכו לכלי שרת אפקטיבי בניקוי מצפונה של האליטה האירופאית המשכילה. מדוע? כי בזכותם אפשר להסתכל על היהודים כעל "הנאצים החדשים" ובכך להפחית את נטל האשמה ההיסטורית. אם גם היהודים מתנהגים כמו הנאצים, אפשר לתייג את הנאציות כתופעה פסיכולוגית (ללא הקשר של זמן ומקום) ולא כתולדה חברתית-היסטורית (האנטישמיות האירופאית המפלצתית, המעוגנת בתרבות האירופאית). אין זה מקרה שהתקשורת המערבית, ובעיקר הגרמנית, מרבה לסקר את העימות הפלשתיני-ישראלי מנקודת מבט מאד שמאלנית. הסב-טקסט שהעיתונאים מעבירים לקהל הקוראים, המאזינים והצופים שלהם הוא: אם גם היהודים יכולים להיות "גזענים" כלפי "האחר", אשמת השואה אינה בתרבות הגרמנית. ולמי תודה למי ברכה? לאינטלקטואלים הערבים שחושפים לנו את נוראות הכיבוש והדיכוי הישראלי.

החיבוק האוהד שמקבלים האינטלקטואלים הערביים מאנשי אקדמיה, תקשורת ותנועות אזרח מערביות, מחמיא להם מאד. לכן הם ממהרים לכינוסים ווועידות אנטי ישראלים (כמו כינוס דרבן בדרום אפריקה, הידוע לשמצה). שם מקבלים אותם כגיבורים ולא שואלים "שאלות מיותרות", למשל על עריצות ודיכוי בעולם הערבי. לכן, למה להם להתרכך? למה להם לשרטט תמונת מצב אמינה, מקיפה ומאוזנת של המציאות הישראלית – ובכלל זה של מצבה של האוכלוסייה הערבית בישראל, שהתקדמה והשתפרה בתחומים רבים במהלך השנים. הרי תמונת הכוס כולה ולא רק חלקה הריק עלולה "חלילה" להעניק קרדיט כלשהו למסד הישראלי.

נגע הבורות

עד כמה שזו ישמע מוזר, האינטלקטואלים הערבים לא מכירים את החברה והתרבות היהודית הכרות עמוקה, ולא אחת מפתחים הנחות שגויות לחלוטין ביחס לתופעות רבות בארץ. נתקלתי בכך אינספור פעמים בשיחות שהיו לי עם קולגות ועם תלמידי מחקר מהמגזר הערבי. למען האמת, גם ההכרות של רוב האינטלקטואלים היהודים את החברה הישראלית בעייתית בלשון המעטה. רובם אינם מטריחים עצמם מעבר ל"מדינת תל אביב"

ומעצבים את השקפת עולמם הצרה על סמך כלי התקשורת השטחיים. אם הערבים היו מכירים לעומק את החברה הישראלית, הם היו מבינים אל נכון שהלאומיות הציונית דווקא נחלשת בשנים האחרונות ולא מתעצמת כפי שהם מניחים בטעות; כלומר, קודים של אנוכיות, הדוניזם והשגת מטרות אישיות, מחליפים את האלטרואיזם והקולקטיביזם הציוני של פעם.

צחוק הגורל הוא שבאופן מעשי מדינת ישראל נהפכת בהדרגה (מבחינה תרבותית, כלכלית ודמוגרפית) ל"מדינת כל אזרחיה" והדבר מייתר מבחינות רבות את המאבק הקולני והפרובוקטיבי שמנהלת האליטה הערבית למען החזון הזה. אם הערבים היו מבינים את עומק ועוצמת התהליך הזה אולי הם לא היו מפרסמים ארבעה "מסמכי חזון" לא ריאליים, שעד כה רק הצליחו להרגיז את היהודים ובעצם לשבש ולהאט את חזונם ושאיפותיהם הלגיטימיות (הכוונה ל"חזון הערבי" של ועדת המעקב העליונה; ל"הצעה ערבית ראשונה לחוקה לישראל" של ארגון "עדאלה"; לדרישה להחזרת כל הפליטים הפנימיים לכפרים הנטושים ופיצויים שפורסמה על ידי - ארגון מוסאווא ו"אמנת חיפה" שפורסמה ע"י "מדא אל - כרמלי").

התוצאה של אי-ההיכרות המעמיקה את החברה הישראלית היא שרבים מהערבים, ובתוכם האינטלקטואלים המשכילים, נוטים להכללות מוגזמות, לחששות חסרות בסיס ולרגישות יתר. דוגמא מעניינת לכך היא הפרשנות שמעניקים הערבים לבדיקות הביטחוניות המחמירות בנתב"ג. נושא הבידוק המשפיל עולה שוב ושוב בשיחות עם הערבים והכאב הוא אותנטי. הם רואים בכך ראייה לתפישתם כ"גיס חמישי" ולאופן שבו היהודי נהנה לבזות אותם ולהתנשא עליהם. דומה שמבחינת הערבים, כל בידוק סלקטיבי, ללא קשר לרגישות הבודק ולהסתברויות סטטיסטיות של תרחישי טרור, הוא בבחינת אפליה מכוונת.

נכון שבידוק מחמיר יכול להיות חוויה טורדנית ופולשנית ואפשר לשער שהבודקים בנתב"ג (כמו רוב הישראלים) אינם מצטיינים ברגישות גדולה, במיוחד כאשר מדובר באזרח ערבי. יתר על כן, לאחרונה הוכחה בבית המשפט התנהגותו הבזויה של אחד הבודקים כלפי נוסע ערבי, והדבר אושש לכאורה את טענות הערבים (אם כי צריך להיזהר מלהכליל ממקרה פרטי לכלל הבדיקות). אבל מי שמכיר את מערכת הביטחון הישראלית ואת התרבות הארגונית בארץ יודע אל נכון שהבדיקות המחמירות לערבים

נובעות מחשש אמיתי, כמעט היסטרי, מפגיעה אווירי ולא מרצון להשפיל ולהתנשא, כפי שטוענים הערבים. נכון שעם קצת רצון טוב, תבונה ויצירתיות ניתן היה לרכך את הטראומה שבבדיקה (למשל, לבדוק יהודים וערבים ביחד – מאותה קבוצת נוסעים ובאותה דקדקנות, כדי ליצור לפחות מראית עין של חשד שווה). אבל דומה שגם זה לא היה פותר את הבעיה, כי העלבון שחש הערבי אינו נובע רק מפרשנות לא נכונה של האירוע ו/או מהתנהגות אלימה של אנשי הביטחון. הוא נובע בעיקר משום שהבדיקה המחמירה מחברת (מבחינה סמלית) בין הערבי הישראלי לבין הטרור האסלאמי. "אתם רואים בי מחבל בפוטנציה" אומר הערבי המשכיל בלבו. כלומר הוא חש בכאב ובזעם, שהיהודים (ואגב גם רשויות נמלי התעופה באירופה ובארה"ב) מכלילים ומשייכים אותו באופן עקיף לקבוצה עם דימוי לא מחמיא (הבודקים היהודיים גם בדרך כלל אינם משאירים לו הרבה ספקות בדבר הדימוי הזה). הנימוק שרוב הטרור העולמי הוא מוסלמי וכתוצאה מכך טבעי שהחשד ייפול קודם כל על אדם מרקע ערבי, לא ממש משכנע אותם. מבחינתם הרגע הזה, שבו חושדים בהם, הוא מבזה מאד ודורך על יבלות מדממות.

אגב, לפני מספר שנים הוזמנתי על ידי שגרירות ישראל להרצות בקהיר. אחד המרצים שהיה איתי במשלחת הוא מומחה למדע המדינה ממוצא דרוזי (אינטלקטואל הידוע בעמדותיו הרדיקאליות על מדינת ישראל). ביציאה מנמל התעופה בקהיר הוא נעצר על ידי אנשי הביטחון המצריים, שהחזיקו אותו (לאימת כולנו) לתחקיר משפיל וארוך (זה היה בתקופה שעזם עזם ישב בכלא). לא שמעתי אותו וספק אם אשמע בעתיד מספר על החוויה הטראומטית שעבר בקהיר כסימן לדיכוי ולברוטאליות של שלטונות מצרים. הסיבה לכך אינה שהוא מחבב את המצרים יותר מאשר את שכניו היהודים, אלא שהחוויה ההיא פוגעת פחות בכבודו מחוויית ההשפלה שעוברים הערבים בנתב"ג. כאן זה הבית שלהם וכאשר בבית מתייחסים אליך בחשד זה משפיל פי כמה וכמה.

היהודים הם החמולה השלטת

נתקלתי לא אחת באנשים ערבים משכילים שמניחים שאצל היהודים הכול מתנהל אך ורק דרך קשרים אישיים ופרוטקציה (בחברה הערבית זה נקרא "וואסטה" – חיבור בין שני בעלי אינטרס, ו"מחסוב" / מחסוביאת - בעל/

בעלי הקשרים). אם לתרגם את תפישתם למונחים ערביים אפשר לומר שאנחנו נתפסים כחמולה הגדולה והשלטת במדינה. ככל שמנסים להסביר להם שרוב הארגונים הישראליים מתנהלים גם על פי קודים אוניברסאליים ואובייקטיבים של סינון ומיון, הם לא משתכנעים. לכן רבים מהם אינם מגישים מלכתחילה מועמדות למשרות שהם עשויים להתאים להן. הם משוכנעים שידחו אותם משיקולים של העדפה אישית. לא צריך להיות תמים ולא צריך להכיר לעומק את החברה הישראלית כדי לדעת שמערכת קשרים אכן חשובה מאד בארץ ושיכויו של מועמד ערבי להתקבל לעבודה אצל מעסיק יהודי נמוכים בהרבה משיכויו של המועמד היהודי (ללא קשר לכישוריו/ה). אבל ההדרה העצמית של הערבים מהתחרות בשוק מושתתת על הנחה סוציולוגית מוטעית שהכל נתפר מראש (אגב, כך זה בדרך כלל בחברה הערבית).

הנחות יסוד שגויות, כגון הדוגמא דלעיל, רווחות בקרב האליטה הערבית המשכילה, מחזקות דעות קדומות ומגדילות עוינות. זאת ועוד, כיוון שהאינטלקטואלים הערבים אינם מכירים היטב את החברה היהודית, הם מוצאים עצמם ממש תלושים. מצד אחד הם כבר התרחקו מהחברה הערבית העממית המסורתית (לעתים הם חשים ממש שלא בנוח עם נורמות תרבותיות לא מודרניות, כמו למשל נורמות בתחום השידוך או יחסי המין). מצד שני, העולם היהודי נראה להם עדיין זר, לא מוגדר ועוין. לכן הם נאלצים לדבוק זה בזה במעין קבוצת תמיכה הדדית. הדבר יוצר ניכור, המתבטא בין השאר בניתוק מהמציאות. הם גם מפתחים ציפיות בלתי ריאליות ונוטים לנפח דברים. מנגה, הערבי העממי יותר פתוח וגמיש ביחס ליהודים, כי אין לו ציפיות מהם וכי חיינו מתנהלים בסביבה ערבית הומוגנית ומגוננת.

להערכת, בשל היעדר מידע חשוב ובסיסי על הרגישויות והחולשות של היהודים ועל השונות הגדולה בתוך החברה היהודית (מידע הנרכש בעיקר בתקופת התיכון והצבא ומתוך צפייה אינטנסיבית בערוצי הטלוויזיה בעברית), האינטלקטואלים הערבים עושים שגיאה אחר שגיאה בתחום הפוליטי ומסכים לעצמם ולבוחריהם נזק מיותר. כך למשל, עזמי בשארה, שנישא על כתפי התקשורת הישראלית ונחשב להבטחה הגדולה של המגזר הערבי, כשל פעם אחר פעם ובמקום ליצור גשר הוא נהפך לאויב ובוגד בעיני הציבור היהודי. למרות פיקחותו הגדולה, שליטתו המרשימה בעברית והשכלתו הרחבה, הוא לא היה קשוב דיו לרגישויות של הציבור היהודי

ולקווים האדומים שלא כדאי לו לחצות כמנהיג ערבי-ישראלי. שיהיה ברור: איני סבור שצריך להיות משת"פ או "פודל תקשורתי" כדי לזכות באהדת הציבור היהודי או לפחות בהבנה מצידו. רוב הציבור היהודי בישראל כבר מזמן למד לקבל ביקורת, ואפילו ביקורת קשה. אבל בשארה, כמו יורשו בתנועה, ג'מאל זחלקה, חצו לא אחת, בהתבטאויותיהם האנטי ישראליות הבוטות, קוו אדום, לפחות בעיני הציבור היהודי (אגב, אם בשארה אכן הסגיר מידע בטחוני לאויב, כפי שחושדים בו, אזי הוא חצה יותר מקו אדום. כך או אחרת, הנזק שגרמו התבטאויותיו לציבור הערבי, עוד לפני שברח מהארץ, הוא להערכתו ממש עצום).

דומה כי המנהיגים הערבים יכלו להשיג הרבה לעצמם ולציבור הערבי כולו אילו היו לומדים לעומק את התרבות הישראלית (באותה מידה לא היה מזיק ואפילו מועיל מאד לאינטלקטואלים היהודיים ללמוד לעומק את התרבות הערבית ולהפחית מרמת הבורות המביכה שלהם בתחום זה). הרי יש הרבה מן המשותף בין ערבים ליהודים בארץ השסועה הזו – הן בתחום התרבות והמנטאליות והן בתחום החוויות היומיומיות. הנה כי כן, סקר שערך הסוציולוג סמי סמוחה בשנת 1995 הראה כי הזהות הישראלית (31.4%) של הערבים בישראל גוברת על זו הפלסטינית (23%). יתרה מכך, 63.2% מהנשאלים הערבים בסקר חשבו כי התואר "ישראלי" מתאים לתיאור זהותם ו-69.8% מהם סברו שהם דומים באורח חייהם ובהתנהגותם היומיומית ליהודים בישראל יותר מאשר לערביי השטחים. והם צודקים!

הנה כי כן, במקום להדגיש את המאחד והמשותף, האינטלקטואלים הערבים מדגישים בעיוורונם את המפריד. זו טעות גדולה שעולה לכולם ביוקר.

העתיד שייך לצעירים

המסקנה החשובה ביותר מכל הנאמר לעיל היא שהישועה לא תבוא מהמנהיגות הערבית (ובעצם גם לא מזו היהודית). הם דור אבוד. הישועה תבוא מהצעירים – דור ה-Y הערבי. גדלים כאן צעירים ערבים, שמה שמעניין אותם זה בעיקר, מותגי לבוש, מוסיקה קצבית, אהבה רומנטית, כסף, קריירה, חו"ל, בילויים, ספורט, מחשבים, אינטרנט, סלולרי וכדומה. פוליטיקה אינה בראש מעייניהם וגם לא היסטוריה. וזה נהדר! מכאן יגיע השינוי – ולא מהאליטה הישנה שמחטטת בפצעים ומעצימה עוינות. כדי

לפתור את העימות הערבי-יהודי נדרשות שכחה וחומרנות. הזיכרון כאן מפריע לכולם. באופן אישי אני שונא את החומרנות ומבכה את השכחה, אבל במקרה הזה דומני שהמחיר שווה.

אני צופה שהצעירים הערבים גם ישרתו בסופו של דבר במסגרת השירות האזרחי (סקרים מוכיחים שרבים רוצים בכך, בניגוד צפוי למנהיגות הערבית בארץ, שמכשילה כל פתרון של אינטגרציה). המסגרת הזאת תיצור בעבורם מוקד של מחויבות והזדהות, תעמיק את הקשר שלהם עם מדינת ישראל ותעצים את ידיעותיהם בתרבות ובשפה העברית. גם היהודים יכירו יותר מקרוב את הערבים וילמדו לחבב את תרבותם ומורשתם. כך גם יקשרו חברויות על בסיס אישי, שיחלישו את החציצה בין המגזרים. אוטופיה? לא, סוציולוגיה!

חדשות בן עזר, גיליון מס' 562, 19.7.2010. כמו כן פורסם ב"אומה" 1979, תשע"א; באתר המכון לאסטרטגיה ציונית; וב-TheMarker Cafe.

ברוכים הבאים לסין

יש אירועים בחיים שמחדדים לך את הבדלי התרבויות. חוויתי אחד כזה השבוע. אני בסיין, מטייל ברחבי המדינה עם בני, שלומד כאן באחת האוניברסיטאות שפה ותרבות סינית. הוזמנו לארוחת ערב וטקס תה אצל משפחה מקומית. הלכנו לסופרמרקט גדול לקנות בונבוניירה נאה עבור המארחים. בפתח החנות מקבלת אותנו במאור פנים אחת המוכרות, לבושה טיפ טופ במדי הייצוג. כמעט לכל ביזנס בסיין יש מדי ייצוג משלו, ובמקרים רבים גם מסדרי בוקר וערב לעובדים. היא מברכת אותנו "ברוכים הבאים" (בסינית: "Huanying Guanglin") ואני מבסוט. אבל בני, בחור מנומס, אדיב וגם חביב, לא זורק לה אפילו מבט. "דחילק" אני אומר לו, "שלח לנחמדה איזה מחוות תודה". "בבקשה", הוא עונה לי, "תגיד לה אתה תודה ונראה מה יהיה הלאה".

כעבור חמש שניות מופיעה מוכרת חדשה ומברכת אותי "ברוכים הבאים". אני מנופף לה ביד וממשיך לצעוד מעדנות למדפי הסופר, מחפש בונבוניירות. בעודי מתפעל מהאדיבות הסינית מופיעה עוד מוכרת מוקפדת ובפיה "ברוכים הבאים" חדש ורענן. עכשיו אני מרגיש ממש כמו אובמה. הלוואי אצלנו, אני מהרהר בלבי; אנחנו הישראלים, כמו כל המערביים, מברכים ומודים לקונים רק אחרי התשלום ("תודה שתדלקת פז" וכדו'). אכן, יש מה ללמוד מהסינים האלה.

אבל לפני שאני מספיק לתייק את קבלת הפנים הסינית בסעיף הזכות, מופיעה עוד קטנה, צנומה ומלוכסנת ובפיה הברכה – כן ניחשתם: "ברוכים הבאים". עכשיו אני מתחיל להרגיש קצת פחות חשוב וקצת יותר אידיוט. אבל הסינים לא משאירים לי זמן רב להתחבט בענייני אדיבות ותרבות וממשיכים להמטיר עלי ועל כל הקונים האחרים בחנות, מבול של "ברוכים הבאים" מכל עבר.

כיוון שבערך בכל חמישה מטרים בחלל הגדול של הסופרמרקט מוצבת מוכרת וכיוון שהחנות די צפופה בקונים, עשיתי חישוב מהיר שבכל עשר שניות מושמעות עשרות אם לא מאות ברכות "ברוכים הבאים". אני מתחיל להבין את האדישות של בני והוא מצידו מתחיל להתלוצץ על חשבוני. אנחנו עוברים ליד עוד מוכרת, הוא סופר לי באוזן "אחת שתיים שלוש" ומייד אחר כך נפתח הטייפרקורדר האנושי ונפלט ממנו עוד "ברוכים הבאים". הוא מושך בחולצתי ואומר: "בבקשה שלושה צעדים אחורה". "אחת שתיים שלוש" ברברס, ואותה מוכרת בדיוק משחררת לנו בדיוק את אותו "ברוכים הבאים". אני שולח בה מבט ישראלי של "מה זה השטויות האלה", ובני שולח בי מבט ישראלי של "זה סין, טמבל".

בשלב הזה אני מתחיל ליהנות ועובר לתופסת "ברוכים הבאים": צעד קדימה "ברוכים הבאים", מבט לצדדים "ברוכים הבאים", במדף הכוסות "ברוכים הבאים" ובמדף התחתונים "ברוכים הבאים". ו"ברוכים הבאים" גם במדף רגלי התרנגולות עם הציפורניים ברטב (מעדן סיני אהוב במיוחד) וברוכים המריחים (ויש מה להריח). ניסיתי להקניט את אחת המוכרות עם "ברוכים הבאים" משלי (לא שאני מצליח לבטא את המלים נכון), אבל זה לא מזיז לה או לאחרות. הפנים חתומים והבאים תמיד ברוכים ומבורכים, כפול מיליארד פעמים.

ורק כשיוצאים מהסופר לא אומרים לך "ברוכים הבאים". אומרים משהו אחר, לא זוכר מה, כי הבטן כאבה לי מרוב צחוק.

שקיעה אקדמאית בים המחמאות

אני מלמד השנה באוניברסיטת ניו יורק, שנחשבת לאחת המובילות, ודווקא כאן חוויתי הדגמה מרתקת לשקיעתה של המעצמה האמריקאית. סטודנטית הציגה רפראט בסמינר המוסמכים שלי. ההצגה היתה ברמה נמוכה מאד ולמעשה לא ענתה על שום קריטריון מינימאלי. כדרכי, הייתי ישיר ואמרתי לה כך: "לו הייתי אמריקאי הייתי בוודאי מאד מחמיא לך ובעצם מורח אותך. אבל אני ישראלי בנפשי וגם מדען ומורה עם אתיקה מקצועית. לכן אגיד לך בפשטות וביושר: זה לא היה מספיק טוב." באופן מכוון לא השתמשתי במושג "רע" וטרחתי להסביר באריכות ובנועם מה היה לקוי בהצגתה ומה אפשר לתקן בעבודה (הרפרט היה ללא ציון ונועד לאפשר לסטודנטים לקבל משוב לפני ההגשה הסופית).

השתרר הלם בכיתה. התלמידה פרצה בככי ועזבה את השיעור לעיני הנדהמות. כל שאר הסטודנטים היו נסערים מאוד. הסתבר שהם הניחו (וזו הנחה מקובלת כאן) שאתייחס אליהם כמו אל קליינטים – כלומר שאחייך, כאיש מכירות מלוקק, ואשפה אותם בציון גבוה ללא דרישות משמעותיות וללא קשר לביצועים. הרי הם משלמים ממון רב כדי לקנות תואר באוניברסיטה יוקרתית. התגנבה ללבם החרדה שתגובתי המוקפדת אולי מרמזת שהם לא יקבלו בקלות את הסחורה ש"עבורה שילמו".

נפתחה שיחה גלויה בינינו שבמהלכה הובעה על ידם תרעומת על שבירת קודים אמריקאים מושרשים. התברר שדרכתי על שני מוקשים:

1. את האמת הלא נעימה אין להביע באמצעות דיון ישיר ופומבי כי רגשות אישיים זה עניין רגיש וקדוש. אמנם מטרת הרפראט היא ללמוד מטעויות הזולת (הרפראט אינו מהווה מרכיב בציון הסופי), אבל לדידם אין זה מקנה למרצה רשות להביך את הסטודנט/ית. וכידוע ביקורת מביכה.

2. כאשר כבר מובעת ביקורת יש להצמיד לה מחמאה מרככת, ובעצם רצוי להסתיר את הביקורת במתק שפתיים מזויף. באנגלית קוראים לזה understatement שזה במקרים רבים שם אחר לקטילה עטופה בצמר גפן. כל מדען מכיר את השיטה האמריקאית, שאנחנו עפר לרגליה – מכתבי שופטים שמהללים את מחבר/ת המאמר ובעצם שולחים אותו לעזאזל. בשביל זה התפתחה אצל האמריקאים שפת רמזים, שכדי ללמוד אותה צריך תואר אקדמי בפני עצמו.

השיטה הזאת נועדה לא רק "לעדן" רגשות, אלא גם להסיר אחריות. אמריקה נעשתה ארץ של רודפים ונרדפים, שופטים ונשפטים; והטלוויזיה – לכיכר שוק של תליינים. אין יום שלא מראיינים כאן עורכי דין, המתנצחים ביניהם סביב הרשעים והקורבנות התורנים. לכן, אנשים מאבטחים עצמם מכל האגפים. אתה הולך לרופא והוא נותן לך דיאגנוזה ו"דיאגנוזה נגד", אתה קונה איזה מוצר ומקבל ארבעה טפסים של הסתייגויות לחתימה (החמישי מוקדש תמיד לסקר, שגם זה מחלה אמריקאית ממארת).

אין זה מקרה, שבתוכנית הזמר הפופולארית American Idol, שאת הפורמט שלה אימצו גם בישראל, יש רק שופט אחד שאומר את כל האמת על המתמודדים, ללא כחל וסרק – בריטי שנון שגם המציא את הפורמט. אבל בכל פעם שהוא אומר "ביקורת לא קונסטרוקטיבית", בדרכו הישירה, הקהל מגיב בקריאות בוז. הם אוהבים אותו, אבל רק כקוריוז משעשע. אין מה להגיד, האמת (בעיקר האמת הפוליטית) אכן נעשתה לאחרונה קוריוז משעשע.

נחזור לסמינר שלי. הצמדת מחמאה לביקורת זה עיקרון פדגוגי וחברתי יפה, אבל מה עושים כשאין לך על מה להחמיא? בקוד האמריקאי – משקרים. לכן, על טענתם של הסטודנטים שאיני קונסטרוקטיבי בגישתי עניתי בפשטות: בעיניי, האמת היא קונסטרוקטיבית. רק צריך להתמודד איתה ביושר ובאומץ. הם לא השתכנעו.

למעשה מול עיניהם המשתאות של אנשי התבונה מתרחש היום תהליך אורווליסטי מדהים, וכמובן מטריד ביותר. יש לכך סיבות רבות. אחת מהן זיהיתי כבר לפני שנים, כאשר פרסמתי את מאמרי "האמונה הדמוקרטית". הדמוקרטיה הופכת משיטת ממשל לדת, היא מצמיחה גם "קנאים דמוקרטיים" שבאופן פרדוכסלי פועלים כנגד דתם שלהם.

בארה"ב, בירת העולם הדמוקרטי, התרחש תהליך היסטורי מעניין מבחינה סוציולוגית. האנגלוסקסים (שמוצאם משבטים גרמנים) הצליחו "לביית" את עצמם בצורה כל כך מוצלחת, עד שכמו שקורה אצל כלבים, הביות מצמיח "מחלות תורשתיות". ריסון הרגשות הפך לערך יסוד בתרבות האמריקאית, במטרה ליעל את השיטה הדמוקרטית-קפיטליסטית. הרעיון הוא שאיפוק מונע אלימות ומגדיל את מרחב הסובלנות. אבל ככל הנראה הגיע הרגע שבו התהליך הזה פועל כנגד השיטה והופך להרסני:

1. הפיכתה של הפסיכולוגיה – בעיקר כינוסי הוידוי והרחמים – לטקסי גירוש שדים והתפרקות רגשית מביכים בקליניקות, בכנסיות ובטלוויזיה.

2. התפתחות מערכת תעסוקתית רוויית מסכות, שיוצרת חוסר אמון בסיסי, מתחים וחרדות (הבוס שלי מחייך אלי ב"היי וביי", אבל מחר יפטר אותי).

3. הפיכת נותני השירותים לאוסף עבדים-רובוטים חסרי גמישות ונטולי חשיבה, שמדקלמים טקסטים (כל מי שקנה מוצר בארה"ב באמצעות הטלפון חווה את החוויה הזאת).

4. הפיכתה של שפת "התקינות הפוליטית" למקרתיות דמוקרטית שסותם פיות והופך את האוניברסיטאות למגזרים חשוכים, המגדלים ציידים מכשפות ומפיצים שקרים.

5. יצירת מיליוני אנשים לא מאושרים ולא שמחים – פשוט משום שאינם מסוגלים להתבטא בספונטאניות. האמריקאים סובלים מעצירות רגשית כרונית, שמתפרצת מדי פעם, כמו מחלת הטורט, וגובה מחירים אישיים וחברתיים. היחידים שמצליחים לשמור על השפיות האנושית הם השחורים והלטינים – שמסרבים "לסרס" את עצמם. אלה שאינם מצליחים לרסן את עצמם במתכונת האמריקאית (והם רבים מאוד) מוצאים עצמם פעמים רבות זרוקים ברחוב או כלואים בבתי הכלא.

האמריקאים בשקיעה וסוחבים אותנו יחד איתם לתוך הבור. כי גם אנחנו נעשים אמריקאים. בהתחלה זה הועיל לנו ועכשיו זה הורס אותנו.

גיבור מעמד הכבאים

אמרו שאנחנו חברה הפועלת בשיטה של "כיבוי שריפות". עכשיו מתברר שאפילו שריפות אנחנו מתקשים לכבות. עם זאת, לא המצאנו את המחדלים והכשלים ואין לנו קופירייט על טרגדיות אנושיות. אדרבא, באופן כללי אנחנו די בני מזל, כי אסונות טבע כגון צונאמי, רעידות אדמה, בצורות, שיטפונות ושריפות ענק, מתרחשים כאן רק לעתים נדירות (טפו-טפו, חמסה-חמסה).

חוץ מהלהבות הביטחוניות שמתלקחות מדי פעם ומרוסנות מהר ב"כיבוי צופי", מפלס הדאגה שלנו הוא כמפלס הכינרת, שזה אומר שאת המשחה השנתי מחוץ אל חוף נעשה ברגל. השריפה הגדולה תשתכח מהר, ופארק הכרמל ישוב לפרוח, ממש כמו קבוצת הכדורגל הירוקה, שהפסידה אליפות בשנה שעברה ותחזור בעתיד להניף גביע.

ובכל זאת, האסון האחרון מצטרף למסכת ארוכה של כישלונות קולוסאליים שצריכים להדיר שינה מאלה שרואים את התמונה הכללית.

כי מחדלים מצטברים הם כמו תנודות סיסמוגרפיות קלות, שמבשרות רעידת אדמה הרבה יותר גדולה. הרעידה הזאת לא קשורה דווקא לכישלון מנהיגותי, אף שגם בתחום הזה המצב לא טוב. הבעיה האמיתית היא דווקא תרבותית ועד שלא נפתור אותה, לא יעזרו שום ועדות חקירה וטקסי פולסא דנורא תקשורתיים ומשפטיים.

בניגוד לרוב הציבור והתקשורת, שהסכו את תסמונת הש"ג הממונה לתסמונת השר הממונה, ומחפשים לערוף ראשי ממשלות ובכירים אחרים, אני מפנה אצבע מאשימה דווקא לקצינים ולפקידים ברמות הביניים.

היכן הם היו?! מדוע הם לא הקימו כל זעקה שתישמע מעפולה ועד אילת? מדוע רק צדיק אחד במחוז הדרומי שם את המפתחות על השולחן? אתמול (ד') קראנו על מפקד תחנת הכיבוי בחיפה, שכלל אינו כבאי במקצועו והוצנח לתפקיד, כמו חלק מאנשי הפיקוד בתחנות כיבוי האש. "אני לא הרבה זמן כבאי, הייתי בהלם כשראיתי את האש", אמר בראיון לעיתונות. מדוע אם כן הסכים לקחת על עצמו את התפקיד?

הסיפור הזה מתמצת לא רק את מצב הכבאות, אלא בעיקר את קוד העבודה והמסורות החדש בחברה הישראלית: עובדים בשביל להרוויח כסף, ומרוויחים כסף כדי ליהנות בחיים. אכול וחגוג ושהעולם יישרף.

בעבר העבודה היתה לב המשמעות הקיומית ואנשים התמסרו לה כמו לקיום מצוות הדת. היום היא הופכת לאמצעי עבור מטרה חומרית נטו. לכן אנשים לא ממהרים להתפטר, למחות, או להקריב קורבן אישי אחר בעבודתם היומיומית למען ערכים של יושר, הגינות, יעילות, אלטרואיזם וכדומה. זו גם הסיבה שרוב הסטודנטים היום לא באים ללמוד, אלא "לעשות תואר".

כי התואר, ממש כמו העבודה, נתפס היום בעיקר כאמצעי: אמצעי להשיג עבודה מכניסה, שתאפשר לי כמה שיותר לבלות ולקנות. הפכנו מחברת עבודה לחברת פנאי ואת הסיפוק המקצועי והערכי מחליף הפינוק ההדוניסטי. יש לתהליך הזה גם היבטים חיוביים אבל בתקופת המעבר אנחנו משלמים ועוד נשלם מחיר כבד, שיכול להיות קטסטרופלי אם לא נעשה משהו.

מדינת ישראל היא קצת כמו מלון יערות הכרמל, שחמק מהלהבות בדרך נס. אבל מי שחושב שאפשר להמשיך להתפנק בספא, בתוך יער שעלול להתלקח ברגע, טועה. נצטרך להקים לא רק מנגנוני כיבוי שריפות, אלא גם מנגנוני כיבוי להבות של אגואיזם והדוניזם.

האחריות לשידוד המערכות נופלת קודם כול על מנגנוני התקשורת והכלכלה, כי הם יצרני התעמולה שהולידה את תרבות הצריכה הנרקסיסטית, ועוצמתם גדולה לאין שיעור מכל מנגנוני החברה האחרים.

החָרָא הישראלי

כשכותבים ומדברים על פער המעמדות בישראל מתכוונים בדרך כלל לפערים בתחום ההכנסה וההשכלה. אכן נושא כבד ומטריד, אבל יש אצלנו פערים מעמדיים מטרידים עוד יותר: פערים בתחום המוסר וההתנהגות הבינאישית. דומה שמדינת ישראל מרובדת היום יותר מאי פעם, והריבוד הזה, שהולך ומתקטב, לא קשור בהכרח למשתני רקע עדתיים, דתיים, כלכליים והשכלתיים, אלא לגורמים אחרים, שקשה לאתרם בסקרים. מה שמעניין מבחינה סוציולוגית הוא, ש"הריבוד המוסרי" בישראל בנוי כפירמידה הפוכה: המעמד הגבוה למטה והמעמד הנמוך למעלה. בבסיסה הצר של הפירמידה נמצא המעמד המצטמק של "הישראלים היפים" שבזכותם ישראל נעשתה חברה נחמדה ומתקדמת. בראשה המתרחב של הפירמידה נמצא מעמד התארות.

בישראל יש סוגים רבים של תארות. יש תארות של השמאל ותארות של הימין, תָּרָא אלטרואיסט ותָּרָא אגואיסט, תָּרָא אופטימיסט ותָּרָא פסימיסט, תָּרָא עם חשבון בנק שמן ותָּרָא פושט רגל, תָּרָא בוילה ותָּרָא בשיכון, תָּרָא אליטי ותָּרָא עממי, תָּרָא עם תארים ותָּרָא בלי השכלה. תָּרָא מאמין ותָּרָא בלי אלוהים.

הצחנה שעולה מהחברה הישראלית הולכת וגוברת כי התארות משכפלים את עצמם ותופשים יותר ויותר עמדות מפתח בכל המוסדות. אין ספק – התרגל לתָּרָא הישראלי שולט, קולני ומכתיב את הקצב. "הישראלי היפה", התרגל עם הזמן לריח הביוב, העולה על גדותיו, ונעשה תת־רן ושתקן. ומי שאדיש לריח שלא יתפלא שהוא מתחיל לאחרונה גם לאכול חרא.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 620, 24.2.2011. הופיע גם בנטיו – מה שחדש ומעניין ברשת הישראלית, ובבלוג של אריה קיזל.

כשהאלימות היא דאחקה

אני מחבב את יובל סמו – קומיקאי נהדר שהתמחה בגילום הישרדביל המצוי במערכונים האירוניים של "ארץ נהדרת". אבל סמו איכזב אותי. הוא לא היה צריך לעשות את סדרת הפרסומות להימורי ה"ווינר", כי יש הבדל של יום ולילה בין מערכוני "ארץ נהדרת" לבין הפרסומות הללו.

המערכונים מיועדים לחשוף את הרוע הישראלי ולבקר אותו, ואילו הפרסומות יוצרות לגיטימציה עקיפה לסוציומטיות, לוולגריות ולאלימות.

לכאורה, כולם אמורים לדעת שהבחור ששואב את השיער ומחריש את אוזני הקוראים בספרייה, או שובר שולחנות וכוסות בבית-הקפה, הוא רק "סתאאם" – מין ערס וירטואלי מוקצן ומשעשע.

אני משער שהקופירייטרים שהגו את הפרסומות הללו התפקעו מצחוק בסטודיו התל-אביבי שלהם, ואמרו לעצמם: "אנחנו על זה". אבל אותי ההומור הזה ממש לא מצחיק אלא די מדאיג.

גם אם אנשי הפרסום והמכירות התכוונו רק להצחיק ולמשוך תשומת-לב, להומור השחור שלהם יהיה מחיר כבד. כי צופים רבים – בוודאי הצעירים – מבינים דברים כפשוטם. המסר שמועבר להם מהפרסומות של ה"ווינר" ומפרסומות נוספות מאותו ז'אנר נפוץ, הוא ברור: אלימות יכולה להיות גם דאחקה, והסוציומט, שלא דופק חשבון, הוא גיבור תרבות חביב.

יום אחד, והוא לא רחוק, יחזור ילדם של הקופירייטרים מבית-הספר מדמם ושבור איברים. הם ישאלו אותו בבהלה: "איך זה קרה?", והוא יענה בערך כך: "החבר שבר לי כיסא על הראש ככה סתם, וכל הכיתה צחקה והריעה לו: 'איזה ווינר'".

חטאים שעליהם לא שמעתם באוהלי המחאה

אני, ומן הסתם עוד אלפים רבים במדינת ישראל, מתבוננים במחאת הצעירים שהתפשטה ברחבי הארץ ברגשות מעורבים. מצד אחד הועלו לא מעט טיעונים וטענות נכונים, בעיקר בכל הנוגע לזמינות הדיור וגובה המחירים הכללי במשק. מעודד גם לראות מחאה ציבורית רחבה שמעבירה מסר חשוב: "אנחנו לא שפוטים שלכם".

מצד שני, הן המוחים והן התקשורת לא מציגים את התמונה המלאה. הם ממעיטים בתיאור השיפור הכללי ברמת החיים בישראל ובאיכותם (בעיקר בהשוואה לעבר ולמדינות אחרות). מעל לכל רועמת השתיקה אודות מערכת הערכים וסגנון החיים של אלה התוקפים את הממשלה בשם הצדק והמוסר.

אני מזדהה עם חלק גדול של המחאה, אבל באופן פרדוכסלי קשה לי להזדהות עם המוחים. כשאני מתבונן אחורה על חיי כצעיר, על ציפיותי וערכי כשהייתי בגילם הממוצע של המוחים – הדבר הראשון שעולה לי בראש זו המחשבה הכעוסה הבאה: אתם לא מגיעים למאבק הזה בידיים נקיות.

אנסה לנסח את מה שרבים, "קשישים" כמוני, היו רוצים לומר לאותם צעירים, ובגלל הספין והתקינות הפוליטית חוששים לומר:

שמי שרכושן ורואה בכסף ערך עליון, שלא יתפלא אם סוחטים גם אותו ומנצלים את תמימתו. אלה כללי המשחק שאותו אתם משחקים כאן בחדווה.

שמי שבוחר במנהיגות שמוכרת בעיקר מלים ותדמיות, שלא יתפלא שלא סופרים אותו אחרי הבחירות.

שכדי להצליח ולהתבסס צריך לעבוד קשה ולהצטמצם, כמו שעשו הרוב בדורות הקודמים (נתונים שנאספו מראים שהדור הצעיר בארצות המערב לא חוסך כמו הוריו).

שאי אפשר לחיות רק בהווה בלי לחשוב על המחר כי "יהיה בסדר" ונאכל את הירושות.

שגם הכסף, החסכוניות והתמיכה הנפשית של ההורים יגמרו מתישהו ושיום אחד ילדים צריכים להתבגר ולדאוג לעצמם.

שחתונה גרנדיוזית (שבמקרים רבים מגיעה לעשירית ויותר ממחיר דירה) עם אלף מנות, פרחים, מלמלות ומוזמנים היא בזבזו בחסות העדר, הפינוק והצביעות.

שתואר אקדמי אינו מבטיח בהכרח חיים מסודרים ומאושרים, ושסקרנות, חריצות וליאליות יותר חשובות להצלחה המקצועית מ-CV מנופח.

שאין תורה נקנית אלא בייסורים, ולא בייסורים מהסוג של "מה אלבש מחר" או לאיזה בר כדאי לצאת היום.

שלא צריך לקפוץ ישר לחמישה חדרים בסביוני פלברה, ושרצוי לקנות דירה צנועה (אפשר גם יד שניה ושלישית) עם יכולות כלכליות ריאליות ולא עם משכנתא כבדה שבלתי אפשרי לכסות.

שאוברדרפט גדול וקבוע זה דבר לא מוסרי וגם לא רציונאלי, ממש כמו הימורים גדולים וקבועים בקזינו.

שהטיול למזרח הרחוק ולדרום אמריקה בסוף נגמר.

שרוב הסטרטאפיסטים אינם מיליונרים, שעבודה בהי טק היא לא בדיוק משחק מחשב, ושרק מתי מעט מצליחים להמציא גלגלים ולהביא את המכה.

שכוכבים לא נולדים ביום ולא ביומיים ושלאהבת ההמון וליסלבס' יש חיי מדף קצרים.

שאינן אהבה רומנטית ממבט ראשון, כי בזוגיות (מילה חדשה) נחוץ גם מבט שני ושלישי. באופן כללי רצוי להביט לא רק במראה, לא רק במסך האיפון והמחשב הנייד ולא רק בחלונות ראווה.

שיציבות חשובה לאינן ערוך יותר מריגושים, וחברות יותר מסטוצים וזיונים. שהחיים בתל אביב יקרים מדי, שתל אביב אינה ניו יורק ושניו יורק גם היא בעיקר תדמית אמריקאית.

שרצוי לברך ולהודות על מה שיש לך (גם על דברים שנראים מובנים מאליהם) ולא לחפש כל הזמן מה עוד אפשר להשיג ואת מה ואת מי כדאי להחליף.

שבריאות בת-השגה חשובה יותר מדיוור בר-השגה...

לסיכום, נסו לכתוב את הדברים הללו באינטרנט ותראו מכול של נאצות, שמשקפות את הצביעות סביב גל המחאה האחרון. זו צביעות של אנשים שבטוחים שחליפין הוגן הוא חליפין חד צדדי. זו צביעות של אנשים שבאים בהאשמות ובתביעות לכל העולם ורק לא אל עצמם. זו צביעות של אנשים שמצמצמים את הדיון החברתי לעלויות והטבות ולא שואלים את השאלות האמיתיות אודות מערכת הערכים הכוללת שהשתלטה על החברה הישראלית ואודות צדק חברתי בעידן הגלובלי.

כשהצעירים יקראו למהפכה בתפישת העולם האגואיסטית, ההדוניסטית והאסקפיסטית, אני אקים אוהל לצידם בכיכר העיר ואשכב על הכביש.

המאמר פורסם במקור בפייסבוק ובכמת בן עזר. מייד עם פרסומו ביקש עורך גלובס לפרסמו כלשונו בבמה האינטרנטית של העיתון (אלמוג למפגינים: "באים בהאשמות לכל העולם ולא לעצמם", 9.8.2011). אלה היו הימים הסוערים של מחאת האוהלים ברוטשילד והמאמר עורר הדים עצומים. הוא זכה למבול של קרוב ל-1000 טוקבקים וצוטט בטלוויזיה וברדיו ובכמות שונות באינטרנט וברחבי הפייסבוק. בין השאר במגזין המושבות, ערוץ 7, פרש (Fresh), מוטק'ה, ועוד. כמו כן פורסם המאמר בכתב העת העיוני "אומה" (ספטמבר 2011).

מוטציית המחילה הישראלית

מסורת יום כיפור היא אחת המסורות היהודיות המתקדמות והנאצלות ביותר בתולדות המין האנושי. חשבון נפש אישי הוא הבסיס להתפתחותו של המוסר הנאור ושל החתירה לידע ולאמת – המאפיינות את הציביליזציה המערבית. התרבות היהודו-נוצרית הדגישה את ערכי חשבון-הנפש וההודאה בחטאים ושגיאות, ואלה הובילו להתקדמות אדירה בתחום זכויות האדם, המדע והאמנות. למרבה הצער הרחקנו לכת. לקחנו את המחילה והסליחה כל כך רחוק עד שבאופן פרדוכסלי הנתיב הזה עושה בשנים האחרונות "סיבוב פרסה" והופך לבלתי מוסרי. את התהליך המטריד הזה מובילים המשפטנים, שמאני הפסיכולוגיה ובארוני התקשורת.

דוגמא ל"מוטציית המחילה" היא טקסי הסליחה של התקשורת החילונית. היא פיתחה בשנים האחרונות דפוס סיבובי מעין זה: קודם היא מוקיעה בשטחיות ובאכזריות "חוטאים" תורנים וכעבור זמן קצוב היא עורכת להם טקסי וידוי, סליחה ורחמים מזילי דמעות. כך היא גם ממחזרת את הריגוש המלאכותי של הכותרות לטובת "מולך" הרייטינג והקיטש (ראו כדוגמא ראיון "החזרת הכבוד" של יורם גאון ב"ידיעות אחרונות" לכבוד החג). על פי התיאוריה הזאת אתם תחזו בעתיד הקרוב בכתב/ת של ערוץ 2/10 ידיעות אחרונות מראיין/ת את מרגלית צנעני. בכתבה האישית, החושפנית והצפויה הזאת תוצג צנעני בפעם הזאת כקורבן רדוף ומסכן ששתו לו את הדם (כאילו איזו יד נעלמה סקלה אותה בכיכר השוק התקשורת, עוד לפני שהשופט אמר את דברו, לקול תרועת ההמונים הנבערים).

זו תהיה כתבת מחילה ומירוק-עוונות שתכשיר את הקרקע, לחנינה-תקשורתית שתכשיר את הקרקע לחנינת-ההמון, שתכשיר את הקרקע לחנינה-משפטית. מדוע זה קורה? כי צנעני, כמו כל הכוכבים-קורבנות לפניה, הנפיקה תחילה רייטינג כ"רשעית פונקציונלית" וכעבור זמן היא

תנפיק רייטינג כקורבן אומלל או למצער כמי שמעדה וחזרה בתשובה
כיאה לטלנובלה. בקיצור, כל אביר-תקשורת שהופך לרשע-תקשורת,
מסיים כאביר-היגון של הטלוויזיה והעיתון, וחוזר חלילה האסון. כנאמר
במקורות: "כי-ביום הַזֶּה יִכָּפֵר עַלְיֶכֶם, לְטָהֵר אֶתְכֶם: מִכֹּל, חַטָּאתֵיכֶם, לְפָנַי
הַתְּקַשׁוּרֹת, תִּטְהָרוּ."

חדשות בן עזר, גיליון 685, 11.10.2011.

בין אמריקה לישראל

האמריקאי משוכנע שהוא חי בסרט ושברט הזה יש לו תפקיד. לתפקיד הזה קוראים *doing the right thing*. הבעיה, שבניגוד לבריטים ולצרפתים, רוב האמריקאים הם שחקנים גרוועים ונוטים להפריז במחוות דרמטיות. משום מה הם גם נוטים לשחק את אותו סרט. לכן, שיחה בין אמריקאים נראית כמו קטע מבוים והתוכן כמו משהו שנכתב מראש. אין ספק שבתפאורה ובתלבושות הם מלכים. הבניינים והחנויות מרשימים, הרחובות נוצצים והמדים לא פחות. לא מזמן פגשתי בתוכנית טלוויזיה מפכ"ל בדימוס. אמרתי לו, "אתה יודע מה הבעיה של השוטרים שלנו? המדים. אתם עדין לבושים כמו השוטר אזולאי אז איך אתה מצפה שיתייחסו אליכם ברצינות?" באמריקה כל שוטר מקוץ הוא שריף וכל זינזנה (מספיק השם הזה כדי להבין את מצבנו) נראית כמו מכונית ספארי.

תיאטרון החיים הזה עוזר לאמריקאי הממוצע להכניס מעט תוכן ומשמעות לחייו. כי בהצגה כולם שותפים, אפילו סתם כניצבים (ובעצם הרוב הם לא יותר מניצבים). הבעיה שהמפיקים והבמאים – אנשי המדיה והפרסומת – קצת השתגעו והרחובות והקניונים נראים כמו הסרטים של מל ברוקס: הקאובוי יורה על עורך הדין והדוגמנית תופסת גנבים.

כיוון שהאמריקאי בדרך כלל אינו אמיתי, הוא זקוק לנישות שבהן יוכל לאוורר את רגשותיו ולהיות קצת כנה עם עצמו ועם הסביבה. לשם כך יש את הפארקים הירוקים במרכזי הערים, את הכנסיות, את אולמות הספורט ואצטדיוני הענק, וכמובן צבא הפסיכולוגים בקליניקות ובתוכניות הוידויים הטלוויזיוניות. הבעיה היא שגם כאן המטפלים והמטופלים ממשיכים לשחק, ותיאטרון האבסורד אינו נגמר.

בלית ברירה האמריקאי מפיג את מתחיו באמצעות לעיסה. אפשר שזו הסיבה לכך שהמבטא המעוך שלהם נשמע כמו אדם המדבר אליך תוך כדי לעיסת שלושה מסטיקים. את האנגלים אנחנו מבינים בלי בעיות, אבל אצל האמריקאים צריך להתרכז היטב כדי לפענח את המשפטים, המורכבים מאינספור קודים פנימיים, לרוב מעולם העסקים והספורט. את השחורים בכלל אי אפשר להבין.

קראתי לאחרונה, ולא התפלאתי, שאת מסטיק הבזוקה המציאו שני יהודים מברוקלין. היום ההמונים המדוכאים לועסים בעיקר בשרים, שעועית ומיליוני טונות של גבינה צהובה. כמות האוביסים (עדיין אין מילה טובה בעברית לתופעה הזו) המתהלכים ברחובות אמריקה – בעצם לא ממש מתהלכים, בעיקר גוררים טלפיים ענקיות – היא מדהימה. ביל קלינטון, אהוב הישראלים וגרגרן המבורגרים ידוע, החליט להקים תוכנית גמילה מאכילה לילדים (כנראה בהשפעת התקף הלב שעבר). זה כמובן בולשיט גמור כי לא נראה שלעשירים מגיפת השומן באמת מזיזה. קודם כל רובם עדיין רזים (דיאטה, כידוע, עולה כסף רב) ויש, אחרי שהאביסו את ההמונים הם הקימו תעשיית דיאטה המגלגלת מיליארדים. מגיפת השומן טובה להם גם משום שהאספסוף המכור (כן, זו ממש התמכרות) מתהלך חסר בטחון, מלא רגשות אשמה (רגשות כאלה משרתים את המעמד השליט) וסוגד עוד יותר לגיבורי המדיה החטובים.

כולם יודעים שהאמריקאים מכורים לדולר, אבל רק כשאתה באמריקה אתה יכול להיווכח עד כמה זה עמוק ומבחיל. באמריקה, לא מצופה ממך להצניע את העושר (רק אצלנו העשירים נתפסים כמי שגזלו ורימו ועל כל פנים כמי שלא מגיע להם). להיפך, החצנת העושר היא נורמה מקובלת. לכן המכוניות גדולות (היום הגיפיים הנוצצים החליפו את הלימוזינות הארוכות), הוילות ענקיות והנעלים מבריקות.

הקפיטליזם התחרותי הביא להמצאות מדהימות. הרצון לכבוש עוד ועוד שטחים (ואצל האמריקאים הכיבוש הוא בעיקר כלכלי) ולצבור עוד ועוד ממון ונכסים, הביא לניצול מבריק ולרוב ציני של כל חולשה אנושית. על כל אחת מהחולשות הילדותיות של המין האנושי התלבש מנגנון תעשייתי ומסחרי משוכלל הפליא. מקדונלד'ס ושכפוליו התלבשו על עונג האכילה והשתייה; הוליווד, מיקרוסופט ותואמיהם על הדחף לשחק, להשתעשע

ולפנטז; רשתות התקשורת על הדחף לדבר ולתקשר; רשתות הטלוויזיה על המציצנות והשמחה לאיד; הספורט המקצועני על המשיכה לקרקס ועל הרצון להיות עליון על הזולת ולהשפיל אותו; לס ווגאס ושלוחותיה על חולשת ההימורים ועל חלום הגאולה באמצעות העושר; תעשיית הבריאות והדת על פחד המוות והחרדה ממחלות וכך הלאה וכך הלאה.

אין ספק, לא משעמם בארה"ב (בעצם לרוב כן משעמם), אבל המחיר כבד: ניכור וחוסר סיפוק כרוני. באמריקה מוכרים לך תרופות שהן בעצם סמים. זו אומה של ממכרים ומתמכרים, שעובדים אחד על השני בחסות הכנסייה הנוצרית. כולם בוכים על דמו השפוך של ישוע שלנו, אבל הדם הזה הוא לא יותר מקטשופ תעשייתי שמעכל לך את המעיים.

לחם וירקות טריים מוצאים רק בדלייס והכל רווי שומנים וחומרי רעל משומר שאישר ה FDA. ותגידו לי, איך כל הרי-האדם האלה מתרבנים לעזאזל. הרי החורים באסלות הם זעירים. חוץ מזה החרה צף בבריכות האלה לפני שהוא נשטף לביוב (שלוש עד ארבע פעמים הורדת מים) כאילו כדי להזכיר לך משהו על החיים.

לפעמים האסלה גולשת (מטאפורה). אבל יש מי שפותח את הסתימות בצנרת ומקטין את הריח הרע. למשל כל ארגוני הסיוע לנזקקים וצבא הישועה. בארה"ב יש מיליוני מתנדבים ואלפי אגודות צדקה ועמותות אחווה. רוב האנשים עושים זאת ממניעים אלטרואיסטים כנים, אבל השיטה מאחורי זה היא בסופו של דבר צינית, כי היא משמרת את הקיים. צדקה מועילה בעיקר לעשירים כי היא ממרקת עוונות, עושה מסאג' לנפש. היא גם מוסיפה לדימוי העצמי החיובי: לא רק שאנחנו מצליחים ועשירים אנחנו גם עליונים מבחינה מוסרית. והכל בסכומים המוכרים לצורכי מס. זה גם עוזר להרוויח פעמיים. הרי ידוע שרוב המהמרים הכרוניים באים מפשוטי העם ולכן הכסף חוזר בסופו של דבר לבעליו. וכמובן התארים האקדמיים. היכן היו כל הפקולטות האלה לטיפול וסיעוד – טיפול במשחק, בשירה, בריקודים, בריאות הציבור, עבודה סוציאלית וכו' – ללא פושעים, שתיינים, מסוממים, אלימים וכו'? האחד תלוי בשני.

סיר הלחץ האמריקאי לא מתפוצץ בעיקר משום שיש את רשויות החוק והמשפט. ארה"ב היא ארץ חופשית ולכאורה מותר לעשות הכל. אבל החוק הוא קדוש ומי שחוצה גבולות נענש באכזריות (לא תזיק לנו, הישראלים,

קצת אכזריות אמריקאית). לכן עורכי דין כאן מרוויחים מיליונים ולכן יש כל כך הרבה תוכניות טלוויזיה שעוסקות במשפט ושיטור. כאן כולם צופים יום יום, שעה שעה, באכיפת החוק ובעליונותו (שלא כמו באנגליה וצרפת, השוטר, הבלש והשופט האמריקאים תמיד מנצחים בסדרות). כאן גם רואים מה יעשה לחוטא שחטא וזה בהחלט מרתיע.

חבר שלי, ששרת שנים רבות בשגרירות בושינגטון, אמר לי דבר חכם: בארה"ב יש קו. עד הקו אתה יכול לעשות מה שאתה רוצה. חציית את הקו, יתנפלו עליך שוטרים עם נבוט על הראש. אצלנו בישראל אין קו והחוק הוא בגדר המלצה. החוק בארה"ב כל כך חזק עד שזה מדהים להיווכח שזו המדינה היחידה בעולם שאין כלל התפרעויות באולמות הספורט והאצטדיונים. לכן, לצפות כאן במשחק זה משעמם למדי. אין את האנרגיות הטעונות של אירופה, את הקללות החביבות וההזדהות מלאת הזעם.

גם לשחקנים כאן אסור להיות אלימים מעבר למידה. רק לאחרונה אחד מכוכבי האן.בי.אי רץ ליציע להכות צופה שהתגרה בו (למען האמת אני הייתי נוהג בדיוק כמוהו). הוא הושעה לשנה שלמה מהמגרשים. פסק וגזר הדין ניתנו בדעת יחיד של הקומישנר של הליגה (יהודי מבריק בשם דויד שטרן). איש לא פצה פה וצפף. בישראל כבר היו מעיפים את הקומישנר והשחקן היה הופך לגיבור תרבות ומרואיין אצל יאיר לפיד.

אולמות הספורט והאצטדיונים כאן שקטים להפליא לא רק בגלל החוק אלא גם משום שמגיל צעיר מאד אתה לומד לרסן ובעצם גם לסרס את הרגשות שלך. זה לדעתי מה שיפה ובזוי בתרבות האמריקאית. יפה, כי יש טקט וסדר וכבוד לזולת; בזוי, כי אנשים שלא מסוגלים ולא רשאים לתת דרור לרגשות שלהם מתפוצצים מבפנים (לעתים ההתפוצצות הזו מתרחשת באופן בלתי צפוי) ובעיקר כי לעולם אינך יודע מה הזולת חש כלפיך.

ישבתי בניו יורק עם שלושה ישראלים שחיים בארה"ב ושהקימו (יחד עם עוד כמה יהודים אמריקאים) פרויקט חדש בשם BIG (Brand Israel Group). מדובר בצוות מוכשר מאד של אנשים בכירים בתעשיית הפרסום וניתוח השווקים בארה"ב. הם הריצו סקרים וקבוצות מיקוד כדי לעמוד על יחסו של האמריקאי הממוצע לישראל. הממצאים היו קשים מאד. מסתבר (וזה בוודאי לא יפתיע רבים) שהאסוציאציות שיש לאמריקאי הממוצע על ישראל הן של מלחמה, קונפליקט, פנאטיות דתית, אלימות. אחד הדברים

המעניינים היו שהישראלים כלל אינם מקושרים עם המוח היהודי. נכון שהאמריקאי הממוצע הוא בור ועם הארץ. כל כך בור שאינו מכיר את הסביבה הגיאוגרפית והאנושית מעבר לאף. לכן, רק טבעי שהוא יקשר בין הפיגועים, הדם וההרוגים שהוא רואה בטלוויזיה לבין ישראל, בלי בכלל לדעת היכן מצויה המדינה על מפת העולם ובוודאי מה ההיסטוריה שלנו. אגב, פגשתי בפורטו ריקן חייל אמריקאי חביב מאד. הוא היה בחופשה משירות באפגניסטן. כאשר נוכח שאני מישראל (הוא קלט זאת לאחר שאמרתי לו שאנחנו באים מארצו של ישוע הנוצרי) הוא מיהר לברך אותי בנדיבות ב"מרחבא". כן, הוא לא ידע כלל שבישראל יש רוב יהודי וזו לא בדיחה וגם לא משהו יוצא דופן כאן. כאשר תיקנתי אותו שאנחנו יהודים תגובתו היתה "cool"!

הבורות הטיפוסית שלו, היא אחד המפתחות להבין את המניפולציה שעושים הפטריצים של סטנפורד וייל בפלכאים של גטאות השחורים וההיספנים. הבחורים התמימים האלה באמת מאמינים שהם מגינים על אמריקה ולוחמים את מלחמת בני האור בבני החושך. למזלנו זה גם נכון, אלא שאף אחד מאיתנו לא היה רוצה להידחק כמו סרדין בנושאת מטוסים שמפציצה איזה פיזיולוך בעיראק.

בחזרה לקבוצת BIG. הם מחפשים מעלות ישראליות שבאמצעותן יוכלו למתג את המוצר שנקרא מדינת ישראל (זו כמובן מחשבה רעננה יותר מזו המאפיינת את שליחי הסוכנות ומשרד החוץ). "אתן לכן אחת, הכי טיפוסית והכי מעלתית" אמרתי להם: ישראל היא Mask-less Society (חברה ללא מסכות). אתם יכולים לצאת עם הסלוגן הבא: "ישראל היא המקום היחיד בעולם שבו אתה יכול להיות עצמך".

הנושא הזה של מה מיוחד בישראלים חוזר בכל שיחה, לא בהכרח בגלל שאני סוציולוג אלא משום שזה הנושא החביב על היהודים והישראלים. הוזמנתי לפני שנה לארוחה ערב בביתו של פסיכולוג בפרבר ניו יורקי אמיד. הוא אקס ישראלי, נשוי ליהודיה ואב לשניים. הוא פחות או יותר בן גילי (בן חמישים) והגיע אלי אחרי שקרא את ספרי "פרידה משרוליק" והתרשם.

אשתו היא פסיכולוגית ויהודיה שזה לרוב שילוב מעצבן. היא אכן עצבנה בחיוכים הסתמיים שלה ובמסר הכמעט גלוי שבעלה סידר לה אורחים מהתחת אחרי יום עבודה מפרך. מסתבר שהיא בכלל לא מחבבת ישראלים,

בעיקר בשל העובדה שהורי בעלה סרכו מאז ומעולם לדבר בנוכחותה באנגלית בשעה שהיא לא יודעת עברית. לא רק שחטפה להם את הבן יקיר לניו יורק (הם פולנים כמובן) היא גם מצפה שישברו את השיניים.

וכמובן נושא הישראלים עלה. היא התלוננה שבעלה הישראלי נוטה לחתוך אותה בזמן השיחה ונראה היה לה שזה בגלל החינוך הישראלי הוולגרי שספג. ציינתי בפניה שגם אבי שונא שמפסיקים אותו באמצע (הבעיה שזה אף פעם לא באמת אמצע), ושהוא בוודאי היה מזדהה עם מכאוביה אבל בתוכחתה היא מחמיצה דבר חשוב: שיחה היא כמו מוסיקה. האמריקאים, שדווקא המציאו את הג'אז, מדברים ב"קלאסית". כלומר לכל כלי זמן ותפקיד מוגדר. אנחנו הישראלים, לעומת זאת, מדברים "ג'אזית". מותר ואפילו רצוי להיכנס איש לדברי זולתו. זה אמנם קצת לא מנומס ולעתים ברוטלי, אבל בוודאי יותר דינמי ומעניין. בעלה קפץ משמחה וכמעט נישק אותי.

"הבעיה איתכם זה שאתם לא מאזינים" היא התעקשה. עם זה נאלצתי להסכים אף שבלבי חשבתי, למה כבר יש להאזין לכם, האמריקאים, שמדברים כמו טייפרקורדר? ואולי הבעיה שלה היתה נפתרת אם היא היתה עובדת קצת פחות קשה. עושה רושם שכולם משועבדים כאן לעבודה. המארח למשל סיפר לנו שהוא יוצא כל יום בשבע בבוקר וחוזר בתשע בלילה. גם על החופשות הוא לא דיבר בהתלהבות, כי לדבריו הוא מפסיד בהן המון כסף (כשהקליניקה לא עובדת לא נכנסים מזומנים למחזור והילד כבר רוצה את הדגם החדש של האי-פוד). הוא סיפר בגאווה שכאשר לקוח מבטל פגישה הוא גובה שכר מלא. גם לארוחה איתנו הוא הגיע מותש, עם עיניים טרוטות. הכלב שלו התייחס אליו כמו אל זר ולא קישקש בזנב. טוב אני קצת מגויזם. זה קצת אירוני שמההיבט הזה אנשי הצווארון הלבן התחלפו עם אנשי הצווארון הכחול (בעצם לאחרונים כבר אין צווארונים, רק חולצות טריקו) – אלה עבדים ואלה חופשיים (לפחות אחרי שעות העבודה). אין תימה שרוב המסעדות ובתי השעשועים בארה"ב נסגרים בעשרה. מחר תמיד קמים מוקדם ליום עבודה מפרך וצריך להחזיק מעמד עד הוויקנד, שגם הוא מפרך למדי.

לאנשי BIG הצענו עוד כמה הצעות למינוף התדמית הירודה של ארץ הגיפה והפיגועים. החשובה ביותר היא כמובן שימוש באתר האינטרנט

שלנו "אנשים ישראל - המדריך לחברה הישראלית". המוטו שלנו: הכרות היא המפתח להסרת המחיצות ולהפחתת הדעות הקדומות. סיפרתי להם על ההרצאות שלי על החברה הישראלית בגרמניה, במצרים, בתאילנד בתורכיה ובעוד מקומות על פני הגלובוס, ועל תגובת ההפתעה של הקהל מהדיעה שישראל היא כה רבגונית. סיפרתי גם על החיבה וההזדהות שאנחנו מעוררים כאשר אנו מציגים לראווה דווקא את חולשותיה ופגמיה של המדינה. כמובן שלא בנימה הצדקנית, המתחסדת והמתנשאת של השמאל הקיצוני.

בארץ אנחנו צופים כמעט מדי יום בתכניות טלוויזיה אמריקאיות. אבל משום מה - אולי בגלל העדר תרגום או פשוט בגלל המינון - בארה"ב הצפייה בטלוויזיה ממחישה טוב יותר את האופי הלאומי של האמריקאים. למשל, את הילדותיות של ההמונים ובעצם גם של האליטה. אתה צופה ולא יודע אם זה אמיתי או מזויף ואם לצחוק או לבכות. לא פלא שסגן הנשיא שלהם יצא למסע ציד וירה בחבר שלו. זה מצחיק ומדכא בעת ובעונה אחת. השריף של המחוז שבו ארע האירוע הביזרי הזה רואיין כאן והודיע לאחר יומיים שתיק החקירה נסגר כי צייני לבש את מדי הציד התקניים והוא שתה רק בירה אחת בארוחה שנערכה חמש שעות לפני הצייד. אני לא צוחק!

כמובן שהילדותיות הזאת לקחה אותם לירח ובנתה להם נושאות מטוסים ומחשבי על. היא גם זו המגינה עלינו ומונעת ממיליוני אמריקאים לתבוע מהמשל להפסיק את הסיוע למדינה הקטנה שמטריפה את המוסלמים ותקועה כמו קוץ בישבן של כל העולם. אבל כשאתה בתוך ארה"ב התכונה הזאת יוצרת כך דחף לאו בר כיבוש להפליק לכל ה"רד-נקים" האלה.

בהיותי בביקור בפורטו ריקו עלה במוחי רעיון חשוב (בעצם זה לא רעיון שלי). מדוע שלא נאמץ את הדגם הפורטוריקני ונהפוך למושבה אמריקאית (מדינת חסות בלשון עדכנית). זה יפתור כל כך הרבה בעיות. הצבא האמריקאי יגן עלינו, נתחבר ישירות לכלכלה האמריקאית ורמת השירות תעלה. במילא אנחנו כבר בעיצומו של תהליך אמריקניזציה ודווקא החיבור לארה"ב יעזור לנו להתרכז בטיפוח מורשתנו התרבותית ובחיבור עם אחינו העשירים והנרבנים. הרצל במילא רצה דגל עם כוכבים. נהפוך את המגן דויד לכוכב.

צריך לציין שהיום העסקה פחות כדאית מבעבר ולו בגלל שהשירות והסדר האמריקאיים כבר לא כל כך מופתיים. אולי בגלל המהגרים מהדרום שמייבאים מנטליות של סיאסטה, אולי בגלל שהדת הדמוקרטית מחלישה את ההרתעה, ואולי פשוט משום שכל כך חוששים כאן לאבד את מקום העבודה ופשוט משקרים או מדחיקים כאשר מתרחשות תקלות. מה שנוכחתי שוב ושוב הוא שכאשר משהו קטן משתבש הכל משתבש. מספיק שאתה מבקש גלית תות שדה במבטא לא תקני (רוב הישראלים חורקים שיניים באנגלית) והמוכר מסתכל עליך בעיני עגל. אתה מנסה לתקן ולהסביר אבל הוא לא יבין, יקרא לאחראי משמרת ובינתיים יצא לך החשק.

לפני שלוש שנים, בהיותי בניו יורק הלכה לי הסוללה במחשב הנייד. צלצלתי לנציג שירות ואחרי שעות ארוכות של שיחות עם מזכירות אוטומטיות (לזה חייג 2, להוא חייג 3 וכיוצא באלה) הגעתי לאיזה ג'ים שקידם אותי בכרכה אדיבה של חמש דקות שבסופה הודיע לי אחר כבוד שכרטיס האשראי שלי לא תופס בחברה שלהם. התופעה חזרה על עצמה גם עם סוכנות השכרת הרכב.

בכלל, כבר למדתי שכאשר מתרחשת תקלה כולם בורחים מאחריות. תמיד חשבנו שלהם יש את ה- accountability ולנו יש את האשמת האחר. זה לא בדיוק נכון. מסתבר שהם הרבה יותר גרועים מהדימוי שלהם ואנחנו הרבה יותר טובים ממה שאנחנו מפרגנים לעצמנו.

יום אחד הדימוי העצמי שלהם, כטובים והמעולים שבעמים, שליטי העולם שהכל עפר לרגליהם, יתנפץ. לאירופאים כבר נמאס. בארה"ב מי שזוכה באלופות נקרא "אלוף העולם", לא "אלוף המדינה". בעקרון, מבחינת הרמה הם באמת אלופי העולם אבל בכל זאת, זו לא קצת חוצפה להכתיר את עצמך ללא תחרות? לא במקרה נבחרות הכדורסל שלהן הפסידו באולימפיאדה הקודמת (וגם בזו האחרונה הם כמעט שמטו את הניצחון בגמר) ובשתי אליפויות העולם האחרונות. הם הגיעו לאלופות עלא פרנג'י. לא נפל להם האסימון שהאירופאים לא כל כך גרועים. זו גם הסיבה לחלק מההסתבכות שלהם בקוריאה, בווייטנאם ועכשיו בעיראק ואפגניסטן. הם מניחים שהיריב הוא אפס.

אפרופו אליפות. הגענו פעם לארה"ב בדיוק כאשר התקיים משחק האליפות בליגת הפוטבול ("הסופר-בול"). הכותרת בחדשות היתה Super Bowl XL (הסופר גביע). שאלתי חבר האם הכל כאן הוא אקסטרה לרג? גם משחק האליפות צריך להיות אקסטרה לרג?! הוא חייך ואמר: "לא חביבי זה משחק האליפות מספר ארבעים וכידוע XL זה ארבעים בספרות רומיות". "ובעצם, אתה צודק", הוא הוסיף כדי לרכך לי את הפדיחה, "הכל כאן לרג" והכל כאן אסטרה". וזה הרעל, בגלל התחרות כולם מציעים לך "להגדיל" וההגדלה הזו מולידה גידולים ממאירים. אגב, אפילו את הסושי, הבנוי על העיקרון היפני של "מעט זה הרבה" הם הפכו לאקסטרה לרג' באמצעות מסעדות הסרט הנע - ובעצם הסרט הנא - שבהן אוכלים כפי יכולתך (יש להם יכולת).

לא מזמן הוזמנתי להרצות באיזה מלון יוקרתי בקליבלנד, מתוך מטרה לגייס תרומות לפרויקט שלנו. תרומה לא יצאה לי מהמפגש אבל תוכנה כן. ביושבי סמוך לבריכה המוקפת בפסלי אריות המשתינים מהפה, חשבתני על שני דברים: מצד אחד, כמה קטן בימינו הפער בין העשירים לרוב העם. אמנם המלון הזה הוא פאר אקסטרה לרג' אבל העיקרון דומה. גם במלונות הזולים יותר, כולל בית ההארחה שבו התאכסתי (שמוקם בקרבה לכביש הסואן) יש לובי נאה ובריכת שחיה וחדר עם מגבות וסדינים לבנים ומקלחת משיש. מצד שני, באמריקה, אולי יותר מכל מקום אחר בעולם, המעמדיות עדיין חזקה מאד. בעצם יש כאן שלושה מעמדות: אצולת הממון, העובדים השחורים ומעמד ביניים שמאפשר לשיטה לעבוד. למעמד הגבוה יש את משכורות העתק שלו, את השכונות שלו, את האוניברסיטאות שלו והמועדונים ומקומות הבידור המופרדים. ההפרדה כמעט מוחלטת. לא אחת אתה רואה ממש גדרות וחומות אבל ברוב המקרים אין בהן כל צורך. כל אחד יודע בדיוק את מקומו והיכן מותר לו להסתובב ובאיזה שער להיכנס.

כל שנה אני מלמד את התיאוריות הסוציולוגיות של הקונפליקט אבל רק באמריקה אתה מבין את המשמעות האמיתית שלהן, כלומר את התזה ששטיפת המוח היא כה גדולה וכה מוסווית שהמעמדיות מתקבלת ללא שמץ של ערעור. מי שאין לו, בטוח שאין לו כי הוא פשוט לא זכה בקלף הנכון או שהוא לא מספיק חכם. בדרך כלל הוא באמת לא מספיק חכם

ומשכיל כדי לדעת מהיכן משתיין הדג ובעיקר להבין שעושר לא מגיע במזל ושמישהו מזיז את הרולטה מלמטה ועוצר אותה במספר הנכון. אמריקה גם דואגת שתהיה זרימה מתמדת של מוביליות מבוקרת. לכן מדונה, ילדת הפרברים המוכשרת, הפכה כאן לאלילה ולכן תחרות כוכב נולד נקראת כאן American Idol.

לסיכום אוי לנו בלי אמריקה ואוי לנו עם אמריקה.

פורסם בידיעות אמריקה, תחת הכותרת "הגיגים סוציולוגים על האמריקאים", 30.10.2008.

שגריר ישראלי בסין

הסינים אוכלים כאילו אין מחר, ודווקא העתיד שלהם נראה ורוד. הם גוחנים בריכוז על ערימת צלוחיות, ושואבים באנקות ומצמוצים רעשניים אורז, אטריות ומגוון עצום של תערובות חריפות. בהתחלה, כשאתה רואה ושומע את זה, זה מוזר ומעיק. הבהמיות הזאת מתנגשת לכאורה עם תדמית האיפוק והעדינות של התרבות הסינית העתיקה. אני מלווה את בני גיא בדרכו ללימודיו בסין. הוא מחייך אליי חיוך רחב ומסנן: "מבחוץ אני צוחק אבל מבפנים אני בוער. עוד רגע אני מכה אותם". "תתרגל", אני משיב בקריצה.

אופן האכילה קשור ללא ספק לא רק לקודים ולמוסכמות תרבותיות, אלא גם לצדדים הטכניים של האכילה. הנאמנות שלהם לצ'ופ סטיקס מוזרה ומסקרנת (אמרו לנו שהם אוהבים מספרים זוגיים). נדרשת קואורדינציה עילאית כדי לתפעל אותם במיומנות. קואורדינציה, שווי משקל וזריזות הם ללא ספק כישרונות ביולוגים מולדים של הסינים. לא פלא שהם מצטיינים בהתעמלות, פינג פונג וכדור עף. בעצם הם מצטיינים בכול.

אז מה ההיגיון במנהג הזה, שחזק מכל מודרניזציה? הם אימצו בלי בעיות את הקניונים, גורדי השחקים, הרכבות התחתיות ואפילו את מותגי האופנה המערביים (קשה להאמין שרק לפני שלושה עשורים לבשו בסין בגדי פועלים בארבעה צבעים בלבד), ורק מזלגות לא דחוף להם משום מה לייצר.

גיא הסב את תשומת ליבי לשיטת השלבים. קודם הם תופסים בזריזות את פיסות הבשר, הירקות, האטריות או הדגים, אחר כך מנערים קלות את המקלות כדי לוודא שהכול תפוס ויציב, ואז מעלים בזריזות ללוע. את האורז הם אוכלים באמצעות הגשת הקערית לפה ודחיפת הגושים הדביקים במהירות.

עוגות ועוגיות משתלטות על הרחוב הסיני (המון מעדניות המתמחות בדברי מאפה) אבל הלחם אפילו לא מדגדג את האורז בהיקף הצריכה. גם המתקים נמוכים בסולם העדיפות הקולינארי של הצרכן הסיני, בוודאי בהשוואה לפירות. זה המזל שלהם. בעבור זה כולם רזים, גמישים ומאריכי חיים. אגב, רשמו לפניכם את השערתי (לצורכי זכויות יוצרים): לאסייתים מטבוליזם יעיל מזה של המערביים, ולכן אינם נוטים להשמנת יתר. גיא הוסיף גרסת הסבר משלו לרזון: לשיטתו, הצ'ופ סטיקס מחייבים אותך להתרכז באכילה מבלי לפזול לצדדים, או לקרוא עיתון. כך יוצא שאינך דוחס מזון כלאחר יד והכמויות פוחתות.

על כל פנים, אם מחפשים סיבה אחת לכך שסין תביס את ארה"ב במאבק על ההגמוניה העולמית, אפשר לסמן את הפער הגסטרונומי בין שתי התרבויות. אמריקה משמינה ומסתרבלת. זה כבר נרמז במאזן המדליות באולימפיאדת בייג'ינג. הפלת מקל השליחים של נבחרות הריצה האמריקאיות היא כמעט מטאפורה לאיבוד השליטה. אגב, שמת לי לב שמאוד שכיח כאן להשאיר אוכל בצלחת בתום הארוחה, מה שמעיד על משמעת עצמית ואולי גם על מצבם הכלכלי המשופר של הסינים החדשים.

בשבילנו, "הלכנים", הצ'ופ סטיקס הם עניין מעצבן ביותר. זה מתחיל נחמד ונגמר בהתקף זעם ובדחף בלתי נשלט למזלג. רק שכאן במקרים רבים אין מזלגות. אז ממשיכים להיאבק. אחרי תקופת הסתגלות אתה מתחיל לאהוב את זה. פתאום אתה שם לב שאפשר ליהנות מכל פיסה קטנה של בשר וירקות, והן תמיד זעירות וספוגות סויה, רוטב דגים ומונסודיום גלוטמט. לפתע מתחורר לך שזה גם גורם לאכול פחות, מה שמסביר מכיוון נוסף את גזרתם הדקה. התמסרות לאוכל סיני זו באמת דיאטה מובטחת. זה עובד עליך בין השאר בגלל העצירות הידועה, שמקטינה את תכולת הקיבה.

הצ'ופ סטיקס הם לא שרידי המסורת היחידים שנותרו בסין. למרות שסין העתיקה בדרך לווטרינה, ממש כמו מאו והקומוניזם, עדיין חנויות התה, עם המגוון האינסופי של עלים ושורשים, נפוצות לאלפיהן. את הכסף והקבלות מושיטים לך תמיד בשתי ידיים והרפואה הסינית עדיין נפוצה למדי. הטיי צ'י הוא כבר עניין לזקנים.

פה ושם ראינו ילדים קטנים עם מכנסיים שאחוריהם גזורות (כדי שיוכלו לחרבן ולהשתין מבלי ללכלך). מפתה להשתמש בתמונה הזאת, כמטאפורה

לסין העכשווית: מכנסיים נאים עם חור בתחת. החור האחורי הוא גם אלפי המפעלים שמעסיקים מיליוני עובדים בתנאי עבודת מחפירים, הרחק מעיני התייר המצוי ומעיני כלי התקשורת המערביים. עם זאת, ברור לכל עין סוציולוגית שמדובר בעבודות זמנית. זכויות האזרח יגיעו אחרי השגשוג הכלכלי.

רק לחשוב כמה מכשירי די.וי.די צפויים עוד להימכר לפועלים הסינים שיצאו ועוד יצאו מהמכרות. הם גם ייסעו לבטח בהמוניהם לחו"ל, וזה כבר יהיה צונאמי תיירותי שישנה את פני הגלובוס מכול הבחינות. לכן גיא, שלומד סינית, עושה השקעה נכונה. שותל אורז ויקצור זהב, או יותר נכון ויזה זהב.

כמו כל חברה נובורישית, גם הסינים סוגדים לכסף. האמת, עושה רושם שהם סוגדים לו מדורי דורות. את הטיול המאורגן לחומה הסינית סיכם גיא במלים: זה לא סיור ל-Great Wall אלא ל-Great Wallet. - ואכן, המדריכה לא ממש סיפקה הסברים היסטוריים וגיאוגרפיים. היא השתוקקה להביא אותנו בין השאר לחברה שעוסקת בשיווק תרופות סיניות, כדי לגזור קופון. לא היתה ברירה, נגררנו.

היחיד שקנה מהם תרופות היה התייר הרוסי שהיה איתנו בקבוצה. הוא יבואן של חולצות טריקו שחי בלונדון. החיבור בינינו היה מידי, לא רק משום שהוא ברנש מקסים ופיקח להפליא, אלא ככל הנראה גם בגלל השורשים הרוסיים (יותר נכון אוקראינים) המשותפים. הוא לא יהודי, אבל יש לו אחות חורגת בכרמיאל. איזה עולם קטן, צחקנו. באמת קטן, והוא עוד הולך וקטן מיום ליום. הרוסי הסכים איתנו, שהסינים לא נחמדים ומאד ארוגנטיים, אבל לא ייחס לכך משקל גדול.

בהמשך הוא סיפר לי שבשיחה עם הקולגות הסיניים לעסקים, הם התלוננו שאין להם מספיק חופש. הוא ביקש קצת הבהרות. מה בדיוק אתם לא יכולים לעשות? הרי הצנזורה כאן נחלשה מאד, בעיקר משום שהאינטרנט פתוח (להערכת מביני דבר, מצנזרים כחמישים אחוזים וגם אז בעיקר מרצון עצמי, ללא התערבות ממשלתית), אפשר לנסוע לחו"ל, הניידות בתוך המדינה חופשית, והשוק הכלכלי פתוח. הם לא ידעו להשיב. "אולי לא רצו להשיב" אמרתי לו. אין ספק, כתייר אתה רואה את הקליפה, ודרושה שהות ארוכה מאד, בעיקר במדינה כמו סין, כדי להבין מה בדיוק הולך כאן.

גם האינטרנט הוא בבחינת החור הזמני במכנסיים הסיניים. חיבור זמין כמעט בכל מקום, אבל המהירות עדיין איטית למדי, וגם המחיר לא זול. עד שהגלישה לא תהיה מהירה ונטולת כבלים (wireless) ויתאפשר לכל אזרח לגלוש בכל זמן ומכל מקום, סין לא תהיה דמוקרטית ומובילה-טכנולוגית. אל דאגה, זה יקרה בזמן הקרוב ביותר. חבל שאצלנו בישראל לא מבינים את זה, ולא מקדימים את העולם בפאזה, באמצעות הפיכת מדינתנו הקטנה לחלל אינטרנטי פתוח.

המטבח הסיני – שרובו אגב לא ממש טעים וסובל מרטבים תוקפניים – הוא אחד הסכרים האחרונים משטף האמריקניזציה. זה לא שאין בסין מקדונלד ומסעדות פאסט פוד מערביות אחרות. בהחלט יש, ואפילו האוכל המסורתי עובר תהליכי תיעוש ומסחור מהירים. אבל זה עדיין בשוליים. הדוגמא הטובה ביותר לסכר הקולינרי הם מוצרי המדף בסופרמרקטים. רובם קשורים למטבח המקומי. לכן שיטוט בסופרמרקטים הוא חוויה לעין ולאף. לא פלא ש"קנטקי פרייד צ'יקן" היא רשת מסעדות המזון המהיר הפופולרית בסין. אם כבר ג'אנק אז לפחות עוף חריף (את הקטשופ הם מגישים בצלוחית קטנה ורק על פי בקשה).

במאבק הבין מעצמתי החדש לסינים יש עוד שני יתרונות חשובים על פני האמריקאים: התמימות והכבוד. בסין, כך התרשמתי, אין הרבה ציניות. מן הסתם משום שיש עדיין צנזורה וחשש מביקורת. אבל זה לא רק המשטר הבלתי דמוקרטי, אלא אולי גם הגנטיקה (הם תמיד נראים חמורי סבר) ומשום ההכרה הבסיסית שצריך לשמור על קדושה ותקיפות בכמה תחומים בחיינו. בהיותי בקונמינג קראתי באינטרנט על הראיונות שעשה ערוץ 2 עם הרוצח יגאל עמיר. זה מטריף אותך. כאן הוציאו להורג את ראש עיריית בייג'ינג שנמצא אשם במעילה. זה אולי הקצה השני של הסקאלה, אבל אם צריך לבחור בין שני הקצוות, בעניין הזה אני מעדיף את הסיני.

הסתובבתי בהרבה מדינות, שהשתייכו בעבר הלא רחוק ל"עולם השלישי", ובכולן אתה רואה את השינוי הדרמטי המתחולל בתקופתנו. הפערים נסגרים בקצב מסחרר. כך גם נוצרות תערובות מגוחכות ונפלאות של ישן וחדש. בתאילנד, למשל, שדה התעופה הוא מהגדולים, היפים והמשוכללים שראיתי מעודי, אבל בבירה הגדולה עדיין נוסעים במוניות "טוק טוק" – ריקשת אופנוע רעשנית ומעשנת – ומי השתייה מזוהמים.

ההבדל בין סין לבין מדינות עולם שלישי בדימוס אחרות הוא בגודל ובעוצמת השינוי. זה היכה אותי בתדהמה. נכון שלא סיירו באזורים הכפריים, שרבים מהם שומרים על צביון ישן (שוחחתי על כך עם סינולוגים). אם כי, גם בוייטנאם, המפגרת בהרבה אחרי סין, ראינו את ההיעלמות המהירה של הכפר האסייתי המסורתי. אבל הספיק לי לראות מה נעשה בבייג'ינג וקונמינג כדי להבין מה מתרחש כאן.

בייג'ינג היא עיר מפלצתית בגודלה. זו הפעם הראשונה בימי חיי שביקרתי בעיר, שגם אחרי שבוע לא הצלחתי לרכוש בה תחושה של כיוון ומרחק. קשה להבין את הממדים עד שאתה לא כאן. היא בנויה במעגלים המסומנים בכבישים היקפיים. המעגל האחרון רחוק עשרות קילומטרים ממרכז העיר (בעצם אין בכלל מרכז אחד). קצת מוזר לכנות "עיר" שרוב הרחובות החוצים אותה הם אוטוסטרדות של עשרה נתיבים. הכול כל כך גדול, עד שלמעשה בכלל לא צפוף, אפילו לא ברכבת התחתית (על כל פנים לא יותר מניו יורק ומלונדון).

מצחיק עד כמה כולנו סוחבים דימויים חסרי בסיס ומגוון רחב של דעות קדומות. לפני שהגענו לכאן, הייתי בטוח שאני בא לעיר צפופה עם נחילי אדם ורעש מחריש אוזניים, כמו בהודו. באופן מוזר, המטרופולין הסיני שקט להפליא. זה נובע, בין השאר, מכך שהגודל בולע רעשים, ומשום שהסיני, בניגוד לישראלי, לא מדבר כשלא צריך; וכמובן מההמצאה האדירה של אופנועי החשמל (וגם אופניים חשמליות). נבצר מבינתי להבין מדוע למרות כל הפולחן האקולוגי, זה עדין לא מציף את רחובות אירופה, ארה"ב וישראל.

עולם שלישי מזוהה מאז ומעולם עם לכלוך וריחות רעים. ריח הביוב אמנם עדיין מלווה אותך ברחובות בייג'ינג, אבל הכבישים, המדרכות והגנים הציבוריים נקיים למשעי, מסודרים, יפיפים. הכול מטופח טיפ טופ. איפה אנחנו, עם מדרכות האקרשטיין המתפרקות, הכבישים מלאי המהמורות והגנים המטונפים, ואיפה הם. ברור שהיום, בעידן הגלובליזציה וההגירה המאסיבית, כל מושגי החלוקה הבינלאומית (עולם ראשון, שני ושלישי) צריכים לעבור רביזיה.

בערי סין מתנשאים לשחקים אלפי בנייני דירות רבי קומות. רובם חדשים למדי ונאים למראה. בכלל, הארכיטקטורה הפתיעה אותי. לא ניכרת כאן

בכלל האפרוריות הקומוניסטית שראינו, למשל, בבולגריה. ביקרנו בדירה באחד הבניינים מהסוג הזה (כשחיפשנו מגורים לגיא). אמנם הבנים הרבה פחות מלבב מהחוך. הדירות בסיסיות ומתאמות לגודל ולצניעות הסיניים. אבל בסך הכול הרבה יותר מודרני ונעים מדירת שיכון טיפוסית בישראל.

הסינים מופנמים בהתנהגות הבינאישית אבל מגלומנים בשאיפות התרבותיות. את השורשים לכך אתה רואה בחומה הסינית, שבה ביקרנו, ושכמצופה עוררה בנו השתאות. היא לא רק ענקית אלא גם יפיפיה ונטועה בנוף מקסים. לעתים אתה צובט את עצמך: לפני חודש היינו במוזוליאום של הו צ'י מין בהאנוי ועכשיו אנחנו עומדים על חומותיך סין. עליז ועליזה בארץ הפלאות.

כשאתה חושב על כך שאנשים בנו את הפרויקט המטורף הזה כמו ידיהם, אתה מבין עד כמה חייך הם גרגר אבק הנישא ברוח. למרבית האנשים בעולם אין תחושה היסטורית וגיאוגרפית. אבל דומה שהישראלים באמת איבדו לחלוטין חוש מידה. וואנג יו, שהזמינה אותי להרצות בכיתתה באוניברסיטת בייג'ינג, סיפרה לי שהמרצים הבכירים בחוג שלה (למודי ישראל והיהדות) מזלזלים במאמריה המלומדים על ישראל. שבעה מיליון, הם אומרים לה, זה אפילו לא עיירה בסין, אז את כותבת לנו על העיתונות הערבית במדינת ישראל? כן, על כך היא כתבה בדוקטורט שלה שנעשה באוניברסיטת חיפה. המנחה שלה היה לא אחר מאשר פרופ' קייס פרו – דרוזי המתמחה בפוליטיקה של המזרח התיכון. איזה עולם! וזה עוד לא הכול. היא התחתנה עם פרופ' יורי פינס, שעלה מרוסיה בגיל 15, ונעשה לימים מומחה בינלאומי להיסטוריה סינית עתיקה, וראש החוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטה העברית. בדרך הוא הספיק ללמוד ערבית שוטפת ולהיות חבר במק"י. הוא דובר רהוט של עברית, רוסית, אנגלית, ערבית, יפאנית ומנדרנית. איש מרשים מכל הבחינות.

הכרנו אותו ואת אשתו הסינית בארוחת הערב בבית השגריר. הבית, שהוא בעצם גם בית השגרירות כולה, ממוקם בלב פרבר עסקים עשיר בבייג'ינג. אחריו הוקמו בסמוך בנייני השגרירות של ארה"ב ורוסיה. שגרירינו החביב, עמוס נדאי, לקח אותנו לתצפית ארוכת טווח מהמרפסת, והפטיר בכדיחות: "כל המעצמות בשכונה אחת". וכיאה למעצמת-על, סמוך לשגרירות ישראל נבנה גם בית חב"ד ולידו חומוסיה בליסטית.

לארוחה הגענו בהרכב מלא: תמי, גיא ואנוכי. היום שלנו החל בסיוור (עם שתי ריקשות אופניים – זכר לימי הקיסר) בהוטונג סיני טיפוסי – מעין קסבה מסורתית שבה עדיין מתגוררים משפחות סיניות עניות. לקראת האולימפיאדה הסינים מחו מעל פני האדמה קרוב ל-9,000 שכונות צריפונים כאלה, והשאירו רק אחדות – בשביל התיירים וההיסטוריה. כאן האימרה המרקסיסטית "עולם ישן עדי היסוד נחריבה" מקבלת משמעות כמעט ביזארית. אבל זה מראה גם מה העוצמה שלהם, ומה היכולת שלהם להתנתק מהעבר הקומוניסטי בדרכם לעידן חדש.

פרופ' פינס אכן הסביר שבניגוד לדימויי הקונפורמי שלהם, הסינים הם בעצם מרדנים גדולים ומשתנים כל כמה שנים. לראיה, שושלת מינג המפורסמת נולדה במהפכת איכרים. אפילו מאו דזה-דונג האגדי התחיל את דרכו כעוזר ספרן באוניברסיטת בייג'ין – שבה הרציתי על החברה הישראלית, לסטודנטים סינים שלומדים יהדות, שפה וספרות עברית.

על פנינו חלפו מאות מוניות ואף לא אחת עצרה. הן היו מלאות, מה שממחיש את רמת החיים כאן. השעון תיקתק, ואנחנו היינו בדרך לאיחור מביש. במקרים כאלה אין ברירה. צריך לגייס תעוזה, אלתור וגסות ציונית מעשית. את זאת אכן עשינו. מונית עצרה ליד זוג צרפתי שצעד לפנינו. לפני שהם הספיקו לדבר עם הנהג דחפתי את גיא ותמי פנימה, מול פניהם הנדהמות, והורדתי עליו פקודת מבצע: סע! אבל נהגי מוניות סיניים לא מכירים את בנימין זאב הרצל, ופקודות באנגלית לא עושות עליהם רושם. הנהג שלנו בחן היטב את הפתק עם הכתובת ולא ממש הבין להיכן פנינו מועדות. אבל אז משה היכה בסלע, וגיא התחיל לדבר סינית. באינטונציה גרונית תקנית הוא הצליח להסביר לברנש מה אנחנו רוצים ויצאנו לדרך. טפחתי לו על השכם ואמרתי בגאווה: "אתה רואה, אם תרצה אין זו אגדה".

המונית הגיעה בזמן, אבל בשל אותה מנטליות ישראלית, שהביאה אותנו עד הלום, כמעט איחרנו. זאת, כיוון שקצין הביטחון הצעיר, שקיבל אותנו בבודקה שבכניסה לשגרירות, פצח בשיחת נפש עוד לפני שבכלל ידענו מה שמו. הוא בירר מדוע ולמה הגענו לבייג'ינג. הסברנו שבננו מעוניין להרחיב את ידיעותיו בשפה הסינית. זה הספיק לו. הוא סיפר על שירותו הצבאי, על לימודי הסינית של אשתו, על כך שאין לו מספיק זמן לבלות, וכל זה במסדרון לפני המדרגות. ככה זה עם הישראלים – גם בארוחה החגיגית

המנה הראשונה היא תמיד מנת המסטינג. ואתם יודעים מה, זה נחמד מאד ואנושי מאד. ובוודאי יותר ידידותי מהסינים.

המגלומניה האימפריאליסטית, ובעצם גם האכזריות, הן אלה שהביאו את הסינים לחלל, ובדומה ליפנים, שהם בעצם סינים-יאפים, הן עוד יביאו אותם להוביל את העולם בתחום הטכנולוגיה ובכלל. כבר עכשיו אתה רואה עד כמה המחשב כבש אותם.

קנינו כאן לגיא לפטופ זעיר מלא שיק. זו הייתה חוויה אנתרופולוגית מעניינת, שלקחה פחות או יותר חצי יום. הכול התרחש ברובע של קניוני אלקטרוניקה ענקיים (חבל שבארץ אין ולו אחד כזה). כמות החנויות והמוצרים הייתה אינסופית. ביקשנו מהמוכר (שדיבר, באופן חריג ביותר, אנגלית לא רעה) לראות בעיניים שמוציאים לנו את המחשב החדש מהאריזה. הוא מצידו ביקש להתלוות לתמי לכספומט כדי לוודא שאנחנו לא בורחים לו לפני סגירת העסקה.

המחיר באמת היה אטרקטיבי. כשביקשנו את דיסק הגיבוי של ה-windows, כמקובל בעסקה של מחשבים, המוכר הסתכל עלינו ועל חברו בחנות במבט של "חבר'ה מאיפה הבאתם את זה?" תמי קלטה אותו מייד. "אתה לא מבין", היא אמרה לי, "התוכנה גנובה". "גנובה?! מה הם השתגעו?" נחרדתי. "זה קניון ברחוב הראשי, לא שוק יד שנייה". "זה סין", אמרה תמי.

הסיני פתח חיוך רחב. כשמדובר בכסף הם תמיד מחייכים. אבל חוץ מזה הסינים חסכנים מאד במחוות של ידידות וחיבה לסביבה, למעט זו הקרובה להם. למען האמת הם אנטיפטים לא קטנים וממעטים לנדב חיוך בחינם (זה על כל פנים הרושם שאנחנו קיבלנו, ושאותם לנו בדיעבד עם מספר ידידים ששהו תקופות ארוכות בסין).

למרות הפתיחות, החומה הקסנופובית עדיין חזקה בלבם של רוב הסינים שפגשנו. זה משרה מועקה גדולה מאד לתייר המערבי. הם פשוט לא שמים עליך, ומקרינים מיזנתרופיה מוחלטת. אתה יכול לשאול שאלה ברחוב, והנשאל פשוט לא ישיב לך. כמובן לא כולם, ויש גם נחמדים ומסבירי פנים. אבל שכיחה מאד תגובה מסוג של נענוע הראש לשלילה במסר של "אני לא הכתובת שלך", או לחילופין פשוט התעלמות והפניית ראש.

זה מוזר על רקע הנחמדות והחייכנות האינסופית של שכניהם התאילנדים. אגב, זו גם ככל הנראה הסיבה לאווירה השונה במקצת, והחיובית יותר בעליל, שמשרה עליך קונמינג בהשוואה לבייגינג. פשוט, למעלה ממחצית מתושבי העיר אינם סינים (גזע חאן) אלא ערב רב של מיעוטים מרחבי היבשת הצהובה.

אין ספק של"סוציומטיות" הסינית יש שורשים היסטוריים ותרבותיים. הסיני נזהר מלהחציץ רגשות. אולי בשל כך, מדי פעם הוא מתפרץ בצחוק או בזעם, שנראים לצופה מבחוץ מגוחכים ומבהילים כאחד. האנגלית קשה להם כמוות, הן מבחינת ההיגוי והן מבחינת הדקדוק. מגיא למדנו עד כמה מבנה השפה הסינית מוזר ומורכב ועד כמה הם שונים באופן דיבורם. למשל, מילות שאלה – כגון "האם" – מופיעות בסוף המשפט ולא בתחילתו. אפילו שם המשפחה מקדים בסינית את השם הפרטי. הם גם חוששים מאד מלעשות טעויות ונמנעים מלהכניס את עצמם למצבים שעלולים להביך אותם. אפשר שזו אחת הסיבות לכך שהם לא ששים לשוחח בשפות זרות.

בדרכי להרצאה בכיתתה של וואנג יו באוניברסיטת בייגינג, חזיתי בתאונה קטנה, שהתרחשה בתוך הקמפוס. בחורה שנסעה באופניים התנגשה עם בחור שהגיע עם אופניו מהכיוון הנגדי. היא נזרקה לרצפה בקול בעתה.

זו היתה אשמתו הברורה של הבחור. הוא החנה את אופניו, צעד קדימה בפנים חתומות ומלמל משהו בשקט (כנראה התנצלות). היא לא הביטה בפניו, לא אמרה דבר (בישראל כבר היית שומע צעקות וצווחות על האם-אמא שלו), הרימה את עצמה ואת האופניים, כולה מכאובים, ושלחה לחברים סביבה צחוק של מבוכה. כך זה הסתיים.

עמדתי נדהם. לפעמים, בעיקר ברגעי משבר קטנים, אתה רואה את משקעי התרבות זזים לקדמת הבמה. צריך רק להתבונן ולשים לב. יום למחרת ישבו לידינו במסעדה שני סינים, בלי כינור גדול, ששוחחו זה עם זה בחום. אבל למרות שהשיחה קלחה ונראתה ידידותית מאד, אף אחד מהם לא הסתכל לשני בעיניים. הם שוחחו בהשפלת מבט. אחר כך באמת נזכרתי שוואנג יו אמרה לי שלא מקובל להסתכל בעיניים לאדם זה. אבל ראבק, אלה היו שני אנשים שישבו זה מול זה לשיחה. זה אומר משהו.

אני מנסה להבין: אולי בכל זאת זו אינה סוציומטיות. אולי אני לא קורא נכון את קוד ההתנהגות שלהם. אולי העיניים המלוכסנות מסתירות חיוכים

נסתרים. אבל לא, הם פשוט לא נעימים. צהובים זה לזה (למעט חברים ומשפחה, שאיתם הם אוהבים להסב לשולחן ולאכול בשותפות) ובעיקר לזרים. האמת, ראיתי את זה גם ברובעי הסינים בניו יורק, בלונדון ובפריז. גם ההיסטוריה מספקת הוכחות. זה עם קשה עורף שרצח ונרצח בהמוניו.

אם זו היתה רק מופנמות, הייתי עוד עושה להם הנחות. אבל הם יורקים (נשבע לכם שראיתי סיני יורק על שטיח בתוך הטרמינל), תוקעים גרעפסים, מתעטשים עליך חופשי (ללא הסתרת הפה), נדחפים בתור ובמעלית, בקושי אומרים תודה ובבקשה. לידם, אנחנו הישראלים, ממש זהב טהור.

בכלל, אנחנו נוטים להגזים מאד בביקורת והאשמה עצמית, משום שאין לנו פרספקטיבה. הנה כי כן, שנייה אחרי שהמטוס שהטיס אותנו מבייג'ינג לקונמינג נחת, קמו כל הנוסעים הסינים כאיש אחד ופתחו סלולארי בקול תרועה. הם עמדו להסתער על היציאה באופן שהיה מפתיע אפילו ערסים גמורים. ההבדל בין מטוס ישראלי למטוס סיני הוא שכאן הדיילת הגיעה במהירות ופקדה על כולם לשוב למקומותיהם. הם מצידם צייתו בלי להניד עפעף. הישראלים כבר היו צורחים על הדיילת ומקללים את הטייס וחברת התעופה, ותוך כדי נאצות משותפות הם גם היו מתיידדים זה עם זה בדרך לביקורת הדרכונים. אגב, חיכינו לפחות עשר דקות עד שנוסעי מחלקת העסקים יצאו מהמטוס לפני כולם. כאן היררכיה זו היררכיה.

כשהרציתי לכיתתה של וואנג יו (המכונה גם טל) ביקשתי מהתלמידים לשאול אותי שאלה אחת בעברית – כל אחד בתורו. משום מה רובם נלחצו מהמשימה שנחתה על ראשם ללא התראה. אבל כולם, בלי יוצא מן הכלל, מאד התאמצו והיו מקסימים. אגב, כל אחד ואחד מהם בחר לעצמו שם עברי, שמצטלצל טוב גם בסינית. למשל, איתי, משי, לוטוס ואלמוג (כן, כן, היה אחד כזה ושיבחתו אתו על הבחירה).

דיברתי (באנגלית) על העולם ההולך ומשתנה לנגד עיננו. הם התעניינו במיוחד בשאלה מדוע קשה אצלנו לקבל אזרחות. השבתי, שגם אצלם קשה לקבל אזרחות ולמען האמת קשה גם לקבל ויזה. הסברתי שמי שמתגייר מקבל אצלנו אוטומטית אזרחות ישראלית, אבל רק אידיויטים רוצים להתגייר. וואנג יו הנהנה בהסכמה. הבנתי שהיא לא התגיירה.

סיפרתי להם על בני, שהגיע ללמוד סינית, ועל כך שאולי עוד יהיו לי כלה ונכדים מלוכסני עיניים. אמרתי, שבעידן הפייסבוק גם הם עשויים להכיר

ולהתחתן עם מישהו מחוץ לסין, אולי אפילו ישראלי/ת. הם פרצו בצחוק גדול. כנראה שהאפשרות הזאת נראתה להם מגוחכת. שכחתי לספר להם, שלאיתמר, המורה לסינית של גיא בישראל – בחור מקסים שלומד בחוג למזרח אסיה – יש רומן עם סינית מקומית, והוא נוסע אליה מזמן לזמן. מן הסתם הוא לא היחיד. אנשים באמת לא קולטים מה הולך לקרות בעתיד הלא רחוק בשוק ההיכרויות הגלובלי. יהיה כאן מפץ גדול, לא פחות, והוא ישנה עמים ומדינות.

אני מוכרח להגיד שהיה בהם – כמו ברבים אחרים, שבהם נתקלנו בביקורנו כאן – איזה משהו ילדותי ודי סתום (בכך גם נתקלנו בווייטנאם ובתאילנד). אולי הזומביות הזאת נובעת ממוביליות מהירה של מי שהוריהם היו בעבר הלא רחוק איכרים נבערים. ואולי זה בכלל מאפיין דורי-גלובלי. הרי אם להודות על האמת, גם הצעירים אצלנו סתומים ברמות. אבל בכל זאת, זה מתנגש לי עם החוכמה הסינית הנודעת (פרופ' פינס לעג למי שמייחס לסינים כמעט כל המצאה אפשרית) ובוודאי עם ההצטיינות של התלמידים הסינים באירופה ובארה"ב. כמובן שאפשר לומר שמספיק אחוז אחד של חכמים מתוך מיליארד סינים כדי לכבוש את העולם, וברור שהמהגרים הם בדרך כלל קבוצה מוכשרת וחדורת מוטיבציה (למעט המהגרים המוסלמים). אבל זו לא תשובה מספקת. אפשר היה לראות בדוגמא של וואנג יו, עד כמה הם יכולים להיות פיקחים ומוכשרים (היא דיברה עברית מושלמת). אבל דומה שזו פיקחות מסוג מאד מוגדר. הסינים ממולחים, שאפתנים, תחרותיים, זריזים וחרוצים מאד. הפעלתנות והנחישות הזאת, בתוספת משמעת בכלל ומשמעת עצמית בפרט, יוצרת, ככל הנראה, גדולה.

ויש עוד שני נכסים תרבותיים משמעותיים, שהביא עימו דווקא הקומוניזם, ושמסייעים ועוד יסייעו בעתיד להתקדמותם המטאורית של הסינים: ראשית, החילוניות. הדת נדחקה לקרן זוית ואיתה גם כל רעל המטאפיזיקה ועבודת האלילים. אלה מאטים למשל את העגלה ההודית. בהערה מוסגרת אפשר לציין, שיתכן שדחיקת הדת גבתה גם מחיר תרבותי, והיא אולי אחת הסיבות לנוקשות ולחוסר החמלה, המאפיינים את הסינים.

שנית, מעמדה הגבוה של האישה. הנשים הסיניות הולכות לרוב עם מכנסיים, ואתה רואה נוכחות בולטת שלהן במגוון רחב של מקצועות, לא בהכרח נשיים – נהגות טקסי ואוטובוסים, מנהלות עסקים, מגישות חדשות

בטלוויזיה, מרצות באוניברסיטה ועוד. כשהאישה פורצת קדימה, התרבות כולה פורצת עימה.

בכלל, זה מרתק להיווכח, בכל הארצות שבהם ביקרנו, איך הנשים הן הכוח המניע של הגלובליזציה. ולא רק בשל תרומתן לכלכלה, אלא גם ואולי בעיקר משום שהן גמישות יותר לשינויים, ידידותיות יותר לסביבה, קולטות שפה מהר יותר, וסוגדות פחות לכוח הפיזי והפוליטי.

הן גם מהוות את כוח הקנייה העיקרי, שמניע את תרבות הצריכה והתיירות בעולם. החנות והקניון הם ללא ספק ממלכתה של האישה, ואתה רואה במקומות הללו (בכל העולם) בעיקר נשים. תשעים ותשעה אחוזים מהמוצרים, שאני רואה בחנויות בעולם הגדול, הם חסרי כל חשיבות וטעם עבורי, ומן הסתם עבור רוב הגברים. אבל זה לא אומר שלא צריך אותם. הם חשובים פחות מההיבט הפונקציונאלי היומיומי ויותר מההיבט של חוויה אסתטית, חברתית ורגשית.

אגב, מבחינה זו קונמינג עולה עשרת מונים על בייגינג. לצידי רחובותיה נבנו ברצף חנויות קטנטנות מקסימות, שמשוות לעיר אופי מאד רומנטי. כשנוכחתי במספר הגדול של חנויות ללבני נשים סקסיים, ידעתי – הסיניות באמת בדרך הנכונה.

סין נוטעת כך פסימיות ואופטימיות בעת ובעונה אחת. מצד אחד, אתה רואה עד כמה רחוקה הדרך לעולם חופשי, רציונאלי וממוחשב. חרף מהפכת הגלובליזציה והדיגיטציה, האנושות מורכבת עדיין ברובה מאנשים פשוטים, צרכני קיטש כרוניים, הסוגדים לגיבורי תרבות חלולים, לקמעות ולקניות.

אתה מתמלא פסימיות גם כשאתה נוכח כאן מכיוון נוסף עד כמה המנהיגות הישראלית קצרת ראייה ולא מבינה תהליכי עומק. משפחתו של אהוד אולמרט חיה בסין (היא ממוצא רוסי, אבל אביו הגיע לחרבין שבסין, ושהה שם עד שנות השלושים המוקדמות), ולמרות שטרח והגיע לביקור בסין, לא השכיל, ממש כמו קודמיו, למנף באופן משמעותי את הקשרים בינינו לבין הסינים. מי שמבקר בסין מבין שזו הזירה המדינית והתרבותית הכי חשובה עבורנו. הסינים אינם נגועים באנטישמיות, והם מעריכים מאד את המוח היהודי. בל נשכח שמרקס היה יהודי (אמנם מומר, אבל עדיין עם ברית מילה). הזכרתי זאת בגאווה לסטודנטים בהרצאתי.

שוחחתי, הן בארוחה והן בטלפון ובדוא"ל, עם עמוס נדאי, השגריר הישראלי כאן. הוא באמת אדם מקסים ביותר, וניהל את הערב ביד אומן. הסברתי לו עד כמה חשוב לפתח כאן את לימודי ישראל, ועד כמה השיטה שפיתחנו (באמצעות המדריך אינטרנטי "אנשים ישראל") יכולה להיות מפתח להצלחה בתחום זה (היא מאפשרת, בין השאר, לימוד מרחוק). הצעתי לאתר ביחד אנשי עסקים ישראלים, שעושים ביזנס בסין ושיסכימו לתרום כסף לקרן שתוקדש להבאת סטודנטים סינים מהחוג של וואנג יו לביקור בארץ. הבטחתי שנארגן להם אירוח בבתי הסטודנטים מהחוג שלנו – לימודי ארץ ישראל, והשתלמות שתכלול, בין השאר, סיור מודרך באתרים היסטוריים ותרבותיים. הוא אמר שהרעיון נהדר, ובאותה נשימה הוסיף שמשדד החוץ אוסר על הדיפלומטים לגייס תרומות. הוא לא מסכים עם הגישה הזאת, אבל ידיו כבולות. כמה עצוב, כמה טיפוסי.

בארוחת הערב, התבקשתי לשאת דברים (מין הרצאה קצרה). אמרתי שמצד אחד הדיפלומטיה נחוצה היום יותר מתמיד, בשל ההתקרבות הגדולה בין המדינות והלאומים. מצד שני, זהו מוסד אנכרוניסטי ששייך לעידן שעובר מהעולם. השגרירים הטובים ביותר הם היום אנשי העסקים, המדענים, הספורטאים ובמידה רבה גם התיירים. גם רשת האינטרנט עושה את העבודה הזאת ביעילות רבה יותר מארוחות וטקסים ממלכתיים. לא פלא שבבייג'ינג פועלת במקביל לשגרירות גם לשכה מסחרית, וככל הנראה תרומתה למדינת ישראל גדולה בהרבה מזו של השגרירות.

מצד שני, סין נוטעת גם אופטימיות גדולה, כי אתה נוכח באיזו מהירות אימפריות רשע סגורות ומנותקות נפתחות אל העולם, וכיצד המחשב, ובעיקר האינטרנט, הורסים מחיצות ומאחדים את האנושות. בשלט, שקידם אותנו בחומה הסינית, הוסבר לבאים שמה שבעבר נועד לחצוץ בין מדינות ואומות הוא היום בסיס לקירוב לבבות ושיתוף פעולה. אכן כך.

זה חשוב לחזות ולהבין את התהליך הזה, במיוחד כאשר מנתחים את עתיד העולם המוסלמי שתקוע במקום, ובעצם נסוג אף לאחור. גם הם יישרו בסופו של דבר קו. השאלה, כמובן, מתי ובאיזה מחיר – עבורם ועבורנו.

מה שמעניין במציאות שבה אנו חיים, הוא שהשינוי הוא עד כדי כך מהיר, שאפשר לנתח לא רק מגמה אחת קדימה אלא אפילו שתיים. פרופ' פינס הסביר לנו שריסון הילודה, שיושם בסין בתקיפות החל משנות השבעים,

לצד שיפור מאוחר בתוחלת החיים, חתכו שתי שכבות גיל: ילדים וקשישים. רק אחרי שהוא אמר את זה, שמתי לב עד כמה רואים את זה בעיני. לדעתו של פינס, התוצאה העגומה של השינוי הדמוגרפי תיראה כבר עוד עשור או שניים – כאשר שכבת הביניים הסינית תגיע לגיל הזיקנה. פשוט לא יהיה מי שיחליף אותם והכלכלה הסינית תיעצר באחת. זאת, אלא אם כן הם, כמו האירופאים היום, ייבאו פועלים זרים. קצת מוזר ופרדוכסלי לא?

אבל למה לדאוג באשר לשתי מגמות קדימה, אם אפשר להסתפק בדאגות לטווח הקרוב? ולמה לדאוג בכלל? חשוב לנסוע לסיין כדי להעריך את מה שיש לך ביד. מיליארדי אנשים בעולם נאבקים עדיין על צלחת אורז. מהמטוס אתה רואה את המרחבים הענקיים, הרים ועמקים שוממים, עם כפרים מבודדים. עד שתושביהם ישיגו את הדי.וי.די שלהם, אנחנו כבר לא נהיה כאן.

פורסם בדיעות אמריקה, תחת הכותרת "נקי והמצוחצח בסיין", 27.11.2008.

כוחנו בחולשתנו

כדי לגבש עמדה מוסרית הוגנת סביב סיפור שחרורו הדרמטי של גלעד שליט יש להכיר את התמונה ההיסטורית כולה ואת מכלול השיקולים של המעורבים בשלבים השונים של המשא ומתן. נצטרך אפוא להמתין עד שפרטים נוספים ייחשפו לציבור הרחב וישפכו אור על הפרשה כולה. עם זאת, כבר בשלב זה אפשר לנסות להרחיב את הדיון המוסרי-אסטרטגי סביב העסקה השנויה במחלוקת.

את האסלאם התוקפני, שאסר מלחמה על היהודו-נוצרים, צריך להכריע קודם כל בכוח הזרוע. מנקודת המבט הזאת, אפשר בהחלט לראות בעסקת שליט סוג של כישלון צורב, בעיקר בשל הנחישות שהפגינו מנהיגי החמאס וההססנות שהפגין הממשל הישראלי (לפחות על פי הדימוי שנוצר בציבור הרחב). גם הפגיעה בערך השכר והעונש וחזרת המרצחים לזירת הפעולה פגעו בחוסנה של ישראל.

עם זאת, המפתח לניצחון איננו רק קשיחות ונחישות, אלא גם אמונה בצדקת הדרך. בנות הברית לא גברו בזמנו על הנאצים רק בזכות עליונות צבאית פיזית, אלא גם, ובעצם בעיקר, בזכות העליונות המוסרית של המדינות הדמוקרטיות. עליונות המוסר היא הנשק המשמעותי ביותר במלחמה של היחיד והחברה על ההישרדות. אין מדובר בהשקפה מטאפיזית, אלא באמת סוציולוגית בסיסית. חייל שלוחם בשם ערכים פחות מוסריים מיריבו, סופו להיות מובס, כי לאורך זמן – האלטרואיזם והאמת הם מניעים חזקים ופונקציונאליים יותר מהאגואיזם והשקר. הציוויליזציה הערבית-מוסלמית בימינו מפסידה פעם אחר פעם לא רק בשדה הקרב אלא גם בשדה האמנות, המדע והכלכלה, משום שהמוסר החברתי הבסיסי שלה (יחס למגדר, זכויות אזרח, תקשורת ומידע, קניין, חירות, כוח וכדומה) נחות מהמוסר של הציוויליזציה המערבית-דמוקרטית.

הסאגה של גלעד שליט, על מכלול מרכיביה וסמליה, המחישה לרבים בצורה ניצחת את העליונות המוסרית של ישראל-הדמוקרטית על החמאס-הדיקטטורי (ובאופן עקיף על העולם המוסלמי ששואף לחסלנו). אירועים סמליים כאלה הם בבחינת "דלק רוחני" עבור חיילים ישראלים שיצטרכו להילחם בעתיד, לא רק בשל הידיעה המרגיעה שמדינה שלמה לא תנטוש אותם ותעשה כל מאמץ להחזירם הביתה, אלא גם משום שהם יידעו שזוהי מלחמה של "כוחות האור" כנגד מבקשי נפשה של הנאורות. לכן, גם אם החמאס ניצח בקרב הזה, מדובר בניצחון מדומה וקצר-מועד ולמעשה בהפסד ברמת המאקרו.

לעתים אירועים סמליים מגיחים לאוויר העולם ממש "בהזמנה" (אף שלא באופן מקרי). כך למשל, הראיון הבלתי-רגיש של העיתונאית המצרית, שקומם רבים בישראל. הראיון הזה המחיש את האוטיזם של החברה הערבית, שקשור בין השאר בתפקיד הזניח שמשחקים אצלה קודים של רגישות פסיכולוגית. הנה כי כן, רגע לפני שהבחור השברירי והאומלל הזה, "האנטי חייל" בחזותו, עומד לשאוף אוויר של חופש, אחרי חמש וחצי שנות גיהינום, אונסת אותו העיתונאית לתשובות תעמולתיות, שנועדו מן הסתם לשרת את ממשלתה ואת האידיאולוגיה האנטי-ישראלית. הם שלחו אותה לגזור קופן על התיווך המצרי ולסמן לעולם הערבי - אנחנו עדיין בעלי-הבית. גם התרגום השקרי לערבית של דברי גלעד (כך הסב את תשומת לבנו הפרשן אהוד יערי) והשאלה המכשילה על "ארבעת אלפים האסירים הפלשתינים" (הרי מדובר בארבעת אלפים פושעים ולא בשבויים תמימים, רבים מהם טרוריסטים שרצחו אזרחים בדם קר) - המחישה את תרבות הכוזב הערבית. זאת ועוד, תשובותיו השקולות והזהירות של גלעד נוכח מצלמות המצרים הפולשניות, שהעידו על כך ששמר על צלם אנוש ושיקול דעת גם מקץ 1941 ימים באפלה, העבירו מסר של מופת אנושי.

צדק הרמטכ"ל כאשר כינה את גלעד בפניו "גיבור". גבורתו היא גבורת הרוח הישראלית והיא חשובה לכולנו יותר מגבורת הגוף ובוודאי עליונה על "גבורת" המתאבדים והמרצחים שבה דוגלים שוביו. לא במקרה, השמאל הקיצוני אצלנו נכנס לפתע לדממת אלחוט (לא תשמע מהם אף פעם ביקורת על התנהגות הערבים, אלא רק על ישראל). היתה אמנם עיתונאית אחת, פזיזה ודוחה, שמיהרה ליצור סימטריה מלאכותית ושקרית בין חוסר הטקט המצרי לחוסר הטקט הישראלי, כאשר ציינה שראש

ממשלתנו ניצל את האירוע לייחצון עצמי (אגב, לדעתי זכותו להתגאות בהשלמת העסקה, שחייבה אומץ לב). באופן טיפוסי לתקשורת הישראלית המתלהמת ולמסורת הישראלית של השבתת שמחות, חוסר אפוק, חוסר טקט וחוסר פרגון – היא פרסמה את דברי הביקורת שלה עוד לפני שגלעד הגיע לביתו במצפה הילה. אבל גם אותה עיתונאית צינית התקשתה להתעלם ממפגן האמפטיה והמשפחתיות הנוגע ללב של החברה הישראלית כולה. האמפטיה הזאת והרגישות ליחיד הם אלה שהביאונו עד הלום (לפעמים גם הפאתוס צודק...) והם אלה שישמרו על נפשנו מפני אויבנו גם בעתיד.

אני כותב דברים אלה מסין הרחוקה. ידידה סינית, שצפתה איתי באינטרנט בשידור השחרור, אמרה לי בגילוי לב שהיא אינה מצליחה לתפוס מדוע עשינו את העסקה הזאת. בעיניה, כמו בעיני רוב הסינים, טובת האדם הבודד לא חשובה, אלא רק טובת החברה כולה. לכן, היא לא ראתה כל בעיה מוסרית בהקרכת גלעד ומשפחתו ולא הבינה את חוסר האיזון הזועק לשמים בין חייל שבוי אחד לבין למעלה מאלף טרוריסטים.

דבריה רק ממחישים את חשיבותה הערכית העקיפה של העסקה. נכון שהייתי שמח אילו הישראלים הציניים, שונאי מנהיגיהם, היו מאמצים קמצוץ מ"התמימות-הקולקטיבית" ומ"האכזריות הבריאה" של הסינים (בתגובתם כלפי אויביהם מבית ומחוץ), אבל בוודאי אינני מייחל לחיות תחת משטר שאינו דמוקרטי במלואו. אני מאושר לחיות בחברה שבה גלעד נתפס כבן של כולם, כלומר חברה שמצליחה להוציא דרגה כה גבוהה של הזדהות וסולידריות אנושית מאוכלוסייה כה רחבה ולהצדיק עסקה כל כך לא מאוזנת בשל הרגשות החיוביים האלה (אם כי היה רצוי שנמנע מלטפוח לעצמנו באופן מופרז וסכריני על השכם). זאת הסיבה להערכת שאף ששילמנו מחיר כבד מאד בכל הנוגע לתדמיתנו הקשוחה כלפי אויבינו, שמרנו באמצעות העסקה הזאת על חוסננו הדמוקרטי – ולאורך זמן גם על חוסננו הביטחוני. לסיכום, רגישות אנושית וקידוש ערך-החיים הם כלי הנשק היעיל ביותר במערכה כנגד חסרי הרגישות ומקדשי ההרג והמוות.

ויש כאן עוד משהו קטן, שמעטים מעיזים להזכירו בפומבי בנוגע לעסקת שליט: הגישה ה"אובר-הומאנית" שאימצנו כאן בשנים האחרונות, מתבטאת לאו דווקא במחיר שאנחנו נכונים לשלם עבור פדיון שבויים, אלא בדרך שבה אנחנו נוהגים כלפי בני העוולה שנתפסו לפני או אחרי ביצוע פעולת

הטרור. כאשר החמאס לא הסכים אפילו לביקור נציג הצלב-האדום ולא התיר חליפת מכתבים בין גלעד למשפחתו, אנחנו התרנו לטרוריסט הנתעב סמיר קונטאר (שרצח את בני משפחת הרן ושני שוטרים בפיגוע בנהריה) לקבל תואר אקדמי באוניברסיטה הפתוחה. זה סוג של הומניזם דמוקרטי מוקצן ומעוות שדווקא פוגע בחוסנו ומטריד רבים.

אפשר לשער שהמחיר שכפתה עלינו עסקת שליט יביא לשינוי תפישה בצה"ל ביחס למלחמה המתמשכת בטרור. הלוחמים יקבלו הנחיה (כנראה מרומזת) לשאוף לחסל את המחבלים בשדה הקרב ולהימנע מללכדם חיים. לכן, גם מהזווית הזאת החמאס יצא מופסד מעסקת שליט. הוא אמנם הצליח לשחרר "אחים" עם דם יהודי על הידיים אבל יזרז את קיצם של אלה שימשיכו לפגע בנו בשם אללה.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 686, 31.10.2011.

הדרקון המבוית

החברה הסינית מרתקת. סין היא חגיגה לסוציולוגים, כי השינויים המתחוללים בתוכה מהירים ודרמטיים, ובלי ספק מהותיים להבנת תמורות ברמת המאקרו העולמית. רבים מבינים את חשיבות תופעת "התנגשות הציביליזציות", כפי שניסח זאת בזמנו סמואל הנטינגטון (המערב מול האסלאם), אבל רק מעטים קולטים את משמעות המלחמה השקטה המתחוללת בין "הכנסייה המערבית" ל"פגודה המזרח-אסיאתית". אם במאבק עם האסלאם ידו של המערב על העליונה (בינתיים), במאבק עם המזרח הרחוק (שכבר מזמן לא רחוק) הוא מפסיד בגדול. אבל זה הפסד שכולו ניצחון. כי בסופו של דבר סין, על שלוחותיה, תהפוך לדמוקרטיה החזקה והמשפיעה בעולם. המערב שוקע מכל מיני סיבות, אבל בעיקר משום שהוא עומד לסיים את תפקידו ההיסטורי כמעצמת תרבות מובילה. העיתונאי הנודע והמשפיע תום פרידמן ושותפו מייקל מנדלבאום פרסמו השנה ספר שמייחל להשבת העוצמה האמריקאית שנחלשה מאד בשנים האחרונות ("לגלות מחדש את אמריקה").

פרידמן הוא פטריוט אמריקאי ואין פלא שהוא עדיין מייחל ל"קאמבק" – מושג שהאמריקאים המציאו ומאמינים בו כמו בביאת המשיח. מסתבר שגם פרידמן השנון לא קולט שזמנה של כל אימפריה קצוב. ארה"ב הביאה בשורה גדולה למין האנושי, אבל בעידן הגלובלי חשיבותה פוחתת. יתרה מכך, ערכים חיוביים שהתפתחו בארה"ב, בעיקר בתחומי הכלכלה והתקשורת, הוקצנו מאד והם מתחילים לפעול לרעתה. הדבר מעניק יתרון לתרבויות שחסמו את עצמן מפני אמריקניזציית יתר, ובראשן סין. די להשוות בין הרגלי האכילה של האמריקאים לבין אלה של הסינים כדי להבין שלארה"ב אין סיכוי.

בזמנו, כאשר הסתבר שבריטניה עומדת להחזיר את הונג קונג לסינים, רבים במערב (לא רק אזרחי הונג קונג) דאגו. בסופו של דבר לא הונג קונג נבלעה בסין אלא סין נבלעה בהונג קונג, ובעצם מיישרת איתה קו. סין עדיין אינה דמוקרטיה, אבל התרבות הדמוקרטית מחלחלת בהדרגה לתוך החברה הסינית בדרכים עקיפות (בעיקר באמצעות קטר היזמות הכלכלית). המבנה השלטוני שלה ישתנה (ובעצם כבר השתנה בהשוואה לעבר) בעקבות שינויים המתחוללים כמעט מדי יום במערכת הכלכלית. בפעמים הקודמות שהייתי בסין גוגל היה חסום לגמרי. בביקורי האחרון גוגל הונג-קונג היה פתוח. גם תורה של פייסבוק יגיע. תנו לסינים לעשות את הדברים בקצב שלהם ובדרכם. סין, כמו יפן, התמחתה בחיקויים של המקור, אבל כשה נוגע לעצמה היא תמיד עורכת התאמות מקומיות שהולמות את מסורתה ואופייה הייחודי. אם מישוהו תמה כיצד תראה הדמוקרטיה במאה הזאת, כדאי שילמד קצת על התרבות הסינית.

בחנות הספרים בשדה התעופה בהונג קונג הבחנתי בספר חדש על המדף שכותרתו:

Poorly Made in China: An Insider's Account of the Tactics Behind China's Production Game. אפשר כבר להבין במה עוסק הספר: הקומבינות והתחמונים של הסינים בדרכם לכיבוש השוק העולמי. אף שהונג קונג זוכה לעצמאות תרבותית, מפתיע לגלות שהסינים מתירים למכור ספר כה בקורתי בשדה תעופה שנמצא תחת שליטתם. מצד שני, הדבר מעיד על הביטחון העצמי שלהם ועל הזלזול במקטרגים (צריך לזכור לאיזו מדינה הורידו לאחרונה את דירוג האשראי...). המחבר, אמריקאי שמעיד על עצמו כמומחה בכלכלה הסינית, צודק מן הסתם בניחות כמה מהמניפולציות של הסינים בעולם התעשייה והמסחר (כאילו שהאמריקאים לא קימבנו מעולם...). אבל גם בלי לקרוא את ספרו אני מעז להעריך שיותר משהוא מנסה להזהיר את המערביים ולהקטין מגודל ההצלחה הפנומנאלית של הסינים, הוא מבטא (באופן לא מודע) את חרדת המערב מהמתחרה החזקה ממזרח, שנושפת בעורפו.

על סין אני לומד מהספרים והמאמרים, מהביקורים ובעיקר משיחות עם בני הבכור, שחי בסין ולומד לתואר ראשון באחת האוניברסיטאות הגדולות שם. בביקורי האחרון ראיתי באחד משווקי האוכל דוכן קצבים המציע

בשר כלב. זה היה מחזה מבעית. הסינים מוכרים את הבשר שלהם "במראה המקורי" ואתם כבר מתארים לעצמכם את ההלם שזה גרם לי (יש הבדל בין תפריט במסעדה לבין המראה עצמו). לקח לי זמן להתאושש מהתמונה המצמררת הזאת, שגם העצימה את געגועי לכלב המתוק שלנו בארץ. כשאוהבים משהו בעברית אומרים לו "בא לי לאכול אותך". בסינית אין ביטוי כזה כי הם באמת אוכלים הכל, בלי שום מטאפורות.

היחס לבעלי חיים, ובעיקר לחיות מחמד, הוא אחד המדדים החשובים ביותר לעומק הדמוקרטיה. אימוץ של חיות הוא גם כלי חשוב לפיתוח רגישות ואמפטיה לזולת ולסביבה. מי שדוגל בערך "תנו לחיות לחיות" יהיה גם רגיש יותר לערך "תנו לבני אדם לחיות". לא במקרה הבריטים והאמריקאים הם שיאני העולם בהוצאה לנפש עבור טיפול בחיות מחמד, ולא במקרה רק מיעוט זניח בחברה הערבית והחרדית מאמץ כלבים וחתולים לקן המשפחתי.

מי שמבקר בסין, בעיקר באזורים האורבניים, יכול להבחין שלא מעט אנשים מחזיקים היום כלבים כחיות מחמד אהובות. הניגוד הזה בין גוויית כלב הנמכרת בשוק לבין האיש או האישה שמוציאים כלב ברצועה לטיול בוקר או ערב – מבלבל. אבל זו בדיוק סין. הדרקון שרשף את אש הקומוניזם הדיקטטורי הולך ומתביית, נעשה עם הזמן חיית מחמד דמוקרטית.

עדיף מחקרים מחויכים על פני זועמים

זכיתי לעבוד במקצוע המעניין בעולם. ישראל היא חברה רבגונית ותוססת וגם כשרע לתפארת תמיד מסקרן ומאתגר. אין רגע דל. אבל יש לי הרושם שלאחרונה אנשים בענף שלי נעשים פחות רלוונטיים ופחות מעניינים, הן מההיבט המדעי והן מההיבט הציבורי. רבים מחמיצים את העיקר, בשל הגישה המאוד פוליטית והזועמת שהם אימצו ובשל סגנון הכתיבה המסורבל, המנייריסטי, ובקיצור המאוד לא ידידותי לסביבה.

אין זה אומר שלא נכתבים כאן דברים יפים וחשובים. הנה יושבת כאן מולי באולם ידיתי פרופ' עמיה ליבליך, שכותבת סוציולוגיה נהדרת, בשפה ברורה ובלב רחב. אבל היא היוצאת דופן. איכשהו רוב הסוציולוגים בארץ איבדו את החיוך. הם הפכו למוכיחים בשער ובאופן מוזר ומטריד מאבדים קשר עם המציאות. אני אוהב כתיבה נגישה, אמפטית, מחויכת – כתיבה שנוגעת באדם ומתקרבת לגרעין האנושיות. זה נעשה יותר ויותר נדיר בסוציולוגיה הישראלית.

בעיני מחקר ולימוד סוציולוגיה ופסיכולוגיה – חברתית הם כלי חשוב מעין כמוהו לא רק להרחבת הידע על העולם והפצתו אלא גם להעמקת התרבות הדמוקרטית. כי כאשר אתה מכיר את הזולת והשכן, וזה כולל את תרבותו וסגנון חייו, אתה לומד לכבד ולהוקיר אותו. וכמובן גם נושרים בהדרגה דעות קדומות וסטריאוטיפים. מקור הסובלנות בידע תרבותי.

אבל למרבה הצער הסוציולוגיה הישראלית הממוסדת מפיצה מעט מאד ידע תרבותי. אנחנו עוסקים כמעט אך ורק בשעשים ובמתחים. נכון, ישראל חברה משוסעת. לסוציולוגיה היה ויהיה תפקיד חשוב בחשיפת עוללות

בחברה מכל הסוגים: קיפוח, אפליה, מניפולציה, שחיתות וכו'. אנחנו יכולים להיות גאים בתפקידנו זה ואין ספק שתרמנו בעבר להפיכתה של ישראל לחברה יותר נאורה (כמובן הדרך עוד רחוקה).

אבל אצלנו מתמקדים בשסעים ומחמיצים את התרבות. תלמידנו לומדים למשל על השסע הערבי-יהודי, אבל אין להם מושג על טקסים, סמלים ומסורות באסלם, בנצרות וביהדות, שלא לדבר על תפקידיהם המגוונים והמעניינים של המסגד, הכנסייה, החלוויה ובית הכנסת. יש מאכלים מסורתיים, ודפוסי זוגיות, ומשפחה, וקודים גלויים וסמויים של שפה, לבוש, דיור, תרבות פנאי ועוד ועוד. כמה מאלה אנחנו חוקרים וכמה מאלה אנחנו מלמדים? לצערי, מעט מאד.

מוזר ועצוב שאין ספר מבוא על מגזרים ופלחים בישראל. כתוצאה מכך התלמידים שלנו (ובמקרים רבים גם המורים שלהם) יודעים מעט מאד למשל על התרבות הדרוזית, על התרבות הדתית-לאומית, או תרבות העולים מבריה"מ. אפילו את ספר המבוא על החברה החרדית לא כתב סוציולוג אלא עיתונאי (דברים רבים שם כבר לא רלוונטיים וזועקים לעדכון).

אין שבוע שאיני יוצא לשטח, לשוחח, לצלם, לחוש את הדופק. אגב, פרופסור באוניברסיטה זה תג נהדר להסתובב איתו, כי בכל מקום, ולא משנה באיזה מגזר, מקבלים אותך בסבר פנים וזרועות פתוחות. בין שמדובר בבית של משפחה מוסלמית באום אל פחם, ובין בבית של משפחה חרדית במאה שערים. לא מזמן סימתי פרויקט של תיעוד בתי כנסת בישראל מכל הזרמים. זה היה מסע מרתק שגילה לי עולם ומלואו.

כשיוצאים לשטח נוכחים שישראל היא חברה הרבה יותר אינטגרטיבית והרמונית מכפי שמתארים אותה בתקשורת ובכתבי העת הסוציולוגים. על כל פנים התמונה מהשטח פי מאה יותר רבגונית ומורכבת מכפי שהיא מצטיירת מהז'ורנלים הסוציולוגים המקצועיים.

לפעמים נדמה לי שחלק גדול מהקולגות שלי, מתבוננים על החברה הישראלית דרך חור המנעול של הסקר והמספרים הסטטיסטיים, ולא פותחים חלון ודלת לנוף התרבותי. רבים גם מחפשים את המטבע מתחת לאור הפנס. יש כאן שטחיות מאד מטרידה, שמגחיכה את הסוציולוגיה הישראלית..

יש אצלנו גם את הנטייה להכללות מופרזות מדי. קחו למשל את הדתיים הלאומיים (ציונות דתית). הם רחוקים מאד מלהיות מגזר הומוגני. ואני לא מדבר רק על ההבדל בין החרד"לים (חרדים-דתיים-לאומיים) לבין הדתיים הליברלים. אני עצמי פילחתי שש קבוצות בתוכם. אגב, רובם בכלל לא מתגוררים מעבר לקו הירוק ומחזיקים בעמדות פוליטיות די פרגמטיות. הקיצונים מהווים קבוצת מיעוט, שצובעת את המגזר כולו בצבע לא מדויק (ראו מה קרה בהתנתקות).

כנ"ל לגבי האוכלוסיה הערבית. הרי יש הבדל תהומי בין האוכלוסיה הנוצרית לזו המוסלמית וגם בתוך האוכלוסיה המוסלמית קיימים הבדלים מהותיים בין המגזר הכפרי למגזר העירוני. שלא לדבר על הבדואים שהם אוכלוסיה בפני עצמה, עם מאפיינים ייחודיים המבדלים אותם ממרבית הערבים. אמחיש בדוגמא אחת: כאשר מדובר בשיעורי הילודה, אצל הבדואים בדרום הם עדיין גבוהים מאוד. אבל אצל רוב האוכלוסיה הערבית (כולל המוסלמית) השיעורים קרובים היום לאלה של המגזר היהודי. זו ממש מהפכה דמוגרפית שההכללה הסטטיסטית מחמיצה.

וכאן אני רוצה להגיע לבעיה הקשה ביותר של המקצוע שלנו: מגיפת הסקרים. אני מכיר בחשיבות ובערך של סקרים ובעצמי עשיתי לא מעט סקרים. אבל כמעט תמיד הם מגרדים את פני השטח ולא חודרים ללב ההווה התרבותית. היום, בגלל המודעות הציבורית למשמעות הפוליטית של הסקר, גם יש בהם לא מעט הטיות והטעויות.

מבט היסטורי על התפתחות מקצוע הסוציולוגיה בישראל מגלה שלוש טעויות שגבו מאיתנו מחירים מדעיים. הגל הראשון של החוקרים היה ממסדי מדי ולא פיתח פרספקטיבה. שמואל אייזנשטט, האב המייסד של המקצוע, היה ללא ספק גאון ואינצקלופדיסט. אבל הוא היה מגויס מבחינה אידיאולוגית, אתנוצנטרי, ומה שיותר גרוע – סגנון הכתיבה שלו היה נטול קסם. הוא הרחיק דורות של אנשים מוכשרים שפשוט נרדמו מהספרים שלו. זו היתה כתיבה גרמנית שאין בה שום לחלוחית. תראו מה עשו עמוס אילון, תום שגב ואניטה שפירא לכתיבה ההיסטורית. הם הפכו אותה למרתקת ושינו את פני המקצוע. אבל אצלנו בסוציולוגיה התעסקו שנים רבות בהמשגה ובמיונים משעממים.

הגל השני, שיובא מארה"ב, היה כבר יותר אמפירי באוריינטציה (גילה את השאלונים) ולכן קצת יותר פרקטי ומושך. כבר הבעתי את דעתי על סקר. התמכרנו לסקרים בין השאר משום שזה הכלי היעיל ביותר למילוי ה-CV. מכניסים לסיר נתונים, מבשלים קצת ויוצא מאמר. במקרים רבים הוא לא מעניין ולא מוסיף הרבה ידע. בזמנו שמעתי סוציולוג חשוב אומר שאם תחליף במאמרים הכמותניים את שמות התרבויות והקבוצות שבהן המאמר עוסק ותישאר רק עם הטבלאות הסטטיסטיות, אף אחד לא יבחין בכך. כולם פשוט נראים אותו דבר.

הגל השלישי, שזכה לכינוי "סוציולוגיה ביקורתית", פוגע קשות במקצוע בכך שהוא צובע את המציאות בצבע אחד: צבע פוליטי ושלילי. כאשר הייתי תלמיד לתואר ראשון באוניברסיטת ת"א היה לי מורה נהדר בקורס למבוא לסוציולוגיה: אבי קורדובה. הוא לימד אותי בין השאר שאת השיפוטיות הערכית צריך להשאיר מחוץ למדע. המדען, כמו השופט בבית המשפט, נדרש לעשות מאמצים לשמור מרחק ולאמץ נקודת מבט אובייקטיבית. אמנם זה בלתי אפשרי להיות לגמרי אובייקטיבי וכל אחד מביא מהבית ערכים ודעות קדומות, אבל צריך לפחות להשתדל. היום לא רק שלא מחנכים אצלנו לעשות את המאמץ הזה, אלא שאומרים בריש גלי שהמטרה היא הטחת ביקורת פוליטית. זו פרספקטיבה מאד מעוותת של הפרקטיקה המדעית והיא מפיצה הרבה שנאה והתנשאות.

בעיה כאובה לא פחות של הסוציולוגיה הישראלית היא העדר פרספקטיבה היסטורית. אצלנו לא התלמידים ובמקרים רבים גם לא המורים מכירים באמת את ההיסטוריה של ישראל. כיצד אפשר למשל ללמד על העולים מחבר העמים בלי להכיר את ההיסטוריה של ההגירות ארצה? כיצד אפשר להבין את המגזר החרדי מבלי להכיר את הרקע של המאבק בין החסידים לליטאים (מתנגדים)? האם התלמידים שלנו מקבלים איזשהו מבוא היסטורי בתואר שלהם? לא! והם אמורים להבין בחברה הישראלית. לימוד ההיסטוריה מקנה פרספקטיבה להבנת המציאות העכשווית ובמקרים רבים גם כלים חשובים לתחזיות. אבל בסוציולוגיה הישראלית ההיסטוריה לא קיימת.

הזמן קצר ולכן אמנה עוד בעיה אחת שמאפיינת את המקצוע שלנו: הסתמכות על מקורות מוגבלים. בישראל יש לא מעט סוכנויות מחקר ומידע,

שלא מהאקדמיה, שאנחנו פשוט מחמיצים. אני נמצא בקשר מאד הדוק עם משרדי פרסום וחקר שוק ונדהם כל פעם מחדש משפע המידע העדכני שהם מחזיקים ברשותם. נכון, זה לא קל לקבל מהם חומרים, כי הם נוטים לשמור דברים קרוב לחזה. אבל אפשר לעשות שיתופי פעולה. לפעמים מוכרת בחנות בגדים, בעל חברה לשיווק מוצרי מזון, או צלם וותיק, יכולים לספק מידע אדיר, שלא לדבר על חברה מסחרית שצריכה למכור ולכן חוקרת לעומק הרגלים ודפוסי התנהגות. אנחנו צריכים להיפתח למקורות הללו ולכבד אותם.

אסיים במלים על אקדמיה ודמוקרטיה – נושא שבו עוסק הפאנל שלנו. אני סבור שהזעקה שנשמעה לאחרונה על פגיעה בחופש האקדמי היא מוגזמת מאד והיא עצמה נגועה בפוליטיות. זו זעקתו של הקוזק הנגזל. אם יש משהו יפה במקצוע שלנו, זה שבאמת קשה להצר את צעדינו, ולא חשוב על מה ואיך אנחנו כותבים. עדיין לא ראיתי שסיליבוס של קורס נפסל על ידי קומיסר מדעי. אדרבא, אצלנו בכל הנוגע לקורסים יש חופש גדול יותר אף ממקומות אחרים בעולם.

בישראל יש לא מעט דברים הראויים לביקורת ואפילו ביקורת נוקבת – בעיקר כאשר מדובר בימין הקיצוני ובשמאל הקיצוני. מה שלא לגיטימי בעיני, ועל כך אני מלין, היא העובדה שרבים מ"הסוציולוגים הביקורתיים", שהשקפת היסוד שלהם מאד אנטי-ישראלית, מביאים את האיבה והמחאה הפוליטית שלהם לתוך המחקר ולתוך השיעורים. הם מייצרים מחקרים זועמים ושיעורים זועמים לא פחות. אין בהם חמלה, אין בהם צניעות ואין בהם רצון להבנה ולהתקרבות בדרך שבה לימדו אותי סוציולוגיה.

אנחנו מקצוע שצריך ללמד אמפטיה באמצעות הבנה של חולשות אנוש ומגבלות חברתיות. הרי רוב האנשים כלואים בעולם שלא הם יצרו ומתחת ל"מדים" כולנו נשמות דומות. זה לא אומר שאנחנו צריכים להיות עיוורים לעוול, כולל עוול שנעשה בחסות המדינה והממסד. להיפך. אנחנו בהחלט מניחים במחקרינו את היסודות שעליהם תצמח הביקורת החברתית ויתוקנו העיוותים. אנחנו חושפים מציאות, שהיא לעתים מכוערת. אבל תפקידנו כחוקרים איננו לבקר איש אלא לדווח. את הביקורת יעשו אנשים שיקראו את העובדות שאנו מציגים.

עלי להבהיר כאן נקודה עקרונית: חוקרים רבים ממדעי החברה, וזה כולל אותי, עוסקים גם בפעילות חברתית עקיפה וישירה מחוץ לקמפוס ורבים מאיתנו גם כותבים מאמרים פובליציסטים ופרוגרמטיים שנועדו להתריס ולבקר. זה לחלוטין לגיטימי כי אנחנו אזרחים מעורבים. אבל זה צריך להיעצר כאשר אנחנו לובשים את גלימת החוקר והמרצה, כשם ששופט לא מביא את הבית והמשפחה לכס המשפט. יש לא מעט חוקרים שחוצים את הקו הדק הזה ואף גאים בכך. גם אני בוודאי חוטא בזה באופן לא מודע. אבל לפחות אני עושה מאמצים לשמור על אובייקטיביות ולהעניק לתלמידי את הריחוק הנדרש למחקר מעמיק. ובעיקר, אני משתדל לקרב אותם לחברתם ולמדינתם, על שלל מגזריה, כי ברגע שלומדים על תוככי התרבות וקרביה – לומדים בעקיפין גם לחבב אנשים וקבוצות.

אמחיש בדוגמא. פרסמתי לא מזמן מאמר על דפוסי לבוש של נשים מוסלמיות. אני אדם חילוני ופמיניסט בהשקפתי, ולכן בקלות יכולתי לכתוב על החיג'אב והג'ילבאב באופן ביקורתי, כלומר כמשהו שאוסר את האישה המוסלמית בשרשראות גבריות ודתיות. אבל במאמר הזה הקפדתי ככל יכולתי שלא לשפוט, אלא לתאר את סגנון הלבוש כמות שהוא. כי כחוקר אין לי מעמד של מבקר.

כשנחזור כולנו להיות פחות שיפוטיים ויותר תיאוריים, פחות זועמים ויותר מחויכים, נספק גם סוציולוגיה יותר אטרקטיבית ויותר עמוקה מבחינה מדעית.

הרצאה בפאנל הפתיחה של הכנס השנתי ה-42 של האגודה הסוציולוגית הישראלית, 7 בפברואר 2011 המכללה האקדמית תל אביב-יפו. נושא הכנס: "תרומת הסוציולוגיה? מפגשים עם תחומי-דעת משיקים".

תאונת דרכים חברתית

אתמול בערב התפרסמו בחדשות ערוץ 2 נתונים מזעזעים על תאונות דרכים שהתרחשו בשנה החולפת. מסתבר כי אף ששיעורם של הנהגים הערביים מכלל נהגי ישראל עומד על 15%, שיעורם בכלל המעורבים בתאונות דרכים עומד על 40%! שיעור הילדים הערבים מתוך כלל הילדים שנהרגו השנה בתאונות (בגילאי 0-14) עומד על 68% (27 מתוך 40). 73% מהרוגי התאונות בגילאי 24-20 היו ערבים (11 מתוך 15). סה"כ נספרו השנה קרוב ל-160 הרוגי תאונות דרכים במגזר הערבי! זה מספר מחריד ומטריד.

רוב ראשי הרשויות הערביות מאשימים את המשטרה בהיעדר נוכחות ואכיפה משטרתית ביישובים הערביים והדרוזים. הם כמובן צודקים מאוד. מניסיון אישי אני יכול להעיד שזו אכן המציאות. אני מתגורר עם משפחתי בכפר עוספא, שבו רוב דרוזי ומיעוט ערבי נוצרי ובדואי מוסלמי, ואני יכול לספור על כף יד אחת את הפעמים שבהן ראיתי במקום ניידת משטרה במהלך השנה האחרונה.

לעומת זאת, אני רואה כמעט מדי יום התנהגות פרועה על הכבישים – בעיקר של צעירים וצעירות – וכמובן המון תאונות וכמעט תאונות. צריך לראות בעיניים כדי להאמין. בימי שישי מגיעים לתחנת הדלק המרכזית של היישוב חבורה של פרחים. הם לא מהססים לעשות חאנקות בתוך וסמוך לתחנה ולהתחרות זה בזה בטרקטורונים ובמכוניות שקיבלו מאבא ואימא. והמשטרה? שותה קפה.

המצב כל כך חמור שאני נמנע מלצאת לטיול עם הכלב הקטן שלי מעבר לטווח הקרוב של הבית. ובכל פעם שאני רואה מכונית מתקרבת אני מרים אותו בידים, כדי להגן עליו מפני המשוגעת/ת התורן שדוהר בכבישים הצרים של הכפר במהירות של נהג מרוצים.

האם האשמה רובצת רק על המשטרה? לא. לריבוי תאונות הדרכים במגזר הערבי והדרוזי סיבות רבות – דמוגרפיות, גיאוגרפיות, כלכליות, תרבותיות ואפילו פוליטיות. אבל מה שהכי צורם היא השתיקה הרועמת של תושבי המקום. בחדרי חדרים כולם מקטרים על המצב, אבל איש מהתושבים לא לוקח אחריות. איש לא מקים גוף וולונטרי שיזעק בקול גדול: בואו נפעל יחד להפסיק את הטירוף הזה. בואו נצא בגיוני קולקטיבי של עברייני התנועה ושל המשפחות שמחנכות פראי אדם ומגוננות עליהם.

ומה עם ראשי המועצות? כרגיל, הם יודעים להאשים את כל העולם ולא את עצמם. כי המרחב הציבורי במגזר הערבי והדרוזי הוא שטח הפקר. אין שלטים (גם לא במקומות מסוכנים), המדרכות והכבישים מוזנחים, ובכתי הספר אין יוזמות מקומיות לחינוך לשותפות ציבורית. ובבקשה, אל תמכרו לי שוב את הטיעון של חוסר תקציב ואפלייה (הרי התאונות מתרחשות גם מחוץ ליישובים). כי כאשר אין מודעות, אין נטילת אחריות אישית, אין שותפות קהילתית, ואין רצון לחולל שינוי בתפישת המרחב הציבורי – גם תקציבי עתק לא יועילו. כשהערבים והדרוזים יתחילו למחות בגלוי על עיוותים בתוך החברה שלהם ויאשימו גם את עצמם ולא רק את השלטונות, גם תאונות הדרכים יופחתו.

מדינה בסירנה

סמוך לביתי בעוספיא נהרג קרוב משפחה בתאונת עבודה ועל הכפר ירד אבל כבד. בבית העם נאספו גברי העוקל והתיישבו בפנים חתומות. השכולים בדרגה ראשונה נעמדו בשורה לקדם את פני המנחמים. לחיצות ידיים, דקלומי הזדהות קצרים. שקט, ענייני, מכובד. כל אחד ידע את מקומו ומעמדו. אותי ליווה בן משפחה. מאות תרבושי לאפה בצבעי לבן אדום, עבאיות כחולות-שחורות עבות, שפמי מזרקה חייכנים שהרצינו ועורפים עצומי ממדים המתחברים לפדחות קשוחות ובוהקות. מחזה מהפנט ונוגע ללב.

אחר כך פנו הכל ללב המנזול, סמוך לחילוה של חמולת הנפטר. הארון הוצב במרכז הסמטה וסביבו שרשרת גברים. הבנות הסתופפו חרש בכגדים שחורים ופוטות לבנות אווריריות, בתוך אגף הנשים של החילוה הסמוך. הן היו מנותקות מטקס הפרידה. חזן אמר תפילת השכבה לנפטר והלל לאללה. ארבעה דתיים החרו החזיקו אחריו בקול גדול. ראש המועצה אמר הספד קצר. אחר כך העמיסו את הארון על טנדר וכולנו נסענו ברכבנו לבית ההטמנה. הדרוזים לא קוברים. מאמינים בגלגול נשמות. הארון מוכנס למגירת בטון שתאטם לחמש שנים. אחר כך יוצאו העצמות ויפוזרו בקבר אחים.

רציתי לבכות, כי ראיתי את חברי פאדי עומד שבור ודומם. איבד את אחיו. נצרתי את רגשותי, כי מסביבי איש לא הזיל דמעה, לא נשמע קול נהי, ולו חרישי. ככה חזקים הדרוזים, ככה מרוסנים. ריחמתי על האישה, האם והבנות. לא נפרדו מיקירם. היתה כאן בהחלט הדרה. אבל הדרה עם הדר. הדר הכרמל. בלבי חשבתי לעצמי כמה בכיינים הם היהודים החדשים.

וכששכתי לדירה בכיתי מרה על תרבות של חוסר איפוק והבלגה. תרבות שמעודדת את הלילה הפומבית ומייצרת מדינה בסירנה.

דף הפייסבוק האישי, 2011.

שהשם יפנק אתכם

יוון קורסת? פורטוגל, ספרד ואיטליה מקרטעות? הכתובת על הקיר, אבל לא רק על הקיר הדיגיטלי של חשמני הכלכלה הגלובלית. זאת לא רק ה"עצלת" הים תיכונית, אלא גם "מחלת היאפים" המערבית שהורסת כל טברנה טובה. דומה כי המוני היוונים שהבעירו את חוצות אתונה שלחו מסר חשוב, המשותף לעשרות מיליוני קורבנות הקפיטליזם הפוסט-לאומי:

בלי איזמים, בלי טובות, בלי פטרונות ובלי התנשאות. לא רוצים להיות כמוכם. לא גרמנים, לא שוויצרים, לא אוסטרים, לא הולנדים, לא בריטים, לא שבדים ולא אמריקאים. אתם תחרותיים, חרוצים, חסכנים (יש אומרים קמצנים), דייקנים, נקיים, אמינים וצייתנים. אבל אתם לא הכי חניניים, לא דוגרים, לא משפחתיים ולא נהנים מהחיים. האוכל שלכם לא טעים ואתם בודדים, לחוצים ומתאבדים.

גם לי התחשק לזעוק עם היוונים: אנשי הים התיכון, קומו התאחדו! אל תיכנעו לצבא העמלנים של ארצות הקור. נעמוד מולם עם בגדי ים וכפכפים ונגן על מסורתנו וערכינו בבקבוקי ראקי בוערים ושיפודים חדים של כבש.

די לוורקוהוליזם, די לצרכנות הבולמית, די למותגים, די להשכמות בוקר וכרטיסי נוכחות, די לסטרבקיסיטים חד-פעמיים, די לפיטורים, די לאופיום הריאליטי, די לעקומות היצע וביקוש ודי לנשים וגבינות רזות. די לשלטון הילדים, המשפטנים ומנהלי העסקים. לא צריך כדורי ויאגרה, משקאות אנרגיה ומדדי רייטינג, פריון ותפוקה. עדיף ספלי קפה שחור וקטגוריות קטנים, בקלאוות ופרגולות רוחשות זוכבים. שהם ישברו את הראש ואנחנו נשבור צלחות.

נאחל לאחינו הים-תיכוניים שלא יתנו לסושי להשתלט על המאזטים ולדיאט-יוגורט על הצזיקי, ונברך אותם בברכה הים-תיכונית הגאונית שהומצאה לאחרונה במקומותינו (בחיי ששמעתי אותה מפי ברנש ישראלי):
"שהשם יפנק אתכם".

חדשות בן עזר, גיליון מס' 661, 18.7.2011. פורסם גם בנט4יו - מה שחדש ומעניין ברשת הישראלית, ובבלוג של אריה קיזל.

על קפיטליזם חזירי וישועת האינטרנט

תחלואי השובע

מעטים יחלקו על הקביעה שהקפיטליזם המערבי הביא ברכה יותר מאשר קללה. הפער בין קטבי סולם העשירונים עדיין גדול מאד, אבל ההבדלים ברמת ובסגנון החיים בין כל אלה שבטווח – קטנו. מוצרים שנחשבו בעבר הלא רחוק למותרות של שכבה זעירה, כגון דירת שלושה חדרים ויותר, בית צמוד גינה, בילוי במסעדה או בית קפה, נסיעה לחו"ל, נופש בבית מלון ואפילו מחשב נייד, מצלמה דיגיטאלית וטלפון סלולארי – הם היום בהישג ידם של מאות מיליונים.

לכן, המושג "מעמד הביניים" ובאופן כללי "מעמד סוציו-אקונומי", הוא מעט אנכרוניסטי ומקובע בתפישות כלכליות ישנות ומרובעות, העיוורות להיבטים סוציולוגים רבים המאפיינים את העולם החדש. אמחיש את המורכבות החדשה בשתי דוגמאות: פער המחירים בין מכונית סובארו לבין מכונית פררי לא משקף את הפער בין ההטבות ששתי המכוניות מקנות לבעליהן. לשתי המכוניות מושבים נוחים, הגה כוח, חלונות חשמליים, גיר אוטומטי ומנוע חרישי. אין ספק שפררי הדורה ונוצצת יותר, וביצועיה על הכביש טובים מאלה של הסובארו. אבל בחיי היומיום היא לא מקנה שירותים השונים באופן משמעותי מאלה של הסובארו. הנה כי כן, גם אם נהג הפררי העשיר יחפוץ להאיץ ל-300 קמ"ש הוא לא יוכל לעשות זאת, שכן בדיוק כמו נהג הסובארו ממעמד הביניים, גם הוא כפוף לחוק מדינה, המגביל את מהירות הנסיעה על הכביש.

באותה מידה מיליונר שבחשבון הבנק שלו מופקדים סכומי כסף דמיוניים, אינו יכול, גם אם מאד יתאמץ, לממש את הונו באמצעות הוספת ארוחות מענגות לתפריט היומי. גם לו, כמו לשכנו "הדלפון", יש חור אחד בישבן, חור אחד בפה, ואורך מעיים קבוע. נכון, הוא יכול להרשות לעצמו לבזבז כסף ללא הגבלה על מנות גורמה, אבל סקרים מוכיחים שקיים מתאם בין רמת ההכנסה לרמת הדיאטה. באופן פרדוכסלי ודי משעשע, דווקא מי שיכול להרשות לעצמו סיר בשר נוסף שומן, נוטה להסתפק בחסה דלת קלוריות.

עם זאת, סגירת הפערים בתחום סגנון החיים, והאבולוציה הכלכלית של החברה האנושית לא ביטלה את העיוותים הרבים שנלווים להתפתחות הקפיטליזם: פערי שכר אסטרונומיים, חלוקה לא צודקת של העווגה הכלכלית, חומרנות, אגואיזם, מסחור ועוד. העיוותים הללו מסכנים את החברה מההיבט המוסרי והפונקציונאלי. הערת ביניים: ההיסטוריה מרמזת שיש זיקה בין מוסריות לבין פונקציונאליות, ובמלים יותר פשוטות: חברה מוסרית יותר היא גם חברה חסינה ומשגשגת יותר.

הקפיטליזם המערבי דומה לאדם שעבר מרעב לשובע ותוך כדי השמין ונעשה כבד-תנועה וחולני. העושר החומרי שפעל לטובתו מתחיל לפעול לרעתו. אם לא ישנה הרגלי תזונה הוא עלול למות מעודפי כולסטרול, שומנים, סוכר ועוד מחלות ממאירות של עשירים.

החברה הדמוקרטית משופעת בחיישנים חברתיים – החל מכלי תקשורת פתוחים ועד להפגנות מחאה המוניות – המאפשרים לה לאתר תקלות (תחלואים) במערכת ולבצע את ההתאמות הנדרשות. לכן, גם מי שסבור שגל המחאה האחרון בישראל נווט על ידי תקשורת מתלהמת ומניפולטיבית ושמאחורי הקלעים פעלו כוחות פוליטיים אינטרסנטיים, חייב למצער להכיר בחשיבות הסוציולוגית העקיפה של המחאה הזאת. למעשה, יותר משהיא מציעה פתרון היא מאותתת על בעיה. אבל הבעיה אינה מתמצית במחירי דירות, יוקר מחיה ורמת שכר, אלא במשהו הרבה יותר עמוק ורחב, המחייב פתרונות ממעלה שנייה.

אפשר לשער שהפתרונות לעיוותי הקפיטליזם לא יגיעו מוועדת טכטנברג. הוועדה תציע מן הסתם שורת פתרונות תקציביים ובירוקרטים יצירתיים שיקטינו את ריכוזיות ההון, יתקנו במידת מה עוולות חריפות בתחום השכר,

ויפתחו את הפקק בתחום הדיור. אולם, השינויים האמיתיים, המערכתיים גיעו להערכתי ממקור אחר: מהאינטרנט. מה לאינטרנט ולצדק חברתי? להלן הסבר.

בעיה 1: צריכה בולמית

הפילוסוף הגרמני גיאורג וילהלם פרידריך הגל, בן המאה ה-19, אמר ש"צרכיו של האדם הולכים לפניו". זה היה נכון לתקופתו, ואילו היום, דומה שהם רצים לפניו והופכים אותו קצר-נשימה. תאבונם הצרכני של אנשים גדל בקצב מסחרר והיכולת שלהם להשביעו הולכת ופוחתת. אומרים ש - 90% מהחפצים שאנשים מחזיקים היום בביתם לא ממש נחוצים למחייתם. נכון שאנחנו כבר לא שבטים נודדים, המתקיימים על ציד יומי ופירות מהטבע. צרכנות מהווה היום חלק חשוב בתרבות הפנאי והבידור, ולכן לגיטימי לקנות בגד חדש בשביל ההנאה האסתטית או לאכול לשם הרחבת האופקים הקולינאריים. השאלה - באיזה מינון?

החברה הקפיטליסטית יצרה מנגנוני תעמולה שמדרבנים את האדם לצרוך באופן כפייתי ובכך לפעול בניגוד לאינטרס שלו. הצריכה המופרזת והפזרנית יוצרת אינספור עיוותים - החל מבזבז משאבי טבע, דרך התמכרות לריגושים ועד לליבווי קנאה בין חברים. רבים אומרים לעצמם "אני רוצה את זה", לא בגלל ש"הזה" כל כך חשוב להם אלא בגלל שלזולת יש אותו. זה לא טוב לאדם ולא לחברה.

המנגנון החזק ביותר לליבווי הצריכה הוא הפרסום. חסידי השוק החופשי מצדיקים את המיליונים הנשפכים על קמפיינים ראוותנים בתואנה שזה תורם לתחרות החופשית ומאפשר לציבור לדעת על מוצרים חדשים בשוק. בעבר לטענה הזו היה משקל. היום, הרבה פחות. פרסום הוא בעצם דרך מניפולטיבית לעודד צריכה, כי הוא מבוסס בעיקר על גוזמאות, ליבווי רגשות "פרימיטיביים" וניצול חולשות אנוש.

הפתרון: השוואת מחירים וחינוך לצרכנות נבונה באמצעות האינטרנט

האם צריך או אפשרי לאסור פרסום? וודאי שלא. למזלנו גם אין צורך, כי לתעשיית הפרסום המסורתית קם בשנים האחרונות מתחרה רציונאלי ופונקציונאלי רב עוצמה: מנועי חיפוש אינטרנטיים, שנועדו לאתר מגוון עצום של מוצרים ושירותים ולהשוות ביצועים ומחירים. בהדרגה הולך

ומתפתח גם שיווק אינטרנטי ישיר, המבוסס על ניתוח ממוחשב ומקיף של טעמים ודפוסי צריכה אישיים. אין זה מקרה שתעשיית הפרסום המסורתית נמצאת על ספו של משבר. בחלוף הזמן החברה תסייע לתעשייה הזאת, שהחלה "לזהם את הסביבה", למות בכבוד, כפי שהיא מסייעת לאתרי האינטרנט להמית את העיתונות המודפסת.

המלחמה בצריכת היתר תיעשה גם באמצעות הגדלת המודעות לצרכנות נכונה, כפי שהדבר נעשה בתחום ההגנה על הסביבה והרפואה המונעת. התפתחות תקשורת האינטרנט תגדיל מאד את כמות המידע בתחום זה, כי בניגוד לתקשורת הישנה (עיתונות, רדיו וטלוויזיה), הרשת אינה סמוכה כולה על שולחנם של התעשיינים ואינה תלויה במימון המפרסמים. אין זה מקרה שמחאת הקוטג' צמחה מתוך הפייסבוק. התקשורת המסורתית בארץ רק גלשה על הגל, אבל לא יצרה אותו. הבה נודה: העיתונות והטלוויזיה לא היו מעיזות לקרוא להחרמת תנובה או שטראוס, או מפעל אחר שמידו הן אוכלות.

בעיה 2: פסולת תקשורתית רעילה

רוב מבקרי הקפיטליזם מתמקדים בפערי שכר, בעוני ובניצול המעמדי. רק מעטים מתריעים על אחד הרעלים המסוכנים ביותר של השיטה – הזיהום התקשורתית. לתקשורת המערבית הדמוקרטית נודע תפקיד חיוני בביקורת הממשל ובחשיפת אינספור עוולות חברתיות. התקשורת גם תורמת לסגירת פערים ברמת החיים, בהיותה ספק זול יחסית ונגיש של בידור המוני. עם זאת, כמו פסי ייצור אחרים שהולידה השיטה הקפיטליסטית, גם פסי הייצור התקשורתיים החלו לזהם יותר ויותר את האוויר התרבותי בתוצרים הסוחבים שובל של פסולת רוחנית רעילה.

התחרות האכזרית בשוק העיתונות, הרדיו והטלוויזיה, לצד ההכרה הגוברת שזמנם של כלי התקשורת המסורתיים קצוב (ראו את קריסת העיתונות בכל העולם) – הובילו לתהליך עקבי של הנמכת והצהבת מסרים. התפוצה האדירה של תוכניות ריאליטי היא דוגמא מוכרת. אין ספק שיש בתוכניות הללו קסם רב ולא אחת הן גם תורמות ללגיטימציה של קבוצות שוליים ולעתים אפילו להפחתה של סטריאוטיפים ודעות קדומות. אבל יותר משהן מצמיחות תועלת הן הורסות לא מעט חלקות טובות. כי בסופו של דבר, מדובר בזירה של גלדיאטורים שבה כל דאלים גבר. פולחן

האקסהיביציוניזם הפיזי והרגשי, הוולגריות, הבוטות, והמסר של "הניצחון מקדש כל אמצעי" – מעמידים מודלים הרסניים של התנהגות.

תוכניות הריאליטי דומות לקטשופ ולמינוז. החברה האמריקאית התמכרה למזון המהיר התקשורתי והקולינרי והיום אנחנו כבר מבינים עד להיכן זה דרדר אותה. מסרים טלוויזיוניים שלילים, ממש כמו סוכר, שומן וכולסטרול, הם "רוצח שקט". רוב הציבור כלל אינו מודע להשפעתם ההרסנית. אמחיש זאת בדוגמא אחת – הז'אנר המוכר של הרווק/ה: חבורה של יפות מתחרות על לבו של יפיוף ולהיפך, באמצעות סדרת דייטים מבוזמת. המסר העקיף שיוצא מהדייטים הללו הוא – שגם כאשר זוג נראה מאוהב וגם כאשר הוא מביע זה לזו רגשות חיבה ומדבר בשפת האהבה – זה רק "כזה כאילו". האהבה (ובלשון עדכנית "מערכת יחסים") מוצגת כתיאטרון ציני ואינטרסנטי ובעצם כסחורה עם חיי מדף קצרים.

במציאות הזאת אין פלא שבארה"ב כל זוג שני מתגרש. חוסר האמון מובנה לתוך הקשר כבר בראשיתו. מה שמפיקי הסדרות הללו לא מבינים, או לא רוצים להבין, זה את ההשתמעויות הרחבות יותר של תרבות התדמית והתרמית. שהרי, אם אי אפשר להאמין גם לאהבה אין סיבה לתת אמון באיש. ואכן, ארה"ב הפכה לחברה כה צבועה, שאפילו בתעשיית ההיי טק קשה לגייס אנשים מתאימים. מה שנראה מביטח בראיון פנים אל פנים ובדרך הרזומה מתגלה פעמים רבות כמצג שווא והונאה. ארה"ב היא חברה שבה כולם מרמים את כולם, כולם מחייכים ותוקעים סכינים זה בזה. אי אפשר להפיל את זה כמובן רק על הריאליטי, אבל אין ספק שלז'אנר הזה – שהורתו בקפיטליזם המוקצן – יש תרומה גדולה מאד לתהליך המטרוד והמסוכן הזה, שכובש במהירות גם את ישראל.

התקשורת מפיצה רעל קפיטליסטי גם משום שהיא מחזקת מאד (באמצעות סדרות ושעשועונים) את תרבות "הכסף מעל לכל" ואת התפישה שמה שהכי חשוב בחיים זה "לעשות חיים". כמובן שאין רע בבידור והנאה, אבל לאתרוגה "הפינוק" הפך לחזות הכל. תרבות הנהנתנות גובה כל כך הרבה מחירים, לא רק בתחום הכלכלי, אלא בתחומים רבים אחרים: בחינוך, בפוליטיקה, במשפחה ועוד.

הפתרון: שידורים עצמאיים באינטרנט וגיבוש קהילות מוסריות באמצעות רשתות חברתיות

הבשורה המשמחת היא, שרשת האינטרנט קרובה מאד להחליף את העיתונות, הרדיו והטלוויזיה. למעשה היא מטמיעה אותם לתוכה ומשכללת אותם. המניע המסחרי לא יעלם ואולי אפילו יתחזק (לפחות בטווח הקצר), אבל כמות השידורים תהפוך לאינסופית. תוכנת ה-YouTube, שמאפשרת לרבים לשדר קטעי וידאו בהפקות אישיות, היא למעשה רק תחילתה של מהפכת השידור העצמאי. נכון שבמצב הזה כמות הזבל התקשורתית תגדל למדי ענק וגם הפיקוח ירד, אבל השפעתו של הרעל תקטן, שכן הוא יימהל באינספור מסרים חיוביים.

יתר על כן, הבעיה עם תוכניות הרעל, כגון אלה מז'אנר הריאליטי, היא בבולטות שהן מקבלות בלוח השידורים הלאומי. לריאליטי אולי יש זכות קיום, אבל לא בשידורי הפריים-טיים. בינתיים הוא מתפקד כשיעור חובה בבית הספר של החיים. היום, מאות אלפי ילדים יושבים מרותקים לתוכניות הללו כי אין להם אלטרנטיבות טובות יותר ומשום שרשת האינטרנט עדיין לא מסוגלת להתחרות באיכות הטכנית של השידור שלהן. כאמור, זה יגמר בקרוב ואז ג'אנק תקשורתית יקבל מקום ומעמד יותר נכונים בלוח השידורים הכללי וברמת תשומת הלב הציבורית.

זאת ועוד, קברניטי התקשורת היום פועלים תחת ההנחה – המוטעית בעליל – שהשלילי מוכר יותר מהחיובי. לכן, קשה ליזמים להפיק ולמכור תוכניות שמעמידות מודלים אנושיים חיוביים. השתכללות מצלמות הווידאו וטכנולוגיית הפקת השידורים הביתיים באינטרנט תשנה, קרוב לוודאי, את התמונה מהיסוד ותאפשר לחיובי להתחרות ביעילות רבה יותר בשלילי.

הרשתות החברתיות באינטרנט מקלות על גיבוש קהילות חברים ושותפים על בסיס מכנים משותפים מגוונים, כולל השקפת עולם וסגנון חיים. אפשר לשער שבעתיד הלא רחוק, קהילות אינטרנטיות יממשו את חזונן ושותפותן הוירטואלית גם באופן פיזי, כלומר יקימו יישובים/שכונות/בתי דירות עם הסדרים חברתיים חדשניים, המשלבים עקרונות של צדק וסולידריות חברתית (כולל בתחום הדיור והחינוך).

בעיה 3: תחרות על כל הקופה וריכוז המוניטין בידי מעטים

הקפיטליזם מדומה על ידי חסידיו לתחרות ספורטיבית הוגנת, שבה המוכשר והמשקיע זוכה. אין ספק שאתוס התחרותיות וההצטיינות עומד ביסוד השגשוג של מדינות המערב בכל השטחים, ובעיקר בהפיכתה של ארה"ב לאימפריית-על. אבל באותה מידה הוא מייצר אינסוף מפסידנים ואומללים ויתכן שהגיע לנקודת ההרס העצמי. מדוע? כי בשיטה הזאת המנצח לוקח את כל הקופה, וזו כוללת לא רק משאבים חומריים אלא גם רוחניים, כגון כבוד וכוח השפעה.

העולם המערבי סוגד למנצחים (כוכבים) ומתנהג בצביעות כלפי המפסידים. בהיותי נער חייתי שנה בארה"ב. הייתי שחיין כושל בנבחרת השחייה המקומית וברוב התחרויות הגעתי למקום האחרון או אחד האחרונים. אני זוכר את חבריי לקבוצה עומדים על סף הבריכה ומריעה לי: Go Oz Go !. הם היו בטוחים שהם נדיבים כלפי ונוהגים על פי הערך הנאצל של "העיקר ההשתתפות והמאמץ". אבל אני קיללתי אותם בלבי. העדפתי להצניע את כישלוני וידעתי שהתרועעה למפסיד היא לא יותר ממס שפתיים. כלילת חלמתי על מדליה.

הצביעות הזאת מאפינת את עולם הערכים הקפיטליסטי כולו. לא יתכן שמי שנולד קצת פחות מוכשר מאחרים יחיה הרבה פחות טוב מהם. נכון שהשיטה הקומוניסטית של "כל אחד לפי יכולתו וצרכיו" לא עובדת, כי היא לא מדרבנת להצלחה ומתגמלת את העצלנים והנצלנים. תחרות זה דבר בריא. אבל חברה החפצה שהערצה למצליח לא תהפוך לקנאה ושנאה כלפיו (תראו מה קרה לטייקונים אצלנו), חברה החפצה לתמרץ כל אדם באשר הוא אדם להשקיע ולממש את הפוטנציאל הגלום בו, חייבת לדאוג שהפעור בתגמולים החומריים והלא חומריים (כוח, כבוד וכדומה) בין המקומות הראשונים לאחרונים אינו מוגזם ושיש מגוון ענפים וסוגי תחרויות המאפשרים לרבים לנצח.

הפתרון: חשיפת פערי השכר וגינוי החמדנים, לצד האדרת גיבורים מקומיים על בסיס כישורים והישגים מגוונים

כדי לתקן את עיוותי התחרות הקפיטליסטית נדרשים צעדי רגולציה של כללי המשחק. החוק שהציעה חברת הכנסת שלי יחימוביץ' לשמירת פער סביר בין שכר המנהלים לשכר העובדים מבטא את הגישה החדשה הזאת.

אגב, אפילו בארה"ב, מולדת הקפיטליזם החזירי, פועלת ביעילות רבה שיטה המרסנת פערים. הכוונה לליגות הספורט המקצועניות, שבהן יש תקרת שכר (וחוקים רגולטיביים נוספים). אם אפשר לעשות זאת בספורט אין סיבה שלא ליישם זאת גם בתחומים אחרים. נכון שהחוק שיזמה יחייבויקי' התקבל, כצפוי, בקרירות על ידי פוליטיקאים ואנשי כלכלה, אבל מה שהפוליטיקה לא הצליחה יעשה קרוב לוודאי האינטרנט.

פערי השכר האסטרונומים התאפשרו בעבר, הן משום שהם הוסתרו מהעין הציבורית והן משום שהגזלנים במרום הפירמידות לא שילמו מחיר חברתי על חמדנותם. מנהל שלוקח שכר ששיעורו גדול מפי חמישים מהעובדים שלו, הוא בסופו של דבר אדם חסר בושה ורגישות. אם אי אפשר לאלץ מנהלים לקחת שכר הגיוני בכוח החוק, אפשר לאלץ אותם בכוח הסטיגמה. העיתונות המסורתית החלה באחרונה בחשיפת תלושי שכר, אבל החשיפה הזאת לא לוותה בדרך כלל בסנקציות משמעותיות – כלומר גינוי חריף וחרם קולקטיבי. הרשתות החברתיות באינטרנט יעשו את מה שהתקשורת לא עשתה. אם אנשים קוראים להחרים מוצרים ומפעלים בשל מחירים מופקעים, אין סיבה שלא יקראו לחרם על מנהלים חמדנים. זה עדיין לא קרה, אבל זה יקרה, וזה יחזיר לאותם חמדנים את הבושה.

כדי לתקן את העיוות הקפיטליסטי בתחום מערכת השכר, תצטרך החברה לעדכן גם את מנגנוני המוניטין שלה. השוק הקפיטליסטי הוא כפוי טובה ואכזרי ממש כמו הכיתה ביסודי. הוא מתגמל על בסיס אמות מידה שמרניות ומנעד צר של כישורים. מי קבע, למשל, שזיכרון, כושר ניסוח או יכולת חישוב הם כישורים עדיפים על אינטליגנציה רגשית, הומור, או טוב לב. ומדוע יופי חיצוני מקבל אצלנו יותר "נקודות" מחריצות? על אותו משקל אפשר לשאול: מדוע עורך דין ומהנדס מתוגמלים יותר מגננת ועובדת סוציאלית?

הקפיטליסט יטען שמנגנוני התגמולים החברתיים מבוססים על תבונתה הנעלמה של החברה, כלומר על חליפין טבעי הקשור לסולם של צרכים חברתיים ונדירות של כישרון בשוק העבודה. זה נכון, אבל באופן חלקי בלבד. מחקרים רבים הראו שמאחורי המוניטין של מקצועות שונים עומדים מיתוסים ומניפולציה של כוח. אם התהליך היה באמת טבעי ופונקציונאלי, מורה מעולה היתה מרוויחה יותר מכוכב כדורגל.

כדי לשנות את המציאות הזאת צריך לבנות מנגנון תגמולי יוקרה המחובר היטב למציאות. אנחנו צריכים ללמוד להלל מגוון רחב של כישורים ולהזים המון דעות קדומות וסטריאוטיפים רווחים ביחס למגוון עצום של מקצועות ועיסוקים.

התהליך הזה כבר מתרחש כאן באדיבותה של מהפכת התקשורת. במחקר אורך היסטורי שערכתי יחד עם פרופ' גבי וימן מצאנו שתרבות המוניטין בישראל עברה תהליכי דמוקרטיזציה ופלורליזציה. גיבורי התרבות (ה'סלבי') שלנו היום מגיעים משדות מגוונים בהרבה (מגדר, גיל, מקצוע, עדה וכו') בהשוואה לעבר. כמובן שהתקשורת המסורתית עדיין נגועה בתפישה חד-ממדית ונוטה לשאת על כפיים בעיקר אנשים שזכו להצלחה כלכלית. אבל החלפתם של "הטייקונים התקשורתיים" בתקשורת אינטרנטית מבוזרת, תתרום ליצירת גיבורים מקומיים על בסיס מגוון רחב ככל האפשר של תכונות והישגים.

בעיה 4: קביעת גובה המשכורות ללא שימוש במדדים מוסכמים

נסו לבצע תרגיל קטן. שאלו אנשים בסביבתכם מה לדעתם המשכורת הראויה לרופא מתחיל בשירות הציבורי (אחרי סטאז'). אולי תופתעו לגלות שהתשובות שאתם מקבלים דומות להפליא ונעות בין 12,000-15,000 ש"ח. מדוע זה קורה? להלן התשובה: כדי להגיע להערכת גובה המשכורת אנשים עושים שקלול תת-הכרתי של מדדים: מידת החשיבות של הרפואה לחברה, מידת ההשקעה הנדרשת מרופא (שנות לימוד, השקעה כספית ונפשית וכו'), נדירות הכישרון שמצריך המקצוע (רק יחידי סגולה יכולים להצליח במקצוע הזה), העומסים היומיומיים בתפקיד (שעות עבודה, אחריות, סיכון וכו') מסלול קריירה (הרופא בשלב ראשון בקריירה שלו וצריך להביא אותו לשאוף להתקדם) וכמובן השוואה למקצועות אחרים (על אותו סולם מוניטין).

מה שמעניין זה שכדי להשיב לשאלה "כמה ראוי לשלם לרופא מתחיל?" – אנחנו מפעילים בעיקר שיקולים של צדק והוגנות. התשובות שלנו דומות כי אנחנו פוגשים רופאים באופן סדיר וגם קוראים הרבה על הרפואה. כלומר המדדים של מקצוע הרפואה יחסית שקופים לנו. אז למה רופא מתחיל מקבל בפועל הרבה פחות? כי מי שקובע את המשכורת שלו (איזה פקיד נעלם במשרד האוצר) לא מפעיל את מדדי הצדק וספק אם הוא משקלל את

המשכורת על פי מכלול רחב של מדדים מוסכמים. ומה שיותר גרוע: אין לו עניין לשותף את הציבור במדדים שעל פיהם החליט את מה שהחליט. זו הסיבה שרוב מאבקי השכר במשק כוללים פינג פונג צפוי של צד אחד התובע העלאה בגודל מסוים (ללא נימוק ערכי) וצד אחר ששולל את ההעלאה (ללא נימוק ערכי). הציבור כלל לא שותף בחליפין הזה, שבסופו של דבר משפיע גם על הכיס שלו.

הפתרון: אתרי אינטרנט שיספקו מדדי השוואה הולמים של עבודות ומקצועות

הפתרון הוא כמובן הוצאת הכוח מידי הפקידים והעברתו אל העם. כיצד? באמצעות האינטרנט. הנה כי כן, משרד האוצר החל לאחרונה לפרסם באתר שלו נתונים על הקצאת התקציב. זה גילה לרבים חלוקת כספים מעוותת שבעבר הוסתרה. התפתחות האינטרנט תרחיב ותעמיק את תהליך השקיפות, ובהדרגה יוצרו אתרים שיספקו לציבור מדדי השוואה מגוונים של עבודות ומקצועות. המדדים הללו יכללו לא רק משתנים מוכרים, כגון, רקע השכלתי נדרש, שעות עבודה או רמת סיכון, אלא גם משתנים פחות מוכרים, אבל לא פחות חשובים, כגון: עצמאות וגמישות בתפקיד, קביעות, עניין בעבודה, אופק התפתחות ועוד. זה יפחית מכוחם של הפקידים, שנהגים בשרירותיות או לפי קריטריונים והסכמים מיושנים, ויביא להגדלת הצדק בחלוקת השכר במשק.

בעיה 5: העדר שקיפות של עלויות הייצור והרווח

מדוע "שוט" של וודקה הנמכר בפאב עולה יותר מבקבוק וודקה שלם הנמכר בסופרמרקט? מדוע המבורגר במסעדת מזון מהיר עולה כמו נסיעה ברכבת מחיפה לתל אביב? הכלכלן ישיב: כי אלה כוחות השוק, כלומר דינאמיקה של ביקוש והיצע. הציניקן ישיב: כי הישראלי הוא פרייר שבולע כל מה שמאכילים אותו ופריירים לא מתים אלא רק מתחלפים.

שתי התשובות האלה נכונות, אבל אינן ממצות את התמונה כולה. עובדה שבישראל, כמו במקומות אחרים בעולם, קיימת מציאות מוזרה: כולם יודעים שהמחירים מופקעים וכולם נכונים לשלם את המחירים הללו בצידוק דין תמוה. הסיבה לפרדוקס הזה הוא היעדר שקיפותו של מתח הרווחים - כלומר התוספת שגובה המוכר על העלויות שלו (הכוונה כמובן

לכל העלויות למוכר, כולל תחזוקה מיסוי וכדומה). נכון שהצרכן בחברה הקפיטליסטית בדרך כלל משווה מחירים ומעדיף את המוצר הזול ביותר בשוק, אבל משום מה רק מעטים מתעניינים באמת בגודל "הקופה שעושים עליהם". רבים מניחים, מתוך תמימות, בורות ו/או טיפשות, שהמחיר ירד למינימום רק בשל השוק החופשי. בפועל זה לא קורה, הן בשל קרטלים סמויים והן בשל מוסכמות בין היצרנים והמשווקים על גודל ושיעור הרווח.

הפתרון: אתרים ודפים שמספקים מידע אודות כל מרכיבי המחיר לצרכן כשם שלא בריא שגובה השכר של העובד הבכיר יעלה על שיעור מסוים מגובה השכר של העובד הזוטר כך אין זה בריא שמתח הרווחים יעלה על שיעור מסוים מעלויות הייצור. לדוגמא, אם הבשר, הירקות, הלחמנייה וכל תוספות העלויות הנלוות (צוות עובדים, החזקת מבנה, מיסוי וכו') עולים לרשת ההמבורגרים עשרה שקלים, לא סביר שהם יגבו על ההמבורגר פי חמישה, כלומר יעשו רווח שעולה פי ארבעה על גודל ההשקעה.

הפתרון לעיוות הזה הוא שוב – שקיפות, כלומר מידע. האינטרנט מצמיחה אתרים ודפים שמספקים לציבור נתונים בזמן אמת אודות עלויות. בעתיד הם יספקו מידע גם על שיעורי רווח ויחשפו גזלנים שגובים מחירים מופרזים ביחס להשקעה שלהם. במלים אחרות, הם יכניסו לתוך נוסחת הביקוש וההיצע מרכיב שנעדר ממנה עד עכשיו: רווח הגיוני שהוא בעצם גם רווח צודק.

להאיץ את מחוגי השעון

אם אתם רואים בתחזית שלי סוג של דטרמיניזם אופטימי, אתם צודקים. אני בהחלט סבור שהחברה האנושית מתפתחת באופן אבולוציוני, בתהליך המבוסס בעיקרו על התפתחות טכנולוגית (בעיקר טכנולוגיה של מידע ותקשורת). כמובן שמוסכמות והרגלים לא משתנים בבת אחת וללא אופוזיציה לוחמת, הנאבקת בקידמה מתוך שמרנות ו/או חשש לאבד שליטה. בסופו של דבר מדובר בשינוי חיכוכי, הכרוך גם בנסיגות זמניות לאחור (backlashes).

במלים אחרות, אפשר לשרטט את המגמה, אבל בלתי אפשרי לחזות במדויק אירועים נקודתיים. גם קצב השינוי נשאר בחזקת נעלם והוא תלוי בשלושה

גורמים: קצב ההמצאות המדעיות והפיתוחים הטכנולוגיים, הרצון הטוב והשכל הישר של השלטונות וכמובן – הלחץ הציבורי (הקשור גם למודעות ולמחויבות פוליטית של האזרחים) שיכול להאיץ תהליכים. כמו שאמרר חכמנו: הכל צפוי והרשת נטויה.....

חדשות בן עזר, גיליון מס' 673, 29.8.2011.

לא אח שלי

בשבוע שעבר התקשרה נציגה של חברת הפקות גדולה בטלוויזיה והציעה לי להצטרף לפאנל מומחים שיעסוק בהשפעת תוכנית "האח הגדול" על חיינו. היא הדגישה שהם מצפים לשמוע גם דברי ביקורת. אני מניח שהפאנל הזה מתכנס לרגל עלייתו בקרוב של סבב חדש של התוכנית הפופולארית.

סירבתי בכל תוקף להצעה. הנציגה התפלאה ואמרה לי: "אתה מוזמן להגיד הכול, כולל דברים קשים; זה הזמן והמקום". תשובתי היתה שאני מכיר את הדרכים בהן התקשורת עובדת. לכן אני יודע שהפאנל שהם מכנסים נועד לשמש פרומו ערמומי לאחת התוכניות הוולגריות, האלימות, הנצלניות ואקסהיביציוניסטיות שנראו על מסכינו. הטריק התקשורתי של ההפקה מוכר לעיפה: "לא משנה מה תגיד עלי ובלבד שתאיית את שמי נכון". יתרה מזאת, כשמביאים מומחה, כמו למשל פרופסור לסוציולוגיה, זה כלל לא משנה מה הוא אומר. בעצם נוכחותו באולפן ובעצם נכונותו להשתתף בדיון הפסבדו-מלומד הוא מקנה לגיטימציה עקיפה לטראש הזה. בין כך ובין כך, דיון כזה צפוי להיות קליפי ושטחי, עם מתאבקים צעקניים בסגנון חופשי.

למעשה הטיעון המשמעותי ביותר נגד סדרת ה"אח הגדול" ואחיותיה התקשורתיות, ובעצם נגד הבולטות וההתהודה שהן מקבלות בתקשורת ובציבוריות שלנו, לא יכול בכלל להישמע היום. "הטיעון הזה" הולך ונכנה בהדרגה במוחותיהם של ילדים שסופגים את מה שאנחנו מזינים אותם דרך המדיה. אנחנו רואים יותר ויותר התנהגויות פסולות ומקוממות של ילדים ובני נוער ונוהגים לייחס זאת לכישלון ההורים והמורים. אבל למפיקי "האח הגדול" ושותפיהם למדיה יש תפקיד מרכזי, אולי עיקרי,

בהרעלת המוחות הצעירים. הם יוצרים מודלים לחיקוי בעיתיים בלשון המעטה. הצרה היא שהם יבינו את הנזק שהם גרמו רק עוד כמה שנים. זה יקרה כאשר הם יגלו שהילדים שלהם מתנהגים כמו גיבורי האח הגדול; והם לא יהיו משועשעים מזה, כמו ארוז טל ואסי עזר.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 700, 18.12.2011.

רוצה להיות חבר כנסת

אני מתבונן במתמודדי הפריימריז ומתקשה להבין את התשוקה העזה שלהם להיות חבר/ת כנסת. אם המניעים היו אידיאליסטיים, הפריימריז לא היו נראים כמו שוק סוסים – סוסים לא הכי אציליים.

נותרו איפה המניעים התועלתניים. ואני תמה: האם "מנעמי השלטון" הם כאלה נעימים? הרי העבודה בכנסת לא כזו מאתגרת והדיונים לרוב מייגעים ומשממים. והכבוד? הוא מת מזמן. הציבור לא אוהב פוליטיקאים והתקשורת עוד פחות.

יתר על כן, בישראל גם אין קשר הכרחי בין הצלחה לתגמול. חברי כנסת שעשו חיל בתחום החקיקה ובתחומים פרלמנטאריים אחרים זוכים רק לעתים נדירות לסיקור חיובי. במקרים רבים הם אפילו לא נבחרים מחדש, כך שגם יציבות תעסוקתית אינה מובטחת בגיוב הזה.

נכון שתנאי השכר והפנסיה טובים, אבל יש מקצועות רבים במשק שמעניקים תנאים טובים מאלה. יש הטוענים שהכהונה בבית המחוקקים סוללת את דרכם של גמלאי המשכן למגוון תפקידים נחשקים בחברות ממשלתיות וציבוריות, בשגרירויות, במוסדות הציוניים ובארגונים אחרים. גם אם זה נכון, זה מעט מביך לזכות בתפקיד בכיר בשל קשרים פוליטיים. למעלה מזה, הכסף הגדול לא מצוי במערכת הציבורית, אלא בעיקר במערכת הפרטית, שלא עושה הנחות לנבחרי ציבור. אז למה הם כל כך חושקים בתפקיד הזה ומוכנים לשלם מחירים כבדים כדי להשיגו? אפשר להעלות מספר השערות:

א. זו המערכת החברתית היחידה שמאפשרת לקפוץ ממעמד זוטר למעמד בכיר. אינך נדרש לעבור ראיון קבלה או וועדת סינון כלשהי ואפילו לא להציג תעודת בגרות. מה שנדרש מהמועמד/ת הוא בעיקר להתחנף לחברי

המרכז, שהם מקבץ מקרי ואינטרסנטי, שמייצג בעיקר את עצמו. באופן פרדוכסלי, דווקא המשרה שאמורה להוות את מרום הפירמידה החברתית היא המשרה הכי פחות פתוחה למתחרים, והמאוישת בדרך הכי פחות אובייקטיבית.

ב. יש אנשים הזקוקים לתשומת לב חברתית במינון גבוה במיוחד. לכן, לא רק שלא מפריע להם ששונאים ומקללים אותם, אלא שהם די נהנים מזה. רבים גם מבינים את הכלל התקשורתי הידוע: "לא חשוב מה יגידו או יכתבו עלי ובלבד שיאייתו/יבטאו את שמי נכון".

ג. בעידן של חוסר יציבות כלכלית, כאשר חרב האבטלה תלויה מעל צוואר, רבים מחפשים את קרבת הממסד. חלק גדול מהמועמדים בוודאי אומרים לעצמם: נדאג שיכירו אותנו, ואם לא יועיל, לא יזיק.

להם זה אולי לא מזיק, אבל לתרבות הניהול והשלטון בישראל זה מזיק מאד. כי כאשר שיטת הבחירה של מנהיגינו מעוררת בחילה וחלחלה, כל היחס למוסדות המדינה מתערער. ומה שלא פחות גרוע: תפישת הצדק והסמכות נסדקים. שיטת הפריימריז הורסת את הפוליטיקה בישראל, מונעת מכוחות טובים ורעננים להיבחר ושולחת גרורות הרסניות לגוף הישראלי כולו.

ניצוץ של צניעות באפלת החמדנות

חברנו, פרופסור אילן גור זאב, שהלך לעולמו בשבוע שעבר, הדהים וריגש רבים בפרידתו האמיצה והנוגעת ללב מהחיים. זה היה מפגן נדיר של תעצומות נפש, יושר אישי עילאי ואהבת אדם. הוא העניק לאקדמיה הישראלית בכלל ולאוניברסיטת חיפה בפרט רגע של חסד – תזכורת חשובה עד כמה ברי מזל אנחנו. כי הגמול החומרי חשוב מאד בחיים, אבל הגמול הרוחני חשוב ממנו.

אילן ישב מולנו חלוש אך זקוף. הוא לא הזיל דמעה. הביט אלינו בחיוכו העדין, שדיבר יותר מהמלים שיצאו מפיו. המפגש האחרון עם שותפיו למקצוע תמצת את המורשת המדעית המסורה בידינו: הסקרן מחייך, החרוץ מחייך, הקורא והכותב מחייך והאלטרואיסט מחייך – ומאושר.

החמדן – זועף ואומלל, כי הוא מרוכז בעצמו, רוצה עוד ועוד. חמדני דת, חמדני כבוד ושררה, חמדני אהבה, חמדני תשומת לב וכמובן חמדני כסף ורכוש – מתרבים סביבנו.

הפרידה של אילן היתה ניצוץ של צניעות באפלת החמדנות הישראלית והאושר המזויף. המסר בפרידתו הפומבית היה יפה ומזוכך: חייתי מעט, מעט מדי. הגשמתו רק חלק מחלומותי. אבל חמישים ושש השנים שניתנו לי במתנה היו ארוכות ומלאות תוכן. בחרתי להיפרד בביתי המקצועי, כי מי שגורלו נקשר בעולם הדעת קם כל בוקר עם חיוך ומסיים את חייו עם חיוך של תודה.

המשיח והחמורים

יש משהו ילדותי ואינפנטילי בפסטיבל יאיר לפיד. כל כך הרבה חולשות ישראליות טיפוסיות: העדריות, ההיתפסות לקליפה החיצונית של הדברים, ההערצה הנובו-רישית של סלבריטאים, והאמונה המטאפיזית בפתרונות ממוחזרים. מי שיוצר ומלבה את הקמפיין החדש סביב ההכרזה של לפיד, המבוסס על החולשות האלה, היא שוב התקשורת, שממהרת להכריז הכרזות בומבסטיות ולהמליך מלכים באמצעות אינסטנט סקרים וטונות של מלל עקב. נכון, מותר ללפיד לנסות, וצריך לקדם בברכה כל מי שרוצה לתרום למדינה. אבל מכאן ועד הטאראאם התקשורת סביב הכרזתו על הליכתו לפוליטיקה – הדרך ארוכה.

במשך שנים מפמפמת לנו התקשורת שהבעיה בפוליטיקה הישראלית היא העדר מנהיגות ורמה נמוכה של אנשים בעמדות מפתח. אבל מי שבוחן את הפוליטיקאים שלנו בסרגלים נטולי רגשות ודעות קדומות ימצא שבהשוואה לכל שדה תחרותי אחר בחיינו – כלכלה, חינוך, בידור, תקשורת, צבא ואפילו אקדמיה – הם לא כאלה גרועים. למעשה, הם די מייצגים את קשת הבכירים הישראלית. יש טובים ויש טובים פחות.

הפוליטיקה הישראלית סובלת להערכתו מארבע בעיות עיקריות, שלא קשורות כלל לזהות המנהיגים, ושהתקשורת ממעטת לעסוק בהן:

הבעיה הראשונה היא השיטה המפלגתית הוותיקה. השיטה הזאת יוצרת מצב אבסורדי שלציבור הרחב אין השפעה ישירה על בחירת נציגיו לכנסת ולממשלה. רק מעטים מוכנים היום להחזיק בתעודת חבר מפלגה, שמקנה את הזכות לבחור את מועמדיה. אם יורשה לי לשער, חלק ניכר מחברי המפלגות היום הם לא בדיוק ממיטב בנינו. במצב זה הצבעת הציבור הרחב היא במידה רבה תשלום בצ'ק פתוח – בחירה בחתולים בשק. אם לפיד

מתכוון להקים עוד מפלגה חדשה, על פי המתכונת הישנה, הוא לא ישנה באמת את המצב הזה.

הבעיה השנייה היא מינוי שרים על בסיס שיקולים פוליטיים (כולל קואליציוניים) ולא על בסיס כישורים מקצועיים. באופן מוזר, בישראל דווקא האנשים שנמצאים במרום הפירמידה (שרים, סגני שרים, ראשי וועדות בכנסת) לא נדרשים להציג כל הישג וכל תעודה הנוגעת לתחום שעליו הופקדו. כך, למשל, קיבלנו בזמנו שר תקשורת שלא עבד יום אחד בתקשורת, שאין לו תואר במדע התקשורת ושאפילו אין לו טלוויזיה בבית. אנחנו מעודדים את הדור הצעיר ללמוד תואר ומקצוע כדי שיתקדמו בחיים, ובאותה נשימה מסכימים עם הנורמה של הקפצת אנשים לתפקידי מפתח משיקולים פוליטיים גרידא. לא מזמן התמנה ראש ממשלה חדש באיטליה. בלי שרבים שמו לב התרחש שם לא רק מהפך פוליטי, אלא גם מהפך תפישתי שאפשר ללמוד ממנו: במקום ברלוסקוני, ה"דוצ'ה" הכל יכול שנישא על גלי הכריזמה האישית, התמנה איש מקצוע, אפרורי לכאורה, שבחר את שרי ממשלתו על פי שיקולים מקצועיים נטו (רובם כלל אינם פוליטיקאים במקור). אצלנו עוד רחוקה הדרך. עצם היומרה של עיתונאי להנהיג מדינה, מבלי שניהל קודם לכן אפילו גן ילדים, בעייתית בעיני.

הנקודה הזאת קשורה לבעיה השלישית: שכפול של מנהיגות מהדגם הישן. ההנחה הרווחת בציבור הישראלי היא שהמפתח להצלחה הוא דמותו ואישיותו של המנהיג הבודד. אבל בעולם הגלובלי, דגם הניהול הצוותי (תלכיד של מנהלים) החליף כבר מזמן את דגם הניהול ההיררכי-פטרוני. זה קורה בתעשייה ובכלכלה, באמנות ובמדע. אפילו פרסי נובל מחולקים לאחרונה ליותר ויותר זוגות. השינוי הזה מתרחש לא רק בגלל תהליכי דמוקרטיזציה והתפכחות מיתוסים גבריים מושרשים, אלא גם משום שהעולם נעשה מסובך מדי להנהגה יחידנית ומשום שהטכנולוגיה מאפשרת שיתופי פעולה פוריים. אגב, בכל הסקרים שנערכו בשנים האחרונות נמצא שהדור הצעיר בעולם המערבי מעדיף לעבוד בשותפות ואינו מחבב סגנון ניהול היררכי. אם יאיר לפיד היה מציג כבר עכשיו "צוות לעניין" הייתי מבין את הרעש, אבל בינתיים כולם ממהרים למדוד את כוחו עוד לפני ששמענו מי מצטרף אליו.

הבעיה הרביעית היא הקשה והחמורה מכל: האמונה שהפתרון לתחלואינו נעוץ בעיקר בזהותם של ראש הממשלה והשרים. נכון ששר חכם ואמיץ, כמו למשל משה כחלון, יכול לחולל פלאים, אבל הוא היוצא מן הכלל המעיד על הכלל. כחלון הצליח בתפקידו כשר התקשורת בין השאר משום שמדובר במשרד קטן וצעיר יחסית, עם מחסומים בירוקרטים לא גבוהים. קחו לדוגמא את משרד החינוך. זה משרד מנוון הנשלט על ידי בירוקרטים שמרנים ועקשנים, שתקועים בו כמסמר ללא ראש. שרים באים והולכים ומשרד החינוך לא ממש משתנה. הסיטקום הסטירי "Yes Minister", ששודר בראשית שנות השמונים, המחיש בצורה נפלאה מי באמת שולט בפוליטיקה המערבית (הפקידים). בטלוויזיה זה מצחיק עד דמעות, במציאות קצת פחות. במשרד החינוך שלנו אפילו הפקידות הבכירה, שמתחלפת מפעם לפעם, לא יכולה לעשות הרבה נוכח כוחם העצום של הפקידים הוותיקים ברמות הנמוכות יותר. הנה כי כן, לא מזמן התפטר יושב ראש המזכירות הפדגוגית מתפקידו. הכרתי אותו אישית. מדובר באיש נאור, רב פעלים עם רצון עז לשינוי. לפני עזיבתו התקשר אלי ואמר לי בצער ובכאב: "עזו, הרמתי ידיים, אי אפשר להזיז כאן סנטימטר". אז יאיר לפיד אולי יתמנה לשר חינוך, אבל עד שלא נעביר את הכוח מהפקידות הממשלתית לציבור, שום משיח פוליטי לא ישנה את המציאות. גם לא איש תקשורת פופולרי.

קללת הברכה של אפליקציות המוסיקה

לפני מספר חודשים שוכנעתי להיכנס לבית האח הגדול. לא ההוא מהטלוויזיה, אלא זה של Apple. קניתי אייפון ומאז אני בפנים, לטוב ולרע. את השיחות בסלולארי אני בקושי שומע (בעיה מוכרת), אבל האפליקציות נפלאות. אחת היותר ממכרות היא ה-iTunes. ההשתעבדות שלי החלה כאשר גיליתי שני דברים: א. הדיבורית במכונת קולטת את תדרי התוכנה ומאפשרת ההאזנה ליצירות מוסיקליות תוך כדי נסיעה. ב. יש תוכנה שממירה בנקל סרטי YouTube לקבצי iTunes.

פתאום התחוויר לי שאני יכול להכין לעצמי פלייליסט אינסופי של מנגינות אהובות. ולא זו בלבד, אלא שעכשיו הגלישה ביוטיוב הפכה למוכוונת מטרה: לא עוד הנאה רגעית מקטעי וידאו מעניינים, אלא חיפוש בלשי אחר אוצרות מוסיקליים שיעשירו את הספרייה האישית.

לחדוות האיסוף התלווה עם הזמן גם צער, כי היוטיוב, כמו אפליקציות רבות אחרות בעולם הדיגיטלי, הוא בעצם "קללת הברכה". הברכה נמדדת ביתרונות הבאים:

א. כמעט כל קטעי המוסיקה הטובים (קנוניים) הועלו לרשת והדבר מייתר את הצורך בקניית דיסקים. המצאי העצום והנגישות הקלה מאפשרים לכל אחד להכין "תקליטייה" אישית ללא עלויות. הדבר לא רק מקל על העשרת החוויות והידע המוסיקליים, אלא גם מנגיש אוצרות תרבותיים אדירים לאוכלוסייה חסרת משאבים – ציבור ענק שנמנע ממנו בעבר ליהנות מהם. כלומר, יש כאן גם פן סוציאלי חשוב.

ב. הכנת הפלייליסט האישי דומה במאפייניה הפסיכולוגיים לאספנות, וכידוע רבים מאיתנו נהנים מאד לאסוף דברים ולמיינם. החדווה היא אפוא לא רק בהאזנה אלא גם בחיפוש ובגילוי של יצירה נשכחת ונידחת והוספתה לאוסף המתגבש. יתר על כן, בדומה לאוספים אחרים, גם הפלייליסט המוסיקלי מהווה מעין תעודת זהות של האספן – בבחינת, הגד לי מה רשימת השירים שלך ואומר לך מי אתה. לכן, איסוף הקטעים הוא במידה מסוימת גם תהליך אינטלקטואלי ורגשי (מעין אינטרוספקציה מוסיקלית), שבו אתה מוצא את עצמך שואל שוב ושוב: "למה אני אוהב דווקא את השיר הזה ולא את ההוא". טעם והעדפה אמנותית הם תווי זהות ואיכות אנושיים. הם גם כלי מוצלח לאבחון השקפת עולם וסגנון חיים. לכן, להערכתי, קרוב היום שאתרי היכרויות ושדוכים ישתמשו במידע הזה לצורך מציאת התאמות זוגיות.

ג. אפרופו אהבה וזוגיות, פלייליסט יכול להוות תשורה נהדרת. שמעתי פעם אדם המתוודה שהפלייליסט העשיר שיצר כדי עמל, הוא הנכס החשוב ביותר שלו. בזמנו לא הבנתי למה הוא מתכוון. היום אני מבין. הענקת פלייליסט לחברה/ה היא לא רק סימן לנדיבות ואינטימיות אלא גם לחיבה לאמנות (מעלה בפני עצמה). כיוון שמדובר במתנה רוחנית שאינה עולה ממון, הפיכתה לנורמה תסייע לפתוח נתיבים לעולם פחות חומרני ויותר רוחני, שוויוני וידידותי לזולת.

ד. תהליך החיפוש של יצירות המתאימות לפלייליסט הוא במידה רבה פיצוח כתב חידה משורשר, המצריך הרבה יצירתיות ויוזמה. אמן אחד מוביל לאמן אחר ויצירה אחת ליצירה אחרת. יוטיוב מקל את החיפוש "הגינאולוגי" והאיסוף המודולארי באמצעות אספקת רשימות של קטעים רלוונטיים המתחברים לקטע המתנגן בדרך של אסוציאציות והקשרים אחרים (שם היצירה, שם האמן, סוג הז'אנר ועוד). גילוי יצירות ואמנים שלא הכרת בעבר, לא זו בלבד שמעשיר את אפשרויות ההנאה המוסיקלית של הגולש, אלא גם משלים פערי מידע שבהם כולנו לוקים. אודה ואתוודה שיש לא מעט אמנים מוכרים בתחומם, שנתגלו לי באקראי באמצעות השיטוט בנבכי היוטיוב.

ה. רבים מקטעי המוסיקה של יוטיוב מלווים בקליפים אומנותיים מרהיבים ו/או בצילומים היסטוריים מהופעות שבהן בוצעו. לפתע אמן שהערצנו,

לובש פנים אנושיות, ומתגלים רבדים נוספים ביצירה ובמבצעה. יוטיוב בעצם מספק למשתמש מסע במנהרת זמן, שבה צפים מראות ילדות ועולות חוויות נשכחות.

ו. הנגישות לקטעי הוידאו המוסיקליים מאפשרת לגולש להשוות בין יצירות, מלחינים, ומבצעים ולבחון אותם על סרגל מדויק יותר של איכות ושרידות היסטורית. לא מעט מיתוסים מוסיקליים מתנפצים באמצעות היוטיוב, וטוב שכך. למשל, לא אחת נוכחתי שנגן שהחשבתי כיחיד ומיוחד בדורו, היה פחות מראוי לתדמית הזאת. במלים אחרות, הבמה המשותפת של המוסיקה העולמית יוצרת בהדרגה סינון נכון של אושיות תרבות ועושה צדק עם אמנים נידחים ופחות בולטים לזמנם.

החסרונות של היוטיוב ושלוחותיו באיפון קצת פחות גלויים, אבל לא פחות דרמטיים בהשפעתם:

א. הנגישות למוסיקה שוחקת את הריגוש והופכת גירויים נדירים לבנאליים וטריוויאליים. כאשר כל חג הופך ליום חול, המציאות נעשית צפויה ומשמימה. בעבר, שמענו קטעי מוסיקה אהובים במשורה: כאשר הקטע נוגן ברדיו, בהיותנו קהל בהופעות של אמנים, או כאשר התקליט/דיסק שקנינו בחנות הושמע ברגעי הפנאי. הריגוש נוצר הן בשל החריגה מהשכיח (שגם הבליטה את איכות היצירה) והן בשל גורם ההפתעה. אמחיש זאת בדוגמא. אם כלניות היו פזורות בטבע כעשב שוטה המפגש איתן לא היה מרגש. כאשר אתה צועד ביער ונגלית לעיניך כלנית אתה נפעם לרגע כי האדום שובר את שגרת הצבעים בטבע. הוא הדין עם פזמון ברדיו. אתה מאזין באופן שגרתית לתחנה ופתאום מתנגן פזמון אהוב. הפתאומיות הזאת הופכת את הרגע הזה לרגע מיוחד של עונג וחדווה. נוצר מעין פסק זמן חגיגי (יש שיאמרו קדוש) בשגרת הקיום. אך בשעה שאנו מאזינים לפלייליסט, המורכב אך ורק משירים האהובים עלינו, נעלם גורם החריגות וההפתעה. ללא המוץ הופך הבר לצפוי ובנאלי. ומה שהכי מדכא – פזמונים וקטעים מוזיקליים שאהבנו המושמעים באיפון שוב ושוב, מתחילים להימאס עלינו. במלים אחרות, אנחנו נהנים בטווח הקצר ומאבדים את היכולת ליהנות בטווח הארוך. התופעה הזאת כבר ניכרת בדור הצעיר שהתמכר לאיפון. זהו דור משועמם, בין השאר משום שהוא שבע ומתקשה להיות מופתע.

ב. איכות המוסיקה בקליפים של יוטיוב אינה אחידה ולא אחת נופלת בהרבה מאיכות הדיסקים ותקליטי הויניל. כך מתרגל הציבור הרחב לצרוך אמנות שאינה במלוא איכותה והדרה. זה גם עושה עוול ליוצרים, שטרחו והקפידו על יצירתם.

ג. החינמיות של היוטיוב מרוששת את אמני המוסיקה, שאינם מרוויחים מפרי עמלם וחשים מנוצלים. למעשה היוטיוב, יחד עם האיפון, הרסו את תעשיית המוסיקה המסחרית. אפשר והדברים יוסדרו בהמשך באמצעים טכנולוגיים וחוקתיים, אבל בינתיים יש לא מעט אמנים הרעבים ללחם. היוטיוב גם מעודד את תרבות הגניבות המסחריות ומעמיד אתגרים קשים ומסובכים בכל הנוגע לזכויות יוצרים.

ד. אוסף קטעי הוידאו המוסיקליים, שמתעדים אמנים רבים מראשית דרכם המקצועית ועד ימינו, מציירים בעקיפין תהליך מדכא של התבלות והזדקנות ביולוגית ואמנותית. פתאום מתחדד לך עד כמה החיים קצרים, עד כמה התהילה זמנית ועד כמה הכישרון מוגבל. ההאנשה של האמנות גם פוגעת בקדושתה החילונית ואפשר לשער שבעתיד היא תפגע במוטיבציה של אנשים ליצור כדי לחפש לעצמם "חיי נצח".

ה. האפשרות לנגן את הפלייליסט במכונת הופכת את ההאזנה לרדיו לפחות ופחות רלוונטית. בעבר האזנו לערוצי הרדיו בעיקר כדי לקלוט מוסיקה. היום, הצורך בכך קטן כי יש אלטרנטיבות טכניות קוסמות ובראשן האיפון. היה כבר מי שכינה את הרדיו "פלייליסט שלא אתה יצרת". התפנית הזאת תעלה בהפסדים לא רק לחברות הרדיו אלא לחברה האנושית כולה. למשל, ללא האזנה אינטנסיבית לרדיו יקטנו הסיכויים להתוודע לז'אנרים ויוצרים לא מוכרים ויפתחו האפשרויות להעשיר את ההשכלה המוסיקלית של היחיד ולחזק את הנטייה לסקרנות ולהתנסות בבלתי מוכר. הנה כי כן, חרף המצאי העשיר והמגוון באינטרנט, צעירים רבים (אולי רובם) מעדיפים להכין לעצמם פלייליסט אישי של יצירות מוכרות, מהמוסיקה הפופולארית העכשווית, והופכים בכך לעדר בלתי מגוון ובלתי מתוחכם. הדבר דומה להתמכרות לג'נק פוד, ללא אימון הלשון לטעמים וריחות חדשים ומורכבים. מה שיותר מדאיג בהתנתקות מהרדיו הוא הניתוק מחדשות ואקטואליה. שידורי הרדיו בנויים על מתכונת מסורתית המשלבת בין מוסיקה למלל. המוסיקה היא במידה רבה האמצעי לקרב אנשים למידע מילולי חשוב.

כך קורה שהדור הצעיר, שבמילא מעדיף להינתק מפוליטיקה ומהשכלה כללית, אינו נחשף דיו, גם באופן עקיף, לכוחות השולטים בחייו. אין לו צורך דוחק להאזין לרדיו כי המוסיקה נגישה לו ממקורות אחרים.

ו. האזנה לפלייליסט אוטמת אותנו מהסביבה המיידית. לא אחת (למשל ברכבת) אפשר לראות מקבץ של אנשים היושבים זה לצד זה או זה מול זה ואינם מתקשרים ביניהם אפילו ברמת קשר עין. כל אחד שקוע בהאזנה לאייפון הפרטי שלו וחי כבועה אגוצנטרית. התופעה הזאת מחזקת את ה"זומביות" בחיי היומיום, את הניכור האנושי ואת חוסר הרגישות לזולת.

השנה חגגנו 200 שנים להולדתו של הסופר החשוב צ'רלס דיקנס ((1870-1812) וזה הזמן להיזכר במשפט האלמותי מפתח ספרו "בין שתי ערים": "היה זה הטוב בזמנים, היה זה הרע בזמנים; היה זה עידן החוכמה, היה זה עידן הטיפשות; היה זה תור האמונה, היה זה תור הספקנות; היו אלה ימים של אור, היו אלה ימים אפלים; היה זה אביב התקווה, היה זה חורפו של ייאוש; הכול היה אפשרי, דבר לא היה אפשרי."

כמה נכונים דבריו אלה גם לתקופתנו. אפליקציות המוסיקה ממחישות עד כמה חיים אנו היום בטוב שבזמנים וברע שבזמנים. וכיוון שבינתיים אין מוצא מן הסבך, נמשיך כולנו ליהנות ולסבול, להתרגש ולקטר, להתחבר ולהתנתק. זוהי קללת הברכה.

דרוש בידוק בית

קראתי אתמול שהעיתונאית ועורכת העיתון לילכ, יארא משעור, כתו של העיתונאי האגדי המנוח לוטפי משעור, ויתרה על טיסת אל-על ממילאנו לישראל בעקבות חוויה טראומטית שעברה בשדה התעופה. "עברתי בידוק פוגעני, הרגשתי שאנסו אותי", סיפרה לכתב "הארץ". כעת היא שוקלת לתבוע את חברת התעופה.

בטוחני שתשעים אחוז מהיהודים בארץ אומרים לעצמם בערך כך: "עוד פעם הערכים האלה, עם תסביך הכבוד והרגישות המופרזת. מה יש להם להתלונן? הרי הרוב המכריע של פיגועי הטרור בעולם נעשים על ידי מוסלמים, ובעידן שאחרי ה-11 בספטמבר והטרורף האיראני טבעי שדוברי הערבית ייבדקו בשבע עיניים".

גם אני סברתי כך, עד שהמציאות לימדה אותי לקח. לפני כשנה עברתי להתגורר בעוספיא, יישוב עם רוב דרוזי ומיעוט של ערבים-נוצרים, בדואים-מוסלמים וקומץ יהודים. באחד הימים הגעתי עם אשתי לנתב"ג בדרכנו ליוון. עמדנו בתור בהליך הרגיל של הבידוק המקדים. "מהיכן הגעתם לשדה?", שאלה הבודקת הביטחונית הצעירה את השאלה הצפויה, ואנחנו השבנו ללא כחל וסרק: "מביתנו בעוספיא". פניה התכרכמו והיא הפטירה במהירות ובתקיפות מפתיעה: "רק רגע, אני צריכה לבדוק משהו". לקחה את הדרכונים ונעלמה ללא הסבר. חיכינו לא פחות מ-5-7 דקות עד שהגיע האחראי, ובינתיים התור מאחורינו נעצר ואנשים החלו לנעוץ מבטים ולהתלחש.

ההתנהגות של איש הביטחון הבכיר יותר, שחש לזירה, הזכירה לי רס"ר משמעת קפדן בטירונות, או חוקר קשוח בשב"כ. לא היה בו שמץ של אדיבות, לא טקט ואפילו לא חיוך של מבוכה והזדהות. לעיני הנוסעים

בשדה הוא המטיר עלינו סדרה של שאלות אישיות בסגנון: "מה אתם עושים ביישוב הזה"? כאן כבר חטפתי עצבים. "אתה יודע בכלל היכן זה עוספיא?" שאלתי בזעם. הוא שתק ורמז לי שיותר טוב שאבלום את פי. "הבט", המשכתי כולי רותח, "אשתי ואני מרצים באוניברסיטת חיפה, השכנה לעוספיא, ועצוב לנו להיווכח שאנשי הביטחון בשדה אינם עוברים הכנה בסיסית. אתם אמורים לפחות להכיר שמות של יישובים בארץ – הרי אצלנו ביישוב שיעור המשרתים בצה"ל ובשאר כוחות הביטחון גבוה מהשיעור הארצי. תגיד, לא מדריכים אתכם כיצד לאבחן חשודים פוטנציאליים? לא מחנכים אתכם כיצד לנהוג בכבוד באנשים?". בתגובה הוא הפנה את גבו ונעלם עם הדרכונים שלנו לעוד 10 דקות מורטות עצבים.

מדוע הם מתנהגים כך? 99.99% מערביי ישראל ישיבו: כי היהודים כאן גזענים. כמובן שיש בזה יותר מגרעין של אמת, אף שאני אישית מעדיף את המלים "דעות קדומות", "טינה" ו"אפליה" על פני המילה הטעונה והמוזלת לאחרונה "גזענות". אבל האמת, שזו אינה הסיבה היחידה ואולי גם לא העיקרית להתנהגות הכוטה והמעליבה של אנשי הביטחון הישראליים – התנהגות שמטריפה את ערביי ישראל וגורמת לכולנו – ערבים ויהודים כאחד – נזק בל ישועה.

מה שעומד מאחוריה הם שלושה דברים האופייניים לחברה הישראלית: א. חוסר תכנון, חוסר ארגון ובעיקר חוסר חשיבה לטווח ארוך. הרי במעט חשיבה יצירתית ורצון טוב אפשר היה לפתור את הבעיה או לפחות לצמצם את הנזק הפוטנציאלי שלה. למשל, באמצעות מידע ממוחשב על הנוסע ו/או בידוק של נוסעים אקראיים יהודים לצד הנוסעים הערבים, שייתן לפחות מראית עין של סלקציה שוויונית. ב. טמטום שיסודו בבורות ובפעולה רובוטית של פקידים במערכת קפיטליסטית חסרת נשמה. הלא, כמעט כל יום אנו מוצאים עצמנו מתרגזים על נציג/ת שירות כלשהו, שמדקלם לנו דברים ביובש מעצבן, בלי לחשוב, ובעיקר בלי לקחת אחריות אישית. וכסופו של דבר גם אנשי הביטחון הללו הם אנשי שירות – ממלאי פקודות עיוורים, שאימצו את "הפשזים הצרכני" בסגנון האמריקאי. ג. מעל לכל, אלה האדנות וחוסר הנימוס של הישראלים, שהגיעו בשנים האחרונות לממדים של מגיפה ממארת. אנחנו מרבים להתגאות בחספוס ובדוגריות (אגב, מילה ערבית ללא בידוק) הצבריים ושוכחים שהגסות המתלווה להם ממררת לכולנו את החיים.

צחוק הגורל שהגברת יארא משעור עורכת את העיתון הכי מודרני, הכי ליברלי והכי חשוב, אמיץ ופורץ דרך במגזר הערבי. לכן, כששמעתי על הטראומה שעברה נחמץ לבי פעמיים. גם התביישתי כאזרח ישראלי וגם הזדעזעתי כסוציולוג. התחשק לי לבקש את סליחתה של משעור בשם הבידוק הגלובלי, בשם העם היהודי ובשם מדינת ישראל. אבל סליחה והתנצלות הן לא הפתרון כאן. הפתרון הוא להתחיל לבנות קוד חדש של נימוס ורגישות לזולת, שיהפוך אותנו ליותר אנושיים ואת החיים כאן ליותר נעימים ומכובדים.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 718, 20.2.2012.

רוצה להיות לידך

- "קח אותי איתך, בבקשה, בבקשה, בבקשה!"
 - "למה לך, אתה תשתעמם במשרד שלי"
 - "לא חשוב. רוצה להיות לידך"
 - "אני לא יכול לקחת אותך לכל מקום. יש לי חיים"
 - "אני לא מפריע, נח בשקט בצד, רק אל תשאיר אותי לבד"
 - "זה מה שאתה אומר עכשיו, ומה עם הרמיזות לטיולים ביחד?"
 - "בקטנה. זה מאוורר אותך, עושים הליכה, פוגשים אנשים"
 - "אתה מתפרץ לפעמים על עוברי אורח"
 - "כאילו דא, ואתה לא מתפרץ?"
 - "אבל רק על הרעים"
 - "גם אני"
 - "טוב, תביא את הרצועה, הולכים"
- (הדיאלוג היומי ביני לבין הכלב שלי)

הגבול הדק שבין הצהוב לאדום

מהומה גדולה ומכוערת פרצה בסיום הדרכי התל אביבי. שרשרת האלימות החלה כבר לפני פתיחת המשחק כאשר אוהדת מכבי נפגעה מפצצת תאורה שנורתה לעבר היציע בו ישבה. האלימות המשיכה לקראת סוף המשחק, כאשר חפץ שנזרק מהיציע פגע בראשו של שחקן מכבי. במהלך תוספת הזמן הרחיק השופט מנשה משיח שני שחקני הפועל והרוחות התלהטו עוד יותר. עם שריקת הסיום פתחו שני המורחקים בריצת אמוק אל השופט והיו קרובים להכותו. בה בעת החלו אוהדי הפועל, המתוסכלים מההפסד, במפגן אלימות משלהם. מוטות ושלל חפצים אחרים נזרקו לכר הדשא ורק בנס לא היו נפגעים בנפש. בנוסף, אוהדת הקבוצה פרצה למגרש ושעטה לעבר השופט, לפני שנבלמה על ידי המאבטחים. מחוץ לאצטדיון נוצר עימות אלים בין השוטרים לבין כ-1,000 מאוהדי הפועל, שפוזרו על ידי סוסים. האוטובוס של מכבי תל אביב יצא בליווי משטרה ענק. בתום האירוע עוכבו לחקירה 24 אוהדים, מתוכם, שישה אוהדים נעצרו ויוגש נגדם כתב אישום.

הוזמנתי לתוכנית החדשות של "ערב חדש" כדי להגיב על האירועים מנקודת מבט סוציולוגית (הגעתי גם על תקן אוהד כדורגל נלהב). להלן הנקודות שעלו בדעתי, ושרק את מקצתן הספקתי להציג בתוכנית:

א. האירוע כולו חמור מאד ויש לקוות שהמשטרה ומערכת המשפט ימצו את הדין עם האשמים. האם אני מאמין שזה יקרה? למרבה הצער לא. הניסיון מוכיח שהסובלנות בישראל כלפי אלימות בכלל וכלפי אלימות בספורט בפרט – גדולה.

ב. אני לא אוהב את הביטוי "זה רק ספורט", כי ספורט הוא לא "רק ספורט". מותר ואפילו רצוי להתרגש מאשליה, ורוגו מבוקר הוא פורקן בריא. אבל

מדוע לגלוש לאלימות? אוהד אלים מזכיר לי אידיוט שהתחיל לריב ושכח על מה המריבה. הוא כבר בשוונג ומנפח את עצמו לדעת.

ג. האם האירוע מלמד שהספורט בכלל והכדורגל בפרט נעשים אלימים יותר? ממש לא. הסטטיסטיקה מוכיחה את ההיפך הגמור: האלימות במגרשים קטנה בהשוואה לעבר. זאת ועוד, ככל שהאצטדיונים נעשים יותר מודרניים והמצלמות יותר משוכללות, כך קטנה עוד יותר האלימות במגרשים. אפשר גם לשער שבישראל ילמדו ממדינות אחרות ויכבידו את הענישה על אלימות בספורט. כך או אחרת, חשוב לזכור כי אוהדי כדורגל הם כמו הר געש פעיל למחצה, המתפרץ רק לעתים רחוקות.

ד. היופי בחוויית הכדורגל, שהיא יושבת בתחום האפור שבין הלגיטימי לבלתי לגיטימי. מותר לקלל (כולם יודעים שהשופט לא באמת בן של זונה), אבל אסור לקלל קללות גזעניות. מותר לצעוק אבל אסור להרביץ. מותר לקום, אבל אסור להתפרץ למגרש. מותר לזרוק קליפות גרעינים על רצפת הטריבונה אבל אסור לזרוק חפצים למגרש. גם על כר הדשא תחום הלגיטימיות אפור והגבולות דקים. מותר לשחקנים להעיר לשופט אבל אסור להם לצעוק ולאיים עליו. מותר לרוץ לכיוון היציע בנפנופי ידיים, אבל אסור לעשות תנועות מגונות לקהל. מותר לירוק על הקרקע אבל אסור לירוק בפניו של שחקן. מותר ללכת עם חולצה צמודה אבל אסור להסירה מתוך חדווה.

כאשר שחקן מגרד את קו הגבול הוא מקבל כרטיס צהוב. כאשר הוא חוצה אותו, מונף הכרטיס האדום והוא מורחק מהמגרש בבושת פנים. לאוהדים לא נהוג לשלוף כרטיסים, אבל אתמול נוצרה חפיפה סמלית טרגית בין צבעי האוהדים לצבעי ההתנהגות שלהם. האוהדים הצהובים היו ראויים לכרטיס צהוב בעוד שהאוהדים האדומים ישלמו בכרטיס אדום.

ה. מי אשם? במקום הראשון האוהדים שנכנסו לאטרף. במקום השני השחקנים שתקפו את השופט. במקום השלישי השופט. מנשה משיח הוא שופט חסר מזג שיפוטי. שפת הגוף שלו מתנשאת והוא נוטה לחמם במקום להרגיע. שופט טוב הוא כמו גנת טובה. אפשר לתת לילדים לשחק בבוץ בלי לצעוק ולהעמיד את כולם בפניה. במקום הרביעי (ויש הטוענים הראשון) אלי טביב, מי שהפך לא מזמן לבעליה של הקבוצה. טביב, שהיה קודם לכן בעליה של קבוצת הפועל כפר סבא, משרד לסביבתו

“קניתי צעצוע וזכותי לעשות איתו מה שבא לי”. הוא מטריף את האוהדים באישיותו ובהתנהגותו האדנותית, וההתפרצות אתמול הייתה במידה רבה העתקה של זעם האוהדים כלפי טביב לעבר הזעם על ההפסד למכבי. זה לא מצדיק חלילה את ההתנהגות האלימה, אבל מסביר אותה באופן חלקי מההיבט הפסיכולוגי.

טביב, כמו מיליונרים ילדותיים ויהירים אחרים, לא מבין עיקרון מאד בסיסי: קבוצת ספורט איננה ישות כלכלית ומשפטית רגילה. אמנם היא שייכת באופן פורמלי למי שקנה אותה, אבל באופן סמלי ומוסרי היא קניין היסטורי של האוהדים ובמידה מסוימת גם של היישוב שאותו היא מייצגת. הבעלים הוא סוג של נאמן, והרווח שלו נמדד בעיקר בהכרה שהוא זוכה מהקהל. ללא אהדת הקהל לקבוצה אין זכות קיום.

האירוע שהיה אתמול מתקשר לגבול הדק שבין שתי תופעות לא רצויות: קהל המכתיב לבעלים מה לעשות (כך היה בתקופת אבי נמני במכבי תל אביב) ובעלים המתעלם מהקהל. הפועל תל אביב היא דוגמא למקרה השני וזה מייצר קרקע פוריה לאלומות.

שמונה מאות אלף אזרחים מודרים

חסידות נדבורנה היא שושלת חסידית רבת ענפים. ענף אחד של השושלת החל ברבי יששכר בער לייפר מנדבורנה שבגליציה המזרחית (כיום אוקראינה) ונמשך עד ימינו בבני ברק. מייסד החסידות בארץ היה רבי חיים מרדכי, בנו של רבי איתמר רוזנבוים מנדבורנה. הוא עלה ארצה בשנת תש"ז והחל לפתח את חצרו ביפו. בשנת תש"כ עבר לבני ברק. עם פטירתו הוכתר בנו, רבי יעקב יששכר בער, לאדמו"ר. תחת הנהגתו התרחבה החסידות והיא מונה כיום מאות בתי אב. תחילה התרכזה החסידות בגבעת רוקח במערב בני ברק. בעקבות הקמתה של קריה חסידית ובית כנסת חדש ומפואר (לדעת, אחד היפים והמיוחדים במדינת ישראל) נדדה החסידות בהדרגה לאזור הסמוך לשיכון ויזניץ.

לחסידות נדבורנה בתי כנסת בבני ברק, ירושלים, אלעד וביתר עילית. בבני ברק פועלת ישיבה קטנה וישיבה גדולה של החסידות, לצד רשת כוללים ושורה של מפעלי חסד. עם פטירתו של האדמו"ר הקשיש בשבוע שעבר, ועל פי צוואתו, הוכתר בנו בכורו, אליעזר זאב, כאדמו"ר יחיד לחסידות, כאשר שאר האחים ממלאים תפקידים במוסדות החסידות.

האדמו"ר המנוח נחשב לצדיק המדקדק במצוות. למשל, היה ידוע כמי שגוזר על עצמו "תענית דיבור" (פרק זמן של שעה/שעות/יום או יותר, בו נמנע האדם משיחה בענייני חולין ומקדיש עצמו ללימוד ותפילה) בכל שני וחמישי ובכל חודש אלול (במועדים אלה גם לא קיבל קהל).

רבים באו לבקש בעצתו, מהם לא רק חסידים אלא גם ליטאים, ספרדים, חובשי כיפות סרוגות ואפילו חילונים. האדמו"ר הנדיב קיבל קהל בכל יום חול, החל משעות אחר-הצהרים ועד לשעות הקטנות של הלילה. הוא הקריין אצילות, פיקחות וענווה וחש דאגה ל"כלל ישראל". לפני שנה ומחצה,

בסוכות תשע"א, נפגשתי איתו לשיחת היכרות וידידות בסוכתו (בתוֹךְ בנו הצעיר). שוחחנו כשעה תמימה, שיחה קולחת ונעימה מאד, על חינוך לערכים במדינת ישראל. המגע האנושי הבלתי אמצעי, הסקרנות, העדר הגינונים, החיוך הכובש והפנים הקורנות – כל אלה שבו את ליבי. הוא היה איש ממש מקסים, רחוק מהדימוי המתבדל שיש לאדמו"רים בעיני החילונים. עם פטירתו ירד אבל כבד על העולם החרדי. ביומון "המבשר", המיועד בעיקר למגזר החסידי, הקדישו ללכתו של האדמו"ר את העמוד הראשי של העיתון ואת רוב העמודים הפנימיים. האם היה לאירוע החשוב הזה אזכור בעיתונות החילונית? בקושי. כאשר רוב כלי התקשורת במדינה מתעלמים מאבלם של 800 אלף אזרחים, זה אומר משהו על הדמוקרטיה הישראלית. מרוב מריבות שכחנו שלא חייבים לאהוב את השכן אבל צריך לפחות לכבד אותו (צריך להודות שגם העיתונות החרדית לא מקפידה בכבוד השכנים).

יהי זכרו של רבי יעקב ישככר בער הצדיק ברוך.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 723, פורים תשע"ב, 8.3.2012.

סוף העיתונות

אני מרואיין כמעט מדי שבוע אודות מגוון רחב של נושאים הקשורים לחברה הישראלית. לרוב אני אוהב את הראיונות הללו, משלוש סיבות: ראשית, אני מאמין שאסור למדען להסתגר במגדל השן – בוודאי למדען חברה. אם אני מסוגל להאיר תופעות מזוויות מעניינות ולקלף לאנשים חלק מקליפת המציאות, הסוציולוגיה שלי מקבלת ערך מוסף.

שנית, לא אחת אני למד באמצעות הראיונות על תופעות ישראליות חדשות שלא הכרתי קודם, או שלא הייתי ער לממדיהן. התקשורת מעדכנת אותי במידע שהיא אוספת ואני משיב לה בעדכונים משלי. זה חליפין פורה לשני הצדדים.

שלישית, ראיונות הם עבורי קצת כמו "סטנד-אפ סוציולוגי". אני אוהב את האתגר ש"בהיתקלות" ורואה בזה מבחן אמיתי לרמה מקצועית. תשובות טובות על שאלות סוציולוגיות חדשות, בזמן אמת וללא הכנה מוקדמת – הן אתגר אינטלקטואלי ומקצועי השומר על ערנות.

אבל באחרונה אני פחות ופחות נהנה מהראיונות הללו ומוצא עצמי לא אחת מהרהר: "בשביל מה אני צריך את זה?"

הסיבה היא פרופיל המראיינים. אני לא הראשון שציין כי הכתב של פעם כבר כמעט ולא קיים. למעשה רוב הכתבים הפועלים היום בעיתונות אינם עיתונאים, אלא תחקירנים לא מיומנים – עובדי קבלן המועסקים תקופה קצרה (במקרים רבים הם עצמם פורשים לעבודה אחרת). כשאתה מרואיין על ידי אנשים רדודים, נעדרי תשתית ידע, חסרי יכולת התבטאות ומה שיותר חמור: חסרי סקרנות ועניין אמיתי בדברים שעליהם התבקשו לכתוב – יוצא לך החשק. החשק יוצא כי התוצאה דלוחה.

פתאום אתה נוכח שבזכות את זמנך. דיברת בהתלהבות שעה שלמה, ריתקת בעיקר את עצמך, ומזה הופיעו בכתבה שני משפטים, הכי פחות חשובים, ובשגיאות ניסוח שמוציאות אותך עילג וקשקשן. כשנוכחתי שזה הולך ונעשה שכיח התחלתי לבקש מהכתבים שישלחו לי את הראיון המוקלד להגהה. רבים עושים את זה בשמחה, מה רע? יש להם עורך ביניים שחוסך להם עבודה. כך מצאתי את עצמי לא רק תורם רעיונות לראיונות אלא גם מבטל זמן יקר בעריכה לעיתונות. אבל מה שיותר גרוע, רמת ההבנה והניסוח של הכתבים כל כך נמוכה, שלמעשה אני כבר לא עורך אלא ממש משכתב.

במצב זה, מה הטעם להתראיין? עדיף כבר לכתוב בעצמי. אבל אם לכתוב בעצמי, למה בבמה שלהם? בשביל זה יש לי את דף הפייסבוק ואת החברים הווירטואליים שלי. מי שרוצה להבין עד כמה קרוב סופה של העיתונות המסורתית, חייב להאזין פעם לראיונות הטלפוניים שעומדים מאחורי הכתבות המתפרסמות בעיתונות, ולקרוא את התוצאות בטיטה הראשונה – לא אחרי העריכה של המרואיינים המתוסכלים.

האמנם נעשינו אלימים יותר?

נושא האלימות עולה אצלנו על סדר היום הציבורי ולא בפעם הראשונה. הוא טורד מנוחה משום שהתקשורת מרבה לסקר ולהבליט אירועים אלימים, כחלק מהמגמה הכללית להבליט את השלילה על פני החיוב. הרע מושך יותר תשומת לב מהטוב ולכן מקבל דגש תקשורתי. מקרי הקצה, שאותם מעצימה התקשורת, מתקבעים בזיכרון וצובעים את תודעתנו בחרדות מפני האסון שבפתח. ובחברה קטנה, סגורה, פטפטנית ורוויית טרגדיות, כמו החברה הישראלית, הנטייה הפסיכולוגית האוניברסאלית להוציא דברים מפרופורציות מקבלת חיזוק.

אבל יש גם שיקולים יותר ענייניים לדיון הפומבי באלימות. הדמוקרטיה הישראלית עוברת תהליך אבולוציוני ומחזקת את הפיקוח הפנימי על מוקדי חיכוך. המלחמה האזרחית באלימות היא חלק מהמלחמה בעוני, באפליה, בגזענות ובאי שוויון. אין זה מקרה שהמושג "אלימות מילולית", שנעדר בעבר מלקסיקון העברית המדוברת, הפך בשנים האחרונות למילת מפתח בשיח הציבורי המרסן והמתריע.

אפשר כמובן לטעון שנושא האלימות מעסיק אותנו כי פשוט נעשינו אלימים יותר. האומנם? כלל לא בטוח שההכללה אכן במקומה. בכל חברה, ובעיקר בחברה המודרנית, מתקיימות במקביל תופעות סותרות. סביר שהאלימות גברה במקומות מסוימים ופחתה באחרים. למעשה, לעתים הקטנת האש במקום אחד מבעירה אותה במקום אחר. כך, למשל, שחרור הנשים מכבלי בעליהם והמעבר שלהן לעצמאות כלכלית, הביאו לעליה באלימות כלפיהן, בעיקר במגזרים המסורתיים.

קשה להשיב בחיוב לשאלה "האם האלימות גדלה" בעיקר משום שאין לנו קנה מידה ובמקרים רבים אף לא נתונים השוואתיים. גם כאשר ניתן כבר

למדוד, אנחנו לא ממהרים לעשות כן – כחלק ממגמת השטחיות והקישט הפוקדת אותנו – ומעדיפים לשלוף אמירות החלטיות וצבעוניות שאין להן בסיס עובדתי. הנה כי כן, כדי לבדוק אם האלימות בכדורגל הישראלי אכן גדלה נדרש לספור אירועים על פני תקופה ארוכה (לפחות עשר שנים). כמי שמבקר בקביעות במגרשים, התחושה שלי שהמצאים ממחקר מדעי כזה יוכיחו שהאלימות במגרשים דווקא פחתה – בין השאר בשל חוסר העניין בליגה, ירידה בביקוש לכרטיסים, עליה כללית בהשכלת האוכלוסייה ושיפור האצטדיונים. להערכתי, מה שקרה לאחרונה בכדורגל הישראלי הוא בעיקר תולדה של צירוף מקרים עגום. אינני מפחית חלילה מחומרת האירועים, אבל נזהר מלהסיק מהם לגבי המגמה הכללית.

למען האמת, קשה מאד למדוד אלימות, ממכלול סיבות. סיבה אחת היא הקושי להגדיר את התופעה. כל תופעה תרבותית, ובכלל זה נורמות בתחום התוקפנות בין בני אדם, מותנית בזמן ובמקום. בעבר דו-קרב אלים בין אבירים על ליבה של אישה נחשב לגיטימי. היום אפילו קרבות שוורים נאסרו בשם ההומאניות. בעבר עונש מוות נחשב לגיטימי ואילו היום רבים רואים בו ביטוי לברבריות פרימיטיבית.

ישראל היא חברה ישירה ופתוחה והדבר מקשה עוד יותר על תיחום של התנהגות נורמטיבית. כתבים זרים השוהים כאן, מתחלחלים מהשיח הישראלי הישיר, עד כדי בוטות, ומשפת הגוף האסרטיבית, שנתפסת אצלם כאלימה. אצלנו ישירות מתפרשת כביטוי לכנות, חירות וקירבה אנושית. אנשים אפילו מומרצים לנעוץ זה בזה מבטים – דפוס שבארה"ב נתפס כפלישה בוטה לרשות היחיד.

באופן כללי, היום, יותר מאי פעם, קיים גבול דק בין "האלים הלגיטימי" ל"אלים הבלתי לגיטימי". הכדורגל, למשל, שמיצר הרבה כותרות סביב אלימות, צועד בתחום האפור. האגרסיביות המוטבעת בו, כמו ברוב ענפי הספורט התחרותי, היא חלק בלתי נפרד מהמשחק ומהנאת הצופים. יש שיאמרו ששחקני הפועל רמת גן ובני לוד, שהתקוטטו אחרי שריקת הסיום, "בסך הכל" עברו מבעיטות בכדור לבעיטות ברגליים ובגוף... הרי אפילו ההבדל בין כרטיס צהוב לכרטיס אדום שנוי במחלוקת.

אז נעשינו או לא נעשינו יותר אלימים? לדעתי שורש הבעיה אינו האלימות דווקא. האלימות היא קצה סקלה של התנהגות אנטי-חברתית. הדיון בה

מחמיץ את העיקר ובעצם גם מסיט מהבעיה העיקרית של ישראל, לאמור: תהליך ההתבהמות והוולגריזציה. הבעיה השורשית היא שנעשינו חברה סוציומטית של "אני ואפסי עוד". מדוע זה קרה? אמנה בקיצור מספר סיבות:

התקשורת הישראלית נעשתה בוטה והיא לא רק מגלה סובלנות כלפי גילויי וולגריות אלא גם מאדירה אותם לצרכי רייטינג. תוקפנות גלויה וחבויה הפכה לשגרה בתוכניות הפולמוס, הריאליטי והשעשועונים למיניהם, והיא מהווה תבלין נפוץ גם בפרסומות ואפילו בתוכניות הילדים.

גם למהפכת המידע השפעה על התפשטות נגע הסוציומטיות. מי שנחשף מדי יום לאסונות בארץ ובעולם, מפתח מנגנוני הגנה, כלומר נעשה עם הזמן אדיש ושווה נפש לעוול וסבל. יתרה מזאת, החברה המודרנית מאמנת את אזרחיה להחליף רגשות במהירות כפתור. יושבים על הכורסה, רואים זוועה, "עוברים לפרסומות" ואחר כך לגירווי הבא. קצת בוכים, קצת צוחקים, קצת כועסים, קצת מזדהים. כך הופכים הרגשות "לפיצוחים" וניגוב הדמעות נעשה שקול לניגוב חומוס.

זאת ועוד, בעולם רווי תקשורת, ההבדל בין דמיון למציאות מתחיל להיטשטש. האלימות המבויתת מתערבבת עם האלימות האמיתית והכול הופך לדרמה אחת, מתמשכת ודביקה. כשהחיים הם לא יותר מתיאטרון, האנשים נהפכים לקהל סביל, שמביט בעיקר קדימה ולא לצדדים.

גם המאבק הביטחוני המתמשך גובה מאיתנו מחיר התנהגותי. הטרור מאלץ אותנו לשלוח צעירים למשימות בטחון לא קלות, הכרוכות בהפעלת יד חזקה. גם כאשר האלימות הצבאית מבוקרת ומוצדקת מההיבט המוסרי (מניעת הרג והצלת חיים), היא מותירה חותם ארוך-טווח של השפעות מצטברות, ולפעמים גם מתועלת להתנהגות אגרסיבית בחיי היום יום.

אם התקשורת והלחץ הביטחוני מקהים את הרגשות, החינוך, או יותר נכון העדר החינוך, מוליכים דור המתקשה להבחין בין טוב ורע. כשהמשפחה, בתי הספר, השירות צבאי, האקדמיה והמשפט קורסים – התוצאה היא קריסה מוסרית. ישראל מעולם לא היתה חברה מנומסת, אבל היום אפילו המילה נימוס נעלמה מהלקסיקון. הדמוקרטיה המערבית מנסה לעדן תוקפנות ולהגדיל את רמת הקשב ההדדי ואת הנכונות לסלוח על חולשות אנוש, אבל בלי מישים "מרוב הומאניות ורגישות" אנחנו מאבדים את היכולת

ואת הרצון לבקר את הרשעים ולהענישם. כאשר נמנעים מלבקר ולהעניש כראוי, קשה גם לחנך דור עם רסנים מוסריים ורגישויות אלטרואיסטיות. אבל מעל לכל מה שמניתי לעיל מתנשא גורם אחד חשוב, המשפיע יותר מכול על "הסוציומטיזציה" של החברה הישראלית. קוראים לו "קפיטליזם חזירי". נכון שתרכות היזמות והשוק החופשי העתירה עלינו שפע רב ורווחה, אבל היא נושאת עימה גם מפגעים סביבתיים של תחרות אגרסיבית, חמדנות, רדיפת בצע, רמאות, צביעות, רכושנות, קנאה, פערים חברתיים, חומרנות ואגוצנטריות. בחברה סוציומטית האלימות היא רק האדים שפורצים מתוך הסיר הרותח. אם נטפל מהשורש ביחסים שבין אדם לחברו, לא נזדקק ל"טקסי געוואלד" מתפלצים ועקרים על אלימות גוברת.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 740, 7.5.2012.

שיהיה לכם יום טוב

”שלום, מדברת רונית משירות בזק, כמה אפשר לעזור לך”. “רונית יקרה, לפניך היתה גלית שרצתה לעזור לי, ולפניה משה ולפניו יבגני ומחמוד, ולפניהם אורטל, שהעבירה אותי לבוסית שלה מורטל שגם רצתה לעזור, אחרי שהמתנתי עשר דקות תמימות על הקו. ועדיין המכשיר הזה לא פועל והשירות הזה לא עובד, והתוכנה הזאת לא עודכנה והתלונה ההיא לא טופלה, וההבטחה לא קוימה. “אין סיבה להתרגז אדוני. אני מנסה לפתור את הבעיה שלך”. אבל בהחלט יש סיבה. כי היום זה בזק ואתמול חברת הביטוח ושלשום רשת הריהוט. אתה כועס והם רגועים. רגועים ושלווים עד מאד. כי הלקוח אמנם תמיד צודק. אבל שוכח מהר.

אני רוצה להתוודות. לאחרונה, התחלתי לצרוח בטלפון, סתם כך. נכון, זה לא מנומס וגם לא בריא, אבל זו מלחמתי הקטנה, חסרת התוחלת והמטומטמת – מלחמה מאסף סמלית ורגשית בפשיזם החדש: פשיזם השירות הרובוטי. הפיתוח אמריקאי, היישום ישראלי. מי היה מאמין שנגיע לזה. אנחנו, מלכי הכנות, הישירות והחוס הטבעי, מכרנו את נשמתנו וקברנוה בדיפ-פריז המיובא. כך יורדת לטמיון מסורת יהודית-צברית מפוארת וגדל דור של סריסים נטולי רגשות.

אני מפתח את תחביב “היציאה-מדעת-בטלפון” בין השאר כדי לברר לעצמי האם אני מסוגל לחדור את שריון הפשיזם החדש. זה אוטיזם מאורגן שמקפיץ בעיקר את אלה המשתייכים לדור המדבר – דור שגדל בעידן הדלות והצנע, שבו לא היו ציפיות לשירות יעיל ולכן גם לא אכזבות ועצבים מיותרים. זהו העידן הפרה-נימוסי, שבו התרגזנו וצעקנו פחות, בגלל שלא היה על מי ועל מה, ובעיקר בגלל שצעקה בריאה הזיזה למישהו משהו.

אני לא כזה קצר רוח; מתחיל תמיד בבקשות ובתחינות. כמו המערכון ההוא ב"ארץ נהדרת", "אני פונה אל הלב שלהם", מבקש לשתף אותם בחוסר האונים והייאוש שלי, באכזבה של אדם מרומה ועשוק. מנסה לפתח בהם מעט אמפטיה אנושית למצבי ("זה לא אתה אשם, זה המעסיקים שלך") ולאתגר אותם במציאת פתרונות יצירתיים ואלתורים עוקפי תקנות ומבצעי-הנחות נכלוליים. פעם זה עבד, היום כבר לא, והכעס מגיע מהר. מבחינה הגיונית הרמתי דגל לבן. מבחינה רגשית אני ממשיך לזעוק. צועק ללא תכלית על האישה שמעבר לקו, בשביל הנוסטלגיה, האשליה והמחאה.

כמו באמריקה, הם למדו להבליג בכל מצב, משת"פים אדוקים, חסרי יוזמה, המגינים בשאננותם על הארגון שמשלם את משכורותיהם הדלות. גם הם יודעים בסתר לבם שזה לא יותר מפסבדו אדיבות. הם יודעים שלא רחוק היום שגם אותם יזרקו לכלבים, כלומר יפטרו אותם באדיבות ובנימוס מרבי - באותו טון שאנן שהם עונים ללקוחותיהם בטלפון. אלה הכללים בעידן הפוסט רגשי.

הם לעולם לא יודו בטעות, כי הטעות אינה שלהם. הם רק בורג בפס ייצור ארוך שאין לו לא תחתית ולא ראש. אסור להם. הם עושים את המרב בנסיבות הקיימות, כלומר את מה שאמרו להם. לא פחות ובוודאי לא יותר. הם גם באמת לא יודעים מי אשם בתקלה המצערת. אם אתה מתעקש לחפש אשמים, מתוך איזה הרגל ישן, אתה מוזמן להגיש קובלנה לקשרי לקוחות (מעניין לפגוש בהם פעם), ונא לשלוח בפקס, לא בטלפון (הם יודעים שאין לך פקס ולכן גם לא תתלונן). ואם תטרח ותשלח, תענה באדיבות, לפי התור: היה לחץ, היה עומס, חוסר תאימות, שילמת על חלק מהחבילה.

הם משתתפים בצערך, מתנצלים בסבלנות אין קץ על הכעס שלך, קצת רומזים שאתה לא ממש רגוע כמוהם. וחבל, כי אתמול היה טוב ויהיה גם מחר. לעתים הייתי רוצה להאמין שמתחת לקלישאות הממוחזרות פועם לב אנושי שמשווע לצאת מהארון ולזעוק: "אתה צודק, אנחנו ממש, אבל ממש לא בסדר". אני חולם שהם יפסיקו להאזין באיפוק עילאי לקללות המגוחכות שלי, יטרקו את הטלפון בזעם אנושי או יצעקו עלי בחזרה, ללא שליטה: "לך לעזאזל". אבל הם לא יכולים, כי האח הגדול מקליט ומפקח על הג'נטלמניות שלהם (מעניין אם מישוהו באמת שומע שם את ההקלטות?) וכי זה לא ממש מזיז להם שאתה רותח ומיואש. במילא החברה

אינה כבעלותם, במילא העבודה שלהם זמנית ובמילא המשכורת שלהם לא תלויה בטיב השירות שהם מעניקים.

הייתי רוצה לקוות שמאחורי הגב שלי והחזות המתקתה שלהם הם לפחות מתבדחים ביניהם על לקוחות תמימים שעדיין מאמינים שאמירות כמו "תן לי לדבר עם הבוס שלך" או "אני אעבור לחברה אחרת" באמת מזיזות למישהו. אני חולם שבמקום "תודה על ההמתנה" יבוא איזה משהו מפתיע בסגנון "הרגע אנחנו באים אליך הביתה". אבל לא. הם עברו שטיפת מוח יעילה, ואין להם כל עניין לכעוס על מישהו או משהו שלא נוגע להם אישית. בכל מקרה, הכעס יצא מהאופנה, כמו האכפתיות וההקרבה.

הם לומדים לדקלם, להתנחמד עם פמיליאריות מכנית מאוסה, ועל כל פנים מאד לא ישראלית: "שלום עוז, תודה עוז", כאילו שאני חבר שלהם. החיים שלהם הם כמו חוף שאנטי בתאילנד. הם שלוים כמי שלקחו כדורי ריטלין או ג'וינט בגואה. אתה תצרח והם ישיבו לך בנועם: "שיהיה לך יום טוב". אבל היום שלי כבר לעולם לא יהיה טוב עם אנשים רובוטיים כמוכם. כי יותר משנמאס מהשירות הלקוי, נמאס מהצביעות, מחוסר האכפתיות, מהטמטום.... ומהאמריקניזציה. מה שנוותר לי, הלקוח הפשוט והמתוסכל, היא זכות הזעקה בטלפון – צעקה אנושית ריקה מתוכן שאומרת: תמות נפשי עם כל המוקדנים.

דור המושלמים

אחת מחברות הפייסבוק שלי פרסמה תמונה של בנה הקט והצמידה סטטוס בנוסח הבא:

"ממש היום, לפני 8 שנים בדיוק, פגשתי אותך בפעם הראשונה. זה היה ביום שישי, בשעה 14:36, כשהגחת לאוויר העולם והונחת בזרועותיי רפה ותשוש, נקי וטהור ומושלם. באותו מבט אוהב שהסתכלתי עליך אז אני מתבוננת כך גם היום, אחרי שמונה שנים שבהן אתה מלמד אותי להיות אימא שלך".

הסטטוס הזה קיבל 582 לייקים ועוד 264 תגובות משתפכות בנוסח "כמה שאתם חמודים ביחד", "מתוק הילד", "מתוק, דומה לך".

לכאורה דבר שגרתי ונפלא – ברכת יום הולדת של אימא אוהבת לבנה החמוד. אבל הטקסט הזה, האופייני מאד לתקופתנו, הוא בעיני ביטוי סמלי לצמר גפן מתוק ודביק שעוטף ילדים ומצמיח את דור "המושלמים". זאת אהבת הורים מוחצנת, שיוצרת הרבה בעיות התנהגות, ובראשן נרקסיזם צעיר המכרסם בנו.

אני משער שרוב הקוראים לא יסכימו לדבריי ואפילו יגנו אותי על חוסר רגישות והגזמה. רבים אחרים פשוט לא יבינו על מה המהומה. רק מעטים מבינים מה צורם בדברי האם, וזו אולי הבעיה...

ברוך הבא לעיר הקומבינות

בקרוב אני עובר להתגורר במדינת תל אביב. מתעתד להיכנס לנבכי השבט הצפונבוני ולדווח מהחזית. כבר קניתי סנדלי אצבע צבעוניים, כוסות חד פעמיים/יות ושקיות ניילון לאיסוף פו של כלבים. ובינתיים, עוד לפני שרכשתי מגוי לאופניים, זכיתי לקבלת פנים סוציולוגית הולמת. סיפור שהיה כך היה:

ראיתי דירה להשכרה ביד 2. המחיר סביר, המיקום נחמד. צלצלתי. ענתה בחורה חביבה ומאנפפת. סיפרה שהיא הדיירת ומעוניינת לעבור לפני תום תקופת השכירות. ביקשה סכום של חודש השכרה (כמה אלפים טובים) כי זה הפיצוי לבעל הדירה, הנדרש בחוזה. נשמע הגיוני. קבענו להיפגש למחרת ב-12 בצהריים. צלצלנו בפעמון והערנו אותה משינה עמוקה (היא זמרת ועוד משהו). החוטיני היה זרוק על הספה בסלון. מצא חן בעינינו (הדירה). סיכמנו שתקבל את אישור בעל הדירה על חילופי הדיירים ונרים כוסית אספרסו לחיי עם ישראל והפלשתינים. צלצלה יום למחרת והודיעה חגיגית (בשיחה הזאת כבר הפכתי ל"מותק") שהכל סגור בפלומבה. בעל הבית מוסר ששני מרצים מאוניברסיטת חיפה הם ערובה לשימור ההשקעה. אשרינו, זכינו. צלצלנו לבעל הדירה לסגור עסקה. הוא היה המום. לא היה בתמונה. ומה שיותר מדהים: בחוזה אין כלל סעיף על פיצוי המשכיר בעת מעבר מוקדם. יש רק חובת התראה של חודשיים מראש מצד השוכר. מסתבר שהיא רצתה גם להפר חוזה וגם לגזור קופון שמן על חשבון בעל הדירה ועל חשבוננו. עד כמה שידוע לי מעשה כזה אינו חוקי ובוודאי אינו מוסרי. כעסתי, עד שפתאום עלה בדעתי שאולי במושגים שלה אין כאן בכלל שקר והונאה. היא בסך הכל רמזה על עסקה משולשת שטובה לכל הצדדים, ורק אני, פוץ חיפאי שעדיין מאמין בערכים אנכרוניסטיים

של יושר והגינות, לא הבנתי את כוונתה. "טמבל", אמרה לי בתי התל אביבית, "אינך יודע שהגעת לעיר הקומבינות? תתחיל להסתגל". טוב, אז אני מסתגל. אבל בינתיים אין לי דירה.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 734, 16.4.2012. המאמר הופיע גם בגלובס.

מהגרי עבודה בין ימין לשמאל

האלימות כלפי מהגרי העבודה, שהתפרצה לאחרונה בדרום תל אביב, הצמיחה דיון ציבורי מעניין אך לא מפתיע. לאחר שנים ארוכות של "מלחמה קרה" בין מחנות הימין והשמאל, בבת אחת התלהטו הרוחות ומשני צידי המתרס התייצבו דוברים ומפגינים, מצוידים בטיעונים החלטיים ורגשות עזים. אז מה מתרחש כאן? להלן זווית הסוציולוג:

עיקרון האיזונים והבלמים בתרבות השלטון הדמוקרטית מתייחס על פי רוב לפיצול סמכויות השלטון לרשויות נפרדות, הבולמות אחת את השנייה, במטרה למנוע מגורם יחיד במדינה כוח מוחלט. אבל אם מתבוננים עמוק בתרבות הדמוקרטית אפשר לזהות מנגנון נוסף, חשוב לא פחות, של איזונים ובלמים: האיזון האידיאולוגי בין הימין (השמרנים) לבין השמאל (הפלורליסטים). שמאל וימין נתפסים בציבור הרחב כשני מחנות פוליטיים יריבים. בפועל, מדובר בעצם בשתי תפישות עולם וליתר דיוק אוריינטציות חברתיות, שמכתיבות את הדרך שבה אנשים וקבוצות מתבוננים על העולם, מפרשים אותו ופועלים בתוכו.

קשת הגוונים בתוך פלגי השמאל והימין רחבה מאד והדבר מקשה על הגדרה ומיון של שלל התופעות. יתר על כן, המציאות החברתית והפוליטית היא דינמית והדיכוטומיה בין שני המחנות, שמקורה במהפכה הצרפתית, לובשת ופושטת צורה בהתאם לנושא (כלכלה, ביטחון, דת, וכו'), המקום (ארצות, יישובים וכו'), התרבות והזמן.

עם זאת, ההבדלים בין שתי הגישות עדיין שרירים ואולי חשובים מאי פעם. השוני מתחדד כאשר מתייחסים לשמאל ולימין לא רק כאל קטגוריות פוליטיות, אלא גם (ואולי בעיקר) כאל שני קצוות של סקאלה פסיכולוגית ותרבותית. באופן סכמטי, פשטני ומטאפורי אפשר למקם אותם על הרצפים

הבאים: פיזי מול מטאפיזי; שכלתנות, ארציות ואנליטיות מול רגשיות, דמיון ורומנטיקה; תכנון מקדים מול זרימה ספונטנית; איפוק וריסון מול פתיחות והחצנה; חומרנות מול רוחניות; אנחנו מול אני; קשיחות, תקיפות וחוסן מול רכות והודאה בחולשות; גבריות מול נשיות; מלחמה על עקרונות מול פשרנות וגמישות; סימן-קריאה מול סימן-שאלה; חובות מול זכויות; היררכיה מול שיתופיות; אליטיזם מול סוציאליזם; עונש מול סליחה; נקמה מול מחילה; מיסוד מול חדשנות; יציבות מול הרפתקנות; לוקלי מול גלובלי.

בשדה "הרעש" שלהם - כלומר באזור שמחוץ לסקאלת הלגיטימי - הימין הופך לגזעני ופשיסטי, והשמאל הופך לנרקסיסט וניהיליסט. במצבי הקיצון שניהם מבטאים התנשאות, עיוורון חברתי, מוסריות מעוותת, ויצר של הרס עצמי. לעומת זאת, בתחום הלגיטימיות הדמוקרטית, הן השמאל והן הימין נחוצים לחברה המערבית. אם להשתמש בהמשגה סינית מוכרת, השמאל והימין הם היין והיאנג של המוסר הדמוקרטי, כלומר ניגודים משלימים.

חשיבותם עולה בתקופה של שינויים כבירים. החברה המערבית דומה בימינו לספינה המשייטת לנמל-בית דמוקרטי וגלובלי בלתי נראה. רוחות השמאל הם אלה שנותנות לה את אנרגיות התנועה, אבל בלי שמפרשי הימין יימתחו בקשיחות וינתבו את משבי השינוי, הספינה עלולה לנטות על צידה ולשקוע במצולות.

היחס למהגרי העבודה בישראל, כמו בעולם המערבי כולו, הוא דוגמא מובהקת לדינאמיקה הזאת. אין זה מקרה איפה שרוב הציבור השפוי (אנשים מתונים ורציונאליים), רואה טעם והגיון הן בטיעוני השמאל והן בטיעוני הימין ביחס למהגרים הלא חוקיים. אבל מה קורה כאשר הדברים יוצאים מכלל שליטה, כפי שקרה לאחרונה בדרום תל אביב?

מבחינה מוסרית הגורמים הקיצוניים בחברה מבטאים בדבריהם ובמעשיהם נורמות בלתי מוסריות, וחובתה של החברה הדמוקרטית לפעול בנחישות ובתקיפות כדי למגרם. אבל באופן פרדוכסלי, גם לפעולות המחאה של הקיצוניים משמאל ומימין יש תפקיד פונקציונאלי סמוי. הם מציפים את הבעיות שהצטברו כתוצאה מהשינוי הזוחל והקיפאון, ובעיקר מטלטלים את הציבור הרחב ואת השלטונות וממריצים אותם להציע פתרונות יצירתיים ולפעול באופן מעשי. לכן, אפשר לשער מה צפוי לנו בעניין מהגרי העבודה.

בטווח הקרוב צפויים, למרבה הצער, עוד גילויים קיצוניים ועימותים אלימים. בטווח הרחוק, המשבר המחריף יוליד בהדרגה פתרונות פרקטיים ומוסריים שיתייחסו הן לדרישות המוצדקות של השמאל והן לדרישות המוצדקות של הימין. קרוב לוודאי שבשל הדוגמטיות והמעורבות הרגשית שלהם, הקיצוניים בשני המחנות לא יהיו מרוצים מהפתרונות הללו, אבל החברה ככלל תרוויח.

כי בסיכומו של דבר, מי שמאמין שאפשר למנוע הגירה של מהגרים לא-יהודים לישראל בכלל ומהגרי עבודה בפרט, דומה לאדם שמאמין שאפשר לסכור את גלי האוקיינוס או להסיט את משטר הרוחות העולמי. גלי המהגרים למדינות-השפע קשורים לתהליכי עומק רבי עוצמה, כגון ירידה בפיריון והזדקנות האוכלוסייה, הנגשה לכלי תקשורת, תחבורה ונייד, טשטוש הגבולות בין המדינות והלאומים והתהוות הכלכלה הגלובלית, עליית האתוס הפלורליסטי והתחזקות הרגישות לזכויות האדם, התפתחות המודל הרב תרבותי ועוד. באותה מידה, מי שמאמין שהתהליך הזה יכול להיות בלתי מבוקר שוגה באשליות.

מצד אחד, גלים של מהגרים מהעולם השלישי מאיימים על החוק הדמוקרטי, מולידים כיסים של עוני, פשיעה ועבדות, ויוצרים איומים ומתחים מסוכנים על בסיס כלכלי, אתני, תרבותי, לאומי, דתי ופוליטי. מצד שני, הם משפרים את הכלכלה העולמית, תורמים לתהליך הגלובליזציה, מהווים מנוף עקיף לקידום ארצות העולם השלישי, ובאופן מדורג ואיטי מעשירים את חברת היעד (מייבאים מסורות של אוכל, לבוש, מוסיקה, אמנות וכו') ומשפרים את הרגישות והסקרנות לזר ולשוונה.

המתח בין האלמנטים החיוביים של תהליך ההגירה לבין האלמנטים השליליים שלו קשור לא רק להיבטים הפרקטיים של הבעיה אלא גם המוסריים, הפוליטיים והחוקתיים. החברה המערבית מנסה להתמודד עם שינוי משטר הרוחות העולמי בצורה מושכלת, והמפתח לכך ש"הספינה הדמוקרטית" תמשיך לשייט בבטחה קדימה הוא ליצר את האיזונים הנכונים בין תביעות הימין לבין תביעות השמאל.

קטורים על ערש דווי

הסופר יורם קניוק פרסם מעין מאמר פרידה עצוב בעיתון הארץ, שמשקף בעקיפין תחושות בטן של קבוצה לא קטנה של ישראלים-וותיקים-חילונים-משכילים כלפי מדינת ישראל. התחושות הללו מושתתות על תפישת עולם שיש בה לצערי יותר מקורטוב של עיוורון, כפיות טובה וצביעות. בין השאר הוא כותב:

"לא תקום לי מצבה. אני רוצה קבורת כלב בארץ שבה נולדתי. [...] אין עוד מדינה המתייחסת כמונו בכל כך מעט כבוד לזקנים, אין עוד מדינה שבה הנוער מבקש להגר. יש לנו בועה לאורך הים, ובנגב, ובגליל, אבל אין לנו מדינה. הפער הגדול בעולם בין עושר לעוני, השילוב של שנאת החלש והערצת החזק כמו באמריקה, חיסול הרפואה, בתי האבות הנהפכים לאיים עלובים למי שאינו עשיר. המדינה הקטנה שלנו תיעלם, ואין לי קשר עם העם. העם נמצא שם. עם בנימין נתניהו ויריב לויך.

אני נוטה למות, ואין בי עצב. היה קשה, יפה, גדול, קטן, והיו חלומות והיו מפעלים נפלאים, היתה תרבות עד שחיים רמון הרס את ההסתדרות שדאגה לעם, כל זה איננו היום. עם ליל בדולח כפול מייך קאמפף עברי, הסיכוי לשני העמים האלה – הישראלים והיהודים – לחיות הולך וקטן, ואני רגוע להיפרד מהמדינה הזאת יען כי הכרתי אותה בשנותיה היפות שהלכו קיבנימיט, כי אין עם בעולם שממשלתו חותרת למצדה, שחכמי ישראל הצניעו בספריהם שלא תהיה תורת חיים. היו כבר חורבנות וגם יהיו, ומי שטוב לו בכך ישתחוה לאילי השקר, ואנחנו נאבד בכבוד מועט ובכנפיים שבורות" (הארץ 1.6.12)

אני מעריך ומחבב את קניוק, שתרם רבות לתרבות הישראלית, ויצא לי לא אחת לשוחח איתו על ההתפלצויות המופרזות שלו. ניסיתי להוכיח לו

באותות ובמופתים סטטיסטיים שבאינספור תחומים המצב בארץ לא רק הורע אלא מאד השתפר. למשל, היחס אצלנו לזקנים אכן מחפיה, כדבריו, אבל עדיין ישראל היא מדינה עם תוחלת חיים מהגבוהות בעולם. קניוק הקשיש בכל זאת הרוויח כמה שנים טובות של קיטורים בזכות המדינה שאותה הוא מספיד. העובדה שקניוק ממשיך לחיות אחרי כל כך הרבה טיפולים רפואיים מסובכים היא עדות לרפואה הישראלית המשובחת שהתפתחה במדינת החורבן שהוא מתאר (ברוב המדינות בעולם – הוא היה כבר בר מינן).

בעבר היו בתל אביב רק קומץ בתי קפה עלובים שבהם ישבו בעיקר היום-קניוקים. היום תל אביב, העיר שבה כותב קניוק את תוכותיו, מלאה במאות בתי קפה ומסעדות הומים ומלאי חן, ובאלפי מוסדות תרבות ובילוי מגוונים ותוססים. לכן הטענה שלו על ממשלת ישראל ש"הורסת כל בדל תרבות" היא חסרת שחר ומרושעת.

בשיחות הפרטיות בינינו הוא נטה להיות פחות נחרץ ממה שעולה במכתב הזה. אבל כשהוא כותב ב"הארץ", זה כמו שאדמו"ר מדבר אל קהל מעריציו. הם מצפים לתוכחה והתפלצות כדי לאושש לעצמם את התמונה החד צדדית, והוא מספק להם את הסחורה הפגומה.

על אף כל זאת, מותר לסלוח ליורם קניוק על מכתב הפרידה הזועם הזה, שמזכיר את נאומי התוכחה "הפוליטרוקים", שעליהם הוא וחבריו הפלמחניקים גיחכו. כי דומה שיש בדבריו המרירים את האכזבה והייאוש שבאים מתוך ההכרה שהגוף דועך ושבסוף נפרדים. זה קשה במיוחד לאנשים כמו קניוק שמבחינה מנטלית נשאר מאד צעיר ותוסס. כשהוא יעזוב אותנו (עד מאה ועשרים) מדינת ישראל תתגעגע לקיטוריו.

דמוקרטיה אנרכית או אנרכיה דמוקרטית

מי שרוצה להבין מהי באמת הסכנה הקיומית האורבת למדינת ישראל צריך לנסוע ברכבת. אלפי סוציומטים מכל גווני הקשת צורחים ללא הפוגה למיקרופונים קטנים. הם משתפים את העולם בכל, לא מסתירים דבר, לא שומרים שום קלף צמוד לחזה. הם לא מביטים זה בזה, לא רואים את הזולת, מסנטימטר, גם אם הזולת יושב מולם או לצידם. אישוניהם נעוצים בחלל, מבטם זגוגי וקולם רם. הם מרוכזים בשיח הסלולרי האישי – כמו רוב אזרחי העולם הדיגיטלי, אבל עם מגברי ענק תרבותיים וללא קוד צנעת הפרט. הם מתלהבים ומתאכזבים, קונים ומוכרים, מתחברים ומתנתקים,

מתייעצים ומייעצים, שמחים וזועפים. ולרוב סתם מקשקשים – משתפים זה את זה בחוויות של שום-כלום. "מה קורה אחי", "היי מאמי, כבר קמת?", "יורם, אני כבר בנתניה". מתערטלים בפרהסיה, ללא דיסקרטיות, ללא התחשבות, ללא רגישות, ללא איפוק. וכשלא צורחים, שקועים בהקשבה זומבית לצרחות המוסיקליות שמהדהדות באוזניות הלבנות של האיפונים הצבעוניים, עם נעליים על המושבים.

ישראל היא דמוקרטיה-אנרכית או אנרכיה-דמוקרטית שאין בה זולת, גם לא מבוכה או אי-נעימות. לכן אין בה שקט ושלווה אלא בעיקר רעש, מתח וחוסר אמון. אלה שלא נעים להם ממשוהו או ממישהו מתבקשים לאכול-תחת וללכת קיבינימט. והם באמת בסוף ילכו. בהתחלה הם ירדו מהקרונות ויסתגרו בבועות פרטיות, ואחר כך הם ירדו מהמדינה ויעברו לארצות קצת יותר מכבדות ומנומסות. הם יהיו מיטב בנינו ובנותינו – מיעוט מצומק של ישראלים מהדגם הישן, שסובלים בשקט והולכים ונחנקים. כי בסופו של

דבר ההתנהגות הסלולרית של רוב הישראלים היא מראה של מדינה שלוחת
רסן, שכופה על המיעוט השקט וההגון חיים בלתי נסבלים.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 752, 18.6.2012.

בין ספרד לגרמניה

אז מי ינצח הפעם ביורו? לכאורה הכול אפשרי. הפערים בין המדינות מצטמצמים וטורניר מרוכז, שבא אחרי עונת כדורגל מתישה, נוטה להוליד מעידות והצלחות מפתיעות. התחזית קשה מעוד סיבה מעניינת, שמגיעה לאו דווקא מאגף הספורט אלא מאגף התרבות. להלן הסבר קצר:

ה-DNA התרבותי של החברה האירופאית מורכב משלושה יסודות עיקריים: הגרמני, הלטיני והסלאבי. משפחת התרבות הגרמנית כוללת בתוכה את גרמניה, אוסטריה, אנגליה והסקנדינביות. המשפחה הלטינית חובקת את איטליה, צרפת, ספרד ופורטוגל. האחיות הסלאביות הן רוסיה, אוקראינה, פולין, צ'כיה ושכנותיהן המזרח אירופאיות. בהערה מוסגרת נציין שישנן ארצות שהשיוך "המשפחתי" שלהן קצת יותר מטושטש, בהיותן קטנות ויושבות על קווי תפר תרבותיים. כך למשל, הולנד, בלגיה, שוויץ וקרואטיה (תורכיה, יוון וכל שאר היוגוסלביות-לשעבר צבועות בצבע הבלקני-ים-תיכוני, שלו אפיונים משל עצמו).

לכל אחת מהמשפחות הללו יש מעין קוד גנרי, המתבטא במסורת היסטורית, בסולם ערכים, חשיבה ואסתטיקה, בדגשים חינוכיים ובסגנון היחסים הבינאישיים. אצל הגרמנים הדגש הוא על סדר וארגון, משמעת, דיוק, עבודה קשה, חוסן נפשי ופיזי, ריסון ותחרותיות אישית. הלטינים מדגישים את האסתטיקה, היצירתיות, הרגשיות הספונטנית והשיתופיות הפמיליארית. אם הגרמני הוא "המדען שעובד עם הראש" הלטיני הוא "האמן שעובד עם הלב" (הכול כמובן בהכללה גסה ומעט סטריאוטיפית). ומה עם הסלאבי? הסלאבי הוא בעיקר רומנטיקן נלהב. לפעמים הוא מדען ולפעמים אמן, ובדרך כלל הוא קצת מזה וקצת מזה - כלומר פרטצ'ניק.

מי שמתבונן בסגנונות המשחק של מעצמות הכדורגל האירופאיות יכול להבחין בהד "הגנטי" הזה. אפשר לשיר כולנו יחד: ספרד משחקת כדורגל אסתטי, איטליה כדורגל שרמנטי, הולנד כדורגל אלגנטי, גרמניה כדורגל סיסטמתי, אנגליה כדורגל טקטי, צרפת כדורגל אתלטי ורוסיה ואוקראינה כדורגל פוסט-סובייטי. אבל עכשיו ברצינות: שתי הנבחרות המובילות, המייצגות היום את שתי המשפחות התרבותיות המובילות, הן ספרד וגרמניה. הראשונה משחקת כדורגל וירטואוזי, יפה לעין, יצירתית מאד, או כמו שהפרשנים אומרים "ספקטקולארי". השניה משחקת כדורגל ממושמע, חזק, מהיר, עם כושר גופני עילאי.

הנבחרות הסלאביות, ששיחקו בטורניר הזה כדורגל מהיר וטכני (אות להתקדמותן החברתית בעקבות נפילת הקומוניזם), כשלו גם הפעם בזמן אמת, בעיקר בגלל תרבות הפרטץ' (למשל, מגן ששכח לחזור להגנה). גם העובדה שאין בהן שחקנים מהגרים פועלת לרעתן. אגב, רוסיה מתחילה להיות מדינת הגירה והדבר משתקף בשיפור שחל בעיקר בכדורסל שלה (כזכור, הכוכב שניצח להם את האליפות היה שחקן אפרו-אמריקאי בשם ג'יי אר הולדן).

הולנד היא "טווינרית" תרבותית וספורטיבית. הסגנון שלה נע בין הפיזיות הגרמנית לאסתטיקה הלטינית ולכן הכדורגל ההולנדי יודע עליות ומורדות. היא שיפרה את הכדורגל הגרמני, השיטתי והממושמע, באמצעות מהגרים אפרו-אמריקאים (בעיקר מסורינאם) שהביאו איתם הרפתקנות, שמחת חיים ואתלטיות, אבל לא מספיק יציבות. אגב, צרפת אימצה זה מכבר את המודל הרב-תרבותי של נבחרת הולנד (רייקרד, חוליט ואחרים הזכורים לטוב) וזה מה שהקיץ אותה בעשורים האחרונים למעמד של מעצמת כדורגל.

הקושי לחזות את המנצחת באליפות הזאת גדול, לא רק משום שההיסטוריה מראה שהניצחונות החברתיים מגיעים פעם "מהראש" ופעם "מהלב", אלא גם משום שבעקבות תהליך האיחוד האירופאי, סגנונות תרבותיים, ובכלל זה סגנונות בספורט, מתחילים להתמזג. הנה כי כן, ספרד לא רק יצירתית אלא גם שיטתית וממושמת. היא מצליחה משום שהיא השכילה להתבסס על הזן הקטלוני, המשלב כדורגל שכונתי סוחף עם הדייקנות ההולנדית (בהשראת יוהן קרויף הגדול) ומשמעת הצווארון הלבן ממדריד. מנגד, המאמן הגרמני השרמנטי והלא מכופתר (נתפס מחטט באף), דוחף

את חניכיו למחוזות הדריבל האינדיווידואלי, ברוח הגלובליזציה. המיזוג האירופאי בין הסגנונות הקוטביים הוא בין השאר תולדה של תהליכים דמוגרפיים. הנה כי כן, הנבחרת הגרמנית כוללת חלוץ ממוצא ספרדי, מגן ממוצא אפריקאי וקשר יצירתי ממוצא טורקי. ביורו הקודם המנהיג של נבחרת ספרד היה לא אחר ממתאזרח ברזילאי (הקשר האחורי מרקוס סנה).

אגב, המיזוג האירופאי הוא אחת הסיבות לכך שביורו הזה לאוהדי הכדורגל החיצוניים (אלה שלא מיוצגים באמצעות נבחרות לאומיות) קשה מאוד לבחור צד. גרמניה, למשל, כבר לא מייצגת את "הכדורגל המגעיל" (שמשמש בעיקר בפזיות), ולעומת זאת פורטוגל הקטנה והחביבה מונהגת על ידי כוכב-על שנוי במחלוקת המעורר רגשות אהבה-שנאה.

התזה הסוציולוגית אודות הכדורגל עשויה להסביר בעקיפין מדוע אנחנו הישראלים נכשלים פעם אחר פעם בהגעה לטורנירים הגדולים.

כידוע, ישראל היא כור היתוך המשלב בין תרבות של יוצאי אסיה-אפריקה לבין תרבות של יוצאי מזרח אירופה. וכאשר ממזגים בין סאטלה לפרטץ' – זה מה שיוצא....

נתפלצה נתפלץ

לפני ימים אחדים קיבלתי טלפון מעוד תחקירנית אהבלה של כלי תקשורת מרכזי. רצתה שאגיד משהו סוציולוגי על פרשת אולמרט. אמרתי שאין לי שום דבר חשוב לומר בנושא. הצעתי כתחליף לדון בספורט הלאומי – התפלצות. לתדהמתי היא לא הכירה כלל את המילה הזו. לרגע הרהרתי שזה לא רק בגלל שהבורות חדרה לכל פינה, אלא גם בגלל שבני גילה לא מתרגשים מ"מצבנו הלאומי" ולא נהנים כמו ההורים שלהם מחפירות.

למען האמת, כבר התכוננתי להופעת אורח בפסטיבל התקשורת האביבי "פרשת אולמרט – משבר המנהיגות והשחיתות", אבל בית המשפט הפתיע את כולם וההצגה קיבלה תפנית בעלילה. המאשימים הפכו לנאשמים והפרשנים נאלצו להפוך דיסק.

כיצד הגענו עד הלום? על זה יש לנו תמיד תשובות מוכנות, רק שקודם צריך להגדיר לנו את ה"הלום" ואז נתחיל לפרשן. "ההלום" הזה באמת משתנה חליפות בהתאם לנסיבות ולצרכי התקשורת. אז אם קודם נערכנו להתפלץ על אולמרט נתפלץ עכשיו יחדיו בכיף על הפרקליטות ומחר על וועדת פלסנר, ומחרתיים על ביבי ושרה ואיבט ליברמן, ואחרי מחרתיים על יונתן הקטן שטיפס על העץ. באמת אפשר להשתגע מהשובב הזה ולהתפלץ.

אין ספק שלפרשנים מכל הסוגים והמינים יש תפקיד טקסי בפסטיבלי ההתפלצות, ובתור שחקן פעיל בתיאטרון המתפלצים-הנודדים, אני מודה שהתפקיד הזה הוא לפעמים די פתטי. הוא פתטי לא רק משום שהפרשנות תפורה לנסיבות, אלא גם משום שקשה לחרוץ דעה על נושאים מורכבים. האמת, כמה שניסיתי לא הצלחתי לגבש דעה מוצקה על פרשת אולמרט.

בישראל יש כל כך הרבה "חכמים לאחור" ו"פרשנים בדיעבד" שיודעים להסביר למה זה קרה לנו. זה תמיד נשמע משכנע וחכם, אבל מתחשק להגיד

להם: אפוא הייתם קודם? בשיעורי הפסיכולוגיה-החברתית אני נהנה לספר לתלמידים שלי על התופעה המכונה ("I knew it all along" (Hindsight Bias) כי בישראל היא מוכחת כמעט בכל יום. הכוונה לנטייה של בני אדם לתפוש אירועים כיותר צפויים מכפי שהם היו במציאות. במלים אחרות, קל לראות בדיעבד את שרשרת הנסיבות שהובילו לתוצאה מסוימת - גם כשהתוצאה הזאת מובנת לכאורה מאליה.

כך או אחרת, הן האירועים שתופסים כאן כותרות כל שני וחמישי והן גל הפרשנויות שנלווה להם, כמו רעם אחרי ברק, לא כאלה חשובים כפי שהתקשורת מנסה לשדר לנו. ראשונטורס, הולילנד, אנא עארף, מחר נשכח הכל ונשנן מושגים מעורפלים חדשים. אם יש משהו שאני די בטוח בו, זה שלרוב הישראלים פרשת אולמרט מזיזה כמו המשבר הכלכלי ביוון. בעצם המשבר ביוון מזיז יותר כי חופשת הקיץ כבר בפתח וכדאי לנצל את ההזדמנות. נטוס לרודוס או כרתים נשב בטברנה על שפת הים, עם בירה ביד, ונתפלץ בכיף על משהו חדש, שלא ממש מעניין אותנו.

אלון גל זקוק לקואצ'ר

לפני הרבה שנים, לא זוכר כמה, רואינתי על ידי כתב, לא זוכר מי, על מקומו והשפעתו של דודו טופז על התרבות הישראלית. טופז היה אז בשיא הפופולאריות. אני זוכר היטב שאמרתי לכתב: "האיש הזה במסלול של התרסקות". הוא הרים גבה. עוד אני זוכר שציינתי שיש נקודה במרחב התקשורתי שאסור לסלבריטאי לחצות. זאת נקודת האדנות. משלב מסוים הסלב מתחיל להאמין שהדמות התקשורתית שלו היא דמותו גם בחיים, הוא מפתח אגו מנופח, חמדנות וחסוניות מדומה. מכאן הדרך למדרון קצרה. לא מזמן, כשראיתי את אלון גל לובש את גלימת הפסיכולוג ומנחה משדר מיוחד, פופוליסטי ומניפולטיבי, בנושא דעות קדומות וסטריאוטיפים בתחום העדתי, חשבתי לעצמי: הבחור עומד לחצות את נקודת האדנות.

עכשיו דומני שהוא חצה את הנקודה הזאת. לא במקרה הוא הוזמן היום "לשיחת נזיפה" אצל דב גילהר בערוץ 10. גילהר תמה האם אין ניגוד אינטרסים בין תפקיד הקואצ'ר הלאומי לבין פריזנטור של פרסומות. גל התחפר ונראה הרבה פחות נחוש ובטוח בעצמו מכפי שהוא נראה עם המטופלים הטלוויזיוניים שלו. לטענתו (השקרית בעליל) הוא אינו מרוויח מהקמפיין הזה. משום מה הוא לא נשאל על ניגוד האינטרסים בין קמפיין המעורר צריכה לבין דמותו כמרפא של מחלת האוברדרפט.

חודשים ספורים לפני שטופז נתפס והתאבד, יצא לי להופיע איתו בתוכנית נידחת בטלוויזיה. איתנו באולפן היו גם צביקה פיק ואודי אנג'ל נשיא וראייתי. לא תאמינו במה עסקה התוכנית: בעמותות ציבוריות למען מטרות

חברתיות נעלות (אני הוזמנתי לנתח את התופעה). טופז הגיע על תקן צדיק שמעודד אנשים לתרום.

אלון גל נתפש עד היום בציבור כ"צדיק" שעוזר לזוגות אומללים לשקם יחסים ולסתום חורים בארנק. אני מאד מקווה שהוא לא יגמור כמו דודו טופז.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 762, 23.7.2012.

הם מחוץ לכל הקטגוריות

יש גנבים טיפשים שיורים באדם שנקלע בדרכם בזמן שוד. יש רמאים חולניים שמעלימים אנשים וראיות בשל תאוות בצע. יש אנסים מוטרפי יצרים שחונקים למוות את קורבנותיהם. יש מאפיונרים שמחסלים מתחרים ומרחיבים טריטוריות עברייניות. יש משוגעים רדופי שדים שמשתיקים אויבים מדומים. יש חמומי מוח שהורגים מתוך סערת רגשות גדולה מהחיים. יש נקמנים חסרי מנוח ועכבות שרוצחים בשביל חשבונות אישיים, ויש מחבלים מתאבדים... שנמצאים מחוץ לכל הקטגוריות הללו. וגרועים מהם שולחיהם והערכים שהם מייצגים.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 762, 23.7.2012.

חגיגת קוראים

במעמד מרשים בראשות מרנן ורבנן, גדולי, צדיקי ומאורי הדור שליט"א, נערך אמש, מתוך שמחה של מצווה, הטקס המרכזי לכבודה של תורה, לאמור: חגיגת סיום הש"ס המרכזית במחזור ה-12 מסדר לימוד ה"דף היומי". השתתפו כ-15,000 המוני בחורים ואברכים דרוכים ונרגשים, וכן נציגות מרשימה של המנהיגות החרדית.

תזכורת: "הדף היומי" הוא שמה של יוזמה שהגה הרב מאיר שפירא מלובלין ב-1923, בכינוס של תנועת אגודת ישראל בפולין. הוא הציע שתלמידי ישיבות וכוללים ילמדו בכל יום דף אחד מסך כל מסכתות התלמוד הבבלי (סה"כ 2,711 דפים). היוזמה הפכה נפוצה בקרב עשרות אלפי יהודים אורתודוקסים, וכיום פועלים אלפי שיעורים יומיים על הדף היומי. עם השנים, הוקמו ארגונים רבים במטרה להפיץ את לימוד הדף היומי. מאז ראשיתו בפולין בכל שבע וחצי שנים חוגגים מחזור חדש, וכך היה השבוע.

חשוב לסייג ולציין שבפועל רק בחורי ישיבה ואברכים מעטים לומדים דף יומי על פי המתווה של הרב שפירא, והלימוד מיועד בעיקר "לבצלי בתים", כלומר לאנשי עמל שמתייגעים בפרנסתם. בני הישיבות לומדים דפים בודדים בכל שנה והדבר חורה מאד למקצת מהרבנים שמתריעים על כך שבתום תקופת הלימוד בישיבה הבחורים אולי למדנים מאד אך בקיאים הרבה פחות.

גם אני הקטן הייתי במוזמנים לאירוע החשוב בירושלים, ולא זו בלבד אלא שחברי החסיד ר' חיים קליגה, איש יקר שידו בכל, סידר לי מקום בשורות המכובדים, מול הבמה – ובלשון עמנו: VIP. דומני שבכל הקהל הקדוש הזה רק אנוכי וראש עיריית ירושלים היינו החילונים היחידים.

המעמד כולו התנהל באווירה של אחדות השורות, בסימן של יחד שבטי ישראל – וגר חסיד עם ליטאי, אדמו"ר עם גדול בתורה, אף שצריך לציין בצער שספרדים, תלמידים ורבנים כאחד, לא היו במוזמנים. הם קיימו אירוע נפרד וחגיגי משלהם באצטדיון טדי. גם נשים לא הגיעו מסיבות ידועות. אגב, האירוע היה בעל אופי חסידי יותר מאשר ליטאי הן בשל זהות המארגנים והן משום שערב קודם התקיים ב"יד אליהו" סיום הש"ס של ארגון "דירשו" (קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה) שהוא מטבעו אירוע הרבה יותר ליטאי.

התכונה לקראת המעמד האדיר לכבודה של תורה הורגשה ברחובות עיר הקודש, כאשר זמן רב לפני השעה היעודה לפתיחת ההתכנסות עשו דרכם רבבות חוגגים, על מדיהם המגוונים, ברחובות המובילים לעבר מתחם הכינוס במעלות דפנה (ליד שיח' ג'רח). כמו עיני ראיתי אנשים שהגיעו מתוך תקווה להשיג כרטיס ברגע האחרון ולבי נחמץ, שאני, שאיני בין הלומדים, זכיתי, והם לא.

האירוע, שהצריך היערכות לוגיסטית מורכבת, אורגן למופת ו"דפק" כמו מבצע צבאי. גדרות מתחמות, משאיות מים להשקיית הצמאים, בתי שימוש ניידים, יציעים מדורגים (מקצתם 26 קומות), כסאות פלסטיק, מסכי ענק, תפאורה, זרקורים, חדר אחמ"ים, מערך תקשורת מתקדם, צלמים מיומנים, מאבטחים ושומרים קשוחים, שהקפידו על הסדר ועוד ועוד. על גב הבמה המרכזית, עצומת הממדים, נבנה קיר מעוצב בגובה מרשים ומעליו הוצגו לאורך כל האירוע, שנמשך כארבע שעות (קצת ארוך מדי), מסרים באמצעים אלקטרוניים. מי אמר שהחרדים שקועים בעבר?

מיקום הישיבה של כל אחד מגדולי הדור על בימת הכבוד תוכנן בקפידה. מהתבוננות למדתי שעיקרון המוניטין הוא זה: ככל שהשורה נמוכה יותר במדרג וככל שהמיקום בתוך השורה קרוב יותר למרכז – כך עולה החשיבות בסדר ההיררכיה הרבנית. אפשר לדמיין איזה לחצים היו סביב העניין הזה.

בשעה 21:00 הופיעו מאורי ישראל. בזה אחר זה עלו הגאונים והאדמו"רים על בימת הכבוד. בין היתר נראו: כ"ק אדמו"רים מבעלזא, ערלוי, סערט ויז'ניץ, רחמיסטריווקא, סדיגורא, לעלוב, מודז'יץ, באיאן, דאראג, פינסק קרלין, זוועהל ובוסטון, ומרנן הרבנים הגאונים: רבי שמואל אויערבאך ר"י מעלות התורה, רבי ברוך מרדכי אזרחי ר"י עטרת ישראל, רבי יצחק

שיינר ר"י קמניץ, רבי מרדכי גרוס גאב"ד חניכי הישיבות, רבי עזריאל אויערבאך, רבי לייב מינצברג רבם של קהילת המתמידים, שליט"א.

רגע השיא היה עת הוכרז על כניסתם של גדולי וצדיקי הדור, ארזי הלבנון ואדירי התורה. ובמלים פשוטות: הבכירים ביותר. אלה היו מרן הגאון רבי אהרן לייב שטיינמן שליט"א (מי שנחשב ליורשו של הרב אלישיב, מנהיג החברה החרדית, שנפטר לפני שבועיים), כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א (שמבסס את מעמדו כאדמו"ר מוביל ופורץ דרך) ופוסק הדור הגאון שמואל הלוי ב"ר יוסף צבי וואזנר שליט"א (נחשב לפוסק החסידי החשוב ביותר כיום).

הקהל עמד על רגליו ביראת כבוד וחרדת קודש, נרגש כדרך. אצל חילוני כמוני התופעה הזאת מעוררת רגשות מעורבים. מצד אחד פליאה על ממדי התמימות וחלחלה מפולחן האישיות. מצד שני קנאה: שהרי אצלם הכבוד מסמכות ובכלל לא פס מהעולם והוא אינו מופנה לכל מיני דוגמניות-על צעירות אלא לאנשי רוח עתירי ידע ובאים-בימים (רוב הגדולים עברו את גיל 90).

אז מה היה לנו בערב? היה מנחה - יו"ר אגודת ישראל בירושלים, הרב מאיר פרוש, שהפיק, פתח וניהל את האירוע (ראוי לכנותו ר"ב - רב בולדוזר), היו דרשות (רובן בעברית בהיגוי אשכנזי-גלותי, מיעוטן ביידיש), היו תפילות, היו ברכות (גם של נציגי הגדולים שנבצר מהם להגיע לאירוע ובראשם הגאון רבי חיים קנייבסקי, הגאון רבי גרשון אדלשטיין, האדמו"ר מגור והאדמו"ר מצאנז), היתה תזמורת (שמקצתה נגנים חילוניים, כולל גיטריסט שנתן בראש) ומקהלה מעולה שהנעימה לנו שירי חסידים (עם ילד-זמר שלוקח בהליכה את כוכב נולד) ורמקולים שלא היו מביישים הופעת רוק בפארק הירקון. היה גם סרט תדמית קצת סכריני על סנדלר שלומד גמרא באישון הלילה, ובסוף היו ריקודים. את זה הכי אהבתי. לרקוד שכם אל שכם עם 15,000 אלף איש - חוויה חוויה! במיוחד עברה בי צמרמורת כאשר בהדרגה גם הרבנים הקשישים על הבמה קמו בזה אחר זה ורקדו איתנו. שמחה גדולה הלילה.

קראתי בעיתונות החרדית שיותר משלוש מאות אלף איש עקבו אחר מהלך הערב, שהועבר בשידור ישיר בלמעלה מ-1000 מוקדים ברחבי הארץ ובמדינות רבות בחו"ל. קהילות רבות קיימו במקביל את חגיגת סיום הש"ס,

תוך כדי מעקב וצפיה על מהלך האירוע. שידור חי של המעמד הועבר באתרים חרדיים (מעניין כמה צפו בו דרך מדיום זה).

בלי לפגוע מהשמחה ומההתרשמות הטובה וההנאה הגדולה, אציין רק שני דברים שצרמו לי: ראשית, שכמנהגו הרע, הקהל החרדי לא שמר על ניקיון המרחב הציבורי. לראות אנשים לוקחים כוס חד פעמית, סיגריה או עיתונים (שחולקו בחינם) ואחר כך משליכים על הרצפה, מכעיס מאד. אם החולצה הלבנה יכולה להיות נקיה למשעי גם אדמת הקודש מסביב יכולה להיות ללא רבב.

שנית, נבצר מבינתי להבין כיצד כמעט כל לומדי הגמרא מרבים לטעות ולהחליף ברשלנות בין זכר לנקבה – וזה כולל, רחמנא לצלן גם את גדולי הדור. אם רב חשוב וגאון אומר "שתי דפים" הוא מקלקל את שפת הקודש.

לסיום, לא צריך להיות אדם דתי כדי להתרשם עמוקות מטקסי סיום הש"ס. אפשר ללמוד ולהעריך את השותפות שמגשרת על פני המחלוקות (בתוך המגזר החרדי המשוסע), המשמעת העצמית של רוב הקהל והנימוס כלפי מורים ומלמדים. מעל לכל, קשה שלא להתפעל מחברה החוגגת כאיש אחד מפעל של תלמוד והגות המוני. אני תוהה מתי אנחנו, החילונים, נזכה שגם אצלנו הלימוד (כל סוגי הלימוד) יעמוד בראש סולם העדיפויות והיוקרה. מתי אנחנו נקיים עצרות המוניות שמציינות מפעל אינטלקטואלי. באותה מידה לא יזיק שהחרדים יוסיפו לדף הגמרא היומי, כמה שורות על פיזיקה, מתמטיקה, היסטוריה, אמנות ועוד כמה תלמודי תורה מודרניים ומדעיים.

הלהט"בים משחררים את כולנו

האם מצעד הגאווה בירושלים, שציין בשבוע שעבר עשור לקיומו, משיג את מטרתו? על כך מותר להתווכח. אבל הויכוח סביב הלגיטימיות המוסרית של אזרחים לצעוד בחוצות בירתם ושל זכויות הלהט"בים באופן כללי הוא בלתי לגיטימי לחלוטין. כי על זכויות יסוד אין מקום לויכוח במדינה נאורה. אנשים השוללים את זכותו של אדם בוגר להגדיר את זהותו, לבחור לו בן או בת זוג כראות עיניו/ה ולממש את תשוקתו/ה ואהבתו/ה מתוך הסכמה הדדית, שוללים את זכותו לחיים דמוקרטיים-חופשיים.

רבים נוטים לראות את הפולמוס סביב הלהט"בים במונחים צרים מאד. צמצומה של הסוגיה לתחום ההתנהגות המינית הוא ביטוי לשטחיות ולקוצר ראייה. למעשה, מי שמבקש להצר את גבולות הלהט"בים מבקש להצר את גבולות הדמוקרטיה. הגבלת הלהט"ביות, על כל היבטיה, שלילתה הממוסדת וגינויה הפומבי, הם ביטוי לפולשנות דורסנית של החברה לחיי היחיד, לאי-שוויון צורם, לכפייה אלימה, לפחדים אי-רציונאליים, ומעל לכל לעיוורון שיסודו בבורות וכסילות.

המוסכמה הרווחת היא שמאבקם של הלהט"בים באפליה ובדעות קדומות נועד להביא לשחרורם כיחידים וכקולקטיב. למעשה המאבק הזה משחרר את כולנו – הומואים, לסביות, טרנסג'נדרים, ביסקסואליים וסטרייטים כאחד – ומשפר את איכות חיינו, במספר מובנים:

א. הגיוון והפלורליזם הם המינרלים של התרבות הדמוקרטית. לא בכדי, אפשר למצוא מתאם ישיר בין הרמה החומרית והאינטלקטואלית (מדע, אמנות, השכלה) של מדינה לבין מידת הפתיחות בתוכה כלפי התנהגות מגדרית ככלל והתנהגות להט"בית בפרט. הכלכלנים משתמשים במדד הקוקה-קולה או המקדונלד כמוניטור לרמת הגלובליזציה. הגיע הזמן

להשתמש במדד זכויות הלהט"בים כמדד מדויק, יעיל ומוסרי יותר של התהליך הזה, שמוביל את העולם לתקופה פלורליסטית חדשה.

ב. הסובלנות כלפי הלהט"ביות היא חלק מהרחבת הסובלנות כלפי מנעד רחב של התנהגויות מגדריות. היא מרככת את ההבחנה המסורתית הבינארית (הדיכוטומית) בין נורמות גבריות לנורמות נשיות. זו הבחנה שעמדה בתשתית הדיכווי ההיסטורי שגזרו גברים על נשים. במיוחד היא תורמת למאבק הפמיניסטי, שכן אפלייתם של לסביות, הומוסקסואלים וטרנסג'נדרים היא שלוחה של העריצות הגברית שלא נותנת מרחב מחיה לגווני הביניים. באותה מידה, הלגיטימציה ללהט"ביות משתלבת בעקיפין ובמישרין במגמה המבורכת לעודד נשים להתנהג באופן "גברי" יותר (בתחום המקצועי, המשפחתי, הפוליטי, המיני ועוד) ולעודד גברים להתחבר ל"נשיות" שלהם. ההשפעות הללו ניכרות במיוחד בדור הצעיר. היום, יותר מאי פעם, קשה להבחין במבט ראשון מי סטרייט ומי להט"ב. זאת, משום שהתנהגויות רבות שנחשבו בעבר ל"הומואיות" או "לסביות" כבר אינן מקוטלגות ככאלה. מבחינה סוציולוגית אפשר לקבוע שהתרבות המערבית כולה הופכת בהדרגה לתרבות "טרנסג'נדרית" (במובן של טשטוש הזהויות המגדריות), כחלק מתהליך האבולוציה הדמוקרטית.

ג. חדירתה של ההתנהגות הלהט"בית ללב התרבות הפופולארית מסייעת להפחתת המינון הגבוה מדי של "הסטוטוסטרון התרבותי" – חממת ההורמון הגברי שעודדה אלימות והולידה מאבקי אגו הרסניים ומלחמות מיותרות. דומה שלא אגזים אם אטען שהשלום בינינו לבין שכנינו יגיע כאשר הן היהודים והן המוסלמים ישתחררו מדעות קדומות חשוכות ביחס לנשים וללהט"בים. אגב, אנחנו (בעיקר היהודים החילונים) התקדמנו מאד בתחום הזה. למרבה הצער, בקרב חלק גדול מהחברות המוסלמיות לא רק שלא היתה התקדמות אלא שהיתה נסיגה.

ד. כשגבר מתאהב בגבר וכשאישה מתאהבת באישה – כמות האהבה בעולם גדלה. הוא הדין באהבות בין מגדרי הביניים (טרנסים מכל הסוגים והמינים שאינם נענים לדגם הבינארי של "נקבה מוחלטת" או "זכר מוחלט"). מדוע להחניק פוטנציאל אהבה של כעשירית (ואולי יותר) מאוכלוסיית העולם? כשהם מתאהבים כולנו מתעשרים וחיים בסביבה הרמונית, שלוהה ומאושרת יותר.

ה. ההנאה מסקס, כמו ההנאה מאוכל או מצחוק, היא מהמתנות הברוכות שהעניק לנו האל. אם שני אנשים רוצים ליהנות ממין משותף בהסכמה, תהא אשר תהא נטייתם וסגנונם, מדוע למנוע זאת מהם? הפעילות המינית של המיעוט הלהט"בי לא גוזלת מאום מהרוב הסטרייטי. לכן איסורה הוא ביטוי של אנוכיות ושל שלטון דורסני. בעבר מנענו מעצמנו לשוחח בפתיחות על מיניות, מנענו מעצמנו להגיע לסיפוק מיני, מנענו מעצמנו לקיים יחסים בטוחים, מנענו מעצמנו להעשיר את ידיעתנו והבנתנו המינית, וגינינו אוננות במרחב הפרטי. מנענו ומנענו ומנענו, כמו אדם אנורקטי שמונע מעצמו מזון וגוזר על עצמו כליה. אז אם הרשנו לעצמנו להשתחרר מחלק גדול מכבלי החנק המיניים הגיע הזמן להשתחרר גם מהחניקה של הלהט"בים. זכותו של כל בן אנוש לממש את תשוקותיו וצרכיו האינטימיים בגבולות אי הפגיעה בזולת. ואגב, טועה מי שתופס את מיניותם של בני אדם באופן דו-קטגורי: סטרייטים מכאן ולהט"בים משם. בפועל, המין האנושי פרוס על פני רצף של התנהגויות מיניות, ובמובן זה כולנו סטרייטים וכולנו להט"בים (במינונים משתנים).

ו. צבא השמרנים, שמצר את צעדי הלהט"בים, מפיץ את הבדיה שהם תורמים לירידה בפריון ומביאים כליה על המין האנושי. נתעלם לרגע מהסברה, המתקבלת על הדעת, שלהטב"יות היא נטייה גנטית, ובשל שיעורה היציב באוכלוסיה לא אמורה לשנות את הסטטוס-קוו בתחום הפריון (הירידה בפריון בעולם המערבי נובעת מסיבות אחרות לגמרי). צחוק הגורל שההליטימציה ללהט"ביות דווקא מגדילה את הפריון הממוצע, שכן היא מאפשרת לזוגות חד-מינים או רב-מיניים להוליד ולגדל ילדים – דבר שבעבר היה בלתי אפשרי.

לסיכום, שחרור המדוכא משחרר גם את המדכא והרתיעה מהלהט"בים היא רתיעה מסובלנות, פתיחות ושינוי. הלהט"בים, שצועדים בגאווה, משחררים את כולנו מחרדות-ילדותיות, משדים-בארונות ומדעות-קדומות שאבד עליהן הכלח.

אופנת הבנות שלוש

שמתם לב לאופנת הנשים האחרונה של חגורות גבוהות? לפתע רואים עלמות מבוגרות הולכות עם חצאיות שמתחילות הרבה מעל למותן, קרוב לחזה, בסגנון לבוש של ילדות בנות שלוש. מחר אולי נגלה שסינרים של תינוקות הפכו לצווארונים טרנדיים. מהיכן זה הגיע? קשה לומר. מן הסתם יש בזה קצת רטרו (מזכיר את "גזרת הנסיכה") וקצת השפעה היפסטריית וחנונית – מה שמכונה גיק-שיק. ואולי זה עוד ביטוי לדור שמסרב להתבגר ומחצין סימני ילדות, כגון טון דיבור מאנפף-מתפנק ושפת הנישוקי-חיבוקי. לעניות דעתי זה לא מחמיא לגוף ומאד משמין. אבל למי אכפת. אתמול עפנו על מכנס נמוך עם קרעים שעולים הון והיום גזרת השלוך היא Turnoff. מגוונים בסבבה, ומה שנראה בעבר הקרוב מגוחך וארכאי הופך לפתע להיפ מהמם. הכל מותנה במה שמכונה בסוציולוגיה "הגדרת הסיטואציה", כלומר המציאות היא מה שאנשים מגדירים לעצמם. אין ספק שבימינו שינויי המוסכמות מפתיעים מתמיד, ולמרות שאופנות יכולות להיות מוזרות משהו הן עושות לי "המשך יום נפלא".

מדינה של "יזמי אוכל"

תוכניות האוכל מתרבות לאחרונה, כפטריות ברוטב השף, ונוצר הרושם שישראל הופכת למעצמה קולינרית. אבל המציאות האמיתית רחוקה מאד מזו הוירטואלית. ישראל בהחלט הלכה כברת דרך מאז עידן הלכניה והלחם האחיד. החנויות הפרטיות, השווקים והסופרמרקטים גדושים היום בחומרי גלם ומוצרי מדף מקומיים ומיובאים, בהיקף המתקרב לזה של הארצות המובילות. שיעור בתי הקפה בישראל הוא מהגבוהים בעולם, והחתונות נעשו מסיבות האבסה המוניות, שבהן השאלה על טיב המתאבנים נעשית חשובה מהשאלה "מה לבשה הכלה". אבל מי שיגרד את קליפת הדאווין יגלה שלרוב הישראלים יש טעם מאוד לא אנין ושהם נכונים לשלם הון עתק עבור זבל קולינרי שנמכר בעטיפות חו"ליות מזויפות. הישראלי הוא עדיין ביסודו נובו-ריש, שאפשר למכור לו סושי ברוטב חריימ'ה על תקן פיוז'ן מהמם.

תל אביב, בירת הקולינריה הישראלית, מלאה וגדושה בבתי אוכל מסוגים שונים, שמציעים בעיקר תדמית. רבים מהם ממחזרים את אותן מנות נדושות וחסרות השראה, ומשווקים יותר אווירה ועיצוב פלצני מאשר מזון בריא, פשוט, טעים וזול. אלה בעיקר מקומות של "יזמי אוכל", לא של בשלנים אמיתיים. מרבית האוכל הטעים מוגש עדיין בדירות שיכון של "מאמות" מזקינות. ילדיהן לא למדו לבשל ואת מלאכת שטיפת הכלים הם מעדיפים להעביר למהגרים סודניים. אז נכון שפה ושם אפשר למצוא הבלחה קולינרית שווה. אבל כמעט תמיד זה יקר מדי, זמני מדי.

כיוון שהכל אקראי ומניפולטיבי, וכיוון שאין קשר בין מחיר הארוחה לאיכותה – הסיכוי לאכזבה גבוה מהסיכוי להנאה. קצת עצוב להיווכח פעם אחר פעם, שהישראלים הם לקוחות גרועים ולכן הפסדו-שפים ממשיכים להאכיל אותנו ולקשים (סליחה, נודל'ס מוקפצים בסגנון אינדונזי).

למישהו כאן יש תשובות בשבילי?

כמה קרובים האיראנים לנקודת האל-חזור? האם אחרי האל-חזור "הלך עלינו"? מה נסגר עם הסנקציות הבינלאומיות – מונעות את פיתוח הפצצה או לא? לאירופה אכפת או לא מאיראן אטומית, ומה בדעתה לעשות בנדון? רוסיה בעד או נגד איראן, בעדינו או נגדינו? מה התפקיד של תורכיה, סוריה, מצרים, לבנון, החמס והחיזבאללה בכל הסמטוחה הזאת? האם תקיפה באיראן היא בכלל אופציה מבחינת האמריקאים, ואם כן, באילו תנאים? עד כמה אחמדינ'ג'אד וחבריו להנהגה שרוטים באמת? עד כמה הם שונאים אותנו וזוממים לכלותנו? לאיזה צורך בדיוק הם בונים את הפצצה שלהם ולמה שווה להם להתעמת עם כל העולם ואשתו ולהרוס לעצמם את הכלכלה? מי הם האנשים בחלונות הגבוהים אצלנו שקובעים בסוף אם לתקוף את איראן? באיזו פרוצדורה בדיוק זה נעשה ובאילו בקרות? האם לפני התקיפה נקבל רמזים כדי להביע עמדה ו/או להתכונן לבאות? למה ביבי, ברק וחבריהם להנהגה מפטפטים בתקשורת ומפיצים כל מיני רמיזות ונתונים מפחידים? האם זה כדי להזהיר את האיראנים, להכין לעצמם אליבי, או להכשיר את דעת הקהל הישראלית לקטסטרופה? האם יתכן שהדיבורים והרמיזות הם חלק מטקטיקת מלחמה מתוחכמת באיראנים? האם הם מתייעצים גם עם אנשים מחוץ למערכת הממסדית שמבינים בביטחון ובנושאים משיקים? עד כמה התקשורת מעודכנת בהחלטות סודיות ביותר? עד כמה מותר לה להתערב בהחלטות ביטחוניות הנוגעות לקיומה של המדינה? למה היא תוקפת את ביבי דווקא עכשיו, ועל מה בדיוק? האם מאחורי המתקפה התקשורתית מסתתרים מניעים פוליטיים, שנאה אישית לראש הממשלה או מאבקי רייטינג? האם באמת אפשר לסמוך על זגזגנים והפכפכים כמו ביבי וברק שיגיעו להחלטה הנכונה? למה צריך שר לביטחון העורף? למה חלק מראשי המודיעין ומערכת הביטחון

יוצאים בגלוי נגד ההחלטה לתקוף? מה הם יודעים שאנחנו לא? מה באמת חשוב הרמטכ"ל? האם מותר לקחת החלטה כזו הרת גורל, ללא דיון ציבורי מסודר? אולי בתנאים הקיימים אי אפשר ואפילו אסור לקיים דיון כזה? האם דת שהולידה פיגועי התאבדות, יכולה להוליד גם הפצצת התאבדות (בכחינת, תמות נפשי עם ישראלים)? מה בדיוק ההבדל בין פקיסטן אטומית (שאותה אף אחד לא הפציץ וגם לא הזהיר) לאיראן אטומית, הרי בן לאדן חי בפקיסטן? האם יש לנו אמצעים לחסל את הפצצה האיראנית במבצע צבאי אחד? מה יקרה אם הוא לא יצליח? מה יקרה אם יתברר בסוף שהאיראנים לא היו קרובים לפצצה גרעינית, כמו שהתברר שלסדאם חוסין לא היה נשק כימי? כיצד יגיב השמאל הישראלי? כיצד יגיב הימין? האם תפרוץ כאן מלחמת אזרחים, שתקבל רוח גבית מגלי המחאות האחרונים? למה האמריקאים לא מתנדבים לעשות בשבילנו את המלאכה, ואולי כן? אם האמריקאים יפציצו, איראן לא תנקום גם בנו? כיצד בדיוק היא יכולה לנקום בנו או בהם? כיצד תגיב דעת הקהל האמריקאית/ אירופאית/ כלל-עולמית להתלקחות של עימות אלים בין איראן לארה"ב ו/או לישראל? ומה יעשו הסינים? האם יש לנו טכנולוגיה אפקטיבית ליירוט טילים בכלל ומאיראן בפרט? אם יפלו עלינו טילים, מאיזה סוג הם יהיו, כמה נספוג ומי ישגר אותם? האם הצבא והעורף ערוכים כראוי למלחמה כוללת? למה הורסים לנו את חופשת הקיץ? היכן יותר מסוכן לגור היום בישראל, בצפון, בדרום או בתל אביב? המסכות שצה"ל חילק באמת עובדות, או עובדות עלינו? האם אנשים שיעזבו את הארץ לקראת/ אחרי ההפצצה (שלהם או שלנו) ייחשבו אצלנו לבוגדים? מה כל הסיפור המבהיל הזה עושה לדימוי של מדינת ישראל כמקום מגורים נעים ובטוח וכיצד זה ישפיע על המוטיבציה של האוכלוסיה המשכילה והמבוססת להגר מכאן? מה אזרחים טובים צריכים לעשות עכשיו, וכיצד אפשר לתרום במשהו או להיערך למשהו? האם הקדוש-ברוך-הוא מתכנן לנו עוד פרק בסדרת ההישרדות "עברנו את פרעה נעבור גם את זה"?

מי שבאמת יודע את התשובות לשאלות הללו, ולעוד הרבה אחרות, מטרידות לא פחות – מתבקש להשמיע קול ואולי דווקא לשתוק.

טקסי השנאה

אין ראש ממשלה בתולדות המדינה שלא עורר אנטגוניזם, אבל מאז מלחמת יום כיפור חלה בישראל אינפלציה ברמת השנאה לפוליטיקאים בכלל, ולראש הממשלה בפרט. כל כך הרבה סקרים אוששו את העובדה המצערת הזאת, שמטילה צל כבד על היכולת למשול ולהנהיג בישראל. גרף השנאה הוא למעשה קו במגמת עלייה בשיפוע משתנה, שכן יש תקופות שבהן האיבה לראשי המדינה מתעצמת. אין ספק שאנחנו בתקופה כזאת. היא מזכירה את השנאה של השמאל לממשלת בגין ושרון ושל הימין לממשלת רבין ופרס.

מדוע זה קורה? מהמון סיבות, שקשה לפרטן במאמר קצר. נזכיר רק את משבר הדיוור והמחירים המופקעים, החרדה הביטחונית וכמובן האיבה לעשירים הזוחחים ולקפיטליזם הציני, שביבי מזוהה איתו יותר מכל מנהיג אחר.

ויש כמובן גם את השמאל הקיצוני, שלא מצליח להתרומם כבר הרבה שנים, ומפנה את התסכול שלו כלפי קבלן הקולות המצליח והרהוט ביותר של הימין. תוסיפו את האופי היהודי המעצבן של חוסר שביעות רצון כרוני, גם כשהמצב לא ממש במיץ של הזבל. סבתא שלי, עליה השלום, היתה אומרת: "הם תמיד רוצים עודף."

השנאה לביבי משקפת בעיניי יותר מכל את תרבות ההתלהמות והקישט, ואת השטחיות התהומית המאפיינת את השיח הפוליטי בארץ. זו תרבות שבה הכול אישי, תדמיתי, קלישאי ורגשי. כי יותר מששונאים את ביבי על מה שעשה או לא עשה, שונאים את הדמות שהוא מקרין. התקשורת אינה מרבה לספק לציבור נתונים השוואתיים מהימנים (היסטוריים ובינלאומיים), שיאפשרו למדוד הישגים וכישלונות בכלים רציונאליים ואובייקטיביים. זאת, הן משום שהיא עצלה מטבעה, והן משום שהיא יודעת שממילא זה

לא מעניין את רוב הישראלים. למה להפריע להם לקטר, לייצץ ולשנוא, במיוחד בעידן שבו המלחמה התקשורתית על רייטינג תובעת מינונים הולכים וגדלים של רכילות ורוע. התקשורת מאשימה את ביבי בקריסתה. למעשה היא צריכה להגיד לו תודה רבה על כך שהוא מספק בעקביות זרדים למדורת הריאליטי-פוליטיק. ותודה מיוחדת לשורדת הקשוחה מ"אי המתים" – שרה נתניהו.

לדעתי, הרקורד המעשי של ביבי כולל כישלונות קולוסאליים, שרק בגינם היה עליו להתפטר (השריפה בכרמל, קריסת מערכת החינוך וההשכלה הגבוהה, הזיגזגים הקואליציוניים, זריית חרדה ורפיון סביב המשבר עם איראן ועוד) לצד הישגים מרשימים בקנה מידה בינלאומי (צמיחה כלכלית בעידן של שפל עולמי, פתיחת שוק הסלולה, בלימת הטרור, הרחבת תשתית התחבורה ועוד).

אין ספק שביבי, קצת כמו פרס בגירסה הקודמת שלו, מקרין חוסר אנושיות ולכן גם לא מעורר אמפטיה. הוא נונשלנט טפלוני שמשדר – אתם תלכלכו כמה שאתם רוצים ואני אמשך להיבחר. את רוב אנשי התקשורת זה מטריף והם לא ינוחו ולא ישקטו עד שהוא יעוף להם מהעיניים. הבעייה שגם אחרי שהוא יתאדה הם ימשיכו במסע השיסוי כלפי ראש הממשלה הבא, עד שמוסד המנהיגות יגיע לנקודת משבר כזאת, שאיש לא ירצה להתמודד כאן על כלום.

ביבי איננו כולו רע או כולו טוב. יש לו יתרונות וחסרונות, ובנסיבות הקיימות דומני שהוא מנהל סביר. הבעיה אינה ביבי, או מי שלא יבוא אחריו, אלא השיטה. והשיטה איננה רק מתכונת הבחירה, שאבד עליה הכלח, אלא המנהג הישראלי הנפסד להאשים תמיד רק את הזולת, ובעיקר את הפוליטיקאים שהפכו לשק חבטות קרוע. כל מה שמשתבש לנו בחיים האישיים נתפס כקלקול במערכת וכעוול משווע של המדינה.

החברה הישראלית תעלה על מסלול דמוקרטי יותר כאשר כל אחד מאיתנו יתחיל לשאול את עצמו ביושר: "במה אני, אני, אני – לא בסדר" כי דמוקרטיה היא שלטון העם, ותיקון החברה יבוא באמצעות תיקון העם ולא באמצעות טקסי וודו קבועים שמעלים על המוקד את מנהיג השבט התורן.

שתלתם פירגונים

חברת פייסבוק שלי פרסמה אתמול בהבלטה תמונת פורטרט חדשה. לצידה צוינו שמות הצלם, המאפרת ומעצבת השיער. "אלוהים אדירים", חשבתי לעצמי, "למה בדיוק היא מצפה?". התשובה לא איחרה להגיע בדמות 300 לייקים ו-60 תגובות, כולן בסגנון "תמונה הורסססת", "יפה לך", "וואוו מאמי, איזו יפה" " אין גבול ליופי האנושי". היא מיהרה להשיב להם, מעולפת: "תודה יקירי! תודה מאוד", "יו, אני נמסה פה בשלולית של עונג המחמאה ומבוכת החשיפה" (כאילו מישהו אחר חשף את תמונתה לציבור...).

שלא תבינו לא נכון, הבחורה הזאת באמת נחמדה ונאה והחברים שלה כנראה מאד נדיבים. אבל אני מודה שלמקרא המתיקות הזאת, אני נע וזע על כיסאי בחוסר נוחות. התחשק לי לשאול אותה: מה היה קורה אילו מישהו מחברייך היה כותב לך בכנות: "תמונה נחמדה, אבל קצת צניעות לא תזיק". ומה היה קורה אם מישהו היה מעיר למגיבים: "נא לא להיסחף". למען האמת אני יודע את התשובות לשאלות הללו, ולכן כבר ערוך ומוכן למתקפת dislike חריפה במיוחד עלי.

"כוכב נולד", שחגגה השבוע עשור, היא תוכנית חביבה שמעניקה רגעים של תהילה, גם אם מלאכותית, דביקה ונמתחת משהו, לצעירים מכל קצות הארץ. בניגוד ל"אח הגדול" הנבזית, שבה הניצחון לא קשור לאיזו מעלה אנושית נשגבת (בדרך כלל בדיוק להיפך), ב"כוכב נולד" נדרשים כישורים מיוחדים ותהליך של למידה והתמדה. פה ושם אני נותן הצצה שבועית במסך, נהנה לחזות באישיותו החמה של צביקה הדר, בעיבודים המוסיקליים המעניינים ובמתח של הדרדקים, שלוקחים את הדרמה המנופחת ברצינות תהומית. נעים גם לפגוש בלחנים וותיקים מפנתיאון הזמר העברי, שמהווה שריד אחרון להסכמה וגאווה לאומית.

עם זאת, אני מודה ש"כוכב נולד" גם קצת מעציבה ומעצבנת אותי. כי היא ממחישה בצורה נוקבת, בכל אחד משידוריה, את אובדן מוסד הביקורת ואת הסגידה החדשה למולך המחמאות. שופטי התוכנית, כמו שופטים בתוכניות דומות, מתחרים ביניהם על שלושה דברים: על עוצמת ההתפעמות מהמתחרים, על מגוון הביטויים המפרגנים, ועל טשטוש אמירות פחות חיוביות (כלומר אמירת אמת) במתק שפתיים וברמיזות מתנצלות.

בעצם כולם יודעים שהם לא ממש "שופטים" אלא "שופטים" – מקהלה מוזמנת ומתוזמנת של ליקוקים וגוזמאות. אני לא מאשים אותם. אין להם ברירה, בשל המוניטין והשכר, ובעיקר כי בישראל היום, ממש כמו באירופה ובמיוחד בארה"ב, ביקורת גלויה, גם עניינית ובונה, היא תוקפנות, אכזריות וחוסר טקט. היא "לא כיף" ועלולה להביא את המבוקר לבכי ואת המבקר לליניץ' תקשורתי. ומי שלא משתפך במחמאות חסרות פרופורציה הוא משבית שמחה ואנטי חברתי.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 773, 13.9.2012.

קופירייטר של הצבריות

בפרק הסיכום של ספרי "הצבר - דיוקן" מוזכרים רק שני שמות של פלמ"חניקים: חיים גורי וחיים חפר. מדוע? כי חשיבותם לעיצוב התרבות הצברית בישראל היתה גדולה אפילו מזו של יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח.

יש קופירייטרים של פרסום ויש קופירייטרים של תרבות שלמה. חיים חפר, שנפטר השבוע, היה הקופירייטר הגדול ביותר של התרבות הצברית - הוא וחברו דן בן אמוץ.

אבל בעוד שבן אמוץ השאיר אחריו גם טעם רע, חפר מבטא, לפחות בעיני, את קסם הישראליות - ישראליות חמה ותמימה אבל לא סתומה. עיין אחת דומעת והשניה קורצת.

לפני מספר שנים יצא לי להשתתף בסרט תיעודי על חיים חפר. המפיק שאל אותי: "מי לדעתך היורש של חפר בתרבות הישראלית היום?". "אין לו יורש", השבתי, "כי הוא באמת גאון יחיד במינו, וגם כי ישראל השתנתה. אבל יש משורר ופזמונאי צעיר שבכל זאת קצת מזכיר לי את חפר - לפחות בהומור השנון, באמפטיה האנושית, ובחוש הנפלא למלים ולקצב: קובי אוז". חיים חפר הסכים עם האבחנה שלי, והסרט זימן מפגש בין השניים.

לא מזמן נפגשתי עם אוז בתוכנית טלוויזיה. "איך הולך" שאלתינו. "לא משהו" הוא השיב לי, "אנשים אוהבים היום את הרדוד". אז מסתבר שלחיים חפר אין בעצם יורש ואפילו לא חצי יורש. ולא בגלל שאין כישרונות באופק. פשוט כי אין יותר קהל. ואין יותר ישראליות חמה ותמימה, אלא בעיקר סתומה.

אנחנו נפרדים היום מחיים חפר הגדול, וכל פרידה כזאת, מקופירייטר תרבותי, היא גם פרידה ממה שהיינו.

מעריב בערבו

לפני שמונה שנים, בעידן שקדם לספירת הפייסבוק, הזמין אותי אמנון דנקנר, אז עורך מעריב, למשרדו. "עוז", הוא אמר לי בחיוך, "כמי שמכיר את החברה הישראלית, מה היית ממליץ לי לעשות כדי לחלץ את מעריב מהדשדוש המתמשך". זכורה לי היטב תשובתי: "סגור את העיתון כמה שיותר מהר והחלף אותו בפורמט אינטרנטי חדשני ותוסס". דנקנר חיך חיוך רחב וענה: "אתה לגמרי צודק, רק שאין לי סיכוי לשכנע את הבוסים שלי שזה הדבר הנכון". כל השאר היסטוריה. צריך לציין שמעריב הקים כבר בשנת 2000 אתר חדשות בשם Online, שבעבור ארבע שנים שודרג ל-nrg. כלומר, בחלונות הגבוהים של העיתון הבינו כבר אז שהאינטרנט הוא המדיום הבא. מה שהם לא תפסו, כמו רבים אחרים, שאי אפשר לעשות "חצי לוויה" ו"חצי היריון". לא זו בלבד שמעריב לא ביטל את הפורמט המודפס שהעיק על צווארו, אלא שהוא החמיץ הזדמנות פז לפרוץ קדימה ולהתחרות ביריביו, באמצעות ניצול יצירתי ואמיץ של המהפכה הדיגיטלית. Ynet, פורטל החדשות של ידיעות אחרונות והמתחרה העיקרי של nrg, כבר פתח פער גדול, שלא נסגר עד היום, הן בתחום התוכן והן ברמת העיצוב והממשק.

מעריב המשיך איכשהו לחרחר עוד מספר שנים, בעיקר באמצעות החיאה מלאכותית, לאמור: שינויים קוסמטיים בפורמט העיתון ותכנון, פיטורים חלקיים, קיצוצי משכורות ותנאי שכר אחרים, חיקויים פתטיים של עיתונים מתחרים, החלפת בעלות ועוד. ובינתיים, הידיעות על גסיסתה של העיתונות המודפסת המשיכו לזרום מכל העולם ולהתפרסם, בין השאר בכמה של מעריב עצמו.

נשאלת השאלה, היכן היו כל העיתונאים החכמים (ויש רבים כאלה במעריב)? הכיזד לא חדר לתודעתם שהם עובדים בספינת קיטור טובעת ושמוטב לעבור לספינה אחרת או להקים חדשה, עם מנוע ממוחשב, מוקדם

ככל האפשר? השאלה הזאת מתחדדת על רקע העובדה שרבים מהם היו מודעים למהלכים הבלתי מוסריים שנעשו בארגון שמעסיק אותם (ובעצם בכל העיתונות המודפסת). למשל, העסקת מתלמידים ותחקירנים בתנאי רעב והרעה מחפירה של תנאי ההעסקה של הוותיקים.

יש כאלה שמסבירים את הישארותם בעיתון בטענה כי פעלו בשם עיקרון מוסרי, כלומר נמנעו מלתת יד לחיסול ענף העיתונות, שכה נחוץ לתרבות הדמוקרטית. בשנים האחרונות נוסף לנימוק הזה אחד חדש: "לא רצינו לתת לביכי את התענוג לראות את העיתונות נהרסת". הנימוקים הללו לא משכנעים, משום שמי שחפץ בעיתונות בריאה ומשגשגת חייב לקרוא את מפת הרווחות העולמית ולקדם צמיחה של מערכת תקשורתית חלופית (דיגיטלית), שבין כך כבר החלה להתהוות ולדחוק את רגלי הוותיקה. לכן באופן די פרדוכסלי דווקא אלה שהחזיקו בקרנות בית הדפוס, פגעו בענף העיתונות ובעצמם, גם אם לא במתכוון.

נימוק אחר הוא הנימוק הכלכלי-פרסונאלי. מעריב העסיק עובדים מסורים במשך שנים רבות. הם היו מושקעים כספית ורגשית בעיתון. יתרה מזו, רבים מהם בגיל מתקדם, שבו קשה להחליף מקום עבודה, שלא לדבר על מקצוע. הם נאלצו לשמור על מטה-לחמם ולדחות את הקץ ככל האפשר. קשה שלא להסכים עם הנימוק הזה, בסייג אחד: אם המפעל אינו רווחי במשך זמן כה רב, ובכל זאת ממשיך לפעול תחת הפסדים, זה מעורר סימני שאלה קשים ומעלה את החשד, שמעריב החליף בעלות לא משיקולים כלכליים ענייניים ובוודאי לא משיקולים ערכיים טהורים, אלא ממניעים מניפולטיביים של בעלי ממון. לכן, היה על עובדי מעריב לדרוש מזמן בדק בית, למחות בפומבי, או לקום וללכת, גם במחיר אישי כבד. העובדה שמעריב לא רק קורס, אלא שכספי הפנסיה והפיצויים של עובדיו בסכנה, לא צריכה להפתיע איש. שהרי מי שמוכן לעבוד תחת בוסים "מאפיונרים" (העיתונאי המוכשר קלמן ליבסקינד אמר בראיון עם קרן נויבך שהוא לא ראה איש מהנהלת העיתון בשנה האחרונה), שלא יתפלא ששודדים גם אותו בסוף.

אבל כדי להבין מדוע עיתונאים חכמים ומשכילים עצמו עניינים והדחיקו את חומרת מצבם במשך זמן כה רב, צריך גם להכיר את טבע האדם והחברה. ההסבר טמון במה שמכונה בלשון הסוציולוגיה "היתרון היחסי

של הסטטוס קוו". זה עיקרון אוניברסאלי שאומר: אנשים נרתעים מלבצע שינוי בחייהם, לא בגלל שהם אינם קולטים שמצבם רע, אלא משום שהם התרגלו אליו (הוא מוכר להם) ובעיקר חוששים שהשינוי הנדרש – שתוצאותיו תמיד נסתרות – עלול להחמיר עוד יותר את מצבם. באנגלית אומרים: better the devil you know than the devil you don't.

איבוד מקום עבודה זו חוויה קשה ומטלטלת. נאחל לעובדי מעריב מכל הלב התאוששות אישית מהירה והתחלה חדשה ומוצלחת. ולנו, הצרכנים, נאחל צמיחה בריאה וטובה של תקשורת אלטרנטיבית, שמותאמת יותר לעולם הגלובלי והדיגיטאלי.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 775, 24.9.2012.

שבט הזולה

מסיבת חצי ירח באי פנגאן. אלפי מסטולים מאלכוהול וקנאביס נדחקים בקרחנה קטנה בלב הג'ונגל, עם תפאורה פסבדו-קמאית. מתנועעים כאחוזי עווית להלמות הדי גי'. הם מאומנים מילדות: "עודד אמר להרים ידיים! עודד אמר לקפוץ קדימה!" שבט הזולו והזולה, באקסטזה הגלובלית – מראה מוזר, מצחיק ומטריד כאחד. אני מדלג ממקום למקום בתוך הקהל הדחוס, מנסה לתפוס זוויות צילום טובות. רוב המצחי-קולים הם צעירים וצעירות מישראל והעברית בכל פינה. עד לכאן נסעתם, אח ואחות שלי – בשביל אום טראח בום טראח, ותמונה לחברים בפייסבוק? בחור אנגלי תקע בי מבט של – מה זקן כמוך עושה כאן? בסוף הוא לא התאפק ושאל: "מהיכן אתה?". "ישראל" השבתי. "עוד אחד?! הוא סינן בייאוש. כשכבר נסחפתי עם מנטרת-הטכנו והתחלתי להרגיש כאחד מהשבט, גחן אלי לפתע צעיר חייכן עם בקבוק בירה וצעק לי באוזן: "פרופסור אלמוג, גם אתה?! עם ישראל חי – בתאילנד.

מְסִיָּה אַכְבֵּר

לפני מספר ימים, לאחר שהדי הסופר-קלאסיקו הספרדי שקעו, שלח לי חבר קטע יוטיוב משובב נפש. שומעים בו "אימאם" הפוצח בשירה נפלאה. הוא דיבר על קרבות, ניצחונות וכיבושים אדירים, אבל דבריו לא היה מפחידים בכלל, אלא משעשעים באופן מענג ביותר. זה נשמע בערך כך (בתרגום חופשי, ולמרבה הצער ללא הטונים נלווים):

"רונלדו יטיר מת'ל טיארט אלטורנאדו"! - רונלדו עף כמו מטוס הטורנדו!
 "פ'אנא אלקאטלוני פא'נא ליו וחדו וחדו" - אני הקטלוני, אני ליאו ואין בלתי.

"הואא מסי ג'לאד אלג'לאדין שרארת אלרג'נטיין" - זהו מסי עם השוט המצליף באחרים, ניצוץ ארגנטינה!

"ליאו ליאו פי אלמקאן, הוא חאכם אלזמאן, הוא אלסולטאן פי האדא אלרהאן" - ליאו ליאו במקום הנכון, הוא מושל בעת הזאת, הוא הסולטאן בהתערבות הזאת!

"ליאו ליאו ליאו, אוסטור יא סטאר, אלקורא עלא אליסאר" - ליאו ליאו ליאו, אלוהים שמור עלינו מכל רע, הכדור בפניה השמאלית של השער!
 "הוא מג'נינהום, הוא מכאוופהום" - הוא משגע אותם, הוא מפחיד אותם!
 "ד'לאל אלקלאל, ג'מאל כל אלג'מאל - ענוג מכל העינוגים, יפעת כל היפעות!"

"שאי אכביר יא עומרי" - חיים שלי, אתה כביר!!!

"רונלדו אלפתאק מין ג'דיד יומזע אלשיבאק" - רונלדו הקטלני שוב קורע את הרשת!

“האת פוננוק יא רונלדו איקשף ג'וננוק” – חשוף את האומנות שלך רונלדו, חשוף את שיגעונותיך.

“האד'א אלפן עליק איג'נין”. האומנות שלך מטריפה אותנו!

המשורר העממי הזה (קצת בנוסח הגשש החיוור וזוהיר בהלול), הוא לא אימאם ישן מטעם האיסלאם, אלא אימאם חדש מטעם אמונה אדירה מכל האמונות: אמונת הכדורגל הגלובלי. והיא תוביל בסוף, יחד עם האינטרנט והפמיניזם, את האביב הערבי האמיתי. אינשאללה (إن شاء الله)

אגב, מי שחפץ לשמוע תפילות הודיה נוספות לליאו מסי, “נס הזמן הזה” (“מועג'זת האדא אלעסר”), מוזמן להאזין לשדרן הספורט הגדול מאל-ג'זירה, עיסאם שואלי – عصام الشوالي איפה הוא ואיפה זוהר בהלול שלנו. ואיזה כיף זה שהערבים בצד שלך.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 781, 15.10.2012.

מי באמת שולט בחיינו?

ישראל הפכה בשנים האחרונות למדינה של פסטיבלים. פסטיבלים וסקנדלים, שגם הם סוג של פסטיבלים. הבחירות הם לא יותר מעוד פסטיבל – פסטיבל הישרדות פוליטית שבו כל אזרח מקבל פתק אחד במקום חמישה אס.אם.אסים. הלואי שזה היה אס.אם.אסים, כי אז לפחות היינו מתקדמים במשהו.

האם מחאת הקיץ הוא תוליד את האביב האזרחי של ישראל, כפי שהבטיחו לנו כלי התקשורת? תרשו לי לגחך. בישראל, ואולי בכל מקום בעולם, כולם חוזרים בסוף לעמדות המוצא. באופן עקרוני הבוחרים יותר סוציומטים מהנבחרים שלהם.

ראש הממשלה הבא יהיה השורד האחרון בסדרת ה-VIP הזאת, והבחירה בו ובשבט סביבו תהיה, כרגיל, על בסיס רגשי, כלומר עד כמה האישיות שלו/ה דוחה או קוסמת לאנשים. לייק או דיסלייק – זאת השאלה. עד ל"הכרעה הגורלית" צפויות לנו מן הסתם כל מיני בריתות, בגידות וחזרות מאי המתים – אולמרט, דרעי, ציפי לבני ועוד "הפתעות" מעצבנות. אגב, מה עם דויד לוי? אם כבר מקומבקים, תביאו מישהו בסטייל. מתגעגעים אליך דויד.

אחרי כל כך הרבה מערכות בחירות, ספק אם מישהו יכול לשלוף איזה שפן מהכובע. לא מהצבא, לא מהכלכלה, לא מהחינוך והמדע, והיום אפילו לא מהתקשורת הפופולרית. הרי שלי יחימוביץ' קפצה מהדמות של "ארץ נהדרת" ישר לראשות העבודה, ויאיר לפיד החליף במטה קסם את כסא המראיין בכסא המרואיין. אל תתפלאו אם בראש הקמפיין של קדימה יעמוד יובל המבולבל. בעצם הכפיל שלו כבר שם....

מעניין היה לעשות תרגיל סוציולוגי: לבקש מכל אחד מהאזרחים לכתוב את מצע החלומות שלו/ה. להערכתי 99% מבעלי זכות הבחירה לא מסוגלים בכלל לנסח מצע כזה. לא בגלל קשיי התבטאות, אלא פשוט משום שלרוב הציבור אין פתרונות, ברמה שמעבר לסימאות ולקלישאות הנדושות שכולם משננים כמו תוכים.

למעלה מזה, אני משער שאם נערוך השוואה בין המכנה המשותף האידיאולוגי-פוליטי הרחב של רוב הבוחרים לבין המכנה המשותף של המפלגות הגדולות (ששואבות אליהן את רוב המנדטים) – נגלה שיש חפיפה כמעט מלאה. כי על רוב הדברים החשובים רובנו מסכימים. אז למה בחירות? כי הגיע עת הפסטיבל, והתקשורת כבר מיוחמת.

כל בר דעת יודע היכן באמת מתקבלות ההכרעות הגורליות של חיינו. לא בממשלה ובכנסת ואפילו לא בישראל. הן מתקבלות במשרדי גוגל, פייסבוק, אפל ועוד כמה דיקטטורות טכנולוגיות, שבהן האזרח לא מקבל זכות בחירה וגם לא זכות שאלה. אפילו זכות בסיסית לקבוע את מספר חברי הפייסבוק שלנו אנחנו לא מקבלים.

בת-מצווה מאממת

המודעה שלהלן, שהתפרסמה באתר "גרופון", היא בעיני תמצית מזוככת של השפל המוסרי שאליו התדרדרה החברה הישראלית:

"נסיכה ל-24 שעות! יום חלומי לבת מצווה הכולל ספר מקצועי צמוד + מאפרת + סטייליסטית + צלם סטילס + וידאו + אלבום תמונות (בוק) מפואר, אלבום ברכות, הגדלת תמונה והדפסתה על קאפה בגודל חצי גיליון – ב-1,988 ש"ח בלבד במקום 4,000 ש"ח. פעם ההכנות לבת מצווה סבבו סביב האולם, האוכל והמוזמנים. היום, בעידן ה'בת מצווה', היום המיוחד הזה סובב כולו סביב החוגגת הצעירה. הגרופון של היום מקנה לכם אפשרות לשדרג את בת המצווה של הקטנה, ולהעניק לה יום מלכותי במיוחד שכולל צילום ב-2 לוקיישנים שונים!"

אז לפני שאתם מתלוננים על מורים, בתי ספר ויוקר מחיה, תשאלו את עצמכם עד כמה אתם משתפים פעולה – בעקיפין או במישרין, במעשה או בשתיקה – בפולחן הנתעב הזה ודומיו, שמשתקף גם במסרים מז'אנר ה-"מאממת!!!", המתפרסמים בפייסבוק מדי יום.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 783, 22.10.2012. המאמר סוקר בתוכניתו של גבי גזית.

תואר אקדמי במכירת חיסול

יום אחד השקר הזה יתפוצץ לכולנו בפנים: השקר המוסכם ש"ההשכלה-הגבוהה" באמת גבוהה. אני מוכן להודות בפומבי במה שרוב הקולגות שלי מדחיקים: אנחנו כבר מזמן לא מעניקים השכלה, אלא בעיקר מוכרים תארים – תארים "במכירת חיסול". אולי לא ידעתם, אבל אפשר היום בנקל לקבל תואר ראשון, ובמידה מסוימת גם שני, בלי להיכנס יום אחד לספריה, בלי לקרוא אנגלית, בלי לדעת כללי כתיבה בסיסיים בעברית, ועם נוכחות דלילה עד סמלית בשיעורים (זה נכון בעיקר ל"מדעים הרכים"). כיצד הגענו עד הלום? התשובה מורכבת וארוכה. בינתיים אפשר להזכיר ארבע סיבות חשובות:

א. הקריסה מתחילה כבר בבתי הספר. אנחנו נאלצים לקבל לאוניברסיטאות ולמכללות אלפי בוגרי תיכון ללא ידע בסיסי, עצלים, עילגים, ונטולי סקרנות וחדוות לימוד (כמובן שיש גם יוצאים מן הכלל). כיוון שהזמן קצר והמלאכה מרובה, כולנו נאלצים להנמיך ציפיות ולנסות לסגור פערים לפני שאנחנו מלמדים משהו חדש.

ב. השאיפה (המוצדקת מההיבט הערכי) להפוך את התואר האקדמי להמוני, לצד התחרות הכלכלית הפרועה בין המוסדות להשכלה גבוהה, מורידות את רף הדרישות לשאול תחתיות. כשהסטודנט הופך ללקוח, המטרה היא בעיקר להשביע את רצונו/ה. התהליך הזה קורה בכל העולם בהבדל אחד: ברוב הארצות המובילות "אליטיזם" היא לא מילה גסה. לכן בקצה הפירמידה יש עדיין מוסדות לימוד יוקרתיים שמסננים מועמדים בקפדנות ו"קורעים לתלמידיהם את התחת". בישראל זה כמעט ולא קיים.

ג. קמו לנו מתחרים חזקים – בעיקר מהאגף הדיגיטלי. בעבר, כדי ללמוד נזקקת למורה משכיל ומיומן וכמובן לספרים. היום רוב המידע נגיש

לציבור הרחב בקליק. יש לכך השפעה עצומה על תדמית האקדמיה ועל המוטיבציה להשקיע בפעולות אינטלקטואליות מעשירות, כגון קריאה, שינון ועיבוד-מידע. כאשר שוק ההעתקות ומכירת עבודות-הסמינר פורח בגלוי, גם אין צורך מעשי להתאמץ.

יתר על כן, לאחרונה הופיעו מוסדות לימוד והכשרה פרטיים, שמציעים חלופה לא אקדמית, אבל ממוקדת, מלהיבה ומעשית יותר להכשרה מקצועית. המגמה הזאת רק תלך ותתחזק.

ה. הצעירים בימינו הם באמת "זן אחר" ומערכת ההשכלה, שהתעצבה במאה הקודמת, אינה מותאמת עוד לצרכים ולמאפיינים הייחודיים שלהם. ההרצאה הפרונטאלית משעממת אותם (בצדק) והם מעדיפים לימוד קבלני (על משקל עבודה קבלנית) ואינדיווידואלי על פני "החתמת שעון נוכחות". בלית ברירה הם מרכיבים את מערכת השעות שלהם בעיקר על בסיס שיקולי נוחות, קרי: העדפה למועדים נוחים ול"קורסים בהנחה" (עם מינימום חובות). המגמה הזאת הרסנית, בין השאר משום שהיא הופכת את המרצים המעניינים והאכפתיים (אלה שלא מוכנים להתפשר) לבלתי רלוונטיים. למעלה מזה, בשל עלויות מחיה ופנאי גבוהות, רוב הסטודנטים נאלצים לעבוד שעות רבות בזמן הלימודים ולהשקיע מינימום זמן ואנרגיה בתואר. פעם למדו ועבדו; היום הסדר התהפך: עובדים ולומדים.

השאלה מה יקרה קודם: קריסה של המערכת, שתאלץ את כולם לבנות משהו חדש ובריא, או שינויים מאולתרים "תוך כדי תנועה". אני מהמר על האפשרות הראשונה. "המניה" שנקראת "תואר אקדמי" תתרוסק בעתיד, הלא רחוק והמשבר יצוף במלוא חומרתו. ובינתיים, בכל שנה חדשה, הבאסה בלב רק גדלה.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 783, 22.10.2012. המאמר סוקר בתוכניתו של גבי גזית.

האמת שלי והאמת שלו

לפני שנה צלצלה כתבת של עיתון נפוץ ומכובד וביקשה לראיין אותי על תופעה חברתית כלשהי. הראיון הטלפוני ארך כשעה. בסיומו ביקשתי שתשלח לי את הטקסט במייל, שאראה מה היא רשמה מפי. כצפוי, הטקסט הגיע מג'וברש. גיהצתי פה, קיפלתי שם, ושלחתי לה במיילי. היא השיבה בSMS: "אני ממהרת ואין לי אינטרנט. שלח בעצמך את הראיון הערוך למערכת העיתון". נותרתי פעור-פה ועצבני. "עד כאן", השבתי לה, "אחרי שהקדשתי ממיטב זמני לשיחה ולעריכה, הבקשה שלך מוגזמת וחצופה". "טוב", היא השיבה, "אז לא נפרסם את הראיון". מכתב תלונה ששלחתי לעורכת הממונה התקבל באדישות מוחלטת. מאז, בכל פעם שמתקשר כתבת/ת של העיתון ההוא, אני משיב: "אני לא משתף אתכם פעולה". כך עברה שנה, עד שבעיתון החליטו לישר את ההדורים. עורכת בכירה שלחה לי מייל של פיוס. להלן קטעים מתוכו:

"אני מצטערת אם יצאת נפגע מהאינטראקציה".

"השתכנעתי שההתנהלות של הכתבת אולי לא הייתה הכי מקצועית בעולם".

"אין סיבה שאירוע אחד, צורם ככל שיהיה, יקרין על היתר".

"עם תחושות אי אפשר להתווכח, ואני משוכנעת שהכעס שלך עלינו הוא אותנטי".

"אם זה בסדר, והפרשה מאחורינו, נשמח לראיין אותך לכתבה שצריכה להתפרסם מחר. מחכה לשמוע ממך".

היקום הישראלי מתפצל היום לשני מחנות. המחנה הראשון מייחס להתנהגות ערך מוסרי, ולכן מסמן עוול ותובע תוכחה ותיקון. הוא לא מסתפק בגבולות המותר/אסור, אלא גם בראוי/לא ראוי.

המחנה "האחר" רואה בכל דבר "מערכת-יחסים" ורגשות סובייקטיביים ("האמת שלי והאמת שלו"), ולכן שואף בעיקר להשיב את המצב לקדמותו, כלומר להרגיע את הרוחות במינימום אי נעימות. הם לא יבינו מה צורם בדברי העורכת ומה חסר בהם.

אלה הן שתי תפישות עולם קוטביות – שתי שפות, שמפלגות היום את החברה שלנו ויוצרות מוקד חיכוך מתמיד.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 785, 29.10.2012.

שפת הפייסבוק

דיגיטציה גלובלית

מי שסבור שהפייסבוק הוא רק טרנד, שיגעון זמני, או צעצוע תקשורתי חדש – טועה בגדול. פייסבוק, כמו גוגל, ג'ימייל, יו-טיוב, ויקיפדיה, פיקסה או אינסטגרם, הוא הרבה יותר משירות אינטרנטי. כשם שהתפתחויות בתחום הספרות, העיתונות-המודפסת, הרדיו והטלוויזיה, שינו את המין האנושי, גם התפתחויות שמתרחשות בתחום האינטרנט מטביעות חותם עמוק על סוג וטיב הקשר בין בני אדם ומשנות דפוסים ומוסכמות עתיקים.

הפייסבוק הוא ללא ספק ציון דרך חשוב בתהליך הדיגיטציה הגלובלית. לא התוכנה לכשעצמה חשובה, אלא העובדה שרשת חברתית הפכה תוך זמן קצר לכלי תקשורת ושיח כה פופולארי. פייסבוק לא היתה מצליחה כל כך, אלמלא ענתה על צרכים אנושיים מאד עמוקים ואלמלא הציעה לאנשים משהו חשוב שלא היה קיים קודם. מהו אותו משהו – או "משו" בשפת הפייסבוק – על כך אנסה להשיב בקצרה להלן.

אסור לנתח את שפת הפייסבוק (מלים וצורות ביטוי) במנותק מהכלי עצמו, שכן השפה הנוצרת בבמה הזאת היא תולדה של דינאמיקה טכנולוגית שמניעה גם דינאמיקה חברתית מעניינת. בשלב זה אנחנו רואים רק את ניצני השינוי, שמולידים גם המון "רעשים" במערכת ואין ספור תהיות וחרדות. אבל, עם הזמן תלך המציאות התקשורתית ותתבהר, ואני משוכנע שנלמד מפגמים וטעויות. אין ספק שאנחנו משלמים ועוד נשלם שכר לימוד גבוה על התנסות לא מבוקרת. זה טבעו של שינוי, בפרט כאשר דברים מתרחשים בקצב כה מהיר, וזו טבעה של חברה דמוקרטית פתוחה. בינתיים

אפשר לקחת פסק זמן ולנסות לבחון בזהירות מה מיוחד בשיח הפייסבוקי ומה הוא עושה לנו בהיבטים הרחבים של התרבות.

אהבתי

הישראלים אינם ידועים כמומחים בפרגון הדדי. אפילו מילה ראויה בעברית לא מצאנו לפעולה המבורכת הזאת. ה"סחתיין" שאימצנו מערבית, ושבו אנו משתמשים היום די במשורה, הוא לא בדיוק ה-Good for You האמריקאי. בכיקורת ושמחה לאיד, לעומת זאת, אנחנו מלכי המלכים.

מבחינה זאת, הפייסבוק הוא כלי חינוכי חשוב, שכן האווירה הכללית בחלל הזה היא של פרגון ומשובים חיוביים. לפני מספר ימים גדלתי בשנה ולמרבה הפתעתי קיבלתי מכול של ברכות פייס-בוקיות, מקצתן ממש מרגשות. לאשתי סיפרתי שמעולם לא קיבלתי כל כך הרבה ברכות ליום הולדתי מכל כך הרבה אנשים שאני לא מכיר. כיוון שהברכה והמלים הטובות תמיד נעימות, ממש לא הפריע לי שהמברך/ת לא מוכר/ת לי. אדרבא, שמחתי לגלות שיש לא מעט אנשים שמפרגנים לי.

מדוע הם עשו זאת? שאלה סוציולוגית ופסיכולוגית מעניינת. אפשר לשער שהם נהנים מהמאמרים שאני מפיץ בפייסבוק. הברכה הזו, כמו משובים אחרים שאני מקבל על פרסומי, היא סוג של עידוד והכרת תודה. אולי מקצתם מחבבים את דמותי מהראיונות בטלוויזיה. אולם מעל לכל, אפשר פשוט להניח שרבים מהמברכים הם אנשים נחמדים וטובי לב - כאלה שנהנים לחייך לזולת, לעודדו ולמסור לו נשיקה וחיבוק וירטואליים. בעיני זה שובה לב ומעורר אופטימיות - בעיקר בכל הנוגע לריכוך החספוס והציניות הישראליים המוכרים.

אבל כמובן לא צריך להיסחף. כדי לעדן את הישראלים וכדי להחדיר בהם איפוק ונועם הליכות יידרשו עוד שנים ארוכות של שיח פייסבוקי מפרגן. בינתיים נראה שדווקא הפייסבוק הוא זה שנכנע מפעם לפעם לישירות ולאגרסיביות הישראלית, שמייצרות ברכות משעשעות ומדכאות כאחד, בסגנון הבא (ציטוט): "געגעתי אלייך יא זבלללללללללל מלא זמן לא ראייתי אותך מה צריך שמשו ימות כדי שנראה אחת את השנייה."

אפרופו פרגון וברכות יש לציין עוד נקודה עקרונית: כיוון שפייסבוק יוצר שפה חדשה (מבחינת משמעות המסרים), גם פרגונים וברכות יכולים

להתפרש לעתים בדרך הפוכה מהבעת אמפטיה וידידות. חבר (בפייסבוק וגם "בחיים"), עם גישה קצת יותר צינית וחשדנית משלי לחיים, סיפר לי (ציטוט):

"ביומולדת שלי היה לי איזה חבר שהיחסים בינינו התערערו. זו היתה הדרך שלו מצד אחד לאחל מזל טוב (לצאת ידי חובה ולא להישאר "חייב") ומצד שני לא ליצור קשר ולא להתעמת עם ההתנהגות שלו, שבגינה התערערו היחסים שלנו. יש לי חבר אחר שסתם הזין תאריך מפוברק של יומולדתו – 1.1.1937. זה מדהים איך אנשים באופן אוטומטי איחלו לו בפייסבוק מזל טוב, למרות שזה בכלל לא היומולדת שלו (הוא בוודאי לא יליד שנת 37 ואפילו לא אבא שלו). זה מוכיח שאנשים לא ממש יודעים מה הם כותבים ולמי ולמה הם מאחלים ומה. ובדרך כלל הברכות לא ממש מקוריות, בסגנון "מזל טוב" או "יומולדת שמח" או "הצלחה ואושר בכל". כך שאין שום מימד אישי או באמת ברכה שיוצאת מהלב. זה כאילו עוד מטלה שכתובה ביומן של כל אחד – "לאחל מזל טוב לפלוני". באיזשהו מקום מספר הברכות שאתה מקבל בפייסבוק הופך להיות מדד "אובייקטיבי" פומבי לפופולאריות שלך, שזה בעיני מאד עצוב".

לדעתי הבחור מעט מגזים בספקנותו, אבל בהחלט יש כאן נקודה מעניינת וחשובה: הפייסבוק מעצים את הפער שהולך ונפער בין השפה למחשבות האמיתיות, או יותר נכון – בין שפת הדיבור לשפת "הדיבור בפייסבוק". במקרים רבים זה לא אותו דבר. ישראל אכן הופכת בהדרגה לחברה יותר צבועה ומניפולטיבית וצריך ללמוד למי ולמה להאמין.

אין ספק שהאיקון like מסמל יותר מכל כפתור אחר את אקלים הפרגון של הפייסבוק. הוא שולח מסר קצר וענייני של אהדה והזדהות. אם הסמיילי של המיילים וה-SMS היה סימן מוסכם חביב שמסמן בעיקר סיום שיח, בפייסבוק ה"לייק" מבטא קוד תרבותי שלם. אינני יודע אם הביטויים הישראלים החדשים "אהבתי" ו"ברכות" מתרגמים את ה-like אבל הם כנראה מתכתבים איתו ומעידים על השפעתו.

נכון שבפייסבוק מתפרסם גם לא מעט מידע מזיק ופוגעני, מכל הסוגים: החל ממסרים מצייקים ומעליבים של ילדים קטנים (שגם בלי הפייסבוק מפיצים אותם) וכלה בקבוצות שיח גזעניות שקוראות, למשל, לחיסולה של מדינת ישראל. אבל נראה לי שמבחינה סטטיסטית הם היוצא מן הכלל

ולא הכלל (כמובן שהטענה הזאת טעונה עדיין הוכחה אמפירית). באופן עקרוני רוב האנשים נמנעים מלכלוך על הזולת באופן פומבי ומעדיפים לרכל ולהשמיץ בפורומים סגורים יותר. החשיפה והתיעוד המידי ברשת, לצד האפשרות שיוקיעו אותך ברבים, מרתיעים וגורמים לגולשים רבים להיזהר בהתבטאויותיהם.

הנה כי כן, יום אחרי שהצטרפתי לפייסבוק שלחה לי חברה חדשה קושיה סוציולוגית. דבריה, שהופיע על ה"wall" שלי, נוסחו בצורה כל כך "פלצנית" (בסגנון הטיפוסי היום הרבים מהסוציולוגים והפסיכולוגים), שלא התאפקתי וכתבתי לה בסגנון צברי דוגרי: "מדוע הגיבריש הזה?". המסכנה נעלבה עד עמקי נשמתה וענתה לי בסטקאטו: "לא כותבים דבר כזה בפייסבוק, אני מנתקת איתך קשר". זה בהחלט לימד אותי לקח חשוב ועשה אותי יותר מעודן מבחינה לשונית וקצת פחות ישיר (לפחות בפייסבוק).

כמובן שצריכים לנתח את ה-like הקצר והחביב במונחים רב ממדיים. לא תמיד הוא מבטא בהכרח חיבה, אהבה או תמיכה. לפעמים הוא סתם ביטוי של "אני כאן", "קראתי", "שימו לב שאני קיים" או "אני מביע עניין מסוים בדברך". אחד הגולשים כתב לי (ציטוט):

"לדעתי, הפייסבוק מעודד פסיביות. אנשים חושבים שברגע שהם מצטרפים לקבוצה (למשל) 'לשחרר את גלעד שליט' או 'תנו לצה"ל לנצח' או 'נגד התעללות בבעלי חיים' הם באמת מקדמים את הרעיון או האידיאולוגיה של הקבוצה. וזה כמובן בולשיט. אין תחליף להפגנות, ליזום פעולות מחאה, פעולות חקיקתיות, תקשורתיות, ציבוריות וכו'. אנשים עושים 'לייק' ואז הולכים לישון בשקט כאילו הם באמת תרמו משהו לחברה".

אכן, לעתים יש משהו קצת מכני ופאסיבי ב-like. המחשה לכך מצאתי בסיפור המשעשע של חבר אחר (ציטוט):

"לפני חצי שנה שכחתי את המטען בבית ונגמרה לי הסוללה של הפלאפון. ביקשתי מאחת הסטודנטיות שתכתוב בפייסבוק אם למישהו באוניברסיטה יש מטען עבורי. היא כתבה סטטוס כזה: 'האם למישהו יש מטען של נוקיה? זה עבור יעקב כהן (שם בדוי)'. תוך כמה דקות התמלא הסטטוס הזה במלא 'לייקים', עד שמישהו כתב בתגובה: 'מה אתם עושים לייק? ראבק, תשיגו לו מטען'".

ובכל זאת, לעתים גם מתוך שלא לשמה בא לשמה, שהרי ה-like יוצר אקלים שיח מסוים ויוצר בכך הרגל חיובי. עצם העובדה שלא קיימת בפייסבוק אופציה של dislike (לא אהבתי) אומרת דרשני. באותה מידה, יש להודות בצער, שהמחשבה החיובית ("Think Positive"), הזהירות הפסיכולוגיסטית שלא לפגוע ברגשות הזולת והמוסכמה שצריך כל הזמן להתמיא, יוצרות אשליה ומקדמות גם צביעות בסגנון אמריקאי. ומה שהכי מטריד הוא שבעולם נטול ביקורת, עם אנשים שלא יודעים ולא מוכנים לבקר ולספוג ביקורת עניינית בפומבי – גם האמת נפגעת, שלא לדבר על תרבות השיפור העצמי וההצטיינות. מי שבא במגע הדוק עם צעירים יודע שבשביל דור ה"לייקים" כל הערה לא מחמיאה נתפסת כמתקפה מרושעת, והערה בונה יכולה לגרום בקלות לפרץ של דמעות והיסטריה.

בית יעקב לעם לוּעז

העובדה שכפתורי השליטה בפייסבוק נקלטו בלשון הדיבור במתכונתם האנגלית ("status", "like", "hide", "wall", "remove", "share") מסמלת את אופיה הגלובלי של פייסבוק. המדיום האלקטרוני מארגן את מגדל בבל הישן ומוביל להיווצרות "אספרנטו" דיגיטלית, שסימניה ניכרים לא רק בנדידה של מלים וביטויים משפה לשפה (בעיקר מאנגלית וספרדית לשפות אחרות) אלא גם בכל מיני שילובים מקוריים, ובעתיד גם בתרגום סימולטני מתוכם שייקח את הפייסבוק לרמה חדשה של בינאום. יש המבכים את מגמת ליעוז העברית, ויש הרואים בה מגמה גלובלית מבורכת, שמסייעת להפוך את תרבויות זרות ורחוקות לנגישות זו לזו.

עצם העובדה שרשת הפייסבוק לא כוללת מחיצות לאומיות ולשוניות, ומאפשרת לכל העולם לשבת באותה במת שיח, היא בבחינת מהפכה. נכון שרשת האינטרנט כולה היא חלל בינלאומי פתוח, אבל ל"אזרחי פייסבוק" יש זהות, ולרוב גם תמונת פנים שהופכת אותם ל"אנשים בשר ודם". המציאות הזאת יוצרת מפגשים מרגשים ומפתיעים, שתורמים להתפתחות עולם יותר דמוקרטי.

לפני מספר חודשים קיבלתי הצעת חברות מבחור ממצרים. אני מקווה שהוא לא שייך למודיעין המצרי, וגם אם כן – אני מפרגן לו ב-like גדול. בהזדמנות אחרת קיבלתי מכתב הוקרה ותמיכה מתושב אמסטרדם שצפה

בראיון איתי בטלוויזיה ההולנדית. למעשה רק ממנו למדתי שהתוכנית שודרה. הפייסבוק איפשר לו למצוא אותי בנקל. כאות הוקרה הכנסתי אותו מייד לרשימת החברים שלי, למרות שהולנדית זה לא בדיוק כוס השוקן שלי.

בתור תצפיתן קדמי של החברה הישראלית, אני נהנה להיכנס מדי פעם לבמות שיח של קבוצות שונות של ישראלים – החל מחרדים ודתיים וכלה ברוסים, דרוזים, אתיופים וערבים. כך גם הגעתי לקבוצות שיח ישראליות מעבר לים (שכמובן מתקשרות ביניהן באנגלית). מי שרוצה להבין כיצד הפייסבוק מסייע להיווצרות "קולוניות" דוברות עברית בחו"ל, מוזמן להיכנס לבמות הללו. הן מעידות על צמצום הפערים בין הארץ לחוץ-לארץ ועל השתנותו של המושג והדימוי "יורד".

משטרת הקיצור

זה כבר אינו בגדר חידוש שהעולם נעשה מהיר יותר וחסר סבלנות, ואיתו גם התקשורת. הכל מתקצר: סרטים, ספרים, מאמרים, וכמובן מסרים אינפורמטיביים ורגשיים מכל הסוגים והמינים. שם המשחק היום הוא תמצות, ענייניות, חסכון בזמן, במקום ובאנרגיה, וכמובן גירוי מהיר שמאפשר לעבור לבא בתור. מדוע זה קורה? כי הטכנולוגיה מאפשרת מהירות ואינך רוצה לפגר אחריה; כי אין זמן ואנרגיה לקלוט, לעכל ולהינות מהכל; כי המצאי רק גדל וזמין והפיתויים מתרבים, ולכן הפתרון הוא לרפרף, כלומר ליהנות קצת מכל העולמות; כי מרוב עבודה ובילוי, מרוב גירוים אתה נותר עייף ומחוסר אנרגיה ומתקשה להשקיע במסרים ארוכים ומורכבים; כי אנחנו יעילים יותר ואם אפשר ליעל ולפשט את השפה, להשיל שכבות מיותרות – מה טוב; כי המחשב מאפשר לנו להעביר מסרים ויזואליים בקלות ובכך לחסוך מלל; כי גידלנו דור שהתרגל למזון מהיר – חומרי ורוחני – וכבר אינו יכול אחרת.

פייסבוק לא רק מאפשר לך להעביר קפסולות של מידע, אלא מחייב ומאמן אותך לעשות כן. זאת, באמצעות הגבלת מספר המלים בכל מסגרת מידע (בעיקר בסטטוס). פייסבוק הוא "משטרת הקיצור" ואי אפשר למחות ולשנות את מה שפסק "האח הגדול". לא מוצא חן בעיניך? לך חפש את החברים שלך במקום אחר (ואין כזה מקום..). לפעמים זה טוב, כי זה מחייב אותך

למצוא פתרונות יצירתיים להעברת המסר וגם להתחשב בזולת, ולפעמים זה רע, כי סותמים לך את הפה ומקצצים לך כנפיים. אי-נעל א-פייסבוק.

כדי לתקצר את השפה, נולדו פתרונות משעשעים, שאפשר לשער שהורתם בטעויות. כך למשל, חיבורי מלים כגון "גמאני" (גם אני), "בדודה" (בת דודה), "לודע" (לא יודע), "אינלי" (אין לי) ו"אתזה" (את זה); השמטת אותיות, כגון משו (משהו), או "געגעתי" (התגעגעתי); שימוש במספרים כתחליפי מלים, 100ממת (מהממת), ו"שמות חיבה" למלים, כגון מושי (מושלם) - תופעה שאותי באופן אישי די מעצבנת.

הקיצור הלשוני מתבטא היום גם במשפטים לא סגורים. זה התחיל בזמנו עם ה-You Know האמריקאי, שתורגם אצלנו ל"כזה", והיום אלה משפטים ותיאורים כלליים שמותירים לקורא חללים להשלמה. עד היום אני מתעצבן על הילדים שלי ש"הם לא מספרים סיפור מלא". אני צריך בכל פעם לדובב אותם מחדש ולסחוט את התפוז כדי להבין מה קרה. חלק מזה נובע מכך שהם מתקשרים ברמזים ומכך שתיאורים ארכניים (יותר משלושה משפטים) נראים להם "חפרניים".

התועלת הכללית של הקיצור גדולה וחשובה. ראשית, היא מנפה הרבה תבן מהמוץ. יש כל כך הרבה טירחונים ובלבולי ביצים בעולמנו שכדאי לקצר או למחוק. הקיצור גם תורם להשכלה, כי הוא מנגיש מידע ומאפשר ליצור בסיס רחב של ידע (ראו למשל ויקיפדיה).

אבל יש גם מחירים. כשהכל כל כך קצר, הדברים נעשים רדודים, שטחיים ולעתים קרובות גם משעממים. בעולם של אוסף ג'ינגלים, קליפים, טוקבקים וסטטוסים - קשה לייצר נצח. זה נכון במיוחד לדור הצעיר, שמחליף את הבוק בפייסבוק. ידוע שכדי ליצור, ליהנות ולהשכיל מיצירה, צריך סבלנות והשקעה אינטלקטואלית ורגשית - כישורים והרגלים שנעשים נדירים בקרב צעירים.

חייבים לסייג את ההתפלצויות והחששות, שכן מי שינתח את השיח המתקיים במרחבי הפייסבוק ייווכח שהחלפת מסרים קצרים לא תמיד מעידה על שטחיות. לפעמים בדיוק להיפך. כך לדוגמא, קורה לא אחת שהודעה בודדת של מאן דבעי הופכת לשרשרת ארוכה ומתרחבת של חילופי תגובות, שהולכת ומתגבשת למסמך קולקטיבי מעניין. בחור צעיר ופיקח סיפר לי שבין החברה שלו (ואני מצטט) "יש איזה הודעה שנמשכת

כבר שנתיים. מישהו כתב אותה, כבר לא זוכרים בדיוק מי, וכיכתב את כל החברים. ומאז בכל פעם שלמישהו יש משהו להגיד בנדון הוא מכתב את כולם והשיח הולך ומתפתח בהדרגה". ההתפתחות היא כמובן גם ב"רוחב" השיחה מרובת המשתתפים, שהולכת ומתפצלת לתת נושאים רלוונטיים – החל מטיול וכלה בקניית וידאו חדש. במובן זה השיחה הפייסבוקית מאד "ג'אזית" ואסוציאטיבית ולכן גם מתאימה מאד לסגנון השיח הישראלי.

דקדוק Out

בפייסבוק האמצעי (העברת מסר) מקדש את המטרה. לא נהוג לתקן שגיאות בעברית ואפילו לא שגיאות הקלדה. אם הבנו אחד את השני – דיינו. כאשר חפצים לתקשר מהר, גם מקלידים מהר, וכיוון שמקלידים מהר גם טועים הרבה. וכאשר טועים הרבה – השגיאות הופכות להרגל ולפעמים גם למוסכמה וטרנד. זה מה שקרה להבחנה העברית התקנית בין מספרי זכר למספרי נקבה (שלוש-שלושה). מעטים שומרים על כללי הדקדוק הללו, הן בדיבור והן בכתיבה.

לי נראה שפייסבוק תורם להלך-רוח כללי של "צא לי מהוורידים", כלומר להלך-רוח של עצלנות ורשלנות, ובעיקר היעדר משמעת עצמית ופרפקציוניזם. זה נכון לגבי השפה ולתחומים רבים אחרים. במובן זה הפייסבוק מחזק שתי תכונות ישראליות מסורתיות שליליות – הפארטיז' והשלפנות (שהן בעצם אותה תכונה).

מי שמקצועו ללמד צעירים, נוכח בזה כעניין שבשגרה. הסטודנטים שלנו כותבים עבודה באותה רמה של הקפדה ובעצם חוסר הקפדה שבה הם כותבים SMS או סטטוס בפייסבוק. אין סדר, אין ארגון, אין לשון תקנית, והיום אפילו אין פסיקים ונקודות. אגב, באופן כללי נוטים צעירינו להשאיר משפטים לא סגורים, הן מטעמי קיצור והן מטעמי נוחיות ואנוכיות – בכחינת "תשלים כבר בעצמך". בקיצור הבלגאן חוגג על הנייר והוא משקף את הבלגאן בראש ובמערכות הקשר. אם לסכם: כתיבה רשלנית מעידה-על ומעודדת גם חשיבה רשלנית ולא שיטתית.

לאחרונה נשמעת הטענה שגידלנו דור עצל ומפונק, ששונא להתאמץ ולרצות את הזולת. כאשר מנתחים את הסיבות לתופעה זאת, צריך לקחת בחשבון גם את הרגלי הכתיבה שאנחנו מפתחים בו. כי כאשר אדם לא שם

לב לפסיקים, במשפט שהוא כותב, ולא סוגר אותו בנקודה, הוא מתנהג אל הקורא בחוסר התחשבות.

מצד שני, אולי באמת כבר אין טעם להקפיד. אולי באמת אפשר להוציא את העורכים הלשוניים לפנסיה מוקדמת, כמו את השענים, הסנדלרים והתופרים. אולי במת הפייסבוק נושאת המסר, שכללי הדקדוק הן משהו טקסי-אנכרוניסטי שצריך לעבור מהעולם. נכתוב איך שבא לנו ובלבד שהמסר יעבור.

הגישה הזאת כבר אינה כה תיאורטית. הנה כי כן, באתרים גדולים ומכובדים נהוג לפרסם היום דיווחים, ראיונות ומאמרים שנראים כמו טיוטות, ולעתים קרובות כתובים בשפה עילגת ומביכה. ניכר בהם שלא עברו עריכה ואפילו לא הגהה. מסתבר שלאיש כבר לא אכפת.

צריך להודות שגישת ה"כתוב איך שבראש" הולמת את רוח הפלורליזם והאינדיווידואליזם של ימינו. כאשר שומרי הסדר והמשטר החברתי נחלשים, רק טבעי שגם כללי הכתיבה והדיבור נחלשים בהתאם. היחלשות הסמכות הלשונית, שפייסבוק מבטא ומקדם, משקפת אפוא את היחלשות הסמכויות בכל רמה אפשרית: הורים, מורים, מפקדים, מנהלים וכו'. אם אכן אנו צועדים לעבר עידן של "איש הישר בעיניו יעשה" – נצטרך לדעת להתמודד עם המצב הבלתי הפיך הזה בצורה מושכלת וראש פתוח, במקום לקטר.

אגב, הבלגן הלשוני לא אומר שאין בפייסבוק משמעת ופיקוח. אדרבא, "האח הגדול" יצר עבורנו כללים דיגיטליים ברורים שכל העובר עליהם צפוי להגליה מהרשת. למשל, הפצת מידע פוגעני וגזעני. וכאן, בניגוד ל"לחיים האמתיים", אין לנו זכות שימוע, ערעור או מחאה.

דיבור בהקלדה

לו היו בודקים מהי מהירות ההקלדה הממוצעת של פרסום תגובה בפייסבוק, לעומת מהירות ההקלדה של מכתב תגובה במייל, היו מגלים מן הסתם יתרון לפייסבוק. הסיבה לכך היא שהמייל הוא דואר מהיר בעוד שהפייסבוק הוא למעשה דיבור בכתב. לא מזמן הוזמנתי לשיח שו"ת בבמת פייסבוק שנועדה לקרב בין הציבור החרדי לציבור החילוני (בדף שנקרא "חרדים להכיר"). מנהלת דף הפייסבוק, חרדית מקסימה ופקחית,

”גם אני כשהייתי קטן חשבתי לפתוח דוכן לימונדה ולעשות הון”;
 “למה מבוגרים עושים דאבל קליק על דברים שלא צריך?”

החתימה לפנצ'ליין מהדהד ושעשועי המלים, לצד הסגנון הסטנד-אפיסטי, הולמים מאד את האופי הישראלי. הפייסבוק מבחינה זו הוא ה”קאמל קומדי קלאב” הלאומי החדש שלנו והוא מעניק הזדמנות דמוקרטית לאינספור בדרני רשת מוכשרים שלא היו מתגלים בדרך אחרת. דרכו גם מתגלים כישרונות רציניים בתחומי תוכן רבים אחרים: פוליטי, כלכלי, פסיכולוגי, אמנותי ועוד.

פייסבוק הוא במה ומנגנון ענק של משיכת תשומת לב הדדית, בין השאר, ובעצם בעיקר, משום שהוא מאפשר התערטלות רגשית ווידויים פומביים בסדר גודל חסר תקדים. במידה מסוימת הפרסומים בפייסבוק דומים לתוכניות הריאליטי, ומחזקים את הפסיכולוגיזם התקשורתי שהפך לפסיכוזה המונית. למעשה, כמעט בלי ששמנו לב, חיינו האישיים הופכים לנכס ציבורי והאינטימיות מופקרת בראש חוצות בהסכמתנו המלאה.

מחברים

בעבר, כדי להתחבר אל העולם הגדול, נדרשת לפתוח את הרדיו והטלוויזיה ולהתיישב מולם. היום, כולם מחוברים online. רבים מחבריי “הזקנים” מסרבים בתוקף ובתיעוב להתחבר לפייסבוק, לא רק בשל חוסר בטחון בתחום המיחשוב אלא גם מחשש להיות מוצף במידע טפל שמרצד נונ-סטופ מול העיניים. אכן, רוב המידע שרץ בפייסבוק הוא טפל למדי ומסתכם בדברור עצמי. אבל זה לא פוסל כמובן את הפייסבוק, כשם שאינספור ערוצי הטלוויזיה לא צריכים למנוע מאיתנו חיבור לכבלים או ללווין. צריך פשוט לדעת לברור.

הישראלים נוהגים לברך זה את זה ב”מה נשמע?”, שפירושו המילולי וגם הטקסי הוא “אשמח לעדכונים ורכילות”. היום אפשר כבר לוותר על “הנשמע” ולהסתפק ב”היי” בינלאומי, כי כולם שומעים ורואים זה את זה בזמן אמת. פייסבוק משלב בין שלושה פיתויי online: במת שיח (שבה מפרסמים היגים, שולחים ומקבלים משובים), דואר אלקטרוני מאוד יעיל וצ’טים. מבחינה זו הקסם של הפייסבוק הוא פשוט איחוד של כלי תקשורת ופישוט הפעלתם. אין ספק שיש בזה משהו מאד ממכר. גם אני

מודה באשמה. אתה פותח בחדווה ובציפיה את תיבת המיילים ואת תוכנת הפייסבוק, כי תמיד תמצא משהו חדש ומפתיע. הישראלים סקרנים מטבעם ואוהבים לעדכן זה את זה ולהחליף עצות וטיפים. לכן אין פלא שהם התאהבו מהר בפייסבוק.

הדור שלי, שהמציא את מסורת התרמילאות, היה מעדכן תרמילאים אחרים באמצעות ספרי המטיילים בשגרירויות ישראל. לפני שנה, כשבתי טיילה בדרום אמריקה, יכולתי לעקוב אחרי מהלכיה היום-יומיים באמצעות דף הפייסבוק שלה. זה היה נפלא וללא ספק יעיל ומעניין יותר.

הבעיה כמובן שביממה יש רק 24 שעות, וכאשר במסך זורמים ללא הרף פיסות מידע והבהובי מכרים – אתה מוצא את עצמך מבזבז דקות ארוכות על שטויות. אחד הגולשים אמר לי (ציטוט):

“לפעמים אני קולט את אחותי מול הפייסבוק, לא עושה כלום. אשכרה לא עושה כלום. פשוט מחכה שיקרה משהו חדש. אפילו אם איזה ילד מהכיתה שלה כותב בסטטוס שלו ‘הלכתי לחרבן’, מבחינתה היא קיבלה את ‘המנה’ שלה. זה משהו שקיים בדור שלה ולא בדור שלי והבדלי הגיל בינינו הם רק 10 שנים”.

זו אחת הבעיות הגדולות של המאה העשרים ואחת, והיא רק תלך ותחריף. נצטרך לסגל לעצמנו דיאטה תקשורתית וצריכה מדודה ומסוננת, בדיוק כשם שאנחנו נאבקים בהשמנת יתר.

כאמור, הישראלים אוהבים ושמחים לעדכן זה את זה והפייסבוק מאפשר להם לעשות את זה בקלות וביעילות. מספיק לכתוב שאתה מחפש שותפים לדירה או סיכומי הרצאות וכבר יצוצו כמה חברים שיסייעו לך. תרמילאית צעירה סיפרה לי (ציטוט):

“כשהייתי תקועה בצ’ילה עם שותפה שעלתה לי על העצבים, ראיתי דרך הפייסבוק שבחורה מהשכבה שלי שלא הייתה חברה טובה שלי נמצאת בדיוק באותו מקום. שלחתי לה הודעה וזה הציל אותי. קבעתי איתה פגישה והתחברנו להמשך הטיול”. אם חיים חפר היה כותב היום את הפזמון “הוא לא ידע את שמה”, הוא בוודאי היה משנה את המלים: במקום “והוא ידע, יש יום, בו יפגשו פתאום, עם שחר של טללים או שמש ערב” הוא היה

כותב אולי: "והוא ידע, שמחר הם יפגשו בפייסבוק". אגב, במובנים רבים (בשל התמונות) הפייסבוק מבטל את מסורת ה"בלייד דייט".

עם זאת, צריך להודות שלעיתים עודף עדכונים לא עושה לנו טוב. בחורה פייסבוקית סיפרה לי (ציטוט): "אם לאקס שלך יש חברה חדשה אתה ישר תדע את זה, וגם תדע איך היא נראית, כי תראה מלא תמונות ועדכונים. מה שבמצב רגיל אפילו לא היה מגיע לידיעתך. זה לא ממש נעים".

פרופיל 97

אחד הדברים המעניינים בפייסבוק זה שהוא מייתר את ברכת השלום ועוד הקדמות רבות נוספות. גם כאשר אתה פוגש בחבר/ה חדש/ה אין כל צורך להציג את עצמך, כי יש לך כרטיס ביקור שהולך איתך לכל מקום. ברור שאחת האטרקציות של המדיום הזה הוא התמונה האישית (לתמונות האחרות נגיע עוד מעט). מיילים הם ללא פנים ואילו עמוד הפייסבוק יותר ויזואלי ולכן גם יוצר קשר יותר אנושי.

הפרופיל האישי של פייסבוק ושל אתרים אחרים רחוק עדיין ממיצוי הפוטנציאל ואין ספק שזו אחת המהפכות המשמעותיות ביותר שמחכה לנו בשנים הבאות. היום אתה מזין בעצמך מספר מצומצם של נתונים אישיים. הנתונים הללו מסייעים לפייסבוק לסייע לך להשיג חברים נוספים. השיטה הבסיסית מבוססת על העיקרון החברתי הנושן של "חבר מביא חבר", אלא שהפעם מי שעושה את העבודה זה מנוע החיפוש האוטומטי של פייסבוק. ההנחה הנכונה היא שאם אתה מתאים לטעם שלי רבים הסיכויים שם שגם החבר שלך מתאים לטעם שלי. כמובן שלאנשים עם אלפי חברים, כלומר שמאשרים כמעט כל פנייה של חברות, העיקרון הזה הרבה פחות יעיל.

אין ספק שבעתיד הלא רחוק יהיו מנועים מתוחכמים מאד שייצרו לכל אחד מאיתנו פרופיל היקפי, המבוסס גם על ניתוחי שיח ודפוסי צריכה. הפרופילים (או יותר נכון לכנותם "פרוטפילים") הללו ישייטו בחלל, כמו כוכבי לכת, וייצרו חברויות וכמובן גם שידוכים בין אנשים מלאומים, תרבויות, עדות, דתות וגזעים שונים (אז גם יהיו פחות "נפילות" בפגישות הממשיות בין חברים שהכירו באינטרנט). אם להיות רומנטיים אפשר לומר שהאהבה צפויה לנצח בגדול והיא תמיס את כל הגבולות הישנים. כאשר

הפייסבוק או יורשיו יספקו במת שיח תלת ממדית, ואולי גם יאפשרו לנו להריח את הזולת באופן דיגיטלי, נחיה בעולם אחר לגמרי.

למעשה כבר עכשיו הפייסבוק תורם מאד בתחום השידוכים (כך הוא התחיל את חייו ולכן גם התפשט במהירות). זאת, משום שהוא מסייע לנו למצוא אנשים כלבבנו ומשום שהוא מקל מאד על אנשים ביישנים, מופנמים וחסרי בטחון, שזקוקים לזמן והדרגתיות בבניית הקשר. למעלה מזה, במובנים רבים הוא מתחיל לבטל את רעשי הרושם הראשוני (לרוב החיצוני) ומאפשר לאנשים להכיר את פנימיותו של האדם ולהתאהב בו מהסיבות הנכונות. זאת, חרף העובדה שבתמונות הפרופיל כל העולם ואשתו נראים יפים וחתיכים.

חברות על פס צר

אנשים שאינם מכירים היטב את המדיום האלקטרוני נוטים לבלבל בין המושג "חבר" בפייסבוק לבין המושג "חבר" בעברית הישנה. יש שאפילו מלינים על כך שפייסבוק מקלקל את מושג החברות. זו כמובן תפיסה מאד פרימיטיבית ואנכרוניסטית של האינטרנט. הפייסבוק, כמו כלי תקשורת אחרים, רק מגדיל את מנעד האפשרויות לקשר. כשם ששליחת SMS אינה מחליפה שיחת טלפון, אלא מאפשרת חליפין תקשורתית מסוג נוסף (החלפת מסרים קצרים, ללא צורך "לשוחח"), כך החברות בפייסבוק מאפשרת לנו פס נוסף של קשרים אישיים ולא אישיים. יתרה מזאת, הפייסבוק מאפשר לנו לנהל קשרים עם חברים מדרגות וסוגי-קשר מגוונים – כל חבר וקבוצת השיח הספציפית שלו. מבחינה זו הוא קצת כמו ספר טלפונים משוכלל, המחולק להרבה מדורים.

הפייסבוק גם מפשט תהליכים של היכרות חדשות. בחיים שמחוץ לרשת, כדי להצטרף לרשת חברים אתה צריך לבקש רשות ולעשות היכרות עם כל אחד מחברי הקבוצה. בפייסבוק במקרים רבים אתה פשוט מצטרף לקבוצת השיח. גם בדיקות ההתאמה הבינאישית פשוטות יותר בבמה הזאת, כי אפשר להציף בפרופיל, ב-wall וכמובן גם ברשימת החברים – בבחינת הגד לי מי חברך ואומר לך מי אתה (ובלבד שאתה לא איזה סלב שמחזיק רשימת חברים רק בשביל הדאווין).

אגב, פייסבוק מגביל אותך ל-5000 חברים ובכך דואג בעקיפין שלא תהפך ל"חמדן חברויות" ולא תנפנף בהן שלא לצורך. זו אחת הרגולציות הראשונות ברשת האינטרנט והיא מבשרת תהליך מעניין וחשוב של היווצרות אומת אינטרנט גלובלית, שפועלת על פי חוקים מוגדרים ומוסכמים.

אחד הדברים היותר מרתקים וחשובים בשיח הפייסבוקי הוא שהוא מתבצע גם בין אנשים שלא מכירים זה את זה. אחד מחבריי בפייסבוק הגדיר לי את זה כך (ציטוט):

"אני כותב משהו, חבר מגיב, חבר שלו מגיב (את החבר הזה אני לא מכיר), ואז אני מגיב. כך פתאום יצרתי שיחה עם בנאדם שאני לא מכיר, וכשאני אראה אותו פנים מול פנים לא יהיה לי את הקטע של 'נעים מאד אני ארז' אלא אני פשוט אוכל להגיד לו שלום. גם אם ספציפית זה לא תמיד קורה אז כשאציג את עצמי שנינו נדע שאנחנו כבר מכירים. זה מאפשר לבנים ובנות להתחיל אחד עם השני בצורה הרבה יותר קלילה ולא מפחידה. הרי אני הגבתי לידידה שלי, זה שעוד שתי חברות שלה גם הגיבו לה לא אומר שהתחלתי איתן, אך עדיין נוצרה האפשרות לדבר בלי המחסום של 'להתחיל עם מישהי'."

למעשה הפייסבוק מאפשר לנו לקיים קשרי ידידות או ידידות חלקית עם אינספור אנשים מבלי להכיר אותם ולשוחח איתם על דברים שלא מעניינים אותנו. זה משחרר מדאגות, מפחית נקיפות מצפון, ובוודאי חוסך זמן יקר של "תיחזוק הקשר". לנו הישראלים זה ממש תפור, כי הרבה לפני עידן הפייסבוק נהגנו לפצוח בשיחות אינטימיות עם אנשים לא מוכרים ולתקשר עם זרים ללא עקבות. סטרט-אפיסט צעיר אמר לי (ציטוט): "הפייסבוק מאפשר לנו לשמור על קשר עם חברים בלי להתאמץ. אני כותב להם הודעה פעם בכמה זמן, הם עונים, וה'תחזוק' נשמה. הרי לא הייתי מרים את הטלפון ומתקשר כי אין לי זמן לדבר עכשיו". לא בכדי הבחור הזה הקים חברה של משחק פוקר וירטואלי (Jaja), המבוססת על עיקרון פייסבוקי, לאמור: תעשה את המהלך הבא שלך בזמן שמתאים לך ונשחק בינינו (גם באמצעות האי-פון) משחק מתמשך.

יש שיאמרו שהדפוס הזה מחנך לקשרים שטחיים, לא מחייבים ובעליל גם מאד תועלתניים ואגואיסטים. הוא מייצר דור שגם כך לא סופר את הזולת ממטר ומחליף חברים ואהבות כמו גרביים. יש בזה משהו. אפילו

קשר רומנטי נעשה לאחרונה לקשר עד "הודעה חדשה" – תרתי משמע. עצם העובדה שקל לך להיפטר מחברים באמצעות פונקציות "התעלם", "החבא" ו"הסר" (כלי שאתה מודיע להם שהעפת אותם מהחיים שלך) תורמת להיווצרות חברה אנוכית שמתכוננת על הכל, כולל רגשות, כעל מוצרים לשימוש חד פעמי (Disposable).

מצד שני, עדיף הרבה חברים חד-פעמיים מאשר להיות בודד ומנותק מהעולם. למעלה מזה, הפייסבוק עושה ממש פלאים בחיבור בין חברים ישנים שנפרדו על אם הדרך. מאז שנכנסתי לפייסבוק צצים לי בכל שבוע על המסך חברי ילדות ששכחתי מקיומם. לזקן בגילי זו פגישת מחזור מרגשת, שסוגרת או פותחת מעגלים נחמדים.

היכולת להתעדכן באופן רציף אודות מה עובר על הזולת בחיי היומיום שלו, ולשתף את האחר בשמחות ויגונות – יוצרת איזו שותפות חיים מסוג חדש. הנה כי כן, כאשר קבוצת הכדורגל שלי מנצחת משחק חשוב – אני רץ "להחליף רגשות" עם חבריי האוהדים. זה כבר הפך לחלק בלתי נפרד מחוויית הכדורגל.

כמובן שפוטנציאל ההתמכרות בתחום הזה גבוה, ומה שיותר חמור, זה הצורך, שמתפתח (בעיקר בקרב ילדים), להזריק מידע. הם יושבים שעות ארוכות מול המסך רק כדי להחליף סטטוסים מטומטמים ונעשים למעין זומבים בתוך בועה. יתר על כן, הם לא יודעים לסתום את הפה שלהם והיום גם קשה להשתיק להם את המחשב. מבחינה זו הבועה של הפייסבוק תורמת לבוועתיות האגוצנטרית המאפיינת את "דור האני". אני ואפסייבוקי עוד.

השיח הפייסבוקי מעלה דילמות חדשות ומעניינות בתחום החברות. כך למשל, האפשרות שניתנת לנו להביע דעה מבלי שהוזמנו לכך, יוצרת לעתים חיכוכים ומבוכות. חבר סיפר לי (ציטוט):

"בשנה שעברה הכנסתי לפייסבוק תמונות מאירוע חברתי שהתרחש באוניברסיטה. אחת התמונות שהציגה סטודנטים תויגה על ידי חבר שלי והופיע הכיתוב: 'איזה חתיכים'. ברור לך שזו לא תגובה שהייתי רוצה שסטודנטים יראו כאשר תמונה שלהם מופיע אצלי בפרופיל. בהמשך חלק מהסטודנטים הגיבו לתמונה והתפתח דיון. ואז החבר שלי הזה מגיב לאחת התגובות: 'אתם מוכנים להפסיק להתכתב כאן? תלכו לפרטי'. כלומר פדיחה

על פדיחה. מיד מחקתי את התגובה הזו והזהרתי אותו שלא יעז להגיב לתמונות בעתיד". חבר אחר שיתף אותי בשתי דילמות נוספות לא פחות מסובכות: "מה קורה כאשר חבר תייג אותך בתמונה לא מחמיאה. האם זו התנהגות לא ראויה? ומה קורה כאשר מישהו מסיר את עצמו מרשימת החברים שלך, האם זה ניתוק גם בחיים, האם זו הכרזת מלחמה?"

הדילמות הללו, ועוד רבות אחרות, ממחישות עד כמה עולם האינטרנט יוצר מציאות אנושית חדשה. אפשר לשער שעם הזמן עולם המוסכמות ההתנהגותיות בפייסבוק ילך ויתפתח. בהדרגה יצמח גם "נימוס אינטרנטי" או "אתיקה אינטרנטית" שיקרינו מן הסתם על דפוסי ההתנהגות של כולנו מחוץ לרשת.

מגלים את האחר ללא דעות קדומות

פייסבוק לא רק מנגיש אנשים זה לזה ממקומות רחוקים, אלא יוצר מפגשים שבעבר לא היו יכולים להתקיים. המפגש נוצר באמצעות תחומי עניין משותפים, המגשרים על פערים. ניקח לדוגמא אדם חילוני ואדם חרדי. רוב האנשים נוטים להיפגש ובוודאי לשוחח בעיקר עם הדומים להם. למרבה הצער, חילונים וחרדים רבים לא משוחחים ביניהם, לא רק בגלל שהחיים לא מזמנים להם נקודות מפגש, אלא גם משום שבשני הצדדים קיימת לרוב הנחה, שגויה בעליל, שעולמות התוכן שלהם רחוקים מאד ושאינן ביניהם שום מכנה משותף. אבל כאשר, למשל, אספן בולים חילוני ואספן בולים חרדי נרשמים לאותה קבוצת שיח יש סיכוי גדול שהם גם יתקשרו ביניהם. משיח בולים אפשר לגלוש (תרתי משמע) בקלות לשיח רחב יותר שמקרב לבבות. הפייסבוק מאפשר אפוא לאנשים לגלות את הרב ממדיות של הזולת ולשפוט זה את זה באופן פחות חד ממדי וסטריאוטיפי. בהדרגה הם ילמדו פחות לתייג, פחות להכליל ויותר להעניק הזדמנות לאחרים. כי בסופו של דבר מתחת לבגדים כולנו נשמות, לפעמים "נשמות תאומות".

שיפוט פומבי

חוץ מהיותו במה להיכרויות ומפגשים, להתבטאות, לתמיכה ולקבלת עצות, הפייסבוק הוא גם מנגנון מקצועי לקבלת משובים בונים ולאומות עובדות. המדע המודרני מבוסס על שיפוט עיוור של עמיתים ועל פרסום מידע פומבי. הפייסבוק מאפשר לקחת את השיטה היעילה הזאת הרבה

יותר רחוק ובעצם להנחיל אותה להמונים. על כך מבוססת בעצם ויקיפדיה – אנציקלופדיה וירטואלית שנבנתה על מאמץ משותף ופתיחות רחבה לביקורת ועדכונים.

מאז שנכנסתי לפייסבוק אני מעביר את המאמרים שלי (העיונים והמדעיים כאחד) לשיפוט פומבי. כיוון שאני מדען חברה ומתמחה בחברה הישראלית, המשובים הרבים שאני מקבל מהציבור מסייעים לי לתקן, להוסיף ולעדכן דברים חשובים. זו ברכה נפלאה שהופכת את המאמר למשהו מודולרי. לצערי, רוב עמיתי מתייחסים לאינטרנט בכלל ולפייסבוק בפרט בזלזול ובהתנשאות, ולמעשה חושפים בכך את שמרנותם, בורותם הטכנולוגית והאינטרסים הצרים שלהם (בעיקר שמירה על מעמד ואקסקלוסיביות פרופסיונאלית). אנו קרובים מאד ליום שבו כל המאמרים המדעיים (בוודאי במדעי החברה) יעברו שיפוט פומבי. לא רק שזה לא יפגום במדע, אלא שזה יגדיל את התוקף והמהימנות, ינגיש מידע לציבור וילמד אותנו הפרופסורים מידה של צניעות (הרי אנחנו לא מחזיקים בכל האמת).

לזפזף את המורה

האפשרות הקלה להפיץ תמונות, בין השאר באמצעות שיטת התיגוג האונית, היא אחת הסיבות שהפכה את פייסבוק לאטרקטיבי. אין זה סוד שלמידע ויזואלי יש קסם רב. הוא מעניק חוויה אסתטית, מעורר רגשות ומקרב בין אנשים. במקרים רבים הוא גם מקצר חליפין אינפורמטיבי ומחדד תובנות. אחד הגולשים אמר לי: "התיגוג נותן לי לראות תמונות של החברים שלי קצת אחרי שצילמו אותן, וכך לעקוב אחרי החיים שלהם. באופן כללי זה נותן עניין כי תמונה באמת שווה אלף מלים".

אם האנשים שיושבים בעמדות מפתח בחברה הישראלית, היו מבינים את ערך הויזואליות כראוי, הם היו לומדים הרבה דברים מהפייסבוק ומשנים מוסדות וארגונים מלאי חלודה ועובש. כיצד, למשל, אפשר לתבוע מתלמידים שהתרגלו לסביבה רווית תמונות, לשבת בכיתה כל כך משעממת וסטטית מבחינה ויזואלית.

המולטימדיאליות והאינטראקטיביות של הפייסבוק מתבטאת לא רק בשילוב בין טקסט לתמונה, אלא גם בצורת השיח. אנשים מנהלים שיחות בצ'ט או ב-wall שלהם עם מספר חברים במקביל. אני רואה ילדות צעירות

יושבות עשר שעות ברציפות מול מחשב עם עשרה חלונות צ'אט פתוחים. הן מצליחות לנהל שיח עם כולם במקביל, במינימום השקעה. לא פלא שמשעמם להן לשבת בכיתה מול מורה. אנחנו היינו עסוקים בילדותינו בהעברת פתקים בשיעורים, כדי להעביר את הזמן בנעימים. הם מסמסים, מצ'וטטים ומחליפים תמונות לא רק בין חבריהם לספסל הלימודים, אלא גם בינם לכל החברים מחוץ לכיתה ולבית הספר. הכיתה המעופפת.

המוליטמדיאליות והאינטראקטיביות עדיין רחוקות מעולם ההוראה הנוכחי, ששבוי במוסכמות הישנות. התלמידים של היום לא רוצים לשבת בשקט ולהאזין למורה. הם רוצים לתקשר, להגיב, וללמוד באופן דינאמי, גמיש ומותאם לסגנונם האישי. חברות הפסיכומטרי הבינו את זה כבר מזמן, אבל אף אחד במשרד החינוך לא מתעניין בהן.

אל דאגה, הפייסבוק יפיל בעתיד הלא רחוק את חומות בית הספר כפי שהוא יחסל את העיתונות המודפסת ואת עולם המפלגות. מי שעוקב בתשומת לב אחר התפתחויות באינטרנט, ובעיקר בפייסבוק, יכול להבין שמערכת החינוך במתכונתה המסורתית פשטה את הרגל ואינה מותאמת לעולם החדש. תגמולים גבוהים יותר למורים, הארכת שעות הלימוד, הכנסת מקצועות לימוד עם שמות מפוצצים – כל אלה הם בבחינת אקמול לחולה שיגרונ.

נצטרך להחליף את המדיום המוכר של כיתה, לוח וגיה, ולפתח במות הוראה ולימוד המבוססת על הטכנולוגיה הדיגיטלית-אינטרנטית ועל סגנון התקשורת והשיח החדש. אנחנו לא צריכים שר חינוך יצירתי וגם לא פרופסור למדעי ההוראה והלמידה. אנחנו צריכים מארק צוקרברג ישראלי שיחליט לעשות לחינוך את מה שצוקרברג עשה לתקשורת.

המשימה הזאת לא קלה, לא רק בגלל שמוסדות החינוך ומנהליהם מלאים באנשים מרובעים, שמרנים ואיטיי מחשבה, שרחוקים מעולם הפייסבוק ולעולם לא יבינו את הפוטנציאל שלו, אלא גם משום שיידרש זמן רב לתקן את ההריסות שהותירה אחריה תקופת הביניים הנוכחית.

בינתיים המורים והמנהלים ימשיכו "לחפור" לתלמידיהם ולהתפלץ מהבלגן שהם עושים בכיתות. התלמידים מצדם ימשיכו לשלוח סטטוסים ואס-אם-אסים כדי להפיג את השעמום, וההורים ימשיכו לממן מורים

פרטיים ולצייד את ילדיהם במסכים דיגיטליים שימכרו אותם עוד יותר.
בסוף כולם יפגשו בפייסבוק.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 646, 26.5.2011. כמו כן פורסם בבמות הבאות: "גל גפן", המקומון של יבנה, עלון ספריית אוניברסיטת תל אביב; דף הפייסבוק של המחלקה לסוציולוגיה ואתרופולוגיה, אוני' בר אילן; הד האולפן, האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך; מט"ח; קובץ מאמרים לסגלי החינוך הבכירים בחיל חינוך.

למה "הזקנים" לא בפייסבוק?

השאלה הזאת סיקרנה אותי לאחר שקראתי ב-Facebakers (אתר שמרכז נתונים על Facebook) ש-70% ממשתמשי הרשת החברתית בישראל הם מתחת לגיל 34. במעלה מדרגות-הגיל האחוזים ממש צונחים: 14% מגילאי 35-44, 8% מגילאי 45-54 ו-8% בלבד מגילאי 55+ (חייבים לסייג ולציין שככל שהאדם מבוגר יותר, כך הוא נוטה פחות לחשוף את הגיל שלו). זה ללא ספק פער דורי מעניין ומטריד, ועל כל פנים מחייב תשובות סוציולוגיות.

התשובה המתבקשת, ש"הזקנים" לא גולשים בגלל נטייתם הטבעית לשמרנות ורתיעתם מעולם המחשבים הדינמי - לא סיפקה אותי. חשתי שיש כאן משהו נוסף שחשוב לפענח. השבוע, סוף כל סוף היתה לי הארה. זה קרה בישיבה מן המניין במוסד מחקר וותיק ומכובד, שהוקדשה הפעם לפייסבוק. לצידי ישבו אנשי מדע חכמים, משכילים ומנוסים שלא היה להם מושג ירוק מה זה העב"ם הזה. קשה להאמין שכלי תקשורת כה פופולרי ומשפיע הוא עולם סגור בפני מומחים, שאמורים להכשיר את הדור הבא ולייעץ לגופי תעשייה, כלכלה, חינוך ושלטון. אז מה למדתי מהישיבה הזאת?

א. הדימוי שלהם על הפייסבוק ניזון בעיקר מהנכדים. חילופי המסרים הסתמיים והריקניים בסגנון "חחח שיואו באמת שהיה כף" - נראים להם בזבוז זמן משווע ועל כל פנים תיפלות וכפייתיות. הם אינם מודעים לעובדה שהפייסבוק הוא רק פלטפורמה טכנולוגית, שכוללת קשת רחבה של פרסומים - מהנמוך ועד לגבוה ביותר.

ב. הם מביטים סביב ורואים צעירים שעסוקים מבוקר עד ערב בשליחה וקבלה של מסרים. מזה הם מסיקים שפייסבוק מצריך תחזוקה יומית

אינטנסיבית. כיוון שרובם אנשים עסוקים, וכיוון שכולם כבר למדו להשתמש במיילים, הם אומרים לעצמם: אין לי זמן בשביל זה.

ג. השליטה שלהם בטכנולוגיות עדכניות באמת יותר מוגבלת מזו של הצעירים. הם פחות מתעניינים בשדרוגי הגדג'טים, פחות זריזים, פחות הרפתקנים (נזהרים לא ללכת לאיבוד בחלל הווירטואלי) ובעלי מיומנויות דיגיטליות מוגבלות יותר. הפעלת הפייסבוק באמצעות הסלולר מצריכה בעיניהם כישורים של טייס קרבי, ולימוד ההבדל בין like ל-share מחייב קורס הדרכה. למעלה מזה, המסך הדינמי של הפייסבוק, שמחליף טקסטים ותמונות ללא הרף, מזכיר להם את הקליפים של MTV. וזה עושה להם סחרחורת.

ד. אתה מתחיל ליהנות מהפייסבוק רק לאחר שצברת מספיק חברים וניסיון קומוניקטיבי במדיום. רק אז אתה מבין את התועלת של הרשת ונזהר ממוקשים. אבל זה דורש זמן, סבלנות ולא מעט פתיחות. וכשם שהדור "הזקן" לא למד ליהנות משתיית בירה, באמצעות הסתגלות הדרגתית לטעם המריר, כך הוא מתקשה להתגבר על קליפות הפייסבוק בדרך להנאה מטעמיה המשכרים.

ה. זה דור מאד לא-ויזואלי ולכן מעריך פחות תקשורת לא מילולית ובוודאי פחות מיומן בה. הם שמחים לצפות בתמונות משפחתיות, אבל אפילו בשביל להכין מצגת PowerPoint הם זקוקים לאסיסטנט/ית או לנכד/ה.

ו. הפייסבוק מצריך מידה מסוימת של פתיחות רגשית. אנשים מספרים על עצמם, כותבים על תחושותיהם ובעיקר משתפים את האחרים במחשבות ודעות אישיות. הבעיה ש"הזקנים" גדלו בעידן שבו לא היה מקובל ואף לא יאה "להיפתח". ההיחשפות בפומבי עדיין נתפסת אצלם כוולגריות וכאקט מחליש. רבים נרתעים אפילו מלפרסם תמונה אישית או לחשוף פרטים טריוויאליים, כמו מקום עבודה או מגורים. קשה לשכנע אותם שמידת החשיפה תלויה בבעל/ת הדף ושאפשר לתקשר נהדר גם בלי לגלות דבר על חייך האישיים.

יתר על כן, ל"זקנים" רבים יש תחושה שבפייסבוק מאבדים את הפרטיות. לפתע גם אנשים זרים יכולים לדעת מי האישה/בעל שלך ומי הם חבריך הקרובים. זה מטיל עליהם אימה. פייסבוק אכן מאפשר הצצה חודרנית יותר מבעבר לעולמם הפרטי של האנשים, אפילו באמצעות הצצה לתמונות

שהם אוהבים. אבל זה גם יופייה של הרשת, כי החשיפה ההדדית מקרבת בין גולשים ומזמנת חידוש קשרים ישנים ויצירת קשרים חדשים ומפתיעים.

ז. הדור הזה גדל על ערך הצניעות והענווה. אין ספק שהפייסבוק מעודד את המשתמשים בו לשים את עצמם בחזית הבמה, להבליט את דעותיהם ולשדר "הנני כאן". התופעה הזאת מרתיעה "זקנים" רבים. לא אחת שמעתי מהם אמירות בסגנון: "מדוע זה כל כך חשוב שישמעו את דעותיי?" או "את הדעות שלי אני שומר למשפחה ולחברים הקרובים".

ח. זה דור שגדל בעידן הנימוס והסולידריות. לכן הוא מתקשה להבין שמדובר בבימת שיח ולא בשיחה רגילה, ושלא חייבים לענות לכל אחד מהמגיבים על הפוסט שהעלית לאוויר. אחד הפרופסורים שאל אותי בתמימות: "אם אני לא אענה לכל אחד מהמגיבים, הם לא יעלבו?" רבים מהם מבינים את המושג "חבר" כפשוטו. לכן הם בטוחים שצריך להעניק תשומת לב שווה וראויה לכל אחד מהחברים לדף הפייסבוק. וזה באמת קצת מוגזם בעיניהם.

ט. תתפלאו כמה אנשים בעמדות בכירות חוששים לחשוף את מעשיהם ובעיקר את עמדותיהם האמיתיות לציבור הרחב. רבים חרדים להיתפס "לא מוכנים", אחרים פשוט פוחדים לטעות ולהיות מובכים בפומבי. ומעל לכל, פרסום בפייסבוק חושף אותך לביקורת בלתי צפויה, אולי אפילו קנטרנית ופוגענית – בסגנון הטוקבקיטיים. לרבים פשוט אין את העצבים, האומץ והיכולת הרגשית והרטורית להתמודד עם זה. צריך לא מעט כישורי ספיגה, בטחון עצמי וחוש הומור לשאת תגובות מלעיוזת ומזלזלות. כך או אחרת, הרבה יותר קל לשבת בוועדה סגורה בחדר אטום וממוזג, ולהביע דעות קטלניות, שאחר כך יעברו עריכה (כלומר צנזורה) בפרוטוקול הרשמי.

י. אבל מה שלדעתי הכי מרתיע את "הזקנים" הוא ערבוב העולמות. חדירת האינטרנט יוצרת תהליך חברתי מעניין ובעל משמעות הרת גורל: היא פותחת מעגלים חברתיים ומרופפת גבולות ומחסומים מסורתיים. פתאום מעגל העבודה והמקצוע מתערבב עם מעגל המשפחה, החברים, תרבות הפנאי ועוד. אחד הפרופסורים, מומחה בעל שם עולמי לאנגריה, אמר לי: "את הדיונים המקצועיים שלי אני מנהל במעגל המקצועי של כתיבי העת והכנסים המדעיים, לא ברשתות הציבוריות הפופולאריות. הרי אתה לא מצפה שאסביר דברים בסיסיים לכל הדיוט". "תתפלא, כמה חובבי אנרגיה,

חשמל ומכונות, שאין להם אפילו תואר אקדמי, מסתובבים מחוץ לרדאר שלך", השבתי לו. "ובכל מקרה למעגל המקצועי שלך משיקים אלפי אנשים שלא קוראים את כתבי העת המקצועיים: פקידים, אנשי ממשל, תנועות למען איכות הסביבה, קבלנים, ארכיטקטים, חקלאים, תעשיינים, חשמלאים, ועוד. לכן, אם תתקשר איתם ברשת החברתית הפתוחה, זה עשוי להועיל לך מבחינה מקצועית ולקדם שינויים שעליהם אתה ממליץ".

הבעיה הגדולה ששבירת המחיצות והעלאת השקיפות המקצועית, באמצעות פרסום רחב לציבור, מאיימות על האגו האישי והקבוצתי, כמו גם על מוסכמות מוצפנות של ארגונים וותיקים. לכן, "זקנים" רבים לא ששים להנמיך את חומות הגילדה המקצועית שלהם ולצאת לאוויר הפייסבוקי.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 784, 25.10.2012.

פדיחה מתחת למים

יש את הרגעים הקטנים האלה שאתה מרגיש קצת טמבל. למשל, כשהכלב שלך תוקע את החוטם שלו בכתם שתן ברחוב ואתה עומד ומחכה שיזוז כבר. אתמול היה רגע כזה. מתוך ייאוש החלטתי ללכת לחוג התעמלות-מים, במסגרת מכון הכושר. הברך הרוסה ואמרו שהאימון בכריכה בריא, אז הלכתי. התייצבתי לפני הזמן, יחד עם עוד חמש גברות בגיל הזהב, שהיו חמושות במצב רוח טוב וכובע ים. ואז הגיעה סבטלנה...

עם גוף מסוקס ומיקרופון צמוד היא עמדה על שפת הבריכה וחילקה הוראות. מאז הטירונות בסירת לא יראתי כל כך, ונורא רציתי להצטיין. כי אצל סבטלנה אין חוכמות. היא מנוסה, היא קפדנית והיא דורשת משמעת וחוסן. עוד לפני שהספקתי לגחך על עצמי ועל הסיטואציה, האימון זרם. אם חשבתם, כמוני, שסבטלנה מתאימה את הדרישות לבנות שבעים, טעיתם. כידוע, אצל הרוסיות הכול רציני ומקצועי, ואילו נשים מבוגרות ניחנו בסיבולת עילאית וגופן המגושם הופך במים למנוע טורבו.

בעיטות לצד ולפנים, הרמת בטן, רגליים, קפיצות. "לא להפסיק! לא לדבר!" אל תשאלו כמה קשה ומפרך זה היה. התנשפתי כמו ליוויתן (מזל שבכריכה לא מזיעים) והשרירים כאבו לי כמו בגיבוש. "אתם עייפים?", שאלה סבטלנה בחיוך ממזרי. רציתי להשיב בכנות "כן, קצת", אבל אללי, הגברות, שתקו. ניסיתי לנחם את עצמי במחשבה שמתחת למים הן קצת מזייפות, אבל סבטלנה הורתה להרים רגליים ולשוט על הגב בעזרת הידיים בלבד. המשקל הסגולי של גופי תמיד הקשה עלי את התנועה במים, אבל להשפלה כזאת לא ציפיתי. הגברות הרימו עוגן וישבן, ובעזרת מקדם ציפה של ברבור השאירו אותי מאחור. פדיחה לא פדיחה, בשבוע הבא אני חוזר לסבטלנה ולגברות. כי בשורה התחתונה, האימון מעולה, וגם החֶכְרָה.

הערסים של עזה

אנשי עזה מתנהגים כמו ערס סְתוּם, שעלה לו הדם לראש ואין לו מושג על מה הוא רב ומה ביכולתו להשיג. לכן זה קצת מגוחך שהפרשנים מסביב מנסים להבין את הכוונות הנסתרות של הג'יהאדיסטים. כי אצל הערס אין מחשבה ואסטרטגיה, אלא רק טמטום צרוף.

כולם משתדלים לרסן את החמום-מוח השכונתי, ולהכניס לו קצת היגיון בראש. אבל בדרך כלל זה לא ממש עוזר, עד שמגיע איזה שוטר תקיף ומוריד לו מכה. ואז הערס מתפתל מכאבים וצורח "הצילו, הצילו, הם הורגים אותי!".

דומה שמעולם לא קמה תנועה חברתית יותר מטומטמת מקנאי האיסלאם של עזה (זולת תואמיהם האידיאולוגיים ברחבי העולם). כי צריך להיות מטומטם בריבוע, כדי להניח שיצא לך משהו מגיוס תקציב עתק לרכישת עשרות אלפי כלי-הרס (על חשבון שיקום ופיתוח אזרחי) והכרזת מלחמה על מדינה שכנה, שמחזיקה צבא מהמתקדמים בעולם. הרי, גם אם הצלחת להרוג או לפצוע כמה ישראלים, מה בדיוק יצא לך מזה, למעט מתים, פצועים והרס עצמי, תדמית רעה ופיצול מעמיק בתוך עמך.

הערסים של עזה מתקשים לשלוט ברגשותיהם המוטורפים, מתפארים בכישלונותיהם המפוארים ובה בעת מתבכיינים על הסבל שהם עצמם יצרו. בסוף, המכה החזקה שהם יחטפו תרגיע אותם לתקופה מוגבלת. הם יחתמו על איזה הודנה זמנית עד לג'אננה הבאה (נקווה לפסק זמן ארוך).

ולנו לא נותר אלא להיזהר מהערסים של המזרח התיכון, להכות אותם על הראש כשהם מתפרצים עלינו, ולהמתין בסבלנות, בתקווה שהזמן יכניס להם קצת שכל.

סיכומים ושקרים

תפישת האמת והשקר היא תלוית זמן ומקום, ונמצאת בתהליך התפתחות מתמיד. בעולם העתיק, שקר לא נחשב תמיד לחטא, ותמונת המציאות הורכבה מפסיפס של עובדות ואגדות.

כאשר התרבות היהודית-נוצרית החלה לשכלל את מסורת האמת, באמצעות נורמת ההודאה באשמה (הווידוי וההכאה על חטא), היא יצרה את התשתית התרבותית לקידמה. החתירה חסרת הפשרות לאמת – במשפט, בתקשורת, במדע ובאמנות – עומדת בבסיס החברה המודרנית, והיא הסיבה העיקרית לזינוק שהמדינות הדמוקרטיות עשו במאות האחרונות.

הציוויליזציה המוסלמית, שבעבר הרחוק הובילה את האנושות (בעידן "תור הזהב" במאות ה-12-8), נותרה מאחור, בין השאר משום שלא הצליחה לפתח תפישה מתקדמת של אמת ושקר. הפצת כזבים היא היום נורמה רווחת בעולם הערבי, וזה כולל גם כלי תקשורת רשמיים. אדם מערבי עומד לעתים פעור-פה לנוכח השקרים השקופים המופצים חדשות לבקרים בתקשורת הערבית, ובעיקר לנוכח הטבעיות שבה הם מתקבלים על ידי הציבור הערבי הרחב.

כאשר שר ההסברה העיראקי, מוחמד סעיד א-סחאף, התייצב מול מצלמות הטלוויזיה, ואמר "אין כופרים אמריקנים בבגדד", הצופים המערביים חשבו שזו אולי בדיחה. הרי באותו זמן בדיוק צולמו הטנקים האמריקאים בלב הבירה העיראקית. אבל א-סחאף תואר בחלק גדול מכלי התקשורת הערביים כגיבור.

אם תספר לאמריקאי או אירופאי ממוצע, שמגדלי התאומים נהרסו בגלל מזימה ציונית, הוא יחשוב שאתה מטורף. אבל סקרים הראו שהבדיה ההזויה הזאת רווחת מאד בחברה המוסלמית. זה היה אם כן צפוי שהחמאס

יפיץ סרטי ווידאו, שתפורים בגסות משקרים בלתי מתוחכמים, ומיועדים בעיקר לשלהב את הקהל הערבי.

לכן, כאשר אתם מאזינים לפרשנינו המלומדים עורכים סיכומים ומאזנים, ומנסים לנבא מהו הלקח שיסיק החמאס מהסבב האלים הנוכחי, קחו בחשבון עובדה פשוטה: גם אם עזה היתה נמחקת מעל פני האדמה, אחרון מפקדי החמאס היה עומד מול המיקרופון ואומר ללא מצמוץ: ניצחנו! הטרגדיה שלנו היא, שכאשר האמת אינה ערך מקודש אצל אויבינו, אין אצלם גם מסקנות ולקחים אמיתיים.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 792, 22.11.2012.

לא יאומן

מדינה עם בלגן של שמחות קטנות ופחדים גדולים. אנשים רעים סביבנו וגם בפנים. אנשי אמת מתערבבים עם הצבועים והעוכרים. וכל מיני אזרחים קטנים עושים חסדים גדולים. חובשים, רופאים, כבאים, חיילים, שוטרים ומתנדבים. וזק"אים, שמזדכים על המתים. נהרות של דמעות וכעסים. ארץ רבת ממ"דים, עם אזרחים במדים וחיילים בחופשה. וכיפות מבו, חוטים וברזלים. פעם שולחים לשמים תפילה ופעם טיל נגד טילים. קשה להאמין איך אנחנו שורדים. צוחקים ובוכים, בוכים וצוחקים.

החיים כאן הזויים. יום אחד אתה מקלל ברמזור ולמחרת שבת אחים. האזעקות מכנסות שכנים לא מוכרים בחדרי מדרגות ומקלטים ציבוריים. אנשים זרים רצים לתפוס מחסה בין מסעדות, בתי קפה וקניונים. "שמעת את הבוס?", "הי, אתם בסדר?", "מה הודיעו בYnet?"

תגידו לי - זה אמיתי?! המאה העשרים ואחת בארץ היהודים. מדהים.

אלה זמנים שבהם אתה נעשה שפוט של התקשורת, מזפזפ תוכניות וערוצים. הציניות הרגילה של העיתונאים מתחלפת באנרגיות חיוביות, והגנרלים של האולפנים יוצאים לחפ"קים המאולתרים כדי לנהל אותנו מהשטח. במלחמות של פעם היו נרגעים באמצעות שירה בציבור. היום הפטפטת התקשורתית מפיגה מתחים ובאותה נשימה הופכת אותנו להיסטריים. היסטריים רגועים, כל עוד מנצחים.

המחשבות הפרטיות בעת הזאת הופכות לקולאז' קצת ביזארי. אתה שואל את עצמך, למשל: אם תהיה אזעקה כשאני ברחוב, באמת אשכב על הכביש? יכולה להיות פדיחה יותר גדולה מזו, אפילו שפיקוד העורף אמר וגם השר נתן דוגמא? ומה יקרה אם הדירה כולה תחרב, כמו בראשון לציון, ואאלץ

לצאת מהמיטה לרחוב עם תחתונים לא אופנתיים? ומה עם הגיבוים?
שישרפו הבגדים והרהיטים אבל רק לא הקבצים.

כולם כאן מתורגלים, דרוכים ואחראים. אבל רק במלחמות ומבצעים. אני
מביט על המסך באזרחים שחוו זה עתה טרגדיה. החבר נפצע, הבית נחרב,
הרכוש אבד. מושיטים להם מיקרופון לפה והם מתראיינים כאלה זקופים
וגיבורים. קצת מוזר, אבל מעורר כבוד. ואיך מגן דויד והחבלנים מגיעים
אחרי עשר שניות לאירוע? לא יאומן. אם המדינה היתה מתפקדת ביומיום
קצת כמו בחירום – היינו בסדר גמור.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 793, 26.11.2012.

זונת ממתקים

הייתי הורה תקיף לילדי והשתדלתי להציב גבולות ולעמוד על עקרונות. אבל בתחום אחד של חינוך אני כישלון מחפיר – בהורות כלבית. הכלבון שלי גדל להיות סוציומט מפונק, שאימץ את המוטו מהשיר המוכר של יעקב רוטבליט: "אני שוכב לי על הגב/ מביט על התקרה/ רואה כיצד חולפים ימי/ בבטלה גמורה". בגרסה הכלבית של השיר צריך להוסיף: שוכב לי על הגב ומצפה לקיצי-קוץ.

אבל בעוד שרוב הכלבים די סטלנים, שלי סטלן וגם תובעני. בכל פעם שמתחשק לו (וזה קורה הרבה) הוא מגרד לי ברגל בחוזקה ומסמן: "תביא ממתק!". לפעמים אני מנסה לסרב. אבל אז הוא נועץ בי מבט מתחנחן, נושף באפו ומאותת בקוצר רוח: "תביא, תביא!" בשלב הזה אני נשבר.

משפחתי קוראת לי "זונת ממתקים" – ממתקי כלבים, שעולים די הרבה. פעם, לאחר שננזפתי בפעם האלף, אמרתי להם: "לכלב הוקצבו 15-20 שנים לחיות, אז למה למנוע ממנו רגעי אושר?" העניין הוא, שיש לזה מחיר. הכלבון שלי כל כך התרגל לקבל ממתקים, ללא שום תנאים, שבכל פעם שאני ניגש ללטף אותו הוא קופץ עלי בתנועת "טוב, אז תביא ממתק". בקיצור, אני מטרה קלה לסחטנות.

לאחרונה הרהרתי שגדל כאן דור של הורים מהדגם שלי, בהבדל אחד: הם מתנהגים כך לילדיהם. הם יודעים שהנתינה החד צדדית היא רעל, מבינים שההתנהגות שלהם מעצבת אופי לא טוב. אבל בכל פעם שהם מנסים להיות קצת קשוחים וערכיים – הם נשברים. כי הקטנים כל כך יודעים ללקק ולעשות עיניים, שאי אפשר לעמוד מולם. ההורים הפכו ל"זונות ממתקים" והילדים שלהם מאד מתוקים, אבל אגואיסטים שחבל על הזמן.

דמעות של קוקה קולה

בעברית אין תרגום טוב למילה *overdoing*. זה לא בדיוק "הגזמה" או "הפרזה". נכון יותר לפרש זאת כהתנהגות שמעבר למינון הנדרש. זו בעצם מעין חציה של קו הקיטש והשקיפות. הרהרתי במושג הזה כאשר צפיתי היום בתוכנית הראשונה של העונה השנייה של *The Voice*.

התוכנית הזאת היא קפסולה של *overdoing* ולכן קשה מאד להתרגש ממנה, גם כאשר המפיקים עושים מאמץ (שקוף בעליל) שנוזיל דמעות. כאשר קראו לעלמה אנאל לבמה, ובדיוקן המקדים שלה היא סיפרה על אחיה המת, נעתי על כיסאי ממבוכה. כאשר היא סיימה את השיר ופרצה בבכי, כמו ילדה בת ארבע, כבר התעצבנתי. לא עליה, אלא על המפיקים שמוכרים דמעות כמו קוקה קולה. "קחי מאמיל'ה מים", הרגיעה אותה שרית חדה, "שתי לאט לאט". באותו רגע התחשק לי להגיד לשרית: גם אני זקוק לכוס מים, אבל מסיבות לגמרי הפוכות.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 799, 17.12.2012.

גנגנם סטייל

מדי פעם אני קופץ לביקור באחת מדירות הפייסבוק של חבריי הרבים. השבוע היה לי ביקור מעניין במיוחד. מסתבר שאני חבר של סטייליסטית, ולא סתם סטייליסטית – סטייליסטית של סלבס. ולא סתם סלבס – סלבס של תל אביב וגם קצת בת ים ואשדוד. עלעלתי להנאתי בתמונות הרבות שהיא מפרסמת, וקראתי בעניין את הסטטוסים הנלווים. אל תשאלו איזה חיים מעניינים ותוססים יש לה – חיים ב"גנגנם סטייל".

היא הולכת לפתיחות ומצטלמת עם ידוענים (מודה בהכנעה שלא כולם ידועים לי), מחמיאה בשפע לעצמה ולאחרים, מאחלת רק טוב ומחבקת את כולם. אין בה טיפה של ציניות או רוע. ולמרות שהיא חייכנית טבעית ומשלבת סמיילי בכל שורה, היא לוקחת את עצמה ואת האחרים ברצינות תהומית. רצינות סטייל פנינה רוזנבלום, שגם היא כידוע סוג של סטייליסטית.

יש לה תפקיד חשוב ביקום הישראלי: להלביש אנשים במלבושים עם סטייל – תיקון: "אאוטפיטים" – כמו טריני וסוזנה ש"עושות את ישראל" ומסטיילסות את כולם חוץ מעצמן (מישהו צריך להעיר להן שהן מתלבשות נורא).

לפעמים נראה שחברתי אולי בכל זאת קצת מתבדחת, אבל לא, ממש לא. והיא מודה מודה ומודה, לבורא עולם, להורים, לילדים, לשכנים ולכל עם ישראל, על תשומת לב ואושר גדול. אם תערכבו את הרב פינטו, ד"ר אילן רבינוביץ' (זה שנותן כדורים לאח הגדול ונראה כמו דמות מסרט מצויר) ואת גיא פינס (הסטייליסט הרכלן מ-10) – תקבלו את הסטייל המדויק של הפוסטים שלה.

כולם אצלה "נפלאים", "מתוקים", "בובים ובובות", "מקסימים שחבל"ז" ובעיקר "מהממים" – גם השבוע, היום, הערב, ודורית מהסופר, שישבה בהרצאה על סטיילינג, עשתה מייקאובר ועכשיו נראית כמו גל גדות (טוב, לא בדיוק). וגם "דוגמנית החודש" – סבתא רותי המהממת!!! הכי יפה שיש!!! אשמח שתפרגנו לה ב-like!!! כי כל גיל והיופי שלו".

כפי שכבר הבחנתם, המוטו של חברתי, במקצוע ובחיים בכלל, הוא שצריך לעשות הכל, אבל הכל, בכיף ובסטייל, אפשר גם בסדר ההפוך. ולפי העדכונים הרבים שלה היא מצליחה בזה מאד. היא בכזה שוונג סגנוני שהפוסטים שלה נראים קצת כמו פרסומות (זה גם כל היופי). אבל פרסומות מפנקות ובסטייל, כמו זו שהיא פרסמה אחרי המלחמה בעזה:

"כמה כיף ללכת יחפה על החול שנרטב קמעה, לחוש את הרוח מלטפת, להתנתק, להרהר, להודות ויחד עם זאת להתפלל ולקוות לעתיד טוב יותר... בארצנו היפה והכה קטנטונת... ולעשות את כל זה ב"גלבייה" ב"סטייל"... בים המלח."

הקליינטיות שלה הן בעיקר ילדות ונערות צעירות שחולות על "סטייל פצץ" וחולמות על קריירת דוגמנות בינלאומית. כי "לכל גיל מומלץ!". למשל, "עדן פיטוסי המהממת שהיא מבחינתי ה-דוגמנית של שבוע האופנה... התרגשתי ורוגשתי יפהפיה שלי. נהנית להגשים לך חלום ולהפוך אותו למציאות. נשיקות וחיבוק ענק וזו רק ההתחלה..."

באופן כללי חשוב לפרגן בצרורות, לחברים ולקליינטים (שזה אותו דבר) וגם לעצמך. ולא לשכוח לפרגן גם לקדוש-כרוך-הוא, לעם ישראל, וכמובן לצה"ל. עם כל הכבוד לרוני דניאל, שהוא הכי מפרגן לחיילים ולקצינים, אי אפשר להתחרות עם הסטייליסטית, שכתבה בזמן המלחמה כך:

"כאות הזדהות וגאווה עם צה"ל שלנו!!! מזוית קצת שונה (ו"קשוחה") אימצתי את השראת הטרנד הצבאי ☺ שמלה בהשראת הטרנד הצבאי עם "טוויסט" בשילוב שרשראות (מסאגה) שחיברתי בעצמי לשמלה, גרביים בגוון חאקי עד הברך בסריגת מעויינים ומגפוני זהב לטוויסט מושלם ☺"

אני מת לפרגן לחברתי מכל הלב, אבל קצת קשה לי. כי הסטיילינג שלה, איך לומר קצת יותר מדי מנומר ("נמרות או לא להיות"). אני גם לא הכי מתחבר ל"חלוקים לבנים ב"סטייל" ☺ שמוצגים ב'קראון פלאז'ה ים המלח'

ולא משתגע על "גלבייה טרנדית ומנומרת שמשתלבת עם גווני הים, המדבר ושערי הזהוב: יבוא מלוסאנג'לס".

לדעתי הסטייליסטית שלי חברה של כל העולם ואשתו, בעיקר אשתו. למרות שמסתבר ש"גם לכם הגברים יש מה להציע" © שימו לב לחיוך של בועז © אחרי ההסבר על פרופורציות ומהו מראה "סמי פורמל" בעזרת הקולקציה של "ליאור סגול" לגברים".

קצת חבל שגיא פינס לא זורק אפילו עצם לחברתי הסטייליסטית, וזה לא בסדר מצידו וגם מפלה. לזכותה יאמר שזה לא מזיז לה. אם היא היתה באמת רוצה, היא כבר היתה תופסת פווה עם בר רפאלי (לפעמים אני חושד שפינס מקבל קצת תמלוגים מהסוכנת של רפאלי).

ועם כל הכבוד לפינס, ויש כבוד - לו ולקולבית שלצדו בתוכנית - לסטייליסטית שלי יש יותר חברים סלבס. אפילו רוברטו קאבלי, שהוא מעצב טוב וגם ידוע, אבל לא כמו ששון קדם.

איך היא עושה את זה? חוץ מזה שהיא נחמדה, יודעת לעשות "מינגלינג" ולתפוס תמונה עם סלבס, יש לה פנקס כתובות וטלפונים של מפיקים ויחצנים, כמו למשל "אילן הדגול במסיבת הפתעה לרועי לולו" ודגנית, מנהלת היח"צ של כל רשת המלוונות. ולא מזיק להיות בקשר עם יאנה המקסימה מרשת "רמילי", שבחרו במיוחד בשבילה "אאוטפיטים הורסים להיריון המתהווה (וגם לאחריו...) תמונות "פאפאראצי" נחשוף בהמשך...".

אם תראו את התגובות שרשמו לה ב"מיני פוסטים" תבינו כמה מקשיבים לה. כי בניגוד לנו, המשלומפרים מהאקדמיה, היא מרצה גם בסטייל. והיא בהחלט צודקת ש"אם מרצה לא יודע לגרום לקהל להקשיב ולרתק אותו מעבר למקצועיות וידע ומראה אסתטי, אי אפשר להחזיק קהל שעתים". לכן ההרצאות שלה גולשות ל"שעה כפול פלוס".

אז בתור סטייליסטית שאתם מחשיבים את דעתה, "תיזכרו שמותר לכם הכל, ואל תפחדו ליצור את ה"טרנד" שלכם ולהרגיש "מחוץ למגרש"... כי ב"מגרש" שלנו - אין חוקים!!!! אנחנו ממציאים אותם!!!! שיהיה סופשבוע שבוע בסטייל אישי ועם חיוך ©"

האח הגדול צופה וזה טוב

אפשר לראות בפרשת הכדורסלן גיא פניני ציון דרך, לא רק בספורט הישראלי אלא בחברה הישראלית כולה. להערכתי, זו אחת הפעמים הבודדות שבה ארגון ציבורי בארץ לא גונן על אחד מבניו שסרחה, לא הקל ראש במעשיו והעניש אותו ללא פשרות. יתרה מכך, הנהלת מכבי תל אביב לקחה אחריות ארגונית (אפילו המאמן הכה על חטא) ובשם המוסר לא היססה לשלם מחיר כלכלי וספורטיבי לא מבוטל.

הלוואי שארגונים ומוסדות אחרים ילמדו מהצעד האמיץ שלהם (כולל מערכת המשפט שלנו). זה יחזיר לציבור הישראלי את האמון בשכר ועונש ויכניס נורמות של אפס סובלנות כלפי סוציומטים ורעי לב.

פניני הוא פרובוקאטור וותיק, ומי שבקיא בנבכי הספורט הישראלי יודע שהרשעתו היתה מצד אחד צפויה ומצד שני לגמרי מקרית (בזכות שדרך שקורא שפתיים). אבל היה משהו בסיפור הזה שתפס אותי בבתן. אני מתכוון לניגוד התהומי בין הנכלוליות השאננה של פניני במגרש (בזמן שהוא נכנס לראש ולוורידים של שחקן הפועל) לבין ההתפרקות הרגשית שלו מול המצלמות. לפתע, התחמן השחצן שלוחש מילות שטנה באותו קור רוח שבו הוא קולע שלשות – נראה שבור וחסר אונים. לדעתי זה נבע לא רק בשל העובדה שהקריירה המפוארת שלו עמדה בפני סכנת התרסקות, אלא משום שהוא פשוט נחשף במלוא קלוננו. הטלוויזיה הרשיעה אותו באופן הכי חד ופומבי והוא לא יכול היה יותר להסתתר.

רוב החטאים והעבירות נעשים בחסות החשכה, כלומר מחוץ לטווח הראייה של הציבור הרחב. אבל בעולם הדיגיטלי, אפשרויות התצפית והניטור גדלות לאין שיעור. מצד אחד, זה יוצר סיכונים לא מבוטלים בתחום הצנעה וחירות הפרט. גם משפטי אינסטנט-לינק' תקשורתיים מסוכנים מאד.

מצד שני, כאשר העיין האלקטרונית צופיה לכל עבר, הקרקע פחות נוחה למעשים לא מוסריים. בעתיד נצטרך למצוא את האיזון הנכון בין היתרונות לחסרונות הללו. בינתיים פניני יכול להתנחם בעובדה שהוא חידד בעונשו קו גבול התנהגותי.

דף הפייסבוק האישי, 2012.

בדרך לאי השומם הבא

הפעם הראשונה שהיינו כאן היתה לפני שלושים שנה בדיוק. סירה זעירה השיטה אותנו לסיור קצר באי לא מיושב, עם דקלי קוקוס ומפרצים תכולים. באי הסמוך, קוסאמוי, היו אז לא יותר מקומץ בתי הארחה עם בקתות קש. היום אין מטר שאינו רווי בבתי מלון מפנקים.

אנחנו בקופנגאן, אי מסיבות הירח, שאליו מגיעים להיזרק אלפי צעירים בכל שנה. אני מביט אל ילדינו ובני/בנות זוגם, שבאו לחגוג איתנו את יום הנישואים ומשפשף עיניים. היינו אז יותר צעירים מהם – זוג נשוי טרי, שיצא להרפתקה של שנה במזרח הרחוק. באותם ימים הוא היה באמת "רחוק" ואקזוטי. אחת לחודש צלצלנו להורים בשיחת גוביינא וקיבלנו מכתבים מהבית בשגרירויות ישראל. קשה להאמין.

לפני שבע שנים שלחתי לכאן תלמיד שלי למחקר אנתרופולוגי על הצעירים הישראלים בתאילנד. הוא חזר מופתע: "עוז, הם לא מכירים אפילו את הצד השני של האי. יוצאים מהמעבורת ישר למסיבה". "מה אתה מתפלא", השבתי לו, "בעידן הגלובלי התרמילאות מתה". הדור של הורי גילה את מדבר יהודה ואילו אנחנו היינו הפלמ"חניקים של האנדים וההימלאיה. מה מגלה הדור של נכדי-הצברים? קצת קשה ללכת לאיבוד בפייסבוק ואולי בשל כך הם זקוקים למסיבות של אלכוהול.

לפני שלושים שנה היינו לא יותר מכמה עשרות ישראלים בכל דרום מזרח אסיה. הכרנו זה את זה כי נהגנו להשאיר "הוראות הפעלה" בספרי מטיילים מאולתרים ולהיפגש ל"חיתוכי מצב" באותם Guest Houses צנועים. לא היו אז חנויות למטייל וכמובן גם לא בתי חב"ד, שלא לדבר על טיסות-פנים, אינטרנט, וסלולריים. היום פוקדים את תאילנד בלבד למעלה מ-100 אלף

תיירים ישראלים בשנה. הרבה השתנה מאז, גם אנחנו. אבל נשארנו, אני והנערה שאיתי, תרמילאים בנשמה – אוהבי אדם וחוקרי תרבויות. הירח הסתובב שלושים כפול 12 ואנחנו עדיין באותה סירה קטנה בדרך אל האי השומם הבא.

דף הפייסבוק האישי, 2012.

לובה מנהלת היום את הסופרמרקט

לפני כשלוש שנים פרסמתי מאמר שסקר את ציוני הדרך העיקריים בתהליך טמיעתם של המהגרים מבריה"מ לשעבר בחברה הישראלית. אחד מציוני הדרך היה המערכון המיתולוגי של "ארץ נהדרת" על לובה הקופאית. שקלתי לקרוא למאמר שלי: "לובה הפכה בינתיים למנהלת הסופרמרקט".

נזכרתי במאמר הזה אחרי שקראתי בשבוע שעבר על סגירת המחלקה הרוסית של משרד הפרסום הגדול "מקאן אריקסון". הכרתי היטב את המחלקה הזאת ואת נטשה שוקין המוכשרת שעמדה בראשה. לא אחת החלפנו בינינו נתונים ופרשנויות על המגזר הרוסי – מגזר שסיפור קליטתו בחברה הישראלית הוא לא פחות ממדהים.

בשנת 1999 יצאו לאור בישראל מעל 50 עיתונים בשפה הרוסית: 4 יומונים, 11 שבועונים, 5 ירחונים וכ-40 מקומונים. אומדן התפוצה של כל העיתונים והמקומונים ברוסית בסופי-שבוע עמד אז על כרבע מיליון עותקים.

לפני כשש שנים הוזמנתי להרצות בכנס גדול של איגוד הפרסום הישראלי, שעסק בשוק התקשורת הרוסית. באותו זמן הפלח הזה היה עדיין גדול למדי, וסיקרן הרבה בעלי עסקים. בסוף ההרצאה אמרתי לקהל: הספירה לאחור החלה, המגזר הרוסי נטמע במהירות והשוק המיועד לדוברי רוסית בלבד מצטמצם בהתאם. סביר להניח שבתוך עשור, אולי פחות, רבים מכם יאלצו לחפש פרנסה במקום אחר.

זכור לי שהמארגנים, ובתוכם נטשה, מאד לא אהבו את האמירה הזאת. כיצד אני מעז לבטל פלח שוק כזה גדול וחשוב? נכון שבישראל קיימות עדיין בועות גדולות של תרבות רוסית: במועדונים, במסעדות, במופעי תרבות, במתנ"סים, ובאירועים מגוונים אחרים. עדיין אפשר גם לזהות

דפוסי צריכה והתנהגות הייחודיים למשפחות המהגרים, וגם השפה הרוסית רחוקה מלהיעלם מהאופק. אבל אלה זנבות של תופעה רחבה שהולכת ומצטמצמת במהירות. לכן, לא פחות משהאיחוד בין מפלגת "ישראל ביתנו" לבין "הליכוד" היה מפגש אינטרסים פוליטי, הוא היה תוצאה של תהליכים תרבותיים ודמוגרפיים רחבים ועמוקים. במציאות של היום מפלגת עולים סקטוריאלית לא יכולה להצליח.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 804, 3.1.2013.

לזכור ולשכוח

ארכיון המדינה בירושלים נסגר השבוע בעקבות הצפה, וכולנו מקווים שלארגזים שלום. בתור "עכבר ארכיונים" ותיק תרשו לי לנצל את ההזדמנות להעלות הרהור סוציולוגי בנדון:

הסיפור ההיסטורי שחוקרי העבר מספרים מוגבל בעיקר למצאי המסמכים שהשתמרו בארכיונים הציבוריים. ומה כוללים רוב הארכיונים? בעיקר פרוטוקולים של ישיבות, תכתובות ופרסומים רשמיים, כתבות ומאמרי עיתונות, ומעט תמונות בשחור לבן. פה ושם שרדו גם יומנים ומכתבים פרטיים, אף שמספרם זניח, כי בעבר אנשים לא הרבו לכתוב, בפרט לא על עצמם.

אבל בעידן שבו כל אדם מחזיק ארכיון אישי של אלפי מיילים, תמונות דיגיטליות וקטעי וידאו – מה בדיוק עושים עם ההיסטוריוגרפיה? איך אפשר בכלל להכיל ולטפל בחומר העצום הזה? הנה כי כן, בלי ששמנו לב, עברנו מעידן של חוסר תיעוד לעידן של עודף תיעוד. זה נראה צרה של עשירים, אבל זו חתיכת צרה צרורה, והיא עומדת לשנות את מדע ההיסטוריה מהיסוד.

אנשים רבים, ואני בתוכם, שומרים בתיקיות המחשב שלהם את רוב המיילים שקיבלו ושלחו אי פעם, כמו גם קבצי טקסט, תמונות ומצגות בכמויות עתק. ברור שמיון אוסף הקבצים העצום הזה לעיקר וטפל יצריך תקופת חיים נוספת. אז למה לאגור? התשובה: כי זה קל, אז שיהיה.

אבל אם איננו מסוגלים לסנן את החומר הפרטי שלנו, כיצד ישלטל בעתיד ההיסטוריון על חומרים שאגרה חברה שלמה? יש המשערים שהמחשב יעשה זאת במקומנו, באמצעות אינטליגנציה מלאכותית. אבל זה עדיין לא

עונה על שאלת השאלות: מה בדיוק צריך לשמור, למיין ולסנן? השאלה הזאת מתחדדת בעולם תזזיתי וחסר סבלנות. לאנשים אין היום זמן ואנרגיה לקרוא מידע חדש, קל וחומר מידע היסטורי עמוס בפרטים.

נראה כי בעידן של מבוול-המידע נצטרך להחליט מה אנחנו רוצים "לשכוח" ולא מה אנחנו צריכים לזכור.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 807, 14.1.2013.

סלבריטאים לרגע

זוכרים בחורה בשם מורן אייזנשטיין? זו אותה בלונדינית תורנית ששמה ושדיה הלכו לפניה, אולי בסדר ההפוך. למי שלא זוכר, אייזנשטיין היתה מראשוני הסלבס הוירטואליים. כלומר, היא היתה מפורסמת לא בשל איזה רזומה מרשים או כישורים יוצאי דופן, אלא בגלל שהתקשורת הגדירה אותה ככזאת. מדור הרכילות המיתולוגי של עיתון "חדשות" כינה בזמנו את התופעה הזאת בשם "מפורסמת" – הלחמה בין מפורסם לסתם.

בראשית העשור הקודם הוזמנתי להשתתף בפאנל שעסק בתופעת הסלבריטאים (מילה חדשה בהיסטוריה הלשונית של ישראל). זה היה בפסטיבל התקשורת השנתי בראש פינה, בעידן שבו התקשורת ייצרה כוכבים חדשים בפס ייצור סדרתי. לצידי ישבה הדוגמנית החיננית אגם רודברג. תלמידת תיכון שישבה באולם שאלה את רודברג בסקרנות: "איך זה להיות מפורסמת?" הדוגמנית-שחקנית חייכה את חיוכה המקסים והשיבה ללא היסוס: "אם הייתי סלבריטאית אמיתית, כמו באמריקה, לא הייתי יושבת כל כך קרוב אליכם ומן הסתם הייתי מוקפת בשומרי ראש". כמה שהיא צדקה. בישראל גם כשאתה ידוען אתה תמיד קצת "סלב דה לה שמאטע". הרי משה מכיר את האימא שלך, יעל למדה עם אחותך ודני אכל איתך מאותו המסטינג בטירונוט. חוץ מזה אנחנו לא כאלה נאיבים כמו האמריקאים, שמייצרים לעצמם חלומות וגיבורים, ומאמינים בהם כמו ילדים. גם אין לנו את הכסף הגדול לשלם למפורסתמים שלנו.

אייזנשטיין סיקרנה אותי בזמנו, הן משום שהיא היתה אחת הסלבריטאיות המופרכות הראשונות בארץ, והן משום שהיה בה משהו מקומם ומכמיר לב בעת ובעונה אחת. היא נולדה (1978) וגדלה בעירנו הפרובינציאלית חיפה.

לימים סיפרה: "זה נראה לי הדבר הכי קסום וחלומי להיות, בטלוויזיה עם יעל בר זוהר, ושם אני אהיה, בסדרה הזו, רמת אביב".

היא החלה לדגמן בחיפה במסגרת עבודות קטנות (למשל לפרסומת של ברזי 'אטמור') עד שהבינה שכוכב הצפון הוא דווקא במרכז. אייזנשטיין עברה לתל אביב ופגשה שם איזה בחור שסידר לה תפקיד משני בארבעה פרקי הסדרה שעליה חלמה. היא לוחקה לתפקיד "העוזרת הכוסית" (כך הגדירה את תפקידה בכוח). אבל זה עדיין לא חילץ אותה מאלמוניות. היא נאלצה לעבוד כמלצרית בקפה ובמקביל למדה משחק אצל יורם לוינשטיין, הקואצ'ר של ילדי החלומות.

ואז, אחרי שלוש שנים של תקוות שווא וייאוש, הגיע המפנה הגדול בקריירה של אייזנשטיין: מעוד צעירה שחולמת להצליח בענק, היא עשתה את זה. הפריצה התרחשה כאשר בפרסומת לנטוויז'ן קיבלה על עצמה לומר את המשפט הפרובוקטיבי (לאותם ימים בתוליים): "ואם ביום שלישי לא בא לי?". כמו שקורה לעתים קרובות במדינתנו הקטנה, משהו טיפשי מתנפח לממדים מטורפים.

אחרי שזה שודר הפכה אייזנשטיין לדוגמנית הכי מדוברת במדינה. היא כיכבה בפרסומות שונות בטלוויזיה, בעיתונים ובשלטי חוצות, ודגמנה בתצוגות אופנה ובקטלוגים שונים. על המשפט הוולגרי הזה עשו כתבות ופארא-פרייז'נג בסגנון, 'בא לי, לא בא לי'. דיברו על זה בכל מקום, לא רק בגלל התעוזה, אלא גם בגלל הבלונד והשדיים.

אבל כצפוי, השעון צילצל חצות, והבז התקשורת סביב סינדרלה החיפאית דעך "בהפתעה". אייזנשטיין, שהיתה בטוחה שדרכה סלולה לברודווי, נותרה המומה ומתוסכלת. הזוהר הלך והתרחק. היא עוד ייחלה לנס הקאמבק וניסתה להמציא את עצמה מחדש בדרכים מגוונות: הפכה לבת זוגו של חיים צינוביץ' "השרוף" (עוד כוכב דועך שנלחם על זוהרו, לשווא) הנחתה תוכנית בערוץ YTV, שיחקה בתפקיד עצמה בתוכנית טלוויזיה נידחת, התארחתה במספר סדרות לבני טיפש-עשרה, השתתפה במחזמר לילדים ובהצגת בידור, הוציאה סינגל שקונן על אביה שנפטר כשהייתה בת 14, ואפילו החליפה את מירי בודהנה באיזו הצגה למיצובישיות. וכשזה לא הספיק, הפכה לסופרת ומחזאית לילדים ולמבוגרים.

כאשר קראתי בזמנו שאייזנשטיין החזירה את החזה המוגדל שלה לנפחו המקורי, באמצעות ניתוח פלסטי, שאלתי את עצמי האם זו הנפת דגל לבן, או עוד אמצעי נואש למשיכת תשומת לב. אבל גם זה לא עזר. מדי פעם היא הגיחה לאיזה ראיון עיתונאי, על תקן קוריוז מאובק. בראיונות הללו הקפידה להודות לבורא עולם שנטש אותה, אבל בניגוד לשמועות לא חזרה בתשובה, אף שגם צעד זה אולי נשקל כאמצעי אחרון להחזרת עטרה ליושנה.

התקשורת ספק ריחמה עליה ספק לגלגה. "קבלו את מורן אייזנשטיין החדשה", הכריזה אחת מכותרות הראיון. "עכשיו אני מרגישה שאני מתחילה לבנות את הקריירה שלי", היא דקלמה למראיין, "את העתיד שלי אם אפשר להגיד, במישור היצירתי, העסקי וכמובן המשפחתי". ובאותה נשימה היא סיכמה בצער: "יש לי משפט שכתבתי לעצמי, ואני מאוד אוהבת לצטט אותו: 'לעולם אל תגיד הפסדתי, טעיתי, מול תוצאה לא מוצלחת במיוחד. תגיד עדיין לא ניצחתי. זה שלא הגעת לא אומר כלום, פשוט עדיין לא ניצחת. אז תמשיך'".

אבל בחיים, לפעמים האור הוא בתחילת המנהרה ולא בסופה. לכן, אייזנשטיין זינקה על גלגל ההצלה האחרון והתחתנה עם סוכן שחקנים. למרבה הצער הסתבר שגם הבעל "המקורש", שהתמחה במיחזור קריירות, לא הצליח למחזר אותה. בינתיים, רבים כבר שכחו את שמה, כי פס הייצור ממשיך להנפיק ידוענים תורניים שזמן התפוגה שלהם הולך ומתקצר.

תשאלו למה אני חופר לכם בעניין מורן אייזנשטיין? ובכן, הסיבה היא שצפיתי בשבוע שעבר בראיון עם רוני דלומי באחד הערוצים. זאת הילדה-אישה שזכתה בזמנו באחד הכוכבים הנולדים. עכשיו היא מנסה להשיל מעצמה את דמות הנחמדונת שהדביקו לה (כך אמרה) ולהיכנס לתפקיד הבחורה ההרפתקנית והאירוטית. היא אפילו הסכימה להצטלם בחצי עירום (עם גבה למצלמה) בסדרת הטלוויזיה הפרובוקטיבית והמטרידה "אופוריה".

דלומי עובדת על דיסק חדש, שאמור לשחזר את הצלחתה הקודמת בקרב בני הטיפש עשרה. מה שהיא לא לוקחת בחשבון היא העובדה שאלה שהצביעו עבורה ב"כוכב נולד" וקנו את הדיסק שלה, התבגרו (קצת) בינתיים. ואילו בני הטיפש-עשרה החדשים מתעניינים במפורסמים הטריים

שיצאו לאחרונה מפס הייצור התקשורתי. דלומי עושה רושם של בחורה נחמדה ואני מאחל לה הצלחה מכל הלב. אבל הייתי ממליץ לה לתפוס שיחת תדרוך עם מורן אייזנשטיין.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 809, 21.1.2013.

מבצע סבתא

בוודאי כבר שמתם לב שהנכדים של היום חיים בסימביוזה מלאה עם הסבא והסבתא שלהם. למעשה זה הדור הראשון בארץ שלרובו סבים וסבתות משני הצדדים, ובדרך כלל אלה אזרחים-וותיקים עם ראש צעיר.

בוודאי גם שמתם לב שהנכדים של היום מקמבנים ברמה גבוהה מאד. כיוון שהם די סטלנים, כיוון שיוקר המחיה גבוה וכיוון שהם גדלו בעולם של יזמות, שיווק ובילויים – התיחמון והקימבון יושב להם טוב בראש.

לכן לא התפלאתי כאשר מספר צעירים סיפרו לי על "מבצע סבתא" המשלב בין קימבון לסיבתון. רשת "רק בשר" יצאה לאחרונה במבצע אטרקטיבי: אם אתה מנוי של המסעדה אתה זכאי לקבל ביום ההולדת שלך 10 גרם בשר חינם על כל שנת חיים. בדקו ומצאו הנכדים שהסבתא שלהם תהיה בקרוב בת 80. מיהרו והחתימו אותה על מנוי למסעדה. עכשיו תעשו חשבון: 10 גרם על כל שנת חיים – בשר משובח במשקל 800 גרם, שפירושו ארוחה דשנה חינם לשלושה נכדים. שווה סבתא.

מהי הצלחה בחיים?

להלן מכתב שנשלח אלי לפני מספר חודשים (אני משמיט את זהות הכותבים):

לעוז אלמוג היקר שלום רב,

לא בכל יום נערכת מסיבת יום הולדת משותפת, שבה חוגגים כמאה גברים ונשים ישראלים וותיקים ביחד, את יום הולדתם ה-75! המשותף לחתני וכלות האירוע הוא שכולם בוגרי מחזור 1955 של בית הספר תיכון XXX בתל אביב.

הרשימה המצורפת של מפורסמי המחזור כוללת כמה חתני פרס ישראל, פרס קרן וולף, פרס בטחון ישראל, פרס רוטשילד, פרס א.מ.ת, פרס ויצמן למחקרים במדעים מדויקים, ופרס מיכאל מילקן להצטיינות בהוראה. יש בוגרים שהם חברים בגופים בינלאומיים כמו האקדמיה הלאומית למדעים של ארצות הברית, המכון האסיאני לטכנולוגיה בתאילנד, הוועדה הצרפתית לאנרגיה אטומית ורבים נוספים. ויש בין שורותינו שר לשעבר ומנכ"ל מיניסטרונין לשעבר. הפרופסורים לרפואה מבין הבוגרים היו פורצי דרך וחלוצים בפיתוח טכנולוגיות ושיטות טיפול, והבוגרים היזמים פעלו כל אחד בשטח מומחיותו בארץ ובארצות רחוקות.

עוז אלמוג היקר, אני בטוח שאין הרבה מקומות בעולם שיכולים להתגאות ביכול כזה של הישגים והצלחות ממחזור אחד של בית ספר תיכון אחד בעיר אחת. אנחנו מאמינים שראוי לתת חשיפה לקבוצה של ישראלים, בעלי הישגים כל כך מרשימים, אשר גדלו על מערכת החינוך הישראלית ואשר, למרות הצלחותיהם הבינלאומיות, רובם חזרו לחיות בישראל ולגדל בנים ובנות, נכדים ונכדות.

להלן תשובתי:

שלום חברים,

מזל טוב על מסיבת ה-75, ברכות ומחמאות על ההישגים המכובדים של בני המחזור, שהם גאווה למשפחתם, למדינה, לעיר ולבית הספר. הרשימה הזאת העלתה בי הרהורים על הדרך שבה אנשים מגדירים היום את זהותם ומסכמים את פועלם ההיסטורי. למעשה כל אחד כותב לעצמו רזומה של הישגים "רשמיים": שירות צבאי, השכלה, תעסוקה, תפקידים ציבוריים, דרגות, תארים, הצטיינויות, פרסים וכדומה. מצד אחד זה יפה וחשוב; מצד שני זה קצת עצוב. כי רשימת ההישגים משקפת תפישה מעט "גברית" ו"בורגנית" ועל כל פנים מאד חד-ממדית של האדם ושל החיים. הרי יש אינספור הישגים קטנים-גדולים בחיינו שאנו מתייחסים אליהם כמובנים מאליהם ולכן גם מדירים אותם מסיכום פועלינו. למשל, אם הצלחנו לשמור על זוגיות טובה ועל קשר חם עם ילדינו/נכדינו, או אם הצלחנו לגדל צאצאים מחונכים, בריאים ומאושרים. עזרה לזולת, הקלה על מצוקה ועצה טובה הן הצלחות יומיומיות של הרבה אנשים טובים. למרבה הצער הישגים של טוב לב, חמלה ורגישות לא נכללים ברזומה הרשמי. גם לא אכפתיות ומאבקים למען צדק ותיקון העולם. אפילו שמירה על גזרה נאה ומצב רפואי טוב בגיל מבוגר הם הישגים חשובים שאדם יכול להתגדר בהם.

מעניין שהמילה "אושר" לא מופיעה ברשימות ההישגים של בוגרי המחזור שלכם. הרי לא כולם מצליחים להיות מאושרים בחייהם, ואושר מצריך כישורים רבים. גם לא אוזכרו אכזבות וכישלונות. חבל, כי לפעמים דווקא הכישלון הוא סוג של הישג, ובוודאי האומץ להודות בו.

על כל פנים, הרשימה המרשימה שלכם מקפחת בני מחזור שהרזומה "הפורמאלי" שלהם צנוע אבל הישגיהם בספירה הפרטית מפוארים.

מהי הצלחה בחיים? שאלה קשה מאד, שבוודאי לא מתומצתת בשום רזומה רשמי. האם, למשל, אדם שזכה בפרס נובל, אבל נותר גלמוד ומדוכא, הצליח בחייו? האם אדם שנבחר לתפקיד בכיר, אבל רכש לעצמו שונאים רבים, הוא "סיפור הצלחה"?

יש היום הרבה מכונים שמסייעים לצעירים לכתוב CV מרשים. חבל שלא מלמדים אותם שאופי טוב הוא הרזומה שרובנו הכי מעריכים וגם הכי זוכרים.

שלכם בהוקרה,

עוז

חדשות בן עזר, גיליון מס' 815, 11.2.2013.

לקחנו את תרבות האשמה רחוק מדי

דרור אידר: מה דעתך על הביקורת שמטיח השמאל הקיצוני בישראל?

עוז: ראית את הסדרה של אסי דיין? רמת הכנות כה גדולה, שהיא מתחילה להיות נתעבת. מרוב שהוא מבקר את אביו, מסתבר שהוא דומה לו וגרוע ממנו. גם הוא זונח את ילדיו ובוגד בנשותיו. גם הוא, כמו אביו, מחפש באובססיביות אחר הכרה. באופן מטאפורי זה מה שקרה לשמאל הקיצוני, שאסי דיין הוא אחד מגיבוריו. מרוב רצון להיות הומניים ולתקן את העולם, האנשים האלה נעשו מפלצות.

האתוס הילידי של הצבר הוליד קורבנות ורגשי נחיתות. הליכוד שעלה ב-1977 הוא מין תאגיד של קבוצות, שהיה להן חשבון פתוח עם האליטה הוותיקה, ישראל הפריפריאלית שמודל החלוץ והצבר הותיר בה צלקות. המעניין הוא שבשלב מסוים גם צאצאי הצבר עצמם, אלו שהגיעו מתוך האצולה המפא"יניקית, פיתחו שנאה לאב הקדמון וכד בכו זילזלו בקבוצות המקופחות, שנעטפו באמפתיה צבועה. במחקרים האקדמיים הם ידברו על קיפוח, על אפליה ועל רצון לתיקון עוולות, אבל בשיח הפוליטי הפנימי שלהם הם ידברו על אספסוף שהולך לבתי כנסת ומצביע ביבי. יש לא מעט צבועים ומתחסדים כאלה שבטוחים שהמדינה נגנבה להם מתחת לאף.

דרור: נראה שהתחסדות מאפיינת גם את תפיסתו של השמאל את הצד הערבי...

עוז: בדיוק. לא תראה כמעט מחקרים ותיאוריות שנוגעים בנושא 'המנטליות' או 'הדנ"א התרבותי'. הרי לכל חברה יש קודים, קואורדינאטות לסגנון החיים ולצורות החשיבה שלה. למה לא מתעסקים בזה? משום שקל

יותר לעשות סימטריה מלאכותית. כשאדם מחליק על בננה אפשר להסביר שלא שם לב, או שהחליק כי מישהו טמן לו מכשול.

–"בפסיכולוגיה זה נקרא 'מיקוד' (ייחוס) פנימי או חיצוני'. התרבות היהודית-נוצרית (בעיקר הנוצרית) מדגישה את המיקוד הפנימי כהסבר למציאות, ובנתה סביבו מבנה תרבותי שלם – האשמה עצמית, חשבון נפש. זה התפתח בפסיכואנליזה – הדרך לגאולה פנימית היא באמצעות ההודאה בחטא. פה מגיעה המחילה. זה הפך את התרבות המערבית לגדולה – ברגע שמכירים בטעויות אפשר לתקן ולהתקדם.

דרור: והחברה המוסלמית?

עוז: החברה המוסלמית לקחה את הייחוס החיצוני ובנתה סביבו את תפיסת עולמה. מי אשם בגורלנו? תשובתם: הגורם החיצוני: השליטים, היהודים, המערב, הגורל. מעט מאוד אינטלקטואלים מוסלמים מפנים אצבע מאשימה כלפי פנים. לכן החברות האלה מאובנות ואלים, כי כשלא מתקנים – הלחץ הפנימי גובר. כאשר הלחץ גדל, הקנאה במערב מתחזקת והאיום הגלובלי נעשה מוחשי יותר, כולל האיום הפמיניסטי על תרבות מאוד פטריאכלית – התגובה היא היסטריה ודה-לגיטימציה רצחנית ליהודים ולמערב. 'מי אשם במצבנו?' השטן היהודי והאמריקני.

דרור: אנחנו מכירים לא מעט בתוכנו ובעולם המערבי שמסכימים עם הטענות, הזה, כלומר שאנחנו האשמים העיקריים ב"מצב".

עוז: מה שמטריד הוא שלקחנו – הנוצרים והיהודים – את תרבות האשמה רחוק מדי. כל כך התרחקנו מההסבר החיצוני, עד שאנחנו מאשימים את עצמנו בדברים לא נכונים. בקרב הרבה אינטלקטואלים מערביים השתרשה התפיסה שאם משהו לא עובד, צריך להמשיך לחפש את השינוי ואת התיקון אצלך. זה גם מה שמניע את קנאי השלום. כל אדם שפוי רוצה שלום וכל אדם רציונלי יודע שצריך להתפשר. אבל לפעמים הרצון הטוב לא מספיק. צריך פרטנר בצד השני. השמאל הקיצוני מניח שהשלום האמיתי לא מגיע כיוון שלא מצאנו בתוכנו פנימה כוחות להשתנות. הוא לא מעלה את האפשרות, שבצד השני אין נכונות אמיתית להתפשר כי הדני"א התרבותי עובד בינתיים אחרת. לכן, גם כאשר חמאס קורא להשמיד את ישראל ולא מסתיר את כוונותיו, האוזניים והעיניים של השמאל הקיצוני נאטמות. 'מי אשם?' אנחנו, הישראלים.

דרור: אולי נחדד יותר, האשמה העצמית מגיעה עם "פתרון": אם אתה רוצה לתקן את הבעיה – תעלים את הבעיה, כלומר תאיין את עצמך.

עוז: ברמה הקיצונית, זה מה שקורה. לכן גם ממציאים היסטוריה וקובעים שכל הקיום שלנו כאן יסודו בגזל אדמות לא לנו. זה מגיע מאותו מקום של הכחשת המציאות – ההומניות המדומה שהופכת לתפיסת עולם מפלצתית ומאוד מאוד שטחית. זו גם הסיבה שמי שלא תומך בעמדתם מכונה פשיסט. דווקא הקו שלהם פשיסטי במהותו.

אז נכון, צריך לבקר תופעות קיצוניות אצלנו, אבל שורש הסכסוך אינו פוליטי, דתי, ולא טריטוריאלי. השורש הוא תרבותי. יש זיקה ישירה בין הדרך שבה בן לאדן ודומיו תופסים את האישה לדרך שבה הם תופסים את המערב ואת ישראל. אבל לך תגיד את זה לשמאל הקיצוני. באותה נשימה שהם מרימים דגלים של פמיניזם, הם תומכים באידיאולוגיה של משטרים חשוכים.

שמת לב שהשמאל הקיצוני – כולל חוקרים בכירים במסד האקדמי – בכלל לא עושה הכללות כשזה נוגע למוסלמים. מבחינתם אין ממש קשר בין מה שקורה במשפחה המוסלמית ובין מה שקורה במשטרים הערביים. מבחינתם אין גם קשר בין טרור שנעשה באירופה לטרור שמופנה כלפי ישראל. גם העובדה שכמעט תמיד מוסלמים קנאים מעורבים בפעולות הללו לא רלוונטית מבחינתם. הם לא מכירים במושג 'טרור בינלאומי'; מבחינתם זה טרור מקומי, כי ההכללה תשבש להם את תמונת המציאות.

דרור: ההיסטוריה הכירה בדרך כלל אליטות שתמכו בציוויליזציות שלהן. אבל מאז המאה ה-20 המערב מתמודד לא רק עם איומים חיצוניים, אלא גם עם קבוצה מובילה בתוכו שחותרת תחת יסודות הקיום שלה עצמה.

עוז: שמת את האצבע על הבלתי ייאמן שקורה פה. לימים ידונו בשאלה כיצד אנשים באליטה המשכילה בחרו לעצום עיניים; הם בחרו באופן מודע ממניעים רגשיים שלא לראות את המציאות.

דרור: עושה רושם שהמערב מאבד עצמו לדעת. מה לדעתך הסיבות לכך?

עוז: 'הציוויליזציה הלבנה' מתאבדת. שלוש סיבות לדבר: האתוס ההומני החיובי של הרגישות לזכויות האזרח הלך קדימה בלי ששם לב מה נמצא

סביבו. לא צריך לעדכן את הרעיון של זכויות שוות, זה ערך מוסרי עליון, אבל צריך להבין באיזו סביבה הווילה הזאת נמצאת. האדמו"רים החילונים אומרים 'נוביל קדימה', ולא מבחינים בקבוצות שנותרו מאחור, ולא רק שאינן מקבלות את ערכי השוויון והחירות, אלא שהן תעשינה הכל כדי שתיעלם להן מהעניינים יחד עם התרבות הדמוקרטית. "לכן, אם אתה רוצה לקדם זכויות, דאג לפני הכל להישרדות שלך. זה מה שמתחילים להבין באירופה, אולי מעט מדי ומאוחר מדי. מה שהם אולי מבינים ביחס לעצמם, ולא מבינים ביחס לישראל, הוא באיזה מרחב אנחנו נטועים. הם מצמצמים את הקונפליקט הערבי-ישראלי למשהו פוליטי".

דרור: סיבות נוספות להתאבדות הזאת?

עוז: הציוויליזציה המערבית שוקעת גם מסיבות היסטוריות. ברגע שציוויליזציות מסיימות את תפקידן, צומחות החלופות ולהפך. מה היתה ארה"ב? חברת סֶפֶר (Frontier Society) – איפשרה לבנות שוק חופשי; לצאת מהאריסטוקרטיה האירופית המנוונת וליצור מפגש רעיוני שגרם לשגשוג. היום בעידן הגלובליזציה, הגיאוגרפיה כבר לא משחקת תפקיד. לא משנה היכן אתה – בסין או בהודו; אם אתה ממציא – אינך צריך את הסביבה של הרווארד או סטנפורד. וזה עתיד להתחזק. לכן ארה"ב כבר פחות רלוונטית. הסיבה השלישית היא הרב-תרבותיות. בשל האתוסים החיוביים האלה של פלורליזם, של דמוקרטיזציה וכו', גדלה היכולת ליצור עולם אינטגרטיבי רב-תרבותי. המחיר הוא אבדן של כמה מהמינרלים שהזינו את האליטה הוותיקה. ההעדפה המתקנת היא ערך חשוב, אבל אם בשמה אתה משטיח פירמידות באופן מלאכותי ופוגע בעיקרון ההישגי-תחרותי, אתה פוגע בקטר המוביל.

כתבתי באחד ממאמריי על כך שהאיזונים והבלמים בחברה דמוקרטית אינם נמצאים רק בעקרון שלוש הרשויות, אלא באיזון שבין הקוד הדמוקרטי לקוד הרפובליקני. החברה צריכה את המינונים של שניהם. בשנים האחרונות המערב, בעיקר אירופה, איבד את האיזון".

דרור: ציינת את החשיבות של האליטה לחברה ואת הפגיעה ביכולת הייצור של החברה את האליטה שלה. גם החברה הישראלית?

עוז: אצלנו הבעיה קריטית יותר. בארה"ב לא מזלזלים במושג אליטה, אבל אצלנו אין כמעט מסגרות המיועדות למצטיינים. כך יוצא שהטובים הבינוניים והחלשים יושבים באותה כיתה והרמה נגרת כלפי מטה יותר מאשר כלפי מעלה.

דרור: בשנים האחרונות אתה חושף קבוצות לעולם החרדי. באחת הפעמים הבאת עיתונאים בכירים לישיבת פוניבז' בבני ברק. סיפרת שלא רצית רק להכיר להם את החברה החרדית ולקרוב בין המגזרים, אלא גם להראות חברה שבה אליטיזם אינה מילה גסה.

עוז: תראה, לפעמים האליטיזם נתעב, כמו במקרה של אפליית הספרדים, שהיא פסולה מבחינה מוסרית וגם מפספסת שכבה רחבה שיש בה המון עילויים ועילויים בפוטנציה. מה שאני רוצה להדגים למי שאני לוקח לפוניבז' זה שבחברה החרדית לא מהססים לקחת את הטובים ביותר ולטפח אותם במסגרות מובחרות. זה אתוס יהודי שמינף חכמה ומצוינות רוחנית. אצלנו, החילונים, יש פחות ופחות מסגרות מובחרות לאנשים מובחרים. אצלנו אסור אפילו לתבוע שקדנות וחריצות. המטרה היא בעיקר להקל. ואצלם, מאות בחורי ישיבה שקועים בלימוד גמרא בעשר בלילה, ללא משגיחים. זו תופעה מדהימה. לא רק בגלל החובה הדתית של הלימוד, אלא מפני שנוצרה חברת לומדים תוססת, שיש בה עילויים. אתה מכיר דבר כזה אצלנו באקדמיה? אנחנו נשלם על זה מחיר כבד, כי כבר עכשיו תחומים שלמים לא זזים קדימה. מי שמצוי בעולם האקדמי יודע באיזה דקדנס אנחנו נמצאים.

דרור: האקדמיה המערבית, באירוניה היסטורית, נטלה על עצמה את תפקיד המנזרים של ימי הביניים. היא עסוקה כמעט רק בשימור הידע בציפייה לדרור שיבוא ויעשה משהו עם הידע שהצטבר. יש משהו באקדמיה שלא מעודד מרד וסקרנות.

עוז: במידה רבה זה נכון, בעיקר במדעי הרוח והחברה. הם הפכו למסגרות פוליטיות יותר מאשר למסגרות של פלפול ויצירתיות. אני מכיר הרבה חוקרים שכלל לא מכירים את ישראל, שמגזרים שלמים לא מוכרים להם."

דרור: הגלובליזציה הולידה מצב שבו לכאורה איננו זקוקים יותר ללאומיות, לרגשות אתניים. אנחנו שייכים לעולם. גם ההתפוררות של אירופה היא תולדה של המצב – תחושת השייכות של האנשים למקום נפגעה. זה עימעם את החיישנים. אירופה איבדה את האינסטינקטים הבסיסיים של ההגנה על הטריטוריה.

עוז: זה בלתי נמנע. אי אפשר לעצור את הצונאמי הזה. מדינת הלאום – בדיוק כמו שקרה לערי המדינה ולשבטים – תאבד מכוחה המוסדי והסמלי. זה מציב לנו אתגר משום שאנחנו, ישראל, מדינת לאום מאוד מיוחדת, עם עבר מיוחד ואויבים מרים. התרבות מתרחבת לטווח התקשורת בין אנשים. בחברת ציידים ולקטים התרבות נמצאת במרחק הליכה. אם ביית? בעלי חיים, אז הקמת טריטוריה על פני 30 ק"מ.

המהפכה התעשייתית התיכה את השבטים ואת ערי המדינה לישויות גדולות שמתחממות באוקיינוסים, בנהרות וברכסי הרים. וכמובן הטכנולוגיה התקשורתית – הדפוס, הטלגרף, הרדיו, הרכבת. פתאום אפשר לתקשר עם אדם שנמצא במרחק מאות מיילים ממך. ככל שהתקשורת והתחבורה משתכללות, כך התרבות מתרחבת. התרבות היא גירוי משותף; מה שיוצר את המכנה משותף הוא העובדה שאנחנו נחשפים לאותם גירויים.

המהפכה התעשייתית הולידה את מדינת הלאום האזרחית, והמהפכה הדיגיטלית מפרקת אותה בהדרגה, משום שכולנו חשופים לאותם גירויים. ואז, הרומנטיקה הלאומית שתמכה במבנה הפיזי, מוחלפת ברומנטיקה חדשה, גלובלית. אני אוהד כדורגל, מכבי חיפה-ברצלונה, יש לי זהות ממוקפת.

שים לב מהו המודל החדש שמחליף את דמות הפטריוט בכל המדינות: היאפי כדמות א-מקומית. הזהות המרכזית שלו היא מקצועית או זהות של פנאי. מי אני? לא שיוך אתני או דתי, אלא אני איש פרסום, היי-טק, חובב אופנועים וכו'. זו דמות שמתפתחת במטרופולינים הגדולות ונעה למעגלים רחבים יותר. האדם הנייד והגמיש. מדובר בתהליך ארוך. ברור שהקוד הלאומי יהיה כאן עוד שנים ארוכות, אבל החץ על המפה כבר מסומן.

דרור: אז אנחנו נפטרים מהלאומיות, ואילו אצל שכנינו עושה רושם שהיא מתחזקת.

עוז: זאת הבעיה הגדולה. פה לידינו יש קבוצה שעדיין לא עברה את המהפכה התעשייתית, ואת זה חכמי השמאל לא מבינים. בתהליך הגלובליזציה נמחקים נכסים שאנחנו לא רוצים לוותר עליהם – זיקה לקולקטיב הלאומי, סולידריות עם 'המשפחה המורחבת' והכרה שיש דברים נשגבים שאתה צריך להכפיף עצמך אליהם, גם ללא תועלת אישית ומיידית – הצווים המוסריים. ערכים שנתנו לנו תוכן ומשמעות, וכעת מתרוקנים במכבש הציניות והתועלתנות.

האתגר הוא איך לשמור עליהם. אבל הם אומרים: מחק! אז מחקו למשל את הסמכות ההורית והולידו דור אנוכי. אחר כך יכתבו מאמרים על אלימות בבית הספר, ולא יקשרו בין הרס הסמכות לאלימות הזאת. דור של חוקרים ומחנכים אומר אין אלוהים, אין מדינה, אין אבא ואמא, אין מנהיגים. אז מה קרה? הולדנו עריצות הפוכה של ילדים. איבדנו את הקשר המשפחתי ואת הרגישות. עכשיו צריכים כל מיני סופר-נאניס שיחזירו את הגלגל קצת לאחור."

דרור: בוא נדבר על הבחירות ועל הניסיונות להקים כאן ממשלה שנמצאים בעיצומם.

עוז: הבחירות היו בצל משבר גדול של התקשורת הישראלית. בשנים האחרונות התקשורת המסורתית מאבדת את אחיזתה בשל המעבר לאינטרנט ומשום שהצעירים לא מחוברים לצינורות המידע הישנים.

המאבק ההישרדותי של כלי התקשורת הביא לתרבות של גוזמה. ברגע שהכל מנופח, אנשים נעשים אדישים. כמה אפשר להכיל – עוד שערורייה פוליטית ועוד סקנדל. נקעה נפשנו. השיח האמיתי והפומבי יותר, שמביא את כל הדעות והצדדים, עובר לפייסבוק. זאת הדמוקרטיה במיטבה".

דרור: בעצם נוצרה דמוקרטיזציה של השיח. דיברת על הפייסבוק. נתחיל מזה שמה שמתפורר או לפחות מאבד מסמכותו, הוא התקשורת הממוסדת.

עוז: קרה לתקשורת מה שקרה למפא"י. האוליגרכים התקשורתיים מבוהלים. הם היו השליטים הכל יכולים. קל להם להכתים את ישראל היום' כעיתון בשירות השליט. אתה ראתה כאן מחקר מוסמך שבודק את

העיתונות מבחינת הטיות ולאיזה כיוון? אני לא ראיתי. ומה עם ההטיות לכל מיני יחצ"נים, לטייקונים, למגזרים דומיננטיים? אני נדהם שחדשות חשובות וכולטות במגזר החרדי לא מדווחות כלל בעיתונות החילונית. כך ביחס למגזר הערבי, הרוסי ועוד. אז מי כאן מטה הטיות?

ברור שכולם מבועתים ממהפכת האינטרנט. אבל זה גם קול של אליטה שבטוחה שאנחנו הולכים למקומות לא טובים ומנפחת דברים באופן מלאכותי. תראה מה קורה עם החרדים. דווקא בשעה שהם עוברים תמורה פנימית עמוקה (שכמובן חייבת להיות חרישית), המתקפה עליהם גוברת. והמתקפה הזאת רק מעכבת את השינוי."

דרור: איך אתה רואה את תוצאות הבחירות?

עוז: אנחנו נמצאים בעידן פרסונלי. אין כבר אידיאולוגיות גדולות ומידת ההסכמה בין האזרחים גדולה בהרבה מחוסר ההסכמה. אם תבדוק את מצעי המפלגות תגלה חפיפה מדהימה בהמון תחומים. לא מעט חברי כנסת יכולים להחליף מפלגה בלי שנרגיש. בגדול אין הבדל משמעותי מהקצה של הבית היהודי לקצה של מרצ, והתמונה כאילו ישראל היא מדינה קיצונית מופרכת מהיסוד. נכון שהשוליים התרחבו והקצינו. הם יותר מסוכנים. אבל אלה עדיין רק שוליים. לכן צריך להיזהר מלצבוע את החברה הישראלית כולה בצבע שלהם."

דרור: אם הרוב לא הצביע על בסיס אידיאולוגי, אלא על בסיס החיבור הרגשי עם המועמד, מה כן קרה?

עוז: לא קרה משהו דרמטי. מי שמכיר את ההתפלגות הדמוגרפית לא מופתע. ישנם המגזרים. קדימה התפרקה, אז החלל הזה התמלא. בבחירות האלה היו יותר מ-800 אלף צעירים יהודים לא דתיים. הם לא חוו את ישראל הסוערת – סוף שנות ה-70 וה-80 עד רצח רבין. הם גדלו על הטלוויזיה. טבעי שיצביעו לכוכב טלוויזיה. הם לא ימין ולא שמאל, לא מזרחים ולא אשכנזים, לא חילוניים ולא דתיים. הם הכל יחד."

דרור: אז מי ניצח?

עוז: "בסוציולוגיה יש מושג נפלא שנקרא 'הגדרת המציאות (הסיטואציה)' – אתה פועל במציאות אחרי שהגדרת אותה ככזאת. אין מציאות אובייקטיבית לחלוטין, והתפיסה משפיעה על הפעולה. למשל, הגדרת שהאדם הזה

נחמד, אז כל מה שיעשה לאחר מכן יהיה חיובי. אחרי הבחירות החל מאבק בין קבוצות שונות להגדיר מי נכשל ומי הצליח. כל אחד מבליט את מה שחשוב לו.

אפשר לראות את ההצבעה לליכוד כתבוסה, כי ציפו ל-40 מנדטים והוא קיבל פחות. אבל אפשר לראות בזה גם הצלחה. ראשית, זו עדיין המפלגה הגדולה, ושנית כנראה עולים רבים מחבר העמים פשוט לא חיפשו יותר בית והגיעו פחות להצביע. אל תשכח גם שהתקשורת היתה ברובה נגד נתניהו. ובכל מקרה, שלטון מכהן מתקשה לשמור על הגמוניה. תמיד קל יותר לחדש להגיע מאחור.

גם יאיר לפיד, שנחשב להצלחת הבחירות, הוא לא בדיוק אנטי-ביבי. כך שזה תלוי מי מגדיר את התוצאות. מה שאני רואה זה בעיקר ניצחון למרכז הפוליטי, שבירת המיתוס של חברת קצוות. הציבור הישראלי הוא פלורליסט ברובו. ההיסטוריה הוכיחה שכשיש הסכם הגיוני, רוב הישראלים תומכים בו. ולרוב האנשים שמתבוננים עלינו מבחוץ אין מושג ירוק מי אנחנו באמת.

דיכאון במקום דיכוי

נראה כי לפני שהמצאנו את המושג "אושר" היינו יותר מאושרים. לפי נתוני ארגון הבריאות העולמי, שיעורי הדיכאון באוכלוסיית כדור הארץ עולים בהתמדה. זאת, למרות שתוחלת ורמת החיים הממוצעות גבוהות מאי פעם.

יש התולים את סיבת הדיכאון בשובע ובשעמום. אנשים בעולם העתיק היו כה טרודים בהשרדות יומיומית, שהם פשוט חיו בלי ציפיות, ולכן גם ללא מפחי נפש רבים. אפשר לומר שלא היה להם זמן להיות אומללים. לנו יש.

יתכן שגם הפיכחון המודרני מדכדך. אולי מוטב להיות פרה מאושרת מאשר סוקרטס אומלל. אכן, יש בינינו לא מעט "אידיויטים מאושרים" (בצרפתית: Imbecile Heureux), מכל הסוגים והמינים, אף שדומה שהאושר שלהם שטחי.

מצד שני, המודעות לא בהכרח מאמללת, והעצב לא חייב להיות היפוכו של האושר. לעיתים דווקא גילוי האמת וחשיפת האשליה נותנים טעם לחיים. גם הסבל הזמני מבליט את השמחה וטוען את חיינו בתקווה חיובית.

אז למה בכל זאת אנחנו כה מדוכאים? לדעתי, בעיקר בגלל הדקדנס המוסרי. הרגישות לזכויות האדם אמנם עולה עם השנים, אבל האחריות לגורלו של הזולת יורדת. מתחת למעטפת הנחמדות, החברה הפוסט מודרנית היא ביסודה חומרנית, שטחית וסוציומטית. כיוון שהאושר האישי מושתת על חיים בעלי תוכן רוחני ומוסרי, אנחנו נעשים בהדרגה מרי נפש. מסתבר שהחברה החופשית המירה את הדיכוי בדיכאון.

קללות וחיבוקים

מי לדעתכם הנציג הנאמן יותר של ערביי ישראל? חנין זועבי ש"הצליחה" להיות חברת הכנסת השנואה במדינה, ושגם שלשום שפכה שמן על המדורה התורכית הדועכת, או לינה מחול, נסיכת הדה וויס, ששרה אתמול בקול צלול "הללויה" וריגשה מיליוני ישראלים? אני חושב שהתשובה ברורה.

באוקטובר 2012 יצא עיתון "הארץ" עם כותרת רעשנית ומכפישה: ישראל היא מדינת אפרטהייד. איש הבשורות היה, איך לא, אוהב ישראל, גדעון לוי. רבות נכתב על הסקר המוטה, הרשלני והזדוני שעליו התבססה הכותרת השקרית. אבל אתמול ניתנה להארץ ולנביא השקר שלו תשובה ניצחת – תשובתה של לינה מחול, ותשובת בוחריה הרבים: ישראל איננה ומעולם לא היתה חברה גזענית. יש בה, כמו ברוב המדינות המערביות, מיעוט שטוף דעות קדומות, אבל רוב אזרחיה אנשים הגונים, המוקירים כל מי שרוצה להשתייך לקהלם – בין שהוא יהודי או ערבי, חילוני או דתי, מהגר או וותיק.

המסר של הזכייה של לינה הוא ברור: מי שמקלל מקבל קללות ומי שמחבק מקבל חיבוק.

להתפנק באילת

אֵילת,

עיר אורגינל, תקועה לה יחדיו, למסירה בהזדמנות.

קקופוניה של מלונות צעקניים ומתבלים, לאס-וגס סמרטוטית, תורכיה יד שניה, מאמי ביץ' ליורדים שנשארו בארץ.

מכלאות נופשים, עם דלתות נטרקות, צעקות בלובי, ועבדים שחורים, שותקים ועצובים, אוספי אשפה, שוטפי כלים ומחליפי מצעים קרועים.

מלצרים זרים וחיילים משוחררים, שמאביסים ערמות בופה פְּרוֹוה וסלטים עייפים לתוך פיות של וועדי עובדים.

כיכרות גרנוליט, מדרכות אקרשטיין, קרמיקה שבורה וטיח מתפורר, פיצוציות נוחות לאלכוהול, נרגילות, מסטיקים, קרם טיגון, ונהגי מוניות עם מוֹנָה-שבת, שאוספים כלילה אנשים בודדים ונערות ליווי.

נחילי מתבגרים, משועממים, מיוחמים, שדופקים ראש, פְּקָצוֹת ובקבוקי זכוכית.

משפחתונים של טיטולי במבה, אטרקציות ממוחזרות לילדים מפונקים והורים עצבניים. דיסני-אָל חלוד, כאילו-כזה במחירים מופקעים.

עיר של עדרים צפוניים עם כרטיסי אשראי מבוהלים, ותיירים שמתמקחים על שקל בקניונים ענקיים. מבצעי הנחות על מוצרי פלסטיק, חיקויים-ממותגים וערמות בגדים חד פעמיים.

בריכות ומזרקות נובורישיות, ג'קוזים מחוממים בפיפי, כרסים וגלגלים מתנפחים בכיסאות נוח להשכרה.

חלטורה דרומית, בסלסולים ים-תיכוניים, מופעי כפיים, קריוקי-אירובי, וירחי דבש של נישואים שניים.

עיירה מזיעה עם מזגנים מטפטפים, ברד וקונדומים במבחר טעמים, גלידה איטלקית ותאילנדים מוקפצים.

תקועה, ללא הקשר וללא מוצא, עם גבול נעול, עסקים זמניים ודוכני סלמס לא חוקיים לתכשיטי טיפ-עשרה וקעקועי-חינה חומים.

תענוגות אסורים בס"ד ברחוב חטיבת הנגב, ותאוות בשרים זולים בריביירה שכונתית: מעורב פרגית ירושלמי בפיתה, ביג בגט ארוחה מלאה + צ'יפס, שיפודי שווארמה בגריל בר, פילה עוף במרינדה, שקשוקה יוונית, קבב הבית מומלץ, נקניקיות מרגז, שתיה בקבוק משפחתי, אבסולוט סמירנוף רד בול, וגם אירו-סנטר adult fun toys.

רטרו שנות השמונים וקולאז'ים ישראליים הזויים: "דירה להשכרה ברחוב לוס אנג'לס, פנוי מידי לרציניים בלבד!", "Miro שו Dany" עיצוב שיער פריז-אילת, "בוטיק אמדאוס במרכז השלום", "Duty Moti", "חוף דרומי, חוף צפוני, פארק צפרות, מודיעין", "איס בננה, איס קפה, איס וניל, אבטיח, למבדה".

רוצה לפנק לפנק לפנק. הי דרומה לאילת.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 829, 1.4.2013. המאמר הזה פורסם גם בבמת הפייסבוק הפופולארית "סטטוסים מצייצים" וזכה למאות תגובות.

צנתור דחוף לחדרי המיון

אם יש משהו שחדרי מיון בבתי החולים בארץ לא יודעים לעשות זה למיין. לא ביקרתי בכולם, אבל הייתי במדגם מספיק מייצג כדי לקבוע: מה שהולך שם זה "שכונה". כוורת של אחים/ות, רופאים/ות, סניטרים, מתלמדים, אנשי עזרה ראשונה, חולים ובני משפחותיהם חגה בחלל האולם הצפוף כלהקה שאיבדה את דרכה. המבנה והציוד לתפארת, אבל הניהול קטסטרופאלי והבלגן חוגג. אז נכון שאנשי הרפואה נידונו לעבודות כפויות טובה, והשחיקה גדולה. נכון גם שהציבור הישראלי חסר סבלנות ונימוס, ונוטה לתובענות והיסטריה. אבל בדיוק בשביל זה הכרחי לתכנן הליכים מראש ולארגן "פס ייצור" יעיל ואנושי (כולל משמרות סבירות ותגמול הולם לעובדי הרפואה).

דרוש מחקר מקיף שבודק לא רק סטטיסטיקות של תנועת אנשים והיבטים כלכליים ורפואיים, אלא גם מאפיינים פסיכולוגים וסוציולוגים של ישראלים במצבי לחץ. כל כך הרבה שגיאות בתחום השירות נעשות בחדרי מיון בישראל, שעולה השאלה: מה לעזאזל הם חוקרים ומלמדים בחוגים לבריאות הציבור?!

חייבים להודות שעם כל הבעיות והקשיים, באופן כללי הרפואה הציבורית בישראל התקדמה מאד בשנים האחרונות. במדדים בינלאומיים רבים אנחנו במקום מכובד ויש תחומים שבהם אנחנו אפילו מובילים. אז מדוע דווקא במקום הכי רגיש אנחנו מפשלים? אולי זה בגלל שאנחנו חלשים בארגון ונוטים לאלתר ולסגור פינות. אולי חדרי המיון הם מראה ממוקדת של חוסר הטקט והוולגריות שמאפיינים את מערכות היחסים בישראל. ואפשר שמדובר בעוד תוצאה הרסנית של השיטה הכלכלית המעוותת, שבה אין מתאם בין קשיי העבודה וחשיבותה לבין גובה התגמול לאלה המבצעים אותה.

אצלנו תמיד מפנים אצבע מאשימה למחסור בתקציבים, אבל לעיתים קצת יותר מחשבה, תשומת לב ואכפתיות הן הפתרון. דרוש צנתור דחוף לחדרי המיון כדי לפתוח שם עורקים סתומים. אחרת, עוד יקומו חדרי מיון פרטיים לאנשים עשירים, וחוסר הצדק החברתי יגדל.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 836, 25.4.2013.

זה לא אני

כתוב בדרך הפייסבוק שלי שהשבוע אהיה בן 53. אבל זה לא נכון. זה לא יכול להיות נכון, כי 53 זה לא אני. זה אולי אבא שלי, למרות שהוא כבר קרוב ל-80. נא לדייק: אני בן 35. לפני זמן מה עליתי במעלית של הבניין ומהמראה נשקף לי אדם מוכר עם קמטים בעיניים. זה היה משונה וגם די מבהיל. לקח לי זמן להירגע מהחוויה הלא נעימה הזאת, שבה פגשתי את עצמי עוד המון שנים.

לפני שלוש שנים הבחנתי במשהו מוזר: רוב האנשים שסביבי ברחוב הם מתחת ל"גיל העמידה". תעשו סיבוב ותראו שאני צודק. המבוגרים לא ברחוב. אבל אני לא מבוגר, ולכן אני כן ברחוב. כשאני יושב בבארים בתל אביב, ושם באמת אין אנשים מבוגרים, אני שם לב שתוקעים בי את המבט המזלזל הזה – "מה אתה בדיוק עושה כאן". אבל כשהאלכוהול עולה להם לראש הם מבינים שהם טעו. אני איתם לגמרי, וממש כמוהם, הולך בימים לאוניברסיטה, בשבתות לכדורגל ובחופשות לתאילנד.

אני מתבונן על עצמי דרך אשתי והיא נראית לי בדיוק אותה בחורה שהכרתי בגיל 17. זאת לא מחמאה, לה או לעצמי. זאת האמת האיכותנית (אני לא באסכולה הכמותנית). והמבוגרים סביבנו באמת נראים קצת בורגניים ונורא זקנים. כאלה בני חמישים ואפילו יותר. עובדה שיש לי אופניים חשמליים ואני בפייסבוק. הם לא. אמרתי לכם – מקסימום 35.

מצייצים בכיכרות

”סטטוסים מצייצים” הוא בעיני אחד המוניטורים הכי מעניינים של הנפש הישראלית (בעיקר של צעירים) ושל דופק החיים בארצנו ההיפר-אקטיבית. זה פייסבוק ישראלי על הורמונים, והוא ממחיש מדוע הרשת החברתית כל כך פופולארית בישראל. מדובר בדף שהקימו עדי ואבי לך במטרה לשתף את הגולשים בסטטוסים מדליקים שהם דולים מהרשת ובתגובות להם. הדף הוגדר כדף הסטטוסים הפעיל ביותר בישראל (נכון למאי 2013) והוא מונה כרבע מיליון חברים!

מי שיערוך בדיקה שיטתית של התכנים בדף הזה (סטטוסים ותגובות) – לעג ציני לכל דבר, שפה בוטה, שמחה לאיד אכזרית, וולגריות, דעתנות שחצנית, בוז לבעלי כוח, ושלפנות נטולת רסנים. מצד שני – מעורבות אכפתית, ישירות כנה נטולת בולשיט, סקרנות, חברותיות (בעיקר הצורך לשתף אחרים במידע וברגשות), חוש הומור משובח ויחסים פמיליאריים שטוחי היררכיה. ומעל לכל, רעיונאות קודחת, שיודעת לתפוס את המציאות מאלף וזוויות ולהנחית דברים נפוחים לקרקע.

קצת חבל שעורכי ”סטטוסים מצייצים” אינם מסירים תגובות אלימות במיוחד, כלומר כאלה המבזות את כבוד האדם וחוצות קוים אדומים של נימוס והגינות. מצד שני, בשלב מסוים אתה מתרגל לשלילה, שנבלעת בתוך החיוב. למעשה הביטויים הספונטניים ונטולי הצנזורה הופכים את הבמה הזו למדד אותנטי של כעסים והזדהויות.

זאת התקשורת החדשה: ”כיכרות דיגיטליות” דמוקרטיות, דינמיות ואינטראקטיביות, אשר מחליפות בהדרגה את המונופול החד ממדי שיצרו ”הטייקונים התקשורתיים”.

ארז טל ממשיך לחייך

האם זה רק צירוף מקרים סמלי, או שיש בכל זאת זיקה עקיפה (ברמת הנורמות והאווירה החברתית) בין הרצח הזוועתי-התורן בכאר שבע לבין שידור-הזוועה התורן ב"אח הגדול"? האם העובדה שוולגריות, סוציומטיות וחוסר-סובלנות הפכו לבידור להמונים, אינה קשורה כלל לגל האלימות המוטרכת הפוקד אותנו? האם אין קשר, ולו קלוש, בין מופעי הביזאר בתוכניות הריאליטי לבין מופעי הביזאר ב"חיים האמיתיים"? האם תעמולת החומרנות, הפזרנות והאנוכיות אינה רלוונטית לדיכאון ולייאוש שמתפשטים כמגיפה ממארת?

לפני מיספר שנים פרסמתי מאמר ביקורת נוקב שכותרתו "החיוך של ארז טל". המאמר הזה היכה גלים וקיבלתי מכתבי הזדהות רבים. ימים ספורים לאחר פרסום המאמר התקשרו אליי מפיקי "תיק תקשורת" והזמינו אותי לתוכניתם לדון בתוכן המאמר. זמן קצר לפני שיצאתי מהבית לאולפן צלצלו מהמערכת והודיעו לי שהראיון איתי בוטל. את מי הזמינו לאולפן במקומי? את ארז טל!

אחד המאפיינים של העידן הנוכחי הוא אובדן היכולת של רבים לחבר בין סיבה לתוצאה. נעשינו ציניים עד אכזריות והציניות הזאת גובה מחיר כבד, כולל חיי אדם.

האסימון הישן שנעלם מחיינו ייפול יום אחד לאנשים הטובים והם יגידו "עד כאן, מספיק עם הדבר הזה! – ובינתיים, ארז טל ממשיך לחייך והרוב הדומם, ממשיך לשתוק.

הוילה של טלב א-סאנע

בשבוע שעבר, סמוך לעיתוי מציאתן של האחיות הנרצחות ביישוב הבדואי א-פורעה, ביקרתי את ידידתי פאטמה, בעיירה הסמוכה לקיה. פאטמה היא אישה עם עיניים בורקות, רהוטת דיבור, משכילה וחכמה מאד. שוחחנו ארוכות על משטר הגברים המושחתים שדואגים בעיקר לאינטרסים של עצמם. בלקיה שלוש חמולות גדולות, שבאופן טיפוסי למגזר נאבקות ביניהן על כל בדל שליטה. התפילה במסגד המרכזי (אחד המפוארים במדינה) מנוהלת ברוטציה של אימאים, שכל אחד מהם מייצג את החמולה שלו. פאטמה אומרת בחיוך ציני "שהדבקות שבה הם מתפללים בסוף השבוע, היא אותה דבקות שבה הם מרמים אחד את השני ביומיום".

כמו ביישובים בדואים אחרים, גם בלקיה, לצד מבני פח עלובים, יש לא מעט וילות עצומות ממדים, עם מיטב השכלולים המודרניים. הדירות מצוחצחות מבפנים והדיוונים מרוהטים בהידור, אבל במרחב הציבורי האשפה זרוקה בערימות והמדרכות הרוסות. צמחיה ציבורית כלל לא קיימת והשילוט בצידי הכבישים מוחזק בידי בעלי הזרוע.

על גבעה ששולטת על היישוב, מתנשאת הוילה המפוארת של חבר הכנסת לשעבר טלב א-סאנע (אלסאנע הוא השבט הגדול ביותר בלקיה). א-סנע התמחה במחאה קולנית על אפליה וקיפוח המגזר הערבי, אבל משום מה לא צורמים לו הפערים בתוך היישוב שלו ובעיקר הזוהמה וההזנחה הציבורית.

אני מחכה בתקווה ליום שבו נשים כמו פאטמה יבחרו להנהגת הרשות המקומית. בינתיים, המסורת השבטית והשופוני הגברי מייבשים את הקידמה והנאורות יותר מהחמסין הדרומי.

התשוקה לדבר הבא

“נשבר לי מהעבודה, אני מת לעשות הסבה”. כך אמר לי השבוע מנתח לב עתיר ניסיון וכישרון. “איך אתה יכול להגיד דבר כזה?” נדהמת. “הרי אתה מציל נפשות, נמצא בקדמת הטכנולוגיה, מרוויח טוב ונהנה מיוקרה מקצועית גבוהה. מדוע לשנות?”

“מיציתי”, הוא ענה בחיוך עצוב, “אחרי אלף ניתוחים הריגוש דועך”.

אז אם למנתח הלב משעמם, מה יגידו נהגי האוטובוס, השומרים, הבנאים ועוד מיליוני אנשים שעושים עבודה מאד רוטינית ונטולת יוקרה, ומרגישים חנוקים?

כאשר מטח הגירויים מסביב מעצב מוחות היפר-אקטיביים, השעמום מגיע מהר והשגרה הופכת לבית כלא דחוס. זו אחת הסיבות לכך שבני אדם בכלל וצעירים בפרט נוטים להחליף מקצועות, מקומות עבודה ואפילו בני/נות זוג בתדירות הולכת וגדלה.

ההתמכרות לגיוון ו“עייפת השגרה” היא לבה רותחת שעומדת להתפרץ על כולנו. להערכתי אנחנו עומדים בפני מהפכה שתשנה מושגי יסוד בתחום העבודה, המשפחה, החינוך ועוד. בינתיים, אפשר לנסות לפתח קריירות פנאי, ולרסן עד כמה שאפשר את התשוקה הכפייתית “לדבר הבא”.

מצ'עמם במצדה

אם הייתם שואלים את 800,000 התיירים הישראלים והזרים, שמבקרים במצדה בכל שנה, מה משך אותם למקום הזה, רובם היו משיבים: "האתר ההיסטורי". אבל עמוק בלבם הם יודעים שחורבות מן העבר זה מצ'עמם ושצעידיה ארוכה בין שרידי קירות, תחת שמש קופחת, לא משפרת בהרבה את הידע על העבר, אולי להיפך. תמיד נחמד להיות באתר שבו התרחש אירוע חשוב, אבל מדוע להקדיש לזה כל כך הרבה שעות, בעיקר בעידן הדיגיטלי, שבו קל להנגיש מידע ויזואלי?

הישראלים עשו מהמצדה מיתוס לאומי יפה, אבל לא בטוח שהשהות בין ההריסות ממחישה טוב יותר את הדרמה ההיסטורית ושווה את השקעת המשאבים הציבוריים. למען האמת, סדרת הטלוויזיה "מצדה", בכיכובו של פיטר ארטול הנפלא (1981), עושה את המלאכה טוב יותר. לא בכדי מוצגים קטעים ממנה בכניסה לאתר.

עם כל הכבוד למלך הורדוס, לסיקריק אלעזר בן יאיר ולרב אלוף יגאל ידין, הנוף שעליו חולש התל המדברי הרבה יותר מושך, ייחודי ומרגש מכל רבע קיר משוחזר ואיזו אמבטיה רומאית מדומיינת.

לדעתי, רוב האנשים נוהרים לאתרי הארכיאולוגיה כי מדריכי התיירים אמרו להם שזה יפה וחשוב. ולמרות שרוב החפירות נראות פחות או יותר אותו דבר (אבנים, אבנים ועוד פעם אבנים), עדרי התיירים ממשיכים לשקר את עצמם. הם משלמים כרטיסים, מרפרפים על שלטי ההסברה, מצלמים תמונות שמנציחות בעיקר חיוכים ונפנופי ידיים, יוצאים מהאתר ושוכחים עד מהרה מי בנה או הרס, מה ולמה. לפעמים מתחשק לי להזיז הצידה איזה מדריך תיירים ולתמצת את הסיפור לחבורה שמסביבו: ההם (לא חשוב

כרגע מי) באו, הרגו, נהרגו ואחר כך הגיעו הארכיאולוגים ואחריהם משרד התיירות.

אם היו שואלים אותי מה לעשות עם המצדה הייתי מציע כיוון אחר – רעיון שארכיאולוגים רבים היו יורים בי בגללו. הייתי מציע להקים מחדש את ארמון הורדוס. כמובן תוך נאמנות מוחלטת לארכיטקטורה ולחומרי הבניה העתיקים, שנאספו ונחצבו מסלעי המדבר (לא בסגנון דיסנילנד). ובתוך הארמון המשוחרז נעשה לנו משתה תיירי מודרני כמו שצריך: מופעים, חגיגות, ארוחות ותצפיות רומנטיות לנוף הירח. כך, גם נתקרב לעולמו של הורדוס ובני דורו, גם נייפה את הנוף, תוך שימור הסביבה הטבעית, וגם נעשה כבוד לאנשי העולם העתיק.

מה שנכון למצדה נכון לעוד אלפי אתרים ארכיאולוגיים ברחבי העולם. הרי הקסם האירופאי מושתת לא על חורבות, אלא על טירות, מבצרים, ארמונות וכנסיות עתיקים, שלמים ושוקקי חיים. ההיסטוריה חיה כשאתה מטייל באתר חי והיא מתה כשאתה מטייל באתר מת.

ללא בלמים ואיזונים

האם גם אתם שמתם לב שמוחצנות נעשתה לאחרונה אופנתית? ילדות עד ותיקות, מכל המעמדות והעדויות, מהדסות בחוצות עם חזיות ממונפות, טייצים הדוקים ומחשופים מוגדלים. הן מבליטות מפות וקווי מתאר, ללא מורא ומשוא פנים, חורצות לשון ועוד דברים. אולי זה עוד ספיח של התחממות כדור הארץ. אולי זה מין פוסט פמיניזם או פוסט שוביניזם, שמתריס קבל עם וגברים: אין לנו מה להסתיר. ואולי זו סתם וולגריות או חוסר טעם, שנעשו מסימני הזמן.

האם משהו במערכת הבלמים והאיזונים נשבר אצלנו? אפשר שכן.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 852, 1.7.2013.

שנאה בקולוסאום הדיגיטלי

מהן הסיבות האפשריות לשנאה הציבורית החדשה שהתפרצה כלפי יאיר לפיד? רבים טוענים שהוא מקומם, כיוון שאינו מקיים את הבטחותיו לבוחרים. אפשר שכך, אבל לדעתי יש כאן עוד מספר סיבות סוציולוגיות:

– לפיד מקרין סוג של ביטחון עצמי וזחיחות דעת. הוא תמיד נראה רגוע, מאופק ומחושב, ממש כמו הג'ל בשיער. כשהוא עבד בתקשורת זה שרת אותו. בפוליטיקה, זה פועל נגדו. באופן כללי, הישראלים נוטים להזדהות עם דמויות "אנושיות", בעלות שריטות וצלקות. מי שלא יוצא מדי פעם מדעתו, מוציא אותם מדעתם. לפיד משתדל מאד להיראות סחבק עממי, אבל איכשהו זה פחות משכנע כשאתה שר אוצר, ולכן מקפיץ לאנשים את הפיוזים.

– כשאתה כותב בעיתון או משרד בטלוויזיה אתה יכול לשקול כל מילה שיוצאת לך מהמקלדת או מהמיקרופון. אבל פוליטיקאים נמצאים תחת זום, ורבים אורבים לפליטות-פה שלהם או להתבטאויות מחוספסות. זה היה די צפוי שהתקשורת תמתין להזדמנות לנפח כל מיני אמירות אגב מחויכות של לפיד ותוציא דברים מהקשרם, במטרה לשטות בו צופים, מאזינים וגולשים.

– האיבה המושרשת לכיבי מקרינה על לפיד, שהפך לבן בריתו. הדמיון המסוים ברקע ובאישיות (חזות נאה, רהיטות, חושים חדים ופיקחות, הצלחה כלכלית, משפחת אצולה עם השקפה בורגנית וכדומה) רק מעלה את פוטנציאל האנטי.

– הישראלים לא אוהבים לפרגן לכישרון ובטוחים שהם היו עושים דברים טוב יותר. כשהם מזהים מצליחן/נית הם ממהרים לגמד את הצלחתו ובמקביל לייחס לו/ה תכונות אישיותיות שליליות (מגלומן, נוכל, בוגד, צניקן, אינטרסנט וכדומה). יאיר לפיד הוא ללא ספק בחור

מוכשר ובעל ערכים חיוביים. לא חייבים להסכים עם השקפת עולמו ולא חייבים להזדהות עם הפרסונה הציבורית שלו, אבל אפשר לכבד אותו על הצלחותיו בתפקידים קודמים, על אהבתו למדינה ועל רצונו לסייע לזולת. דומה שמרגע שהצלחתו האישית "עלתה על גדותיה" היא הפכה לצנינים בעיני רבים.

- השיח הפוליטי נעשה רדוד ורגשי. אנשים רבים באמת ציפו ששר אוצר חדש, שצמח על רקע המחאה החברתית, יחולל אביב כלכלי כאן ועכשיו. כגודל הציפייה הילדותית גודל האכזבה הילדותית, והכעס הנלווה לה.

- האשמת הפוליטיקאים ב"מצב" הפכה בשנים האחרונות למעין הסבר-על של המציאות, כולל המציאות ברמה האישית. כיוון שהכסף הפך לחזות הכל, וכיוון שהמצב הכללי לא משהו, האשם הטבעי הוא בדרך כלל שר האוצר, ללא קשר לזהותו ולמדיניותו.

- לא נעים להודות, אבל שנאה הפכה אצלנו לסוג של ספורט או תחביב לאומי. כשאתה נוכח בכמות הארס שנשפכת ברשתות החברתיות כלפי כל מי שנחשב קצת מפורסם ומשפיע, אתה עומד פעור פה. נראה שהישראלים מתחרים ביניהם מי ישנא באופן "יצירתי יותר" בקולוסיאום הדיגיטלי.

חמדנותם של הטייקונים

תיק הבוררות בין בני שטיינמץ לבין יוסי לנגוצקי ראוי לכותרת: "הטייקון החמדן נגד הגיאולוג החמוד."

פסיקתו הנבונה של השופט אוקון לא רק עושה צדק עם לנגוצקי, אלא גם נותנת תקווה קלושה לאנשים שמחפשים מעט יותר רגישות ומוסריות בחיינו.

למרבה הצער, המשפט הפורמאלי לא תמיד נותן מענה מלא לצדק. מהבחינה המשפטית היבשה, בעלי התאגידים, השותפים היום בשדה הגז תמר 1 (שנקרא על שם נכדתו של לנגוצקי), אולי לא חייבים ללנגוצקי, אבל מהבחינה המוסרית הם חייבים לו ועוד איך. כי בלעדי תעוזתו, חוכמתו, ניסיונו ונחישותו – לא היה מתגלה שדה הגז, שיזרים לכיסם הון עתק. כיוון שבעלי התאגידים הללו מונחים על ידי אותה תפישת-עולם של שטיינמץ, לא עלה על דעתם לבוא ללנגוצקי, עם גילוי הגז, ולומר לו בנדיבות: "קח גם אתה איזה נתח מ'השלל' – מגיע לך."

ההתנהגות כפויית הטובה שלהם נפסדת בעיני לא פחות מההתנהגות של שטיינמץ – ומתמצתת את תרבות החומרנות והאגואיזם שעוטפת אותנו.

הציונות הדתית ממעוף הסוציולוג

לקראת הוועידה הארצית של התנועה, ישבתי לריאיון עם הפרופסור עוז אלמוג, חוקר החברה הישראלית, לשמוע את נקודת מבטו על החברה בכלל, הציונות הדתית ובני עקיבא בפרט, איפה אנחנו היום ואיפה אולי נהיה מחר. שיחה על תהליכים, אתגרים, רוחניות והשטיבלך בקטמון. אלמוג איננו דתי, אך לריאיון של תנועת בני עקיבא הוא נענה בשמחה וגילה לנו כי הוריו הכירו בתנועה. אביו שהיה מפקד הקומנדו הימי ומפקד חיל הים, אף החל את שירותו בגרעין בני עקיבא ואת המסלול בשייטת עשה כחייל חובש כיפה.

יותם הלפרין: איך בעבודתך היית מגדיר את החברה הדתית לאומית?

עוז: זה בעצם השילוב בין מי שמקבל על עצמו את האתוס הציוני ומקבל על עצמו אורח חיים דתי אורתודוקסי. אבל צריך להבחין בין הדתי לאומי לחרדי. אצל החרדי הדת היא מעין מקצוע וכל היתר נספח, וודאי עבור זה שלומד בכולל. הדת היא חזות הכול, הוא עוסק במשרה מלאה בעבודת ה'. בחיי הדתי לאומי עומדים קודם כל מקצוע ועיסוקי פנאי והדת היא בעצם תוספת, אמנם תוספת חשובה מאוד אבל לא לב החיים. יש לו חיים שלמים, הדומים לגמרי לחיי האדם החילוני. הוא מבלה, עובד, לומד לימודי חול, אבל יש לו תוספת של קיום מצוות בדרגות כאלו ואחרות.

יותם: אני מהרהר באבחנה שלך ותוהה מה משמעותה עבור עבודת ה' שלי.

עוז: ההגדרה כאן היא מעבר לנושא של אידיאולוגיה. גם בקרב החרדים יש אנשים שמקבלים את האתוס הציוני, אולי לא באופן רשמי, אבל סגנון החיים הוא דתי-טוטאלי. לאחרונה חלק מהדתיים הלאומיים אימצו סגנון

חיים כמו חרדי, אלה החרד"לים. הם יוצרים משבר לא קל בציונות הדתית, ומערערים על סגנון החיים הטיפוסי של המזרחי.

יותם: הציונות הדתית, מה מקומה בחברה הישראלית?

עוז: הציונות הדתית עברה תהפוכות. היא התחילה רחוק מהמיינסטרים. ידועה האמרה שהציונות הדתית הייתה משגיח הכשרות בקרון האחרון של הרכבת הציונית. בשנות החמישים והשישים זה לא היה סמל סטטוס כזה גדול להיות אדם חובש כיפה.

יותם: מה המצב היום?

עוז: ידידי הרב יובל שרלו אמר כפרפראזה של האמירה על הרכבת והקטר: אנחנו עברנו לקטר, אך המסילה השתנתה. והוא צודק. בקרב האוכלוסייה החילונית קורה תהליך הולך ומתחזק של סגידה לעגל הזהב, עגל הרייטינג, החומרנות, הסוציומטיות וההטפשה. התברר שלאט לאט החברה החילונית הולכת ומאבדת את הצפון. היא מפתחת דור מאוד אגוצנטרי, ילדים שגדלים במשפחות ללא סמכות, ואילו החברה הדתית לא נסחפה לחלוטין בצונאמי של האגוצנטריות, של האני במרכז. מי שנתקל באנשים דתיים בצבא או בעבודה פתאום אמר: רגע חבר'ה, האנשים האלה נחמדים, ערכיים, הם עשויים מחומר שדומה לקיבוץ של פעם, נשארה בהם תמימות, מחויבות, ערכיות. זו קבוצה שיודעת להיות פחות צינית ולכן אתה רואה את האיכות האנושית שלהם. נכון שגם אתם סובלים מאוד מהמגמה הכללית, אבל התהליך איטי יותר כי יש בלמים שאצלנו, החילונים, נעלמו. חייבים להודות, קרו בחברה הדתית לאומית גם תהליכים מכוערים. צמחה מתוכה שכבה לא מבוטלת של אנשים קיצוניים, קנאים לדת וללאומיות. זה מכתים את החברה הדתית ומזהם את הדימוי שלה. נכון שדתיים רבים אומרים, אל תכליל, גם אנחנו מתנגדים לזה. אבל הקולות לא מספיק חזקים, לא מספיק תקיפים. זה קצת דומה למה שקורה אצל החרדים, יודעים שדברים לא תמיד בסדר אבל פוחדים לגנות בתקיפות, שמא זה יכתים את כולנו. תגייד לי אתה, למה בני עקיבא יכולה לחנך נהדר לאהבת הארץ והמדינה ולא יכולה לחנך כראוי לכיבוד הגוי, לסובלנות, ולעוד ערכים אוניברסליים? אז יגידו שהיא עושה את זה, אבל אני אומר שזה לא מספיק... באופן כללי, מעמד הציונות הדתית הלך ועלה, אולם במקביל המגזר הלך והתפצל והיום הוא סובל ממשבר זהות קשה ביותר.

יותם: אנא הסבר את פשר המשבר.

עוז: היום יותר מתמיד קשה להגדיר את הציונות הדתית כחטיבה, ויכול להיות שהיא כבר לא מגזר אחיד. כולם יודעים שלפעמים המחלוקות עמוקות מאוד: לגבי שירות צבאי, לגבי לימוד תנ"ך, לגבי היחס למדינה, למעמד האישה ועוד. ומדי פעם זה פורץ החוצה במלוא העוצמה. הפיצול מתבטא בכל סגנון החיים, מהשקפה ועד לבוש. אני בזמנו הכנתי מדריך לכיפות על משקל 'אמור לי מה כיפתך ואומר לך מי אתה...'. בגדול אני חושב שאפשר לאפיין שלוש קבוצות עיקריות במגזר. במרכז נמצאת הציונות הדתית הקלאסית – 'המזרחניקים', האנשים שהקימו את בני עקיבא וגדלו בה, אנשי תורה ועבודה, כמו ההורים שלי. מצד ימין עומדים ה'חרד'לים' שמכילים את ה'חסד'לים, ווריאנט יותר חסידי. משמאל למרכז יש את הדתיים המודרניים והדתיים לייט". אמחיש לך דוגמא מהחיים: הבת שלי עבדה בתור ברמנית באולם חתונות. היא אמרה לי שכשמגיעים אנשים עם כיפות סרוגות, פעם זה נראה כמו חרדים, ופעם זה נראה כמו חילונים. אמרתי לה: הנה, למדת שיעור בסוציולוגיה. בציונות הדתית יש קשב לשני הכיוונים, האוניברסאלי המודרני, והחרדי, אך להערכתי כוח המשיכה של הדתיים המודרניים יותר חזק והם גם הרוב מבחינה דמוגרפית.

יותם: האם עדיין יש חברה ישראלית או רק אוסף של שבטים?

עוז: קודם כל, אוסף של שבטים זה חברה. גם החברה שהגיעה לארץ ישראל ממצרים הייתה אוסף של שבטים. תמיד היינו אוסף של שבטים, ודווקא מה שמעניין בחברה הישראלית זה הערכובים, ההשפעות ההדדיות. התקשורת מנסה לצייר אותנו כחברה מפולגת רווית מתחים, אבל בפועל קורה בדיוק הפוך, הקצוות אמנם מתקצנים, לכל הכיוונים – שמאל, ימין, דתיים, אתאיסטים וכו' – אולם הרוב מתכנס במרכז כשהאחד מושפע מהשני ומשפיע עליו. יש סימביוזה נהדרת. אגב, יש לזה השפעה עצומה על המגזר הדתי-לאומי. היום יותר מתמיד קשה להגיד אם האדם דתי או חילוני. יש דתי לרבעים, לשמיניות, וחילונים מהכרה, להכעיס, חילונים סתם. הדירוג הישן כבר מזמן לא תופס. זה הרבה יותר מורכב מזה. כלומר, היום המגזר הדתי הוא פחות מגזר כי המון אנשים מאמצים את מה שאהוד בנאי קרא 'דתיות בופה'.

יותם: סביב מה מתכנסים?

עוז: תראה, אנחנו מדינה קטנה וחוויים פחות או יותר אותן החוויות. ויש לנו גם אויבים מסביב, אויבים מרים מאוד. היום כולנו יושבים בפייסבוק, ובפייסבוק יש דתיים, חרדים, חילונים. גם בתקשורת המסורתית יש יותר פתיחות. פעם לא היית רואה בכלל כיפות בתוכניות טלוויזיה. היום יש בלי סוף. דתיים וחילוניים, אשכנזים ומזרחיים, נשים וגברים, עולים וותיקים, כולם על המסך ביחד. קצת חסרים הערבים אבל זה לא רק בגללנו אלא גם בגללם, הם מדירים את עצמם מהשיח המשותף. אתה מכיר את בית הכנסת שטיבלך בקטמון? יש שם את החברה של החרדים, יש שם את רובינשטיין שופט בעליון, דתיים, מסורתיים וספרדים, כולם. צילמתי שם, זו הייתה חגיגה. אני כל כך אוהב שטיבלך. הידעת ששטיבלך איצקוביץ בבני ברק מארח 15,000 מתפללים ביום? הגבאי שם יכול לעשות בית ספר לכל מנהל בתחום השירות. אתה צריך לראות את חדר המפתחות שלו. נפלא. הוא המציא את המיזוג במטבעות. איש גדול.

יותם: מה הם התהליכים שמתרחשים בחברה הישראלית?

עוז: החברה בישראל נמצאת במשבר עמוק מאוד. אני עורך כרגע מחקר על 'דור ה'Y', ילידי שנות השמונים, והתמונה המצטיירת בעייתית. אלו אנשים שגדלו בעידן הדיגיטלי, במשפחות שגידלו אותם בצמר גפן, רבות מהן של זוגות גרושים. אין בהם חוסן, יש ילדותיות. אצלנו באוניברסיטה אנשים לא מסוגלים לקרוא בספרים, זה איטי מדי, הם רגילים לאיפון, לגירוי המהיר והשטחי, וזה יגיע גם לבית הכנסת, בעצם זה כבר הגיע, הרי לא מעט דתיים צעירים מסמסים זה לזה בשבת. בחור שלא מצליח לקרוא ספרים לא יצליח להתרכז בגמרא ויתקשה מאוד להתפלל. אנחנו נצטרך לייצר תחליפים הולמים. זה לא קל, אבל זה דורש הכרה במציאות המשתנה, אי אפשר לטמון את הראש בחול.

יותם: מנגד, הזכרת מקודם את העובדה שבציונות הדתית נותרו מחויבות וסמכות.

עוז: נכון. אם פעם הציונות הדתית פיגרה אחרי החברה החילונית וזה היה לרעתה, היום זה לטובתה. בגלל שנותרו בה שמרנות ותמימות, היא לא הזדהמה באותה הדרך כמו החברה החילונית. לצערנו היא סוגרת פערים עם החילונים במקום שעדיף היה שלא תסגור, מי שמדבר עם מחנכים

יודע שגם אצלכם יש סחף ומיישרים קו עם תופעות לא טובות, אך לפחות אצלכם יש עוד קצת בלמים. הדת גורמת לכך שהחיים שלך לא יהיו הפקר. אני אדם חילוני, אבל יש משהו בחינוך הדתי שהוא קהילתי, מצבי גבולות, ויש בו גם הקניית חוסן. אתה מסתכל על עול מצוות במובנים דתיים, אבל אני מסתכל על זה במובנים פסיכולוגיים – לאדם יש מחויבות. אני זוכר את סבא שלי חובש הכיפה צועק על הבן שלו (דוד שלי) בבוקר לקום לבית הכנסת, להתעורר. זו משמעת, וטוב שכך. גם להגיד ברכת המזון זה לתרגל חוסר אגואיזם. תגיד תודה, אל תקבל דברים כמובן מאליו, יש כאן דור שמקבל הכול כמובן מאליו. זה מעצבן אותי. במובנים הללו כיפה היום היא תו תקן לאיכות, חוץ מאלו שמקלקלים את השורה וגולשים לקיצוניות. כשאני רואה בחור עם כיפה ובחורה עם לבוש דתי צנוע, אני אומר לעצמי שהסיכוי שהם יהיו מנומסים, שהם יהיו סקרנים להכיר דברים מעבר למאויים המידיים, שהם ירצו להתנדב, לתרום ולשרת את הכלל, שהם ישמחו לקרוא משהו ולהעמיק, גבוה יותר. הם פשוט יותר מחונכים. זו הכללה מאוד רחבה, אבל זאת האמת ויותר משהיא אומרת עליכם משהו היא אומרת עלינו, החילונים.

יותם: אז אנחנו מתחרדים או מתחלנים?

עוז: גם זה וגם זה. הדתיים מושפעים ממגמות כלליות בחברה. חלק מהתהליך מתבטא בעובדה שכשליש מצעירי המגזר יוצאים בשאלה באופן זה או אחר. אבל בה בעת יש גם כאלה "שמתחזקים" ומתקרבים לקוטב החרדי. תראה, החברה הישראלית מאוד התקרבה לדת בשנים האחרונות. ההתקרבות הזו משפיעה גם על האופן בו נתפסת החברה הדתית. היום כשרואים אדם דתי עם כיפה לא מזהים אותו כ'מתנחל', אומרים שיש לו רוחניות, יהדות. הדגל הפוליטי של "ארץ ישראל השלמה" ירד ממרכז הבמה, ומה שעלה למרכז הבמה זו רוחניות. קצת שטחית יש לומר, אבל מאוד פלורליסטית. אתה יודע כמה אנשים משתתפים בחוגים ליהדות?..."

יותם: מה אומר המושג בני עקיבא לכלל החברה?

עוז: לדעתי רוב החילונים לא יודעים מה זה בני עקיבא. זה אומר להם איזה משהו דתי כזה. בני עקיבא מעולם לא מותגה מחוץ למגזר. אולי זה גם השם שלא כל כך מצטלצל מודרני, "בני עקיבא"... מלבד המיתוג. אני חושב שאין בציבור הרחב מספיק ידע היסטורי על התנועה ופועלה. ספק אם

לחניכי התנועה יש ידע כזה. לתנועה הזו יש חלק היסטורי גדול בתולדות ישראל והציונות. אבל היו גם הרבה שנים של צניעות. בני עקיבא היו מאוד נחבאים אל הכלים הכשרים ומלאי רגשי נחיתות ביחס לציונות החילונית שהובילה במשך שנים רבות את המחנה. הם לא הבליטו את פועלם וחיו בצל החילונים.

יותם: מה החילונים יודעים עלינו?

עוז: לרוב החילונים בארץ, וזה כולל גם חוקרים באוניברסיטה, אין מושג ירוק על החברה הדתית לאומית. אני משתגע מזה.

יותם: מה ההסבר לזה?

עוז: התנשאות ופוליטיקה. המחקר החברתי בארץ נעשה באופן כללי מאוד צבוע פוליטית. יותר קל להם מבחינה נפשית לחקור את האוכלוסייה הערבית מאשר את הדתית. ובורות, ובורות נוראית של חוקרים. הרי בקושי מלמדים על הציונות הדתית במבוא לחברה הישראלית. צריך גם לומר, הציונות הדתית זו חברה שהרבה שנים לא אהבה או לא יכלה להתבונן בעצמה. ההתבוננות העצמית שהתעכבה, מתבטאת בין השאר, בעובדה שהיום יש הרבה יותר הומור דתי מאש בעבר. כשהתחלתי לכתוב עליהם היה חסר לי ידע אלמנטרי, נכנסתי לבתים של דתיים והתחלתי לחקור את אורח חייהם. הידעת למשל שהציונות הדתית היא הקבוצה שקוראת הכי הרבה ספרות יפה בארץ? הציוני הדתי הוא לא כמו החרדי שגר בקהילה סגורה משלו. אמנם יש גם שכונות של דתיים ויישובים דתיים אך בסופו של דבר, לציוני הדתי יש עולם שלם משותף עם חילונים והוא לא פועל לבדל את עצמו. להפך, האוריינטציה הייתה תמיד להשתלב. הזהות הייחודית מתבטאת בתחושת שייכות לקהילה המקומית, לבית הכנסת המשותף, ולא לתפיסה מגזרית כוללת. גם בבני עקיבא, אנשים יותר קשורים לסניף הספציפי שלהם, ופחות לזהות הכללית של בני עקיבא.

יותם: בתוך התהליכים שעליהם דיברת תנועות הנוער גם עלולות לקרוס?

עוז: כן. הן אולי ייעלמו אם הן לא יתעדכנו, אנשים לא רוצים היום 'פעולות'. צריך לקחת את הפורמאט הדיגיטלי ולעדכן אותו לפעולות החברתיות. אבל הרעיון של מסגרת חברתית סביב שליחות, אסור לו להיעלם והוא מוכרח להתחזק. מצד אחד הדור הצעיר היום הוא דור מאד חברותי וזורם,

כל היום אחד עם השני בלהקות, מצד שני זה בעיקר סביב בילויים ושיתוף חוויות ופחות סביב שליחות משותפת.

יותם: אז מה הכיוון?

עוז: אנחנו נמצאים בעולם גלובלי, בצונאמי עצום שמביא הרבה ברכות אך גם הרבה קללות. השאלה היא איך מתגוננים. אנחנו נצטרך למצוא עמוד אש חדש. עמוד האש הישן לא מספיק מושך כי אנחנו נמצאים במקום אחר, אבל אנחנו לא רוצים לאבד נכסים של פעם. לציונות הדתית, דווקא בגלל הממד הרוחני, הקהילתי, ודווקא בגלל שהיא מחוברת לקולקטיב ולשליחות של עם ישראל עלי אדמות, יש תפקיד חשוב מאוד בשיח – לאיזה כיוון צריכים ללכת? לאיזו ארץ מובטחת אנחנו צריכים להיכנס? אנחנו צריכים אותם בשיח החכמים. לציונות הדתית יש מינרלים שאנחנו זקוקים להם בשיח הזה. לימוד המקורות לדוגמא, הוא פורמט נהדר. בגמרא לוקחים סוגייה ומתחילים משחק אינטלקטואלי. הגמרא בעיניי היא הסוציולוגיה, המשפט והפילוסופיה במיטבם. השאלה היא איך אנחנו לוקחים את הגמרא הזו, את הפורמט הרוחני והאינטלקטואלי הזה ומעבירים אותו לעולם של היום, בונים עליו קומה נוספת. למה פרשן בתקופה התלמודית טוב יותר מפרשנים היום? למה לא לצרף אותם ולהרחיב?

יותם: במה טעינו?

עוז: במה היהודים תמיד התייחדו? בלוחמים טובים? אנחנו תמיד היינו אנשי הרוח, והרבה שנים הציונות הדתית לא הצמיחה פיגורות רוחניות. היו הרב קוק והרב סולבייצ'יק, אבל מלבדם מאורות ברמת הדור לא היו הרבה. היו פה ושם רבנים חכמים שכתבו דברים יפים, אבל לא ברמה ההיסטורית. אתם הלכתם בשנים האחרונות לתחום הצבאי ונתתם המון, אבל בזה אין לכם שום ייחוד ביחס אלינו החילונים. ופה צריך לתת קרדיט לחרד"לים שאמרו – השליחות שלנו היא יותר רוחנית, לא נתחרה כמפקדים טובים או אמנים, אנחנו נביא את המסר של הרוחניות. אך הם הלכו למקום לא טוב, כי האתגר של החברה הוא איך הופכים להיות חברה רוחנית אינטלקטואלית ומוסרית. ואם בני עקיבא הולכת להפרדת נשים בנוסח חרדי, היא לא מקיימת את שליחותה. אולם אם החברה הדתית לאומית תקיים שליחויות חברתיות רחבות, ותקיים דיון ו'חברותות' אינטלקטואליות בשאלות מוסריות, למשל, איך מרסנים את הקפיטליזם?

איך עוזרים לחלש ולנדכא? איך עוצרים את הזכיחה לעגל הזהב החומרני? פה היא מקיימת את שליחותה, פה אנחנו זקוקים לאימפקט הציוני דתי.

יותם: אילו קריאות היה רוצה לשמוע יוצאות מהוועידה הקרובה של בני עקיבא?

עוז: קודם כל תתנערו מהקיצונים. הדור שלכם עוד יבוא חשבון עם הוריקם. אתם עוד תשאלו כיצד יצאו כאלו קיצוניים מתוך הציונות הדתית?! תצרכו גם לדון כיצד להגדיל את השפעתן של הנשים, ברוח ארגון 'קולך'. וכמובן חשוב להרים את הדגל החברתי ולהיאבק ברעלים החומרניים.

יותם: האם לדעתך כל הקריאות והכיוונים שהצגת יכולים להתקיים אצל הדתי לאומי כשהוא מציב את הא-לוהים במרכז חייו?

עוז: הציונות הדתית צריכה לשים במרכז החיים את הדגש האמוני ולא הפולחני. מה שקרה בחברה החרדית הוא שהאמצעי הפך לעיקר. יש תחרות אינפלציונית בהחמרות, כמו למשל בתחום הכשרות, וזה הופך את הדת לפלסטר. צריך לחפש את הגרעין הרוחני כי בגרעין העמוק גם האדם החילוני הערכי הוא מאמין. אני רואה את עצמי במובנים מסוימים כאדם דתי, לא במובן של קיום תרי"ג מצוות, אלא כמי שחש שיש משהו מעלי. יש לי מחויבות שהיא מעבר לזמן. עבודת האל שלי היא לחקור את העולם דרך המדע וההגות שלי, ובעיקר ללחום למען הצדק. זו עבודת השם בעיני. כן, אני אדם מאמין. אני מאמין שהאדם לא בא לעולם רק כדי לאכול ולבלות ולהגדיל רכוש, הוא בא כדי להגשים מטרות נעלות, כדי לקדם את האנושות, כדי לממש את הפוטנציאל האנושי שלו. אני רוצה להשאיר חותם אחריי, לחנך ולנסות לשפר את עצמי ואת ילדיי ונכדיי, ואני רוצה לתת, מעצמי לזולתי. זאת האמונה בעיני ולא בדיקות מחמירות של צניעות, כשרויות או כל משטרה שמפקחת על האחר. הציונות הדתית צריכה להתמקד בגרעין המוסרי, הערכי והרוחני. להצניע לכת זה לא להתעסק עם צניעות נשים ולהתקין מעליות שבת. צריך לומר באומץ וביושר, כמו חז"ל, שיש בדת דברים שלא מתאימים לימינו. אפשר לבנות קומה נוספת בתורה שבעל פה, ברוח היהדות. הבט, בציונות הדתית יש אומץ לב בלתי רגיל בקרב. זה מגזר שמוציא לוחמים נהדרים, עזי רוח. אבל האומץ לא קיים במסגרת הדת. אני רוצה שכמו הגיבורים בתחום הביטחון, שהם ראויים להערצה, שמים נפשם בכפם, יצמחו כאלה גם בתחום הדתי. שיוכלו לבוא ולעשות

מעשים אמיצים גם בדת, ושזה לא ייחשב בגידה בעיני הקנאים. חשוב להעריך ולשמור על המולדת אבל אסור לקדש אדמות, אלא רק ערכים. אנחנו עם הספר, עם ההגות, בזה כוחנו, בבנין הרוח לא בבניין החומר. אנחנו יצרנו נכסי רוח אדירים בתוך בתי מדרש צנועים וסגפניים. את זה הציונות הדתית לפעמים קצת שוכחת.

יותם: כמעט סירבת לתת לי כיוונים לציונות הדתית...

עוז: אני נזהר מלייעץ, אבל אני צאצא של בני עקיבא וגאה בזה. צריך להבין שבני עקיבא לא נגמרת בתרי"ג מצוות, היא הרבה יותר. יש לי הרבה קרובי משפחה מהמגזר הדתי לאומי שאני אוהב ומעריך, רבים מהם צמחו בבני עקיבא והדי.אן.איי התרבותי שלהם בא משם. כל משפחתה של אמי צמחה בבני עקיבא, שלוש אחיות ואח אחד. גאולה, אמי, נעשתה חילונית, תחייה נשארה דתית אבל מאוד מודרנית ופלורליסטית, תקווה היגרה לאוסטרליה והפכה לחרדית. ואילו בן הזקונים, ישראל, נעשה חילוני, אבל נשאר תלמיד מאוד חכם (עורך דין, צייר, משורר, פילוסוף) ובקיא במקורות יותר מרוב הרבנים. אבל את הדתיים הוא לא הכי אוהב. אם אתה רוצה, זו תמצית הסיפור של בני עקיבא.

המראיין: יותם הלפרין, זרעים - עלון תנועת בני עקיבא בישראל, ניסן תשע"ג.

פוטיומקינים לקראת בחירות

גריגורי אלכסנדרוביץ' פוטיומקין (1739-1791) היה מפקד ומדינאי רוסי מהולל. הצארינה יקתרינה הגדולה זיכתה אותו בתארי אצולה על ביצועיו במלחמות ועוד יותר על ביצועיו במיטתה. אבל את עיקר תהילתו (המפוקפקת) קיבל הגנרל בשל המסע המפואר שארגן לקיסרית הנכבדת לאזורי הדרום. מסופר כי לאורך הדנייפר הוא הקים כפרי דמה על מנת להטעות אותה לחשוב שהאזור משגשג. הכפרים הללו זכו לכינוי "כפרי פוטיומקין", המשמש עד היום כביטוי למפעלי ראוה מתעתעים.

גם אצלנו, לקראת הבחירות המוניציפאליות צומחים מצגי פוטיומקין של תיחזוק ופיתוח עירוני מזורז. "יד נעלמה" מאיצה פרויקטים עירוניים שהתנהלו בעצלתיים, ותוכניות בינוי ושיפוץ, שנראו קבורות לנצח, קמות לפתע לתחייה. במקרים רבים מופיע שמו של ראש העיר המכהן על שלטי החוצות, כמו איזה גביר שמחלק מתנות לנתינים.

הסתה ברשות התורה

הידיים רועדות לי כשאני מקליד את המלים הבאות: יכול להיות שבימים אלה צומח אי-שם "יגאל עמיר חרדי".

למי שקורא את העיתונות החרדית, קשה שלא להשוות בין הימים ההם לזמן הזה. אם עיתון מרכזי יוצר הקבלה בין השר יאיר לפיד לבין היטלר, ואיש מהאדמור"ים וגדולי התורה לא זועק "געוואלד", זו הסתה "ברשות התורה".

הממסד החרדי שרוי בהיסטריה, ויציאתו מהכלים מוציאה משופריו התקשורתיים התבטאויות שמעליהן מתנוססים דגלים שחורים. הם "מתרגמים" את כעס הציבור החילוני ל"שנאה אנטישמית" ואת התקציב החדש כ"מלחמת דת", "חילולה של תורה", "זרע הפורענות", "מזימה לעקירת תורה", "גזירת הכפיה", "רדיפת הציבור החרדי בארץ ישראל" ו"רמיסת זכויות האדם".

את הממשלה (ובעיקר את השרים בנט ולפיד) הם מכנים "ממשלת זדון" ש"עומדת עלינו לכלותנו", וחוק הגיוס החדש מעוצב בניהם כ"גזירה נגד לומדי התורה", שמטרתה "להשליך את תלמידי הישיבה לבית האסורים".

ההצבעה על החוק בכנסת תוארה באחד העיתונים החרדיים החשובים כ"יום שבו איחדו כוחות מחרפי שמיים וחובשי כיפות יחדיו נגד פרחי החמד החובשים ספסלי בית המדרש יומם וליל".

בעיניי זו לא ביקורת, ואפילו לא סתם שקרים, זו הסתה לשמה – והיא עלולה לגבות מחיר יקר. הרוצח עמיר היה חריג מוטרף במגזר הדתי-לאומי, שרובו מורכב מאנשים טובים והגונים השוללים את דרכו. אבל הוא לא צמח בריק חברתי ופוליטי. עמיר היה הקצה של סקאלה שהקצינה, ושליח

על דעת עצמו בתוך תת-מגזר קנאי (חרד"לים) שהחל להתפתח במחנה "הכיפות הסרוגות" משנות ה-80. הוא צמח כגידול פרא בשל תחושה עמוקה ורווחת של השפלה, ובעיקר בשל משבר זהות קשה שפרץ בעקבות התערערות חזון "ארץ ישראל השלמה".

עמיר לא רצח ראש ממשלה כדי לעצור את הסכמי אוסלו: הוא רצח בשל תסכול אידיאולוגי מייסר, בתקופה של שינוי חיכוכי. אם יקום, חלילה, קנאי חרדי שיעשה מעשה שטן, הוא לא יעשה זאת בגלל סגירת ברוז ההקצבות או חוק הגיוס. גם מנהיגי החרדים יודעים שדרושה רוויזיה מבריאה במגזר החרדי. הם גם יודעים שלפיד ובנט משקפים את דעת הקהל הישראלית הרחבה, ובעצם את המוסר הדמוקרטי. הממסד החרדי אינו נלחם על קיום העניים ותלמוד התורה (כניסה מסיבית לשוק העבודה רק תציל את בתי המדרש ותחזק את משפחות הלומדים), אלא על מוקדי כוח ושליטה, ובעיקר על זהות שנבנתה על פיגומים רעים: פיגומי החציצה והניכור מהחברה הישראלית ומהמורדרנה. בשטח, החציצה הזאת הולכת ונחלשת ונורמות חדשות נכנסות בדלת האחורית. החרדים משתלבים בהדרגה בחברה הישראלית (בפוליטיקה, בשוק העבודה, בהשכלה הגבוהה, בתקשורת ואפילו בתרבות הפופולרית) ותורמים למדינה בשטחים רבים. כל עוד התהליכים הבריאים הללו התרחשו "מתחת לשולחן" ומוקדי השליטה הפנימיים במגזר נשמרו, הממסד החרדי לא עשה רעש. אבל אחרי שהמפלגות החרדיות מצאו את עצמן מחוץ לקואליציה ואחרי שהממשלה החדשה החליטה לתקן עיוותים מבניים של דורות – המנהיגות החרדית חטפה את הגי'נה והיא מעוותת את תמונת המציאות.

קנאי המגזר מכוונים את חיצי הרעל שלהם לא רק כלפי "ממשלת הזדון" אלא גם כלפי החרדים המודרניים – בשר מבשרם – שמתוארים כמשת"פים (כלומר בוגדים). מדובר במסע שיסוי מזעזע, שזוכה לגינוי מגומגם מצד הנציגים בכנסת ולשתיקה רועמת מצד הרבנים המובילים. החרדים שמשרתים בצה"ל ועובדים לפרנסתם מכוונים "חרדקים" – ראשי תיבות של "חרדי קל-דעת", ובעצם רמז שקוף למילה חיידקים. ואם זו לא הסתה, אינני יודע מהי הסתה.

האם המזרחיים בפריפריה?

העיתונאי אמנון לוי יוצר את הרושם שהתמונה שהוא משרטט על אפליית המזרחיים מבוססת על מידע שנבדק ונשקל היטב. האומנם? הפרק הראשון בסדרה על "השד העדתי" עוסק בפריפריה הישראלית, שמיוצגת בתוכניתו על ידי בני נוער מקופחים ומודרים לכאורה מקרית מלאכי (ספק אם הם מייצגים אפילו את קריית מלאכי). בכך הוא רומז שעירות הפיתוח משקפות את מצבם החברתי של המזרחיים בישראל. אז בואו נדבר רק על מספרים יבשים: בישראל יש 23 עיירות פיתוח (לדעת, השם הזה אנכרוניסטי ומעליב את רובן). מספרם של כלל התושבים בעיירות הללו עומד על כ-710,000 נפש. מתוכם כ-227,000 הם יוצאי אירופה-ברה"מ (הלמ"ס מגדירה מוצא לפי האב בלבד). מכאן שבעיירות פיתוח מתגוררים היום כ-483,000 יוצאי עדות המזרח. אגב, חשוב לדעת כי השיעור הממוצע של התושבים דוברי הרוסית בעיירות הפיתוח מתקרב ל-30%. בלוד, רמלה, כרמיאל, מעלות, ערד ואור יהודה, שיעורם קרוב למחצית מאוכלוסיית המקום. בנצרת עילית, שכבר מזמן אינה עיירה, הם מהווים 70%.

נעבור הלאה: סה"כ המגזר היהודי-חילוני/מסורתי הוותיק בישראל מונה כ-3.5 מיליון נפש (ללא אוכלוסיית העולים החדשים וצאצאיהם, וללא הדתיים והחרדים). כיוון שקבוצת המוצא הגדולה בארץ היא "ישראלים" (ילידי ישראל שאביהם יליד הארץ), וכיוון ששיעור הזוגות המעורבים במגזר החילוני-הוותיק גבוה, קשה לחשב במדויק את התפלגות המזרחיים והאשכנזים בתוך המגזר הזה. ההערכה היא שכ-50% מתוכם הם ממוצא מזרחי. כלומר בישראל יש לפחות 1.7 מיליון תושבים יהודיים לא-דתיים מרקע מזרחי.

מה כל זה אומר? זה אומר שהיהודים ממוצא מזרחי המתגוררים בעיירות הפיתוח (שיעור לא מבוטל מהם בכלל קרובים לש"ס) לא מהווים אפילו

שליש מסך כל המזרחיים במדינת ישראל. החלק הארי (שני-שלישים), שעשה את קפיצת המדרגה הגדולה ביותר בעשורים האחרונים (שיפור ברמות ההכנסה וההשכלה), מתגורר בעיקר בערים הגדולות. למעשה היום, המשתנה המשפיע ביותר על הרמה הסוציו-אקונומית הוא המשתנה הגיאוגרפי (מקום מגורים) ולא העדתי, כבעבר.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 862, 5.8.2013.

העניבה והסטטיסטיקה

אולי אינכם מודעים לעובדה המדהימה שבישראל יש עדה אחת גדולה מאד, שעל פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) אינה נכללת בקטגוריה "מזרחי" או "אשכנזי", ולכן גם מודרת מסקרי העדות. לעדה השקופה הזאת קוראים "העדה הישראלית". נכללים בה אנשים שנולדו בישראל ושאינם נולדו בישראל. אתם כבר מבינים איזה עיוותים סוציולוגיים נולדו כתוצאה מההדרה המזרה הזאת. אגב, עצם קביעת המוצא על פי האב בלבד היא שוביניסטית ומטעה בהיבט המדעי.

שני הורי נולדו בישראל ולכן אני שייך לעדה השקופה של הלמ"ס. אימי דור שביעי בארץ ואבי דור ראשון למהגרים מפולין, שרוב קרוביהם נרצחו בשואה.

לפני כארבע שנים קיבלתי פניה מאוניברסיטה בוורשה לכתוב ספר על החברה הישראלית. הפניה נעשתה במסגרת פרויקט בינלאומי של האיחוד האירופאי. נעניתי בחיוב וכתבתי עבורם ספר הסוקר את המגזרים השונים בארץ. בעמוד הראשון הופיעו, על פי בקשתי, צילומי הדרכון הפולני לצד הדרכון הישראלי של סבי וסבתי. עבורי זה היה סוג של סגירת מעגל.

עם הוצאתו לאור של הספר (תורגם לפולנית על ידי שתי גויות דוברות עברית רהוטה) הוזמנתי לוורשה להשתתף בכנס חגיגי לכבוד סיום הפרויקט. את הרצאתי פתחתי ברקע אישי. סיפרתי על סבא וסבתא שהגיעו לישראל חסרי רכוש, כסף ומשפחה, ועל שאיפתם לשים את העבר מאחור ולגדל צברים על ברכי התרבות הישראלית החדשה (הם מעולם לא דיברו פולנית או יידיש עם ילדיהם). סבי היה נהג משאית, עם השכלה בסיסית, שהוביל קמח למאפיות. הוא חסך פרוטה לפרוטה שהושקעו בעיקר בחינוך ילדיו.

על פי ההיגיון של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הנכד של הסבא הזה (כלומר אני) הוא "ישראלי". על פי ההיגיון של אמנון לוי, הנכד הזה הוא "אשכנזי". אולי אפילו "אשכנזי גזען".

אז מי צודק? כנראה לוי, כי למרות שאני לא מכיר מילה אחת בפולנית, למרות שלא גדלתי על גפילטע פיש, אלא על גבינה לבנה, פלאפל וחומוס, ולמרות שהפולקלור היידישאי זר לי – מסתבר שאני אשכנזי. אני כנראה אשכנזי גם משום שאבי ואני הלכנו לאוניברסיטה, שזה, אליבא דה לוי, סוג של השתקנזות. ועכשיו אפילו יש לי ספר בפולנית, ולא זו בלבד אלא שהפולנים עשו לי קבלת פנים חמה.

אגב, נזכרתי שלפני ההרצאה בוורשה שמתי על עצמי ז'קט יפה. רציתי להיראות הדור, כמיטב המסורת "הפולנית-אשכנזית" שלי. אבל היתה שם בעיה קטנה: לא ידעתי כיצד לענוב עניבה. אז אולי אמנון לוי בכל זאת טועה והלמ"ס צודק: אני ב"עדה הישראלית".

”מה נשמע” בגרסה נשית דרוזית עדכנית

חברתי המקסימה, סְלֵמָה, היא עלמה צעירה (בת 23) מהכפר עוספיא, שלא נפרדת מהסמארטפון שלה 7/24. ”אפשר להציץ ברשימת ה – WattsApp שלך?”, שאלתי בהיסוס. ”בהחלט, למה לא”, היא השיבה, בנדיבות אופיינית.

אז הצצתי, ואל תשאלו איזה עולם ומלואו גיליתי: לא פחות מ-16 קבוצות ותת קבוצות שיח, ולכל אחת שם, תפקיד ושפה משלה. זה צוהר סוציולוגי כל כך מעניין שביקשתי את רשותה לשתף גם אתכם. אז ככה:

– בקבוצת ”נוראית לזמאן” (תרגום חופשי: בנות שלא אכפת להן או שאין להן כסף בעת הנוכחית) שותפות שתיים-עשרה חברות מהכפר: בושרה, הנד, סלמה ח', עביר, חנין, ננסי, סוסאן, נסרין, יסמין, הודא, דנה וג'נוה. אלה ”כל החברות שגדלתי איתן לאורך השנים, והצלחנו לשמור על קשר אולי לא הדוק אבל בטוח חזק. אנחנו משתפות זו את זו בכל מה שעובר עלינו ומעדכנות זו את זו בעניינים חברתיים ואישיים.”

הן מחליפות ביניהן טקסטים, תמונות ומסרים קוליים, ואפילו יזמו תחרות קרייקי וירטואלית משלהן: ”כל אחת מקליטה את עצמה בהערה קולית ומשתפת”. תנאי המשחק מחמירים: על כל משתתפת לשיר פזמון שמתחיל באות האחרונה של הפזמון הקודם ומי שלא שולחת קליפ קולי תוך 3-4 דקות נפסלת.

– קבוצת ”הוורוש” (הוש- שקט בערבית) היא ”כוללת את החברות הטובות שלי: בושרה, הנד, עביר, סלמה ח'. אנחנו משוחחות ומעירות זו לזו על הכל, מסכמות את היום, ולא מפסיקות לתת ביקורת על קבוצת נוריאית

לזמאן". כמובן שלבנות 'נוריות לזמאן' אין מושג על קיומה של "קבוצת הביקורת". מצד שני לחלק מבנות "הוורוש" אין מושג שגם עליהן אפשר לרכל - בפורום מצומצם יותר, כלומר עם בושרה והנד, שהן "החברות הכי קרובות אלי". הפורום הזה, הפעיל בכל יום ויום, זכה לכינוי ההולם "שיחות לאחר חצות".

"שפת ההתכתבות תלויה בכל אחת ואחת. חלקנו מעדיפות לענות בעברית או ערבית וחלקנו עונות בערבית באותיות עבריות או עברית באותיות ערביות. חייבים לגוון בחיים".

- "גיל הזהב" הוא הפורום שמאגד את עביר, ליזה ואיה, והוא מוקדש לתכנון מפגשים. מדברים בו "על דברים חשובים (לא נפרט כאן)". "את ליזה הכרתי דרך עביר, וזה קרה בתחילת כיתה י'. מאז היא נחשבת לחברה הכי טובה שלי ודרכה הכרתי גם את איה, שהיא בת דודתה ועבדה איתי תקופה ארוכה בנטוויז'ן. קראנו לקבוצה בשם הזה כי אנחנו נשמעות לעצמנו כמו זקנות משועממות, עם אלפי סיפורי חיים שאף פעם לא נגמרים. מדברות בינינו אך ורק בעברית, כי איה למדה בבית ספר יהודי בחיפה ומעולם לא למדה לכתוב ולקרוא ערבית.

- "מנחלי ומדבריי" (משהו כמו רחש בחש, או חוסר שקט) הוא פורום המאגד את מייסה, אמאני, מונאיה, זוהרה, ראועה, יפה, אמליה, פנינה, סיגל, ראויה. "אלה בנות הדודים והדודות מכל הגילאים והצדדים. אנחנו דנות בכל ענייני המשפחה ובנושאים אישיים הקשורים בחיינו המשותפים. באיזה שפה אנחנו מתכתבות? השאלה הנכונה היא באיזה שפה אנחנו לא מתכתבות. בעצם יש לנו שפה משלנו, המוכרת רק לבנות המשפחה. שילוב של עברית, ערבית ו'אבו-פארסית'".

אבל עם כל הכבוד לכל הבנות-דוד, לעתים צריך להצטמצם, ובשביל זה יש את פורום "בנאת לח'לאת למושכות", יעיני בנות הדודה מצד האימא: ראועה, זוהרה, מונאיה ואמאני. "כיון שאנחנו קרובות בגיל, אפשר לשוחח לא רק על משפחה, אלא גם על נושאים עדכניים הקשורים לחברה הסובבת אותנו, וכמובן על לימודים".

- לעתים, חשוב וכדאי להתייעץ עם בת דודה גדולה. בשביל זה יש את הפורום "בנות דודתיי הן כאחיות לי", שבו חברות חנן, זוהרה, אמאני, מונאיה - "כולן גדולות ממני ב-4-5 שנים ואפשר להחליף איתן דעות על

מהות החיים והעתיד. ומה שיותר חשוב זה שבכל צרה ומצוקה אני תמיד מוצאת אותן לידי – ושוקראן לווטסאפ”.

– “לויין יא? עת”א” (לויין-לאן, עת”א- לתל אביב) היא קבוצה שרק נשים יוכלו להבין את תפקידה בחיים. “אנחנו משנות בכל פעם את השם בהתאם ליעד, ומי שרוצה מוזמנת להצטרף. אבל לתל אביב יש יותר מצטרפות, כי שם הקניות.”

– את הקבוצה “ילה וינתא ננטלע נחתפל?” (מתי אנחנו יוצאות לחגוג?) הקימה בת הדודה ראועה “שקטנה ממני בשנתיים, יחד עם אחותה התאומה זוהרה, לרגל יום הולדתה של בושרה, החברה הטובה שלי, שבה תכננו לאן לצאת ואיפה ניפגש, ומאז אנחנו לא מפסיקות לדבר!”. הללויה!

– הפורום “איסא ננערף מין עריס חנין” (רוצות לדעת עכשיו מי החבר של חנין) הוקם עם בושרה. “אנחנו שתי חברות שלא מפסיקות לדבר, לנתח דברים ולתת ביקורות לאחרות. הייתה לנו תחושה שיש לחנין חבר חדש שלא סיפרה לנו עליו. לכן החלטנו להקים קבוצה וקראנו לה על שם הסיטואציה”.

– “ח’ריג’את אלמדעים פוג’ 4” (בוגרות התיכון למדעים, מחזור 4) הוא פורום שכולל את סלאם, מית’אל, יארא, מיסאא, ספאא, ג’וה, בושרה והנד – “החברות שלי מתקופת התיכון. באמצעות הקבוצה הזאת אנחנו שומרות על קשר שכמעט התנתק בגלל המרחק בינינו, כי כל אחת גרה בכפר אחר. תודות לווטסאפ, הקשר חודש”.

– הפורום המכונה “אוכל” משותף להודא, סוסאן, יסמין ובושרה, והוא נועד רק לשיחות על אוכל, כלומר מה ואיך מכינים, מתכונים, תבלינים וכדומה. כאן מדברים בערבית בלבד, כי יותר קל להסביר איך מכינים אוכל דרוזי בערבית. אבל לעולם לא נצליח לבשל כמו סבתא.

– הפורום “אלאח’וה אל – אעיזאא” (אחים יקרים) כולל את ארבעת האחים למשפחת אבו-פארס: מייסה, אנוור ועומרי. “למרות שאנחנו בקשר יומיומי, הקמתי את הקבוצה הזו בשביל שאוכל לשתף אותם במה שעובר עליי בשעות ובדקות שהם לא נמצאים איתי”.

- קבוצת "בנות העבודה" מוקדש לקשר "עם כל הבנות שאיתן עבדתי בעבר: נאה, מייסה ס', מלאק, ארוה, רואה, זוהרה. כאן מדברים רק בעברית".

- הפורום "ולד עלה לטריק" (תינוק בדרך) הוקם "ברגע שאני, עביר ובושרה הבנו שעביר בהריון. היא משתפת אותנו בכל מה שעובר עליה, כי היא פשוט מוכרחה לעשות את זה. גם אנחנו מוכרחות".

- "כריסטו ואלאק'זאם לת'לאת" (כריסטו ושלושת הגמדים) הוקם יחד עם כריסטינה, ראועה וזוהרה. "את כריסטינה הכרתי דרך ראועה וזוהרה, שגם היא קטנה ממני בשנתיים. קראנו לקבוצה הזו בשם הזה בגלל שכריסטינה גבוהה, וכיחס אליה אנחנו נמוכות מדי. אבל בשביל זה יש עקבים.

ויש עוד קבוצה אחת קטנה, שבאמת אי אפשר בלעדיה. "כאן לשם שינוי אין בנות, אלא רק גבר צעיר ומקסים, אהבת חיי. כאן השיחות נעימות ומרתקות במיוחד וגם אתה ידידי הסוציולוג, למרות הסקרנות שלך, לא תקבל גישה. בינינו, לו אמיר, החבר שלי, היה שולח לי את המסרים הראשונים באמצעות ה-WattsApp לא היה לו סיכוי. הרי גבר שמתחיל עם בחורה באמצעות אפליקציה חנימית הוא קמצן שלא יבזבז עליה כסף משלו".

אז תגידו, הן לא נחמדות הבנות האלה? כל כך חברותיות ומפונגות.

כשאנחנו נפרדים, סלמה אומרת לי בחיוך: הבחורים אצלנו נוהגים לומר: "טוב לג'רה עת'מהא בתטלע לבנת לאמהא", כלומר הבחורה מקבלת את אופן ההתנהגות שלה מאימה. אז נכון שאנחנו חופרות כמו האימהות שלנו, אבל להן אין WattsApp - בינתיים....

חדשות בן עזר, גיליון מס' 863, 8.8.2013, המאמר צוטט בפורטל הכרמל (במת האינטרנט של היישובים הדרוזים בכרמל).

עופו על הפוטנציאל

אם אתם לא מפורסמים – אתם לא קיימים. אולי אתם כן קיימים, אבל קיום אפור כזה ואנונימי. אתם ימי חול בלי שבתות וחגים, לוזרים קטנים, חסרי זוהר ומוניטין.

אם ברצונכם להיות שווים משהו, עופו על החלום שלכם, לכו עם האמת שלכם, רוצו לאודישנים.

מנפו את הכאב המרגש והאומללות המקסימה שלכם, לטשו את היהלום הגולמי. יש לכם את זה, תוציאו, אל תשמרו בבטן ובגרון. ממשו את הכמיהה לצומי, שחררו את התמימות, תנו לנו בדמעות, בגניחות ובעקבים. אתם כוכבים רדומים, תתעוררו, תהיו אמיצים, תגשימו את עצמכם. בעזרתנו.

המצלמה אוהבת אתכם בקלזאפים, כי אתם אמיתיים, עממיים ומגזריים. תגונונו לכם ולאומת הצופים והמסמסים את החיים. הקסימו את השופטים האהובים, השנונים והמנוסים, שרוצים בטובתכם. הם היו פעם במקום העלוב שלכם ועכשיו הם גוזרים את הקופונים. גם אתם תהיו בעתיד הקרוב מורמים מעם, והאקס פקטור הטמון בכם יוליך אתכם לכיסאות המלכות המסתובבים.

האנשים בקרבתכם יודעים שיש לכם את זה, מזהים בכם את הפוטנציאל, בעיקר המשפחה, הילדים וההורים. הם תולים בכם תקוות גדולות, אז אל תשאירו את החלום שלכם ושלחם נטוש. תעשו אקסטרים מייקאובר, תנו ברייטינג ובכפיים, תוכיחו שאתם הכי טובים ולא מזייפים.

יום אחד גם אתם תבכו מאושר, גם אתם תקבלו טפחות על השכם ומחמאות נדיבות מפורסמים ביג טיים. השופטים והקהל יגידו לכם כן! כן! כן! ויטביעו עליכם כשרות של זוהר. אתם תשתנו לעד, כמו נינט. יהיו לכם

מכוניות מפוארות ובני זוג חתיכים, תגורו בבתי מלון ומגדלי דירות שישה כוכבים, יצביעו עליכם ברחוב, תשכבו עם כל מי שבא לכם. תלבשו הכי מותגים ותזכו בצילומי פפראצי וריכלולים הכי מגניבים. ברפאלי ואסתי גינצבורג יחייכו לכם, צביקה הדר יהיה הסחבק הכי אבהי שלכם, שירי, עברי, פורטיס וריטה ישירו אתכם דואטים מאד מרגשים, ורני רהב ייחצן אתכם ויגן עליכם מכל הקנאים.

אז לכו על זה נסיכים שלנו. שווה לכם ולנו, ובעיקר למפיקים ולסרסורים.

אפליקציה להזמנת ניידת משטרית

כל מי שלומד מבוא למדעי החברה יודע שיש אצלנו שלוש שיטות מחקר עיקריות: שיטה כמותית, שיטה איכותית, ושיחה עם נהג מונית 😊
 אז אתמול בדקתי השערת מחקר עם נהג מונית חיישני. "תגיד לי אח שלי, כמה פעמים יוצא לך לראות ניידת משטרה ברחובות תל אביב והסביבה בזמן משמרת?"

עוד לפני שאני מסיים את השאלה עולה "המוניתור" שלי על טורים וצועק: "תקשיב גבר, הם לא קיימים. אין, פשוט אין ניידות בשטח. וגם אם יש איזה אחת, השוטרים שם לא עושים כלום. זה מטריף אותי".

הוא צודק. בלי ששמנו לב, ואולי כן שמנו לב, המשטרה נעלמה מחיינו הציבוריים ונשארנו מופקרים, מפוחדים וחסרי אונים. אין נוכחות מרתיעה, אין אכיפה, אין ביטחון.

מה עושים? לומדים מהמוניות. אם האפליקציה הגאונית GetTaxi מבטלת את הסדרנים ומביאה אלינו מוניות בלחיצת כפתור, נמציא לנו אפליקציית GetPolice שתבטל את המוקד המשטרתי ותביא אלינו ניידות בלחיצת כפתור 😊

על רווקות ורעלים

לעתים קרובות, הן הגיבורים והן הצופים בסדרת טלוויזיה הופכים לקורבנות של מסרים סמויים, בדומה לאדם שאוכל מאכל טעים מבלי להיות מודע למרכיביו המסרטנים. קחו לדוגמא את "הרווק: דודו אהרון" – סדרת ריאליטי נוספת בקן הייצור, שהסתיימה בשבוע שעבר. לכאורה סדרה קלילה ומבודחת, שמנסה, כדרכו של הז'אנר, גם לרגש. יש צופים שמן הסתם נהנו ממנה ואולי אפילו עקבו אחרי הפרקים באדיקות. לאחרים די היה בכותרת או בפתח כדי להחליף ערוץ בשלט. והיו בוודאי צופים, שפערו פה מול הטראש ההזוי ואולי גם התעצבנו מהרף המנמיך של הפריים טיים ומביזוי כבוד האדם.

על טעם ועל ריח מותר להתווכח, אבל הויכוח חייב לקחת בחשבון גם מסרי עומק. העיקרון שעליו מבוססת סדרת "הרווק" הוא שהסלב דה-לה-שמאטע הוא מעין נסיך בהרמון. חבורה של מעריצות חסרות עמוד שדרה נאבקות על חסדיו ומייחלות כביכול לזכות בו כחתן (החבילה כוללת גם את שומרת ראשו, כלומר אימו החיננית והשתלטנית).

נעזוב לרגע את ההיבט השוביניסטי ונתמקד ברעל הרבה יותר גדול שהסדרה הזאת מפיצה במשתמע. אנשים צעירים, שצופים בדבר הזה, ללא הפילטרים הנדרשים, מתחנכים לא לבטוח באיש, אפילו לא באדם שמשדר לך חיבה (כולל מחוות גוף ודברי קילוסין). כי העולם הוא לא יותר מסופרמרקט, שבו גם בני זוג פוטנציאליים הם סחורת מדף חד-פעמית.

מה שיותר נורא הוא המסר העקיף, שאהבה זה דבר שטחי וזמני, שאינטימיות זו הזיה מדומה, שאמון בין בני אדם הוא לא יותר מסתם צחוקים, שזוגיות היא חליפין מניפולטיבי, ושפרידה היא סוג של הדחה.

אם מערכת היחסים הזוגית מתחברת בתודעה לרמאות והעמדת הפנים, אל תתפלאו אם הילדים שלכם יישארו ברווקותם או יתגרשו רק כדי להשיג לעצמם בן/בת זוג אטרקטיבי/ת יותר.

ידיעות אחרונות, 1.9.2013.

החרדי העתידי

תכירו בבקשה את הצעיר החכם והחמוד הזה (בן 22), שפאותיו המעוצבות מזכירות לי נרות הבדלה מהודרים וזקנו ומשקפיו המדוגמים מזכירים לי יאפי צפונבוני. זהו שמוליק אברהם והוא בעיני החרדי העתידי. עוד תשמעו ממנו ומבחורים ובחורות שכמותו, כי לא רחוק היום שהם יהיו האליטה הישראלית החדשה. זאת תהיה אליטה מאד לא חד ממדית, אליטה של חיבורים מפתיעים ושל קבוצות רעבות וחרוצות, שהיו בשוליים ונעו למרכז הבמה.

ביקשתי ממנו שיציג את עצמו ולהלן דבריו:

"אני חרדי ממאה שערים, חסיד "תולדות" (פלג בעדה החרדית המכונה גם "הזבורת"). עשיתי מסלול לימודים טיפוסי – מהחיידר לשיבה הקטנה ומשם לשיבה הגדולה. האקטואליה תמיד קרצה לי ומאז שאני זוכר את עצמי השתוקקתי ללמוד תקשורת ופוליטיקה. קראתי עיתונים בדבקות, בעיקר ידיעות אחרונות והארץ, והאזנתי לרדיו בכל רגע פנוי. מהדורות החדשות של הערוצים 10 ו-2 וכמובן אתרי החדשות האינטרנטיים הפכו גם הם לחלק בלתי נפרד מחיי היומיום שלי.

לפני כארבע שנים הבשילה בי ההכרה שמקומי אינו בשיבה. זאת, הן בשל תחומי העניין שלי והן משום שכמעט כל בני כיתתי התארסו/התחתנו ואני נשארתי הרווק היחיד בשטח.

כשעזבתי את השיבה יכולתי להיפתח מעט יותר לעולם התקשורת החילוני, משהו שלא יכולתי לעשות, אלא בהיחבא, בהיותי בשיבה.

אחרי שנתיים מחוץ לשיבה החלטתי לעשות משהו בנוגע לאהבתי לעיתונות ולתקשורת, ונכנסתי לקורס להכשרה פוליטית "במרכז להכשרה פוליטית"

בניהולן של מיכל שיר ודורית יצהר. לא מזמן סיימתי את הלימודים ואני מתכנן להתחיל קורס בכתיבה עיתונאית.

תמיד אהבתי לכתוב וחיפשתי במה לפרסום הגיגי בכמות ציבוריות. לפני זמן מה גיליתי את במת הפייסבוק והשאר, כמו שחז"ל אומרים, היסטוריה.

יש לי תחביב משונה של קריאת כל טור, מאמר או כתבה שעוסקים בביקורת התקשורת. למשל, אלה המתפרסמים בעין השביעית, בבלוג המצוין של דבורית שרגל, בטור המרתק של אביב הורוביץ במאקו, ובאתר אייס הדינמי.

מאז שרכשתי את האיפד שלי אני לא מפספס גם את ישראל היום ומעריב. אני גם מציץ בבלוגים חדשתיים ובקטעי וידאו הקשורים לאקטואליה. חביבים עלי במיוחד הבלוג המעולה של טל שניידר, התוכנית "מטה" של נדב פרי בערוץ 10, תוכניתם של עמית סגל ונדב פרי "זוג או פרט" בערוץ הכנסת, הטורים הפוליטיים של יוסי ורטור בהארץ, שלום ירושלמי במעריב וסימה קדמון בדיעות.

בכל מוצ"ש אני רואה באדיקות את "אולפן שישי" "פגוש את העיתונות" וגם "שישי" בערוץ 10. לא משעמם כאן.

עלי להודות בכנות שניכר אצלי סוג של התמכרות נעימה, אבל להגנתי אומר שאני מרחיב את ידיעותיי ונעשה "תלמיד חכם" בהוויות העולם ובפולמוסים הפוליטיים המתוקשרים.

לגבי יחסי חרדים וחילונים – אני לא מתיימר להביע דעה נחרצת וברור שיש לי עוד הרבה מה ללמוד ולהחכים. אבל בתור תושב מאה שערים, אני מצר על כך שיש כל כך הרבה סטיגמות שהושרשו בציבור החילוני. רבים וטובים ממש לא מכירים את הציבור החרדי, וחבל. אפילו במאה שערים, מעוז העדה החרדית (שנחשבת לקיצונית במגזר) יש הרבה אנשים שעובדים לפרנסתם, לומדים מקצועות ואפילו "יוצאים קצת בחוץ" כמאמרו של מרן עובדיה יוסף וצ"ל. בעבר, הקיצונים במאה שערים באמת נתנו את הטון, אבל היום כוחם תש ונחלש ורבים סביבם מפנימים שהם לא לוחמים למען קידוש השם, אלא רחמנא ליצלן למען מטרות אחרות, שאינן ראויות.

הקמפיין שניהל קומץ אלים נגד הבחורים החרדים שהלכו להתגייס (הם כונו חרד"קים) בזוי בעיני ואני מצר על כך. עם זאת, חשוב לזכור שבלתי אפשרי לכפות גיוס בכוח ושלא הגיוני לצפות לשינוי תרבותי בלחיצת כפתור.

קמפיינים שליליים מדי מולידים הסתגרות ותגובות מוקצנות מכל הצדדים. גם כפיה אינה הדרך. כמובן שצריכים לגנות כל אלימות מילולית ופיזית כלפי חיילים בפרט וצה"ל בכלל, אבל במקביל צריך לנסות להידבר ובעיקר לעודד את המתונים (גם בסלילת דרכם לעולם התעסוקה והלימודים).

מה צופן עבורי העתיד? להשם הפתרונים. אולי מי מחבריך לדף יקרא עלי ויסלול לי דרך לעולם התקשורת והפוליטיקה שכל כך מרתקים אותי.

שלך בהוקרה

שמוליק אברהם

דף הפייסבוק האישי. פורסם גם בעמוד "סטטוסים מצייצים", 13.10.2013. בעקבות הפרסום הנרחב הוזמן שמוליק אברהם לראיון בתוכנית "ציפורי לילה מצייצות" בערוץ 10.

בירת הצפון או פרוור של תל אביב

אם ברצונכם להבין את מצבה האמיתי של חיפה, סעו בכרמלית ממרכז הכרמל שבמרום הרכס לכיכר פריז הסמוכה לנמל. אתה מתחיל בשום מקום ומסיים בשום מקום. מה שהיו בעבר שכונות פאר הומות ומטופחות של העיר האצילית, הן היום שכונות מוזנחות, דלילות אוכלוסין ובודדות עד כאב. הנסיעה במנהרת הכרמלית היא צלילה למנהרת זמן – חווית רטרו מוזרה, שמחזירה אותך לשנות השבעים. קשה להאמין שכך נראית היום התחתית היחידה במדינת ישראל. חיפה גוועת, פשוט גוועת, והישראלים החוגגים במרכז לא מתעניינים.

הבורגנים של הכרמל שקועים בשכחה נעימה, לא מודעים למתרחש בתחתית ההר, מתניידים במסלולים קבועים בין המשרד לחניית הבית. רובם ספונים בסלונים רחבי ידיים ומשדרים: "תעזבו אותנו בשקט". בהחלט שקט כאן. המהגרים, הערבים, החרדים, העניים הוותיקים, הזקנים העריריים, שורדים את היום. הם לא יבואו להצביע ולא מעניין אותם מי היה או יהיה ראש העיר.

הנדל"ניסטים של תל אביב קנו כבר לפני שנים רבות דירות ובתים רבים ברחבי הדר והעיר התחתית, במכירי מציאה. הם האמינו שהפוטנציאל גדול ושהשקעתם תשתלם בעתיד הקרוב. אבל ההמתנה ארוכת השנים מתחילה לייאש גם אותם. אפילו הרחוב הבוהמיני היחיד בסביבה, רחוב מסדה, המשמש מפגש נדיר בין צעירים ערבים לצעירים יהודים, לא מצליח למשוך אוכלוסיה חדשה או תיירים, ולהפוך לסוהו אמיתי. הפשע והעזובה ניכרים בכל. צעירים שניסו להקים כאן עסקים קטנים נאבקים בשיניים. רובם הרימו ידיים ומאוכזבים מהעירייה ומהעיר.

יונה יהב הכריז לא מזמן ברעש גדול על בוא המטרונות, כאילו שעברנו לעידן האירופאי. אבל אפילו השם הזה (אם מבטאים בפתח) מגוחך והולם את תדמיתה הזקנה של העיר ("מטרונות" - גברת מכובדת, בעלת בית). עם כל הכבוד למטרונות, את מי בדיוק היא תסיע בקרונותיה? בינתיים הצעירים, המשכילים והמבוססים, מדירים רגליהם מהעיר הגריאטרית. "המטרונות" מזכירה לי את הכינוי העירוני המשעשע שניתן בזמנו לרכבל של סְטֵלָה מַאָרִיס: "הביצים של גוראל". הביצים קיימות שנים רבות, רק חבל שהן חסרות כוח גברא. גם כאן הנסיעה היא משום מקום לשום מקום, ואפילו נוף הים מיושן.

באחד הלילות האחרונים צעדתי ליד מסעדה עממית עצובה ברחוב הנמל. שקט מדכא של בתי עסק סגורים וחלונות מוגפים. אפילו אמצעי קטן וזול של תאורת רחוב, שיכול היה להפוך בקלות את בתי האבן המונומנטאליים לרומנטיקה עירונית, לא מומש. איזה בזבוז. פה ושם ניכרות התחלות בניה ושיפוצי בתים ורחבות שמעוררים תקוות וחלומות (בעיקר בקמפוס הנמל, שלא מצליח להתרומם).

לפתע נשמע מאחורי קול חייכני: "פרופסור אלמוג, איזה רוח טובה מביאה אותך לכאן?". הסתבר שזה בעל המסעדה. "אני יליד חיפה ועובד בחיפה, מדוע אתה שואל?", השבת. "שמע" אומר לי הברנש החביב, "אולי אתה לא זוכר, אבל לפני מספר שנים נפגשנו ודיברנו על עתידה של העיר? אז לידיעתך, שום דבר משמעותי לא קרה בחיפה מאז שיחתנו. הקמתי את המסעדה הזאת, כי כמו רבים אחרים ציפיתי שמהו יזוו. תסתכל סביבך ותראה איזה דיכאון. אפילו אלפי התיירים שמגיעים באניות הנוסעים פוסחים עליה בדרכם לגליל, למרכז ולירושלים. חיפה היא לא תחנה בשבילם."

תשאלו קבלנים על חיפה והם יספרו לכם על בירוקרטיה והעדר חזון. הכל כאן מתנהל בעצלתיים. תראו כמה זמן לקח לשפץ את היכל הספורט ברוממה או לבנות את האצטדיון העירוני החדש. יהב מתגאה עכשיו בשני הפרויקטים הללו, אבל שוכח להזכיר כמה שנים נדרשו כדי לממשם וכמה טעויות ומאבקים היו לאורך הדרך.

ראש העיר לא ידוע כאוהד ספורט נלהב במיוחד. ישבתי פעם במשרדו וניסיתי, ללא הצלחה, לשכנע אותו שהספורט העירוני, ובעיקר קבוצת מכבי

חיפה עטורת ההישגים, היא מותג עירוני ששווה למנפו. הוא כמעט נרדם על הכיסא. עכשיו, לאחר שמכבי חיפה זכתה במפתיע באלופות הכדורסל, ייב מציג את עצמו כאוהד שרוף, ורוכב על ההצלחה של ג'ף רוזן האמריקאי במסע הבחירות שלו. יעקל'ה שחר, שמיתג את העיר הזאת יותר מכל ראש עיר, אפילו לא גר בחיפה, והוא יודע למה.

כשחושבים על מה יכולה היתה להיות חיפה היום, הבטן כואבת. קחו למשל את שכונת ואדי סאליב הפסטורלית, הצופה אל פני הנמל. היא יכלה לעקוף בקלות את יפו, אבל דורכת שנים במקום. כנ"ל לגבי שכונת בת גלים – עוד שכיית חמדה פוטנציאלית שהלכה לאיבוד, כמו הקזינו הפתטי ועזוב שלה.

אם תשאלו חיפאי היכן כדאי לבלות בחיפה בערבים ובסופי שבוע תקבלו לרוב את אותן שלוש-ארבע אופציות וותיקות. מדוע תל אביב וערי הלויין שלה מתפוצצות משפע של מוסדות תרבות ומקומות בילוי (כולל אלפי מסעדות ובתי קפה) וחיפה ממשיכה להיות שוממה?

יהב שותל פרחים באיי התנועה, והתקשורת המקומית מפיצה דימויים זוהרים שקריים של העיר. אחד הבעלים של תחנת רדיו מקומית הצטרף לאחרונה לתנועתו המחודשת של יהב ובלחיצת כפתור הפך ליחצ"ן של ראש העיר. הסטטוסים המתרפסים שהוא מפרסם בפייסבוק פשוט מביכים, והם מטרידים מאד מההיבט הציבורי. אבל את מי זה מעניין. התקשורת הארצית חיה בחו"ל, כלומר דרומה מנתניה וצפונה מראשון לציון.

חיפה היא העיר הכי אדישה בארץ והעיר הכי מבוזבזת בעולם. היא יכלה להיות ברצלונה והיום היא אפילו לא כפר סבא. הבעיה האמיתית של חיפה היא תושביה המבוססים והמשכילים. את מצביעי ביבי הם מתעבים, ומתפלאים כל פעם מחדש על בחירתו. אבל למרות שהם מרבים לקטר על הפוליטיקה בישראל, איש מהם לא עצר לשאול מדוע הוא עצמו ממחזר את ראש העיר שלו. האם לא רצוי לרענן מדי פעם את השורות ולהזרים דם חדש ליישוב?

לחיפה יש עכשיו מועמדת צעירה – ד"ר עינת קליש רותם. נפגשתי איתה לפני מספר חודשים לשיחה ידידותית (ביקשה לשמוע את דעתי על העיר ובעיותיה). מדובר באישה מרשימה ועתירת ניסיון (בעלת תואר דוקטורט בתכנון ערים וממובילות המאבקים הסביבתיים למען העיר), ובעיקר פטריוטית חיפאית בעלת חזון והרבה להט לחולל שינוי. אבל ספק אם

תושביה השמרנים של חיפה מוכנים לשקול אלטרנטיבה. אלא אם כן יתרחש נס, הם ימשיכו לבחור בגבר, מבוגר, בורגני ומרובע. רבים מהם כלל לא ילכו לקלפי. לקטר הם יודעים היטב, אבל בעיקר ממרום הכורסה.

זה מוזר ומאכזב על רקע העובדה שיהב לא הצליח למנף את רוב היתרונות של חיפה: שכונות הבהאוס, מותגי הספורט וההשכלה הגבוהה (חיפה היא העיר היחידה עם שתי אוניברסיטאות גדולות ועוד מספר מכללות), העלייה הרוסית (חיפה זו עיר שיש בה את הריכוז הגדול ביותר של דוברי רוסית, וחוף ממצעד הוטרינים אין בה סימנים רבים לתרבות ולמורשת הרוסית), המורשת הערבית (חוף מ"חג החגים" המיוחצן מצבה של האוכלוסיה הערבית לא השתנה באופן מהותי ונכסי התרבות שלה לא מונפו) והנמל (אין בעיר טברנה אחת ראויה לשמה). אפילו הדרוזים, שגרים בשכונות לעיר, נשכחו בשוליים.

לפני מספר שנים הוזמנתי לדיון בטכניון על תכנית מתאר פוטנציאלית של העיר. אני זוכר שעלתה שם השאלה האם חיפה צריכה להיות בירת הצפון או פרוור צפוני של תל אביב. השאלה נשאלה ברצינות, והיא מתמצתת את הסיפור העצוב של העיר הזאת.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 882, 14.10.2013. פורסם גם בדיעוה אחרונות.

יורדים, חצי יורדים

המילה "יורד" הופיעה בתורה, במשנה ובתלמוד, אבל רק בעידן הציוני היא הפכה לתווית גנאי, המקטלגת מהגרים מישראל כמי שנוטשים את המערכה, בוגדים ומשתמדים (היפוכה של המילה "עולה"). התופעה הלשונית אפיינה חברה מלוכדת, אידיאליסטית וטוטאלית, שנלחמה על קיומה. זה היה מעט אכזרי, אבל אולי הכרחי בנסיבות ההן. היום המילה "יורד" כמעט נעלמה מהאופק. המהגרים מישראל לרוב מקבלים את ברכת הדרך, והמצליחים מביניהם נתפסים כ"גאוה ישראלית".

למרבה ההפתעה, העיסוק "ביוורדים" עשה לאחרונה מיני קמבק, הפעם בלבוש עדכני של "בריחת מוחות" ו"צעירים הנוטשים בגלל יוקר המחיה". האומנם נטישה המונית? ב-2009 העריך משרד הקליטה כי כ-700 אלף ישראלים חיים בחו"ל, מתוכם 450 אלף בארצות הברית ובקנדה. המספרים האלה מרמים, בשל שלוש סיבות: ראשית, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מגדירה "יורד" כמי ששהה מחוץ לישראל ברציפות למעלה משנה. זו הגדרה כל כך אווילית ומנותקת מהמציאות, שקשה להאמין שמוסד מחקר לאומי ממשיך להשתמש בה.

שנית, חלק מהיורדים הם יהודים שהיגרו לישראל וחזרו לארץ מולדתם בשל קשיי קליטה (לשם המחשה בשנת 2010 למעלה ממחצית "היורדים" היו ילידי חו"ל).

שלישית, החישוב כולל גם צאצאי מהגרים עם דרגות שונות של זיקה לישראל. כך למשל, מעריכים כי מעל שליש מהתושבים בארצות הברית המוגדרים כישאליים הם ילדים של מהגרים, רבים מהם מעולם לא חיו או אפילו ביקרו בישראל.

השיח על היורדים שיקף תמיד את הנטייה הישראלית להגזמה. הנה כי כן, מאזן ההגירה מישראל לחו"ל (ישראלים שעזבו ביחס לאלה שחזרו ארצה) הולך ומשתפר מאז 2001. מה שהכי משמעותי זה שסך ההון האנושי שישראל איבדה במהלך השנים בטל בשישים בהשוואה להון האנושי שהיגר אליה (בעיקר במסגרת העלייה מחבר העמים).

מה שתמוה במיוחד שיח הירידה, שהוא כל כך אנכרוניסטי. בעולם אולטרה תקשורתי, גלובלי ונייד, מושגים ישנים של הגירה ועקירה כבר אינם רלוונטיים. הרי גם כשאדם עובר להתגורר במדינה אחרת, הוא אינו מתנתק. הסלולארי והאינטרנט מאפשרים לכולנו להיות מעודכנים בזמן אמת ולקיים קשר רציף עם בני משפחה, קרובים וחברים, כמעט מכל מקום ובכל זמן. מחירי הטיסות מוזלים משנה לשנה, וביקורי המולדת התכופים מרככים את צער הפרידה. יתר על כן, אנשים עוזבים וחוזרים היום לתקופות קצובות כי העולם דינמי. רבים מחזיקים בבתים ודירות במספר ארצות וגם שיעורי הנישואים הבינלאומיים וההחזקה בשני דרכונים עולים. באופן כללי גבולות נמסים ולאומים מתערבבים. זה חלק מתהליך אבולוציוני בריא של החברה האנושית על פני הגלובוס.

החרדה, או יתור נכון ההפחדה, מפני הגירה המונית מישראל, גם אינה מתיישבת עם מצבה של המדינה. חרף יוקר המחיה, משבר הדיור והאיומים הביטחוניים (החיצוניים והפנימיים) הלא מבוטלים, ישראל עדיין מדינה אטרקטיבית בהשוואה בינלאומית. לא שאין בעיות מכבידות, אבל גם הדשא של השכן פחות ירוק.

מדינת ישראל מלאה בכישרונות, ומטבע הדברים לא תמיד הפוטנציאל האישי יכול להתממש כאן (בשל הצע, תקציבים, ניסיון, שוק וגורמים נוספים). אין פסול באדם שבוחר להגר כדי להגשים חלום, להתפתח ולתרום. אפשר לומר כי טובת האנושות כמעט תמיד קודמת לטובת המדינה. יתר על כן, הצלחתם של ישראלים רבים בחו"ל (מדענים, רופאים, אנשי עסקים, אמנים, ספורטאים, דוגמנים ועוד) ממחישה שלעתים תושב שעזב אותנו כדי לרעות בשדות זרים, יכול להוות שגריר נהדר של מדינתנו ולהעלות את קרנה של ישראל.

נכון שזה לא הכי נעים ומחמיא לראות אדם איכותי שבוחר לעזוב את המדינה לטובת מגורים במדינה אחרת. אבל אפשר לראות במהגרים לחו"ל

גם סוג של מוניטור לאיכות החיים כאן, שיאלץ אותנו להשתפר ולהיות אטרקטיביים יותר. גם עוזבי הקיבוץ בזמנו היו מוניטור שהאיץ שינוי חיובי.

אבל אולי בכל זאת אסור להמעיט בסכנת "הירידה" ובאיום הקיומי שהיא מקפלת בתוכה. מקור המשיכה הגדול ביותר של ישראל היה תמיד מערכת היחסים החמה ותחושת הקהילתיות וההשתייכות. המקור הזה מאבד מכוחו עם השנים. היחלשות האתוס הציוני התמים והשתלטות החומרנות, האנוכיות, הציניות, החזירות, חוסר האמון והבוטות על חיינו, מעקרות את המשמעות הקיומית העמוקה שהחזיקה את הישראלים בעבותות של רגש. אם המטרה העיקרית בחיים זה לעשות כסף ולהתבדר, לא חייבים דווקא כאן.

הנסיקה בביקוש לדרכונים זרים והעלייה בשיעור המשיכים בחיוב (בסקרים) על האפשרות לחיות בחו"ל, מרמזים שאולי בכל זאת צפוי לנו באופן גל גדול של הגירה החוצה. נכון שהמעבר לחו"ל הוא בינתיים יותר בגדר פנטזיה, שדומה לחלום לעבור דירה, מקצוע ומקום עבודה, אבל כאשר הזיקה למקום יורדת, כאשר יחסי האנוש מזדהמים וכאשר המעבר למדינה אחרת נעשה קל יותר ברמה המעשית (טכנית) – פוטנציאל העזיבה גדל.

להערכתנו, האיום הגדול ביותר על מדינת ישראל הוא התפתחות חלופה ישראלית איכותית בחו"ל. כבר עכשיו צומחות ברחבי העולם "קולוניות ישראליות" מגוונות (אני חוקר את התופעה הזאת כבר כמה שנים). זה יכול להיות קולוניה של אנשי עסקים, של מדענים ואמנים, של סטלנים ומעשני גראס, של סטודנטים ואפילו פנסיונרים (שחיים במקומות זולים על תקציב של פנסיה חודשית). בינתיים מדובר ב"קיבוצים" זעירים, אבל אם אחד מהם יגדל ויהפוך לעיר ישראלית, הוא בהחלט יכול למשוך אליו מסה של אנשים איכותיים ולדלדל את המינרלים בגוף הישראלי המתבלה.

למעשה, בלי ששמנו לב צמחה בשנים האחרונות קולוניה עירונית ישראלית-צעירה שחיה בחו"ל, או ליתר דיוק ב"חצי חו"ל". קוראים לה "מדינת תל אביב". בינתיים תושביה כולם כאן. בינתיים.

הכיף הגדול של החברה הישראלית

באתר nana10 נכתב על התוכנית "אמבוש", המשודרת בימים אלה: "עפר שכטר מוביל תכנית מתיחות בפורמט חדשני שמערערת את גבולות השפיות של המפורסמים בארצנו. מדובר במתיחות אקסטרים גדולות, מטורפות, מצחיקות ומפתיעות, שלוקחות את הנמתחים עד הקצה." אכן גבולות שפיות חדשים – שפיותה של החברה הישראלית.

אחד ממבקרי הטלוויזיה כתב בשיא הרצינות: "בזמן שהטלוויזיה מפוצצת בתוכניות יומרה נפוחות עם ערכים גדולים, דווקא תוכנית בידור "ריקנית", "עממית" ו"נמוכה" היא האלמנט הכי שווה בלוח השידורים. זה פרדוקסלי וזה חמוד. [...] אתמול, למשל, ישב גיא אריאלי וצפה בחברו הטוב מכה איש זר מכות רצח. הוא היה חסר אונים וזה היה כיף כי מתיחות, אם לחזור למשפט הפתיחה, הן כיף גדול."

בהחלט כיף גדול. גם כשטום קשתי נשדד באיומי אקדה, כשפיני גרשון נלכד בכניין בוער, כשקארין כהן צפתה באבא שלה מנהל רומן עם החברה הכי טובה שלה – זה היה כיף. באופן כללי לצפות באנשים בחרדה ובמצוקה זה כיף אחד ענקי. זו כנראה גם הסיבה שהציבור מקבל בטבעיות תוכניות שבהן אלימות פיזית ומילולית היא בידור, ומוטיב ה"בואו נחשוף ונשפיל אנשים בפומבי" מעורר צחוקים.

אחרי שפרסמתי מאמר על ההיתקלות בצעיר שיכור בפארק הציבורי, צלצלו הטלפונים של עורכי תוכניות הבוקר כדי להזמין אותי לדבר על הנושא. אבל על מה יש כאן לדבר? כאשר בבוקר המראיינים באולפן מתפלצים מהאלימות הגואה ובערב משדרים התעללויות-צחוקים, אתה קולט שגם

אדם שהותקף בריאליטי האמיתי הוא לא יותר מאייטם בידורי. אולי גם הצעיר שאיים עלי סתם כך בפארק רצה לביים מתיחה. כנראה שהייתי צריך לפרוץ בצחוק גדול, כמו הנמתחים החברמנים ב"אמבוש", ולהגיד לו: "סבבה אחי, הפחדת אותי כמו שצריך".

חדשות בן עזר, גיליון מס' 893, 21.11.2013. פורסם גם בידיעות אחרונות.

שמעתם על איפוק?

אריק איינשטיין זכה לאהבה כה רבה, בחייו ובמותו, כי שירתו היתה באמת מונומנטלית. המוסיקה חודרת עמוק לנשמה וטבעי שאנשים שבהם נגע במילותיו וצליליו מוקירים לו תודה. תכונותיו הנדירות והקסם האישי בוודאי הוסיפו לכאב על לכתו. גם הניגוד בין הליכותיו הצנועות ויצירתו העמוקה לבין תרבות האינסטנט והשופוני, טען את מותו במשמעות סמלית. הצער ההמוני מבטא מן הסתם גם געגוע נוסטלגי לעידן פחות מזוהם ומניפולטיבי וקשור לתהליך מתמשך של "אריזת העבר".

האלפים שעברו בדומיה על פני ארונו נפרדו מאריק איינשטיין בדרך יפה ומכובדת. אבל פולחן האבל התקשורת, המתבטא ברצף בלתי נגמר של מלל דביק, רחוק בעיני מלהיות אותנטי ומכובד. המפיקים, העורכים והבמאים שמאחורי הקלעים, כמו גם אנשי המיקרופון והמקלדת בחזית, שכחו מהו איפוק ואיבדו מזמן חוש מידה. הם מזכירים לי את המקוננות הזקנות מ"זורבה היווני". עוד לפני שהגופה התקררה הן פורצות בקולו צווחני שמזמין את הכפריים לעוט על השלל.

צפיתי אתמול ב"מעגל" של דן שילון ובמקום להזיל דמעה חשתי בחילה. ריכוז כזה של קיטש גורם לך לנוע על הכסא במבוכה. שיח דמעות מוחצן מנוגד לכל מה שניסינו לבנות כאן בעבר. דומה כי הפער התוכני והסגנוני בין "חברים מספרים על ג'ימי" לבין "חברים מספרים על איינשטיין" מדגים את הדרך שעברנו.

האתוס הציוני הושתת על מגננון תעמולה שמינף רגשות, אבל מי שעמד במרכז המסר לא היה היחיד אלא הקולקטיב. כל כך נזהרנו מפולחני אישיות שאפילו פסלים לגיבורי קרב כמעט ואין לנו.

מה שמדהים כאן זו הדרך שבה המרואיינים משתפים פעולה עם הציפייה הטקסית. שמעתי אתמול את המאמן הלאומי אומר בערוץ הספורט: "היתה לי זכות היסטורית שאריק דיבר איתי פעמיים בטלפון". לא נסחפת קצת?

אם אריק איינשטיין היה קם מקברו הטרי הוא היה מעווה את פניו היפות ומפטיר בחצי חיוך: חבר'ה, אתם התחרפנתם על כל הראש. הוא היה כל כך אהוב ומקסים, בין השאר משום שהיתה בו תכונת יסוד צברית: אנטי פאתוס. אולי זה גם מה שהרחיק אותו מהתקשורת.

אבל עכשיו, אחרי שהוא הלך לעולמו, התקשורת יכולה להשתמש בו לצרכיה, בניגוד לכל מה שהוא רצה בחייו. כי גם כשהיא בוכה ומחבקת, זאת הפקה. אריק איינשטיין היה אייקון של אנטי אייקוניות, אז למה להרוס?

אחד מרכיבי הקיטש בפולחן האבל החדש זו הציטטה הידועה, שהפכה כבר לקלישאה: "איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא". אם נמשיך לאבד חוש מידה, באמת לא יישארו כאן אנשים כאלה.

הבושה שבעלבון

אחרי סוף שבוע ארוך של אבל מלכד ואווירת פרגון מקיר לקיר נזכר אחד העיתונים הגדולים שהגיע הזמן לחזור למוטב, כלומר לייצר שערורייה ממלכתית חדשה. על העמוד השער נמרח הסקופ הממונף: "העלבון וההתנצלות". למי שלא בעניינים, מדובר בכתבות המשך (follow up) של ידיעה שפורסמה לפני ימים ספורים. מסתבר שקצין ושני חיילים דרוזים לא הורשו להיכנס לקריה למחקר גרעיני במסגרת תרגיל אבטחה של חיל האוויר. כל החיילים התבקשו למסור את תעודותיהם למפקד והופתעו כאשר הוא חזר לאחר כמה דקות והודיע כי שלושת הדרוזים שבחבורה אינם מורשים להיכנס, על פי הוראת איש הביטחון. החיילים היהודים שהשתתפו בתרגיל התקשו לעכל את הבשורה ומקצתם הציעו להישאר באוטובוס עם החיילים הדרוזים לאות סולידריות. לאחר חצי שעה שבה המתינו בחוץ הותר לבסוף לשלושה להיכנס למתקן ולהשתתף בתרגיל, אך בשלב זה הם החליטו להישאר בחוץ לאות מחאה.

יאמר לזכותו של צה"ל שהוא לא הכחיש את העובדות והקים מיד וועדת חקירה לבדיקת המקרה. אבל את "ידיעות אחרונות" זה לא סיפק. אם אפשר להפוך תקרית מקומית לכתב אשמה קולקטיבי, מדוע לא לנצל את ההזדמנות? דרושה לא רק התנצלות אישית בפני שלושת החיילים המופלים אלא התנצלות ממלכתית בפני כל העדה. לכן "ידיעות אחרונות" הזעיק את נשיא המדינה שיבקש סליחה בשם העם היהודי ואת ראש הממשלה שיתנצל בשם מדינת ישראל ואת שר הביטחון שיכה על חטא בשם צה"ל (למרות שהאבטחה במתקן מנוהלת על ידי חברה אזרחית).

ולא נצא פטורים אם לא נססה איזה חבר כנסת שוחר זכויות וכותרות כדי שינבח כמו צריך (עוד לפני מסקנות הוועדה) על הדרת הדרוזים, "רק כי

הם לא יהודים" ו"מי המציא את הנוהל המטופש שקובע שחייל יהודי יותר נאמן מחייל דרוזי?" (לא חשוב שאין בכלל נוהל כזה).

ואין אין אין חגיגה בלי הנציגים (בשם עצמם) שיביעו את "הזעם והעלבון" של העדה כולה, ואת האכזבה מהתנהגותם הבוגדנית של היהודים כלפי אחיהם הנאמנים. אלוף משנה ח', יגיד שהאירוע "פוגע בכל אחד מאיתנו" ותת אלוף מ' יביע תדהמה מההתנהגות המבישה ויתבע לעשות "בדק בית", ו"המנהיג הרוחני" (שהוא כבר מזמן לא הכי רוחני ולא הכי מנהיג) יאמר בצער "שאחרי 65 זה בושה וחרפה לכולנו". ואיך אפשר בלי המשפטן המדופלם והצדקן שיסביר לנו עוד פעם כמה כולנו גזענים (המלים "אפליה" ו"דעות קדומות" אף פעם לא מספיקות להם).

מה שעצוב כאן זה שלוקחים מקרה אחד – חמור ומקומם ככל שיהיה – והופכים אותו, באמצעות הנדסה תקשורתית, לכתב אשמה קולקטיבי. צה"ל תרם יותר מכל מגוף ממלכתי אחר לשילוב העדה הדרוזית. הוא לא נקי מכשלים ארגוניים ואין לו חסינות מאידיולוגים ובורים שמאיישים פה ושם עמדות בתוך המערכת הרחבה; אבל להסיק ממקרה אחד חריג על מדיניות רשמית ומכוונת של גזענות והאפליה (של צה"ל ובמשתמע של היהודים בישראל) זה עוול משווע וטיפשות.

גם אם נניח שהעיתון ניפח את המקרה הזה כדי להביא לתיקון עוול (ויש לי ספק זו היתה כוונתו העיקרית) בפועל, הנזק שנגרם לעדה הדרוזית גדול מהנזק שגרם הקב"ט בשטח. כאשר לוקחים מקרה פרטי של אפליה (וליתר דיוק בורות וקיבעון) ומתרגמים אותו למתח בינעדתי כולל, לא רק מבעירים אש מיותרת, אלא מזלזלים במיעוט. החיילים הדרוזים לא זקוקים לזעקתם של ראשי "העדה" (המושג הזה הוא לכשעצמו בגדר עלבון בעיני ומביע התנשאת של העיתון). הם לא ילדים חסרי ישע ויש להם פה משלהם ואמצעים ארגוניים ומשפטיים זמינים להתלונן על העוול שנעשה להם ולתבוע עונש ותיקון המצב באמצעים המקובלים. הפיכת המקרה הזה למעין "תקרית דיפלומטית" המחייבת התערבות מיידית של המנהיגים, מסמנת את הדרוזים כעם זר במדינתו שלו.

יתר על כן, אנשים מופלים כאן יום יום על בסיס דת, גזע, מין, עדה, גיל ועוד. אבל כאשר ידוענים ומצליחנים מהעדה הדרוזית ממהרים להיעלב בשם העדה כולה, הם משדרים חולשה, רגשי נחיתות וחוסר בטחון. מבלי

שהם שמים לב, הם גורמים יותר נזק מאשר תועלת ונופלים בפח של העיתון הממוסחר.

לפני כשנתיים עמדתי בתור בנתב"ג בדרך לטיסה לחו"ל (הסיפור כולו מופיע במאמר "דרוש בידוק בית"). איש הביטחון הפנה אלי את השאלה הסטנדרטית "מהיכן הגעת". "מעוספיא" עניתי בכנות (גרתי אז ביישוב הדרוזי שבמרומי הכרמל). תוך שנייה הפניתי הצידה ותווית החשוד הפוטנציאלי הונחה מעל ראשי. "אינך יודע היכן עוספיא?" הטחתי בזעם באיש עם הז'קט והוצאתי בתמימות תעודת חבר סגל באוניברסיטה. זה לא ממש הזיז לברנש ועברו דקות ארוכות של מבוכה ועצבים עד ששוחררתי. חשבתי אז ואני חושב גם היום שיותר משהאירוע הזה שיקף תפישה גזענית הוא שיקף פרטציות ישראלית, בורות וחוסר חשיבה ארגונית. החלק הנחמד היה שהרגשתי יותר דרוזי מדרוזי וההזדהות שלי עם מקום מגוריי, עוספיא, גדלה. אמנם טרטרו אותי לחינם, רק בשל היותי דייר בכפר דובר ערבית, אבל לא עלה בדעתי לפנות לנציגי "עדת הפרופסורים תושבי הכפרים הדרוזים" כדי שיתבע התנצלות רשמית. חשתי זעם אבל בשם פנים ואופן לא עלבון או השפלה. מי שממהר להיעלב מטיפשים ובורים מבייש בעיקר את עצמו, כנאמר "אַל-תַּעַן כְּסִיל, כְּאִלְתוֹ - פֶּן-תִּשְׁוֶה-לוֹ גַם-אֶתָּה!".

כרוניקה של דקירה ידועה מראש

השבוע ניצלתי מרצח. אולי אני מגזים, אבל זאת תחושת הבטן - בטן שבדרך מקרה חמקה מסכין של חמום מוח.

יצאתי עם כלבי הזעיר לטיול היומי בפארק השכונתי. לפתע הגיחה מאחור חבורת נערים ונערות צעקניים, בסביבות גיל 16-17. הם נראו כמי שחזרו ממסיבה או בילוי אחר. בראשם צעד בחור צנום עם תספורת מוקפדת ופירסינג בגבה (היזהרו מהצנומים...)

"אתה מוכר את הכלב שלך?, הוא התריס בהפתעה.

"לא, הוא לא למכירה," השבתי בחיוך אדיב.

הבחור לא הרפה והנימה נעשתה מאיימת יותר: "תמכור אמרתי לך!"

בשלב הזה עדיין הנחתי שמדובר בפרובוקציה קטנה שנועדה להרשים את הבנות מסביב, והסברתי בטון רגוע: "כלב הוא בן משפחה. אי אפשר לבקש מאבא למכור את בנו."

"אבי נפטר," השיב הבחור ומבטו נעשה מזרחי אימה.

"צר לי לשמוע על כך," אמרתי במבוכה, אבל זה כבר היה מאוחר.

תוך שניות התחילה סצנת ה"תחזיקו אותי!!!" - ומטר הקללות ("יא בן זונה, אני אדקור אותך ואת הכלב") ותחינות האימה של הבנות ("משה תרגיע, בחייאת משה"), היד המאוגרפת כבר משכה למעלה, והר הגעש, שתודלק בתסכולים, אגו ילדותי, טיפשות ומנה גדושה של אלכוהול, עמד כל רגע להתפוצץ.

כשהבנתי שהעסק יצא משליטה, אספתי את הכלב לחיקי ופניתי בצעד זריז הביתה. עוד הספקתי לשמוע מאחור את צווחות הזעם: "הוא קילל את אבא שלי, אני אזיין אותו!"

רגע לפני שנבלעתי בהקלה בתוך הבניין, קלטה עיני מרחוק את הבחור עושה תנועת פרסה ושועט בצעד נחוש לכיווני, מלווה בשני חבריו. הבנות המבוהלות כבר לא נראו באופק והפתיל הקצר בער, בדרך לאסון.

חשתי שהכלב ואני ניצלנו מכרוניקה של דקירה ידועה מראש – אלימות אקראית, שמתרחשת בחטף, כמו פיגוע טרור, מבלי שהקורבן מספיק להבין מה קורה. כמו כל פיגוע, מקורה באנשים שטופי שנאה, שמחפשים קורבנות מזדמנים, בעיקר כדי לפרוק מתחים ותסכולים אישיים.

אנחנו נוטים לראות בטרור האסלאמי איום קיומי, אבל הטרור העברייני מסוכן לא פחות.

חדשות בן עזר, 892, 7.12.2013. פורסם גם בידיעות אחרונות. המאמר הזה עורר הדים עצומים. הוא צוטט במספר כלי תקשורת אלקטרוניים ובאתרים שונים באינטרנט. בכמת הפייסוק "סטטוסים מציצים" גרף המאמר כ-15,000 לייקים וכ-2000 שיתופים.

המשגיח שבלב

בעולם הישיבות החרדי, "משגיח" או "מנהל רוחני" הוא האיש האחראי על הלימוד והמשמעת של תלמידי הישיבה. בישיבות רבות המשגיח הוא דמות כריזמטית והשפעתו רבה על עולמם הרוחני והערכי של התלמידים ועל דמותה של הישיבה. בעבר היו לא מעט משגיחים מפורסמים, שדרשותיהם הוצאו לאור בכתובים על ידי תלמידיהם (לרוב לאחר פטירתם) והפכו לנכס צאן ברזל.

בשנים האחרונות דור המשגיחים הולך ופוחת. למעשה, לא רק דמויות המשגיחים הגדולים נעלמות מהאופק, אלא כל סגנון ההשגחה הישן מתרופף מחישוריו. זה עדיין לא "הבלגן" המקובל בבתי הספר החילוניים, אבל גם בעולם החרדי, רבים מבכים את אובדן הסמכות.

השבוע שוחחתי עם חבר חרדי על הסוגיה הזאת. הוא למד בשנות השבעים בישיבת "קול תורה" בירושלים, שהונהגה על ידי אחד מחשובי פוסקי ההלכה במאה העשרים – הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל (תר"ע – תשנ"ה). המשגיח בישיבה הזאת היה גם הוא דמות ידועה וכריזמטית: הרב גדליה אייזמן זצ"ל (תר"ע – תשע"ב). להלן הסיפור המעניין שסיפר לי החבר (השתדלתי להיות נאמן למקור):

"אחד מתפקידיו של המשגיח אייזמן, היה להעביר שיחת מוסר ובקיצור "שיחה" לתלמידי הישיבה. השיחה הועברה בבית המדרש פעמיים בשבוע וארכה כשעה. התלמידים נהגו לעזוב את מקום לימודם הקבוע ולהסתופף בסמוך לארון הקודש. כחמש דקות לאחר תחילת השיחה, היו ננעלות דלתות בית המדרש, אין בא (למאחרים) ואין יוצא.

בשיחה עצמה, נאסר על התלמידים לשוחח ביניהם, לפתוח את הספרים שעל השולחנות ואפילו לחייך (סימן לחוסר רצינות וזלזול). בקיצור הם

נתבעו למאה אחוזי קשב. אם היה חוטא מי מהתלמידים בפזור דעת, הוא היה חוטף "מקלחת" מהמשגיח, כלומר ננזף בפומבי על שאין בו דרך ארץ. כמו בכל אולם הרצאות אחר, "החוטאים" התרכזו בפאתי בית המדרש ולכיוונם נשלחו בדרך כלל דברי התוכחה. כאשר מי מהיושבים בחזית היה מסתובב לאחור כדי לראות מי חטף הפעם, המשגיח היה נוזף בסקרן: "מה זה עניינך.. מדוע אתה מסתובב?!" כך נוצר מראה טיפוסי שלא ייאמן. המשגיח מוכיח בשבט לשונו מֵאן דְּהוּא היושב אי-שם בירכתי האולם, ולפניו למעלה ממאה תלמידים בגיל העשרה, שאינם מסיכים את צווארם לאחור.

עד היום, כאשר אני נמצא בשיעור תורני או בהרצאה ומאחורי חורקת הדלת, איני מסוגל להסב את פני כדי לראות מי נכנס לאולם. מסתבר שהרב אייזמן משגיח עלי גם היום ממקום מושבו בשמים. וזו הצלחתו של מחנך טוב, שהוא נוטע הרגל של נימוס, כבוד ומשמעת עצמית, שנשארים טבועים בתלמידיו, עד שכבר אין צורך בהשגחה (חוץ מהשגחה עליונה כמובן).

ישועה דחופה לנצרת

בשבוע שעבר לקחתי את תלמידיי לסיור לימודי בנצרת. העיר ההיסטורית חוגגת את חג המולד, אבל מעל חורבות מעונם של יוסף הנגר ומרים הבתולה רובצת עננה. אווירת סנטה קלאוס מבליטה לרגע את התרבות הנוצרית, אבל נושאי הצלב איבדו מזמן את הרוב בעיר.

שמעתי שהנשיא סרקוזי הציע בזמנו למיעוט הנוצרי במזרח התיכון לשנע את עצמו לצרפת. צאצאי משפחתו של ישוע זקוקים למחווה הומניטארית ואילו הציוויליזציה האירופית משוועת לסיוע דמוגרפי במלחמת המאסף מול השתלטות האסלאם. אבל ערביי ישראל הנוצרים אינם זקוקים לתמריץ; במילא הם מהגרים לחו"ל ואוכלוסייתם מתדלדלת, גם בשל שיעורי פרוץ נמוכים.

נצרת מלאה וגדושה בשכיות חמדה, אבל לרוב אזרחיה אין טיפת כבוד לעירם ולעברה המפואר. מבנים מונומנטאליים נהרסים ומתכלים והבניה החדשה פראית וזולה. באין יד מכוונת, וכאשר איש הישר בעיניו יעשה, נצרת הופכת לעיר מגובבת, פקוקה, חסרת סדר וכיוון, ובעיקר מבוזבזת להדהים. בתוך הדירות, הכנסיות והמסגדים הכל ממורק, אבל מטר אחד החוצה זוהמה ועזובה.

את סיורנו מיקדנו בעיר העתיקה, בהדרכתו האדיבה של חאלד עווה. חאלד הוא איש אכפתי ומלומד שהקים את עמותת "אלסיבאט" לשימור המורשת ההיסטורית וקידום התיירות בנצרת. "תראה מה קרה לפנינה שבכתר", הוא אומר בצער. "אני רואה את החנויות הסגורות ואת הסמטאות הריקות והמלוכלכות ושואל את עצמי: איך זה שאתר היסטורי שיכול היה להיות אחד ממוקדי הנדל"ן והתיירות בישראל נעשה כל כך עלוב ומוזנח". נכון

שפה ושם אפשר למצוא בית קפה, צימר או אכסניה רומנטיים, אבל אלה פרחים זעירים בשדה קוצים.

אז מי אשם? כולם! תושבים אדישים, השבויים בקודים של הלבנט; עירייה חסרת חזון, השקועה בסכסוכים פנימיים ונכשלת בניצול משאבים ובגיוס תרומות (הרי עם קצת יוזמה אפשר היה לגייס הון באמצעות הוותיקן, האו"ם ותורמים אחרים); מנהיגות ערבית ברמה הארצית, שעסוקה בעיקר בהאשמת אחרים ולא בביקורת עצמית; ומערכת חינוך שמחפשת תעודות יותר מערכים (בעיקר ערכי רגישות למרחב הציבורי).

אבל מעל הכל, מדובר במחדל ממשלתי זועק לשמים. מעל מחצית מהתיירים שמגיעים לישראל מבקרים בנצרת. זה נתון מדהים, שממחיש את גודל הכישלון. נצרת היא מחצב תיירות בינלאומי, שפשוט יורד לטמיון. מי שתולה את ההסבר באפליית הערבים, עושה "הנחות" לראשי השלטון, שהרי הנפגעים כאן אינם רק תושבי נצרת, אלא אזרחי ישראל כולם. הגיע הזמן לקחת על עצמנו את נצרת כפרויקט פיתוח לאומי ולהושיע את בירת הגליל.

השכנה המוזנחת של תל אביב

רמת גן היא תל אביב מודל שנות השמונים. לפעמים אני מטייל שם כדי להיזכר בימים שבהם אנשים הלכו לישון עם פיג'מת פסים מבוד עבה. כשהערב יורד אפשר להציץ בנחת בשלטי רחוב ובחלונות ראוה שהזמן קפא בהם מלכת. חתיכת נוסטלגיה. העבר שולח דרישת שלום גם דרך השמות. למשל, "פרפורמריה איתן ונירה".

המקומות הכי מלהיבים ברמת גן הבוטקות הכתומות של מפעל הפיס. גם המוכרים נראים וינטאג'. הרמת גני חולם לזכות בלוטו ולקנות דופלקס עם מרפסת שמש בתל אביב. רק ברמת גן לבית קפה יש שם של רב (קפה הרא"ה) וגן ציבורי קרוי על שם קבלן (גיורי סלם). ראיתי חנות שמתמחה במחזיקי מפתחות (מאמייל) ושתיים אחרות שמוכרות חותמות דיו. גם שירותי פקס. שלט אחר הציע "מתנות מדליקות לשבוע המשפחה" (פעם קראו לזה "יום האם"), כגון "צווארון חימום חממית".

רמת גן היא אימפריה שנתקעה בעידן האקרשטיין. הצעירים שוכרים כאן דירות מוזלות כדי לעבוד ולבלות הרחק בעיר השכנה. רמת גן לא מציעה מבחר פינוקים אפילו לבני הגיל השלישי. חנויות של כסאות גלגלים ומקלות סבא דווקא יש כאן. גם מכוני כושר רבים. זה מתבקש, כי לרוץ על המדרכות המתפוררות די מסוכן. סביח עם שניצל בבאגט (עם "כל סוגי החביתות") גם מסוכן.

יש ברמתגניות איזה קסם צנוע של חתוליית שאוורמות, אבל לא יזיק קצת מתיחת פנים ברוח הזמן. רק ברמת גן למועמד לראשות העיר קוראים כרמל שאמה (הוא לא נבחר). גם בכנסת לא הבנתי מה בדיוק הקטע שלו.

ערי הלוויין הן בדרך כלל תמהיל עממי בסגנון הבורקס. "עצור תופרת במקום!" נכתב על חלון ראווה של גֶלְנֶטְרִיָה בבעלות רוסיית. בסמוך נפתחה דלת לאיזה חור שמכנה עצמו "טברנה יוונית" (אם זאת טברנה אני פוליקר).

הבורקס אופנתי (או יותר נכון אנטי אופנתי) גם בתוך החנויות. ראיתי אחת שמוכרת "צעצועים, מכשירי כתיבה, מתנות וביטוחים 'לכל הענפים'". חנות אחרת מציעה תמרוקים (מילה נוסטלגית מגניבה) לצד כלים חד פעמיים.

מעל משרד אדריכלות נתלה שלט זוהר (יעני) עם השם "מנהטן". קצת התבלבלו. המודל של רמת גן צריך להיות ברוקלין. בינתיים היא אפילו לא ברונקס.

חדשות בן עזר, גיליון מס' 904, 30.12.2013.

מִסְלָתָהּ וּמִשְׁמָנָהּ

”בתחבולות תעשה לך מלחמה” (משלי כ”ד, ו). נכון מאד! לכן, במסגרת מלחמתי במשקל-העודף אני משתדל לְתַחְבֵּל. וכך, בעודי משוטט בין מדפי הסופרמרקט הבריקה לי תחבולה גאונית. העין נפלה על שקית סולת ונזכרתי שבהיותי חייל, מאד אהבתי את דייסת הבוקר בבסיס. עוד נזכרתי, שזה היה סותם לי את התיאבון לשעות ארוכות. מייד העמסתי שקית בעגלה ומיהרתי הביתה לבדוק כמה קלוריות זה עולה לי. בינגו! באחד מעשרות מדורי הבריאות באינטרנט המליצה דיאטנית קלינית מנוסה על דיאטת ”סבתא בישלה דייסה” (לא שהסבתות כאלה רזות). ”דייסה לא כל כך משמינה כמו שנדמה לכם”, היא כותבת, ”לעומת זאת, היא משיעה מאוד וברוב המקרים תחסוך לכם אכילה של קלוריות רבות אחרות שתנשנשו פה ושם בגלל שנשארתי רעבים”. ולא זו בלבד, אלא שמסתבר שיש לה יתרונות נוספים: ”היא עשירה בפחמימות, שתורמות לעליה של רמת הסרטונין בדם, וזה גורם לתחושת שובע, רוגע ומצב רוח מצוי; וגם ריכוז וערנות.” בקיצור, שילוב מנצח של הפחתה במשקל, תוך עליה ברף האושר.

הכול זרם לנו נפלא, עד שהעניינים החלו להשתבש. ובמלים פשוטות, המתכון קצת נמאס. אך אל דאגה, הראש היהודי לא מפסיק לְתַחְבֵּל. וכך, בעודי מסייר שוב בסופרמרקט עלה במוחי רעיון לשדרוג הנוסחה. העין נפלה הפעם על מדור התינוקות. על אחת השקיות התנוסס הכיתוב: ”דייסת סולת שוקו”. חשבתי לעצמי: התינוקות בוודאי מקבלים את האוכל העדין והמשובח ביותר, ואם אפשר לגוון את הסולת בשוקו, מה טוב.

בבוקר שלמחרת, קיבלתי את אשתי בתרועת השכמה: ”היום הכנתי לנו ארוחת דיאטה מפנקת: דייסת סולת-שוקו”. היא עיקמה קצת את האף

והגישה בהיסוס כף לפה. "מה זה הדבר הזה?!" פלטה בגועל, "איכס, זה מטרנה של תינוקות!".

טוב, אז דייסות אני כבר לא אוכל, אבל בסיבוב האחרון בסופרמרקט עלתה לי בראש תחבולה חדשה. רמז: במבה.

דף הפייסבוק האישי, 2013.

פרידה מישראל דימנט ז"ל

חמי הקשיש קרא למלאכים במשך חודש תמים, ואתמול נפתחה הדלת. שרתי לו בלב שיר פרידה ואיחלתי לו ולנו דרך צלחה. אני כותב לכבודו פתק דיגיטלי ושם בבקבוק שקוף שישוט באוקיינוס המלים והתמונות. בפתק אני רושם לעצמי זיכרונות טובים ודברי הוקרה. הוא היה אדם לא שגרתי: מעולם לא כעס, לא התלונן, ולא תבע דבר. חילק חיוכים ומתנות בנדיבות ואהב ללמד וללמוד. בילדותו דילג שתי כיתות ועל הדרך הסיר כיפה. היה מהנדס בניין של הטכניון בחיפה ובעיקר של ארץ ישראל. "אדון עוז, מה תעשה עם לימודי הסוציולוגיה", שאל בדאגה. כשקיבלתי פרופסורה קנה לי שעון שוויצרי מהודר וחיך באושר: "עכשיו יהיה לנכדים שלי מה לאכול". לפני שנה עבר ל"דיוור מוגן". על דלת חדרו תלה פתק הרשמה לשיעורי מתמטיקה ואנגלית. חינם לכל דורש. אבל זולת ארבעה חברים אדיבים, לא היו דורשים. גם הנכדים, שכה אהבוהו, כבר אינם זקוקים לשיעורי העשרה. ואפילו המלאכים מסתובבים היום עם סמארטפונים ואינם מתעניינים בחשבון דיפרנציאלי ואינטגרלי. גם לא בשפה נקייה. אולי בשל כך התור למטה לעתים מתארך יתר על המידה.

שלום לך ישראל דימנט

שלך וחברך

עוז

שיעורי הצבעה ושחיתות ממוסדת

אחת ההטיות השכיחות בסקרים היא, שתוצאות המדגם מבוססות על אלה שטרחו לענות על השאלון. הניסיון מוכיח, שבדרך כלל רוב המשיבים הם בעלי עניין ישיר או עקיף בנושא הסקר.

למשל, באחת הפעמים נשלח למדגם מייצג של סטודנטים סקר, שבו הם נשאלו האם הם בעד הקמת מעונות לזוגות נשואים. הסתבר שרוב המשיבים היו זוגות נשואים, שמטבע הדברים יש להם אינטרס בדירות הללו. בשל ההטיה הזאת, כל סטטיסטיקאי מקצועי מקפיד לבדוק את פרופיל האנשים שלא השיבו לשאלות הסקר, על מנת לוודא שהמדגם אכן תקף.

מדוע אני מספר לכם את זה? כי בבחירות לרשויות המקומיות קרה דבר דומה. כיוון שרוב המצביעים לא מילאו את חובתם האזרחית ולא הגיעו לקלפי, תוצאות ההצבעה אינן משקפות את דעתם של כלל התושבים ביישוב. אבל מה שיותר חמור, זה שהן מוטות לטובת בעלי אינטרסים אישיים, כלומר כאלה שיונקים מעטיני השלטון המקומי. להערכתך, הדבר גם מסביר, לפחות באופן חלקי, מדוע רוב ראשי הרשויות נבחרו מחדש. הם פשוט הצליחו לגייס גדודי מצביעים שיפיקו תועלת אישית מכהונה נוספת שלהם (ויש אלפים כאלה בכל יישוב).

זה עצוב ומטריד, לא רק משום שהציבור הישראלי הוכיח ששיעור גבוה מתוכו הם אנשים צבועים (יודעים לבקר אבל נמנעים מלהשפיע) ואנוכיים, אלא משום שזה מעיד על כך שהשחיתות בארץ הולכת ומתפשטת גם בחסות הממסד.

חויית הגורמנחוס

הוזמנתי להרצות בכנס מדעי באיזו מדינה רחוקה. בדרך כלל בכנסים מהסוג הזה הארוחה כוללת איזה לאנץ' בוקס מאכזב עם סנדוויץ' ותפוח, אבל הפעם חיכתה הפתעה. המלון המפואר שבו ניתנו ההרצאות הזמין את הדוברים לארוחת ערב חגיגית. זה היה בופה מהחלומות שלא תראו במאסטר שף, בחתונות של הטייקונים ואפילו לא במסיבות של רני רהב. מה לא הונח על הדלפקים? מיני בשרים ומאכלי ים, עם תוספות מעניינות מכל היבשות והאיים. ואם זה לא הספיק, בצד האולם המפונפן צלה טבח חייכן שיפודים מתובלים ומפיצי ריחות קמאיים. צלוחיות המתאבנים, המנג'טים הממולאים והשושים הצבעוניים פוסלו ביד אומן וטעמם המתיק סוד. וכמובן גם סלטים של ירקות ופירות טריים, מקושטים ברטבים אקזוטיים שחבל לכם על הזמן (בעצם בכלל לא חבל). ולקינוח מגוון מאפים פריכים ומתוקים, קוביות מרשמלו נמוח ושוקולדים חומים ולבנים מעשה בית. הביאו גם את שר המשקים, שפרש מבחר קפה ותה משובחים, מיצים טבעיים, לצד בר פאסיבי-אקטיבי של אלכוהול יקר.

כיוון שאני גרגרן וגם ישראלי, נהגתי כפי ש-99% מאיתנו היו נוהגים, כלומר: שעטתי למדף הצלחות והתחלתי להעמיס. בראש הדדהה המחשבה הטורדנית: אינעל העולם, חבל שאכלתי ארוחת בוקר. ומייד אחר כך מסקנה מתבקשת: נותר הפעם על הלחם הכפרי והאורז הריחני, כדי "לא לבזבז מקום".

כשהמבחר עצום והרשות נתונה, אתה עובר בסך ולוקח דגימות. מה, לא נטעם מהכל? לפני הנגיסה הראשונה אתה שולח צילום קטן בוואטסאפ למסכנים במולדת הדוויה, כדי לקבל משוב ישראלי מפרגן: פשפש יפה לך, יא זבל.

חברים יקרים, לפני שאתם מקללים אותי ונשרפים מקנאה, דעו שיש תפנית צפויה בעלילה, כי בדיוק במקום שבו מתחיל החטא, מתחיל גם עונשו. המעבר התזזיתי ממאכל למבלבל את הראש והלשון והופך אותך לסועד מגורה עד זרא. הנינוחות הנחוצה להנאה הקולינרית מוחלפת בחוסר שקט מעיק.

הבטן מתחילה להתערבל, הן משום שהמוח נדרש לפענח טעמים, מרקמים וריחות במהירות גבוהה מדי והן משום שהקולאז' לא תמיד נדבק טוב בפה ובקיבה. ומה שיותר גרוע, אחרי שגמרת לדרג את המבחר ונערכת להתרכז במאכל האהוב עליך ביותר, אתה מגלה לחרדתך שאתה כבר שבע. ואם זה לא מספיק מבאס, הקינוחים העשירים והמתוקים שדחסת בסוף באמוק עושים לך בחילה. במקביל מחלחלים רגשי האשמה על הקלוריות המיותרות, ועל היותך חזיר קפיטליסטי, שזורק לפח שאריות גורמה, בזמן שהאפריקאים גוועים מרעב. בקיצור, מה שהתחיל בטוב נגמר ברע.

עכשיו אני שוכב במיטת המלון, הבטן נפוחה מהעומס והראש כואב מהדיעה שהייתי חלש אופי ומטומטם. שוב הסתבר שהישראליות היא דחף בלתי נשלט ושהיציאה לחו"ל לא בהכרח מוציאה אותך מהפרובינציה.

ההתמכרות החדשה

בעקבות פרסומים על נזקי העישון, חקיקה מגבילה והגדלת המיסוי על סיגריות, חלה הפחתה עקבית בשיעור המעשנים במדינות המערב. אבל מסתבר שמוקדם לפתח אופטימיות, כי בשעה שהעישון העממי מראה סימני נסיגה, צומח סם המוני אחר – הסם הדיגיטלי.

בעבר, כאשר אנשים נפגשו, הם היו מציתים סיגריה ופוצחים בשיחה אפופת עשן. היום במקום חפיסת הקרטון הם שולפים את החפיסה הדיגיטלית ומתנתקים זה מזה. ארובות העשן של מפעלי התעשייה או שורות פועלי קו הייצור הן תמונות סמליות שמתמצות את עידן המהפכה התעשייתית. בעתיד כשיחפשו תמונה תמציתית של העידן הדיגיטלי קרוב לוודאי שהיא תכלול אנשים במרחב הציבורי שמבטם מקובע למסך הסמארטפון.

זו ללא ספק תופעה של התמכרות, עם כל הסממנים הנלווים. מפקדים בבסיסי הטיירוניס בצה"ל מספרים על הרגע שבו נאסר על המתגייסים החדשים להשתמש במכשיר הנייד. הם נקלעים למצוקה נפשית, שמזכירה את זו של הנרקומן בתהליך הגמילה. עד כדי כך קשה להם, שצה"ל התיר פרקי זמן קצובים של התקשרות והתקין שקעי הטענה מאולתרים באוהלי הסיירים.

באוניברסיטאות ובמכללות כבר מזמן הרימו ידיים. הסטודנטים יושבים בשיעור כשמבטם תקוע בשולחן או מתחתיו. לכאורה הם מפתחים חלוקת קשב משוכללת; למעשה, הקשב מתמוסס לתוך לימבו של גירויי החחחחח. ההתמכרות לסלולארי המולטימדיאלי מעניינת מבחינה ביולוגית, פסיכולוגית וסוציולוגית, כי למרות שאפשר להבין את הקסם, עדיין מפתיע לגלות את עוצמת ההפנוט והשעבוד. כשם שהסיגריה התלכשה על מוקדי

עונג וצרכים אנושיים עמוקים, גם הסמארטפון מתלבש על משהו קמאי ומעצים אותו.

למשל, הצורך בריגוש. המסך הקטן מתחרה בקלות עם גירווי הסביבה המקיפה את האדם, כי הוא שולח זרם מתמיד של מסרים חזותיים משוכללים. כאשר אפשר לשוחח עם קבוצה רחבה של שותפי רשת, השיחה פנים אל פנים הופכת לשעמום. כאשר ניתן לצפות בחינם באלפי תמונות מרהיבות וסרטים מרתקים, הנוף שסביבך נעשה מונוטוני ואיטי. כאשר אפשר לקבל אינספור עדכוני חדשות דרמטיים, טקסטים מצחיקים ופיסות רכילות עסיסיות – החיים מחוץ למסך נראים דלים.

הסמארטפון מקצר זמנים וחוסך בקלוריות. לא צריך ללכת לדואר, לא צריך לקנות עיתון, אפילו לא צריך להזמין חברים לסלון הביתי. כולם במילא שוכנים באותה דירה וירטואלית. הנייד שביד מצמצם התניידות בזמן ובמרחב ומאפשר ניהול חיים עשירים בתנועת אצבע. פעם ריהטנו לעצמנו את העולם בחפצים ותפקדנו בעיקר בתוך סביבה פיזית. היום אנחנו מקליקים לעצמנו מציאות באפליקציה.

הסמארטפון ממכר אותנו גם כי הוא מספק ומעצים את הצורך בשליטה, במשחק, בחיבה, בעשיית רושם, במשוב ובתמיכה. בעבר קיבלנו ושלחנו זה לזה בעיקר מסרים מוגבלים בעל-פה, ואילו היום אנחנו שולחים ומקבלים מילים ותמונות בשצף-רצף. הסמארטפון מתווך רגשות ומותח חוויות. כשבחורה שולחת לחבריה דיווח על המנה במסעדה, היא לא רק מתעדת את הרגע המאושר, אלא למעשה מגדירה וחווה אותו באמצעות שיתוף הטקסט והתמונה. אם זה לא משותף זה לא קיים.

למכשיר הזעיר יתרונות גדולים: הוא מנגיש מידע, מייעל עבודה, מעודד יצירתיות ופתיחות רגשית, מחבר בין אנשים, מרחיב את השיח, מחיה רגעים מתים, מבדר ובעיקר מגוון את החיים. אבל יש גם מחירים, והם הולכים ומאמירים.

השאיבה המתמדת פנימה מייצרת אנשים אטומים, אנוכיים וחסרי נימוס ורגישות סביבתית. נוצרת גם היפר-אקטיביות, המקשה על קשב וריכוז ומעודדת שטחיות וחוסר סבלנות.

הנגישות והזמינות מולידות עצלות ופאסיביות ומחלישות את החוסן הנפשי ואת כושר ההתמדה. הצורך בהדהוד תמידי של מחשבות ורגשות מייצר אנשים תלויים וילדותיים והורס את גבולות האינטימיות. אנשים מגורים תמידית ממיתים את נשמתם. הם נעשים אדישים ונטולי שמחת חיים, תלויים במינונים הולכים וגדלים של ריגושים מלאכותיים ושאוכים לתוך פטפטת בלתי נגמרת. באופן פרדוכסלי המכשיר הכי דמוקרטי בתולדות המין האנושי שולל מאיתנו חירות בסיסית – החירות לשקט ולשלווה.

כיוון שהעולם הווירטואלי לא עוצר לרגע, אנחנו מותשים נפשית ומרוקנים מאנרגיה. זה קצת מזכיר את המעשן הכבד שחדל ליהנות מסיגריות אבל כבר אינו יכול להפסיק.

כאשר שריפת השומנים, הסוכרים והטבק מוחלפת בשריפת אנרגיה נפשית, אולי דרושה תנועה חדשה של "קיימות" – קיימות הרוח. אפשר שבאמת הגיע הזמן לחשוב במונחים של איכות הסביבה: לסנן ולמנן את ההשפעה הדיגיטלית. נצטרך לשכלל את מנגנון ההסברה והחינוך, לחוקק חוקים מגינים וליצור מרחבים סטריליים. התהליך הזה כבר החל טיפין טיפין, וסביר שיתעצם בעתיד.

פאזל היומיום

שמונה חיילות במדים ירוקים יורדות מהרכבת בתחנה קטנה. צועדות בחבורה ומפטטות בקול צווחני ומאנפף. אחת מצביעה על מבנה קטן בצד הרציף וצועקת, כמו מורה בטיול שנתי: "יש שם שירותים, תעשו עכשיו כי לא יהיה אחר כך". חברותיה נעמדות לרגע ומבטן משרד: "אני צריכה או לא צריכה?". אחת שואלת ברצינות: "להשתין כאילו?"

ההתלבטות לוקחת פחות משניה, כי חברותיה כבר מסתדרות בשורה בדרך לפיפי. אני עוקב בתימהון איך הן נדחקות כולן לתוך המבנה. כל כך צפוף שם שהדלת נחסמת. אישה מבוגרת, שיצאה הרגע מאחד התאים, מבקשת לעבור החוצה. אף לא אחת מהחיילות מפנה לה דרך. הן לא רואות מסנטימטר. מרוכזות בעצמן ובחברותיהן. צילמתי את הדלת החסומה עם הסמרטפון שלי. למה מצלם? כי אני אספן כפייתי של אירועים קטנים, שמרכיבים לי פאזל גדול.

גם שר החינוך מרפרף

"סטטוסים מצייצים" היא במת השיח הישראלית הפופולאריות ביותר בפייסבוק. הפרסומים בה, ובעיקר התגובות, הם שיקוף מרתק לאופני החשיבה וצורות הביטוי השכיחים היום בקרב צעירים. רבות מהתגובות משעשעות ושונונות, אבל רבות עוד יותר פשטניות ואלימות באופן מבהיל. הן חושפות את דפוסי הקריאה החדשים, שממחישים עד כמה הרדידות נעשתה אופנתית.

רבים מהמגיבים אפילו לא מרפרפים, אלא נתפסים למילות מפתח "מהבהבות" ומקטלגים את הטקסט באופן אוטומטי. המוח שלהם עובד כמו תוכנת חיפוש עם באגים, שמביאה תוצאות שגויות. הם לוקים בהבנת הנקרא גם משום שקריאת הטקסט באינטרנט הפכה לאחרונה לאמצעי במקום למטרה. הקיטלוג האוטומטי מאפשר לגולשים לחרף ולגדף בכיף, ללא קשר לכתוב, כמו האוהדים האלימים שבאים לאצטדיון בעיקר כדי להביע שנאה ליריביהם.

לפני ימים אחדים בישרו הכותרות על תלמידת תיכון, שניצלה את בחינת הבגרות בספרות לכתובת מניפסט ביקורתית נגד מערכת החינוך. זה היה מסמך מבלבל, שכלל טיעונים מוצדקים לצד אוסף אמירות מביכות ומקוממות, המשקפות בורות, ילדותיות, עצלות ונרקיסיזם. בין השאר נכתב שם: "למה אני צריכה להיבחן במבחנים זהים לאלה של חבריי אם אני כשלעצמי אדם שדומה לחבריי לכתיה בכל כך מעט דברים?"; "אין לי ולא יהיה לי מה לעשות עם המידע שאני לומדת בספרות, אלא אם אגריל שאלה על 'חפץ' ב'אחד נגד מאה'.

כיצד הגיב שר החינוך? הוא פרסם סטטוס נרגש של הזדהות, הודה לה על המעשה ואף התקשר וביקש להיפגש איתה. אז מה לנו כי נלין על המתלהמים השטחיים בפייסבוק, אם שר החינוך שלנו מרפרף על טקסט.

ידיעות אחרונות, 5.1.2014.

הבוהמינים החדשים

הצצה במדור "האנשים שעושים את העיר" באתר הישראלי "טיים-אאוט" מספקת המחשה משעשעת או מצערת (תלוי בגישה) לתופעה התל אביבית. מופיעה בו רשימת כרטיסי ביקור תמציתיים של תושבים – רובם מהגרי-פנים בגילאי העשרים והשלושים: ניצן, משוררת ואמנית רחוב; מור, בזוגיות, 69 אלף עוקבים באינסטגרם; ניר, אמן, עף על ארכיטקטורה של מסגדים ביפו; רותי, אמנית, אוספת אבני רחוב; אדם, שותף במועדון קולנוע זמיר; אביב, תסריטאי ומורה לקולנוע, מפנטז על מגלשת ענק בשדרות בן ציון; אלישע, מוזיקאי; חן, שחקנית, דוגמנית, די.ג'יי וסולנית; יהונתן-ג'ון, ארט דירקטור בתחום הקולנוע; שחר, מייסד ומנכ"ל חברת אנימציה; גלית, תסריטאית, תחקירנית וסטנד-אפיסטית; בשמת, גרה עם צ'יקו הכלב, מתגעגעת לקולנוע עדן.

יכולתי להמשיך, אבל אתם כבר הבנתם את הפרנציפ. כמוכן שלא כולם כאלה בוהמינים בכרך המרכזי, אבל צורת החיים הבוהמינית בהחלט הפכה לסגנון חיים ותפישת עולם של דור שלם. אפשר להזדהות עם זה ואפשר להתפלץ, אבל קשה להתווכח עם העובדות. זו המציאות ויש לה שורשים עמוקים הנוטעים בתרבות המערב בכלל והתרבות הישראלית בפרט.

האתר מפנה לכל אחת מהדמויות הללו מספר שאלות מנחות, שאחת מהן היא: "מה הסטארט אפ שלך?" השאלה הזאת מתמצתת את רוח הזמן גם בתשובות שהיא מפיקה מהמרוויינים הצעירים. זה עידן שבו אנשים חיים עם האשליה שלהם במשך תקופה ארוכה, הנמשכת לעתים למעלה מעשור. אחד חולם על "הקמת לייבל שמתמחה באמנים אלקטרוניים שמופיעים לייב", שניה מפנטזת על "בר קטן בתוך כל סניף של טיב טעם, עם ברמנית רוסייה לוהטת" ושלישית עפה על "ליין בוכות לכלבים וחתולים שנקרא

"Bite". לא כולם משיבים ברצינות על שאלת החלום ומקצתם מתחכמים בתשובתם. הציניות ועיצוב התדמית חלחלו גם לחלומות וגם זה מסימני הזמן והמקום.

קולאז' הדמויות התל אביביות זרק אותי דווקא לקיבוץ. תארו לכם שעלון קיבוץ משנות החמישים היה שואל את אהרליה מענף הלול "מה הסטארט אפ שלך"? ספק אם הוא היה חולם להמציא תרנגולת המטילה ביצי זהב. רינה המטפלת מבית הילדים אולי היתה מפנטזת על חיתול חד פעמי (הוא באמת פותח בסוף באחד הקיבוצים) אבל היא לא היתה מעלה בדעתה שילדיה ונכדיה יגורו בתל אביב ושאת הפנטזיות שלהם תהיה נתח בנדל"ן של המשק שעזבו.

גם הקיבוצניקים היו סוג של בוהמינים, אבל זו היתה בוהמיניות שדחקה את האמנות לשוליים ולא העניקה מספיק מרחב ביטוי אישי. העבודה והחזון הקולקטיבי עמדו אצל א.ד. גורדון וממשיכיו במרכז ולא היחיד וחלומותיו הפרטיים.

אבל למרות שעברנו כברת דרך ארוכה, לא בטוח שלא צעדנו במעגל. תל אביב אמנם העמידה תמיד סוג של חלופה אורבנית ובינלאומית לציונות החקלאית, אבל עד כמה שהיא שינתה את המציאות הישראלית, היא נשארה צמודה ברוחה לקיבוץ. העיר הזאת היא בעצם שְׁטֵייטל פוסט מודרני שמרכז עשרות אלפי צעירים עם חלומות תמימים ועתיד מעורפל. יש בה משהו משובב לב ומדאיג כאחד. האם התמימות החדשה תוליד מפח נפש נוסף או תצמיח מודל חיים חדש המשלב בין החופש העירוני לערכי הכפר?

כשהמציאות משתנה

העיתון החרדי "המבשר" יצא היום בכותרת התוקפנית והסמלית: "מי לה' אלי!". כותרת המשנה הבהירה: "עם ישראל מתכנס היום למעמד קידוש ה' ומחאה נמרצת על הכוונה להשליך את לומדי התורה לכלא".

מערכת היומון (המזוהה עם סיעת שלומי אמוני ישראל באגודת ישראל), כמו רוב קוראיו, יודעת שאיש לא זמם להשליך לומדי תורה לכלא. עם ישראל, ובתוכו רוב החילונים והדתיים המודרניים, אוהב את התורה ומעריך תלמידי חכמים. לכן, על "המבשר" היה לדייק ולציין בפשטות כי חוקק חוק גיוס חדש, שמי שיפר אותו – ורק הוא – יועמד לדין וצפוי לעונשי מאסר. כך ייעשה לכל מפר כל חוק באשר הוא. זכותו של העיתון להתנגד לחוק החדש ולעודד את המחאה נגדו, אבל התורה אוסרת לשקר.

הכותרת המניפולטיבית של "המבשר", אינה חריגה בנוף המגזר. למרבה הצער, העיתונות החרדית הממסדית מרבה לעוות אמיתות כדי לשרת את צרכי הממסד הרבני. זה נעשה בדרך כלל באמצעות הסתרת עובדות, או באמצעות דגשים וטוויסטים רטוריים "קלים" כמו זה האחרון.

זאת הסיבה, שחרדים רבים קוראים כתבות ומודעות רבות עם קריצה, בפרט כאלה הנוגעות לשינויים נורמטיביים שהקהל החרדי הרחב מאמץ. הנה כי כן, קרוב ל-40% מהמגזר החרדי בארץ גולשים היום ברשת האינטרנט (בדרגות משתנות של צנזורה), אבל הדבר אינו מרתיע את העיתונות החרדית מלגנות את המשתמשים ולשגר איומים ואזהרות נגד התופעה (מפי הרבנים), כפי שעשתה בזמנו ביחס לשימוש בסלולארי. הפער המעמיק בין המציאות בשטח לבין המסרים ההיסטריים, השמרנים והמטעים, מזיק לחברה החרדית ובעצם מפורר אותה.

מחר תתאר התקשורת החרדית את מחאת ההמונים כמפגן של ליכוד שורות ועוצמה. אבל בפועל מדובר במצג שווא. ההתנגדות האוטומטית של הממסד הרבני לכל שינוי לא פותרת את הבעיה ומתעלמת מהתמורות המתרחשות בשטח. מוטב שההנהגה החרדית תזכיר לעצמה שאמירת האמת היא חובה מוסרית ומצווה עליונה. השקר פגום ומחליש.

ידיעות אחרונות, 3.3.2014.

קטר הנימוס של רכבת ישראל

אחד המדדים הסוציולוגיים למידת הפתיחות הנהוגה בחברה הוא המרחק הפיזי הממוצע בין אנשים זרים העומדים זה לצד זה. מטבע הדברים, תרבויות שבהן המרחק קצר מאופיינות במערכת יחסים חמה ובלתי אמצעית ואילו אלה ש"שומרות מרחק" הן בדרך כלל המאופקות והסגורות יותר.

הישראלים ידועים במוחצנות הדוגרית שלהם. הם מישירים מבט, נדחפים ומצמצמים את הטווח הבינאישי לגודל של לחיצת יד, טפיחה על שכם או חיבוק. במשך שנות דור התגאינו בתכונה הזו וראינו בה סימן למשפחתיות, חברותיות וישירות עניינית. ידענו שיש איזה מושג ערטילאי שנקרא נימוס, שהייקים אוהבים וגם חנה בבלי, אבל העדפנו את רוח הקיבוץ והלבנט וצפפנו על עידונים אריסטוקרטים.

כשיצאנו מהבועה לחו"ל התברר שלא כל הגויים מתחברים לדבק המגע הישראלי. סופר לי יותר מפעם על עסקאות בינלאומיות שהתבטלו בשל צ'פחה מיותרת. הלקח הופנם בקהילה המסחרית, והשלומפר הישראלי אפילו למד ללבוש חליפה ולענוב עניבה בחו"ל.

אבל כאן אצלנו, בסחבקיסטן, המצב לא רק שלא השתפר אלא החמיר. קריסת החינוך הערכי במשפחה ובבית הספר, לצד השפעת המסרים הוולגריים, האנוכיים והאלימים של התקשורת הפופולרית הקצינו את תכונת היסוד הישראלית לממדים מפלצתיים. היום העדר המרחק בין אדם לחברו מבטא בעיקר חוסר רגישות, חוסר טקט וחוסר אכפתיות. המרחב הציבורי הפך להפקר והחיים מחוץ לבית לסיוט. אם ה"ישראלים הישנים" דחו את שפת הנימוס משיקולים אידיאולוגיים, ה"ישראלים החדשים" כבר אינם מכירים את כללי הדקדוק.

לכן ראוי להוקיר תודה לרכבת ישראל שיזמה את קמפיין ה"ספייס". לראשונה בארץ משקיעה חברה כלכלית משאבים לא מבוטלים כדי לחנך את הישראלים להתנהג בנימוס ולהתחשב זה בזה: לא להידחק, לא להניח רגליים על המושב, לפנות דרך, לשמור על השקט ועל הפרטיות ועוד. אם מוסדות ציבוריים ופרטיים רבים יצטרפו לקמפיין של הרכבת יש סיכוי שהסוציומט הישראלי יעלם מחיינו וישאיר לנו הרבה מקום ל"ספייס".

ידיעות אחרונות, 17.3.2014.

מחוץ לביסטרו

שוק הפשפשים הגדול של פריז מלא וגדוש בפיצ'פסק ישנים, אבל הוא רחוק מלהיות שוק עממי, ומיועד בעיקר לצרפתים בני המעמד הבינוני והגבוה ולתיירים עשירים. למעשה מדובר במתחם וינטז', ענתיקות ונוסטלגיה אמנותית, שרוב מוצריו יקרים. הוא בנוי יפיה, כמו שהצרפתים יודעים, וכיף להסתובב בתוכו, אבל יש משהו מטריד ואפילו מבהיל בביקור שם. השוק העממי האמיתי עוטף את "שוק הפשפשים" הוותיק. מדובר במאות דוכנים של ביגוד והנעלה באיכות נמוכה, לצד קישוטי קיטש וחיקויים זולים מכל הסוגים. "בשוק הפשפשים" המוכרים והקונים הם בעיקר "הלבנים" ואילו מסביב ובצמוד לשיק הפריזאי רוחשת אוכלוסיית מהגרים ענייה, רובם מוסלמים. לכל אורך הדרך מהמטרו לשוק עומדים רוכלים דוברי ערבית, כשבידיהם סחורה גנובה או פגומה (שעונים, סלולריים וכו') ומפצירים בעוברים ושבים לקנות. מבטם מלא ייאוש ואיבה ושפת גופם משדרת ניכור ואלימות כבושה.

דומה שהאירופאים חיים כנאת מדבר ובטוחים שהמים ימשיכו להשקות את הבוסתנים השופעים שלהם לעד. אבל לא מהנמנע שהגננים הזרים יפנו את קלשוניהם כלפי בעלי הבית וקול המואזין ישתיק את המקהלה הנוצרית התמימה.

חוקי הסוציולוגיה מלמדים שפערים תרבותיים, המודחקים בשל נוחות, בורות וצביעות, יוצרים מתח שסופו להתפוצץ. אירופה קרובה לאסון – ובפריז, יותר מכל עיר אירופאית אחרת, זה כתוב על כל כנסייה, ארמון ובית קפה.

יש הגורסים שמקור המילה "ביסטרו" במילה רוסית שתרגומה "מהר". היא חדרה לשפה המקומית כאשר הרוסים שלטו בפריז ודרשו לזרז את

המלצרים הצרפתים העצלים בהגשת המזון. הצרפתים אכן ידועים כמי שמתנהלים בעצלתיים ושבויים בהנאות החיים. זה עלה להם ביוקר יותר מפעם אחת לאורך ההיסטוריה. הביסטרן של פריז בימינו אמנם פתוח אל הרחוב, אבל רבים מיושביו הנאורים אינם רואים את פני העוברים ושבים.

ידיעות אחרונות, 1.5.2014.

מתרפסים בפני הפריץ

שלמה פיטרקובסקי: עד כמה עמוקים תהליכי "השתלטות" השפה האנגלית על האקדמיה (התייחסות רק לכתבי עת באנגלית, לימודים באנגלית וכדו) בעיניך כאיש אקדמיה?

עוז: האקדמיה תמיד התנהלה באנגלית. זו שפה בינלאומית ולכן מטבע הדברים הושם בה דגש על שימוש בשפה הזאת. במקצועות רבים גם מושגי היסוד הטכניים הם באנגלית. הבעיה הגדולה היא ההתבטלות בפני האמריקאים ואירופאים והיותור על השפה המקומית במקום שבו יש לה תפקיד מרכזי: בעיקר מדעי החברה, הרוח והמשפטים.

נוצר מצב אבסורדי שבתחומים כמו חקר החברה הישראלית, הציונית והיהודית יותר חשוב לפרסם בכתב עת באנגלית מאשר בכתב עת בעברית. פרסומים בכתבי עת ובספרים בעברית נחשבים פחות יוקרתיים. במקום שהזרים שחוקרים אותנו ילמדו את לשוננו ותרבותנו אנחנו צריכים לקבל אישור מהם. הגיעו הדברים לידי כך שאיזה חוקר שיושב בטקסס, שהעברית שלו מקרטעת, שלא חי בחברת ישראלים ויהודים ולא חש את דופק החיים התרבותי הזה – קובע את איכותם וקידומם של מרצים ישראלים במקצועות הללו. מדוע? פשוט משום שיש לו סמל סטטוס מלאכותי של כתב עת בשפה האנגלית. וזה בעיקר אצלנו. הרי לא יעלה על הדעת שחוקר תרבות צרפתית או יפנית יימדד בעיקר בפרסומים בשפה האנגלית. אני לא מבטל את הפרסום הבינלאומי והשיפוט הבינלאומי, אבל עניי עירך קודמים וגם עשירי עירך קודמים. היכל הקודש המחקרי צריך להיות כאן והם אלה שצריכים לקוד קידה בפנינו ולא ההיפך.

שלמה: עד כמה התהליכים הללו מוצדקים מבחינה עניינית? האם התהליכים הללו מלמדים משהו על הלך רוח כולל יותר באקדמיה הישראלית?

עוז: היום לפרסומים באנגלית נוסף רעש נוסף בעייתי: כדי לקבל במה מדעית נחשבת (כמדעי הרוח והחברה) אתה צריך להיות אנטי ישראלי. אתה חייב להיות ביקורתי כלומר עויין. לכן, חוקרים שאינם שונאים את המדינה ושיש להם גישה יותר אמפאטית ואובייקטיבית בעליל מתקשים לפרסם בכמות זרות. זה תורם לשכפול חוקרים מאותו סוג. ויש כאן עוד מרכיב בעייתי: מי שרוצה להתקדם חייב לפרסם בכמות אנגלית, כלומר הוא תלוי בתרגומים. זה יוצר מצב שבו הניואנסים של השפה העברית הולכים לאיבוד. כל החוקרים שיש להם יכולת לשונית משוכללת בעברית הולכים לאיבוד. ומה שיותר גרוע זה מגביל את המחקר. כי אתה צריך תקציבי עתק כדי לתרגם ולערוך דברים שכתבת. זה נותן יתרון מלאכותי לדוברי האנגלית בין החוקרים, שרבים מהם מגיעים מאסכולה מסוימת.

שלמה: במבט רחב יותר על החברה הישראלית, עד כמה מה שקורה באקדמיה מושפע ממה שקורה בחברה הישראלית בשטח הזה ועד כמה הוא מושפע ממנה (מה שפעם כינו "אמריקניזציה"), מונח שנדמה שעבר מן העולם, או תהליכים מואצים של גלובליזציה).

עוז: זה קשור להשפעה התרבותית הרחבה. באופן טבעי בתהליך הגלובליזציה כל המדינות עוברות תהליכי אמריקניזציה (קוקה קולוניזציה). יש בזה משהו חיובי כיוון שהעולם נעשה באמת כפר גדול והקשרים מתהדקים. אבל במקביל הולך לאיבוד הייחוד ובמקרים רבים גם האיכות המקומית. שלא לדבר על השפעות תרבותיות שליליות שמגיעות עם היבוא הזה. למשל, האמריקאים הם אנשי הסטטיסטיקה. הכל הם מודדים במספרים: משכורות, הכנסות, הוצאות, וכו'. זה יובא לאקדמיה. סופרים לך כמויות וזה מרדד את המחקר. במדעי הרוח והחברה התרבו בשנים האחרונות מחקרי הג'נק. אלה מחקרים חסרי ערך שנועדו בשביל להשיג שורה ברזומה. הם לא מעניינים. מדוע? כי אנשים אימצו את השיטה האמריקאית של תהיה עבד של ה CV שלך. אל תעסוק בדברים משמעותיים אם זה לא מקדם אותך אישית. ומה מקדם אותך: עוד ועוד מספרים, עוד שורות. כך יוצא שאדם שרוצה להתמקד בתופעה ולהעמיק לא יכול לעשות

את זה. הוא לא יתוגמל. גם הצביעות האמריקאית מיובאת לאקדמיה: הדיבור הרך שמסתיר אכזריות הדדית.

ויש עוד משהו: התייחסות לחיים כמרוץ עכברים. זה קיים בשוק הכלכלי וגם באקדמיה. הלוואי והיינו חוקרים במדעי הרוח כמו שגאוני הגמרא כותבים. ללא לחץ. מרוץ העכברים התעשייתי הזה הוליד מדעים רדודים. החוקרים הגדולים המעמיקים עוברים מהעולם בגלל השיטה האמריקאית שלא מאפשרת לך רגע של התבוננות, שדוחפת אותך להספקים.

ראיון ששובץ בחלקו בכתבתו של שלמה פיוטרקובסקי, The אקדמיה for the לשון עברית, בשבע, אתנחתא, 30.1.2014.

עם חופשי בארצנו או אדם חופשי בכפר הגלובלי

באחד מבתי הקפה במרכז הארץ התנהלה שיחה ערה בין סבא לנכדו. הסב, יליד פולין 1935, עלה ארצה עם הוריו בגיל 3, התחנך בגימנסיה ובתנועת המחנות העולים, שירת בצנחנים בסדיר ובמילואים, עבד כמהנדס חשמל במפעל בטחוני בצפון וחי היום בחיפה כ'פנסיונר פעיל' (טיולים, חוגים, הרצאות, ארגוני מתנדבים וכו'). הנכד, יליד תל אביב 1980, סיים בגרות אקסטרנית, שירת כטכנאי מחשבים בחיל הקשר, טייל שנה בדרום אמריקה, עומד לסיים תואר במנהל עסקים ומערכות מידע במכללה למנהל.

נכד: אז מה סבא, ג'ורג' שטיינר צדק, היהודים הם כמו דשן – תרכז אותם יסריחו, תפזר אותם, יעשירו את הקרקע. תסכים איתי שהצחנה החברתית והמוסרית העולה מארצנו הקטנטונת הפכה זה כבר לזיהום סביבתי מעיק.

סב: השאלה עד כמה הסירחון המטפורי שאתה מתאר משקף מציאות או יוצר מציאות. הלא התקשורת מפריחה לחלל אינספור בלוני גז רעיל שמתפוצצים ברעש גדול ומתפוגגים במהירות מבלי להותיר סימן. המנטרה האופנתית היום בשיח הציבורי, שאותו מנווטת התקשורת, היא 'משבר מנהיגות' ו'שחיתות'. אבל משכרים בהנהגה היו גם בעידן 'הנפילים' ושחיתות היא בוודאי לא תופעה לגמרי חדשה. להזכירך, טרם הוצגו בפנינו נתונים סטטיסטיים המוכיחים שהישראלים, ובכלל זה ההנהגה שלהם, יותר מושחתים מבעבר. נדרשות גם השוואות מהימנות ותקפות למדינות מפותחות אחרות כדי שנוכל לגבש תמונת מצב חדה ורחבה. האם איטליה, צרפת או בריטניה מושחתות פחות מאיתנו? האם ארה"ב, ארץ החוקה והשקיפות, היא טלית שכולה תכלת? שהרי אפשר שהתמונה השחורה המצטיירת לנו מהתקשורת נובעת מעליה מבורכת ברמת המודעות וברמת

החשיפה של תופעות שליליות. סביר להניח שגם הגברת ווליום הביקורת, יוצרת רושם מוטעה של השחתה חברתית מוחלטת ומוציאה דברים מפרופורציה. יתר על כן, ניפוח משברים ויצירת היסטריה מלאכותית באמצעות כותרות סנסציוניות הם מתכון בדוק לרייטינג. אמת, מספר שרים ופקידי ממשל בכירים נחקרים, ומקצתם אף הורשעו. גם פרשת הנשיא מביכה ומטרידה, אבל מכאן ועד למסקנות גורפות בדבר דיוקנה של מדינת ישראל הדרך עוד ארוכה. להזכירך, בעבר פרשיות כאלה לא היו נחשפות כלל וספק אם היתה נפתחת חקירה. לפני שלושים שנה רק מעטים דיברו, כתבו או דיווחו על אלימות במשפחה, על הטרדות מיניות, או על אי סדרים כספיים. האם פירוש הדבר שלא היתה אלימות? שלא היו הטרדות? שלא היו אי סדרים? היו גם היו, אלא שאת הכביסה כיבסו, אם בכלל, בתוך הבית. והיום, סוף סוף אנחנו עושים פסח חברתי, או כמו שאוהבים לומר 'מנקים את האורוות'. במקום לקטר צריך לברך שהחיינו. בכלל, בישראל קיימת הנטייה למדוד את המציאות על פי כותרות העיתון, ולהגיד אמן אחרי כל עיתונאי ופרשן. ואני אומר לך: אם אתמול רצחו אדם זה עדיין לא אומר שחייך תחת סכנה, ואם נתפס פקיד כזה או אחר במעילה זה עדיין לא אומר שהכסף שלך בבנק אינו בטוח.

נכד: נכון שהיום הדברים גלויים ושקופים יותר מבעבר, אבל דומני שהכותרות בתקשורת אינן מלאכותיות, להיפך, הן תצלום רנטגן של גרורה אחת של סרטן קטלני שפשה בגוף החברתי ומאיים לחסלו. אין צורך בתקשורת וגם לא בסקרים מדעיים כדי לחוש שהציבור הישראלי נעשה יפה יותר מבחינה חיצונית (לבוש, תסרוקות וכו') ומכוער יותר מבחינה פנימית (ערכים). זה לא רק אלימות, שוחד ותופעות עברייניות אחרות, אלא דפוסי ההתנהגות של הישראלי המצוי, מערכות היחסים. אתה רואה וחש זאת מדי יום בכבישים, בחנויות, על מסך הטלוויזיה, בבתי הספר, במסעדות. המרפקנות, חוסר הסובלנות, החמדנות, הרכושנות, הרמאות, חוסר הציות לחוקים, הבהמיות, התובענות, הצעקנות. חיים כאן כאלו אין מחה, ואולי באמת אין מחה. סע ברכבת ישראל והתבונן למשך שעה אחת ב'מופע ישראלי' מרוכז וטיפוסי. אנשים מדברים בצרחות, משתפים את הנוסעים לידם בדברים האינטימיים ביותר. זה מביך, זה וולגרי, זה סוציומטי. נורא! כללי המשחק הם 'אני לא סופר אותך כי אתה לא מעניין אותי'.

סב: טוב, זה הדור שלך, לא שלי. כשגדלים בבית ללא גבולות, ללא ענישה ומשמעת, מפתחים נרקיסיזם וכהות חושים. הדור של ההורים שלך, כלומר הילדים שלי, ביקר את החינוך הסמכותני שלנו וחשב שהוא מתקן את העולם. אז תיקנו את הקירות של הבית במחיר של ערעור היסודות. אני לא רוצה ליפות את המציאות ובהחלט מסכים שיש תופעות מכוערות שצריך לעקור מהשורש, אבל בבקשה קצת פרופורציות.

נכד: אוקי, אז בו נדבר גם על נתונים. למשל, על ממדי האוברדרפט של המשפחות בישראל, שאין להם אח ורע בעולם. מה זה אומר עלינו? זה אומר שאנשים חיים מעבר ליכולות הכלכליות שלהם, שהם מבוזזים כמו ילדים קטנים ומפונקים. זו לא בעיה כלכלית, זה איבוד חוש מידה, חוסר אחריות, אגוצנטריות. בולמוס חסר שליטה של קניות הוא כמו בולמוס של הימורים, אולי יותר גרוע. אתה ובני דורך חסכתם לילדכם ואפילו לנכדים. הם לא חוסכים אפילו לעצמם. באמריקה אם שילמת ללא כיסוי אתה מחוק, ואילו אצלנו יפתחו לך חשבון חדש בבנק המתחרה. אין כאן שום לימוד לקח, שום מתן דין וחשבון.

או קח לדוגמא את המספר הגואה של האיצטגנונים – כל המקובלים, קוראי הקפה והקלפים, האסטרולוגים ומיני הרמאים האחרים – שאליהם עם ישראל נוהר בהמוניו, כולל אנשים משכילים. מה זה אומר עלינו? זה אומר שהרציונאליות המודרנית נדחקת כאן מפני המיסטיקה הפרימיטיבית. רצינו לבנות בישראל חברת מופת, המבוססת על תרבות הנאורות, ואנחנו מיישרים קו עם הלבנט.

סב: אפשר לחשוב שבארה"ב, בירת המדע, אין חומרנות ואין אמונות תפלות.

נכד: יש, אבל שם יודעים לתחום את זה בגבולות הנכונים ובפרופורציה הנכונות. זה לא חודר למעוזי האליטה – למשל, לתקשורת. ובכל מקרה, אני לא מתנחם בצרות דומות של אומות אחרות. לא בשביל זה הקמתם את המדינה הזאת. שטיינר אולי צדק בעוד משהו, הוא ראה במאבק לריבונות הלאומית של התנועה הציונית, לצד התחזוק היומיומי של המדינה המסכנה הזאת, חסרת המשאבים ומוקפת השונאים, עול כבד התובע מהישראלים אנרגיה מיותרת. זה כמו לדרוש מאיש רוח רב השראה, מאומן או ממציא, להקדיש את רוב זמנו לעיבוד האדמה ולמאבק בטחוני סיזיפי עם מבקשי

נפשו. זה בזבוז לו ובזבוז לאנושות. אנחנו 'עם הרוח' לא 'עם החומר והחומרנות' ודומה שהגיע העת להודות ביושר שכל הרעיון הציוני המקורי של 'נירמול' היהודי בטעות יסודו. גירמול פירושו סירוס ועיקור – בזבוז משאבים בשם אוטופיה לאומית שמקורה התקנאות בגויים.

סב: עם ישראל זה לא רק הגאון מוילנה אלא גם טוביה החולב. אידיאל תלמוד התורה הוא אידיאל נשגב, העומד ביסוד הצלחתם של היהודים בכל תחומי הדעת, אבל לא הכול יכולים וצריכים להקדיש את חייהם ללימוד ומחקר. הרי אם נלך על פי ההיגיון שלך נצטרך לאמץ את המודל החרדי בארץ, כלומר להפסיק להיות יצרנים ועצמאים ולהיתלות באחרים לפרנסתנו. עוני חומרי הוא רעה חולה פעמיים כי הוא מביא גם לעוני רוחני.

נכד: לא אמרתי שכולם צריכים להיות אנשי רוח, אמרתי שתנאי החיים בארץ אינם מאפשרים לאליטה המשכילה לשגשג ולממש את הפוטנציאל האינטלקטואלי הטמון בה. לא היינו ולא נהיה עם של עובדי כפיים ובזאת נוכחנו כבר בראשית ההתיישבות הציונית. אנו בנו ארצה לבנות ולהיבנות בה בעזרת הפועלים הערבים והלבשנו את המקום הזה בגלביית בטון ומלט מכוערים.

סב: אני זוכר היטב את הדוגמא של שטיינה. הוא אמר בזמנו שמתוך הרשימה הארוכה של יהודים שזכו בפרסי נובל – ששיעורם גדול מהרבה משיעור העם היהודי באוכלוסיית העולם – אין למצער ולו מדען ישראלי אחד. והנה, מסתבר שגם הבסיס העובדתי לדוגמא הלגלגנית שלו קרס. יש לנו כבר שלושה מדענים שזכו בפרס ועוד רביעי שהוא ישראלי לשעבר. למעלה מזה, לחוקרים הישראליים יש ייצוג גבוה בכתבי העת המובילים בכל תחומי המחקר המדעי. גם האמנים שלנו עושים חיל לא קטן. והתקשורת, תוססת ומרתקת.

נכד: התמונה הרבה יותר אפורה, לפחות בתחום המדעי. בפועל קיימת שונות גדולה באיכות המחקר בין השטחים האקדמיים, החוקרים והאוניברסיטאות. הגם יש הישגים יפים, המדע הישראלי נמצא בנסיגה חמורה מבחינת התקציבים ורמת החוקרים. אפילו הרשקו וצי'חנובר מהטכניון אמרו שמאז פרסום התגליות יוצאות הדופן שלהם מצב האקדמיה הישראלית הולך ומתדרדר. לא רק האקדמיה מתדרדרת, אבל ההתדרדרות שלה היא אינדיקציה מובהקת לשקיעת האליטה הישראלית – לדקדנס שמוביל אותנו

לאבדון. ארה"ב מלאה ברדידות ובקיטש פופוליסטי, אבל לצידם תמיד נשמר מינון קבוע וגבוה של אליטיזם. בסופו של דבר החלום האמריקאי הוא להיות בוגר הרווארד, פרינסטון או יל, ואילו אצלנו כל דבר שמריח עומק מכונה בבזז 'פלצנות'. אין טיפוח של תלמידי חכמים כי אין 'שיבות גבוהות'. לכן, העילויים עוזבים ועוד יעזבו בשקט.

סב: רואי שחורות כמוך בוחרים להתמקד בזוית מאד צרה של התמונה כולה. הנה כי כן, מה לך ולג'ורג' שטיינר יש לומר על פריחת ההיי טק הישראלי? אתה מוזמן להביט בנתונים המדהימים ולהחליט אם הגניוס היהודי אמנם התנוון בארצנו. הרי תוך שני עשורים בלבד הפכה ישראל למעצמת היי טק עולמית וזו רק ראשית הדרך. ושים לב לעוד הבט חשוב: הכל מסכימים שהצלחת הכלכלה היזמית בארץ מושתתת לא רק על הגנים הטובים של עמנו ועל מסורת הדרש והאיפכא מסתברא היהודית, אלא גם על תכונות ומוסכמות שפותחו בקיבוץ ובפלמ"ח, כלומר במקום הזה ולא בנכה. אני מדבר על אלתור, עבודה יעילה בצוותים קטנים, נונ-קונפורמיזם, סקרנות. וכן, גם חשיבה ביטחוניסטית, שבה שטיינר כה זלזל. לא בכדי הכתיר אחד מכתבי העת הידועים בתחום ההיי טק את חברות ההזנק הישראליות בתואר 'היי טק חוצפה'. יתר על כן, אנחנו משפרים את ה'גניוס' גם כי היום יש לנו לא רק 'חכמים בתורה' אלא גם 'חכמות'. אל תשכח שהנשים בישראל הן מהמשכילות בעולם ושיעורן בקרב מקבלי שלושת התארים הגבוהים גבוה מזה של הגברים.

נכד: אנשי תעשיית ההיי טק בישראל אינם מהווים ולו פרומיל מהאוכלוסיה כולה. הם היוצא מן הכלל שאינו המעיד על הכלל. למעלה מזה, אני מציע לך לא לבנות עליהם לטווח הרחוק. הם מוכשרים, בעלי סגנון חיים גלובלי, ובין כך מבליים ימים רבים מחוץ לישראל. לכן טבעי שכאשר תיוצר ההזדמנות הנכונה הם יגידו שלום ולא להתראות – בדיוק כמו שקרה לטובים בקיבוץ. הם עזבו בלי הצהרות, בלי צלצולים וכלי להגיע לאסיפה ולהשחית אנרגיה על ויכוחי סרק אנכרוניסטיים.

סב: נו אז מה קרה לקיבוץ מאז שעזבו אותו רבים? הוא התחדש, השתנה והיום צעירים רבים חוזרים אליו. פתאום הבינו שהיו גם כמה יתרונות חשובים לקהילה הקיבוצית ושאינן צורך לזרוק את התינוק עם מי האמבט. זה מתחיל לחדור למוחם של הצעירים שכסף וקריירה זה לא הכל בחיים,

שצריך גם חינוך, סביבה אקולוגית נעימה וחיי קהילה תומכים. אתה לא נשאר צעיר לנצח ואין מקום טוב יותר מהקיבוץ להזדקן בו. לכן, לא ביטלו את הקיבוץ אלא בנו הרכבה חדשה על הגזע הישן.

נכד: לא בדיוק הרכבה. כשהתאנה הופכת לזית היא כבר לא תאנה. השם 'קיבוץ' נשאר אבל היום, אחרי השיוך וההפרטה, מדובר ביישוב קהילתי לכל דבר ועניין, בלי המורשת הקומוניסטית. כלומר קיבוץ, בלי התרבות והאידיאולוגיה שיצרה אותו. אז אם יישוב קהילתי, שכל תמציתו זה רמת חיים ולא איזה 'איזמים' לאומים, למה דווקא כאן בארץ? בוא נעשה לנו יישובים כאלה במקומות אטרקטיביים יותר.

סב: אתה מחמיץ משהו עמוק. הצעירים לא חוזרים לקיבוץ בגלל רמת החיים אלא בגלל איכות החיים. ואיכות חיים זה לא רק נוף, דשא ופרגולה. הם גם לא חוזרים בהכרח כי היה להם רע בחוץ. הם חוזרים בגלל השורשים ובגלל האווירה. לכן, גם הישראלים שחיים בעמק הסיליקון בארה"ב שבים בסופו של דבר לקן - לארץ ישראל הישנה והטובה. כמו שאריק איינשטיין שר בגעגוע: "יושב בסן פרנסיסקו על המים, אז איך זה שאני מרגיש רחוק". בקיצור, נמאס להם מכל ה'ביי', וה'י' וה'גוד פור יו' המנומס. הם רוצים את המקום האמיתי, שבו חיים אנשים אמיתיים ולא אנשי צלופן.

נכד: אני לא בטוח שהם חוזרים בגלל געגועיהם לתרבות ולאדמה, אלא בגלל הגעגוע למשפחה, לחברים, לשפה. אני גם לא מתכחש לעובדה שלארץ הזו יש עדיין יתרונות רציניים, במיוחד למי שנולד כאן. הנקודה היא שמאזן היתרונות והחסרונות הולך ומשתנה לרעה.

סב: בינתיים, ברוך השם, המאזן שלנו מאד חיובי. אתה מגזים בתיאור הרע כאן וממעיט בתיאור הטוב.

הבט, המדינה הזו היא קיבוץ אחד גדול - מקום שבו אינך בודד ומנוכר, מקום שנותן לך תחושה של בעל מניה, מקום שבו האדם יודע תמיד היכן הוא עומד ביחסיו עם זולתו. זו חברה ללא מסכות, ישירה, כנה, ללא בולשיט. נכון, צועקים, נדחפים בתור, נוגעים אחד בשני ונכנסים לנשמה, אבל לא מסתירים ומסתתרים וזה נוח, כל כך נוח. זה איכות חיים, ולזה אין תחליף במקום אחר.

נכד: עדיין לא, רק עדיין. שמת לי לב שלא הזכרת בנימוקך לטובת החיים בארץ הקודש מלים כגון ציונות, עם יהודי, בית לאומי, עצמאות, מולדת, ארץ ישראל. זה לא מקרי. אפילו בערבי השירה בציבור של בני דורך המלים 'הנשגבות' של תנועת הנוער כבר אינן מדברות אל לב ונשארה רק המנגינה – מנגינה עצובה שמרטיטה משום שהיא מזכירה עולם תמים של אנשים צעירים ושל אומה צעירה שהיום מזדקנים ועומדים להיפרד מהעולם.

סב: כן, אבל את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק וגם אתה, תרצה או לא תרצה, מזמר אותה בלב. זו מנגינה עתיקה שממשיכה להתנגן בווריאציות שונות מאז אברהם אבינו.

נכד: בכל דור ודור מאמינים במיתוס התמים הזה. אבל בפועל מה שהיה לא יהיה עוד והאבולוציה החברתית ממשיכה דרכה להסתעפות הבאה. להזכירך, הלאומיות, העומדת ביסוד התנועה הציונית וביסוד כינונה של מדינת ישראל, היא תופעה חדשה יחסית בתולדות המין האנושי והיא הכחידה תופעות מושרשות שהתקיימו במשך מאות שנים, כגון שבטיות ופיאודליזם. הוריק מרדו בהוריהם. הם עזבו את פולין ונטשו את הדת האורתודוקסית. נכדיך עלולים או עשויים, תלוי בהשקפה, לעזוב את הן את מולדתם והן את דת הלאום הציונית. בעצם הם כבר עוזבים והיום כבר מזמן הפסיקו לשים עליהם תווית של בוגד ומשתמד. שמת לב שהמילה 'יורד' כמעט כבר לא קיימת בשיח הציבורי? להיפך, אם הצלחת בחו"ל, יעשו עליך כתבת 'מי שברך' במוסף השבועי. וזה לא רק הגירה בפועל, שממדיה עדיין אינם משמעותיים – זו ה'הגירה הפנימית', ההתנתקות הרוחנית של הציבור החילוני, המשכיל והמבוסס, שהיא מבוא להגירה הפיזית, ממש כמו שקרה בקיבוצים. תרבות הלאום ציונית, ואני מתכוון למיתוסים, לסמלים, לערכים, לטקסים, לאמונה התמימה העיוורת, הולכת וגוועת. קורה כאן משהו מאד גדול ואנחנו מדחיקים.

סב: הורי עזבו את פולין לא בגלל מרד נעורים או עייפות החומר, ובוודאי לא משום שחיפשו לעצמם רמת חיים גבוהה יותר. הם עזבו משום שהחיים בגולה היו בלתי נסבלים ליהודי ומשום שהיתה להם הזדהות עם העם שלהם, שאותו ביקשו לחלץ ממלחעות האנטישמיות. אתה גדלת במדינה ריבונית ולא תוכל להבין זאת, לכן החיים בגולה עבורך הם אידיאל ומשאת נפש.

נכד: כאן בדיוק הפרדוקס: רצינו לגאול את עצמנו מהאנטישמיות, ביקשנו לבנות ארץ מקלט, שאכן קלטה אלפי פליטים יהודים. אבל גלגל ההיסטוריה השלים מעגל וכעבור חמישים שנה בלבד הפכה מדינת ישראל העצמאית למקום המסוכן ביותר ליהודים. אז היתה אנטישמיות נוצרית, ואחריה אנטישמיות לאומנית ועכשיו הגיעה שעתה של האנטישמיות האנטי ישראלית שממדיה גדלים בעולם המוסלמי ומחוצה לו. הפכנו למחנה השמדה אחד ענקי בפוּטנציה, ואת הקרמטוריום הנאצי מחליפים הפצצה הגרעינית של איראן והטרור של בן לאדן. וכאז כן עתה המערב יעמוד בשקט ולא יעשה דבר להצילנו.

סב: נדמה לי שאתה עצמך אמרת שמה שהיה לא יהיה, אז חזרת לפחד הגלותי, לאנטישמיות של פעם? זה עולם אחר וזו מדינה חזקה עם יכולות הגנתיות שעליהן הורי והורי הורי יכלו רק לחלום. עברנו את פרעה, היטלה, נאצר ועראפת, נעבור גם את זה.

נכד: אוי ואבוי, כך דיברו יהודים בשנות השלושים של המאה הקודמת. הם הכחישו את האסון הממשמש ובא. אתה ובני דורך, אתם שניצחתם בכל מלחמות ישראל, מתעלמים משני נתוני יסוד שהשתנו: ראשית, האויב מולנו כבר לא טיפש, פחדן וחלש כבעבר, והשנאה שיוקדת בחזהו מטריפה אותו עד כדי הפיכת טרור המתאבדים לאסטרטגיה פוליטית ונורמה חברתית. ושנית, אנחנו כבר לא חזקים כבעבר. טילי הקאסם שמשיכים להלום בנו ומבול הקטיושות שנחתו כאן בקיץ הם המחשה כואבת למצבנו בטחוני. צה"ל חלש לא בגלל רמטכ"ל או שר בטחון כזה או אחר, אלא פשוט בגלל שהטובים ביותר מעדיפים לעשות כסף ולא לרוץ על הג'בלאות עד גיל הפנסיה.

סב: אתה שוב חושב במונחי העולם הישן. קוו ההגנה החדש של מדינת ישראל לא יוקם באמצעות דחפורים ואת צה"ל לא נשקם באמצעות פיתויים כספיים שיגרמו לעשירון העליון לחתום קבע. ההיי טק הדיגיטלי שלנו ייצר לנו בקרוב פתרונות שינצחו. אם בעבר צה"ל הכשיר את גאוני המחשב והביא להתעשרותם, עכשיו הם יעשירו את צה"ל בטכנולוגיה חדשה שתתמודד עם האיומים האסטרטגים החדשים. המעגל יושלם.

נכד: סבא תתעורר, אתם עדיין שרים בקול גדול 'האמיני יום יבוא' ואנחנו מזמזמים 'ביום של הפצצה'.

אחרי מלחמת ששת הימים התחלנו בתהליך של סירוס עצמי, הקטנו את רמות הטסטוסטרון בתרבות הישראלית, החלפנו את יוני נתניהו באביב גפן ואת 'הגבר גבר' במטרוסקואל. ומה עשו הערבים בינתיים? הגדילו את רמת 'ההורמון הפטריכאלי' שלהם לרמות מטורפות. הפונדמנטליזם המוסלמי הוא בעצם גבריות תרבותית שהקצינה עד כדי מחלת נפש קולקטיבית. אני פוחד כי אני יודע שאין כבר מי שיגן עלי.

סב: אני חושב שאתה נוטה להכללות גדולות מדי ועושה עוול לערבים משום שאינך מביין את הגוונים בעולם המוסלמי. לא כולם קיצוניים ולא כולם חורשים מזימות נגדך. רובם חפצי חיים ורווחה כלכלית. מעבר לזה, האם כאשר תהגר לצרפת, לגרמניה, לאנגליה, להולנד, לבלגיה ואפילו לארה"ב לא תפגוש יותר ממוסלמים? תראה מה קורה ליהדות צרפת. פתאום הם עולים בהמוניהם לישראל. מדוע? כי גם יש מוסלמים תוקפניים ואין מי שיגן עליהם.

נכד: כן, אבל המוסלמים בצרפת תוקפים יהודים בגלל הקונפליקט הישראלי ערבי. אני רוצה לבטל את הגורם לבעיה. ולא רק אני, רוב אזרחי המערב רוצים שהמדינה המעצבנת הזאת תיעלם. לכן הם כל כך שונאים אותנו. אנחנו קוץ בישבן ובגללנו עורער ביטחונם.

וחוץ מזה, על מה בדיוק אתה מגן בארץ? הרי מהבחינה התרבותית והדמוגרפית אנחנו במילא הולכים ופוחתים. החילונים והמסורתיים מתנהגים יותר כמו הגויים בחו"ל, ואפילו השפה שלנו נעשית, בזכות השפעת התקשורת, מאונגלזת. הגיעו לכאן יותר ממיליון רוסים, רובם לא ממש יהודים, והיהדות בוודאי לא עומדת בראש מעייניהם. תוסיף להם 100 אלף דרוזים ועוד יותר ממיליון ערבים, ועוד לא דיברנו על העובדים הזרים. זו המדינה שלך – מדינת היהודים שהפכה למדינה רב תרבותית. אז אם כבר רב תרבותיות ורב לאומיות עדיף באירופה, אוסטרליה או ארה"ב.

סב: כל כך הרבה פעמים הספידו את העם היהודי והוא שרד, כמו עוף החול. עדיין יש כאן ריכוז גדול של יהודים ועדיין האופי של המדינה הזאת הוא יהודי במובהק. הבט, לא שאנחנו, דור המדינה, עיוורים או תמימים, זה עניין של נחישות, כוח עמידה, אחריות מוסרית. לזה חונכנו וחושלנו. אתם, הדור הצעיר, חלשים ואגואיסטים. איך אתם קוראים לזה? חנונים, צפונבונים. גידלו אתכם בצמר גפן אז אתם נוטים ליכב בקלות ולהיתפס

לחרדות ילדותיות. אתם גם דור המולטימדיה ששטפה אתכם בסרטי אימה. החיים הם לא 'מפלצות ודרקונים' ולא פליי סטיישן. תירגעו, שנסו מותניים ותאמצו גישה חיובית. כל כך הרבה חוזי שחורות התבדו לאורך ההיסטוריה הקצרה שלנו. אמרו שהערבים הם פצצה דמוגרפית, אז הילודה שלהם קטנה; אמרו שהעליה הסתיימה אז תוך עשור הגיעו ארצה יותר ממיליון עולים באיכות אנושית גבוהה; אמרו שתהיה כאן מלחמת אזרחים בין שמאל לימין ובין דתיים לחילונים, אז בשקט בשקט המתח הפנים דתי ופוליטי התמתן וכמעט דעך.

נכד: בוודאי שהתמתן, החרדים אוכלים על חשבוני ועל חשבונך והפלשתינים הפכו את כולנו לימין. בני דורך, לא בני דורי, יצרו את המציאות המעוותת הזאת של מדינת פרזיטים שמשתלם בה לא לעבוד ולהוליד הרבה ילדים. אנחנו לא נעלה על בריקדות, כי זה לא יעזור, פשוט נעזוב למקום שבו הכסף שהרווחת הולך לכיס שלך או למטרות חברתיות מוצדקות.

סב: ממש מוצדקות... ארה"ב ארץ הצדק החלוקתי...אשרי המאמין. אני מעדיף לפרנס בעקיפין עוד משפחה חרדית מבני עמי מאשר לתרום ישירות לכל מיני ארגונים יאפים או אוונגליסטים שממרקים לעצמם את המצפון באמצעות הקמת קרנות וחלוקת מלגות ובאותה נשימה ממשיכים לשמר את שיטת הגיונגל הקפיטליסטי עם מאות אלפי הומלסים, ניכור, דכדוך ופשע. בכלל, אם אתה משאיר לרגע בצד את האוכלוסיה החרדית והערבית - הראשונה מונעת מהגברים לפרנס והשניה מונעת זאת מהנשים - החברה שלנו הרבה פחות מעמדית וקוטבית מחברות מערביות אחרות. הנה הפער בין אשכנזים למזרחיים הולך ומצטמצם.

נכד: אז בו נעזוב לרגע את התקינות הפוליטית ונדבר בגילוי לב על מחיר האפליה המתקנת ופתיחת מעוזי 'אצולת המייפלואור' האשכנזית. נכון, יש יותר מסיימי בגרות ואוניברסיטה אבל רמת הבוגרים ירדה פלאים. יש יותר מגד"ים, מח"טים ואוגדוברים שלא נולדו עם כפית של פריגורט בפה, אז צה"ל מאבד את החגורה. הפרופיל העדתי של שרים, חברי כנסת, ובכירים בשירות הציבורי נעשה מגוון יותר, אבל התוצאה היא נפוטיזם ושחיתות ים תיכונית. החלפת את שרגא נצר בעוזי כהן והפכת את התרבות הארגונית של הממשל הישראלי למרכז הליכוד. מה שפעם היה בבחינת 'לא יעשה' מתפוגג ואין עוד 'לא נעים לי'. התפישה שמנחה את האוכלוסיה המובילית

במדינה היא ההנחה המקובלת בתרבות הערבית, לאמור: משרה ועמדת כוח היא לא שליחות ציבורית אלא לטיפונדיה פרטית. הם אומרים בריש גלי או בלחש: קודם אתם האשכנזים זכיתם בקופה ועכשיו הגיע תורינו, אז קדימה הסתער.

וזה ההבדל בינינו לבין ארצות המערב המתקדמות. שם אולי יותר מפלים אבל התיקון נעשה באופן מודרג ותוך בקרה וסינון ששומרים על עקרונות הצדק והמנהל התיקין. רק בישראל שר תקשורת יכול להיות אדם שאין בביתו טלוויזיה ושר הביטחון איש שהשתחרר בדרגת סגן ושמעולם לא יצא מחיק ההסתדרות ולא התקדם בשום מערכת מריטוקרטית הישגית. אני רוצה שהבן שלי יחיה במדינה מתוקנת שבה יש כללי משחק ברורים, הוגנים ויעילים ולא במדינת 'החרטה' ו'הקומבינה' שבה אפשר ואפילו רצוי לעקוף את השיירה הסבלנית דרך נסיעה על השוליים.

סב: רגע, רגע, אני קצת מתבלבל, חשבתי שהדור שלי מואשם בדעות קדומות, בניצול ובאפליה של עולים, עדות, נשים, מה לא. והנה מדברין מסתבר שמתחת למעטה יפות הנפש וכל צלצולי הרגישות החדשה פועם לב של גזען ושמרן. 'החרטה' שעליה אתה מדבר חוצה עדות, מגדרים ומגזרים, אז אל תפיל את זה על קבוצה כזו או אחרת. נכון, קל יותר לעלות על הקומבינה של הפקיד הקטן והבינוני ולא על זו של העשיר המתוחכם, זה שמצויד בעורכי דין ורואי חשבון צמודים. אבל אני לא בטוח מי מבין השניים יותר מקמבן, מי מוצא יותר שבילים עוקפים לחוק ולמוסר (למשל עוקפי מס).

שמע, ארה"ב הפכה לאימפריה בזכות המוביליות הפתוחה, בזכות הסובלנות. תודה לאל שגם אצלנו מבינים זאת, אולי לא מספיק, אבל זה חודר. פעם גם על נשים אמרו שלא צריך לקדם אותן כל כך מהר והפיצו עליהן שקרים וסטריאוטיפים. אז אמרו והמציאות טפחה לשובניסטים על הפנים.

נכד: גם אני רוצה שפערים ייסגרו וגם אני שמח על ניידות מעמדית אבל אי אפשר לקחת את עובד פס הייצור ולמנות אותו ביום אחד למהנדס המפעל. אתה לא מבין שהמפעל יתמוטט?! במדינה מתוקנת, לפני שאתה מקדם מישהו לתפקיד בכיר אתה בודק אם הוא עומד בדרישות המינימום שלא לדבר על המקסימום: השכלה, ניסיון, כישורים וכו'. אם הוא ראוי, אין זה

משנה אם הוא אישה או גבר, אשכנזי או מזרחי, ערבי או יהודי, דתי או חילוני. אבל אצלנו מקדמים אנשים – בעיקר בפוליטיקה ובחלק משמעותי מהשירות הציבורי – בעיקר על בסיס אישי, נפוטיסטי.

סב: אתה כל כך נאיבי. אצלנו פשוט קשה יותר להסתיר את הפרוטקציה בהשוואה לגויים. הילד שלך, שאותו אתה רוצה לגדל בחו"ל, יבין בשלב כלשהו שהוא לא יכול להתקדם כי אבא שלו לא שייך למועדון הנכון, ושכרטיס החברות במועדון הזה כולל בין השאר מוצא והכנסה. ואז אתה תחפש איזה יהודי חם בסביבה שיעשה לבן שלך פרוטקציה קטנה וחזרנו שוב לעם היהודי שלא כל כך מעניין אותך.

נכד: אם אפשר לצמצם את היהדות לחברות במועדון-חברים אני קונה. אבל בשביל מועדון לא צריך מדינה ולא צריך לשרת בצבא ולא צריך להסתכן ולהתרגז כל יום. בדמי החבר שלי אוכל לקנות אפילו שומרי סף שיסננו את מי שצריך לסנן. ואני אבילה בפנים עם כוס בירה ומקל גולף.

סב: הגישה שהאחרים יעשו בשבילי את המלאכה היא גישה לא רק אגואיסטית אלא הרסנית. לאדם יש לא רק זכויות אלא גם חובות ואחת מהן היא להתגייס למען הכלל ולא רק למען עצמו. שכח לרגע את כל העניין הציוני והתייחס לחיים במדינת ישראל במונחים מוסריים נטו. חיים כאן שבעה מיליון איש והמדינה היא עובדה קיימת. אתה לא אורח כאן, אתה עובד ומנהל ובעצם גם בעל מניה במפעל חברתי, שהעניק לך לא מעט דיווידנדים, חומריים ורגשיים. אז כשהמפעל במצוקה אתה עוזב את קו הייצור, מוכר את המניה, מנתק מגע, ואומר לכל חבריך, מצדי שהכל ילך קיבינמט? אוי לנו אם המכורה תעמוד למכירה.

נכד: אתה לא נשאר במפעל כושל שנמצא במסלול של התרסקות רק בגלל החברות והסנטימנט. ניסינו לשנות את קו הייצור, החלפנו מנהלים בלי סוף, אבל השוק השתנה, הצרכים השתנו והמפעל מפסיד. והכי חשוב, גם אם אנחנו נשתנה הם, השכנים שלנו – אלה שעל הקרקע שהם טוענים שהיא שלהם בנית את המפעל שלך – לא ישתנו, בוודאי לא בטווח הנראה לעין. הערבים לא רוצים לחיות איתנו וזה לא משנה מה תיתן להם. לפשרה מגיעים עם קבוצות בעלות תפישות דמוקרטיות ולי אין את הסבלנות לחכות שהם יהפכו לדמוקרטיים. האומה הערבית היא אומה תקועה, מנוונת. אתה יודע מה באמת הטרגדיה שלנו? לא היהודים, איתם אפשר להסתדר, אותם

אפשר לשנות. הטרגדיה היא שהעם המוכשר בעולם נטע את אוהלו במרחב מאד פרימיטיבי. הם אכולי קנאה ורגשי נחיתות, והתחושות האלה רק הולכות ומתעצמות כי הפערים גדלים. אנחנו הולכים קדימה והם נסוגים לפונדמנטליזם. אנחנו דרום אפריקה של המזרח התיכון – נזם זהב באף גמל. וממש כמו הלבנים בדרום אפריקה כדי לשרוד הפכנו לגזענים. בנינו טריטוריה סטרילית שיצרה לנו דימוי נוראי. אז בו נשאר את פלשתינה לערכים ונחזור ליבשת שלנו – לאירופה ולשלוחתה באמריקה.

סב: ובכל זאת, השלום עם מצרים וירדן מחזיק מעמד. כבר לא כולם רוצים לזרוק אותך לים. אפשר לעזור להם להתקדם ולסגור פערים, לא צריך לברוח. הנה, ארה"ב גובלת במקסיקו והפערים בין השתיים גדולים. אז מה, האמריקאים לקחו את הפקלאות וחזרו לאירופה? גם מדינות הגוש הקומוניסטי לשעבר סוגרות במהירות פערים עם שכנותיהן. ומי היה מאמין שזה יקרה עוד בימינו. הקומוניזם היה רק לפני שני עשורים כמעט אקסיומה. המסקנה: קצת אופטימיות לא תזיק.

נכד: אבל המקסיקנים לא רוצים לזרוק את האמריקאים לים ולא תובעים לעצמם את שטחי ארה"ב.

ראה, נתנו למצרים את כל סיני, ומה קרה? אנטישמיות ארסית המופצת יום יום שעה שעה, לא רק במסגדים ולא רק על ידי אנשים פשוטים, אלא גם, ובעצם בעיקר, על ידי האליטה המצרית המשכילה והעשירה. הערכים לא שוכחים ולא סולחים, זה בדם שלהם. ואל תשכח, המלחמה הבלתי נגמרת בנינו לבינים מוסיפה עוד ועוד קורבנות ואיתן אינספור נקמות דם פוטנציאליות. הם יחכו לשעת כושר ואני לא רוצה להיות כאן כשהם ינקמו.

סב: אנחנו בתקופה של תפר. מבנה חברתי אחד, שהחזיק מעמד במשך שנים רבות – תקרא לזה מדינת הלאום, או חברה תעשייתית – משתנה באופן עמוק. הטלקומוניקציה היא באמת צונמי שסוחף עימו המון נטיעות תרבותיות ארוכות שנים. אבל דווקא בגלל שאנחנו בתפר צריך אורך רוח. צריך לדעת לעבור את הצונמי, לחזק את הנכסים שאסור לאבד ולתת לרעוע למות כדי לבנות משהו בריא יותר. מדעני החברה קוראים לשלב הזה 'משבר חיכוכי'. בתקופה הזאת יש כאבים ודימומים, ואם נחזיק מעמד הגוף יעבור את המשבר ויצא לדרך חדשה.

נכד: מצטער מאד, תן לערבים לעבור את החיכוך הזה בלעדי. תן להם להתמודד עם מהפכת הטלקומוניקציה ועם הפמיניזם ומהפכת זכויות האזרח בעצמם. אין לי כל כוונה להמשיך לשמש שק החבטות שסופג את כל הזעם ההיסטרי שלהם. הרי ברור שלא האדמות הכבושות הן לב הבעיה בינינו לבינם וברור שגם עם נחזיר כל שעל לא יהיה באזור הזה שקט. זה קונפליקט תרבותי עמוק בין האסלאם למערב ואני מוותר על תפקיד החייל בחזית מלחמת העולמות, בפרט כאשר העולם החופשי לא מכיר לי שום תודה. אדרבא, הוא שונא ומגנה אותי. כבר שיחקתי את התפקיד הזה בתקופת המלחמה הקרה ושלמתי מחיר יקר. עכשיו, שהאמריקאים, הבריטים והצרפתים ילחמו במוסלמים ואני רוצה למיטה, מתחת לשמיכה, רחוק מהארטילריה.

סב: אבל השינוי יהיה הרבה יותר מהר ממה שאתה חושב. יהיה לך הרבה יותר קשה להתחיל משהו מחדש במקום אחר, מאשר לספוג תקופת מעבר קשה אבל יחסית קצרה.

נכד: סבא, בניגוד לדור שלך אנחנו מאמינים שזו חכמה גדולה בחיים לדעת מתי לעזוב. אתם פחדתם אפילו להתגרש כשלא היה לכם טוב ביחד.

סב: בתרבות, כמו בנישואים יש תקופות רעות ויש שחיקה, אז הפתרון הוא להתגרש? לשבור את הכלים כי לא משחקים? אין פלא שהדור שלך, החרד להתחייב והממהר להתגרש, נוטה לפתרונות אינסטנט שבעצם לא פותרים כלום גם ברמת המאקרו. גירושין חסרי אחריות מהמדינה יולידו בעיות חדשות של זהות ובדידות בעיקר בקרב הצאצאים, ממש כמו אצל ילדים של זוג גרוש. וזכור נא, אם בגירושין מבין זוג אפשר להתאושש באמצעות נישואים חדשים, גירושין ממדינה (כלומר הגירה וניתוק) יכולים להיות חסרי תקנה.

נכד: הוריך היגרו לכאן ולא ראיתי שזה גרם לך ולצאצאך נזק חסר תקנה. אתה ובני דורך פחדתם לבכות, פחדתם להיות חלשים. אנחנו לא פוחדים ולא מתביישים להודות בחולשה. בכל מקרה עדיף להתבייש ולהישאר חיי מאשר להראות פסון ולמות זקוף. צריך לדעת מתי להניף דגל לבן ולהתקפל, זאת אינה בושה. דרושים יושר ואומץ לב כדי להכיר במציאות. בוודאי שלא קל להגר למדינה אחרת ולהתחיל הכל מחדש, אבל זו שאלה של תועלת ועלות, רווח והפסד. כבר אמרתי לך, המאזן השתנה וממשיך

להשתנות לרעת החיים בארץ. תראה, כשאתה היית בגילי המדינה הזאת נתנה לך המון: תחושה של חזון, יעוד ומשמעות קיומית עמוקה. לכן גם היית מוכן לספוג קורבנות וחיית בתפישה של צידוק הדין. חשבת על עתיד הדורות הבאים במונחים של אדם דתי המאמין בכל נפשו ומאודו בביאת המשיח. אבל מה העתיד שלי כאן? עבור איזה חזון אני אמור להקריב? אם החזון שלי הוא הצלחה מקצועית, רמת חיים גבוהה, אהבה רומנטית, עדיף לי לחיות במדינה שבה אין שירות צבאי חובה, אין סכנות, אין מתחים ויש שוק גדול ואינספור אפשרויות כלכליות ותרבותיות. עדיף לי מדינה שבה אני יכול לבנות את הבועה החברתית הקטנה שלי ולהיבלע במרחב הגדול. כן, בועה מסוימת, אני לא מתבייש לומר זאת – כמו ההיספנים, האיטלקים, היהודים, הסינים ומיעוטים אחרים שהיגרו וחיים באושר בארה"ב. אני רוצה שקט נפשי ונמאס לי להיות במרכז ההוויה העולמית. נמאס לי להיות בחדשות ונמאס לי להיות שנוא.

לפלשתינים ולמדינות ערב השכנות אני אומר: אוקי, שגיננו, חשבנו שתקבלו אותנו, שתדעו להפיק מאיתנו את הטוב עבורכם, שתעזרו לנו לעזור לכם להפוך את המקום הזה למזרח תיכון חדש. אז לא רציתם, ומצדי תישארו עם המואזינים שלכם, עם הרעלות, עם העוני, הבערות, המריבות השבטיות. אני הולך מכאן.

לערבים הישראלים אני אומר: נמאס מכפיות הטובה שלכם. רוצים אוטונומיה תרבותית? רוצים מדינת כל אזרחיה? תפדאל. נראה אתכם מסתדרים בלעדינו. נראה מי יתגעגע למי. אין לכם מספיק דמוקרטיה במדינת ישראל? בבקשה, בנו לכם את הדמוקרטיה הערבית הראשונה. אבל תעשו את זה לבד, בלי שיהיה לכם את מי להאשים בגזענות, באפליה. בו ונראה איזו דמוקרטיה זו תהיה, איזה חופש יהיה לכם, לילדים, לנשים, נראה מה תהיה רמת החיים שלכם.

לחרדים אני אומר: תמצאו לכם מישהו אחר שיפרנס אתכם, לא אני. תורתכם אמנותכם? מזל טוב, נראה אתכם ממשיכים להוליד עוד ועוד ילדים בלי המסים שלי. ואל תשרתו בצבא, אין בעיה, אבל גם אני לא אשרת ולא אשמור עליכם מפני פוגרומים.

לימין הדתי אני אומר, אתם רוצים אתחלתא דה גאולה, ברוכים תהיו. תשאירו את ההתנחלויות המבוצרות שלכם, העלו את חברון ואת שכם על ראש שמחתכם, אבל לא איתי. בעזיבתי אחסוך לכם עוד 'יפה נפש'

לשנוא. אל תתנתקו, אני אתנתק מכם. אתם רוצים לפוצץ את האזור הזה בשביל מיתולוגיה של טרשים ובמחיר של מדינת משמר הגבול? תעשו את זה בעצמכם. אני לא שולח את הבן שלי לשטחים. תבנו לכם לבד גדר הפרדה ותפתחו את טילי החץ שלכם שאלוהים יודע אם אכן יגנו עליכם. ואני, אני אבנה יחד עם חבריי איזה 'ליטל תל אביב', באיזה מטרופולין ניו יורקי או משהו. יום אחד נגב חומוס ויום אחד נאכל סושי והמבורגר. בבית נדבר עברית ובחוף אנגלית. ונעשה ערוצי טלוויזיה משלנו, ומועדונים משלנו. בקיצר, אוריה ישראלית חיובית נטו ללא כל הגיפה והעצבים.

סב: זו גישה מאד תבוסתנית וסוציומטית, לקום ולעזוב כשקשה ומסוכן. אם זו היתה הגישה הרווחת בתקופת מלחמת העולם השנייה, העולם החופשי לא היה מביס את הנאצים ולך לא היתה החירות הנעימה לבחור מקום מגורים ובעצם לא היתה לך חירות בכלל. מאות אלפי חיילים נלחמו בשביל החירות שלך, שנראית לך עכשיו מובנית מאליה. ביתם לא הותקף ישירות על ידי הנאצים ועוזריהם אבל הם נלחמו עבור ערכים של חופש וצדק. הם לא אמרו – יש מישהו אחר שיעשה בשבילנו את המלאכה. אתה בעצם אומר, אני במצוקה אני תחת איום, בו נעקור, נעבור למקום בטוח שבו לא צריך להגן על עצמך. אין מקום כזה!! גם במקום החדש אתה עלול למצוא את עצמך יום אחד בסכנה. הרוע לא התרכז רק במזרח התיכון. ומה תעשה אז, תעקור למקום אחר, תברח? הרי גם אם אינך מקבל את התזה הציונית, אין שום זכות לאף אחד לזרוק אותנו מכאן. הקמנו מדינה לתפארת, אנחנו חיים כאן יותר ממאה שנה וזה לא מוסרי לנטוש. תילחם על הישרדות המקום הזה ועל דמותו ותתעמת מתוך כבוד עם אחיך ושכניך שיש להם אג'נדה תרבותית ואידיאולוגית שונה משלך. החיים זה לא חופשה בקופה קבנה.

נכד: ניסינו, זה לא הולך. הכשל שלך הוא כשל אופייני לתרבות הגברית שבה צמחת: להילחם בכל מחיר, ללא קשר לסיכויי הניצחון. חונכת על ברכי מיתוס תל חי ותפישתך היתה ותישאר עד יומך האחרון: מכאן לא זזים. אפרופו תל חי, תגיד לי, לא היה יותר הגיוני לעזוב את 'הפזדילוך'

הזה בגליל – נקודה מנותקת בצפון הרחוק שלא שינתה כלום ליישוב היהודי? לא היה עדיף לסגת ולמנוע את כל ההרג הזה? אנשי מצדה, אותם מטורפים, שגם על המיתוס שלהם גדלו דורות של ישראלים, עשו דבר נורא ובשם אותה תפישו. כבר עדיף להיות עבד רומי מאשר להתאבד. לפחות חיים באיטליה. חה חה חה.

סב: אל תהיה כל כך בטוח. אתה שופט דברים מפרספקטיבה מאד צרה. הרי ברור שמיתוס תל חי ומצדה היו גנרטור אדיר של נחישות, כבוד עצמי ודבקות במטרה, לאלפי לוחמים ציונים שהגנו על מולדתם ושזכותם אתה יושב עכשיו בקניון הזה ושונה קפה איכותי. זה לא הנקודה הגיאוגרפית, לא היישוב הקטן שעל הגנתו נפלו, אלא העיקרון – העיקרון שנלחמים על הבית. זה לא עיקרון ציוני, חביבי, זה עיקרון מוסרי אוניברסלי.

נכד: לא טוב למות בעד ארצנו ולא טוב למות בכלל.

סב: למזלנו רוב אזרחי ישראל לא חושבים כמותך. רבים עדיין מתגייסים לצה"ל ונלחמים בגבורה כאשר צריך.

נכד: הם לא מתגייסים מאותן סיבות שאתה התגייסת בזמנו. הם אינם חושבים על תקומת ישראל וכל הבבלת הזה. הם מתגייסים משום שהם כועסים על הטרוריסטים ובמיוחד משום שבצבא יש עכשיו 'אקשיין'. מזלנו שאנשים צעירים הם תמימים. אפשר להניע אותם בקלות עם קצת רומנטיקה וקיטש גברי. רק אחרי שהם משתחררים פתאום הם מבינים מה הם עשו ואז הם כותבים ספרים ומביימים סרטים על הלם קרב ועל פחד וגעגועים הביתה.

סב: אז לפי ההיגיון שלך גם אין טעם להתגייס למשטרה, למכבי אש, למגן דוד אדום. בכלל, אין טעם להיות אידיאליסט ולתרום לחברה. תתרגל לרעיון שלאנשים רבים עדיין יש מחויבות לא רק לעצמם אלא גם לאחרים ואפילו לדורות הקודמים. אתה ניהיליסט וזה כואב לי מאד כי את אבא שלך גידלתי אחרת.

אני לא מבין איך אתה יכול לזרוק שנים של מאבקים והישגים. עברנו כל כך הרבה, התגברנו על כל כך הרבה קשיים, התקדמנו, בנינו משהו. האדמה הזאת ספגה דם יקר. אז כל זה לחינם? ! מה תעשה עם הקברים והאנדרטות, גם אותם תיקח לניו איזרעאל' שלך? גם אם בנסיבות שאתה מתאר ההגירה

מוצדקת מבחינה תועלתנית, היא עדיין בגידה, הפקרה – בגידה בזקנים ומעוטי היכולת שלא יוכלו להגר לעולם, בגידה במשפחות השכולות, בגידה בערכים. ומה עם נכסי התרבות האדירים שצברנו כאן, גם עליהם תוותר? הרי היכחדותה של מדינת ישראל תביא להכחדת השפה העברית ואיתה נכסים אדירים בספרות, באמנות, במדע ועוד.

נכד: סליחה על הבוטות, אבל מי בכלל רוצה לשמר את התרבות העברית? גם השפה האשורית נכחדה והצלבנים פסו מהעולם. זה טבעו של עולם. במילא האינטרנט מוחק שפות, זה הוכח במחקרים. ה-Windows במילא זהה בכל המחשבים ברחבי העולם. תתקדם סבא, שפה מקומית זה כבר משהו אנכרוניסטי. אנחנו בדרך לשפה עולמית, אז למה לחכות, עדיף כבר להשקיע בעולם החדש. קרקע, שפה מקומית, תרבות מקומית – הכל פסה.

סב: ומה עם האנשים? לא ענית לי על זה.

נכד: הייתי שמח לשנע את כולנו, הבעיה היא שהרוב במדינה הזאת הם כמוך – מעדיפים להדחיק את המחר ולחיות את הרגע. תן להם מסעדות, תן להם טרנס, תן להם דודו טופז ועזוב אותך משטיות. גם בשנות השלושים היו רבים שהאמינו שהכל רק זמני, שאוטוטו המצב יחזור לקדמותו. אז מה קרה למי שנשאר, למי שלא חזה את הנולד? אתה רואה בתפישה שלי ושל כמותי דפטיזם ואגואיזם, אבל אולי דווקא אנחנו מוסריים יותר מכם. אולי אנחנו, שקוראים את המציאות נכון, נביא להתפכחות, ניצור את ראש הגשר, את האלטרנטיבה. אנחנו נהיה החלוצים של העידן הפוסט-ציוני והאחרים יגיעו בעקבותינו. הגירה עכשיו היא אולי מפעל ההצלה של העם היהודי.

סב: זו לא הצלה, זו התאבדות לאומית. תרבות המהגר נשמרת דור אחד או שניים לא יותר. ראה מה קורה היום אפילו ליהדות ארה"ב. הם מתבוללים, האמריקאיות מטשטשת את זהותם היהודית. הניו-איזרעאל שלך ישרוד זמן קצר מאוד. ילדיך ונכדך כבר יהיו אמריקאים. ואולי עוד לפני שיהיו אמריקאים יחוו אנטישמיות שתחזיר אותם לפתרון הציוני. הרי רק לאחרונה הוכח שהאנטישמיות המערבית לא פסה מהעולם והווירוס לא נכחד, רק נדרם לכמה שנים.

נכד: סבא, ילדי לא יהיו בהכרח אמריקאים, אלא אזרחי העולם החדש – העולם הגלובלי שבו המדינה היא לא יותר מישות מוניציפאלית. הם, כמו האחרים, כבר לא יגדירו את עצמם במונחים דתיים, עדתיים, גזעיים או

לאומיים. הם יגדירו עצמם באמצעות המקצוע, התחביב, תרבות הפנאי – דברים כאלה. בכלל, מי צריך את ההגדרות האלה, עדיף שנשתחרר מאותם גבולות שיצרו כל כך הרבה מתחים ודעות קדומות, כל כך הרבה מלחמות ושפיכות דמים. מוטב שאדם יוגדר על פי הביוגרפיה הפרטית שלו ועל פי התכונות הייחודיות לו כבן אנוש.

תרבות היא בסופו של דבר תוצר של גירויים משותפים ואלה מותנים בגבולות האינטראקציה בין בני אדם, שמבוססים על אמצעי הניידות והתקשורת שמאפשרים מפגש אנושי. התרבות של חברת הציידים והלקטים התרחבה למספר קילומטרים ספורים משום שהיא התבססה על קשר סדיר בין בני אדם שנוצר באמצעות הליכה רגלית. כאשר בייתו את החמור, הגמל או הסוס הרחיבו את גבולות התרבות וכאשר הופיעו הטלגרף, הטלפון, ספינות הקיטור והבנזין, הרכבת ואחר כך המכונית והמטוס, נוצרה מדינת הלאום האזרחית. עכשיו, בעקבות המצאת טכנולוגיית המחשב, גבולות האינטראקציה בין בני אדם מתרחבים לאין שיעור. האינטרנט אינה עוד המצאה טכנולוגית. זו המצאה בקנה מידה של המצאת המכונית האוטומטית והיא תשנה מן היסוד את המסגרות שבהן אנו חיים. אתם, הזקנים, לא מבינים את זה כי אינכם אורייני מחשב. בשבילכם האינטרנט היא רק משחק.

כבר היום, המכנה המשותף התרבותי בין צעירים באיטליה, בהולנד, באנגליה וישראל הוא גדול מאד. כולם שומעים את אותה מוסיקה, אוכלים את אותו אוכל, לובשים את אותם בגדים, בקיצור חווים חוויות דומות ומפתחים סגנון חיים דומה בשל החשיפה לאותם אמצעי תקשורת. זה רק ילך ויתחזק כי אנחנו בעיצומה של מהפכה אדירה. אירופה כבר מותכת לישות אחת שחותרת תחת תרבות הלאום הישנה. התהליך אמנם רק בראשיתו והדרך עוד ארוכה, אבל המפץ הגדול כבר התרחש והמגמה לא תיעצר. המשחק החברתי עובר מהחלל הפיזי לחלל הוירטואלי, שישנה בטווח הרחוק גם את החלל החברתי והגיאוגרפי. הגדרות ישנות של זהות וקבוצתיות ישתנו ללא הכר.

כעיקרון רצוי להקטין עד למינימום את הסנטימנט השבטי, את הקולקטיביזם שקורא לך לישר קו ומשעבד אותך. הרי פעם שועבדת לכפר שבו נולדת, לדת שבה הוטבלת. תודה לאל היום עוברים ממקום אחד למקום אחר בלי להיחשב למומר. אם אתה רוצה שוביניזם שבטי שיענה לך על צרכים

קמאיים, תסתפק באהדה לקבוצת כדורגל. נשאר את ההמנונים והמלחמות למגרש הספורט.

סב: אדם לא יכול לחיות ללא שורשים. אתה משלה את עצמך וקדמו לך הוגי דעות שחשבו כמוך על זהות אוניברסאלית וסופם שהתבדו.

נכד: בתקופתם עדיין לא נוצרו התנאים הפיזיים (הטכנולוגיים) לחיים ברמת ניידות גבוהה ואילו היום הם נוצרים. ג'ורג' שטיינר, מיודענו הפוסט ציוני, אמר ששורשים יש לפרחים ועצים ואילו האדם בורך ביכולת לנוע בחופשיות בגופו וברוחו. אני קונה את האמירה זאת. בכלל, אני כופר באקסיומה שהעם היהודי צריך לחיות לנצח. לא העם היהודי ולא עם בכלל. לאום הוא אמצעי לא מטרה. נצחיות והנצחה מקומן באנדרטות ובמוזיאונים. עם הוא ישות מיתולוגית, זאת המצאה בדיוק כשם שהדת היא המצאה. מה שחשוב זה התכונות האנושיות והערכים האוניברסאליים. תהיה אתה עצמך לא בן לאום או בן דת.

סב: כך גם אמרו גם על המשפחה, ומה התברר? שעם כל השינויים בכל זאת אין לה תחליף. אי אפשר לחיות ללא קבוצת השתייכות, אז למה לוותר על תחושת ההשתייכות לעם היהודי, שמעוררת בנו גאווה גדולה אלפי שנים. הרי אפילו אוהדי כדורגל לא מחליפים קבוצה כל החיים. ואל תשכח, אנחנו אוהדים של קבוצה מנצחת, אימפריה!

נכד: סבל'ה, אם כבר דוגמא מתחום הכדורגל, אז לידיעתך 'הצ'מפיון ליג' האירופאית, שהיא ליגה גלובלית שבה משחקות קבוצות עם הרכב שחקנים בינלאומי, עולה היום בחשיבותה ובעניין שהיא מייצרת על הליגות הארציות. זה קורה, זה כבר כאן, העולם משתנה, תכיר בכך, אפילו הפועל, מכבי ובית"ר הופרטו מזמן. ולהזכירך בזמנו ראו בכך אסון ובגידה.

סב: בוא נעזוב לרגע את הויכוח האידיאולוגי ונעשה תרגיל תיאורטי. נניח שאנחנו 'סוגרים את הבסטה' כאן ועוברים דירה לארה"ב. נניח שאנחנו עושים לעצמנו תוכנית אוגדנה כזאת, בונים לעצמנו את הכוכב החמישים ואחד בדגל האמריקאי. מישהו בכלל מקבל אותנו? מישהו נותן לנו 'גריין קארד'? זה לא שמישהו מציע לנו משהו. לכן כל הרעיונות שלך הם קלאם פאדי.

נכד: זה יכול להיעשות באופן מודרג, דונם אחר דונם שייקנה באזורים מסוימים, כמו שרובעי הצ'ינה טאון והליטל איטלי התהוו בהדרגה. לחילופין, זה יכול להיעשות בצורה מאורגנת. אפשר לקנות קרקע ולהקים בא את קנטון התרבות הישראלית. זו תהיה תרבות ללא ריבונות.

סב: פנטזיית ה'רה-לוקשיין'! כבר לא ברור לי מי כאן הסהרורי. מעבר לעובדה שקשה למצוא ארץ ואפילו אי למכירה, אתה באמת מאמין שהמקומיים שיחיו בשכנות לך לא יראו בך זר וכובש? גם כשיהיה לך חוזה חתום על ידי עשרה עורכי דין, יבואו מי שידביקו לך תיאורית קונספירציה של גזילת אדמות ושל השתלטות תרבותית. ואז כמובן יחזור השד האנטישמי. אם כך, כבר עדיף להיות במקום שבו יש לך שורשים היסטוריים ארוכים, מקום שיש לך כלפיו רגשות עמוקים. על ארץ ישראל יש לך לפחות קושן תנ"כי; ומה תטען על 'ניו איזרעל' שלך שתוקם באוסטרליה, קנדה או ארה"ב? אני אומר לך נכדי היקר: 'להיות עם חופשי בארצנו, ארץ ציון ירושלים' – זה עדיין תקף וימשיך להיות תקף.

נכד: אני מסתפק ב'להיות חופשי'.

כיוונים חדשים, תמוז, תשס"ז, יולי 2007. המאמר הזה עורר תגובות רגשיות רבות. מקצתן פורסמו בכיוונים חדשים ומקצתן נשלחו אלי אישית במייל.

מי רוצה להיות נשיא?

הבחירות הנוכחיות לנשיאות הן מרגעי השפל הנמוכים ביותר של הפוליטיקה הישראלית.

ההתנהלות סביבן ממחישה את הנתק שקיים בין הפוליטיקאים לבין אזרחי המדינה. הפוליטיקאים מצפצפים על דעת הקהל ועל כללי אתיקה אלמנטריים, ואילו הציבור עייף, חסר אמון בהנהגה ומוותר על קול המחאה.

זיהום הבחירות לנשיאות משפיע, כתגובת שרשרת, על כל מארג הסמכויות בחברה. אם הנשיא/ה הנבחר אינו/ה מספיק מכובד/ת, אל תצפו שצעירים יכבדו את ראש הממשלה והשרים, את המנהלים במקומות העבודה, את המורים בבתי הספר ואת הוריהם. אל תצפו גם שצעירים ישאפו להתקדם במסלולי הניעות המקובלים. אם אפשר להגיע למרום הפירמידה החברתית, ללא כישורים נאותים ורק בעזרת קומבינות, באמת אין טעם להתאמץ בחיים.

התקשורת כשלה בסיפור הזה והיא יכולה לראות את עצמה כשותפה לביזיון. היא התייחסה למועמדותם של פוליטיקאים אפורים בהבנה ולמועמדותם של אנשים בעלי משקל, כמו השופטת דליה דורנר ופרופ' דן שכטמן, כאל קוריוז.

אם אכן היה שימוש בחוקרים פרטיים במטרה להכפיש מועמדים מתחרים, זאת צפירת אזעקה לכולנו. יש לתופעה הזו השלכות קשות על תפישת הפוליטיקה, הצדק והמשפט בישראל.

האחריות למה שקרה עם משה קצב נופלת במידה רבה גם על חברי הכנסת. זאת, לא רק בשל העובדה שרבים הכירו את הרקע הבעייתי שלו, אלא גם, ובעצם בעיקר, משום שנוצרה לגיטימציה לבחור באיש מהדרג הזה למשרה

הנעלה. קו ישיר מחבר בין מועמדותו הלא ראויה של השר משה קצב לבין המועמדים האבסורדיים בסבב הנוכחי (מבחינת השיקולים הזרים לבחירה).

קיימת הסכמה מקיר לקיר ששמעון פרס נחל הצלחה רבה כנשיא, אבל זה עדיין לא מלבין את בחירתו למשרה הזאת. בחירה באדם שנוי במחלוקת פסולה מעיקרה ומקעקעת את היסודות שעליהם אמור להיבחר נשיא. ראוי שלתפקיד כזה יבחר אדם עם מעלות טרומיות ועם רקע מוכח של תרומה יוצאת דופן למדינת ישראל. אבל באותה מידה מצופה מנשיא להיות איש נטרלי ככל האפשר והכי פחות מזוהה פוליטית. יש גם יופי בהפרדה בין מנהיג מדיני לבין מנהיג סמלי חברתי. אם נעשה כבר הערכוב הזה אולי באמת מוטב לוותר כליל על משרת הנשיא, כפי שהוצע לאחרונה.

העובדה שנוצרה לגיטימציה לבחור באיש פוליטי, שלא עבר אפילו תקופת צינון, מחדדת עד לקצה את השיטה המוזרה והאנכרוניסטית לבחירת נשיא בישראל. הרעיון שחברי מפלגות הם אלה שמחליטים, ללא שום מעורבות של הציבור הרחב – שגוי. אפילו וועדת חיפוש בלתי תלויה (כפי שנהוג למשל בבחירת נשיא/ה למוסדות ציבוריים) היא שיטה טובה יותר.

זה כמעט בלתי נתפס שהמועמדים לנשיאות (מטעם עצמם) ניהלו קמפיין לטובת בחירתם. אדם נמשח למלכות ולא מבקש לעצמו מלוכה. כבר נאמר שגדולה עולה מעצמה. זה עיקרון יהודי מובהק שהצמיח לנו בעבר רבנים שגדולתם היתה בלמדנותם ובצדיקותם ולא בקשריהם.

לא זו בלבד שיש בקמפיין לנשיאות ביטוי לחוסר צניעות (תכונה הפוכה לזו המתבקשת מנשיא/ה) אלא שהדבר מעיד על חמדנות ורדיפת כוח. העם בישראל זקוק לנשיא נחבא אל הכלים ולא לנשיא שמשחק בכלים ושובר אותם ביד גסה.

אפילו אלברט איינשטיין הגדול סרב בענווה להצעה של דויד בן גוריון להיות נשיא מדינת ישראל. רובי ריבלין, מאיר שטרית ופואד בן אליעזר, לעומת זאת, לא סרבו להצעה של חבריהם. מעניין אם החברים שהציעו להם "לרוץ" באמת מאמינים שאלה הדמויות הראויות ביותר לתפקיד. אם וכאשר אחד מהם יבחר לנשיא, הדבר ישקף יותר מכל בחירה אחרת את דמותה של הפוליטיקה בישראל ואת דמותה של המדינה כולה.

פרופ' דן שכטמן הוא איש מקסים, חכם, עתיר הישגים ומאד תמים. צר לי שהוא רץ לנשיאות. הוא יצא לחפש מלוכה ויקבל אתונות. אילו חברי הכנסת היו שוקלים לבחור בחתן פרס נובל לנשיאות, זה היה מוסיף כבוד לישראל ואולי גם מסמן סדר עדיפויות, אבל למישהו היה ספק שהם יצחקו לו בפנים ובעצם לכולנו?

חדשות בן עזר, גיליון 943, 15.5.2014.

על בוגרים ושקרים

(נכתב יחד עם ד"ר תמר אלמוג)

מהי דמותו/ה של בוגר/ת מערכת החינוך בישראל? את התשובה לשאלה הזאת לא תקבלו באמצעות ממוצע מבחני הבגרות או הפסיכומטרי. גם מבחנים משווים בינלאומיים לא יעזרו. כי התשובה הזאת נלחשת מפה לאוזן, בין מרצים במוסדות להשכלה גבוהה, והיא עגומה, עגומה מאד. היא נלחשת כי הלחישה היא סוג של הכחשה, ומשום שהאמת מטלטלת מדי ובעיקר עלולה לחשוף את השקר המוסכם, שהבוגר שמגיע אלינו מהתיכונים הוא באמת בוגר ומשכיל, ומוכן ללימודים גבוהים, ורוצה ללמוד ולהעמיק.

האמת המרה היא, שהוא לא כזה, כלומר הרוב אינם כאלה. הוא/היא רוצה בעיקר תואר, מהר ובהשקעה מינימאלית. אם אתם מבקשים את כל האמת, נאלץ להודות, שאחרי שהוא לומד אצלנו שלוש שנים, הוא עדיין לא בוגר, למרות שבתעודה שאנחנו מעניקים לו כתוב "בוגר אוניברסיטה".

אז נכון שהבוגרים שלנו למדו קורס או שניים וקראו דף או שניים, אבל הם אינם משכילים במובן העמוק של המילה, אינם סקרנים, חסרי הרגלי למידה יסודיים, ובמקרים רבים גם אינם מוכנים לחיים העצמאיים בכלל ולשוק העבודה בפרט. זו גם אחת הסיבות לכך שפרק הזמן שבין סיום הלימודים האקדמיים לבין "ההסתדרות בחיים" (עבודה ופרנסה יציבה, מגורים עצמאיים, הקמת משפחה וכו') הולך ומתארך בשנים האחרונות. זה דור הביניים והבינתיים, ואנחנו באקדמיה רק מאריכים את הבינתיים הזה, שמשבש להם ולנו את החיים.

האם אנחנו מגזימים? האם ההכללה הזאת (מובן שיש יוצאים מן הכלל) עושה עוול למציאות? כאשר תקראו את הממצאים בספרנו, שמשרטט את

דיוקנו של דור ה-Y הישראלי (ייצא לאור בראשית השנה הבאה) תוכלו לשפוט בעצמכם. בינתיים נשתף אתכם בכמה תובנות שעלו עד כה מהמחקר. אבל קודם לכן, כדאי לשאול: מדוע האקדמיה טומנת את ראשה בחול? מדוע אנחנו לא מודים בפני עצמנו ובפני אחרים שיש בעיה?

ראשית, בגלל שמעולם לא מדדנו השכלה רחבה, כל שכן כישורי למידה, עם סיום התואר הראשון. למעשה אין שום בקרה שיטתית על איכות בוגרי האוניברסיטה ועל המשקעים האינטלקטואליים שלהם. פה ושם ישנם חוגים שעורכים מבחני בקיאות כלליים (למשל, החוג לפילוסופיה באוניברסיטת תל אביב) או מבחני דרוג לתואר שני (למשל, החוגים לפסיכולוגיה). כמו כן, נהוגים מבחני כשירות מקצועית במספר גילדות מקצועיות (למשל, הבחינה הממשלתית לקראת סטאז' ברפואה או מבחן לשכת עורכי הדין). אך הם יוצאי הדופן ובכל מקרה אינם בודקים השכלה רחבה, בשלות אינטלקטואלית ורגשית ובוודאי לא כישורי למידה, ניתוח, עיבוד מידע ושפה. לו היינו בודקים את כל אלה, קרוב לוודאי שהציבור היה מזדעזע מהתוצאות.

הסיבה השנייה להכחשת המציאות היא התלות הגוברת שלנו בסטודנטים למחייתנו. כיוון שהתקציב של המוסדות להשכלה גבוהה נקבע בעיקר על פי מספרי הסטודנטים שהם מגייסים, התחרות בשוק ההשכלה נעשתה פרועה. נורמה שנוצרה בשל נסיבות אלה, שצריך לחזר אחרי סטודנטים, לרפד אותם בהטבות, להשביע את רצונם ולהיזהר מלהרגיז אותם. הפחתנו את מטלות החובה הלימודיות (חומר קריאה בכלל ובאנגלית בפרט, נוכחות, תרגילים וכו'), יצרנו אינפלציה של ציונים, והנהגנו אינספור הקלות ומחילות לאלה שאינם עומדים בדרישות הבסיס (מועדים נוספים לעבודות ולבחינות, הגשות באיחור ועוד).

אבל השקר המוסכם על מצבה של ההשכלה הגבוהה נובע מסיבה חשובה נוספת: פער דורות הולך ומעמיק. רובנו מבינים שהסטודנטים שלנו שונים, אבל עדיין לא קלטנו עד כמה. הם באמת שונים באופן משמעותי מדורות שקדמו להם ולכן יוצרים מציאות חדשה ומאיימת, שקשה לנו להתמודד איתה:

א. הם מגיעים אלינו ללא ניסיון וללא תשוקה לקרוא ספרים ומאמרים. ספר ומאמר מדעי הם מבחינתם בעיקר "חפירה" (למען האמת, בנורמות הכתיבה

שהשתרשו במדע בשנים האחרונות, טקסטים רבים הם אכן "חפירה" לא קטנה). לכן הם תופשים את רשימות הקריאה בקורסים בעיקר כעונש. את העונש הזה הם עוקפים או מפחיתים באמצעות תקצירים ותרגומים. רבים מוותרים מראש על הקריאה, מתוך הנחה (מוצדקת בדרך כלל) שמשקלן של השאלות על החומר הזה בבחינה לא יהיה משמעותי. במלים יותר פשוטות: יהיה אפשר לעבור את הקורס, אפילו בציון טוב, מבלי לקרוא דבר.

ב. הם רגילים לגירוי מהיר ומתחלף תדירות. לכן ההרצאות הפרונטאליות, שהן עדיין הדפוס השכיח בלימודים האקדמיים (שיעורים רבים מועברים גם ללא ליווי מצגות מושכות), הן עבורם כחזקת שידור משעמם. אם היו יכולים, הם היו מזפזפים את המרצה ומחליפים אותו בדיג'יי או בברמן.

ג. הם משועבדים לעולם הדיגיטלי, ובעיקר לפייסבוק. לכן, רק לעתים נדירות הם מצליחים לרכז את מלוא תשומת הלב במרצה ובהרצאה. באופן כללי הם לא ממוקדים בעניין אחד ושונאים את השקט ואת ההגות הסבלנית שבאה מתוך ניתוק מרעשים. כדי לצלוח את השעה וחצי הארוכות של השיעור הם שולחים מסרונים ומפרסמים סטטוסים, שעיקרם עדכונים על לא כלום וקישורים הדדיים. הם עושים זאת בין השאר משום שהם מיומנים בעבודה במקביל, בקליטה רב ערוצית ובחלוקת קשב (שהיא במקרים רבים חוסר קשב). זה דור מולטימדיאלי, שהתרגל לרפרף ולקפוץ מחוויה לחוויה ומריגוש לריגוש - צעירים חסרי מנוח, המתקשים להתרכז ולהעמיק במשהו.

ד. הם בזים להיררכיה ולסמכות מכל סוג, ולכן בטוחים שהמרצה חייב להיות החברה/ שלהם. כך גם נראות הפניות שלהם אליו/ה, ובעיקר התלונות. באופן כללי הם מעדיפים יחס אישי, מלטף ואמפאטי, כפי שניתן להם בבית, בבית הספר ובשיעורים הפרטיים שההורים מימנו לאורך השנים.

ה. הם אינם יודעים לתפור מלים למשפטים ומשפטים לפסקאות. פסיקים ונקודות הם עבורם תופעה קמאית אנכרוניסטית, והטקסטים שהם כותבים נראים כמו אוסף של מסרונים או תגובות פייסבוק. הם מעדיפים לסיים משפט בסמיילי, גם כשהתוכן לא ממש מצחיק, לפחות לא את מי שבודק להם את העבודות והמבחנים. הם לא מסוגלים לנסח רעיון באופן קוהרנטי, כי ניסוח מצריך חשיבה מסודרת, מאמץ ויכולת מילולית. עילגותם

הלשונית, בכתב ובעל פה, מדהימה, מה שמשאיר אותנו חסרי אונים. אם היינו מאפשרים להם להתבטא בערוץ לפי בחירתם הם היו מגישים לנו סדרת תמונות באינסטגרם. הבעיה היא שגם התמונות שלהם ללא פואנטה. הם מצלמים הכל.

ו. רובם בטוחים שהם נורא חכמים ונורא מגניבים, גם כאשר הם לא בדיוק כאלה. מדוע הם כל כך זוחחים? כי ההורים, המורים והחברים הקרובים והרחוקים פמפמו להם ללא הרף עד כמה הם "מאממים", "מאממות", מדהימים ומדהימות.

ז. אם תבקרו אותם, בעיקר בפומבי, הם יפרצו בכבי ואחר כך גם יתלוננו לראש-החוג ולדיקן. ואם זה לא יעזור (בדרך כלל זה עוזר) אתם עלולים לקבל מייל (או מסרון) נזיפה מהוריהם. אם אינכם מאמינים שזה יכול לקרות לכם, שאלו את המפקדים שלהם בצבא. ונא לזכור: ביקורת זה ממש "לא כיף" ומי שמבקר – "לא חבר".

ח. הם אינם אוהבים לשנן חומה, לא רק משום שלא אומנו לכך, אלא גם משום שבעידן הגוגל והויקיפדיה השתרשה אצלם התפיסה שאין צורך לאגור ידע. הקלקה וגלילה כבר יביאו בזריזות את המידע המבוקש. ומה עם בדיקת האמינות? תזרמו.

ט. הם מתקשים לפתור בעיות לבד, כי מעולם לא נדרשו לזה לפני שבאו בשערי ההשכלה הגבוהה. כשהם נתקלו בקושי, לרוב עמד לרשותם "חבר טלפוני" זמין שאיתו/ה היה אפשר להתייעץ בכל עניין ובכל דילמה (בדרך כלל אלה אבא'ה או אמא'ה). עקרונית, הם מעדיפים שיחליטו עבורם, כי הם דור לא מרדני, שפיתח את החנדלאך לרמה של אמנות. אמנות הלחימה.

י. הם דור שחי בלהקות. הם מבלים ביחד, חושבים ביחד, מקמבנים יחד ומסנגרים יחד את ההורים, המורים והאחרים. הם מתייעצים זה בזה ובעיקר זמינים זה לזה ומשתפים זה את זה 24/7. כיוון שהם נמנעים ככל יכולתם מלעשות דברים לבד, הם גם לומדים ביחד ומעתיקים ביחד. "אח שלי, יש לך תקציר של ההרצאות? סבבה (:), ושלח גם את העבודה שקנית באתר הסמינרים".

יא. אנחנו יצאנו לבילויים כדי לטעון מצברים ולחזור רעננים לעמל היומיום. הגדרנו את זהותנו באמצעות הקריירה והשתעבדנו לעבודה

ולקידום המקצועי. הם, לעומת זאת, עובדים כדי לממן את הבילויים המגוונים והיקרים שלהם. יאמר לזכותם שהם יודעים הרבה יותר טוב מאיתנו לכיף. אבל יש בעיה מסוימת עם העייפות הכרונית וההנגאובר, בעיקר כשהם נופלים עליהם ביום של לימודים. לכן הם מרבים לאחר, לא מרוכזים ולעיתים קרובות גם נרדמים בישיבה. אז מרצה יקר, דבר חלש.

יב. אנחנו התאמנו את הלימודים שלנו למערכת המוסדית, ובין השיעורים והמטלות עבדנו כדי להתקיים. הם, לעומת זאת, זקוקים לממון רב כדי לכסות את צורכיהם (סלולארי, בתי קפה, ברים, חופשות, נופשוניים), ולכן נאלצים ללמוד בחורים שבין שעות העבודה. במלים אחרות, הלימודים האקדמיים הופכים מהר מאד לעבודה צדדית בחייהם. זו גם הסיבה לכך שהם מרכיבים את מערכת השיעורים של הסמסטר בעיקר על פי שיקולי תועלת, קרי: דרישות קלות, מרצים חייכנים ושעות נוחות, שאינן מתנגשות עם עבודה ובילויים.

יג. אנחנו למדנו בשיטת ה"פלט קלט", כלומר לימוד פאסיבי מפי סמכות ידע (הרצאה, ספר, סרט). הם, לעומת זאת, גדלו בעידן דמוקרטי ודיגיטאלי, שמאפשר תקשורת אינטראקטיבית. אפילו בתי הספר התיכוניים החלו ללמד בישיבה מעגלית במקום בשורות של שולחנות וכסאות. לכן הם מצפים שגם הלמידה באקדמיה תהיה אינטראקטיבית ודמוקרטית, ומעדיפים את חדרי הסמינר האינטימיים (עם השולחן המשותף) על פני האולמות.

יד. לנו היה מרחב בחירה מצומצם ולכן גם המעטנו להתלבט. העולם שלהם מכיל היצע מסחרר של אפשרויות, שהופך אותם למבולבלים – תועים בסבך הפיתויים. עבור רבים מהם הבחירה בתחום התמחות היא זמנית והדבר משפיע על תפישת הלימודים. הם יודעים שרבים הסיכויים שהם לא יעבדו במקצוע שאותו למדו, וגם אם יעבדו זה לא יהיה לטווח רחוק. חשוב לזכור: הם ממצים מהר, משתעממים מהר ומזנקים להתנסות הבאה. הם בהחלט חיים בסרט. רק שעדיין לא ברור אם מדובר בקומדיה, הרפתקאות או אימה.

טו. אותנו חינוכו שיש אמת מעבר לקשת ושצריך לשאוף לגלותה או להתקרב אליה. ואילו הם גדלו בתוך קולאז' פוסט מודרני שבו "לכל אחד יש את האמת שלו". לכן הם מאמינים לאסטרוולוגים ולמקובלים, כמעט כמו שהם מאמינים למדען אטום.

טז. אנחנו ידענו הרבה על מעט. הם, שנולדו לתוך מהפיכת התקשורת, יודעים מעט על הרבה (טוב, אולי לא כל כך הרבה). דברים שנראים לנו חשובים הם חסרי ערך עבורם ודברים שלהם נראים חשובים – נראים לנו כשטויות. הפער בין הדורות בכל הנוגע לחשיבות המידע בעולמנו ולאופן צריכתו מזכיר במובנים מסוימים את הפער בתחום הזה בין נשים לגברים. אנחנו (כולל נשים) נשארנו צרכנים "גבריים" ואילו הם (כולל גברים) התקרבו בתחום זה לקוטב הנשי.

יז. אנחנו היגרנו לעולם הממוחשב ובעצם בראנו אותו. הם נולדו עם מחשב ביד. לכן הם זורמים עם השינויים הטכנולוגיים בקלות ובטבעיות, שעה שאנחנו סובלים עדיין מקשיי התאקלמות, ובמקרים רבים מסתירים עילגות דיגיטליות ודעות קדומות על טכנולוגיות ותקשורת מתקדמת (למשל דעתם של מבוגרים, ובכלל זה קובעי מדיניות, על הפייסבוק).

יח. אנחנו סבלנו מ"עצירות רגשית" והתקשינו להודות בחולשות ובקשיים אישיים, כולל קשיי לימוד. הם גדלו בעידן הפסיכולוגיה ואינם מהססים להודות בחולשותיהם ואף לנצלן לטובתם (ראו שיעור מקבלי ההקלות בבתי הספר ובמוסדות להשכלה גבוהה בשל קשיי למידה). זה דור של הפרעת קשב וריכוז, חרדות ודיכאונות. למרבה הצער אנחנו מתמודדים איתו בעיקר באמצעות "פטורים" וריטליין ולא באמצעות שינוי סביבת הלמידה.

יט. כשאנחנו יצאנו ללימודים גבוהים עברנו בעצם את סף הכניסה לעולם המבוגרים העצמאים. הם, לעומת זאת, מתקשים (גם באשמתנו) להתבגר ומסרבים לפרוש כנפיים ולעוף לנו מהקן. כתוצאה מכך, האוניברסיטאות והמכללות הפכו בשנים האחרונות לסוג של בתי ספר תיכוניים ואולי אפילו חטיבות ביניים. ואנחנו? אנחנו הפכנו ממרצים למורים, ולעתים גם לגננות.

אז מה עושים? ראשית מכירים במציאות החדשה, ושנית פורצים את מעגל הקסמים ויוצאים מהקופסה. עולם החינוך עומד על פרשת דרכים ואנו נצטרך לקבל החלטות אמיצות, שיכריעו את גורלם וגורלנו. שני משתנים נכנסים בעוצמה לתמונה ושניהם קשורים זה בזה:

המשתנה הראשון הוא המעבר לעולם דיגיטלי יותר, שמשמעותו התפתחויות מרחיקות לכת בתחום הלמידה העצמית והלמידה מרחוק. אין ספק שההרצאה הפרונטאלית וכל המוסכמות הלימודיות סביבה יאבדו

מהדומיננטיות שלהן. יצמחו חלופות רבות, שבבסיסן יעמוד עיקרון הגמישות. סיבה ותוצאה של התהליך הזה תהיה צמיחה של סוכנויות-השכלה אלטרנטיביות. עולם ההייטק כבר נכנס בדרך ישירה ועקיפה לעולם ההשכלה, הן דרך המכשירים הניידים והאינטרנט והן באמצעות תוכנות למידה מגוונות. אבל זו עדיין כניסה ראשונית ומהוססת. אנשי הייטק רבים מבינים את הפוטנציאל אבל נאלצים להיות בעמדת המתנה, כי בינתיים מערכת ההשכלה הגבוהה שמרנית מאוד ונשלטת על ידי הגנות בירוקרטיות שקשה מאוד לפרוץ. כאשר זה ישתנה, וזה יקרה בעתיד הלא רחוק, אפשר לשער שהמהפכה תתגלגל במהירות מסחררת.

ניצני האלטרנטיבות למערכת ההשכלה המסורתית, שכבר קיימים בשוק (מכללות מקצועיות מסוגים שונים, בתי ספר אקדמיים למחצה למקצועות הפרסום והתקשורת, וכדו'), יהפכו עם הזמן לתופעה סוחפת, בין השאר ואולי בעיקר כיוון שלא רחוק היום שבו הצעירים יכתיבו בעצמם את החלופות הרצויות להם וייצרו מסגרות חדשות שיתחרו במסגרות המסורתיות. הם יכריחו את "חשמני האקדמיה" ליישר קו. כאשר המציאות בשטח תעבור את נקודת האל-חזור (Tipping Point) המערכת השמרנית הישנה תקרוס. זה קורה כבר עכשיו במערכות אחרות בחינוך, בתקשורת למשל.

המשתנה השני הוא הצמיחה של דור חדש - דור ה-Y שאת מאפייניו הייחודיים תיארו לעיל. הצעירים הללו יפסיקו בהדרגה להגיע ללימודים האקדמיים ויחייבו אותנו להשתנות או "למות". כבר עכשיו רבים מהם משתעממים בלימודים ומאוכזבים מהפער בין הציפיות באשר לתועלת של התואר לבין המציאות בשוק העבודה. לא בכדי צמחה לאחרונה בארה"ב תנועה המכנה את עצמה UnCollege. המוטו שלה הוא: "שינוי התפישה שהליכה למכללה היא הדרך היחידה להצלחה בחיים".

למרבה הצער, עד היום בעיקר נגררנו אחרי המציאות ולמעשה החרפנו את המשבר. נצטרך להיות מציאותיים ולנקוט צעדים מרחיקי לכת. לא זה המקום להציע תוכנית פעולה מסודרת ומקיפה, אבל אפשר לנסות לתאר בקצרה את עקרונות השינוי הנדרש והמסתמן:

א. שיעורי ההרצאות הפרונטאליות יצטרכו להצטמצם (אין צורך לוותר על ההרצאות לחלוטין אלא להגיע למינונים הנכונים). הבסיס לרכישת ידע יצטרך להיות הלמידה מרחוק, מלווה בדיונים פעילים מרחוק, לצד מפגשי

פנים אל פנים. הדבר יחייב את האקדמיה ליצור קוריקולום חדש ושדרוגים טכנולוגיים הולמים (יש מגוון פורמטים ללמידה מרחוק).

ב. המפגשים בין המרצה לסטודנטים יצטרכו לקבל גוון אישי ובלתי פורמאלי יותר. כך למשל, שעת הקבלה לא חייבת להיות רק במשרדו של המרצה, אלא גם במסגרת מפגשים של קבוצות בספרייה, בבית קפה ובמפגשים מקוונים.

ג. התואר האקדמי לא יכול להיות עוד מונוליטי ומקובע לזמן, למקום ולמוסד. נצטרך ליצור תרבות גמישות, שיהוו סלים אקלקטיים המשלבים קורסים של חוגים, פקולטות ואוניברסיטאות. כמובן שזה לא תלוי רק במרצים, אלא גם בממשלה, בכנסת, במל"ג ובראשי המוסדות להשכלה גבוהה.

ד. נצטרך ליצור מסלולים מקצועיים (שיתופי פעולה עם חברות כוח אדם ומפעלים כלכליים), שיהדקו את הזיקה בין התואר לבין העבודה לאחר סיומו. כבר היום נחלשת הזיקה בין תעודה אקדמית לבין הפוטנציאל למצוא עבודה מתגמלת. הדבר נובע בין השאר מהחציצה בין עולם האקדמיה לבין עולם הכלכלה והתעסוקה. המציאות הזאת תצטרך להשתנות. מובן שהדבר לא יבוא על חשבון הלימוד התיאורטי. אדרבא, זה יחזק אותנו, כיוון שיהיה אפשר ליישם ולתרגל אותו בחזית רחבה יותר. כך למשל, ניתן יהיה לחייב כל סטודנט וסטודנטית (ללא קשר להתמחותו/ה) בקורסי מבוא ותשתית במדעי החברה, הרוח והמדעים המדויקים. הם חשובים לא רק לידע הכללי אלא גם לחשיבה הלוגית והמעשית.

ה. מוסדות ההשכלה הגבוהה פתחו את שעריהם לאוכלוסיות רחבות, וזה מהלך מבורך. אבל התוצאה הבעייתית של התהליך הזה היא שהרמה יורדת בהתמדה. הסיבה היא לא רק הירידה הדיפלומטית ברמת הדרישות האקדמיות, אלא ערבוב של תלמידים חלשים עם תלמידים בעלי יכולת גבוהה באותה כיתה. נצטרך אפוא לייצר מסלולים דיפרנציאליים לסטודנטים מצטיינים. חשוב למשוך את מצטיינים דווקא עם דרישות מחמירות. עלינו ליצור מציאות, שבה סטודנט/ית מגיע אלינו בדיוק בגלל שאנחנו תובעים השקעה אינטלקטואלית ועבודה מאומצת (כמקובל בארצות המובילות). הצעירים הישראלים המצטיינים יידפקו על שערינו בשני תנאים: אם הם

ידעו שיש ערך וטעם לדרישות הללו, ואם הם ידעו שיש שכר בצידן (כולל קישור שלהם למעסיקים איכותיים פוטנציאליים).

כל מה שהצגנו לעיל מחייב הן שינויים ברמה הארגונית והן החלטות באשר למי אנחנו מגייסים כחברי סגל למוסדות להשכלה גבוהה, את מי אנחנו מקדמים ועל בסיס מה.

באתר פק"ש (למידע, ייעוץ והכוונה למשוחזרים) פורסם לא מזמן מאמר שכותרתו "שמונה סיבות שונות ללמוד תואר ראשון": "אם כבר החלטתם ללכת על זה ובטח אם אתם מתלבטים לקראת, תנו לנו לחזק אתכם בשמונה סיבות טובות לבחור ולהתחיל בלימודי תואר ראשון (להן הכותרות): 1. בשביל אימא ואבא. 2. בשביל העבודה. 3. כי חייב. 4. בשביל הנשמה (נושא שאתה מתחבר אליו ויהיה לך קל ללמוד). 5. כי כיף להיות סטודנט. 6. בשביל הכסף. 7. בשביל ההטבות. 8. כי אתם רגילים למסגרות".

ברשימה הזאת חסרה סיבה נוספת - "שולית": ללמוד לתואר ראשון בשביל הסקרנות והרחבת האופקים. וזה כל הסיפור. אם נמשיך לשקר לעצמנו, אם לא נדע לעשות את השינויים המהותיים הנדרשים בזמן, נעצב דור שלא יוכל להצעיד את החברה הישראלית קדימה ובמקום להיות חלק מהקטר הגלובאלי, נעבור לקרון האחורי.

הד החינוך, פברואר 2013. מיד אחרי פרסומו זכה המאמר להדים נרחבים ויצר דיון ציבורי בתוך האקדמיה ובתקשורת.

עלבון לטמפלרים

הטמפלרים ייזכרו לדיראון עולם בשל תמיכתם בצורר הנאצי, אבל אי אפשר לבטל את זכויותיהם ההיסטוריות בפיתוח הכלכלי של ארץ ישראל ובעיקר בבנייתם של בתי כפר יפיפיים, המשלבים בין חומרי גלם מקומיים לארכיטקטורה גרמנית מסורתית ומודרנית.

לקח זמן רב עד שמדינת ישראל ואזרחיה למדו להעריך את החן והקסם של מושבות הטמפלרים. בתים ורחובות שופצו ושוחזרו ואיפה אי שם הופיעו מעין איים של כפריות אירופאית במרחב הישראלי המסמורטט. אבל הישראלים לא ממש יודעים לבנות ולשפץ. אין להם את הקפדנות והמשמעת הייקית ולא את המורשת ואת הרגישויות האסתטיות של האירופאים. אצלנו, בניגוד למדינות המערב, זה תמיד נראה "כזה כאילו", מלא צרימות ופגמים ובעיקר זמני.

אחרי ביקור באירופה אני בדרך כלל חוזר ארצה קצת מדוכא, אבל הדיכאון עלה אצלי אוקטבה כאשר ביקרתי בסוף השבוע האחרון במתחם שרונה המחודש. הבטיחו שיחזור מבנים ופארק בסגנון וינטג'. המתנו זמן רב (יותר מדי) בסבלנות ובדריכות, רק כדי לגלות שהתוצאה מעליבה. מספיק להסתכל על הריצוף כדי להרים גבה. זה לא מונח טוב, לא מתאים לרוח המקום, לא נקי וכבר מתחיל להיסדק. כיצד מעיזים לפתוח מתחם חדש עם בתים לא גמורים, מוכתמים, מטולאים ומתקלפים? כיצד לא צורמת ליזמים, קקופוניה של פריטים, שאינם נדבקים זה לזה ובעיקר שימוש בחיקויים, המקרינים אותנטיות מזויפת וקיטש מביך (גדרות האבן ומקצת מקירות הבתים נראים כמו פיסות שוקולד לבן מסיפורי עמי ותמי).

רגע אחרי שהמתחם נפתח, פרסם אתר Mako כתבה יחצנית, שהגדירה את שרונה המחודשת "כאזור הבווער של קיץ 2014", "מרכז עדכני, שלא

לומר יומרני ונוצץ"; "אזור המפגיש בין אתמול ומחר"; "תמהיל מחושב היטב בין אוכל, שופינג ובילויים" (מי בכלל צריך עוד מהתמהיל החומרני והשחוק הזה!). הם באמת מאמינים בזה?

אנשי Mako צופים 25,000 מבקרים מדי יום במתחם העאלק משופץ. אפשר להניח שתחזיתם תתאמת, אבל לא בגלל ששרונה נבנתה מחדש לתפארת ולא משום שיזמיה מציעים משהו חדש ויפה – אלא משום שהישראלים הם עדר עיוור. הם מאמינים לתדמיות שמוכרים להם וירקדו עם סלי הקניות וכוסות האספרסו גם על רצפה עקומה ותפאורת וינטג', שעושה צחוק מהפסטורליה של המושבה הטמפלרית המקורית.

ידיעות אחרונות, 28.5.2014.

סוכרת חברתית

אמרו על הישראלים שאין שמחה שמשמחת אותם כמו השמחה לאיד. זה כנראה נכון, אבל צריכים לעדכן את ההכללה: עכשיו הישראלים שמחים גם בשמחתו של הזולת, והם מברכים כמעט באותה עוצמה שבה הם מקללים. זה התחיל בסיחבוקים ולייקים תמציתיים, והתנפח עם הזמן לנישוקים, חיבוקים עזים ובעיקר דברי חיבה מתקתקים. כולם הפכו לנופת צופופים, עפים על פרגונים, משתפכים, מברכים ונמרחים. "אוהב אותך נשמה," "מהממת, את אחת ויחידה," "תודה אחי, אתה גדול מהחיים."

כשהלב הקולקטיבי עולה על גדותיו נדרשת קרדיולוגיה חברתית, אז להלן סקירת מערכות:

הפסיכולוגיה שיחררה את ניצרת הרגשות והפכה את ההבעה הפתוחה לרוח הזמן.

הנשים מעלות בהדרגה את רמת האסטרוגן התרבותי, והתוצאה – התפשטות סגנון דיבור יותר מבק. גברים מוחלשי אגו נעשים ידידותיים, פגיעים, וקצת יותר מחונפנים.

ה"ניו אייג'" חנני ומעניק פטור ממתחים ומטרדים נפשיים. בבומבמלה של החיים מומלץ לשחרר ולהיות חיוביים. חיבוקים מילוליים הם חלק ממעגל השאנטי והם נעשים לטבע שני עבור רבים. בתוספת עשן של עשב ירוק ותבליני קיטש ריחניים, כולם נעשים מאוהבים.

הבדידות היא מגיפה בעולם שמאבד את המשפחה והקהילה. שיח אמפטי מייצר אשלייה של עוגני יציבות אל-מול משבים מקפאים של אינטרסים וצינינות. יתר על כן, בעולם של זאבים, עולה הצורך במעטה רך של צמר כבשים.

החשיפה האינטנסיבית למידע אסוני (חדשות רעות, סכנות, מחלוקות וטרגדיות) מתישה ומלחיצה. אנשים במצוקה נפשית נוטים לסלוח לעצמם ולסביבתם ולהיאחז בקיים.

הברכות הנדיבות הן אתנחתא של אהבה בתוך הכאוס הרגשי והאווירה השלילית. למעלה מזה, כשרע צריך קבוצת תמיכה, והיא מיוצרת באמצעות מחמאות וחיזוקים הדדיים.

הרשת החברתית יוצרת מקדם הדבקה גבוה. כאשר רבים מפרגנים זה משפיע לטובה גם על קמצני הברכות. זמינות ושיתופיות השיח הרשתי מאפשרות לפזר מחמאות בנדיבות, ומעודדות את כולם להצטרף למקהלה. הפרגון הפומבי נעשה שכיח ופזרני גם משום שהוא מחמיא למחמיא ונעשה לסמל סטאטוס ("ראו כמה אני טוב לב").

החיוביות ההדדית היא ללא ספק מאד חיובית, אבל אצל משבתי השמחות עולות גם אי אלה תהיות:

אולי החתירה לפרופורציות הפכה לסוג של הגזמה פראית?

אולי התמכרותנו למתיקות עושה אותנו דביקים וסוכרתיים (מורעלי מחמאות)?

אולי מרוב נטיה לפרגן אנחנו מאבדים אמינות?

אולי מרוב חגי אהבה אין לנו כבר יומיום?

אולי מרוב רצון להיות חיוביים אנחנו מתעלמים מהשלילי?

אולי מרוב פתיחות אנחנו מאבדים זהות ופרטיות?

אולי מרוב חנופה אנחנו נעשים שבעים ואדישים?

ואולי כל התנחונים הם קליפה דקה שמסתירה ריקבון מוסרי ותרבותי?

כך או אחרת, שיהיה לכולכם יום נפלא וקסום מכל הלב.

קצה הסקאלה

כאשר מתרחש מקרה קיצוני ובלתי צפוי, בעיקר אלים מאוד, הנטייה הטבעית של הציבור היא לשים אותו בתוך איזושהי מסגרת סוציולוגית – כלומר הסבר שמספק תשובה כללית לשאלה: מה התרחש כאן ומדוע? הנטייה הזאת נובעת משתי סיבות:

א. הבלתי צפוי מערער את תחושת הביטחון הבסיסית, הנחוצה לחיים רגועים.

ב. הבלתי צפוי מערער אמונות, ערכים, זהות וגאווה עצמית.

בדרך כלל מוצעים שלושה סוגי הסברים שנועדו להכיל את המקרה המטלטל:

א. מדובר במקרה חריג שאינו מעיד על תופעה רחבה. זהו טירוף אקראי של בודדים, שמקורו בשיבוש מערכות, שאין עליו שליטה.

ב. המקרה אינו כה חריג כפי שזה נראה, משום שהוא מתרגם השקפת עולם רווחת לשפת המעשה. החריג חושף את פניה האמיתיות של החברה כולה או של חלקים רחבים בתוכה, ומזים מוסכמות שקריות על עצמה.

ג. המקרה אמנם יוצא דופן בחומרתו (אינו שכיח) ואסור להכליל ממנו על החברה כולה, אבל הוא מעיד על תחילתו של תהליך חברתי מסוכן.

אם תעשו סקר של כלל האוכלוסיה הישראלית תגלו שקיים מתאם בין עמדתו הפוליטית של האדם לבין סוג הסבר המסגרת לרצח המזעזע של הנער הפלסטיני מוחמד אבו חדיר. הימין הדוגמטי יטה להשתמש בהסבר הראשון, השמאל הדוגמטי בהסבר השני ואילו אנשי המרכז המתונים יטו להשתמש בהסבר השלישי.

בהנחה שההסבר השלישי נכון (מקרה קיצון וחרגי המעיד על מגמה מסוכנת), עדיין נשאלת השאלה מהי המגמה כאן ומהם שורשיה? מומחים טוענים שהחברה הישראלית הימינה כולה בשל ההקצנה בצד הערבי (התפשטות הפונדמנטליזם האלים וההרג ההמוני בארצות האסלאם) ובשל האכזבה מהסרבנות הערבית להגיע לפשרה אמיתית ולהכרה במדינה יהודית.

על פי הטיעון הזה, כאשר כל המחנה הישראלי זו ימינה, אפשר לצפות שגם קצה הסקאלה יתרחב ויקצין. יתר על כן, הכעס המצטבר על הערכים הוביל לסובלנות בלתי נסבלת (גם של אנשים מתונים יותר) כלפי הקיצונים היהודים. עצימת העיניים ממיתה עלינו אסון אחר אסון, בושה אחר בושה. אם לא עוצרים קיצוניות ברמת "עצימות נמוכה" אל תתפלאו על תופעות קיצוניות ברמת עצימות גבוהה.

אני סבור שהטיעון הסוציולוגי על התעצמות "הלך הרוח" הימני נכון, אבל מחמיץ הסבר נוסף שהחברה הישראלית נוטה להתעלם ממנו: האלימות האידיאולוגית היא בין השאר ביטוי מוקצן של תרבות התרת הרסנים, ההדוניזם, הסלחנות, הקריצה, האקסהיביציוניזם ופולחן העצמי, שאותה מטפחים בעיקר מגנגווי התקשורת והכלכלה (גם דתיים וחרדים מושפעים מהתרבות הזאת). היא צומחת בחברה שבה משמעת, ענישה מידתית, כבוד הדדי, רצינות, ענווה, עומק ורציונאליזם הופכים לבדיחה.

באופן פרדוקסלי, תהליכי הדמוקרטיזציה בחברה המערבית מייצרים קיצוניות, שתוקפת את הגוף החברתי מבפנים כמו חיידק אלים. הפלורליזם והסובלנות חסרי הגבולות של השמאל-החברתי לצד הקפיטליזם חסר הגבולות של הימין-החברתי מייצרים אנוכיות חסרת גבולות. לעתים האנוכיות הזאת מתבטאת בפופוליזם תקשורתי, באלימות בפאבים, בעבריינות מאפיונרית, בקריאות גזעניות, בניצול מיני ובגניבה ועושק של כספי ציבור, ולעתים היא מתבטאת ברצח מזוויע על רקע פוליטי.

רגע של קורת רוח

יש רגעים של קורת רוח שנותנים טעם לחיים. הם בדרך כלל מבליחים ללא הודעה מוקדמת, ללא זיקוקי דינור וקייטרינג. השבוע היה לי רגע כזה של אושר צרוף. נפגשתי בבית קפה תל אביבי (כשר מהדרין, לא לדאוג) עם ארבעה צעירים חרדים (בני 20-24) משיבת "עטרת ישראל" – ישיבת חרדית-ליטאית יוקרתית בשכונת בית וגן בירושלים.

התגלגל לידיהם ספרי "פרידה משרוליק – שינוי ערכים באליטה הישראלית" (2004) וביקשו להיפגש עם המחבר. רצו לשוחח על תוכן הספר וגם על לימודים אפשריים באקדמיה.

כיוון שהם מעודכנים בנעשה בחברה החילונית, וכיוון שאני מעודכן בנעשה בחברה החרדית, יכולנו לדלג על הקלישאות המוכרות ולהתמקד בעניינים שברומו של עולם – כלומר בשיחה על תהליכים חברתיים, דילמות ערכיות ופערי דורות. אם הייתם מאזינים לצעירים הללו, הייתם מתפעלים מהסקרנות, מהחכמה, מהידע המקיף ומהנימוס, שלצערי נעשים יותר ויותר נדירים במחוזותינו.

כמה צעירים חילונים היו יוזמים שיחה עם מחבר ספר עיון סוציולוגי? אני לא מכיר הרבה. האם זה בגלל שהם בוגרי ישיבה חרדית גבוהה? בהחלט כן. מדוע? משום שבחינוך החרדי, בניגוד לחילוני, האליטיזם הבררני והלמידה והפלפול הם עדיין ערכים מרכזיים. לזה נוספה הסקרנות הטבעית של הצעירים החרדיים, שהמהפכה הדיגיטלית מגישה להם את העולם שמעבר לדלת אמות הישיבה. בקיצור, תגידו שלום ולא להתראות לצנזורה.

נכון שרבני הישיבות המובחרות אינם אוהבים את ההצצה מעבר למסך הברזל. אבל גם הם מתחילים לקלוט שלא חוסמים שור בדישו. הם גם

מסתגלים לרעיון שלימודי גמרא – כמקצוע לכל החיים – אינם מתאימים לכל אדם ושעבודת השם אפשרית בערוצים מגוונים ("בכל דרכך דעהו"). אנשים שטחיים מזהירים אותנו מהשתלטות הקנאות החרדית על החברה הישראלית. לא רק שאינני חושש שדבר כזה יתרחש, אלא שאני משוכנע שעתידה של ישראל טמון בין השאר בצעירים החרדים. "היזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה" – גם תורת המדע, הפילוסופיה, המשפט והאמנות.

חדשות בן עזר, גיליון 954, 23.6.2014.

הזרקור של צוק איתן

השמאל הרדיקאלי תופס את האלימות המופנית כלפי ישראל כתולדה של סכסוך בין יהודים לפלסטינים, שנוצר בשל נסיבות היסטוריות טרגדיות. כיוון ששני העמים אשמים באותה מידה (הציונים קצת יותר) וכיוון ששניהם שואפים לחיות בשלום ובשלווה זה בצד זה, הפתרון אחד ופשוט: פשרה. מה שמעכב את סיום הסכסוך היא הסרבנות הישראלית. קצת יותר מאמץ, גמישות ופתיחות מהצד שלנו יגשימו את החלום ההרדי.

על דעתו של השמאלן הקיצוני לא עולה שלאלימות יש לעתים גם סיבות תרבותיות ואידיאולוגיות, המנותקות מסכסוך קונקרטי בין שני צדדים. כדאי להזכיר, למשל, שהנאצים שנאו את היהודים והקימו מנגנון השמדה, לא בגלל איזו מחלוקת דתית או לאומית. היהודים היו בעצם הנקודה על מטרה רחבה יותר: השמדת התרבות המערבית הלא ארית. במלים אחרות, השואה נולדה מתוך קוד ערכי מעוות, ולא מתוך סכסוך שניתן ליישבו באמצעות משא ומתן ופשרות.

כיוון שהשמאל הדוגמטי מסרב לראות במלחמתו של החמאס מלחמה תרבותית, הוא נוטה להתעלם מהמכנה המשותף האידיאולוגי והארגוני בין הפונדמנטליזם העזתי לבין הפונדמנטליזם העולמי. לפי תפישתם, החמאס והג'יהאד האסלאמי הם ארגוני טרור מקומיים, עם מטרות מקומיות (לאומיות) ולא סניף ברשת רשע עולמית. עד כדי כך גדול עיוורונו של השמאל הרדיקאלי, שאפילו האמנה של החמאס, שאינה מסתירה את מטרותיו הגזעניות, נתפסת על ידו כלא יותר מהצהרה אוטופית חסרת חשיבות ("אוטופיה" שבה ישראל והמערב לא קיימים על המפה).

ואז בא "צוק איתן" ושם לראשונה זרקור ממוקד על ההזיה הזאת. פתאום נעשה יותר קשה לעגל קצוות, ליצור סימטריה מופרכת, ללכלך על ישראל

ולזלזל בתבונה ובמוסריות של הנהגתה, צבאה ורוב אזרחיה. למרבה צער של השמאל הרדיקאלי, החמאס גם פתח במתקפת הטילים (למעשה עוד קודם לכן באירוע החטיפה ורצח הנערים); גם חשף ארסנל נשק עצום שנאגר במטרה לרצוח המוני ישראלים (תוך בזבוז מיליארדים שהיו אמורים לשפר את רמת החיים בעזה); גם המחיש את שיקוליו הלא רציונאליים עד כדי טירוף והתאבדות (הרי ברור שבלתי אפשרי להכריע את ישראל באמצעות טילים ועוד יותר ברור שהתגובה תגבה מחיר כבד מהתוקפן); וגם הראה שתנאיו להשבת השקט על כנו אינם כוללים שום סעיף של משא ומתן על שלום.

באופן עקיף נחשפה גם דמותו של הציבור הפלסטיני, שחלקו הגדול תומך בחמאס ובמטרותיו. בעוד שבישראל שוקלים ומתייסרים בנושא המידתיות ובמחיר חיי אדם, אצל הפלסטינים (גם בגדה) לא נצפו הפגנות מחאה נגד המתקפה הרצחנית מעזה (למרבה הצער והאכזבה, גם רוב ערביי ישראל דוממים, כהרגלם). אפילו אבו-מאזן, יקיר השמאל, לא נשא נאום תוכחה תקיף המגנה מכל וכל את המתקפה האלימה על ישראל.

אבל מה שהכי כואב לשמאל הקיצוני, זה שביבי, שנוא נפשו, נוהג במתינות ובאחריות ממלכתית ומוסרית, נענה בחיוב לכל קריאה בינלאומית להפסקת אש ודחה את הפלישה הקרקעית של צה"ל לדקה התשעים, תוך עמידה נחושה מול מבקריו מבית.

הדיסוננס הקשה שאליו נקלע השמאל הדוגמטי מייצר את טיעוני ה"אבל": החמאס מתנהג אמנם לא יפה – אבל זה באשמת ישראל הכובשת והכוללת; הם באמת קצת אלימים – אבל למה להעליב ולכנות אותם "מדינת טרור"? מותר לנו להגן על עצמנו – אבל מדוע להרוג כל כך הרבה חפים מפשע? אתם טובים רק במלחמות – אבל מה עם השלום? היום אתם תוקפים – אבל מה יהיה מחר? אפשר להרוג אויבים – אבל למה לשמוח לאיד? מותר התקפה אווירית – אבל למה גם קרקעית? החמאס באמת שונא יהודים – אבל מה עם כל הפלסטינים המתונים?

ומה עושים אנשי השמאל האולטרה-רדיקאליים (מי שמכונים "פעילי שמאל") לנוכח מצוקת הדיסוננס? רובם נכנסו למנהרה הפרטית ונאלמו דום. הם ימתנו עד יעבור זעם, כאשר הזיכרון התקשורתי הקצר יעלים את המשמעות הרחבה של "צוק איתן" וכאשר יצוץ איזה אירוע פוליטי חדש

שיסיט את תשומת הלב ויאפשר להם לחדש את המנטרות האנטי-ישראליות. כרבים מהם מפעמת התקווה (במודע ושלא במודע), שיופיע בעתיד הקרוב איזה "פשע מלחמה" מפוברק, שיאפשר להם להגדיר את מלחמת המגן הישראלית כמתקפה יזומה שנועדה בעיקר לתחזק את הכיבוש.

העובדה שתמונת "הרעים" ו"הטובים" במלחמה הזאת כל כך ברורה (אפילו נשיא מצרים גינה את החמאס) מקשה במיוחד על השוליים הקיצוניים של השמאל. הם כל כך נואשים לנוכח המציאות הטופחת על פניהם, שהם נגררים למעשים הזויים – עוד יותר הזויים ממה שהורגלנו מהם בעבר. הנה כי כן, ההפגנות האנטי ישראליות בלב תל אביב בזמן שמטחי טילים רצחניים נשלחים אליה מעזה, הן כל כך פתטיות ומרושעות, שהמטרה היחידה שהן משיגות היא שנאה גוברת כלפי המפגינים וכלפי האג'נדה הצבועה והאלימה שהם מייצגים.

גם הפרובוקאטור המקצועי גדעון לוי, נביא השמאל הרדיקאלי, שרוי במצוקה. כשהוא כותב על טייסנו "הרעים לטיס" הוא לא נלחם על חיי הפלסטינים חסרי הישע בעזה, אלא על "חיי האידאולוגיים". הוא חייב לייצר איזו סימטריה מלאכותית בינינו לבין לוחמי החמאס (הטייסים הישראלים מושווים בעצם למשגרי הטילים והפיגועים מעזה), כדי לגונן על תמונת העולם שהוא בנה לעצמו ולאחרים מזה שנים. המציאות מחוררת לו את המיתוס השקרי ומאלצת אותו להפוך את המגינים הזהירים (הטייסים) לתוקפים משולחי רסן (למרבה הצער התקשורת הישראלית מסייעת לו באמצעות מתן במות נוספות לדברי הבלע).

תגובתו של השמאל הקיצוני במלחמה הזאת חושפת באופן מחודד את חוסר היושר האינטלקטואלי המאפיין אותו. היושר להכיר במציאות התרבותית במזרח התיכון ובמאפייני הכוחות הפועלים בזירה. השמאל הקיצוני מסרב להודות בטעותו לא רק משום שבאופן כללי קשה לאנשים (בעיקר אנשים חדורי להט אידאולוגי ושנאה) להודות בשגיאותיהם, אלא משום שהוא יודע שהמלחמה הזאת חושפת את קלונו המוסרי.

ידיעות אחרונות, 21.7.2014. המאמר פורסם במקור בדף הפייסבוק, בעיצומו של מלחמת "צוק איתן" ובאופן מידי זכה לתפוצה ויראלית ברשת (כולל תרגום לאנגלית), עם אלפי לייקים ומאות שיתופים.

על ענווה

לפני שנה קיבלתי מייל מד"ר אלי ורטמן, אביו של רס"ן דגן ורטמן ז"ל מגדוד 13 בגולני, שנפל במבצע "עופרת יצוקה". הוא ביקש שאבוא להרצות במסגרת ימי למידה במכללה לפיקוד טקטי – מסגרת ש"נועדה להקנות 'מנועי עומק' למנהיגות מפקדי הפלוגות בצה"ל". לדבריו, דרגי פיקוד בכירים, אשר הכירו את דגן, "שואפים שיצמחו עוד 'דגנים' כאלה בערוגותינו".

"על מה תרצה שארצה" שאלתי. "על ענווה" השיב האב השכול. הופתעתי מהנושא והתלבטתי.

הגעתי לאולם מלא בסגנים וסרנים מצטיינים וחשתי כמו בתוך בועה זעירה של תום לב ומסירות, המשייטת בחלל הציני הרחב.

הרצאתי עסקה בתהליכים גלובליים, שמצד אחד מעצימים את האדם ומצד שני מנכרים אותו. איך כל זה קשור ב"ענווה"? דומני כי מילת הקוד שמסר לי ורטמן מבטאת באופן מזוכך את האטום המוסרי שמאיים להתבקע בשל אותם תהליכים כבירים.

מה לדעתכם הוא קוד הענווה, שאלתי את הקצינים הצעירים באולם. הסכמנו ביחד על העקרונות הבאים:

אני מניח שיש משהו גדול וחשוב יותר מהקיום הזמני.

אני מאמין שהאלטרואיזם הוא התכלית העליונה של הקיום.

אני נכון לתת קורבן אישי עבור הגשמת ערכים חיוביים.

אני משתדל להיות סקרן ולא חדל ללמוד.

אני יודע שאפשר למצוא יופי ייחודי בכל אדם ובכל תרבות.

אני מתאמץ לא לשקר את עצמי ואת הזולת.
 אני מחפש אחר האמת בכל דרך, ולא פוסל מראש שום עמדה.
 אני מקבל שכל עבודה מכבדת את בעליה ובלבד שתיעשה במסירות.
 אני מנסה להתעלות על עצמי ולהתקדם, אבל לא בכל מחיר.
 אני מנסה ליצור ולהוסיף משהו משלי לחברה שסביבי.
 אני מודה בטעות, בחולשות ובכישלון ולומד כיצד להתגבר ולהשתפר.
 אני מוקיר את כל מה שניתן לי.
 אני מודה לאלה שהעניקו לי, ומבין שיש לי יותר מלרבים אחרים.
 אני משתדל לצרוך במידה ולא להיות חמדן.
 אני לא מנצל את המעמד שלי למטרות לא ראויות.
 אני מנסה להיכנס לנעליו של הזולת ולהבינו.
 אני פתוח לביקורת מנומקת, גם נוקבת.
 אני יודע שכל האנשים שלמים וכולם פגומים.
 אני משתדל לאזן בין גאוות יתר לצניעות יתר.
 אני לא נותן לעצב ולדיכאון להשתלט עלי.
 אני חותר למשמעות בחיי, ומחפש אותה במעיינות הרוח ולא החומר.
 הקצינים שהשתתפו במפגש ההוא נלחמים עכשיו בחזית "צוק איתן". הם
 שומרים על חיינו, ומחדדים עבור עצמם ועבורנו את משמעות החיים. הם
 חיים על פי קוד הענווה ואנחנו מרכינים ראש בפניהם.

מה באמת קורה ברשת החברתית?

בימים האחרונים מובעות בתקשורת חששות מפני "האספסוף הלאומני" הרוחש בפייסבוק. לטענת אנשים מרכזיים במדיה, עמך-ישראל משתיק ביקורת לגיטימית ומסית כנגד אנשי שמאל, ערבים ושאר "עוכרי ישראל". בקיצור, הישראלים צועדים בדרך לחברה היסטורית, נטולת סובלנות ואלימה. האומנם?

אתחיל באמירה נחרצת: אסור לטאטא גילויי שטנה, איומים ונאצות ברשת האינטרנט ובכל פורום אחר. גם כאשר מדובר במיעוט מתלהם, אין לעבור לסדר היום על התבטאות תוקפנית כלפי אדם או קבוצה. נחוץ להתריע, לגנות ואף להעניש עבריינים מילוליים, לא רק משום שהם עושים הכללות נתעבות, אלא גם משום שהשתלחויות חסרות רסן עלולות לגלוש לאלימות פיזית ואפילו לרצח.

יתרה מזאת, לרשתות החברתיות יש מקדם הקצנה מובנה, משום שאין בהן כמעט צנזורה. לעתים קרובות נוצר מעין גל הדבקה, שמעלה את רף ההקצנה ואת היקפה: הגולש אומר לעצמו "אם פלוני כתב כך ואלמונית הגיבה כך, מותר גם לי להתבטא בהתאם". צריך אפוא לחשוף את האלימות המילולית ולעשות כל מאמץ לגנותה ולכלמה.

עם זאת, אין מקום לפסול את זכותם של הגולשים לכעוס ולגנות, גם בלשון תקיפה וחרیפה. אחת התכונות המבורכות של הרשת החברתית, שהיא דוחה את התקינות הפוליטית. זו במת שיח פתוחה, ישירה ולרוב נטולת אינטרסים. זכותו הדמוקרטית של כל אדם לבקר את התנהלות המדינה במלחמתה בחמאס, ובאותה מידה זכותו של הציבור לכעוס, לבוז ולגנות את הביקורת הזאת ובעיקר את עיתויה. הדמוקרטיה מאפשרת לאדם להביע

רגשות שליליים – בעיקר ביקורת המבטאת זעם על עוול. זאת, כמובן ללא חציית קוים אדומים המוגדרים במוסר הנאור ובחוק הישראלי.

כדי לקבל תמונה יותר מורכבת למה שמתרחש היום ברשתות החברתיות כדאי לשים לב לנקודות הבאות, שמהן מתעלמים חלק מאנשי התקשורת:

א. השיח האינטרנטי הפוליטי מתנהל בימים של מלחמת הישרדות. זאת מלחמה, שנאסרה עלינו על ידי אחת הקבוצות השפלות והאכזריות שהוליד המין האנושי. מדובר בקבוצה שלא בוחלת בשום אמצעי כדי לרצוח ישראלים. מטרותיה מוצהרות וכוונותיה גלויות. לכן טבעי שאלה המתבטאים כנגד זכותה של ישראל להתגונן, נתפסים כמשתפי פעולה עם אויביה. הביקורת הקשה על מבקרי הממשלה וצה"ל לגיטימית, ומי שמייחס לה מניעים אנטי דמוקרטיים הוא פשטני במקרה הטוב ודמגוג במקרה הרע.

ב. הישראלים ידועים כחמי מזג, ישירים ובוטים. חלק לא מבוטל מהביטויים האלימים ברשת (שראוים לגינוי חריף) אינם משקפים באופן אוטומטי עמדות עומק אנטי דמוקרטיות, אלא בעיקר זעם עצבני שיצא משליטה – תופעה שכיחה אצל אנשים נטולי רסן. קריאות הנקם הללו דומות לניבולי הפה של חמומי המוח ביציע "השרופים". לאוזן הלא מיומנת הן נשמעות כקריאות מלחמה תוקפניות, שעה שבפועל רוב "הכלבים שנוכחים" משחררים לחץ ואינם מתכוונים לנשוך.

התופעה הזאת מתחזקת בעידן הפייסבוק. מדובר במדיום תקשורתי חדש שמאפשר ביטוי רגשי לא מתווך וחסר עידונים. הפרטי מתערבב בציבורי ומה שנלחש או נצעק בעבר בשיחות פרטיות הופך לפומבי ומשתמר לאורך זמן. במקרים רבים הדבר גורם לאובדן הקשר ולניפוח תוכן מעבר לממדיו המקוריים.

יתר על כן, צעירים רבים מקלידים בקצב המחשבה והדיבור, ולכן הם אינם מודעים לכך שאנשים מתייחסים לדבריהם כאל טקסט ערוך ולא כאל שיח ספונטני. הטשטוש בין שפה מדוברת לשפה כתובה מעוות בעיקר טקסטים רגשיים. לשפת הדיבור נלווים אמצעי ביטוי נוספים, כגון אינטונציה ושפת גוף, שמאפשרים לווסת מסרים ולהציבם ברגיסטר הנכון. לכן במקרים רבים כאשר נכתבים דברים חריפים הם מהדהדים כתוקפניים הרבה מעבר לכוונת "המשורר".

ג. החמאס מפיץ שקרים על ישראל ומנהל תעמולה ארסית מתוחכמת, המבוססת על גוזמאות, הטעיות ושקרים בוטים. הוא אינו רואה בביקורת הפנימית בישראל אות לחוסנה הדמוקרטי וליושרה, אלא משתמש בה ככלי לדמוניזציה של דמותנו (אנשי חמאס מצטטים לא פעם פעילי שמאל רדיקלים). כאשר ביקורת הנמתחת על צה"ל עלולה להפוך לכלי נשק בידי האויב היא מחייבת את המבקר לנהוג במשנה זהירות ואיפוק. הרי המטרה היא קודם כל לשרוד ורק אחר כך לערוך בדיק בית. הלהיטות הביקורתית, המאפיינת את "יפי הנפש", מקוממת ישראלים רבים ומולידה איבה ברשתות החברתיות.

ד. ההסתה האנטי ישראלית בעולם (האנטישמית בעליל) מזכירה ימים אפלים בתולדות עמנו ומזעזעת ישראלים רבים. רבים הוכו בהלם מהעובדה שהשקרים על ישראל מגיעים לא רק מתוך האסלאם הקנאי ואויבינו המוצהרים האחרים, אלא גם מתוך לב לבה של האליטה המערבית ובראשה רשתות התקשורת הגדולות. והנה, מבקרנו מבית לא רק שאינם נחלצים להגן עלינו מפני ההסתה הפרועה, אלא שהם ששים לציירנו כחברה פגומה ובלתי מוסרית ולשחק לידי המסיתים. גם אם נניח לרגע שאנו פגומים וטועים, אפשר לצפות למספר ימי חסד בשעה שאנו נאבקים על חיינו.

למעלה מזה, רבים ממבקריה של ישראל מבית (ובכלל זה אנשי תקשורת ישראלים) תופסים עמדה של פרשן קווים – אדם שמסקר ומנתח את המערכה הצבאית כמשהו חיצוני לו. זו עמדה סוציומטית ומתנשאת, שמרתיחה רבים.

ה. כל מי שמכיר את התרבות הישראלית הדומיננטית ואת הקוד המוסרי שעל פיו מתנהל צה"ל, יודע שלא יעלה על דעתו של איש ממפקדנו להפציץ ללא הבחנה תוך גרימת הרג המוני מיותר. רובנו גם מבינים שמלחמה אינה ניסוי מעבדתי ושרירי תותחים לא מתבצע אף פעם בתנאים סטריליים. מעבר לזילות שנוהג החמאס ושותפיו בחיי אדם – כולל שימוש ציני באזרחים כבשר תותחים – שדה הקרב אינו מאפשר להימנע מטעויות: פגו שנורה בשוגג, זיהוי מוטעה בלילה או נתזים שהתפזרו מעבר למטרת הנקודה.

עשן הקרב הוא לא מטאפורה אלא מציאות כואבת, שהופכת כל מלחמה למרחץ דמים כאוטי. הסיכון גדל כשמולך אויב נחוש שהכין מראש אינספור מלכודות ושלא מהסס להשתמש במתיו ובמתינו לצרכי תעמולה.

ישראל לא רק עושה מאמצים אדירים למנוע הרג של אזרחים, אלא משלמת קורבן דמים בשל זהירותה הרבה. מי שמנסה לטעון אחרת נתפס כשקרן ומעורר כעס.

מידתיות בהחלט נדרשת, אבל עדיין לא שמעתי מפיו של "יפה נפש מקצועי" מהי בדיוק "המידה המומלצת" כדי להפסיק ירי של אלפי טילים לריכוזי אוכלוסיה וכדי לסכל הזרמת מחבלים רצחניים דרך המנהרות. אולי צריך להצמיד לכל תותחן ישראלי "פקחי מצפון", שישקלו "מידתיות" לפני שיגור כל פצצה ופצצה.

כיפת ברזל מיירטת בינתיים את הטילים במעופם. אולי בעתיד תפתח התעשייה הצבאית "כיפת ריבאונד" שתחזיר כל טיל לראשי משגריו. בינתיים לא שמענו ממבקר ישראלי מחוץ ומבית (כולל המנהיגות הערבית בארץ) מה הם מציעים כחלופת התגוננות. רובם משננים את המנטרה "משא ומתן", שעה שהחמאס מזהיר על רצונו בהשמדת מדינת ישראל, דוחה כל מגע עם מנהיגיה, מתחמק ממשא ומתן ומפר התחייבויות.

ו. ומה באשר לגילויי הזעם ברשת כלפי ערביי ישראל? אפשר לשער שרוב ערביי ישראל נמנעים מפרסומים מקוממים, שמגנים את המדינה ואת צה"ל או משבחים את החמאס. אבל כאשר האווירה טעונה והכעס מרחף בחלל, כל ביטוי שטנה ברשת כנגד ישראל או שמחה לאידה מצית להבה ומעורר קריאות נקם. כאשר גולש/ת ערבי/ת מעז לשמוח לאידם של הישראלים שלא יתפלא על תגובות מתלהמות.

מנהיגים ערבים, דוגמת חנין זועבי, גרמו נזק עצום לערביי ישראל. סקרים מוכיחים כי דעותיהם הקיצוניות אינן משקפות את דעת רוב הציבור הערבי, אבל שתיקתו הרועמת הדהדה באוזני חלקים נרחבים בציבור היהודי. כולנו הרי משייטים באותה אנייה וכל פיראט שיורה עליה מאיים להטביע את כולנו. אם ערביי ישראל מצפים שהרוב היהודי השפוי יתנער מאנשי הימין הקיצוני, הם צריכים להתנער בגלוי ובחריפות מהקיצונים שבתוך עמם (ובראשם החמאס). כאשר ערביי ישראל יבינו שאפשר להיות פלסטיני גאה, לשאוף למדינה פלסטינית עצמאית לצד ישראל ובאותה מידה לגנות את האסלאם הקיצוני המטיף להשמדת ישראל – הם יורידו את מפלס האיבה כלפיהם. בינתיים הקולוניים שביניהם מלכים את השנאה ההדדית שהרשת משקפת.

לסיכום, אימא שלי מספרת שבהיותה גננת הגיע יום אחד ילד שמירר בבכי. "מה קרה חמוד?" היא שאלה. הילד לקח נשימה ארוכה ואמר בתקיפות: "אני הרבצתי לדני אז הוא התחיל איתי". התשובה הזאת מתמצתת פחות או יותר את התפלצותם של מקצת מאנשי תקשורת לנוכח גלי האיבה ברשת החברתית.

רוב הישראלים אינם גזענים מטבעם וערכי הדמוקרטיה יקרים ללבם. אבל הם חיים היום במתח ובחרדה עצומים וכועסים מאד על מי שנוטש, מחליש, מסכן ומכתים אותם. הגולשים ברשת חייבים לשמור על איפוק ולהיזהר מפני הסתה לאלימות, אבל באותה מידה גם התקשורת הישראלית צריכה להרגיע את הרוחות ולהימנע מתיוגים נמהרים ושטחיים של הציבור הישראלי הרחב, שרק מלכים את האש.

בין עזה לתל אביב

תמונת הניצחון המוחץ של ישראל במערכה הזאת פורסמה עוד לפני שנורה טיל מאיזשהו צד, ועוד לפני שהחמאס ייעתר בעל כורחו להפסקת אש. תסתכלו על עזה מלמעלה, מלמטה ומהצדדים. עיר ענייה, מזוהמת, מושחתת, אלימה, רומסת זכויות, חסרת עתיד. והיא כזאת לא בגלל סגר וכיבוש. היא כזאת, כי כאלה הן רוב הערים בעולם הערבי.

תל אביב, שהחמאס כה מתאמץ להפציץ, היא תמונת ראי הפוכה של עזה. עיר משגשגת, משכילה, תיירותית, פלורליסטית ומאד "נשית" – סמל ההצלחה הישראלית, כיפת ברזל דמוקרטית.

הערבים שונאים אותנו כי אנחנו מצליחים ומתקדמים, והם לא. מאד לא. לפני מספר שנים פרסם האו"ם נתונים מדכאים על מצב המדע, ההשכלה, הכלכלה, המשפט והשלטון במדינות ערב. הן מדורגות בתחתית הסולם העולמי, לצד חלק גדול ממדינות אפריקה. החברה הערבית שקועה ברובה עמוק בחול המדבר, כי אין בה תרבות חופשית כמו במערב, ובעיקר בגלל שהאסלאם מדכא נשים ונשיות באלימות.

קיים מתאם ישיר בין עוצמת הקיפוח של נשים לבין עוצמת השנאה ליהודים, לישראלים ולמערב. לכן אין להתפלא שארגון כמו החמאס, המבוסס על אידיאולוגיה אנטי פמיניסטית עריצית – מבקש להשמידנו.

הבעיה של הערבים בכלל ושל הקנאים המוסלמים בפרט איננה הכיבוש הישראלי, אלא הכיבוש הגברי. כשהחברה הערבית תשתחרר מאלימותם של הגברים היא תתחיל לשגשג. אז הם גם יישאו אותנו ואת עצמם פחות.

להסביר את ישראל לסינים

סמוך לפרוץ המלחמה הגיעה ארצה קבוצה של 19 נערים ונערות סינים לפרויקט ייחודי. זו הפעם הראשונה שמכון ויצמן מארגן מחנה לנוער שוחר מדע מסין. מדובר במחוננים ממחוז אנחוי (Anhui) שהשתתפו בתחרות יזמות ובעקבותיה עברו מבחני סינון לפרויקט הישראלי. רק הטובים ביותר התקבלו.

הם הגיעו לישראל לעשרה ימים, מלווים במורים ואנשי תקשורת. במהלך שהותם בארץ עסקו הצעירים מדי יום במגוון פעילויות מדעיות, ובסופי השבוע סיירו ברחבי הארץ כדי להכיר את נופיה ואנשיה. מטבע הדברים הם נאלצו, ממש כמונו, למהר מפעם לפעם לתפוס מחסה מפני הטילים. למרבה ההפתעה, איש מההורים הסינים לא תבע להחזיר את בנו או את בתו הביתה ואיש מהנערים לא ביקש לחזור. אדרבא, ביום שבו הסתיים הפרויקט הודיעו הצעירים פה אחד שהם היו שמחים להאריך את שהותם בישראל. הם נפרדו מהמדריכים המקומיים בדמעות ומאז נחיתתם בסין הם לא מפסיקים להחליף ביניהם רשמים ותמונות משהותם בארץ התנ"ך.

במהלך "צוק איתן" הופיעו בתקשורת הסינית המרכזית בעיקר גינויים לישראל. היא תוארה כמי שטובחת באוכלוסייה הפלסטינית חסרת הישע, ולא כמי שנאלצת להתגונן מפני מתקפה טרוריסטית רצחנית. הסינים, ממש כמו האירופאים, שופטים את הסכסוך על פי מספר הנפגעים בכל צד ומסרבים לעשות את החיבור המתבקש בין מה שמעוללים הקנאים המוסלמים בעיראק, בסוריה, באפריקה ובמקומות אחרים ברחבי העולם לבין מה שהם מעוללים בעזה לעצמם ולנו. אם הסינים היו במקומנו הם היו מחריבים את עזה עד עפר, ללא הסברים והצטדקויות.

אחד המקומות היחידים בסין שבהם נכתבו בימים רגישים אלה דברים חיוביים על ישראל היה פרובינציית אנחוי. עכשיו אתם מבינים מדוע. הסיפור על הנערים הסינים ומכון ויצמן ממחיש שתי נקודות:

א. במלחמת התדמיות העולמית קשה לנצח את השקרנים והרשעים שמציפים את הרשת במידע מניפולטיבי. כוחה התדמיתי האמיתי של ישראל במדע, באמנות, במשפט, בחינוך, בתיירות. בתחומים הללו כמעט תמיד האמת מנצחת לאורך זמן.

ב. הציוויליזציה הנוצרית ("הלבנה") היא טיטניק. ההפרדה בין הנוסעים הנהנתנים והקצונה המתנשאת לבין שוטפי הכלים (מהגרי העבודה) שטופי השנאה "בבטן האוניה" – מוליכה אותה למצולות. הכחשת האיום המוסלמי על אירופה קשורה להכחשת האיום המוסלמי על ישראל. האנטישמיות הרדומה, המתעוררת עם מצע מעודכן (אנטי ישראליות), היא רק עוד ציון דרך במסלול ההתנגשות והשקיעה. עדיף אפוא לישראלים להקטין ציפיות מהאירופאים. "הציוויליזציה הצהובה" תבין הרבה יותר טוב והרבה יותר מהר מי באמת מאיים על האנושות: מדינת ישראל או האסלאם הקנאי. כיוון שהסינים פיקחים וזריזים, וכיוון שהם שמים את מבטחם במדע ולא בדת, ומשפרים בהדרגה את רגישויותיהם הדמוקרטיות – שווה להעמיק את שיתופי הפעולה איתם.

אפודים לנפש

אני כועס על צה"ל. כועס מאד. לא על מחדל המנהרות, על נגמ"ש לא ממוגן, על חיל רגלים שנשלח להסתער לפני הטנקים, על מילואימניקים שלא צוידו באפודי מגן, על חוסר הקפדה על הפוגות רענון, או על ריכוז מיותר של חיילים בשטחי כינוס. את הכעסים על המחדלים הללו, שאולי היו ואולי לא, אני משאיר למומחי הביטחון, בשוך הפטפטת התקשורתית ובתום התחקירים הצבאיים. אני כועס על מחדל מקומם מסוג אחר, שבשביל להכיר בקיומו לא צריך וועדות חקירה.

הלוחמים מאומנים למלחמה, אבל אין תרופה מונעת לטראומת הקרב, בפרט כשלידיך נפצעים ונהרגים. הספרות המקצועית והתרגולת הצבאית עוסקות בעיקר בהלומי הקרב הקליניים, אבל לא צריך להיות פסיכולוג מדופלם כדי להבין שאין לוחם תחת אש שלא חווה זעזוע נפשי, בעוצמות משתנות.

בצבא תקין, שעובד נכון, נדרש תהליך של עיבוד מנטאלי מסודר – "ונטילציה" (אוורור נפשי), שנעשית בידי מומחים בתום המלחמה. הם יודעים כיצד לדובב ומסייעים ללוחם לשתף, להביע סולידריות, לבטא את הקושי, לשחרר דחק ומחשבות טורדניות, להפיג חששות, להחליש רגשות בושה ואשמה ולהעניק מסגרת ערכית לאירוע המטלטל.

בשבת האחרונה שוחחתי עם קצין צעיר במילואים שהשתתף ב"צוק איתן". הוא פיקד על אחד מצוותי החילוץ הנועזים, שפינה פצועים וגופות תחת אש. בחור מקסים, אמיץ ומצפוני, שיחד עם לוחמיו חווה חוויות לא קלות. הוא סיפר על פצועים מדממים וגדועי אברים, גופות מרוטשות ולוחמים הלומי קרב. "האם מישהו במערכת הצבאית שוחח איתכם על החוויות הללו בתום המלחמה?" שאלתי בדאגה. "אף לא אחד" השיב הבחור בחיוך עצוב

והמשיך: "כיוון שהפעם עברנו חוויות באמת קשות, וכיוון שחשתי אחריות לגורלם של חבריי ופקודיי, יזמתי פניה לארגון נדיב בשם "בשביל המחר". מדובר בעמותה שעל פי הגדרתה 'רכשה ניסיון בעבודה עם לוחמים שעברו אירועי לחימה ונרתמת לספק להם גשר בין חוויות הלחימה בעודן טריות לבין חיי השגרה'. "הגענו לסדנה בת יומיים, שכללה שיחה מלב אל לב, משחקי גיבוש ושחרור כעסים ורגשות. ההשפעה החיובית הייתה מיידית. עינינו נפקחו להבין שהתחושות האישיות דומות, שאנחנו לא לבד. הסדנה מומנה על ידי העמותה ואני גייסתי תרומה נוספת עבור האוכל, השתייה, הדלק, שוברי הנסיעות והמתנות שקניתי לחיילי, כהוקרה על מסירותם (פק"ל קפה)".

הייתה תקופה שמפקדים בצה"ל נאלצו לגייס תורמים כדי להשלים ציוד לחימה ולשדרג תנאי שירות. בינתיים צה"ל אסר זאת. אולי הוא יאסור בעתיד גם גיוס תרומות לטיפול נפשי בלוחמים המותשים. אנחנו נשלח אותם למלחמה ללא אפודי מגן קראמיים ועם שובם משדה הקרב נשחרר אותם לגורלם בלי אפודי מגן לנפש. זה אינו מחדל או ליקוי. זו רשלנות פושעת.

ידיעות אחרונות, 21.8.2014. המאמר הזה פורסם גם בדף הפייסבוק הפופולרי "סטטוסים מצייצים". הוא זכה לאלפי לייקים ומאות שיתופים ברשת. המאמר עורר דיון ברדיו ובטלוויזיה סביב בעיית האורור הנפשי של הלוחמים שחזרו משדה הקרב.

הם לא מתעניינים באמת

בסיסט להקת נירוונה, קריסט נובוסליק, פרסם בבלוג האישי התייחסות ל"צוק איתן", שזכתה להדים רבים: "אני כבר לא יכול לספור את כמות הפעמים ששמעתי את אותם ההסברים והתירוצים – וזה כבר לא משנה. [...] אנשים מכל קצוות העולם חולקים תרבות בלחיצת כפתור של עכבר. בניגוד מוחלט לכך, ישראל בונה חומות בטון גבוהות בזמן שהפלסטינים יורים טילים מעליהם [...]". (צוטט ב-Ynet).

מדוע נבנו החומות? מדוע משוגרים הטילים? האמנם כולם חולקים אותה תרבות? רקע, מניעים, גורמים – פרטים שוליים, לא ממש חשובים. כל כך פשטני, כל כך פתטי, כל כך מבהיל.

אדון נובוסליק לא פרסונה כזאת חשובה, והתבטאותו היא לא יותר מקצף באוקיינוס המסרים, אבל דבריו הטיפוסיים מבטאים משהו עמוק ורחב, שצריך להטריד.

ידענו את זה מזמן. ידענו שהעולם נעשה שטוח ושהאנשים הגלובליים נעשים שטוחים. זה עולם של מסרים מידיים, של ויזואליה מניפולטיבית ושל פמפום רגשות, קיטש וכסף. אבל לא הבנו את המשמעות המוסרית של התהליך הזה – משמעות נוראה: האמת נרקבת.

אתה יכול לנסות לשכנע באותות ובמופתים, אתה יכול להציג עדויות וטיעונים, אבל אין רצון לקשב. לתוך הלימבו הדיגיטלי נטחנת האמת כמו במטחנת בשר. ומקצה הצינור יוצא גוש ריחני ומורעל. כשנובוסליק ודומיו, יחושו בתוצאות הרעל הם יתחילו להתעניין באמת.

ימי בנייים חדשים

אפשר להסתכל על התפתחות התרבות האנושית כעל סיפור אבולוציוני עם תפניות מפתיעות בעלילה. הנה כי כן, בשעה שחשבנו שהעולם נעשה לכפר גדול וחזון אחרית המלחמות בפתח – הגיע האסלאם הקיצוני ופוצץ את החגיגה. לא רק שהגלובליזציה תקועה, אלא שהקיצוניות מתרחבת, וענני מלחמה עולמית מתקדרים באופק.

האם האנושות בדרך לפניית פרסה? לא בהכרח. סוציולוגיה היא כמו תצלום אוויר. מרום טיסה נמוך תופעת דאעש ודומיו מבשרת רעות. אבל מתצפית גבוהה יותר, שתופסת את כלל המרחב ההיסטורי, יש מקום לאופטימיות.

דאעש אינו חריג בנוף האסלאם הפונדמנטליסטי. אפילו עריפת הראשים המזוויעה אינה פשע יוצא דופן בחברות הללו וגם לא הקיצוני ביותר. הרי בשם אללה נטבחו בשנים האחרונות באכזריות מיליוני בני אדם. המערב אטם אוזניים ועצם עיניים לא רק לנוכח הטרור האסלאמי והאלימות השבטית, אלא גם מול רמיסת זכויות האדם של הדיקטטורות הערביות.

ואז הגיע האינטרנט המהיר והוציא את הרוע המאיים לאוויר הדיגיטלי. שלושה קטעי וידאו מקפאיי דם יצרו אפקט רגשי וסמלי, שאלף דיווחים חדשותיים לא הצליחו לייצר. כשהאמת מוטחת בפנים, מתחילות להישאל שאלות שטואטאו עד כה מתחת למסך הצביעות, האינטרסים הכלכליים והתקינות הפוליטית.

במלחמתו הרצחנית באחיו "הכופרים" מעמיד דאעש מראה גם לאומות המוסלמיות. בעתיד הלא רחוק יתחילו אצלן לתהות על קנקנה של הקנאות הדתית ויתפתח תהליך הדרגתי של התפכחות. הקנאות הדתית היא מפלצת עם שעון מתקתק של הרס עצמי וסופה לאבד את עצמה לדעת. כבר היום, בתוך הכאוס המדברי, מתחילה תזווה טקטונית.

קנאי הדת המוסלמים באסיה ובאפריקה החלו לשגשג בין השאר משום שהם מציבים אלטרנטיבה אידיאולוגית ל"תיאולוגית החופש" המערבית שהולכת ומקצינה. הצרכנות הבולמית, החומרנות המשעבדת, הרדיפה אחר כסף, הנהנתנות הנרקסיסטית, פולחן היחיד, השטחיות וההטפשה התקשורתית, התחרות הכלכלית הפראית, הסגידה ליופי חיצוני, העדר הגבולות והפלורליזם המוגזם – כל אלה מחלישים את הדמוקרטיה "הלבנה" ומערערים את תדמיתה.

אפשר לשער אפוא שהמתקפה על העולם החילוני תביא את המערב לשאול שאלות קשות גם על עצמו. כדי שהגלובליזציה תמשיך להתפתח, לא מספיק להביס את האויבים מחוץ. דרוש במקביל בדיק בית פנימי ותיקון עיוותים ערכיים מצטברים.

אז מה יהיה? להערכתי צפויה לנו בזמן הקרוב תקופה לא קלה של "ימי ביניים", שבסופה יופיע הרנסאנס. כמה זמן ימשך תהליך המעבר? למרבה הצער, את התשובה לשאלה הזאת הסוציולוגיה לא יכולה לספק.

קומבינת הפסיכומטרי

יש לי הצעה למשרד הבריאות. כדי לשפר באופן ניכר את מצבם הרפואי של אזרחי ישראל נורה לרופאים להרחיב את טווח הערכים התקינים בבדיקות הדם והשתן. כך גם אנשים שמדדי הכולסטרול, הסוכר והטריגליצרידים שלהם גבוהים מהתקן יחשבו מעתה בריאים.

הרעיון "הגאוני" הזה צץ במוחי כאשר קראתי ששר החינוך הצליח להביא לצמצום חובת המבחן הפסיכומטרי. מה טובו אוהליך ישראל, עכשיו כולם יקבלו תואר אקדמי וסטטיסטיקת ההשכלה תינסק לשמים.

צר לי, אבל רפורמות מהסוג הזה לא יהפכו את אזרחי ישראל למשכילים יותר ורק יאיצו את התדרדרות ההשכלה במורד המדרון.

המבחן הפסיכומטרי הוא כלי שנועד לחפות על כישלונה של מערכת החינוך הממלכתית. הוא משרת שתי מטרות: א. סינון אובייקטיבי יותר של בוגרי התיכון. ההליך נולד על רקע חוסר האחידות ברף הציונים בין מורים ובין בתי ספר, ועל רקע מגיפת הרמאויות והקומבינות. ב. השלמת פערים. צעירים יוצאים מהתיכון עם חסרים מזעזעים במתמטיקה, אנגלית, עברית ועוד. הפסיכומטרי סוגר חלק מהפערים הללו ומאפשר לנו המרצים להתחיל מאיזשהו בסיס.

אפשר היה לוותר על הפסיכומטרי אם מערכת החינוך הממלכתית הייתה יעילה והגונה. בינתיים היא לא כזאת ומצבה רק הולך ומחמיר.

לא זו בלבד שלא נחוץ לחזק את משקלן של בחינות הבגרות, אלא שיש לבטלן כליל. במקומן צריך לעצב מבחן ידע כללי, שדומה באופיו למבחן התיאוריה בנהיגה, עם ציון מעבר בלבד.

ישבו חכמי ישראל על המדוכה ויחליטו בצוותא מה תשתית הידע שאיתה ראוי לצייד בחור ובחורה שיוצאים לעצמאות. מדהים שעד היום איש לא יזם דיון כזה. ידע בסיסי נחוץ לא רק בעברית, תנ"ך, היסטוריה, מתמטיקה ואנגלית, אלא גם במכאניקה, אלקטרוניקה, אמנות, ואפילו בישול וניהול פיננסי. מבחן כזה יאפשר לבתי הספר ליצוק תוכן נוסף משלהם ולהימדד באופן אמיתי ולא באמצעות השיטה השטחית של שיעור הזכאים לבגרות.

במקביל, כל אחד ממקצועות הלימוד האקדמיים יקבל מנדט לקבוע בעצמו מדדים הרלוונטיים לדיסציפלינה ולעצב מבחני קבלה בהתאם. כיום משתמשים בציונים כללים, כגון אנגלית ומתמטיקה, כדי למיין מועמדים ללימודי הרפואה, ההנדסה, המשפטים, החברה והרוח. האם הידע והכישורים הנדרשים מרופא זהים לאלה הנדרשים מעורך דין? שיטת המיון הדיפרנציאלי תעלה את יוקרתם של המקצועות הלא מבוקשים ותאפשר שימוש במדדי כישורים מגוונים ורחבים.

סינון המבוסס על ציוני הבגרות מתעל צעירים רבים למקצועות הלא נכונים וחוסם רבים אחרים. כך למשל, תלמיד ישיבה חסר תעודת בגרות, אך בעל ניסיון וכישרון בתחום הקריאה והכתיבה, יכול להתאים ללימודים במדעי הרוח והחברה. אבל היום, בשיטה הקיימת, אנחנו מפספסים אותו ומעדיפים מועמדים עילגים, שמציגים ציוני בגרות גבוהים שמאחוריהם מסתתרת ריקנות.

כך או אחרת, צמצום הפסיכומטרי והגדלת המשקל של בחינות הבגרות לא מבשרים שום מהפכה השכלתית. אדרבא, הם מאיצים את קץ שיטת התארים האקדמיים שמוענקים היום במחירי סוף עונה. קרוב היום שבו רבים מבוגרי התיכון יעדיפו ללמוד מקצוע מפרנס על פני תעודת ב"א. השוק יציע להם אינספור אלטרנטיבות גמישות, יעילות ומהנות יותר מהקורסים באוניברסיטאות ובמכללות. כשזה יקרה נהיה גם פחות תלויים בשרי חינוך שמקמבנים לנו רפורמות פופוליסטיות.

בעזרת השם

התקשורת מרבה לייצר "חגיגות סטטיסטיקה" מלאכותיות, שהן במקרים רבים גם שטחיות. קחו לדוגמא את החגיגה השנתית סביב השמות הנפוצים שניתנו לילודים.

ישראל היא חברה מיוחדת במינה בתחום הענקת השמות משום שהרוב היהודי-חילוני נוטה לשנות כיוון מדי תקופה. תחלופת השמות היא תופעה חשובה מבחינה סוציולוגית משום שהיא משקפת תנודות בסולם הערכים. לכן, לכאורה הגיוני לדווח עליה. הבעיה מה מדווחים ומה מנתחים.

את השינוי הערכי שאותו משקפים השמות לא מודדים באמצעות העשירייה הפותחת וגם לא המאיייה הפותחת. שם "נפוץ" (ברשימה המצומצמת שמתפרסמת בתקשורת) הוא פשוט שם ששכיחותו גבוהה במעט ביחס לאלפי האחרים (החברה היהודית בישראל מתפלגת על פני כ-3250 שמות שונים). ברוב המקרים מה שמוגדר כשם כזה מופיע בשכיחות שאינה עולה אפילו על 4% מכלל השמות באוכלוסייה. קחו למשל את השם הסמלי "אדל" שמופיע השנה במקום הרביעי (אגב, שם מאד נובורישי). כ-1000 הורים העניקו את השם הזה לתינוקת שלהם. זה לא מעט, ובוודאי מעניין, אבל עדיין מדובר בשיעור זניח מתוך 85,584 בנות שנולדו השנה. כדי לדעת מה השם הזה משקף נצטרך לאתר שמות פופולריים נוספים עם סמנטיקה דומה.

במלים אחרות, כדי לאמוד שינויים ערכיים באמצעות תחלופת שמות יש לאתר שכיחויות של "עולמות תוכן", כלומר מקבצים של שמות שמסמנים ביחד נושאים/רעיונות דומים. למשל השמות אלון, ארז, אורן, אלה, כלנית,

רקפת מסמנים צומח ארץ ישראלי, וזה עשוי לסמן אהבת טבע ו/או זיקה
לארץ ישראל.

לסיכום, חשוב ללמוד לקרוא נתונים סטטיסטיים וכדאי להיזהר מחגיגות
סטטיסטיקה תקשורתיות שאין בהן תוכן ממשי, זולת קוריוז.

חרדים10, 30.11.2014.

נוסחאות על דרך השלום

"היא מזמינה הפוך לשנינו ורק מתלוננת על החום/ איזה חום אולי נזוו שואלת גרה בדירה שכורה ממש/ קרוב לדרך השלום נזמין חשבון". מלים פיוטיות של הלהיט התורן, שמתנגן בשבועות האחרונים באוזנינו.

ההצלחה המוסיקלית של "דרך השלום", שמזכירה את זו של "אני לא זמין, אני לא פנוי, המנוי אינו בנוי לאהבה", אינה קשורה כנראה לתהליך המדיני התקוע. הצלחתו קשורה למגמה כללית המשפיעה על כל תחומי חיינו: השתלטותה של הנוסחה הפשוטה. הקלישאה העממית היא סלע קיומנו משום שיש לה קהל צרכני עצום, שאינו מבחין בשקיפותה, ומשום שפחות ופחות אנשים רוצים ומסוגלים להמציא נוסחאות מורכבות. נכון שמוצרט ושופן נולדים רק אחת לעידן, אבל היום גם לחדשנים הקטנים, שמנסים לחרוג במעט מהמעטפת, קשה לשרוד.

שלמה ארצי ואייל גולן הם המצליחים שבין זמרי ישראל בעת החדשה, בדיוק משום שהם גילו את הנוסחה הפופולארית (כל אחד בז'אנר המוכר שלו). לכן זה היה כמעט מתבקש שמי שהצליח לשלב בין נוסחת הגבר-המיוסר לנוסחת הדרבוקה - אפילו באורח מעט מסורבל ועילג - ינפיק להיט זמני. הזמר פאר טסי, עם "דרך השלום" שלו, שיחק אותה לרגע אייל ארצי או שלמה גולן.

ביבי נתניהו הוא השלמה גולן והאייל ארצי של הפוליטיקה. הוא מצא מזמן את הנוסחה המנצחת ללב הבוחרים, וכל מתחריו נכשלים מולו פעם אחר פעם. הם אינם מצליחים כמוהו לאו דווקא בגלל שהנוסחה של הליכוד גאונית. נתניהו לא הוריד את יוקר המחיה ולא פתר את מצוקת הדיוור. מערכת החינוך ממשיכה לקרטע והשיטה הקפיטליסטית הדורסנית גובה עוד ועוד קורבנות תמימים. ביבי, כמו ארצי וגולן, שומר באדיקות על

נוסחת ההצלחה שלו, כי היא עובדת בשבילו, וגם קצת בשבילנו. אבל מעל לכל, "המוסיקה" של נתניהו ערבה לאוזני ההמונים, כי באופן פרדוכסלי יש בה פחות צרימות ופחות קלישאות מאלה של מתחריו.

השמאל בישראל היה בעבר אוונגרד שהמציא נוסחאות חדשות. אבל היום, כאשר שומעים את הניתוחים והפתרונות של זהבה גלאון לבעיית הטרור האיסלאמי, מבינים שהיא וחבריה לא רק שבויים בתוך נוסחה תימהונית, אלא גם לא מוסרית.

הימין הדתי כלוא גם כן בנוסחה. הוא יותר אהוד מבעבר לא בגלל הפתרון המקורי שהוא מציע לקונפליקט הדמים, אלא משום שהתפישת הבסיסית ש"אין לנו כרגע פרטנר בצד השני", שנחשבה בעבר לקיצונית, מקובלת היום גם על הציבור המתון.

הרצוג, לבני, לפיד ואולי גם כחלון לא הצליחו עד כה לייצר נוסחה פוליטית פורצת דרך ואטרקטיבית, כי גם הם כלואים בתוך גבולות הז'אנר המוכר, ומשום שהם מתעקשים לייצר בעיקר נוסחה לעומתית - "רק לא ביבי".

המסקנה המתבקשת: הבחירות הבאות עלינו לרעה, לא יביאו שום בשורה. הפוליטיקאים המובילים בזירה, ממש כמו זמרי להיטי-האינסטנט, עסוקים בעיקר בהכלאה של נוסחאות ישנות. כאשר האליטה הישראלית תפסיק למחזר ולערבב את המוכר, וכאשר הקהל הישראלי יתבגר ויהפוך לאמיץ ואנין טעם - יופיעו נוסחאות פורצות דרך, הן במוסיקה והן בפוליטיקה.

אות קין סלולארי

אזרחים רבים לוקחים צעד אחורה ונמנעים מלהתערב ולדווח על מעשים שליליים שנעשים מול עיניהם. הם חוששים מפגיעה פיזית ונפשית ומהסתבכות בהליכי עדות כפויי טובה ומתישים. החשש הגובר להגן על קורבנות ולהעיד על עוול הוא אחד הגורמים לשפל האלטרואיסטי המאפיין את תקופתנו.

למרבה השמחה, מתגלה לאחרונה אור חדש בקצה המנהרה המוסרית. הטכנולוגיה הדיגיטלית מקלה על חשיפת עוולות ואוזלת יד של ארגונים ורשויות ומחזירה בדרך עקיפה ומפתיעה, את כוח ההרתעה והענישה לציבור.

כשקין הרג את הבל, אלוהים גזר עליו עונש סמלי בלבד. אבל לפעמים אות קלון גרוע מכלא. הסלולארי בשיתוף האינטרנט הופכים את קול ההמון לקול שדי והעונש התנ"כי עושה קמבק. הטכנולוגיה הדיגיטלית מאפשרת לציבור הרחב להדביק אות קלון תקשורתי על מצחם של רשעים, תוך עקיפת רשויות החוק והמשפט, שנעשו אימפוטנטיות וסלחניות מדי.

דוגמא מרהיבה לתהליך החשוב הזה קיבלנו לאחרונה. עשרות אלפי גולשים הגיבו לפרסום קטעי הוידאו שתיעדו את מופעי האימים בטיסת ישראליר לוורנה ובמלון באילת. הם הוקיעו באלף ואחת צורות את האנשים התוקפניים ומתחו ביקורת קשה על העדר אכיפה וענישה.

אפשר לטעון ש"הזיבור התקשורתי" הספונטני הוא מהיר, תכליתי וצודק יותר מכל הרשעה ועונש שהחבורה האלימה היתה מקבלת (אם בכלל) בתום הליך משפטי מייגע ויקר. גם המסר הציבורי ההרתעתי תקיף ויעיל יותר.

מצד שני, כמו בכל תהליך שינוי בלתי מבוקר, גם משפטי הבזק האינטרנטיים טומנים בחובם סכנות לא מבוטלות שצריך להיות ער להן. מטבע הדברים הם אינם מושתתים על הליכי משפט הוגנים ועלולים ליצור עיוותים מוסריים קשים. יתר על כן, רבים מהמגיבים ברשת אינם מתבטאים בשפה מדודה וברגישות הנדרשת. לעתים אוסף התגובות המתלהמות נראה כמו טקס סקילה וירטואלי, שבו תוקפנות המבקרים מתחילה להידמות לתוקפנות המבוקרים.

יתר על כן, העיקרון העומד בבסיס חוק המרשם הפלילי הוא, שאין לזכור לאדם את חטאו כל ימיו. יש לאפשר לו לפתוח דף חדש בחייו ולעודד את שיקומו. הזמן שחולף מהרשעתו של אדם פועל תחילה להתיישנות ההרשעה ואחר-כך גם למחיקתה (בהתאם לעבירה). אבל מנוע החיפוש של גוגל לא מכיר בחוקי ההתיישנות, וטקסי גינוי וביזוי פומביים נשארים בחלל הווירטואלי לזמן בלתי קצוב. התוצאה היא שהתווית שהודבקה לעבריין ומוצדקת לשעתה אינה מאפשרת לו/ה לתקן את דרכיו ולאמץ זהות חדשה. ומה שלא פחות חמור: היא ממשיכה להכתים את שמם של קרובי משפחתו.

נצטרך איפוא למצוא את האיזון הנכון בין משפט השדה התקשורתי לבין ההליכים המשפטיים המסודרים. בינתיים, אוזלת ידם של רשויות החוק מגדילה את הכאוס ואינה מותירה הרבה ברירות לציבור, זולת הוקעה מהירה ופומבית של הרשעים.

פתק לבן מצפוני

אני אשים פתק לבן בקלפי. לא ביבי, לא בוזי, לא לפיד ולא כחלון. עוד לא עברו שנתיים מאז נתתי את קולי האזרחי ואין בכוונתי להיות מריונטה בתיאטרון האבסורד הישראלי, רק בגלל שמישהו החליט שהגיע הזמן למחזה חדש. כל יום שעובר מאז שהכריזו על הבחירות רק מחזק אותי בבחירתי, או יותר נכון בחוסר בחירתי. מצטער, לא משחק, שובר את הכלים.

כשהמחלוקת הפוליטית מקבלת צביון של מלחמה מאפיונרית, התגובה שלי היא "שביתה איטלקית" – שביתת בוחרים, ללא שלטים. זו זכותי ולדעתי גם חובתי. השמאל רוצה שאחליף את ביבי, הימין רוצה שביבי יישאר לעד, והמרכז מציע בעיקר לחבור למנצחים. אני לא בימין, לא בשמאל ולא באמצע. כמו במבחן אמריקאי, אני בוחר באפשרות "כל התשובות לא נכונות" (או "כל התשובות נכונות"). למעשה לא בא לי בכלל להיבחן. עשיתי מועד א' ולא רוצה מועד ב'.

לפיד החליט להקים לעצמו מפלגה, כחלון החליט להקים לעצמו מפלגה, ביבי כבר הקים לעצמו ממלכה מפלגתית, ובוזי שינה את שם המפלגה וזהותה כדי שתתאים לו. אז גם אני רוצה להקים לעצמי מפלגה. מפלגה זמנית (כמו רובן) של סרבני בחירות. אנחנו נהיה מפלגה וירטואלית, חוץ פוליטית. ללא מנהיג, ללא תקציב ועם אג'נדה אחת: עד שלא משנים את שיטת הבחירות אנחנו לא בעסק.

בהימנעותי האזרחית אני גם מוחה נגד התקשורת – הדי ג'יי הגדול, שמה שבאמת מעניין אותו זה שכולנו נמשיך לרקוד. הוא יגרוף את הכסף ואנחנו נסיים עם הנג-אובר ובחילה.

אז לא. לא רוצה. ויותר מדויק: לא מסוגל. די! מספיק ודי! תקראו לי חסר אחריות, תקראו לי נאיבי, תקראו לי אסקיפיסט. אני אחיה עם זה, כי אני

יודע מאיזה מקום מגיעה הסרבנות שלי. ולמרות שהסיכוי שיהיו עוד סרבנים רבים כמוני לא גדול, אני בוחר להיות סרבן מצפון. בלי לעשות חישובים פוליטיים לכאן או לכאן.

בינינו, למרות שמציירים את זה כסיפור של חיים או מוות, של להיות או לחדול, זה כלל לא משנה מי בסוף ייבחר. זה כלל לא משנה מי ירכיב את הקואליציה. אני לא מודאג, העולם לא ייפול עלי אם לא אצביע. הרי הפקידות הממשלתית תישאר אותה פקידות, הדמוגרפיה תישאר אותה דמוגרפיה, האויבים אותם אויבים, והטכנולוגיה (שקובעת לנו באמת את כיוון השינוי) לא תעשה תפנית בגלל הבחירות האלה.

אני מאמין שאם תהיה כאן תפנית, היא לא תבוא ממפלגה כזו או אחרת ואפילו לא מראש ממשלה כזה או אחר. הגאולה תבוא מתוך העם. בינתיים אני לא רואה את העם משנה את השיטה – לא הפוליטית, לא הכלכלית, לא כלום. כשהעם יפסיק להיות שפוט של התקשורת, שכשהוא יפסיק להתייחס למציאות כמו אל משחק כדורגל, כשהוא יחליט לקחת אחריות על עצמו ולא לזרוק את המחדלים רק על הפוליטיקאים – המציאות תשתנה.

וגם אם הוא לא יעשה את זה, המציאות תשתנה בכל זאת, רק יותר לאט. היא תשתנה בגלל תהליכים רחבים ועמוקים מהפוליטיקה המקומית, ומכל מה שפרשנים אינטרסנטים מפמפמים לנו חדשות לבקרים. היא תשתנה, כי עם הזמן יותר אנשים יבחרו לא להשתתף במסיבת הבחירות המזויפת, שמונהגת על ידי אנשים שלא מסוגלים ולא רוצים לשנות את השיטה. שיטה שפועלת בעיקר לטובתם ולא לטובתנו.

המאמר פורסם גם בדיעות אחרונות וצוטט בכלי תקשורת רבים. חדשות בן עזר, גיליון 1026, 9.3.2015.

שעטנז תקשורת הרסני

הריצה הנמהרת של פוליטיקאים לתוכניות שמסתלכות על חשבונם, והכוונה של הערוצים השונים לערבב בליל הבחירות בין דיווחים ופרשנויות רציניים לבין דחקות מבודחות על האירוע הלאומי – הן עוד ציון דרך בשפל החברתי. פעם אייל קיציס היה אתנחתא ליונית לוי. היום כבר לא ברור מי כאן האתנחתא.

הומור, אירוניה, סאטירה ואפילו ציניות חשובים מאד לבריאותה ולאושרה של החברה. הם מחדדים את חוש הביקורת, מסייעים לחשוף עיוותים חברתיים, מכניסים דברים לפרופורציה, מרוקנים אוויר נפוח, מרסנים כוח משחית, מחדדים את המחשבה והיצירתיות ויוצרים אווירה שמחה וכיפית.

אבל לפעמים גם הרצינות חשובה לחיים החברתיים, ואפילו הקדושה ויראת הכבוד. העולם אמנם מצחיק ביסודו, אבל גם עצוב ומאיים. פה ושם נדרשת מידה של איפוק טקסי כדי לייצר אחריות ואכפתיות – כדי להניע אנשים להוקיר את הטוב ואולי גם להקריב קורבן ראוי.

דווקא חברה פתוחה דמוקרטית חייבת להישמר מלהפוך כל רגע בחיים וכל אדם ומשרה לקריקטורה. אם נזלזל בכל מה שזו נמצא עצמנו נטולי כבוד לזולת ולעצמנו. למען האמת, אנחנו קרובים מאד לרגע הזה – “באדיבותה” של התקשורת.

במשך שנים רבות פעלה התקשורת הישראלית כקטליזטור דמוקרטי חשוב. ההיסטוריה של ההומור והסאטירה – שרובם יוצרו והופצו בכלי התקשורת – היא למעשה ההיסטוריה של תהליך ההתפכחות וההתבגרות הבריא שכולנו עברנו. אבל לאחרונה המאזן משתנה לרעה, וההגחכה נעשית לחרב פיפיות. להפוך את הבחירות לבדיחה, זו בדיחה עצובה. מי שמטשטש בין חדשות לכידור, בין רציני לנלעג ובין כבוד לבזו, מחליש את הבטחון

בחברה ובמדינה. כך גם מצטנן הלהט האידיאולוגי של אנשים מוכשרים וישרי דרך להשפיע.

כאשר המסר העיקרי הוא שפוליטיקאים הם לא יותר מחרצופים אופורטוניסטים, האמון בהנהגה פוחת והתקווה לעתיד טוב יותר נחלשת. מי שמזלזל במשרתי ציבור, רק משום שהם יושבים בבית הנבחרים, שלא יתפלא שילדים מזלזלים בהוריהם, שתלמידים מזלזלים במוריהם, שחיילים מזלזלים במפקדיהם, שעובדים מזלזלים במנהליהם ושאזרחים מזלזלים זה בזה. התקשורת ממהרת להתפלץ ממופעי האימים של "הישראלי המכוער", בלי לשים לב שהיא אחד הגורמים העיקריים להיווצרות התופעה הזאת. למעשה אפילו עליה הם צוחקים.

לא מזמן פורסם מחקר שחשף את חוסר הכבוד שבו נוהגים היום עורכי דין בשופטים. זה מגיע מאותו מקום – מהמקום של בוז לסמכות. של חילון כל קדושה חברתית.

צפיתי בעניין בהתפרצות המבוימת של הקומיקאי יובל סמו בראיון בחירות של יצחק הרצוג וציפי לבני במרכז הבינתחומי. זה היה לכאורה משעשע מאוד, כמיטב המסורת של "ארץ נהדרת". אבל למרות שבדרך כלל אני מתגלגל מצחוק מהפרודיות של סמו, הפעם נעצב לבי. כצפוי, גם הרצוג וגם לבני שיתפו פעולה עם המארב הסאטירי. וכי היתה להם ברירה? אבל בעיני המופע הזה היה אונס תקשורתי אלים, וכלל לא מצחיק, של שיח בחירות, שאמור להיות רציני ומכובד, ושל קודים בסיסיים של איפוק ונימוס ציבורי.

אובמה עלה לי על העצבים

הבית הלבן עשה לעצמו לאחרונה מנהג, לזלזל ולהעליב את ראש ממשלת ישראל. אחרי הבחירות הטון הֶקְרִיף ונוספו גם נזיפות ואיומים ("נבחן מחדש את מדיניותנו").

מעולם לא בחרתי בנתניהו ואין לי יומרות לסנגר עליו. אבל כאזרח ישראלי הסגנון המשתלח של הנשיא אובמה וחבר מרעיו עלה לי על העצבים.

זמן קצר לפני הבחירות התקשר אלי בכיר בשגרירות ישראל בוושנינגטון וביקש שאסייע להסברה הישראלית. זאת על רקע התדמית הלא מחמיאה של ישראל בקרב שכבה רחבה של משכילים אמריקאים.

לאור ההתפתחויות האחרונות, יש לי רק דרך אחת לסייע: לנהוג על פי המסורת הישראלית הדוגרית ולומר לאמריקאים את האמת בפנים: א. הגזמתם.

ב. המתקפה שלוחת הרסן על ממשלת ישראל היא מתקפה גם על אזרחיה.

ג. אנחנו פתוחים לביקורת, אבל לא ביקורת חד צדדית, מניפולטיבית, צבועה ופטרונית.

ד. מודים לכם מקרב לב על הסיוע הבטחוני והכלכלי, אבל לא היינו ולא נהיה שפוטים שלכם.

ה. אנחנו לא אויבי השלום. אם לא הבחנתם, יש אחרים. אגב, רוב הישראלים (גם בוחרים ליכוד) תומכים בפתרון של שתי מדינות לשני עמים.

ו. אנחנו הרבה פחות גזענים ומפלים מכם. טלו קורה מבין עיניכם ואל תטיפו.

בויקיפדיה יש ערך נרחב על יחסי נשים ומגדר בערב הסעודית. בין השאר מצוין שם:

אסור לאישה לצאת מביתה שלא בלבוש מלא הכולל עביה ורעלה.

אסור לאישה לצאת מביתה ללא אישור מהמופקד עליה (מחרם).

עד 2011 אסור היה לאישה לנהוג במכונית ואסור היה לה לעבוד במחיצת גברים.

רק בספטמבר 2011 הודיע המלך עבדאללה כי נשות המדינה תהיינה רשאיות להצביע בבחירות שיתקיימו בסעודיה ב-2015.

עד אולימפיאדת לונדון אסרה סעודיה על נשים להשתתף במשחקים האולימפיים.

בשנת 2013 אושר לראשונה לנשים סעודיות לרכוב על אופניים ועל אופנועים; זאת רק למטרות פנאי, ולא כאמצעי תחבורה, בפארקים מוגדרים, תוך שהן לובשות לבוש המכסה את גופן לחלוטין בלווי גבר בעל קרבה משפחתית.

אתמול קראנו שראש סגל הבית הלבן דרש מישראל "לסיים 50 שנות כיבוש" לתשואות ארגון ג'יי סטריט. מעניין מתי הוא ידרוש מהסעודים לסיים את כיבוש הנשים ומתי הפטרון שלו בבית הלבן "יבחן מחדש את מדיניותו" ביחס לסעודיה (ואחיותיה) על רקע גזענות.

חדשות בן עזר, גיליון 1031, 26.3.2015. המאמר הזה פורסם גם בדף הפייסבוק הפופולרי "סטטוסים מצייצים" ובכמות אינטרנטיות נוספות. הוא זכה לאלפי לייקים ומאות שיתופים ברשת.

הניחו לה

אני לא כועס על ענת וקסמן. אני כועס בעיקר על מי שהכשיל אותה ביודעין. מי ששם לה מוקש נעל כדי להעיף אותה באוויר התקשורת.

אז נכון, וקסמן דיברה לא יפה. זה קורה לכל אחד מאיתנו ולא תמיד מכוונת זדון. היא מסגרה את מצביעי הליכוד בתוך סטריאוטיפ, בעיקר משום שהיא, כמו רבים אחרים, אינה קוראת מורכבות – בעיקר מורכבות חברתית. הביקורת הזאת לא משקפת גזענות והתנשאות אלא בעיקר בורות. למרבה הצער, בורות היא גם נחלתם של ידוענים ואפילו של אמנים ואנשי ספר. מה שוקסמן לא לקחה בחשבון זה שרבים בישראל – מרקע כלכלי, השכלתי, אתני ודתי מגוון – סבורים שניתוח המציאות הגיאופוליטית של "הימין" נכון בנסיבות הנוכחיות. זו אינה בהכרח נוקשות שמרנית דתית וגם לא שנאה מתלהמת לערבים. וקסמן מבקרת את הדוגמטיות בשעה שהיא עצמה רואה שחור-לבן ומתקשה להבחין בגוונים.

אם וקסמן היתה קוראת סקרים עדכניים היא היתה מגלה שרוב הציבור הישראלי, וזה כולל גם בוחרי ליכוד ואפילו בוחרי הבית היהודי וישראל ביתנו, מחזיק בהשקפת עולם מדינית לא קיצונית ודי פרגמטית. כלומר רובם מגלים נכונות עקרונית למסור שטחים (לא כל שטח ולא בכל מחיר), אם וכאשר יהיה לנו פרטנר בצד השני. בינתיים הם לא רואים פרטנר כזה. הם רואים בעיקר אסלאם רצחני, שנאת יהודים ונוקשות בצד הפלסטיני.

אבל זה שוקסמן פלטה למצלמות, ברגע של כעס, משפט לא אינטליגנטי עדיין לא הופך אותה למרשעת וגזענית. אין הצדקה לנפח את דבריה לממדים סוציולוגים (כאילו שכל או רוב אלה שלא בחרו בימין חושבים ומדברים כמותה). אין גם שום סיבה מוסרית להעלות אותה על המוקד, באכזריות שלא תתואר, ואולי אפילו לסכן את פרנסתה ואת בריאותה הנפשית והפיזית.

אנשי ההפקה שהקליטו את דבריה של וקסמן וחתכו "במקומות הנכונים" ידעו היטב איזה רעל מתוק נפל לידיהם. הם קלטו שהיא נפלה בפח ולא ממש היה אכפת להם מה המחיר האישי שהיא עומדת לשלם. הם רצו דם, כלומר רייטינג, ולכן הפכו את ההתבטאות הבעייתית שלה לפרומו מהדהד. אחרי שוקסמן נזרקה לכלבים הם התפנו להתפלץ מצבא הטוקבקיסטים ששיפד אותה במלים לא פחות חריפות וסטריאוטיפיות.

ערוץ 2 דאג למצות את השערורייה שהוא הפיק עד תום, לא לטובת מדינת ישראל אלא לטובתו. התקשורת מציתה את האש, מביאה את זרנוקי הכיכוי לזירה הבווערת, מקיימת וועדת חקירה וגם ממנה את חבר המושבעים ואת התליינים.

וקסמן הגיעה הערב לתוכנית "פגוש את העיתונות" של רינה מצליח, אבלה וחפיות ראש, בעיקר כדי לבקש על נפשה. היא נאלצה לשתף פעולה עם טקס ההתנצלות הפומבי, שהפך לחלק מהפצצות הרייטינג הבלתי פוסקות. כצפוי, מצליח לא עשתה לה הנחות, עד שוקסמן התמוטטה בדמעות.

אגב, אף שדבריה של וקסמן צרמו לי אני סבור שמה שהיא אמרה יושב בתחום הלגיטימי של השיח הדמוקרטי. זכותה לחשוב שמצביעי ביבי אינם רציונאליים וחיים מסימאות, כשם שזכותו של איש ימין לחשוב שהשמאל דוגמטי וחי על הירח. מי שנעלב מדברים כאלה מעיד בעיקר על עצמו. זכותה אפילו לבוז לבוחרי הליכוד ולחוש איבה כלפיהם. מבחינתה ומבחינת רבים אחרים התבוסה בבחירות היתה צורבת והיא הרסה להם את החלום. רוגז, בוז, ואפילו איבה וסנוביזם לא הופכים אדם באופן אוטומטי לגזען. לא יזיק לכולם (ימניים ושמאלנים כאחד) קצת יותר קשב (גם לעמדות שאינן ערבות לאוזן) וקצת פחות התפלצות.

בסוף החקירה הצולבת של רינה מצליח אמרה וקסמן בקול רועד שהיא למדה את הלקח: "לא אתראיין יותר. הניחו לי". זה לקח נורא לא רק עבורה אלא עבור הדמוקרטיה הישראלית.

אנטישמיות בתחפושת הומאנית

בכל אחד ואחת מאיתנו טמון "אייכמן פוטנציאלי". כך מוכיחה הפסיכולוגיה החברתית. האתגר המוסרי הוא לא לתת לו לצמות. המאבק "במפלצת הפנימית" תלוי באופיו ובחינוכו של כל אדם, אבל לא פחות מכך גם בחברה שבה הוא נטוע.

החברה הגרמנית-הנאצית הפכה את האינסטינקט ההיטלראי האוניברסלי לקוד תרבותי מנחה. האם בזמן שעבר מאז שואת היהודים הצליחו הגרמנים "לכבוש את יצרם"? אני בספק. להערכתו, פרט למיעוט יוצא דופן, גרמניה עדיין לא הכירה בעובדה שאותם מאפייני יסוד תרבותיים שמינפו אותה לפסגת המדע, התעשייה, האמנות והפילוסופיה הם אלה שגם הוליכו אותה לשאול התחתיות. משמעת, יעילות, חריצות, סדר ודייקנות, קשיחות, אליטיזם, תחרותיות ונאמנות לקבוצה יכולים להפוך במינונים גבוהים מברכה לקללה.

השבוע שעבר עמד בסימן חמישים שנים לכינון היחסים הדיפלומטים בין ישראל לגרמניה. הוזמנתי להרצות בשני כנסים שנערכו לכבוד המאורע: האחד בירושלים, ביוזמה ובחסות קרן קונרד אדנאואר (בנוכחות סגן ראש עיריית ברלין וסגנית שגריר גרמניה בישראל) והשני באוניברסיטת גוטנברג בעיר מיינץ.

במהלך השנים נפגשתי והרציתי פעמים רבות למשכילים גרמנים ובכל פעם ניקרה במוחי השאלה "האם ומה השתנה אצלם". המפגשים הללו היו תמיד מעניינים ונעימים ברמה האישית (רבים אוהדים את ישראל ומזדהים איתה). ובכל זאת, הספק הסוציולוגי על גרמניה כחברה לא הוסר, ולאחרונה סימן השאלה אף גדל. האנטישמיות בגרמניה שוב יוצאת מהחורים, לא

רק בדמות הימין הקיצוני המופרע, אלא גם בדמות השמאל הלגיטימי, "הרגיש", ששולט היום בחברה הגרמנית.

לא היה ולו פעם אחת שבה העניין הפלסטיני (כלומר "הכיבוש") לא עלה במפגשי עם הגרמנים. גם באלה שעסקו בנושאים חברתיים אחרים וכלל לא היו קשורים לסכסוך. אפילו בכנס שנערך השבוע במיינץ, שחגג גם פתיחת תוכנית חדשה ללימודי ישראל, זה עלה כמעט בכל פאנל.

סמוך לפתיחת הכנס הוזמנו, הפרופסורים מישראל, לטקס קבלת פנים מכובד ומסביר פנים בפרלמנט של המדינה (ריינלנד-פאלץ). והנה, הסתבר שגם בטקס הרשמי הזה חיכתה לנו בלובי של הבניין, לצד דגלי ישראל וגרמניה, תערוכה שהציגה תמונות מהקונפליקט היהודי-פלשטיני ("באדיבות" גבעת חביבה). אפשר לטעון כמובן שיחסי ידידות כנים ודמוקרטיים כוללים גם פתיחות הדדית לשמוע ולהשמיע ביקורת. מה גם שאנחנו הישראלים, כמו כל האומות, לא חסינים מעוונות. אבל אצל הגרמנים (וזה מאפיין בעצם גם ארצות אחרות באירופה) הביקורת על ישראל מוטה ותוקפנית באופן מחשיד.

אם מקלפים את הקליפה הליברלית, מגלים את המסרים המוצפנים בביקורת הפוליטית עלינו: המסר הראשון – אתם יהודי המזרח התיכון שבויים במלחמה פרימיטיבית. אנחנו, לעומת זאת, "בני הציביליזציה האירופאית המתקדמת", נפטרנו מהאלימות הקדומה ונוכל לסייע לכם לעלות למדרגה הגבוהה. בקיצור, אותה פטרונות והתנשאות ותיקה.

המסר השני הוא בעל משמעות מרחיקת לכת עוד יותר: אנחנו, הגרמנים, היינו פעם "הרעים". זה קורה לכולם, ועכשיו גם לכם.... במלים אחרות, היינו מדינה נאצית ועכשיו אתם מדינת אפרטהייד. לא בכדי, סקרים מראים ששיעור עצום מהגרמנים סבורים, שמה שעשו הגרמנים בעבר ליהודים שקול למה שעושים היהודים היום לפלסטינים. אגב, לתקשורת ולאקדמיה הגרמנית, תפקיד חשוב בעיצוב המסר האנטישמי הזה.

האם ההיטלריזם חוזר אלינו בתחפושת "הומאנית"? נקווה מאוד שלא.

כבוד הנשיא, אני רק שאלה

אלה השאלות שאילנה דיין לא שאלה את הנשיא ברק אובמה בראיון ששודר השבוע:

אובמה אמר: "ישראל הולכת ומאבדת את ערכי היסוד שלה כמדינה יהודית ודמוקרטית".

השאלה שלי: לאחרונה התרבו הפגנות הזעם בארה"ב לנוכח מה שהוגדר כהתנהגות גזענית של המשטרה האמריקאית. אדוני הנשיא, האם ארה"ב מאבדת את ערכי היסוד שלה כמדינה נוצרית ודמוקרטית?

אובמה אמר: "אפשר להגיע להסכם מסגרת עם השלטון שוחר השלום ברשות הפלסטינית".

השאלה שלי: עד כמה שזכור לי, יו"ר הרשות הכריז על הקמת ממשלת אחדות חדשה שכוללת את נציגי חמאס. זה שלטון שוחר שלום לדעתך?

אובמה אמר: "זה משהו שננסה ללבן עם הישראלים, הפלסטינים והקהילה הבינלאומית [...] איך אנחנו יוצרים אבני בניין של אמון ושל התקדמות".

השאלה שלי: האם יצא לך להציץ בתקשורת המצרית והירדנית – מדינות שחתומות איתנו על הסכם שלום. מצאת אצלן אבני בניין של אמון הדדי?

אובמה אמר: "נניח שאני סטודנט פלסטיני או איש עסקים בגדה המערבית ואני מאמין בשלום. [...] ואני מכיר בזכות הקיום של מדינת ישראל, אבל מדי יום אני מבלה במחסומים שמעכבים אותי במשך שעות. ואם יש לי נסיעת עסקים או נסיעה למשלחת של חילופי סטודנטים בחו"ל. יכול להיות שלא אוכל לנסוע כי אין לי מדינה ואני מוגבל".

השאלה שלי: האם לדעתך גדר ההפרדה ומחסומי הבידוק הוקמו במטרה למרר את חיי התושבים בגדה? ומה בדיוק דעתו של הרוב הפלסטיני (ובכלל זה רוב אנשי העסקים והסטודנטים) שבחר באבו מאזן ותומך באג'נדה של החמאס (ראה סקרים עדכניים), על זכות הקיום של ישראל? ועוד הערה: מדי יום מעוכבים אלפי נוסעים בשדות התעופה בארה"ב בשביל בדיקה ביטחונית מחמירה שמגיעה עד לנעליים. אז מה עם המגבלות שלכם (שלא לדבר על ויזות תייר)?

אובמה אמר (בתגובה לשאלה של דיין על רעיון ההפרדה בין ערבים ליהודים בקווי אוטובוסים מסוימים בגדה המערבית): "יש לנו, כך אני מקווה, אמפטיה מיוחדת ויחס מיוחד למי שסובלים מיחס לא הוגן בגלל צבע עורם או בגלל אמונתם".

השאלה שלי: אתה באמת מאמין שהרעיון (האוילי בעליל ולכן גם נגזו) של ההפרדה באוטובוסים נבע מאידיאולוגיה גזענית של אפלייה והשפלה מכוונת? האם זאת עוד הוכחה בעיניך שאנחנו מדינת אפרטהייד? ואולי יש כאן בעיקר חרדה (מוצדקת בעליל) ממהו...?

אובמה אמר: "אני חושב שהוגן לומר שאילו הגעתי לכנסת מבלי לתאם מראש עם ראש הממשלה, אילו הייתי מנהל משא ומתן עם מר הרצוג, זה היה יוצר תחושה של שבירת הכללים".

השאלה שלי: אם נתניהו ויועציו באמת חוששים שההסכם עם איראן עלול לסכן את ישראל (ואמרת שאתה מאמין לחשש האותנטי הזה), מדוע בעיניך אסור להם לעשות כל מאמץ כדי לסכל את מימושו? האם כדי להסיר איום קיומי על מדינתך לא היית שובר את הכללים?

זאת ועוד: כבוד הנשיא, איך קרה שבפעם הראשונה בהיסטוריה נשיא מעצמה ידידותית לישראל הופך לצ'ילבה גלוי של ראש ממשלתה הנבחר - וזה עוד לפני הנאום של נתניהו בקונגרס. אז מי שבר כאן את הכללים?

בסוף הראיון הרשתה לעצמה אילנה דיין מעין מחוות קרבה וחיבה (בעצם כל הראיון היה מחווה כזאת) ושאלה את אובמה בקריצה: "ציצת שלברון הוא הלב של קליבלנד. אבל אתה יודע מי המאמן שלה?"

"מאמן יוצא מן הכלל. מאמן ישראלי לשעבר. דיוויד בלאט." השיב אובמה בנימוס אופייני.

ולי עלתה בראש עוד שאלה אחת קטנה: האם הפרשנים האמריקאים לא חטאו בהתנשאות על בלאט הישראלי? האם היחס השטחי שלהם לא מגיע מאותו מקום של יהירות ואתנוצנטריות אמריקאית טיפוסית? ואולי כאן טמון הכשל האמיתי במדיניות החוץ והביטחון שלך, אדוני הנשיא, שעלולה לעלות לכולנו ביוקר?

ידיעות אחרונות, 8.6.2015.

תסתמו

נהוג לומר שמה שמבדיל בין משפטן טוב לשופט טוב הוא "המזג השיפוטי". לא כל מומחה לדיני משפט ובעל מחשבה עצמאית ראוי לשבת על כס השיפוט. דרוש המשהו הנוסף: הליכותיו של האדם והתאמתו לאופי התפקיד.

כמה חבל שיש כל כך הרבה משרות ותפקידים ציבוריים, שלא כוללים קריטריוני סף של מזג הולם. קחו לדוגמא את תפקיד שר/ת התרבות. היית מצפה שיכהנו במשרה הנכבדת אנשים עם "מזג תרבותי". אפשר להגיד דברים טובים על מירי רגב, אבל מזג תרבותי אין לה. לא חייבים להיות עוכר ישראל או מתנשא כדי לחוש לא בנוח שזו הדמות שנבחרה לעמוד בראש משרד ממשלתי, שאפילו שמו מקרין הדרת קודש. גם כשרגב צודקת בטענותיה הפטריוטיות, זה נשמע ונראה וולגרי.

מי שמינה את "מירי כפיים" לשרת התרבות ידע שהיא מכורה לתשומת לב, שלוחת רסן ונהנית להצית תבערות. אבל הפוליטיקה בימינו הפכה לכל כך צינית ששיקולים של "מזג תרבותי" לא מזיזים לאף אחד. גם לא לראש הממשלה. הסיפור שלה הוא חלק מסיפור ישראלי רחב יותר – כיצד הפכנו לחברה שבה מותר הכל, ובכלל זה מינויים צורמים לתפקידים רגישים. לא בכדי קשה לתרגם לעברית את המושג האנגלי Not Done. זה לא בדיוק "לא ראוי", "לא מקובל" או "לא יאה". הכוונה כאן למשהו עמוק יותר, שאפשר אולי ליחסו לביטוי העממי: "לא עושים דברים כאלה". אבל כידוע, אצלנו עושים גם עושים.

המזג של מירי רגב הוא התגלמות המזג הישראלי הנפוץ. זהו מזג עצבני ואדנותי, שמאפיל על כל המזגים האחרים. אפילו השופטים אצלנו מתחילים לאבד לאחרונה ממזגם השיפוטי.

כשהשרה גילה גמליאל ביקרה את השרה רגב על התבטאויותיה הפופוליסטיות, השיבה לה האחרונה: "שמענו. תתעסקי במשרדך ואני אתעסק במשרדי." המשמעות ברורה: תסתמי.

באופן עצוב ומגוחך הביקורת הבוטה של השחקן "שוחר התרבות" עודד קוטלר נשמעה בדיוק כמו תשובתה הבוטה של רגב לגמליאל. גם הוא אותת בדבריו: תסתמו – את ובוחרין.

הנה כי כן, שמאל, ימין, פוליטיקה, תיאטרון, צעירים, מבוגרים, נשים, גברים, יציע העיתונות, יציע האוהדים – כולם מירי רגב. כולנו עשויים מאותו מזג ישראלי, שהוא ההפך הגמור מ"מזג שיפוטי".

ידיעות אחרונות, 18.6.2015.

דרושה שלוה כפרית

בעולם המעש-הפרטי רובינו משייטים על מי מנוחות. עובדים, מבלים, הרבה שמחים ומעט עצובים ובעיקר שומרים על אופטימיות זהירה. לעומת זאת, בעולם החדשותי הדרמה עזה, המציאות קשה והעתיד מלחיץ. העדכונים מכאן ומשם שוצפים למסכים. פצועים, הרוגים, חולי, אומללות ומצוקה. עוד לא הספקת לעכל טרגדיה אחת וכבר מפציעה הבאה.

ואם לא די בהווה, המומחים והחזאים משחירים לנו גם את העתיד. משהו רע תמיד צפוי להתרחש. שיטפונות, פקקים, וירוסים, מיתון כלכלי, פיגועי נקמה ועוד מרעין בישין. אין רגע בלי מועקה.

לפני שהעולם היה כפר, הכפריים היו די שלווים – כי הם לא ידעו הרבה, ובעיקר היו פחות מעודכנים. ידיעה על איזה סוס ששבר רגל או על קשיש שנפטר היתה שיא העדכון. היום, האסונות והאיזמים הוירטואליים שוטפים גלים גלים, והשלוה הכפרית מתפוגגת.

גם כאשר אנחנו יושבים על כוס קפה או בירה טובה, מהסמארטפון מבצבצת ידיעה רעה, ומייד עוד אחת. אתה הולך עם סירנה בכיס וצ'קלקה בראש, וזה עוד לפני שהזכרנו הטרדות והודעות מצוקה של חברים וקרובים. המצב היחיד שבו אפשר להתנתק מזרם התודעה הוא "מצב טיסה". אבל במטוסים המרווחים בין המושבים צרים ואין מנוחה.

כאשר לא ניתן לכבות את המסכים הפיתרון הוא עמעום (Mute) רגשי: רואים ושומעים, אבל מקטינים מעורבות. יש לתופעה הזאת השלכות חברתיות שליליות, אבל אולי אין ברירה. בעולם חדשותי כה סואן אנשים זקוקים למעט שלוה כפרית ישנה.

היינו ונשארנו ילדים

בישראל פועלות אלפי קבוצות של שחקני כדורגל וכדורסל חובבים. רובם אנשים מבוגרים, בטווח גילים רחב (70-25), שהספורט התחרותי עבורם הוא סם חיים. הם נפגשים בכל שבוע למשחק או לסבב משחקים מלאי תשוקה. זר לא יבין את הצורך הפסיכולוגי העמוק ואת עומק החוויה, שהיא במידה רבה תופעה ישראלית. אני שיחקתי בקבוצה כזאת במשך למעלה מ-25 שנים. נהגנו להיפגש פעמיים בשבוע (שני וחמישי) באולם הכדורסל של אוניברסיטת חיפה למשחק של שעה וחצי אינטנסיביים. במהלך השנים היו שחקנים שבאו והלכו, אבל תמיד נשמר גרעין קבוע שנהג להגיע בדקות למשחקים. אני נמנית על הגרעין הזה. בשלב מסוים, בהיותו כבן 14, הצטרף לקבוצה בני גיא והפך לאחד מהחברים. מכתב הפרידה הזה נשלח לקבוצה בהיותי פרופסור אורח באוניברסיטת ניו יורק, זמן קצר לאחר שעברתי ניתוח בברך.

20/10/2009

שלום חברים,

אני כותב לכם מכתב זה באהבה ובכאב. לצערי עלי לבשר לכם כי נגזר עלי ככל הנראה לפרוש מהקבוצה, שהיוותה מרכיב כה חשוב בחיי במשך תקופה כה ארוכה. התחלתי לשחק בקבוצה פחות או יותר אחרי שגיא נולד. מי היה מאמין.

חזרתי היום מצילום MRI בכרכי הדואבת, והבשורות לא טובות. הניתוח שעברתי בכרך לפני הנסיעה לארה"ב לא פתר את הבעיה ובעצם החריף אותה. מסתבר שאני משחק כבר שנים רבות על הג'נטים. הסחוס ברגל נשחק ממש עד העצם, בדומה למה שקורה לספורטאים מקצוענים (תהליך שמאלץ אותם לפרוש).

הקרע במיניסקוס החמיר מאד את המצב, כי לא נשארה לי כמעט רקמה תומכת, ועכשיו מסתבר שגם היא קרועה (למרות הניתוח). כרגע השאלה הגדולה אם אצליח בכלל ללכת ללא כאבים (שמהם אני עדיין מאד סובל). ריצה היא עדיין בגדר חלום רחוק.

כל השנים ראיתם אותי רץ וקופץ עם אנרגיה ותשוקה של תיכוניסט. בזכותכם הצלחתי לשמור על תחושת השכונה. מה שלא סיפרתי זה שכמעט תמיד זה היה כרוך בכאב. למעשה הגעתי לקבוצה עם ברוך פגועה (עוד מתקופת התיכון והצבא) ואיכשהו הצלחתי לשרוד – בשל מגן הברך, תרגילי גמישות והרבה כוח רצון. אבל כמובן, אינני היחיד. כולכם התמודדתם בגבורה ובנחישות עם פגיעות גופניות וכאבים, וחזרתם כל פעם מחדש, בשביל להמשיך עם השיגעון הנהדר הזה. אחת התמונות החרוטות בזיכרוני היא של רוני, מצטרף אלינו יחף למשחק כי חסרנו שחקן. זה היה אחרי הניתוח שלו בגיד הקרסול. הוא לא התאפק. שיחקתי איתו ביחד וניצחנו. וגם נסים יכול היה לרשום בפנקס עוד ניצחון (הפסדים הוא לא רשם). לברוך שברתי בטעות את הצלעות ואת ינק שלחתי לבית חולים (כבר לא זכור לי על מה). שניהם לא כעסו עלי.

לפעמים היתה לי תחושה שאנחנו כמו איזה יחידה קרבית. כל פעם מישהו אחר נופל ונעלם לתהום הנשייה (אפשר לעשות רשימה ארוכה של האקסים), והאחרים ממשיכים בדבקות. האמנתי שאחזיק מעמד לפחות כמו אלי. אבל כנראה שאלי ימשיך לשחק כאשר כולנו נפרוש. הוא יודע לשמור על הגוף שלו בתבונה. אני הקרבתי את עצמי בכל ריבאונד.

רציתי להתנצל על כל הצעקות, הקטטות והעלבונות בעשרים השנים שאני אתכם יחד. אתם מכירים אותי היטב: שחקן נשמה שלא עושה לעצמו (וגם לחברי הקבוצה שלו) הנחות. לזכותי אציין ששיחקתי הגון ואף פעם לא אגואיסטי. אם היו עושים סטטיסטיקה אני מהמר שהייתי המוביל בריבאונדים ובאסיסטים ואחרון בקליעות עונשין. כל כך הרבה פספוסים שהתקבלו בכל כך הרבה הבנה.

בעצם אני יודע היטב שאף אחד מכם לא מחפש התנצלות. כולכם יודעים אל נכון, שאנחנו בעצם קבוצת תמיכה. קבוצה שעשתה את כולנו מאושרים יותר (ורגועים יותר), ושאיפשרה לנו לחיות באשליה מתוקה פעמיים בשבוע.

אני מסתובב כאן בין כל האמריקאים המנומסים האלה ויש לי כבר כאב ראש מרוב אדיבות וצביעות.

רק האפרו-אמריקאים, שמשחקים כאן כדורסל רחוב כל סופשבוע, מזכירים לי אותנו. הם יודעים לקלל ולדחוף כמו שצריך וכל הרחוב עומד וצופה בהם בהשתאות. לנו לא היו צופים ובקושי נותר איזה בדל וידאו שתיעד את משחקינו הרבים. אבל כל אחד מאיתנו זוכר היטב מתי הוא הלך הביתה עצבני אחרי הפסד מתסכל ומתי החברים מחאו לו כף. לכולנו היו רגעי המייקל ג'ורדן שלנו - אפילו לברוך ואברום הצנועים, שמשחקים קצת יותר לאט.

גיא יחזור מתישהו מסין וימשיך את המסורת של אבא שלו. וכאשר הוא יחדור במהירות לצבע ויקלע לסל מתחת לכל הידיים המושטות, אולי תיזכרו בי לרגע קט.

במוח אני מתחיל להסכין עם העובדה שנגמר פרק בחיים שלי ובהחלט מודע לתקופת המעבר הקשה שצפויה לי. אבל בלב מפעם עדיין איזה שביב תקווה, שאולי בכל זאת אוכל לקפוץ מדי פעם ולהגניב איזה רבע משחק אתכם. מבחינה רפואית זה יהיה טיפשי מצדי להסתכן כך, אבל אתם ואני יודעים היטב שאנחנו לא משחקים מתוך הגיון צרוף. אנחנו משחקים כי אנחנו, בניגוד להרבה אנשים אחרים שאני מכיר, נשארנו ונישאר ילדים.

שלכם לתמיד

עוז

איחולים לשנה החדשה

אחיי ורעיי,

סיימנו תקופה ונתחיל חדשה. בגילי המפוכח החלומות והתקוות נעשים יותר צנועים. החרדות מתעצמות, אבל גם ההשלמה.

המלחמה האחרונה הנחיתה אימה, זעם וצער, אבל היו גם רגעים יפים. הזיכרון הולך ומתקצר, אבל הטראומה היא כמו סידן בתוך טיפה קטנה. אחת אחרי השנייה מתעצבת התודעה.

שישים ושבעה אנשים מתו עבורי. הייתי רוצה להשתטח על קברם ולהבטיח למשפחותיהם שמעבר לגורל האכזר יש משמעות לקורבן. אבל אין לי מילות נחמה ראויות, וגם לא סיפור מסגרת חזק. אני מתכנס ביגוני ואומר תודה בלב לשמות שאיני מכיר.

בשנה הבאה אולי יקום עמוד אש חדש. זה יהיה נס, כי בעולם שאיבד את התמימות, הציניות חונקת אפילו נר קטן באפלה. החידושים השולטים בעולמנו הם בעיקר טכנולוגיים. אייפון 6 לא עושה את האנושות טובה יותר, ואולי כן. הפייסבוק הוא לב אנושי שהולם בעוצמה מדהימה. הוא מציף מיליוני רגשות ומשתף. יחי האמפטיה שבהקלדה. גם זה משהו.

הרוע התחדש לאחרונה ונעשה מזוויע מתמיד. אולי הוא יצמיח אלטרואיזם רענן. זה נעשה יותר קשה, כי הטוב והיופי הפכו לקלישאה חבוטה. עוד לא קם הסטרטאפ שימנף את החסד. יש כבר אפליקציית ניווט דרכים, אבל עדיין מחכים ל-GPS של המוסר.

מנין יבוא עזרנו?

מהמאבק. כל האנשים החיוביים, קומו התאחדו. נמשיך ללחום למען הטוב גם בשנה הבאה. לא נתייאש. טיפה אחר טיפה נעצב ביחד את התודעה.

שנה טובה!

דף הפייסבוק האישי. הוקרא בתוכנית "השבוע שלי" בקול ישראל, יום העצמאות, תשע"ה.